

MIKÄ SINUSTA TULEE ISONA?

Koulutus- ja ammattisuunnitelmat
1950–60-luvun Helsingissä

SINIKA SELIN

Mikä sinusta tulee isona?

Koulutus- ja ammattisuunnitelmat
1950–60-luvun Helsingissä

Mikä sinusta tulee isona?

Koulutus- ja ammattisuunnitelmat
1950–60-luvun Helsingissä

SINIKKA SELIN

NUORISOTUTKIMUSSEURA RY.
NUORISOTUTKIMUSVERKOSTO

Nuorisotutkimusverkoston julkaisut

Tiede

Teosten sisältö ja tyyli ovat akateemisten kriteerien mukaisia.

Kenttä

Erilaiset raportit ja selvitykset.

Liike

Ajankohtaiset yhteiskunnalliset puheenvuorot.

Kansikuva: Ilmari Hakala

Taitto: Tanja Konttinen

© Nuorisotutkimusseura ja tekijä

Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura,
verkkojulkaisuja 132, *Tiede*

ISBN 978-952-7175-63-7

ISSN 1799-9227

2018. Painettu kirja on julkaistu vuonna 2017.

Julkaisujen tilaukset:

Nuorisotutkimusverkosto

Asemapäällikönkatu 1

00520 Helsinki

<http://www.nuorisotutkimusseura.fi/catalog/>

Sisällys

Esipuhe	9
JOHDANTO	11
Tutkimuskysymys ja aiheen rajaus	12
Lähteet ja menetelmät	18
Tutkimuksen temaattiset lähtökohdat	30
Teoreettinen viitekehys ja keskeiset käsitteet	33
Työn rakenne	41
I KOULUTUKSEN JA TYÖELÄMÄN MUUTTUVAT SUHTEET	45
1 Koulutuksen kasvava merkitys	46
1.1 Pitenevät koulutuspolut	46
1.2 Koulutuksen hyöty yksilölle ja yhteiskunnalle	59
2 Työtä, koulua vai jotain muuta?	63
2.1 Suunnitelmistaan epävarmat	63
2.2 Ammatilliseen oppiin aikovat kansakoululaiset	65
2.3 Oppikoululaisen monet jatko-opintomahdollisuudet	69
3 Palkkatyöläistyvä ja toimihenkilöistyvä yhteiskunta	75
3.1 Elinkeinorakenteen murros	75
3.2 Työvoimapolitiikan muutos ”lapiolinjalta” koulutukseen	81
3.3 Helsingiläismiesten ja -naisten osallistuminen ansiotyöhön	87
4 Ammattirakenne ja nuorten suunnitelmat	92
4.1 Miesvaltaisen teollisuuden valta-asema	92
4.2 Konttorien naiset kasvavassa hallinnossa	95
4.3 Lisääntyvä asiantuntijatyö	97
4.4 Naisvaltainen palvelutyö	99
4.5 Kaupan alan miehet ja naiset	101
4.6 Miesvaltainen liikennetyö	102
5 Avautuvat mahdollisuudet	104
5.1 Ammattisuunnitelmia ja epätietoisuutta	104
5.2 Nuorten eriytyvä kulttuuri	110
5.3 Työnteon keskeisyys hälvenee	116
5.4 Hyvää työtä etsimässä	130
II PERHEEN PERINNÖN SUURI MERKITYS	141
6 Yhteiskuntaluokan vaikutus nuorten suunnitelmiin	143
6.1 Jako ammattiaseman mukaan	143
6.2 Kansakoululaisista ammattitaitoisiksi työntekijöiksi	148
6.3 Oppikoululaisten korkeat tavoitteet	153
6.4 Nuorten suunnitelmat ja sosiaaliryhmäjako	159

7	Perheen perintö	163
7.1	Rahan puute rajoittaa, varallisuus mahdollistaa	163
7.2	Arvot ja asenteet suuntaavat	175
7.3	Lähipiirin tarjoamat esimerkit ja mahdollisuudet	188
7.4	Yksilöllisiä tekijöitä	199
8	Perherakenteen merkitys	206
8.1	Ydinperheitä ja yksinhuoltajia, isäpuolia ja kasvattivanhempia	206
8.2	Perherakenne suunnitelmia muokkaamassa	210
III	VÄHÄISET SÄRÖT SUKUPUOLITTUNEESSA AMMATTIRAKENTEESSA	225
9	Ammatinvalinnanohjaus tulevaisuutta suuntaamassa	227
10	Kaikki tekniikkaan liittyvä kiinnostaa poikia	236
10.1	Miehisten miesten metallityö	238
10.2	Tulevaisuuden sähköala	243
10.3	Oppikoulupojasta insinööriksi tai ainakin teknikoksi	249
11	Vauhdin ja vapauden haave hurmaa pojat	259
11.1	Autoalalle kuljettajaksi tai asentajaksi	260
11.2	Seikkailuja merellä ja ilmassa	268
12	Hoito- ja opetusalat kutsuvat tyttöjä	277
12.1	Lastenhoitoa palkkaa vastaan	278
12.2	Sisar hento valkoisen ihanne	285
12.3	Kasvatustyötä opettajana	289
13	Kaupan ala ja konttorityö houkuttelevat tyttöjä	297
13.1	Vaihtelevaa työtä myyjättärenä	298
13.2	Siistiä sisätyötä	305
14	Naisvaltainen palvelutyö: kampaajaksi, ravintola-alalle tai matkailun pariin haluavat tytöt	314
15	Poikien ja tyttöjen aloja	322
15.1	Tyttöjen ja poikien erilaiset kädentaidot	322
15.2	Pojat latojiksi ja painajiksi, tytöt sitomotyöhön	328
15.3	Taidealan houkutus	331
16	Torjutut tulevaisuudet ja unelma-ammattit	341
16.1	”Missään tapauksessa en haluaisi...”	341
16.2	”Elei minulla olisi mitään rajoituksia ammattini valitsemisessa...”	350
	KOULUTUS- JA AMMATTISUUNNITELMAT MENNEEN JA TULEVAN DIALOGINA	357

Lähdeviitteissä ja lähdeluettelossa käytetyt lyhenteet	367
Lähteet ja kirjallisuus	368
Arkistolähteet	368
Painetut lähteet	368
Tutkimuskirjallisuus	373
Liite 1. Aineistoanalyttinen selvitys	389
Liite 2. Esimerkkejä ammatinvalinnanohjauslomakkeista	406
Liite 3. Helsingin ammattioppilaitokset ja niiden oppilasmäärät lukuvuosina 1949/50, 1959/1960 ja 1970	417
Liite 4. Ammatissa toimiva väestö ammatin ja sukupuolen mukaan Helsingissä 1950, 1960, 1970 ja 1980	423
Liite 5. Kansakoulupoikien ja -tyttöjen sekä oppikoulupoikien ja -tyttöjen ensisijaiset ammattisuunnitelmat ammattirakenneluokituksen pääryhmittäin	443
Liite 6. Kansakoulupoikien ja -tyttöjen sekä oppikoulupoikien ja -tyttöjen ensisijaisesti suunnittelemat alat ja ammatit	446
Liite 7. Kansakoulupoikien ja -tyttöjen sekä oppikoulupoikien ja -tyttöjen perheen yhteiskuntaluokka ja ensisijaisesti suunnitellun ammatin ammattiasema	449
Liite 8. Kansakoulupoikien ja -tyttöjen sekä oppikoulupoikien ja -tyttöjen yleisimmin mainitsevat ei-toivotut alat ja ammatit	455
Luettelo kuvista, kuvioista ja taulukoista	458
Tiivistelmä	460
Abstrakt	461
Summary	462

Esipuhe

Tämä tutkimus sai alkunsa törmätessäni kiinnostavaan lähdeaineistoon, helsinkiläisten kansakoulunuorten sotavuosina laatimiin lyhyisiin kirjoitelmiin otsikolla ”Miksi aiot ja minkä tähden?”. Pro gradu -työssä olin tutustunut 1940-luvun lopun työvoimaviranomaisten toimintaan työtä vieroksuviiden henkilöiden näkökulmasta, mutta työnvälitystoimiston nuoriso-osaston arkiston rikas aineisto avasi aivan erilaisen näkökulman työntekoon. Sadat tytöt ja pojat elämäntilanteineen ja tulevaisuudensuunnitelmineen heräsivät mielessäni eloon, ja he ovat monivuotisen väitöskirjaprojektin vaiheissa pitäneet yllä kiinnostustani aiheeseen ja innoittaneet työskentelyäni – kiitos siitä.

Yhtä lailla työn alkuvaiheesta asti – itse asiassa jo sitä ennen – tutkimusta on vienyt eteenpäin professori Maria Lähteenmäen kannustus ja luottamus sekä tarkkanäköiset ja oikea-aikaiset neuvot. En olisi voinut saada Mariaa innostavampaa tai paneutuvampaa ohjaajaa. Korvaamatonta on ollut myös professori Juha Siltalan tuki. Hänen laajakatseisuutensa ja kykynsä hahmottaa suuria kokonaisuuksia ovat auttaneet näkemään metsän puilta etenkin silloin, kun uhkasin upota toistan mielenkiintoisempien lähteiden yksityiskohtiin. Suuret kiitokset molemmille ohjaajilleni!

Työtäni ovat kommentoineet ja auttaneet viemään eteenpäin myös monet muut. Kiitän professori Panu Pulmaa, jonka asiantuntevista ja harkituista neuvoista sain nauttia jo aikoinaan proseminaarissa. Suomen ja Pohjoismaiden historian tutkijaseminaarissa arvokkaita huomioita esittivät myös professorit Markku Kuisma, Niklas Jensen-Eriksen ja Anu Lahtinen. Jatko-opiskelijakollegoista haluan kiittää erityisesti Mirkka Danielsbackaa, Oona Ilmolahtea, Saira Linnahalmetta, Aaro Saharia, Ida Suolahtea, Tarja Vikströmiä ja Maiju Wuokkoa heidän osuvista ja ajatuksia herättäneistä kommenteistaan. Dosentti Sakari Saaritsaa kiitän asiantuntemuksen ja kannustuksen lisäksi ”huijaamisesta” tutustumaan tilastollisiin menetelmiin silloin joskus aikoinaan. Dosentti Liisa Suvikummun tuki ja inspiroiva esimerkki olivat tärkeitä varsinkin tutkimuksenteon alkuvaiheessa – kiitos Liisa!

Työni esitarkastajia KT Annukka Jauhiaista ja dosentti Arto Nevalaa haluan kiittää asiantuntevasta kommentoinnista. Työn viimeistelyssä auttoivat erityisesti Nevalan esittämät osuvat ja paneutuneet huomiot. Hän lupautui ystävällisesti vastaväittäjäkseni, mistä myös kiitokseni.

Historiantutkijalle arkistot ja kirjastot avaavat uusia maailmoja ja mahdollistavat tutkimuksenteon. Tämä työ ei olisi koskaan voinut alkaakaan ilman ”arkistojen aarteita”. Lähdeaineistoihin sukeltamisessa minua ovat auttaneet entiset työtoverini Helsingin kaupunginarkistossa, lämmin kiitos heille kaikille! Erityiskiitos kuuluu Panu Haavistolle: käytännön avun lisäksi hän tarjosi ”joko se on valmis?” -kannustusta – alusta lähtien. Asiantuntevasta avusta olen saanut nauttia myös monissa muissa arkistoissa ja kirjastoissa. Erityisesti haluan kiittää Helsingin kaupungin tietokeskuksen kirjaston, Hämeenlinnan maakunta-arkiston, Kansallisen audiovisuaalisen instituutin arkiston ja kirjaston, Tilastokeskuksen arkiston ja kirjaston sekä Työväenliikkeen kirjaston henkilökuntaa.

Väitöskirjatutkimukselle omistautuminen ei olisi ollut mahdollista ilman taloudellista tukea. Koneen säätiö tarjosi kolmivuotisen apurahakauden lisäksi mahdollisuuden vetäytyä Saaren kartanon taiteilija- ja tutkijaresidenssiin intensiiviselle ja uusia näkökulmia avanneelle työskentelyjaksolle juuri sellaisessa vaiheessa, kun työni sitä eniten vaati. Tutkimuksentekoa ovat tukeneet myös Helsingin yliopiston Kanslianeuvos Kaarlo Koskimiehen ja rouva Irma Koskimiehen stipendirahasto ja Helsingin kaupungin myöntämä tutkimusapuraha. Tutkijanuran alkutaipaleella olevalle tieteentekijälle apurahat ovat valaneet uskoa ja luottamusta omaan tekemiseen ja aiheeseen, mistä esitän kiitokseni.

Nuorisotutkimusseuraa ja julkaisupäällikkö Vappu Helmisaarta haluan kiittää väitöskirjani julkaisemisesta ja hyvästä yhteistyöstä. Kyösti Niemelää kiitän osuvasta kommentoinnista ja Tanja Konttista kirjan taitosta. Kuvituksesta osoitan kiitokseni Helsingin kaupunginarkistolle, Helsingin kaupunginmuseolle ja Helsingin yliopistomuseolle.

Väitöskirjatyöskentelyn arkeen on kuulunut paljon yksin tekemistä. Onneksi olen saanut jakaa jatko-opiskelijuuden iloja ja suruja lounastreffeillä Marian ja Sepon kanssa. Kiitos! Vertaistukea olen saanut nauttia myös kaunokirjallisessa Sapieni sat -kirjapiirissä. Kiitos säkenöivistä keskusteluista ja erinomaisista illallisista Antti, Erika, Johannat H. ja R., Laurit H. ja L. sekä Ville. Hallintopariskunta Aallonharjujen apuun on voinut turvautua kysymyksessä kuin kysymyksessä ja milloin vain – kiitos siitä! Minulla on ollut iloa kuulua myös toiseen historianopiskelijoihin muodostuneeseen ja hengen ja ruumiin ravintoa tarjonneeseen Pikkujätit-kirjapiiriin. Kiitos Ida, Johanna, Seppo ja Tuomas! Idaa haluan kiittää myös monista väitöskirjaa koskeneista, ajatuksia selventäneistä keskusteluista. Onneksi minulla on myös sellaisia ystäviä, jotka eivät ole opiskelleet historiaa. Kiitos Virpi ystävydestä!

Kuten luvuista 7 ja 8 käy ilmi, perheellä ja muulla lähipiirillä on paljon vaikutusta nuoren koulutus- ja ammattisuunnitelmiin. Vanhemmiltani olen ennen kaikkea saanut innoituksen historiaa kohtaan ja tukea valinnoilleni. Rauno-isääni tarkempaa lukijaa ja kommentoijaa ei käsikirjoitukseni olisi voinut saada. Kiitos! Hannele-siskoani ja hänen miestään Peukkuu kiitän erittäin tehokkaasta IT-tukipäivystyksestä ja sen muistuttamisesta, että väitöskirjan ulkopuolellakin on elämää.

Luukasta haluan kiittää siitä luottamuksesta, että olen päässyt kurkistamaan 2010-luvun nuoren maailmaan. ”Mikä minusta tulee isona” -kysymys ei ole aina helppo, ei edes meille vähän vanhemmillekaan. Koko väitöskirjatyön ajan rinnallani on kulkenut 2010-luvun koulutusmaailman asiantuntija Janne. Keskustelukumppanuuden lisäksi olen saanut häneltä valtavan määrän tukea ja kannustusta. Siitä en voi kyllin kiittää.

Omistan työni tädeilleni Ailille ja Ritvalle, jotka opettivat minua niin kirjoittamaan kuin kutomaankin. Tärkeimpänä oppina he ovat rohkaisseet uskomaan siihen, että minusta voi tulla isona mitä vaan. Toivottavasti voin siirtää tätä oppia eteenpäin siskontytöilleni Eerikalle ja Mimosalle!

Helsingissä Joulun 2016 ihmeitä odottaessa
Sinikka Selin

JOHDANTO

”Lapsissa on tulevaisuus” ja ”ennustaminen on vaikeaa, varsinkin tulevaisuuden”, sanotaan.¹ Molemmat sananlaskut selittävät yleistä mielenkiintoa lasten ja nuorten tulevaisuutta koskevaan suunnitteluun ja päätöksentekoon. Keskeisimmät, jopa koko elämäntapaa suuntaavat valinnat liittyvät koulutukseen ja työntekoon. Koulutuksen pituus ja koulutusala vaikuttavat muun muassa yksilön myöhempään työllistymiseen, palkkatasoon, työskentely-ympäristöön ja työn sisällölliseen kiinnostavuuteen. Koulutuksen ja ammatin valinnan kautta nuori tulee samanaikaisesti tehneeksi monia kauaskantoisia ratkaisuja. Paineet valinnan onnistumisesta heti ensimmäisellä kerralla kovenevat, jos opiskelualan myöhempää vaihtamista vaikeutetaan.² Oppivelvollisuuskoulun lähetessä loppuaan nuoret ovat suurten päätösten edessä ja saattavat tuntea tilanteen hyvin vaikeana ja painostavana. Miten niin nuorena voi pystyä tekemään niin suuria päätöksiä?³

Nuorten koulutukseen ja ammattiin liittyvät suunnitelmat ovat tärkeitä ja aiheuttavat huolta julkisessa keskustelussa, koska työntekoon kytkeytyvillä kysymyksillä on suuri vaikutus koko yhteiskunnan kehittymiseen. Nuorten koulutusta ja työntekoa koskevat arvot sekä kiinnostus eri aloihin käyvät vuoropuhelua muun muassa koulutus-, työvoima- ja sosiaalipolitiikan kanssa. Aiheen kiinnostavuutta lisää se, että etenkin median käsittelyssä ääriesimerkit nuorista korostuvat. He ovat joko syrjäytymisvaarassa olevia NEET-nuoria⁴ tai määrätietoisesti ja luottavaisesti tulevaisuuteensa suhtautuvia menestyjiä.⁵ Suurin osa nuorista asettuu kuitenkin johonkin näiden ääripäiden väliin, ja nuoren oma kokemus tilanteestaan voi huomattavasti poiketa siitä, millaiseksi ulkopuolinen tilanteen arvioi. Vaikka nuori ei jatkaisikaan opintojaan heti oppivelvollisuuskoulun jälkeen, tämä ei välttämättä johda syrjäytymiskierteeseen.⁶

Koulutukseen ja ammatin valintaan liittyvä ongelmallisuus on modernin yhteiskunnan ilmiö, joka tuli Suomessa ja monissa muissa länsimaissa ajankohtaiseksi 1900-luvun alkupuolella. Viranomaiset ja poliitikot kiinnittivät asiaan huomiota ensin suurissa

-
- 1 ”Prediction is very difficult, especially about the future” -sanonta liitetään yleensä tanskalaisfyysikko Niels Bohriin.
 - 2 Syksystä 2013 lähtien toisen asteen koulutuspaikkaa vailla olleet ovat saaneet yhteishaussa ammatilliseen koulutukseen huomattavan määrän lisäpisteitä (8 pistettä kaiken kaikkiaan mahdollisesta 58 pisteestä). Korkeakoulujen on lain mukaan vuodesta 2016 alkaen varattava osa yhteishaun opiskelupaikoista ensimmäistä korkeakoulupaikkaa hakeville. Ensikertalaisia eivät ole suomalaisen ammattikorkeakoulu- tai yliopistotutkinnon suorittaneet eivätkä syksyllä 2014 tai sen jälkeen tällaiseen tutkintoon johtavan opiskelupaikan vastaanottaneet henkilöt. Opetushallitus 2016a; Opetushallitus 2016b.
 - 3 Siuruainen, Kira: Pitääkö elämä miettiä valmiiksi jo 14-vuotiaana? *Helsingin Sanomat* 7.3.2012.
 - 4 NEET tulee englanninkielisestä määritelmästä ”not in employment, education or training”.
 - 5 Esimerkiksi Vallinkoski, Anu: Työelämän tulevaisuus. *Yliopisto* 1/2016; Nikunen (tulossa); Kivinen & Ahola 1988.
 - 6 Henkilöiden myöhempi elämänkulku on yhteydessä heidän taustaansa. Syrjäytymistä ehkäisee vanhempien korkea koulutustaso ja hyvä työmarkkina-asema. Vanttaja 2005. Katso myös Vasantola, Satu: Puolet pudokkaista selviää jaloilleen. *Helsingin Sanomat* 19.4.2016.

kaupungeissa ja vähitellen myös laajemmin koko maassa. Eriytyvä työnjako, yksilöllistyminen sekä muodollisen koulutuksen laajeneminen, yleistymisen ja sen merkityksen kasvu työelämään sijoittumisen kannalta synnyttivät tilanteen, jossa nuori joutui ja pääsi punnitsemaan monia eri vaihtoehtoja. Nopeasti muuttuva yhteiskunta synnytti mahdollisuuden kuvitella tulevaisuuden eroavan menneestä ja suorastaan pakotti siihen: aiemmat totuudet eivät välttämättä enää päteneet.⁷

Ammattien aiempi voimakas periytyminen, joka liittyi yksipuoliseen elinkeinorakenteeseen ja vähäiseen alueelliseen liikkuvuuteen, alkoi kyseenalaistua. Yhteiskunnan modernisoituminen ei suinkaan katkaissut perhetaustan vaikutusta, vaikka sen on todettu esimerkiksi tasoittaneen yhteiskuntaluokkien välisiä eroja korkeakoulutukseen osallistumisessa 1900-luvun jälkipuoliskolla. Vanhempien yhteiskuntaluokan vaikutus koulutusalan ja -tason valintaan on kuitenkin pysynyt voimakkaana myös 2000-luvulla. Samanlaista kehitystä voidaan huomata tapahtuneen työmarkkinoiden sukupuolittuneisuudessa. Yhteiskunnan modernisoituminen on lievittänyt jakoa ”miesten ja naisten töihin”, mutta ammatit ovat edelleen eriytyneet sukupuolen mukaan.⁸

TUTKIMUSKYSYMYS JA AIHEEN RAJAUS

Tämä tutkimus käsittelee kouluaan päättävien, noin 15–17-vuotiaiden helsinkiläisnuorten koulutukseen ja ammattiin⁹ liittyneitä suunnitelmia 1950–1960-luvun nopeasti modernisoituvassa pääkaupungissa. Esittelen ja analysoin, miten ennen kaikkea nuorten sukupuoli, perhetausta ja siihenastinen koulutus vaikuttivat tällä noin kahdenkymmenen vuoden tutkimusajanjaksolla siihen, mitä he pitivät itselleen mahdollisena, toivottavana ja/tai todennäköisenä tulevaisuutena. Mielenkiintoni kohdentuu siirtymävaiheeseen, jolloin nuoret suunnittelivat ja tekivät valintoja siitä, mitä he tekisivät suoritettuaan oppivelvollisuuden joko kansakoulun jatkoluokilla (vuodesta 1958 kansalaiskoulussa) tai oppikoulun ensimmäisessä vaiheessa, keskikoulussa.¹⁰

Pääasialliset vaihtoehdot olivat joko mennä suoraan töihin tai jatkaa koulunkäyntiä jossain ammattillista tai yleissivistävää opetusta tarjonneessa oppilaitoksessa. Näiden nuorten välittömien koulutusta ja työntekoa koskevien suunnitelmien lisäksi tutkin nuorten ammattisuunnitelmia. Millaista ammattiasemaa ja sen kautta yhteiskuntaluokkaa

7 Laati, lisäksi: Elämänuran valinnan ongelmia. *Koti* 7–8/1954; Pickering 2004, 282–283.

8 Esimerkiksi Myrskylä 2009; Nevala 2016, 412–413; Kivinen, Hedman & Kaipainen 2012, 561–564; Kyyrä & Ollikainen 2004, 111–113.

9 Nuorten työntekoa koskevat suunnitelmat viittasivat nimenomaan tiettyihin ammatteihin tai ammattialoihin. Ammatti-sanana käyttöä puoltaa myös se, että pääasiallinen lähdeaineistoni on muodostunut nuorille annettua *ammatti*-valinnanohjauksessa. Esimerkiksi sana työ olisi huomattavasti epämääräisempi ja vaatisi vähintäänkin etuliitteen palkka- tai ansio-.

10 Rinnakkaiskoulujärjestelmässä nuorten siihenastinen koulutausta jäseni vaihtoehtojen määrää ja laatua merkitsevästi. Keskikoulun suorittaneelle oli tarjolla suurempi koulutusvalikoima, ja hän oli paremmassa kilpailuasemassa työelämässä kuin pelkän oppivelvollisuuskoulun suorittanut. Koulujärjestelmä ja koulutusvaihtoehdot esitellään luvussa 1.1.

heidän suunnittelemansa ammatit edustivat, ja miten heidän vanhempiensa ammatit ja perheensä yhteiskuntaluokka sekä siihenastinen koulutus rinnakkaiskoulujärjestelmässä vaikuttivat tähän? Entä miten sukupuoli vaikutti siihen, mille alalle ja mihin ammattiin nuoret aikoivat? Koulu- ja perhetaustan sekä sukupuolen lisäksi keskeinen, läpi työn kulkeva vertailunäkökulma on ajallinen muutos; nuorten suunnitelmat suhteutetaan tutkimusajanjakson yhteiskunnalliseen kontekstiin.

Oppivelvollisuuden saattaminen loppuun merkitsee yhden elämänvaiheen päättymistä ja uusien mahdollisuuksien avautumista. Tutkimus sijoittuu nuorten kohdalla sellaiseen hetkeen, jolloin heillä oli – ainakin teoriassa – lukuisia mahdollisuuksia valittavanaan. Rakenteelliset tekijät, jotka liittyivät esimerkiksi sukupuoleen ja aiempaan koulutukseen, tekivät joistakin vaihtoehdoista epärealistisia. Lisäksi aikeita suuntasi ja rajasi nuoren ja hänen lähipiirinsä käsitykset tulevaisuudesta ja nuoren mahdollisuuksista. Suunnitelmien tekeminen edellytti, että nuori oli muodostanut tulevaisuutta koskevia odotuksia. Odotukset ja suunnitelmat voidaan määritellä tulevaisuutta koskeviksi käsityksiksi, joihin vaikutti se, mitä nuoret pitivät toivottavana, mahdollisena ja todennäköisenä. Nämä siihenastisista kokemuksista ja käsityksistä juontuvat ”mahdolliset minät”¹¹ sisälsivät myös nuoren tulevaisuuteen kohdistuvia toiveita ja suoranaisia haaveita, joita realismi ja todennäköisyysarviot eivät välttämättä sitoneet. Lisäksi ”mahdolliset minät” sisälsivät toiveiden vastakohtana huolen siitä, millaiseksi nuori pelkäsi tulevaisuutensa muodostuvan. Sekä odotukset ja suunnitelmat että toiveet ja pelot rakentuivat sosiaalisesti muun muassa esimerkkien ja vertailun kautta.¹²

Tutkimus analysoi erityisesti sukupuolen, koulumuodon ja perhetaustan vaikutusta nuorten suunnitelmiin. Taustalla viitataan paitsi perheen yhteiskuntaluokkaan liittyvään taloudelliseen, sosiaaliseen ja kulttuuriseen pääomaan, myös perherakenteeseen ja -tilanteeseen. Näiden tekijöiden valintaa tarkastelun kohteeksi on ohjannut sekä tutkimusaineistostani tekemäni havainnot että aiempi tutkimus, joka on korostanut niiden vaikutusta muun muassa sosiaaliselle liikkuvuudelle ja koulutuslavalinnoille. Nuorten suunnitelmiin vaikutti kuitenkin näiden lisäksi useita muita tekijöitä, joiden merkitys tulee esiin pienempiä ryhmiä tarkastelemalla ja yksittäisiä tapauksia esittelemällä. Muina tällaisina tekijöinä tuon työssäni esiin muun muassa terveydentilan, koulumenestyksen, ystäväpiirin ja harrastusten sekä äidinkielen ja muun kielitaidon vaikutuksen. Lisäksi työssä tulee esiin, että suunnitelmiin ja päätöksentekoon liittyy tutkijan näkökulmasta paljon sattumanvaraisuutta.

Eräs tekijä, jonka merkitystä en ole systemaattisesti työssäni tarkastellut, on nuoren ikä. Kansakoulunuoret¹³ täyttivät sinä vuonna, kun kävivät viimeistä kevättä oppivelvol-

11 ”Mahdolliset minät” viittaa psykologian minäkuvaan liittyvään *possible selves* -käsitteeseen. Markus & Nurius 1986.

12 Tulevaisuutta koskevien käsitysten rakentumisesta laajemmin teoreettisen viitekehyksen esittelyyn yhteydessä.

13 Viitataan tutkimuksessa ilmaisulla kansakoulunuori, kansakoulupoika, kansakoulutyttö, kansakoululainen niihin lähdeaineistoni nuoriin, jotka kävivät kansakoulun jatkoloukkia (ennen vuotta 1958) tai kansalaiskoulua (vuoden 1958 jälkeen). Sanalla kansakoulu viitataan koko kahdeksanvuotiseen oppivelvollisuuskouluun, joka virallisesti jakaantui kuusivuotiseen varsinaiseen kansakouluun ja

lisuuskoulua, lähes kaikki 15 tai 16 vuotta.¹⁴ Keskikoulua päättävien oppikoulunuorten¹⁵ ikäkirjo oli laajempi, heihin kuului 14–20-vuotiaita, jopa yksi 22-vuotiaskin. Pääosin he täyttivät koulun päättymisvuonna 16, 17 tai 18 vuotta.¹⁶ Murrosikään liittyvä biologinen ja psykologinen kehitys oli yhteydessä ikään, minkä vuoksi eri-ikäiset nuoret kypsyivät eri aikaan ja olivat siksi myös eri tavoin valmiita pohtimaan omaa tulevaisuuttaan ja tekemään siihen liittyviä päätöksiä.¹⁷ Toisaalta yksilöiden ja sukupuolten väliset erot kehityksen ajoituksessa ja nopeudessa olivat huomattavia. Iän nostaminen tässä tutkimuksessa yhdeksi suunnitelmia selittäväksi tekijäksi olisi vaatinut tämän näkökulman huomioivaa otosmenetelmää lähdeaineistosta ja huomattavasti suurempia otosmääriä.

Toinen sivuun jäävä tekijä on etnisyys, joka ehdottomasti huomioitaisiin nykynuoriin kohdistuvassa työssä. Tutkimusajanjakson Helsingissä merkittävin etninen vähemmistöryhmä oli romanit, joihin kohdistui voimakkaita ennakkoluuloja. Helsingin seudulle romaneita oli tullut ennen kaikkea siirtoväen asuttamisen myötä, ennen sotia heitä ei ollut merkittävässä määrin asunut pääkaupungissa tai sen ympäristössä. Siirtoväen asuttamisessa kuitenkin epäonnistuttiin, minkä vuoksi kaupungin romanien asumistaso ja elinmahdollisuudet pysyivät erittäin heikkoina 1970-luvun alkuun asti. Kyseessä oli melko pieni vähemmistöryhmä. 1950-luvun alussa Helsingin seudulla asui runsaat 200 romanina, ja vuosikymmenen lopulla kaupungin kansa- ja ammattikouluissa opiskeli alle 40 romanilasta. Jälkimmäisen luvun pienuuteen vaikutti sekin, että romanilapset siirrettiin usein apuluokille tai vapautettiin oppivelvollisuudesta.¹⁸

kahden vuoden pituisiin jatkoloukkiin tai kansalaiskouluun.

- 14 Myöhemmin esiteltävissä otoksissa yhtä lukuun ottamatta kaikissa vähintään 94 % kansakoulunuorista täytti sinä vuonna, kun olivat päättämässä kouluaan, 15 tai 16 vuotta. Ainoan poikkeuksen muodostavat vuoden 1950 kansakoulutyöt, joista 87 % oli tämän ikäisiä, ja lähes kymmenesosa heistä vietti tuon vuoden aikana 17-vuotissyntymäpäiväänsä.
- 15 Viittaan tutkimuksessa ilmaisuilla oppikoulunuori, oppikoulupoika, oppikoulutyttö, oppikoululainen niihin lähdeaineistoni nuoriin, jotka kävivät oppikoulun keskikoulun viimeistä luokkaa.
- 16 Myöhemmin esiteltävissä otoksissa yhtä lukuun ottamatta kaikissa noin 90 % (87–91 %) oppikoulunuorista täytti sinä vuonna, kun olivat päättämässä kouluaan, 16, 17 tai 18 vuotta. Ainoan poikkeuksen muodostavat vuoden 1950 oppikoulutyöt, joista kolme neljäsosaa oli tämän ikäisiä. Heistä sinä vuonna 15 vuotta täyttäneitä tai täyttyviä oli 16 %, ja noin 10 % oli 19–20-vuotiaita. Tyttökouluissa, joissa yli kolmannes vuosien 1950 ja 1960 otosten oppikoulutyöistä opiskeli, keskikoulujakson pituus oli kuusi vuotta, kun se poikakouluissa ja molempien sukupuolten edustajia opettavissa yhteiskouluissa kesti yleensä viisi vuotta.
- 17 Murrosiän psykologisesta kehityksestä katso Kroger 2007, 59–81.
- 18 Pulma 2000, 229, 233, 240. Lähdeaineistossani on vain muutamia nuoria, joita vähintäänkin epäiltiin ”mustalaisiksi”. Opettajat ja ammatinvalinnanohjaajat kiinnittivät tähän piirteeseen erityistä huomiota. Esimerkiksi eräs opettaja totesi seuraavasti: ”Epäilen, että Raimossa on mustalaisverta, hän on mustatukkainen ja silmäinen ja kauniit, virheettömät ovat hänen valkoiset hampaansa.” Kansakoulupoika 1950, numero 57. Erästä kansakoulutyttöä ammatinvalinnanohjaaja puolestaan kuvaili ”hieman mustalaisen näköiseksi”. Kansakoulutyttö 1960, numero 61. Erästä toista kansakoulutyttöä koskevissa merkinnöissä puolestaan kiiteltiin sitä, että työllä oli ”hyvin miellyttävä käytös, ei romanin tunnuksia”, vaikka opettajanlausunnon mukaan ”Äiti mustalainen. Huomaa romanilaista verta.” Kansakoulutyttö 1968–71, numero 161. Kantaväestön suhtautumista ja ennakkoluuloja kuvastaa erään sosiaalialalla työskentelyä suunnitelleen oppikoulutyön halu ”saada mustalaisia ymmärtämään että pitää tehdä jotain”. Oppikoulutyttö 1960, numero 124. Tässä käytetyt viitteet,

Tutkimus avaa laajan kirjon ”menneisyyden tulevaisuuksia” kuvaten myös valintojen keskinäistä vaihtoehtoisuutta ja päätöksenteon mahdollista sattumanvaraisuutta.¹⁹ Sen sijaan tutkimuksessa ei seurata sitä, toteutuivatko nuorten suunnitelmat. Yksilöllisten koulutus- ja urapolkujen seuraaminen vaatisi täysin erilaisen kysymyksenasettelun ja lähdeaineiston sekä kokonaan oman erillisen tutkimuksensa. Nuoren lähitulevaisuuden suunnitelmat ja kauaskantoisemmat aiheet saattoivat muuttua, ja hän saattoi kulkea täysin erilaista koulutuspolkua kuin oli aikonut. Työtä ja ammattia koskevat suunnitelmat saattoivat muuttua jo ennen koulun päättymistä ja varsinaista valintahetkeä tai myöhemmin työelämässä. Pääasiassa tarkastellaan nuoren ensisijaista ammattisuunnitelmaa, jonka hän on kirjannut ammatinvalinnanohjauslomakkeeseen.²⁰ Suhteutan nuorten suunnitelmat toteutuneeseen kehitykseen tilastotietojen avulla. Näin nuorten aiheet kontekstoidaan muun muassa elinkeino- ja ammattirakenteiden kehityksen avulla.

Tutkimus ajoittuu viime sotien jälkeisiin, voimakkaan yhteiskunnallisen muutoksen vuosikymmeneihin. Suomi modernisoitui hyvin nopeasti agraarisesta alkutuotantoon nojautavasta yhteiskunnasta palveluyhteiskunnan kynnykselle. Toinen keskeinen muutos oman tutkimusaiheeni kannalta oli muodollisen koulutuksen yleistyminen: sekä yleissivistävä peruskoulutus, keskikoulunkäynti että ammatillinen koulutus yleistyivät huomattavasti. Lisäksi ihmisten elinehdot ja odotukset muuttuivat elintason noustessa voimakkaan talouskasvun myötä. Kehittyvä teknologia valoi tulevaisuus- ja edistysuskoa. Myös hyvinvointivaltion rakentuminen ja erityisesti työvoimapolitiikassa tapahtuneet muutokset sekä nuorison merkityksen ja näkyvyyden kasvu tekevät 1950- ja 1960-luvuista tutkimusaiheelleni mielenkiintoisen kontekstin. Kaikki nämä kehityskulut muokkasivat rajusti sitä fyysistä ympäristöä ja henkistä ilmapiiriä, jossa nuoret muodostivat käsityksiä tulevaisuudestaan.²¹

Nopea yhteiskunnallinen muutos tekee tutkimusajankohdan hedelmälliseksi ajallista muutosta koskevan kysymyksenasettelun kannalta. Kuitenkin eräs hyvin keskeinen nuorten koulutukseen ja ammattiin liittyviä suunnitelmia jäsentävä rakenne pysyi samanlaisena 1950- ja 1960-lukujen ajan. Rinnakkaiskoulujärjestelmän lakkauttamista ja yhtenäiskoulujärjestelmään siirtymistä oli esitetty jo 1930-luvulla, mutta ajankohta oli kypsä muutokselle vasta 1960-luvun jälkipuoliskolla. Eduskunta sääti niin sanotun peruskoulun puitelain vuonna 1968, ja Helsinki siirtyi peruskoulujärjestelmään viimeisten joukossa syksyllä 1977. Vaikka järjestelmän rakenteet pysyivät verrattain samoina, eri koulumuotojen tarjoamat lähtökohdat ja merkitykset muuttuivat tutkimusajanjakson aikana keskikoulun ja ammatillisen koulutuksen suosion kasvun myötä. Yhtenäiskoulujärjestelmään siirtyminen myllersi nuorten valinnanmahdollisuuksia niin

kuten ”kansakoulutyttö 1960, numero 61” viittaavat myöhemmin esiteltävästä lähdeaineistostani tekemiini otoksiin. Viitteistä selviää nuoren käymä koulumuoto, sukupuoli ja vuosi, jolloin hän on ollut kansakoulun tai keskikoulun viimeisellä luokalla ja saanut ammatinvalinnanohjausta. Numero viittaa henkilön tunnistenumeroon omissa otoksissani. Vastaavaa viittaustapaa käytetään läpi työn.

19 Katso Sihvola 2005, 220–221.

20 Valintaa nuorten ensisijaisina mainitsemiin ammattisuunnitelmiin keskittymisestä on perusteltu aineistoanalyttisessä selvityksessä (liite 1). Luvussa 5.1 käsitellään nuorten mainitsemien ammattisuunnitelmien lukumääriä.

21 Yhteiskunnallisesta muutoksesta laajemmin katso pääluku I.

suuresti, että on joka tapauksessa järkevää rajata se tämän tutkimuksen ulkopuolelle.²² Tutkimusajanjakson ulkopuolelle rajautuu myös ammatinvalinnanohjauksessa ja työnvälitystoiminnassa 1970-luvun vaihteessa alkanut muutos suhtautumisessa työmarkkinoiden sukupuolittuneisuuteen.²³

Tutkimukseni paikantuu Helsinkiin, jossa maan väestöstä asui noin kymmenesosa. Pääkaupungissa asuneiden nuorten ulottuvilla oli maan runsain kirjo oppilaitoksia, ja mahdollisten ammatti- ja alavaihtoehtojen määrä oli laaja monipuolisen elinkeino- ja ammattirakenteen johdosta. Muun muassa näistä syistä he olivat erityisasemassa muualla maassa asuviin nuoriin verrattuna. Heidän ei tarvinnut muuttaa pois kotipaikkakunnaltaan voidakseen opiskella tai saadakseen töitä, niin kuin monet samoina vuosikymmeninä maaseudulla varttuneet nuoret olivat pakotettuja tekemään. Helsingin monipuolinen elinkeino- ja ammattirakenne takasivat nuorille laajan valikoiman työpaikkoja, joten työllistyminen ja ammatti eivät määrättyneet paikkakuntaa hallitsevan yhden alan mukaan. Helsinkiläiset edustivat monipuolisesti eri yhteiskuntaluokkia, minkä ansiosta perhetaustan vaikutusta voidaan hyvin vertailla.

Vaikka tutkimukseni rajautuu helsinkiläisnuoriin, sen havainnoilla ja johtopäätöksillä on myös laajempaa merkitystä. Helsingissä tapahtuneiden muutosten voi innovaatioiden diffuusiomalleja mukaillen arvella ennakoineen muissa kaupungeissa ja myöhemmin myös muualla Suomessa tapahtuneita kehityskulkuja. Monet nuorten poikien ja tyttöjen ammatinvalintaan kytkeytyvät kysymykset, kuten koulutusmahdollisuuksien määrällinen ja laadullinen kasvu, elinkeino- ja ammattirakenteen monipuolistuminen sekä perheelisten naisten ansiotyön yleistyminen, tavoittivat ilmiöinä ensimmäisenä Helsingin ja levisivät vähitellen muualle Suomeen. Toisaalta kehityskulut olivat myös kansainvälisiä. Myös muualla Euroopassa ja Yhdysvalloissa kohdistui lisääntyvää mielenkiintoa väestön koulutuksen ja ammattitaidon vaikutukseen talouskasvuun, mikä lisäsi mielenkiintoa nuorten ammatinvalintaan.²⁴

Tutkimuksen ajalliseen ja paikalliseen rajaamiseen 1950-luvun alun ja 1970-luvun taitteen väliseen Helsinkiin on vaikuttanut myös lähdeaineisto ja sen saatavuus. Pääasiallinen lähdeaineistoni muodostuu nuorten henkilökohtaisessa ammatinvalinnanohjauksessa muodostuneista asiakirjoista. Tutkimukseni ajallinen ja paikallinen rajaus liittyy vahvasti siihen, että nuorten työtä ja koulutusta koskeva suunnittelu nousi tärkeäksi juuri tässä kyseisessä kontekstissa. Nuorille suunnattua ohjaus- ja neuvontatoimintaa pidettiin ehdottoman hyödyllisenä paitsi yksilön myös yleisen yhteiskunnallisen kehityksen kannalta. Nopeasti voimistuva työnjaon eriytyminen oli herättänyt huomiota jo 1920-luvun taitteessa saaden muun muassa sosiaalipoliitikko Eino Kuusen ja kasvatustieteilijä Aksel Rosenqvistin korostamaan julkisen työnvälityksen ja ”elämänuran valitsemista” koskevan neuvonnan tärkeyttä.²⁵

22 Yhtenäiskoulujärjestelmään siirtyminen ei kerralla ratkaissut sukupuoleen ja sosioekonomiseen taustaan liittyviä koulutuksen epätasa-arvoisuuksia muun muassa 1970-luvulla ja 1980-luvun alussa käytetyn tasokurssijärjestelmän vuoksi. Rinne & Vuorio-Lehti 1996, erityisesti 45–66.

23 Katso luku 9.

24 Katso luku 1.2.

25 Kuusi 1919, 92; Rosenqvist 1920.

AmmatINVALINNANOHJAUS oli mainittu vuonna 1936 säädetyssä työnvälityslaisissa, jonka keskeisin uudistus oli ollut työttömyyshuollon ja työnvälityksen erottaminen toisistaan niin sanotun ”oikea ihminen oikealle paikalle” -periaatteen mukaisesti. AmmatINVALINNANOHJAUS jäi kuitenkin pitkälti kuntien oman aloitteellisuuden ja harkinnan varaan. Työnvälitystoiminta oli tuolloin kehittyneintä Helsingissä, ja heti vuoden 1937 alussa pääkaupungin työnvälitystoimistoon avattiin alle 18-vuotiaiden työnvälitykseen erikoistunut nuoriso-osasto. Ensimmäinen ammatINVALINNANOHJAAJA aloitti syksyllä 1939 säännölliset vastaanottoajat. Toiminnan suunnittelua ohjasi vuosina 1941–58 toiminut kunnallinen ammatINVALINTAKOMITEA, jonka jäsenet edustivat työnvälitystoimiston lisäksi kaupungin kansa- ja ammattikouluja.²⁶

Kriisivuodet viivytivät toiminnan kehittämistä ja vakiintumista, mutta jo sodan aikana ammatINVALINNANOHJAAJAT kirjoittivat kansakoulun VI luokan ja kansakoulun jatkoloukkien oppilailta lyhyitä kirjoitelmia ”Miksi aiot ja minkä tähden” -otsikolla.²⁷ Sotien jälkeinen työvoimapula korosti entisestään nuorille suunnatun ammatINVALINNANOHJAUksen merkitystä, ja Helsinki aloitti kansakoulun jatkoloukkalaisten järjestelmällisen neuvonta- ja ohjaustoiminnan sekä henkilökohtaisen ohjauksen lukuvuonna 1946–1947. Oppikoululaiset pääsivät osallisiksi toiminnasta syksystä 1949 lähtien. Tämä nähtiin tärkeänä, sillä pääkaupungissa arveltiin jopa noin kolmen neljäsosan ikäluokan nuorista opiskelevan keskikoulun viimeisellä luokalla.²⁸

Kuten sanottu, ammatINVALINNANOHJAUS oli tärkeä kysymys myös valtakunnallisella tasolla, ja eduskunta keskusteli sen asemasta tutkimusajanjaksolla toistuvasti. Kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeri, sosiaalidemokraatti Erkki Härmä vetosi 1940-luvun lopulla Helsingin myönteisiin ja esimerkillisiksi nostamiinsa kokemuksiin, mutta vastustajat pitivät Helsingin järjestelmää sopimattomana maaseudun nuorille, joiden nähtiin olevan kipeimmin ammatINVALINNANOHJAUksen tarpeessa. Asiaa koskeva lainsäädäntö jäi toistuvista yrityksistä huolimatta säätämättä puolueiden välisten näkemyserojen, lähinnä ammatINVALINNANOHJAUksen hallinnollista sijoitusta koskevan erimielisyyden vuoksi. Muun muassa maalaisliiton ja kokoomuksen edustajat pelkäsivät maaseudun nuorille tarjottavan ammatINVALINNANOHJAUksen kiihdyttävän ei-toivottua maaltapakoa. Ohjaustoiminta kiinnittyi kansanedustajien puheenvuoroissa laajaan kysymysvyyhtiin siitä, mihin suuntaan Suomen elinkeinorakennetta tulisi kehittää.²⁹

26 Työnvälityslaki, Asetuskokoelma (Ask.) 263/1936, 3 §; Kertomus Helsingin kaupungin kunnallishallinnosta (KHKK) 1939, 257*–258*; KHKK 1941, 153; KHKK 1958 osa 2, 182. Vuonna 1941 komitean puheenjohtajana toimi kaupungin sosiaali- ja opetusasiain johtaja ja sen jäsenet olivat kaksi kansakoulutarkastajaa, Valmistavan poikien ammattikoulun ja yleisen ammatilaiskoulun johtaja ja Valmistavan tyttöjen ammattikoulun virkaatoimittava johtaja sekä työnvälitystoimiston johtaja ja osastonjohtaja. KHKK 1941, 153.

27 Eb:1–33 Testaukset. Työnvälitystoimiston nuoriso-osasto, Helsingin kaupunginarkisto (HKA); KHKK 1945 osa 2, 202.

28 KHKK 1947 osa 2, 204–205; KHKK 1949 osa 2, 204. Se, että näin suuri osa ikäluokan nuorista opiskeli keskikoulussa, ei tarkoita, että kaikki heistä olisivat lopulta saaneet keskikoulun päästötodistuksen. Työnvälitystoimiston vuosikertomuksesta ei käy ilmi, mihin arvio perustuu, mutta se vaikuttaa liioitellulta. Vertaa luku 1.1.

29 Hallinnollisessa sijoituksessa vastakkain olivat vaihtoehdot sijoittaa ammatINVALINNANOHJAUS ope-

Valtiollisen ohjauksen puuttuessa pääpaino toiminnan kehittämässä oli paikallisella tasolla ja nimenomaan Helsingin työnvälitystoimistolla, sillä asia nähtiin erityisen polttavana pääkaupungissa. Eduskunta sai 1950-luvun lopussa uudestaan käsiteltäväkseen ammatinvalinnanohjauslain, ja ensimmäinen laki astui voimaan vuoden 1961 alusta valtiollistaen toiminnan ja erottaen sen periaatteellisesti työnvälityksestä. Seuraavan vuosikymmenen aikana ohjaustoiminta levisi alueellisesti laajemmalle, ja se tavoitti 1960-luvun lopulla noin puolet kaikista maan kansalais- tai keskikoulua päättävistä.³⁰

LÄHTEET JA MENETELMÄT

Pääasiallinen lähdeaineistoni koostuu kouluun päättävälle nuorille annetun henkilökohtaisen ammatinvalinnanohjauksen myötä muodostuneista yksittäisiä henkilöitä koskevista henkilöakteista, joita ei ole aiemmin käytetty tutkimuksessa. Tällaisen aineiston syntyminen kuvaa jo itsessään muuttunutta suhtautumista koulutukseen ja työelämään siirtymiseen. Työntekoa koskeva päätöksenteko alettiin käsitellä *valinnoiksi*, joihin nuoret tarvitsivat asiantuntijan *ohjausta* niin heidän omien etujensa kuin yhteiskunnan yleisten hyötynäkökohtien vuoksi. Kyse oli nimenomaan *ammatin* valitsemisesta, mikä toi esiin ammattitaidon merkityksen korostumisen. Tämä ajattelutavan muuttuminen sekä edellytti että vaati yhteiskunnan yleistä modernisoitumista ja muuttumista agraarisesta, alkutuotantoon nojautuvasta maasta nopeasti kaupungistuvaksi, monipuolisen elinkeinorakenteen yhteiskunnaksi.

Tutkimuksessa käyttämiäni yksittäisiä nuoria koskevia henkilöakteja säilytetään ammatinvalinnanohjauksen kunnallisen, vuoteen 1960 ulottuvan ajan osalta Helsingin kaupunginarkistossa, ja vuonna 1961 tapahtuneen valtiollistamisen jälkeen syntyneet asiakirjat ovat Hämeenlinnan maakunta-arkistossa.³¹ Voidakseni kuvailla rikasta, monipuolista ja ainutlaatuista lähdeaineistoa sekä tarkastella siitä tehtäviin tulkintoihin liittyviä rajoituksia on ensin esiteltävä ohjauksen kehitystä. Aineiston muodostumisperiaatteet vaihtelivat jonkin verran ajankohdan ja sen mukaan, oliko ohjaus suunnattu kansakoululaisille vai oppikoulua käyville. Ammatinvalinnanohjauksen käytänteet kehittyivät 1950- ja 1960-luvuilla kokemuksen ja työskentely-ympäristön muuttumisen myötä. Edellisen alaluvun lopussa kuvailin ohjauksen yleistä kehitystä lainsä-

tushallinnon tai työvoimahallinnon alaisuuteen. Valtiopäivät 1949, pöytäkirjat 20.4.1949, 847–848, 853–854; Valtiopäivät 1949, pöytäkirjat 3.5.1949, 1017–1020; Valtiopäivät 1951, Asiakirjat I, Työväenasiainvaliokunnan mietintö no:1 vuoden 1949 valtiopäivillä lepäämään jätetyn ehdotuksen johdosta työnvälityslainsäädäntö; Komiteamietintö ammatinvalinnan ohjaustoiminnan järjestämisestä opetustoimen yhteydessä. KM 1954: 5, erityisesti 50–51, 62–63, 116–120; Valtiopäivät 1959, pöytäkirjat 8.12.1959, 1670–1673, 1675–1679, 1683; Valtiopäivät 1959, pöytäkirjat 15.12.1959, 1761.

30 Pettersson 1978, 106–107, 109–110.

31 FbI Kansakoulutyttyjen peruskortit, FbII Oppikoulutyttyjen peruskortit, FbIV Kansakoulupoikien peruskortit ja FbV Oppikoulupoikien peruskortit. Työnvälitystoimiston nuoriso-osasto, HKA; Hg Perus- ja työnhakijakortit. Ammatinvalinnanohjauksen Helsingin piiritoimisto (AVO Hki), Hämeenlinnan maakunta-arkisto (HMA). Työnvälitys ja ammatinvalinnanohjaus valtiollistettiin vuoden 1961 alusta, mitä ennen ne olivat kunnallisten viranomaisten vastuulla.

dännön ja koko Suomen tasolla, ja seuraavaksi pureudun käytännön tasolle Helsingin perspektiivistä.

AmmatINVALINNAOHJAUksen tavoitteena oli herättää koululaisten oma kiinnostus aiheeseen sekä lisätä heidän tietämystään eri ammateista ja niiden edellytyksistä sekä heidän omista kyvyistään ja luonteenpiirteistään. Nuorille muun muassa oppituntien, oppikirjojen, opintokäyntien sekä elokuva- ja rainanäytösten³² kautta tarjottuun tiedon oli tarkoitus saada heidät pohtimaan omaa tulevaisuuttaan. Huoltajien suuri vaikutusvalta valinnoissa otettiin huomioon alusta lähtien, ja ammatINVALINNAOHJAAJAT pitivät esityksiä myös koulujen vanhempainilloissa.³³ Tämä tiedotustoiminta oli ohjauksen ensimmäinen vaihe. Tämän jälkeen oppilaan soveltuvuutta pyrittiin selvittämään henkilökohtaisella ohjauksella, jonka seurauksena muodostuneet henkilöaktit ovat tämän tutkimuksen keskeisin lähdeaineisto. Aktit sisältävät merkintöjä myös ohjauksen kolmannesta vaiheesta, työnvälityksestä, sekä sen neljännessä ja viimeisestä vaiheesta, jälkitarkkailusta. Sillä pyrittiin varmistumaan ohjauksen onnistumisesta, ja epävarmoissa tilanteissa nuori sai ohjausta uudelleen.

Helsingin kaupungin työnvälitystoimiston nuoris-osaston yhteydessä toiminut ammatINVALINNAOHJAAJA aloitti kansakoulun jatkuojuokkia käyviin henkilökohtaisen ohjauksen lukuvuonna 1946–1947. Oppikouluilaisille ammatINVALINNAOHJAAUSTA annettiin kaupungissa ensimmäisen kerran lukuvuonna 1949–1950. Koululaiset eivät kuitenkaan olleet keskenään samassa asemassa ohjauksen saamisen suhteen. Kansakoulut olivat kunnallisia, ja niiden kaikki oppilaat saivat ohjausta. Henkilökohtaisen ohjauksen määrä ja intensiivisyys vaihtelivat jonkin verran sen mukaan, kuinka perustellut ja realistiset suunnitelmat nuorella oli. Jos nuori oli ilmaissut selkeän ja ohjaajan arvion mukaan toteutettavissa olevan suunnitelman, riitti esimerkiksi ohjaus johonkin työpaikkaan nuoris-osaston kautta.³⁴

Oppikoulut olivat sen sijaan valtiollisia tai yksityisiä,³⁵ ja ne saivat 1950-luvun lopulle asti itse päättää, halusivatko tarjota oppilailleen ammatINVALINNAOHJAAUSTA. Valtiollisten oppikoulujen opetussuunnitelmiin ohjaus otettiin vuonna 1958.³⁶ Sen sijaan yksityiset

32 Raina tarkoittaa kinofilmille kopioiduista kuultokuvista muodostuvaa sarjaa. Sen syrjäyttivät myöhemmin diat.

33 Selostus Helsingin kaupungin työnvälitystoimiston yhteydessä harjoitetun nuorisovälityksen ja ammatINVALINNAOHJAUksen toiminnasta lukuvuonna 1946–47 sekä suuntaviivat vastaiselle toiminnalle. AmmatINVALINTAKomitea, HKA; esimerkiksi KHKK 1948 osa 2, 206–207; KHKK 1950 osa 2, 218; KHKK 1955 osa 2, 184–185. Tutkimusajankohdan tapaan myös nykyisessä peruskoulun oppilaanohjauksessa nähdään tärkeänä muun muassa itsetuntemuksen edistäminen ja työelämätiieto. Niemi 2016, 142.

34 Selostus Helsingin kaupungin työnvälitystoimiston yhteydessä harjoitetun nuorisovälityksen ja ammatINVALINNAOHJAUksen toiminnasta lukuvuonna 1946–47 sekä suuntaviivat vastaiselle toiminnalle. AmmatINVALINTAKomitea, HKA; KHKK 1949 osa 2, 205; KHKK 1950 osa 2, 218.

35 Helsingissä ei toiminut yhtäkään kunnallista keskikoulua. Oppikoulukoulutuksen alueellista saatuutta oli yritetty parantaa mahdollistamalla kansakoulujen yhteydessä toimivien ja niihin hallinnollisesti kuuluvien kunnallisten keskikoulujen perustaminen. Kokeilumielessä niiden perustaminen oli mahdollista vuodesta 1946 lähtien, ja ne vakinaistettiin vuoden 1957 kansakoululaissa. Kunnalliset keskikoulut olivat oppilailleen ilmaisia. Pietäinen 1995, 172.

36 Asetus ammatINVALINNAOHJAUksesta, Ask. 383/1960, 17 §; Somerkivi 1977, 135–136; KHKK 1958 osa 2, 188.

oppikoulut, joissa valtaosa Helsingin oppikoulunuorista opiskeli, saivat tämänkin jälkeen päättää, tarjosivatko oppilailleen ohjausta osana varsinaista opetusohjelmaa tai sen ulkopuolella. Päätös riippui siitä, kuinka tärkeänä ja tarpeellisena rehtori ja opettajakunta ohjausta pitivät. Vaikka ohjauksen järjestäminen oli oppikouluissa osin vapaaehtoista, tämä ei vaaranna lähdeaineistoni edustavuutta.³⁷

Henkilökohtaisen ohjauksen aluksi nuori täytti viimeisenä kouluvuotenaan, pääsääntöisesti jo syyslukukauden aikana, ammatinvalinnanohjauksen oppitunnilla tai kotonaan monisivuisen lomakkeen. Sen kysymykset koskivat muun muassa koulunkäyntiä (edellisen todistuksen arvosanat, luokallejäännit ja ehdot, kansakoululaisten kohdalla linjavalinta), vapaa-ajanviettotapoja, edeltävää ansiotyökokemusta ja vanhempien ammatteja. Lomakkeen tärkeimmät kysymykset koskivat nuorten työtä ja koulutusta koskevia suunnitelmia: aikoivatko he hakeutua lukuvuoden päättymisen jälkeen töihin vai jatkaa opintoja, mitä ammattia he itselleen suunnittelivat ja oliko heillä sukulaisia tai tuttavuuksia, joiden ammatista he olivat kiinnostuneita. Kansa- ja oppikoululaisille tarkoitetut kaavakkeet olivat aluksi kysymyksiltään ja painotuksiltaan hieman erilaiset, mutta yhtenäistyivät 1950-luvun alkupuoliskolla. Tytöt ja pojat täyttivät saman koulumuodon sisällä kunakin vuonna samanlaiset lomakkeet. Kysymykset ja niiden muotoilu muuttuivat jonkin verran tutkimusajankohdan aikana, mikä kieli yleisistä muutoksista suhtautumisessa työnteekoon.³⁸

Henkilöaktit sisälsivät nuoren itse täyttämän lomakkeen lisäksi huoltajien merkintöjä sekä opettajan- ja lääkärinlausuntoja. Huoltajille esitetyt kysymykset vaihtelivat kyselyn ajankohdan mukaan. Ohjaustoiminnan alkuvaiheessa nuoret välittivät vanhempiensa mielipiteen, sillä heidän lomakkeessaan oli kysymys ”Mihin ammattiin kotonasi halutaan sinun antautuvan?”. 1950-luvun aikana nuorten lomakkeeseen tuli erillinen ”Holhoojan täytettäväksi” -osuus, jossa tiedusteltiin holhoojan nuorelle toivomaa ammattia ja pyydettiin perustelu tähän. Seuraavan vuosikymmenen aikana käytettiin erillistä vanhemmille suunnattua lomaketta, jossa tiedusteltiin näiden mielipidettä ja suunnitelmia nuoren jatkokoulutuksesta tai ammattiin sijoittumisesta sekä ammatinvalinnanohjauksen tarpeellisuudesta. 1970-luvun taitteen aineistossa vanhemmille suunnattuja kyselylomakkeita on huomattavasti harvemmin.³⁹

Opettajat arvioivat ammatinvalinnanohjausta varten laatimissaan lausunnoissa muun

37 Edustavuudesta katso aineistoanalyttinen selvitys (liite 1).

38 Ammatinvalinnanohjauslomakkeista on esimerkkejä liitteessä 2. Lomakkeiden muuttumista sivutaan luvuissa 7.3, 16.1 ja 16.2.

39 Tämä voi johtua joko ohjaustoiminnassa tai arkistoinnissa tapahtuneista muutoksista. Keräämissäni vuosia 1968–1971 koskevissa otoksissa neljällä viidesosalla henkilöistä, jotka ovat saaneet ammatinvalinnanohjausta keväällä 1968, on tällainen lomake osana henkilöaktia. Vuosien 1969 ja 1970 osalta osuus on neljäsosa ja vuoden 1971 osalta alle kymmenesosa. Vertailussa on huomioitu sekä kansakoulutytöt ja -pojat että oppikoulutytöt ja -pojat. Toimintasuunnitelmissa ja -kertomuksissa ei viitata muutoksiin suhtautumisessa nuorten vanhempien mielipiteisiin, joskin toimintavuotta 1969–70 koskien toimintasuunnitelmassa todetaan oppikoululaisten kohdalla, että näiden vanhempiin ollaan aiempaa enemmän yhteydessä puhelimitse. Hd:1 Toimintasuunnitelmat 1965–1973, toimintasuunnitelman 1969–70 liite 4: Oppikoululaisten ohjaus. AVO Hki, HMA; He:1 Toimintakertomukset ja vuositilastot. AVO Hki, HMA.

muassa oppilaiden yleislahjakkuutta, suullista ilmaisua, mielikuvitusta, suhteita luokkatovereihin, työskentelyvauhtia, -tarkkuutta ja -kestävyyttä, aloitekykyä sekä yleistä mielialaa suhteessa nuorten luokkatovereihin. Opettajilla oli myös mahdollisuus kirjata avoimiin kysymyksiin huomioita oppilaiden luonteenpiirteistä, kiinnostuksenkohteista tai kotioloista. Kouluterveydenhuollon terveystietoihin perustunut lääkärintilaus sisälsi puolestaan tietoja oppilaiden pituudesta ja painosta, ruumiinrakenteesta ja yleiskunnosta sekä mahdollisista sairauksista tai vammoista, jotka rajoittivat ammatinvalintaa. Fyysisiin ominaisuuksiin kiinnitettiin paljon huomiota, sillä esimerkiksi jalkojen virheasennot tai aistihäiriöt rajasivat sopivien ammattien kirjoa.

Henkilöaktit sisälsivät myös psykologisia kyky- ja persoonallisuustestejä, joita nuoret tekivät osana ammatinvalinnanohjausta, sekä ohjaajien huomautuksia testituloksista. Helsingissä toimineet ammatinvalinnanohjaajat olivat koulutukseltaan psykologeja ja sosiologeja, ja psykologiselle soveltuvuustestaukselle annettiin henkilökohtaisessa ohjauksessa suuri painoarvo. Toiminnan suunnittelua johti Kai von Fieandt, joka valittiin myöhemmin Helsingin yliopiston ensimmäiseksi psykologian professoriksi. Helsingin ammatinvalinnanohjaustoimiston henkilöstöresurssit paranivat nopeasti 1950-luvun taitteessa, ja siitä kehittyi Suomen suurin soveltavan psykologian yksikkö.⁴⁰ Ohjaajilla oli suuri luottamus soveltuvuutta arvioivien kyky- ja persoonallisuustestien mahdollisuuksiin tarjota täsmällistä tietoa nuorten sopivuudesta eri ammatteihin. Aluksi vain ne nuoret, jotka eivät täyttämässään lomakkeessa olleet ilmaisseet selkeää, perusteltua ja realistista suunnitelmaa, osallistuivat soveltuvuustutkimuksiin, mutta testausta laajennettiin pian laajaksi joukkotestaukseksi.⁴¹

Ammatinvalinnanohjaajat tekivät merkintöjä paitsi testaustuloksista myös viimeisen kouluvuoden kevätlukukaudella maalisi–toukokuussa pidetystä ohjauskeskustelusta. Siinä ohjaaja otti kantaa nuoren suunnitelmiin näiden monista eri lähteistä kerättyjen taustatietojen pohjalta. Hänen tavoitteensa oli päästä yhteisymmärrykseen nuoren kanssa siitä, mitä tämä tekisi koulun päätyttyä. Keskustelu oli kestoltaan lyhyt, vain noin viidentoista minuutin tuokio. Tämä tuntui ohjaajista liian lyhyeltä ajalta paneutua kunkin nuoren tilanteeseen, minkä takia he alkoivat kehittää haastattelumenetelmiä. Heidän taustatietonsa nuorista laajenivat sekä ohjaajan ja nuoren välisen vuorovaikutuksen määrä ja merkitys kasvoivat huomattavasti, kun keskustelua pidennettiin vuonna 1957 keskimäärin noin puolituntiseksi. Samalla otettiin käyttöön samankestoiset haastattelut, jotka pidettiin syyslukukauden aikana.⁴² Ohjaustoiminnan tehostumisen käänköpuoli oli, että ammatinvalinnanohjausta ei ollut mahdollista antaa kaikille oppikoululaisille. Osaa niistä, jotka aikoivat varmuudella jatkaa opintoja lukiossa, ei keskikouluvaiheessa

40 Ihanus 2003; von Fieandt, Kai: Eväät auttavat tulevaisuuteen. *AVO Ammatinvalinnanohjaus* 5–6/1987, 15; Tapaninen 2012, 62, 77–79.

41 Selostus Helsingin kaupungin työnvälitystoimiston yhteydessä harjoitetun nuorisovälityksen ja ammatinvalinnan ohjauksen toiminnasta lukuvuonna 1946–47 sekä suuntaviivat vastaiselle toiminnalle. Ammatinvalintakomitea, HKA; KHK 1948 osa 2, 207; KHK 1950 osa 2, 218–219; KHK 1956 osa 2, 187.

42 KHK 1957 osa 2, 201–202; KHK 1959 osa 2, 205; KHK 1960 osa 2, 197.

testattu soveltuvuuskokein eikä haastateltu.⁴³

AmmatINVALINNANOHJAUksen valtiollistaminen vuoden 1961 alusta lähtien ei muuttanut henkilökohtaisen ohjauksen muotoja tai sisältöä Helsingissä, mutta toimisto joutui rajoittamaan neuvontaa saavien nuorten määrää 1960-luvun puolivälissä. Henkilökohtaista ohjausta korostanut ja koululaisiin keskittynyt linjaus muuttui. Ohjauksen tarjontaa jouduttiin vähentämään määrärahojen kiristymisen ja henkilöstöresurssien riittämättömyyden vuoksi: suuret ikäluokat olivat varttuneet ”ammatinvalintaikään” ja ohjausta haluttiin tarjota myös aikuisasiakkaille. Esimerkiksi invalidien ja muiden vajaatyökykyisten ohjaus siirtyi sosiaaliministeriön valvonnan alta ammatINVALINNANOHJAUSorganisaatiolle. Koululaisohjauksessa otettiin käyttöön niin sanottu vastaanottojärjestelmä, jossa henkilökohtaisen neuvonnan saaminen riippui ohjaustarpeen arvioinnista. Nuoren itsensä lisäksi tarvetta arvioivat hänen vanhempansa ja opettajansa. Lisäksi ammatINVALINNANOHJAAJAT pyrkivät siirtämään entistä enemmän vastuuta ohjauksen ensimmäisestä vaiheesta, tiedotustoiminnasta, yhdysopettajille ja keskittymään varsinaiseen osaamiseensa psykologeina.⁴⁴

Vastaanottojärjestelmään siirtymisen vuoksi 1970-luvun taitetta koskeva aineisto ei ole täysin vertailukelpoista aiempiin verrattuna, sillä perusjoukkona ei ole kaikki koululaiset, vaan rajallinen joukko heistä. Olen pitänyt tämän käytettävissä olevan lähdemateriaalin vääristymän mielessäni läpi koko analyysin ja suhtautunut viimeisestä otosajankohdasta tehtyihin havaintoihin erityisellä varovaisuudella. En ole tehnyt ajankohtaa koskevia huomioita irrallisesti vaan liitettynä aiemmista otosajankohdista tehtyihin tulkintoihin. Tämä lähdeaineistoon liittyvä ongelma olisi voitu kiertää lyhentämällä tarkasteluajanjaksoa, mutta tutkimuksen päättäminen 1960-luvun alkupuolelle olisi vaikeuttanut yhteiskunnallisten muutosten vaikutusten havaitsemista. Viimeisen otosajankohdan lähdeaineisto toimii enemmän muussa aineistossa ja tutkimuskirjallisuudessa esiin nousevien kehityskulkujen vahvistajana tai kyseenalaistajana kuin aineistona, josta voisi vetää täysin itsenäisiä päätelmiä.

Toinen keskeinen lähdekriittinen huomio liittyy koko aineistoon ja sen muodostumiseen. Nuoret täyttivät määrämuotoisia lomakkeita tiettyä tarkoitusta varten, ja osa nuorta ja hänen tilannettaan kuvaavista merkinnöistä ei ole lähtöisin hänen omasta kynästään vaan opettajan tai ammatINVALINNANOHJAAJAN muistiinpanoista. Tämä herättää kysymyksen siitä, miten hyvin aineisto voi tavoittaa nuoren oman ”äänen”. Lomakeaineistossa on analysoinnin ja tulkinnan kannalta sekä hyviä että huonoja puolia, jotka molemmat

43 KHKK 1956 osa 2, 187; KHKK 1957 osa 2, 201. Tämä ei ole poistanut ammatINVALINNANOHJAUksen henkilöakteista kokonaan niitä, jotka varmuudella suunnittelivat jatkavansa lukioon ja jotka olivat menestyneet koulussa hyvin. Heidän akteistaan puuttui yleensä haastattelun tai ohjauskeskustelun merkinnät, koska niitä ei ollut nähty tarpeellisina. Tästä huolimatta akteissa on tarpeeksi tietoja henkilöiden sisällyttämiseksi myöhemmin esiteltäviin otoksiin. Esimerkiksi seuraavilla nuorilla edellisen kevään todistuksessa lukuaineiden keskiarvo oli ollut yli 8,0 ja he aikoiivat lukioon: oppikoulupojat 1960, numerot 4, 63, 69, 70 ja 100; oppikoulutyöt 1960, numerot 28, 41, 68, 77 ja 88. Muutama nuorista on lisäksi ”Testattu yliopiston toivomuksesta. Ei ohjattu.” Esimerkiksi oppikoulupojat 1960, numerot 40 ja 50.

44 Pettersson 1978, 76, 112, 123–127, 131–132, 136, 142–144; Samooja, Martti: Ohjausjärjestelmistä. Toiminnan kehittäminen Helsingin piirissä. *AmmatINVALINTA 7–8/1965*, 19–21; Mattlar, Wolmar: AmmatINVALINNANOHJAUksen kokeilutoimintaa. *AmmatINVALINTA 5–6/1966*.

kytkettyvät sen muodostumiseen. Aineisto on muodoltaan yhtenäistä. Kaikki lomakkeen täyttäjät ovat joutuneet vastaamaan samoihin kysymyksiin – tai jättämään jonkin kohdan tyhjäksi, joka sekin sisältää informaatiota. Näin tutkijan käytettävissä on samoja tietoja monien ihmisten tilanteesta. Vaikka lomakkeet muuttuivat tutkimusajanjaksolla, niiden runko ja keskeiset kysymykset pysyivät samoina. Tutkimuskohteena olevien henkilöiden verbaliset taidot ja kyky ilmaista itseään kirjallisesti eivät vaikuta lomakeaineiston sisältöön ja siitä tehtäviin tulkintoihin yhtä paljon kuin jos kyseessä olisi esimerkiksi kirjoitelmat.⁴⁵

Toisaalta lomakemuoto pakotti nuoret vastaamaan niitä seikkoja koskeviin kysymyksiin, jotka ammatinvalinnanohjaajat näkivät tärkeinä. Lomakkeet ja niiden käyttötarkoitus johdattelivat vastaajaa. Nuoret saattoivat vastata siten kuin kokivat, että heidän ”pitää” vastata tai heidän odotetaan vastaavan.⁴⁶ Ammatinvalinnanohjaaja ja 15–17-vuotias nuori eivät suinkaan kohdanneet tasavertaisina, vaan ohjaajalla oli vanhempana henkilönä ja neuvovana asiantuntijana selvä auktoriteettiasema. Sekä haastattelu- ja ohjauskeskustelutilanteet että testaus ja kyselylomakkeiden täyttö olivat todennäköisesti jännittäviä, elleivät jopa pelottavia tilanteita nuorelle. Ohjaajat arvioivat nuoren soveltuvuutta monelta näkökannalta ja ottivat kantaa hänen koko tulevaisuuttaan määrittäviin kysymyksiin. Ammatinvalinnanohjauksen kehittäminen liittyi myös psykologien professionalisoitumiseen ja soveltavan psykologian merkityksen kasvattamiseen.⁴⁷

Ammatinvalinnanoppikirjat korostivat ohjauksen luottamuksellisuutta ja sitä, että ammatinvalinnanohjaustoimisto *palvelee* nuoria,⁴⁸ mutta ohjaajat tekivät ainakin merkinnöissään erittäin pisteliäitä huomioita ja suhtautuivat toisinaan erittäin kriittisesti ja torjuvasti nuorten suunnitelmiin. Ohjausta varten täytettyjen lomakkeiden kautta hahmottuva kuva ei voi tavoittaa nuoren kokonaisvaltaista omaa käsitystä tulevaisuudestaan. Ohjaustoiminta tähtäsi koulutuksen ja ammatinvalinnan merkityksen korostamiseen, minkä vuoksi lähdeaineisto tavoittaa parhaiten tämän puolen – ja senkin tässä mainituin varauksin – nuorten aikeista.

Nuorisotutkimuksessa 1970-luvulta lähtien vahvistunut pyrkimys tuoda tutkimuksen kohteena olevat henkilöt esiin aktiivisina toimijoina tarkoittaa historiantutkimuksessa huolellista lähdekritiikkiä sekä tutkijan menneisyyttä koskevia tulkintoja koskevan valta-aseman tunnistamista ja tunnustamista.⁴⁹ Edellä esitetyt lähteiden tulkintaa koskevat huomiot liittyvät myös tutkimuseettisiin kysymyksiin, joihin tutkimuksen kohteena olevien henkilöiden nuoruus antaa oman erityisyyttälaatuisuutensa. Nuoret olivat monin tavoin riippuvaisia paitsi rakenteellisista tekijöistä, myös muista ihmisistä, eivätkä he ole aineiston syntyajankohtana voineet aavistaa viranomaisaineistoihin tallentuvien merkintöjen päätymistä vuosikymmeniä myöhemmin historiantutkimuksen lähdeaineistoksi. Vaikka ohjauksen lähtökohta oli

45 Esimerkkejä ammatinvalinnanohjauslomakkeista katso liite 2.

46 Samanlaisen ongelmaan törmää lähdeaineistonsa itse tekemistään haastatteluista muodostava tutkija. Esimerkiksi Jokinen 2005, 39–40.

47 Vaikka lähteet avaisivatkin siihen mahdollisuuden, tässä tutkimuksessa aineistoa ei käsitellä psykologien professionaalistumiskehityksen tai ammatinvalinnanohjaajien käyttämän vallan näkökulmasta.

48 Esimerkiksi Kiuru 1958, 6–7; Hiisiö & Luoma 1958, 8–9.

49 Vehkalahti 2010, 149–151. Lähdekritiikin sijaan voidaan viitata lähteiden lukemiseen tai erittelyyn. Kalela 2000, 91.

nuoren täyttämä lomake, ohjaajat keräsivät lisäksi runsaasti muuta aineistoa hänen kanssaan tekemisissä olevilta henkilöiltä. Nämä saattoivat tuoda esiin seikkoja, joista nuorelta ei ollut suoraan kysytty. Nuori itse ei olisi välttämättä halunnut käsitellä aiheita tai hän olisi saattanut olla niistä eri mieltä. Nuori ei itse nähnyt kaikkea ammatinvalinnanohjauksen yhteydessä muodostunutta materiaalia. Sen avaama kuva menneisyydestä tarjoaa kuitenkin ainutlaatuisen tarkastelunäkökulman nuorten elämäntilanteisiin. Tutkijalla voikin nähdä olevan suorastaan velvollisuus käsitellä myös sellaisia aiheita, joihin liittyy ristiriitaisia näkemyksiä tai yksilön kannalta kipeitä muistoja.⁵⁰

Ammatinvalinnanohjauksen henkilöaktit sisältävät henkilötietolain⁵¹ määritelmän mukaisia arkaluonteisia tietoja. Kuten minulle myönnettyissä tutkimusluvissakin edellytetään, en tutkimuksessani viittaa henkilöihin heidän oikeilla nimillään, eikä nuorista ja heidän perheistään anneta niin yksityiskohtaisia tietoja, että he olisivat tunnistettavissa. Minulle myönnettyt luvat edellyttävät myös, etten etsi ja yhdistä aktien henkilöitä muista lähdeaineistoista saataviin tietoihin. Näin ollen esimerkiksi tutkimuskysymyksen laajentaminen siihen, toteutuivatko nuorten tekemät suunnitelmat, olisi tämänkin vuoksi mahdotonta.

Tarkastellakseni pitkää ajanjaksoa rikkaan ja monipuolisen aineiston avulla olen valinnut kolme otosajankohtaa: 1950, 1960 ja 1968–1971. Niiden valinta perustuu ammatinvalinnanohjauksessa tapahtuneisiin muutoksiin. Vuonna 1950 oppikoululaiset saivat ensimmäisen kerran ammatinvalinnanohjausta. Seuraava otosajankohta määrittyi puolestaan vuodeksi 1960 sen takia, että se oli kunnallisen toiminnan viimeinen vuosi. Tämän jälkeeseen aineistoon liittyy henkilökohtaista ohjausta saaneiden määrän rajoittamisen lisäksi toinen haaste: ohjaustoiminnan valtiolliselta ajalta (vuodesta 1961 lähtien) on päätetty ottaa pysyvässäilytykseen vain syntymäpäiväotanta eli joka kuun 8., 18. ja 28. päivä syntyneet.⁵²

Kunnalliselta ajalta (1937–60) on arkistoitu kaikki henkilöaktit, mutta kaikkien koululaisten ottaminen mukaan tutkimukseen ei työekonomisista syistä olisi ollut järkevää. Aktit on järjestetty sukupuolen ja koulumuodon mukaan vuosittain ja sukunimen mukaan aakkosittain. Näin on muodostunut neljä sarjaa: kansa- ja oppikoulutyttöjen sekä kansa- ja oppikoulupoikien peruskortit.⁵³ Tämä järjestystapa mahdollisti systemaattisen

50 Vehkalahti 2010, 157–160.

51 Henkilötietolaki, Ask. 523/1999.

52 Näin ollen lähdeaineistoni nuoret ovat pääosin syntyneet vuosina 1932–35, 1942–45 ja 1952–56. Väestöllisenä ilmiönä Suomen kuuluisimpaan ikäluokkaan, niin sanottuihin suuriin ikäluokkiin, sisällytetään yleensä vuosina 1945–1950 syntyneet. Kulttuurisena ilmiönä suuret ikäluokat voi kuitenkin käsitellä laajemmin. Katso esimerkiksi Purhonen 2008a, 17–19.

53 FbI Kansakoulutyttöjen peruskortit, FbII Oppikoulutyttöjen peruskortit, FbIV Kansakoulupoikien peruskortit ja FbV Oppikoulupoikien peruskortit. Työnvälitystoimiston nuoriso-osasto, HKA. Lisäksi työnvälitystoimiston nuoriso-osaston arkisto sisältää kaksi muuta nuoria koskevaa peruskorttisarjaa: yksityisten tyttöjen peruskortit ja yksityisten poikien peruskortit. Näiden sisältämät henkilöt ovat hakeutuneet itse omalla ajallaan ammatinvalinnanohjaukseen ja edustavat iän ja pohjakoulutuksen suhteen laajaa kirjoa nuoria. Näitä nuoria ei ole otettu mukaan tutkimukseen. Heitä ei voi rinnastaa kouluaan päättämässä oleviin, koska osalla heistä oli jo työkokemusta ja lisäkoulutusta. Näin he eivät sopisi tutkimuskysymyksen määrittelyyn. Yksityisesti ammatinvalinnanohjaukseen hakeutuneita henkilöitä ei ollut läheskään yhtä paljon kuin koulun kautta: vuosilta 1947–1960 kansakoulutyttöjä koskevia arkistokoteloita on yhteensä 100, vuosilta 1950–1960 oppikoulutyttöjä koskevia 138 kappaletta, kun taas yksityisten tyttöjen peruskortit -sarjassa vuosilta 1947–1960 on

otannan käyttämisen. Otantatapa olisi pitänyt suunnitella toisin, jos aktit olisi järjestetty ja arkistoitu esimerkiksi kouluittain tai oppilaiden äidinkielen mukaan. Minkään tutkittavan tekijän ei voida kuitenkaan olettaa olevan jakautunut perusjoukkoon ja aineistoon niin, että se yli- tai alikorostuisi systemaattisella otannalla poimitussa otoksessa.⁵⁴

Ikäluokkien koot, ja siten myös ammatinvalinnanohjausta saaneiden lukumäärät, vaihtelivat vuosittain. Tämän vuoksi laskin jokaisen otosajankohdan, koulumuodon ja sukupuolen mukaan muodostuneen ryhmän⁵⁵ kohdalla henkilöaktien kokonaismäärän ja suhteutin poimintavälin tähän. Tavoite oli saada jokaisen ryhmän otoskooksi noin 100–120 henkilöä. Esimerkiksi vuoden 1950 oppikoulupoikien ja -tyttöjen kohdalla poimintaväli oli viisi, kun taas vuoden 1960 kansakoulutyttöjen ja -poikien kohdalla se oli kymmenen. Työekonomian lisäksi poimintavälin valintaan vaikutti aikeeni käyttää sekä määrällisiä että laadullisia menetelmiä. Laadullisessa tutkimuksessa aineistoa tarvitaan sen verran, että uudet tapaukset eivät enää tutkimusongelman kannalta tuo uutta tietoa. Tähän viitataan kylläytymisenä eli saturaationa.⁵⁶ Jokaisen henkilön ainutlaatuisuudesta huolimatta aineistosta alkoi teoreettisten käsitteiden tukemana hahmottua toistuvia piirteitä. Lisäksi pidin tärkeänä, että esitellessäni ja analysoidessani aineistoa kuvailevan tilastotieteen avulla yhden tapauksen painoarvo ei kasvaisi suhteettoman suureksi.

Puutteellisten lomakemerkintöjen vuoksi jouduin jättämään pois vain kolmen henkilön tapaukset vajaan 900:sta vuosien 1950 ja 1960 otoksiini poimimastani henkilöstä.⁵⁷ Lomakkeen vain osittain täyttäneet ja runsaasti ”en tiedä” tai ”en osaa sanoa”-vastauksia antaneet nuoret pidin mukana analyysissä. Tietämättömyys, epävarmuus tai välinpitämättömyys viestivät omalla tavallaan nuorten suunnitelmista ja suhtautumisesta suunnittelemiseen. Lisäksi henkilökohtaista ammatinvalinnanohjausta saaneiden oppikoululaisten joukossa oli henkilöitä, jotka kävivät koulua iltalinjalla työn ohessa⁵⁸ tai jotka olivat jo lukiossa.⁵⁹ Nämä jätettiin lopullisista otoksista pois, koska he olivat jo ohittaneet tarkasteleman valinta-ajankohdan. Ammatinvalinnanohjaus laajeni lukiolaisiin 1950-luvun puolivälissä, kun työnvälitystoimiston nuoriso-osasto alkoi järjestää Töölön Rotaryklubin kanssa Töölön koulujen lukiolaisille suunnattuja esitelmätilaisuuksia, joissa eri alojen asiantuntijat kertoivat ammatistaan. Vuonna 1959 tilaisuuksia alettiin pitää myös ruotsiksi, ja vuonna 1960 ammatinvalinnanohjauksessa otettiin käyttöön erityiset abiturienteille suunnatut vastaanottoajat.⁶⁰

Kun otoksista oli poistettu ne henkilöt, joista käytettävissä olisi ollut liian vajavaiset merkinnät sekä lukiolaiset ja iltakoululaiset, lopulliseen analyysiin tuli vuodelta 1950 yh-

kaikkiaan 35 kotelo. FbIII Yksityisten tyttöjen peruskortit ja FbVI Yksityisten poikien peruskortit. Työnvälitystoimiston nuoriso-osasto, HKA.

54 Pahkinen & Lehtonen 1989, 39–40, 47.

55 Esimerkiksi vuoden 1950 kansakoulupojat, vuoden 1960 oppikoulutyöt jne.

56 Eskola & Suoranta 1998, 62–64.

57 Yksi kansakoulupoika vuodelta 1950 ja kaksi oppikoulupoikaa vuodelta 1960. Kyseinen kansakoulupoika mainitaan luvussa 8.2 käsiteltäessä orpoutumisen vaikutusta.

58 Viisi oppikoulupoikaa ja kahdeksan oppikoulutyttöä vuodelta 1950.

59 Kuusi abiturienttipoikaa ja neljä abiturienttityttöä vuodelta 1960.

60 KHKK 1955 osa 2, 188; KHKK 1959 osa 2, 209; KHKK 1960 osa 2, 200.

teensä 429 henkilöaktia ja vuodelta 1960 kaikkiaan 447 aktia (taulukot 1–2). Vaikka myös viimeisen otosajankohdan otosten kokonaissuuruus on samaa suuruusluokkaa, nuoria oli hyvin erisuuruiset määrät koulumuodosta ja sukupuolesta riippuen. Vastaanottojärjestelmän käyttöönotosta, pelkän syntymäpäiväotannan ottamisesta pysyvässä säilytykseen ja arkiston järjestämisperiaatteista johtuen 1970-luvun taitteesta ei ollut mahdollista kerätä otosta samalla tapaa kuin kahdelta aiemmalta otosajankohdalta. Viimeiseltä otosajankohdalta poimin lähdeaineistosta kaikki kansalaiskoulun tai keskikoulun viimeisellä luokalla olleet tytöt ja pojat, jotka olivat saaneet henkilökohtaista ammatinvalinnanohjausta ja joiden aktit sisälsivät analyysin kannalta riittävästi tietoja.⁶¹ Viimeiseen otosajankohtaan liittyviä erityispiirteitä on käsitelty laajemmin aineistoanalyttisessä selvityksessä (liite 1). Siinä on myös esitelty tuloksia niistä vertailuista, joita on tehty kaikkien otosajankohtien kohdalla otosten edustavuuden arvioimiseksi. Edustavuutta perusjoukon suhteen on tarkasteltu koulunkäyntikielen⁶² ja eri kouluihin jakautumisen suhteen. Taulukoissa 1–2 on esitelty lopulliset otoskoot, joissa edellisessä kappaleessa mainittu kato on huomioitu, ja henkilökohtaista ammatinvalintaa kaikkiaan saaneiden lukumäärät. Lisäksi on ilmoitettu otoksen osuus kaikista henkilökohtaista ammatinvalinnanohjausta saaneista.

Taulukko 1. Kansakoulupoikien ja -tyttöjen otoskoot ja henkilökohtaista ammatinvalinnanohjausta saaneiden lukumäärät otosvuosittain

	1950		1960		1968–1971	
	pojat	tytöt	pojat	tytöt	pojat	tytöt
Otos	118	103	109	100	156	143
Henkilökohtaista ammatinvalinnanohjausta saaneita	301	256	1116	992	309 (1970) + 325 (1971)	332 (1970) + 425 (1971)
Otoksessa henkilökohtaista ammatinvalinnanohjausta saaneista (%)	39	40	10	10	25	19

Lähteet: FbIV:10–13 ja FbIV:96–119 Kansakoulupoikien peruskortit sekä FbI: 9–11 ja FbI:83–100 Kansakoulutyttöjen peruskortit. Työnvälitystoimiston nuoriso-osasto, HKA; Hg:107–113 Perus- ja työnhakijakortit otanta/pojat 1970 ja Hg:114–121 Perus- ja työnhakijakortit otanta/tytöt 1970 sekä Hg:122–127 Perus- ja työnhakijakortit otanta/pojat 1971 ja Hg:128–136 Perus- ja työnhakijakortit otanta/tytöt 1971. AVO Hki, HMA. Tiedot keväinä 1970 ja 1971 henkilökohtaista ohjausta saaneiden lukumääristä: He:1 Toimintakertomukset, vuositilastot - Ammatinvalinnanohjauksen kenttätöiminta toimintavuosina 1.7.1969–30.6.1970 ja 1.7.1970–30.6.1971. AVO Hki, HMA.

61 Näin ollen mukaan ei otettu yhtä poikaa ja viittä tyttöä, jotka kävivät kokeilupäiväkouluun Helsingin ulkopuolella, mutta jotka olivat saaneet kaupungissa ammatinvalinnanohjausta.

62 Koulunkäyntikieli oli muutamissa tapauksissa eri kuin oppilaan äidinkieli. Oli yleisempää, että äidinkieleltään suomenkielinen opiskeli ruotsinkielisessä koulussa kuin toisinpäin.

Taulukko 2. Oppikoulupoikien ja -tyttöjen otoskoot ja henkilökohtaista ammatinvalinnanohjausta saaneiden lukumäärät otosvuosittain

	1950		1960		1968–1971	
	pojat	tytöt	pojat	tytöt	pojat	tytöt
Otos	97	111	115	123	59	108
Henkilökohtaista ammatinvalinnanohjausta saaneita	532	591	515	758	363 (1970) + 368 (1971)	693 (1970) + 797 (1971)
Otoksessa henkilökohtaista ammatinvalinnanohjausta saaneista (%)	18	19	22	16	8	7

Lähteet: FbV:1–8 ja FbV:99–109 Oppikoulupoikien peruskortit sekä FbII:1–8 ja FbII:122–138 Oppikoulutyttöjen peruskortit. Työnvälitystoimiston nuoriso-osasto, HKA; Hg:107–113 Perus- ja työnhakijakortit otanta/pojat 1970 ja Hg:114–121 Perus- ja työnhakijakortit otanta/tytöt 1970 sekä Hg:122–127 Perus- ja työnhakijakortit otanta/pojat 1971 ja Hg:128–136 Perus- ja työnhakijakortit otanta/tytöt 1971. AVO Hki, HMA. Tiedot keväinä 1970 ja 1971 henkilökohtaista ohjausta saaneiden lukumääristä: He:1 Toimintakertomukset, vuositilastot - Ammatinvalinnanohjauksen kenttätoiminta toimintavuosina 1.7.1969–30.6.1970 ja 1.7.1970–30.6.1971. AVO Hki, HMA.

Henkilökohtaisen ammatinvalinnanohjauksen yhteydessä muodostuneiden aktien lisäksi tutkimuksen lähdeaineistoon kuuluu ohjauksessa käytettyä opetusaineistoa: oppaita ja oppikirjoja sekä ammatinvalintaa ja ammatillista opetusta käsitteleviä elokuvia. Niiden avulla valottuu paitsi se, mitä koulutusvaihtoehtoja nuorilla oli ja millaiset pääsyvaatimukset eri oppilaitoksiin oli, myös se, miten eri ammatit, alat ja koulutusvaihtoehdot esiteltiin koululaisille. Ohjausaineistoa olen hyödyntänyt ennen kaikkea käsitellessäni nuorten suunnitelmia ammatirakenteen ja alavaihtoehtojen näkökulmasta.

Tutkimuksessa on hyödynnetty paljon tilastotietoa. Työn laajimpana liitteenä on kokoamani tilasto Helsingin ammatirakenteesta vuosina 1950–1980 (liite 4), jonka muodostumista esitellään aineistoanalyttisessä selvityksessä (liite 1). Tilaston avulla nuorten suunnitelmat suhteutuvat tutkimusajankohdan työmarkkinoihin ja niiden kehitykseen. Ammatinvalinnanohjausaineistoon tekemiäni otosten ajoittaminen oli aineistolähtöistä, mutta otosajankohdat vastaavat väestölaskentavuosia, joilta ammatitiedot on kerätty. Tilastotietoa olen käyttänyt myös kuvaamaan koulutukseen liittyvää kehitystä, ja työn liitteenä on myös listaus helsinkiläisistä ammatillisista oppilaitoksista oppilasmäärineen 1950, 1960 ja 1970 (liite 3).

Työssä on lisäksi hyödynnetty lehdistöä. Tärkein tällainen julkaisu on kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriön työvoimaosaston (vuodesta 1970 työvoimaministeriön) ammatinvalinnanohjaustoimiston tiedotuslehti *Ammatinvalinta*, joka ilmestyi vuosina

1956–1970.⁶³ Siinä käytiin keskustelua ohjauksesta ja työmarkkinoista niin yksittäisten ammattien ja koulutusalojen kuin koko elinkeinorakenteen tulevaisuuden tasolla. *AmmatINVALINTA* julkaisi myös artikkeleja esimerkiksi vanhempien merkityksestä ammatinvalinnassa sekä tietoja eri koulutusaloille pyrkineistä ja päässeistä.⁶⁴

Muuhun ammatinvalintaa, koulutusta ja nuorisoa koskevaan lehdistöaineistoon olen tutustunut vuosina 1959–1984 Turun yliopiston kirjastossa kootun Suomen aikakauslehti-indeksin avulla. Indeksillä on paikannettu ne lehdet ja artikkelit, joissa aiheisiin liittyvää keskustelua on käyty.⁶⁵ Näin koostuneen aineiston heikkous on, että se perustuu osittain jonkun toisen tekemiin määrittelyihin ja valintoihin. Toisaalta ilman tämänkaltaista indeksiä tutkijan työmäärä olisi huomattavan suuri. Olen keskittynyt ammatinvalintaa ja koulutusta käsitteleviin artikkeleihin ja rajannut muun muassa kodin ja koulun välistä yhteistyötä sekä koulujärjestelmää koskevan erittäin aktiivisena käyneen keskustelun lähdeaineistoni ulkopuolelle. Koulujärjestelmäkeskustelu liittyi siihen, millaisia valmiuksia lapsilla ja nuorilla oletettiin olevan sekä millaisia taitoja ja tietoja heidän katsottiin tarvitsevan tulevaa työelämään sijoittumista ajatellen. Tähän keskusteluun syventyminen olisi kuitenkin muodostanut niin suuren kokonaisuuden, että se on rajattu tämän työn ulkopuolelle.⁶⁶ Ammatinvalintakysymyksen yleistä ajankohtaisuutta 1950–1960-luvulla tuo esiin se, että ainakin kolmessa aikakauslehdessä ilmestyi ammatteja esitteleviä artikkelisarjoja⁶⁷ ja neljännessä ammatteihin liittyviä lukijakysymyksiä käsiteltiin säännöllisesti kysymys–vastaus-palstalla.⁶⁸

Lisäksi lähdeaineistona on käytetty kertomuksia Helsingin kaupungin kunnallishallinnosta, niin sanottuja kunnalliskertomuksia. Ne sisältävät työnvälitystoimiston vuosikertomukset työnvälityksen ja ammatinvalinnanohjauksen valtiollistamiseen vuoteen 1961 asti. Koulutusta ja ammatteja koskevaa yleistä keskustelua on seurattu myös valtiopäiväasiakirjojen, lakien ja asetusten sekä komiteamietintöjen avulla.

Henkilökohtaisen ammatinvalinnanohjauksen aktien suuri määrä yksittäisiä henkilöitä koskevia monipuolisia tietoja mahdollisti aineiston analysoinnin sekä kuvailevin tilastollisin että kvalitatiivisin menetelmin. Molemmat vaativat aineiston tyypittelyä ja

63 *AmmatINVALINNAN* jatkajana työvoimaministeriö julkaisi vuodesta 1971 lähtien lehteä *AVO Ohjauksen ammattilehti*. Sitä ei ole käytetty lähteenä tässä tutkimuksessa.

64 Olen myös tutustunut kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriön työvoimaosaston kirjeenvaihtoon vuosina 1956–57 ammatinvalinnanohjausta koskien ja osaston ammatinvalinnanohjaustoimiston kirjeenvaihtoon vuosina 1958–70. Nämä eivät kuitenkaan sisältäneet tutkimuksen kannalta keskeistä aineistoa. Aa:144 ja Aa:152 Diaarikortit 1956 ja 1957. Kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriön työvoimaosasto, Kansallisarkisto (KA); Da:15–26 Kirje- ja päätöskonseptit 1958–1970. Kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriön työvoimaosaston ammatinvalinnanohjaustoimisto, KA.

65 Tällaisia lehtiä olivat Suomen Ammatillisten Koulujen Opettajaliiton ja Suomen Ammattikoulujen Urheiluliiton julkaisema *Ammattikasvatus*-lehti, *Kotiliesi* ja Kotikasvatusyhdistyksen julkaisema *Koti*, jonka viimeinen numero ilmestyi vuonna 1964.

66 Peruskouluun siirtymisestä Helsingissä käydystä keskustelusta etenkin yksityisten oppikoulujen näkökulmasta katso Häikiö 2015, 197–206.

67 Näitä lehtiä (artikkelisarjojen ilmestymisvuodet suluisissa) olivat *Koti* (1959–1963), *Kodin kuvalehti* (1962), *Terveystieteiden lehti* (1964–1966). *Koti*-lehti esitteli ammatteja myös jo vuonna 1954.

68 *Kotilieden* Kysymyksiä ja vastauksia -palstalla oli käsitelty eri ammatteihin liittyviä kysymyksiä sen ilmestymisestä, vuodesta 1925, asti. Malmberg 1991, 198.

koodausta. Kokonaiskehitystä hahmottavat kuvailevat tilastolliset menetelmät auttoivat hahmottamaan ilmiötä, kun taas kvalitatiivisen analyysin avulla pyrin selittämään havaintoja. Analyysia voi kuvata lähinnä teoriaohjaavaksi.⁶⁹ Analyysi on tehty aineistolähtöisesti, mutta teoreettisia mallinnuksia ja käsitteitä on käytetty apuna havaintojen ja tulkintojen rakenteistamisessa ja selittämisessä.

Kokosin ammatinvalinnanohjauksen henkilöaktiaineistojen tiedot tilastotieteellistä analyysia varten suunniteltuun SPSS-ohjelmistoon, jonka lisäksi kirjasin pisimmät merkinnät tekstitiedostoihin. Joidenkin henkilöiden kohdalla akteista kopioituja merkintöjä kertyi erilliseen tiedostoon useita liuskoja, mikä kuvaa tekstimuotoisen aineiston runsautta. Työskennelläkseni pääosin tekstimuotoisen aineiston kanssa laadin aineistooni monia eri numerokoodauksia. Osa oli hyvin yksinkertaisia, kuten vaikkapa se, oliko nuorella aiempaa työkokemusta ja jos oli, niin minkä tyyppisistä tehtävistä oli kyse tai se, kuinka monia eri ammatteja nuori oli maininnut suunnittelevansa. Toiset koodaukset olivat sen sijaan monimutkaisempia. Esimerkiksi nuoren perherakennetta koskeva koodaus kehittyi aineiston läpikäynnin myötä, sillä perherakenteiden laajaa kirjoa ei voinut hahmottaa etukäteen.⁷⁰ Osa koodauksista vaati tilastoinnissa käytettyjen luokittelujen tuntemista aineiston suhteuttamiseksi. Keskeisimpiä tällaisia olivat ammattien luokittelu ammattiasemiin ja siitä johdettava yhteiskuntaluokkajaottelu sekä ammattien jaottelu aloittain. Näiden keskeisten luokittelujen erityispiirteitä kuvataan aineistoanalyytisessä selvityksessä (liite 1).

Syventääkseni ymmärrystäni siitä, mitkä tekijät vaikuttivat eniten nuorten suunnitelmiin, tarkastelin luokiteltua ja koodattua aineistoa muun muassa frekvenssijakaumin ja ristiintaulukoinnin. Tarkastelua ohjasi myös aiempi tutkimus. Havainnot sekä jäsensivät aineistoa että auttoivat eteenpäin analysoinnissa, joten kvantitatiivinen ja kvalitatiivinen analyysi täydensivät toisiaan ja muodostivat jatkumon.⁷¹ Aineistosta ja aiemman tutkimuksen perusteella nousi selvästi esiin, että nuoret eivät muodostaneet yhtä ryhmää, vaan eri koulumuotojen työistä ja pojista muodostuvia neljää ryhmää olisi analysoitava erikseen ja toisiinsa vertaillen. Vertailu toi esiin ryhmien välisiä eroja ja yhtäläisyyksiä auttaen huomaamaan tiettyyn ajankohtaan, koulumuotoon, perhetaustaan ja sukupuoleen kiinnittyviä erityispiirteitä.

Myös leipätekstissä käytetään kuvailevia tilastollisia menetelmiä osoittamaan nuorten suunnitelmien kirjoa ja erityyppisten taustatekijöiden suhteellista yleisyyttä. Näin tehtyjä havaintoja avataan pureutumalla pienempiin ryhmiin ja yksittäisiin henkilöihin. Nämä muodostavat esimerkkejä, joita analysoin lähiluvun keinoin. Aineiston ensimmäisellä lukukerralla tekstistä hahmottuvaan kokonaisuuteen vaikuttavat suuresti aiemmat kokemukset ja käsitykset. Tutkijan myöhemmät paluut saman tekstin äärelle syventävät tulkintaa ja joissain tapauksissa saattavat jopa kiistää sitä. Huomio voi kiinnittyä eri

69 Teoriaohjaavaan analyysiin viitataan myös teoriasidonnaisena. Kyse on eri asiasta kuin teorialähtöinen analyysi.

70 Katso Eskola & Suoranta 1998, 156–158.

71 Alasuutari 2011, 210, 212–214.

asioihin kuin aiemmin, ja yksityiskohdat voivat saada uusia merkityksiä.⁷² Jokaisesta henkilöstä on mahdollonta tässä yhteydessä esitellä kaikkia ammatinvalinnanohjauksessa käytettyjä tietoja, joten keskityn kysymyksenasettelun ja tutkimuksen kyseisen kohdan kannalta olennaisimpiin tietoihin. Näin ollen samakin henkilö saatetaan poimia useampaan kertaan esimerkiksi mutta eri näkökulmista. Havainnollistan tällä tavoin nuorten perusteluja suunnitelmilleen ja niitä mekanismeja, joiden kautta esimerkiksi yhteiskuntaluokka vaikutti nuorten suunnitelmiin.

Yksittäiset tapaukset tuovat esiin koulutukseen ja ammattiin liittyvien kysymysten moniulotteisuuden sekä suunnittelemiseen ja päätöksentekoon liittyneen sattumanvaraisuuden, joiden merkitystä olisi mahdollonta käsitellä tilastollisin menetelmin. Nuorten suunnitelmiin liittyi paljon kokonaisten otosten tasolla havaittavia mekanismeja ja kvantifioitavissa olevia tekijöitä mutta myös yksilötason erityispiirteitä. Vaikka aineistoa analysoidessani olen soveltanut aiemman tutkimuksen teoretisointia, käytän tapausesimerkkeinä myös sellaisia nuoria, jotka pikemmin kyseenalaistavat kuin vahvistavat näitä teoreettisia malleja. Tyypillisten ja epätyypillisten tapauksen analysointi yhdessä koko lähdeaineistoa kuvaavien luokittelujen ja kvantitatiivisen analyysin kanssa suhteuttaa ilmiöstä tehtyjä havaintoja.⁷³ Vaikka edellä otoskoon arvioinnin yhteydessä viittasinkin aineiston kylläntymiseen ja olen aineistoa läpikäydessäni tehnyt omiin muistiinpanoihini ”peruskansakoulupojan suunnitelmat”, ”näitä kauppakouluun pyrkijöitä riittää” ja ”eikö näillä pojilla tosiaan muuta ollut mielessä kuin teknilliset alat?” -tyyppisiä reunahuomioita, kokonaisuutena jokaisen nuoren tilanne oli ainutlaatuinen.

TUTKIMUKSEN TEMAATTISET LÄHTÖKOHDAT

Tutkimus rakentuu vahvasti vertailulle, ja vertailunäkökulmia on useita. Tämä johtuu ennen kaikkea siitä, että suunnitelmia ja niiden rakentumista käsitellään kokonaisvaltaisesti nuorten koko elämäntilanne ja muuttuva yhteiskunta huomioon ottaen. Tällaisen käsittelytavan lisäksi se, ettei työtä ole rajattu esimerkiksi vain keskikoululaisiin tai vain poikiin, tuo oman haasteensa tutkimuksenteolle – ja mahdollisesti myös lukijalle työn pituuden muodossa. Seuraavaksi esitellään temaattisia lähtökohtia, jotka paikantavat työn tutkimuksen kentällä.

Historiantutkimuksessa kontekstointi on ensisijaisen tärkeää. Konteksti liittyy niin lähdeaineistojen synnyin ja alkuperäisen käyttötarkoituksen ymmärtämiseen kuin koko tutkimuksen paikantamiseen keskeisten käsitteiden ja aiemman tutkimuksen kautta. Lähtökohtaisesti tämä väitöskirja edustaa sosiaalishistoriallista tutkimusta hyödyntäen ja osallistuen myös koulutussosiologiassa, nuorisotutkimuksessa ja työelämän tutkimuksessa käytyihin keskusteluihin. Lisäksi monitieteisen työn teoreettisen viitekehyksen rakentamisessa on hyödynnetty psykologista teorianmuodostusta ja keskeiset käsitteet juontuvat

72 Pöysä 2015, 30–31.

73 Alasuutari 2011, 248–250.

yhteiskuntatieteistä.⁷⁴ Edellisessä luvussa esitellyt menetelmät kiinnittävät tutkimuksen myös tilastotieteeseen.

Tutkimuksessa yhdistyvät ja vuorottelevat mikro- ja makrotasojen tarkastelu. Nuorten aiheet olivat tiiviisti suhteessa koulutusmahdollisuuksiin ja työmarkkinoiden rakenteisiin – toisaalta heidän päätöksentekonsa vaikutti yhteiskunnan kehitykseen, esimerkiksi koulutuspolitiikkaan. Koulutushistoriallinen tutkimus tarjoaa lähtökohdat nuorille avautuneiden vaihtoehtojen kartoittamiselle. Tämän aihealueen tutkijat ovat monet taustaltaan kasvatustieteilijöitä, kuten muun muassa koulutuspolitiikan historiaa tutkinut emeritaprofessori Sirkka Ahonen ja kansakoulun jatko-opetuksesta väitellyt kasvatustieteen lehtori Annukka Jauhiainen. Historiantutkijoista yliopistonlehtori Mervi Kaarninen on käsitellyt 1920- ja 1930-lukujen tyttöjen koulunkäyntiä risteyttäen väitöskirjassaan luokan ja sukupuolen merkityksen.⁷⁵ Edellä mainitut tutkijat lukeutuvat myös kolmiosaisen *Suomen kasvatuksen ja koulutuksen historia* -teossarjan kirjoittajiin. Sarja avaa niin kasvatuksesta käytyä arvokeskustelua kuin eri-ikäisten ja -taustaisten oppijoiden näkökulmia aiheeseen. Ajanjaksoa 1860-luvulta 1960-luvulle käsittelevä *Valistus ja koulunpenkki*⁷⁶ sekä sen jälkeiseen ajanjaksoon puretuva *Tiedon ja osaamisen Suomi*⁷⁷-teoksissa ilmenneet artikkelit tarvitsevat kuitenkin myös rinnalleen tekijöidensä muuta tutkimusta.

Koulu- ja koulutushistorialliselle tutkimukselle on tyypillistä paneutuminen tiettyyn koulumuotoon tai jompaankumpaan sukupuoleen. Kysymyksenasettelun tiivis rajaus auttaa tutkimuksen läpiviennissä ja syventämisessä, mutta samalla se voi estää näkemästä ilmiöiden välisiä yhtymäkohtia ja vuorovaikutussuhteita. Tämän vuoksi vertaileva näkökulma kulkee vahvasti läpi koko työn. 1950–1960-luvun kohdalla vuorovaikutus tarkoittaa esimerkiksi sitä, että oppikoulun voimakkaasti kasvava suosio heikensi pelkän oppivelvollisuuskoulun varaan jääneiden nuorten asemaa työmarkkinoilla. Vertailu tuo esiin myös poikien ja tyttöjen laadullisesti ja määrällisesti erilaisen koulutustarjonnan.

Työn tutkimusasetelmaa on innoittanut Suomessa ja kansainvälisesti tehty koulutussosiologinen tutkimus, joka kietoutuu niin sosiaalisen liikkuvuuden kuin sukupuolen merkityksen käsittelyyn. Suomessa tämänkaltaista tutkimusta on tehty eniten Turun yliopistossa, jossa toimii Koulutussosiologian tutkimuskeskus. Koulutuksellista tasa-arvoa ovat tutkineet runsaasti muun muassa professorit Osmo Kivinen ja Risto Rinne. He ovat toimineet yhteistyössä Tilastokeskuksen kanssa ja analysoineet muun muassa eritaustisten tutkintojen suorittaneiden sosiaalista taustaa 1980- ja 1990-luvuilla. Eri vuosien poikkileikkausaineistot ja tutkimukset tekevät mahdolliseksi myös ajallisten muutosten hahmottamisen. Myös sosiologian professori Jani Erola on tarkastellut yhteiskuntaluokan vaikutusta ja sosiaalista liikkuvuutta erityisesti kvantitatiivisesta näkökulmasta.⁷⁸

Yhteiskuntaluokan ja sukupuolen vaikutuksen havaitsemisen ohella on tärkeää hah-

74 Teoreettista viitekehystä ja keskeisiä käsitteitä tarkastellaan seuraavassa alaluvussa.

75 Muun muassa Ahonen 2003; Ahonen & Rantala 1996; Jauhiainen 2002; Kaarninen 1995.

76 Heikkinen & Leino-Kaukiainen 2011.

77 Kettunen & Simola 2012.

78 Esimerkiksi Isoaho, Kivinen & Rinne 1990; Kivinen & Rinne 1995; Kivinen, Hedman & Kaipainen 2012; Rinne & Kivirauma 2003a; Rinne & Kivirauma 2003b; Erola 2009; Erola & Moisio 2007.

mottaa vaikutusta välittävien mekanismien toiminta. Siinä on auttanut erityisesti kansainvälinen tutkimus, jonka teoreettiset juuret voidaan juontaa myöhemmin esiteltäviin Pierre Bourdieun käsitteisiin. Yhteiskuntaluokan ja sukupuolen vuoro- ja yhteisvaikutusta on käsitelty hedelmällisesti muun muassa brittisosologi Beverley Skeggs, joka on tutkimuksessaan korostanut luokan kokemuksellisuutta.⁷⁹ Suomalaiseen kontekstiin ja koulutuksen tutkimukseen tätä on soveltanut sosiologian yliopistonlehtori Mari Käyhkö.⁸⁰ Tällaista intersektionaalista lähestymistapaa käsitellään tarkemmin seuraavan alaluvun lopussa.

Nuorten koulutus- ja ammattisuunnitelmiin vaikuttivat perheeseen ja sukulaisiin lukeutuvien aikuisten lisäksi muun muassa opettajat ja ammatinvalinnanohjaajat. Työn keskiössä ovat kuitenkin nuoret itse, ja työ keskustelee myös nuorisotutkimuksen kanssa. Kuvaavaa on, että vaikka nuoriso, nuoruus ja nuorisokulttuuri ovat ilmiöinä varhaisempia,⁸¹ ensimmäiset suomalaistutkimukset ja -selvitykset ilmestyivät 1950–1960-luvulla.⁸² Myös monet myöhemmät, erityisesti nuorisokulttuuria käsittelevät tutkimukset ja tietokirjat kiinnittyvät näihin vuosikymmeniin.⁸³ Nuorisotutkimukseen liittyy myös sukupolvinäkökulma, jota ovat tuoneet esiin muun muassa sosiologi Semi Purhonen ja historiantutkija Antti Häkkinen.⁸⁴ Nämä työt kontekstoivat tutkimusajanjakson nuoruutta, mutta kuten useassa niissäkin tuodaan esiin, samanikäisyys ei yhtenäistänyt nuorten kokemusmaailmaa. Heidän välillään oli myös paljon eroja esimerkiksi asuinpaikasta ja perhetaustasta johtuen, eikä tyttöjen ja poikien polku lapsuudesta aikuisuuteen kulkenut samaa reittiä. Nuoret eivät muodostaneet yhtenäistä ryhmää.

Koulutuksen ja nuorison lisäksi tämä väitöskirja kiinnittyy työntöön historiaan. Nämä kolme yhdistyvät professori Marjatta Rahikaisen tutkimuksissa lasten ja nuorten työntöön historiasta.⁸⁵ Ne tuovat esille nuorison erityiset työmarkkinat. Vaikka osa heille tarjoutuneista töistä oli niin sanottuja läpikulkuammatteja, joidenkin kautta avautui 1950–60-luvulla etenemismahdollisuuksia muodollista koulutusta vailla oleville tytöille ja pojille.⁸⁶ Rahikainen on jonkin verran käyttänyt ammatinvalinnanohjauksessa syntyneitä yksilötason lähdeaineistoa kuvatakseen nuorten työntekoa, mutta hänkään ei käsittele heidän koulutukseen ja työntekoon liittyneitä odotuksiaan tai suunnitelmiaan.⁸⁷

Tämän tutkimuksen laajimpana kontekstina on yhteiskunnan modernisoituminen. Tämä kokonaisvaltainen muutos kiinnittyy sekä kvantifioitavissa oleviin kehityskulkuihin, kuten ammattirakenteen muutokseen, että hienovaraisemmin tavoitettavissa oleviin ilmiöihin, kuten vanhempien ehdottoman auktoriteettiaseman kyseenalaistumiseen

79 Skeggs 1997; Skeggs 2004; Skeggs 2012.

80 Käyhkö 2006; Käyhkö 2014.

81 Katso esimerkiksi Puuronen 2006, 22–28. Katso myös luku 5.2.

82 Esimerkiksi Helanko 1953; Aalto 1967; Helanko 1969; Aalto 1971.

83 Heiskanen & Mitchell 1985; Häggman 2006; Poikolainen 2015.

84 Purhonen 2007; Purhonen, Hoikkala & Roos 2008; Häkkinen 2013; Häkkinen 2014.

85 Rahikainen 1999; Rahikainen 2003; Rahikainen 2004.

86 Rahikainen 1999, 344.

87 Rahikainen on ainut, jonka olen huomannut aiemmin käyttäneen ammatinvalinnanohjauksessa syntyneitä yksilötason aineistoa. Hän on hyödyntänyt 1960-luvun oululaisnuorten kirjoittamia selostuksia työharjoittelusta ja ohjaajien merkintöjä kesätöitä 1960-luvun lopulla ja 1970-luvun taitteessa hakeneista jyvaskyläläisnuorista. Rahikainen 1999, 336; Rahikainen 2003, 176–180.

perheissä. Siksi on ollut tärkeää tutustua esimerkiksi työvoimapolitiikan muutokseen⁸⁸ sekä talouden rakennemuutokseen ja sitä koskevaan poliittiseen päätöksentekoon.⁸⁹ Kysymyksenasettelun ajallisesta ja paikallisesta rajauksesta juontuen erittäin hedelmällisiä ovat olleet myös monet *Helsingin historia vuodesta 1945* -sarjan tutkimukset.⁹⁰

Näiden lisäksi koulutus- ja ammattisuunnitelmien kontekstoinnissa ovat auttaneet yhteiskunnan kulttuurista ja mentaalista muutosta kartoittavat tutkimukset. Tällaisina voidaan mainita esimerkiksi professori Juha Siltalan työelämää ja nuorisoa käsittelevät teokset⁹¹ ja työelämän tutkija Simo Ahon palkkatyön vakiintumista koskeva tutkimus.⁹² Yhteiskunnan modernisoitumisen ilmenemistä kasvatuksessa ja nuorten identiteetin kehittymisessä sekä yksilöllisyyden korostumisessa ovat käsitelleet muun muassa yhdysvaltalaispsykologi Jean Twenge sekä saksalainen kulttuurin tutkija ja pedagogi Thomas Ziehe.⁹³ Tutkimukset käsittelevät yleisesti ottaen länsimaissa pitkällä aikavälillä tapahtunutta kehitystä, eivätkä ne suinkaan tarjoa suoria päätelmiä koskien 1950–60-luvun helsinkiläisnuoria. Ennen kaikkea ne ovatkin auttaneet asettamaan tutkittavan ilmiön laajempiin yhteyksiinsä.

TEOREETTINEN VIITEKEHYS JA KESKEISET KÄSITTEET

Tutkimusasetelma rakentuu odotusarvoteorian tarjoamalle teoreettiselle viitekehyskelle, jota muiden mallinnusten käsitteet täydentävät. Analysoidakseni tämän teorian lähtöoletuksia kulttuurisen ympäristön ja lähipiirin vaikutuksesta nuoren tulevaisuutta koskevaan suunnitteluun käytän taloudellisen, sosiaalisen ja kulttuurisen pääoman sekä sukupuolitapaisuuden käsitteitä. Esittelen ensin odotusarvoteorian, sen jälkeen keskeiset käsitteet ja lopuksi suhteutan ne toisiinsa.

Tutkimusasetelmaa on innoittanut psykologinen teoretisointi yksilön odotusten ja arvojen vaikutuksesta valintoihin ja suoriutumismotivaatioon. Kahden amerikkalaispsykologin, Jacquelynne S. Ecclesin ja Allan Wigfeldin, kehittämän motivaation odotusarvoteorian (*expectancy-value theory of motivation*) mukaan odotukset ja arvot ohjaavat yksilön suunnitelmia, toimintaa ja valintoja.⁹⁴ Odotukset viittaavat tulevaisuutta koskeviin subjektiivisiin käsityksiin ja arvioihin niiden toteutumisen todennäköisyydestä.⁹⁵ Arvot tarkoittavat jonkin hyödykkeen, toiminnan, henkilön, aseman tai suorituksen suhteellista merkitystä. Myös arvot ovat aina subjektiivisia. Käsitteenä arvoihin sisältyy jo itsessään niiden toimintaa motivoiva voima, sillä arvoihin liittyy halu pyrkiä niiden toteuttamiseen.⁹⁶

88 Kalela 1989.

89 Hjerppe 1988; Hjerppe 1990; Puoskari 2013.

90 Herranen 1997a; Herranen 1997b; Hoffman 1997; Häikiö 2015; Pulma 2000; Turpeinen 1997.

91 Siltala 2004; Siltala 2013.

92 Aho 1988.

93 Twenge 2006; Ziehe 1991.

94 Wigfield & Eccles 2000, 69.

95 Roese & Sherman 2007.

96 Higgins 2007.

Teoria viittaa odotuksilla siihen, että yksilön ratkaisuun vaikuttaa yhtäältä käsitys siitä, voiko ja osaako hän toimia vaaditulla tavalla ja toisaalta se, haluaako hän toimia tietyllä tavoin ottaen huomioon ne seuraukset, jotka toimintaan liittyvät. Yksilö arvioi näin sekä onnistumismahdollisuuksiaan että lopputuloksen toivottavuutta. Yksilön käsitykseen onnistumisen ja epäonnistumisen todennäköisyydestä vaikuttavat muun muassa hänen aiemmat kokemuksensa sekä hänen lähipiirinsä, esimerkiksi vanhempien, opettajien ja samanikäisten käsitykset hänen osaamisestaan ja suoriutumisestaan.⁹⁷ Yksilön ymmärrykseen omista kyvyistä vaikuttaa paitsi käsitys omasta suoriutumisesta, myös se, miten hän ajattelee muiden menestyvän.⁹⁸ Odotusarvoteorian vahvuutena on pidetty kulttuurisen kontekstin merkityksen korostamista, ja sitä on sovellettu niin sukupuolten välisiä eroja kuin eri maiden nuorten odotuksia ja arvoja koskevaan tutkimukseen.⁹⁹

Johonkin asiaan kykeneminen ja omaan onnistumiseen uskominen eivät yksin riitä saamaan aikaan toimintaa, vaan asiaan vaikuttavat myös yksilön arvot. Odotusarvoteorian piirissä niitä on lähestytty neljästä näkökulmasta. Ensinnäkin yksilö arvioi sitä, kuinka tärkeää hyvin suoriutuminen kyseisessä asiassa on. Tähän vaikuttaa yksilön käsitys itsestään ja se, vahvistaako hyvin suoriutuminen tuota käsitystä tai kuvaa siitä, millainen hän haluaisi olla. Toisekseen arvoihin liittyy kiinnostus kyseiseen asiaan: kuinka houkuttelevalta ja mielenkiintoiselta se vaikuttaa. Kolmas näkökulma liittyy pohdinnan suurempaan kokonaisuuteen, sillä yksilö pohtii myös tietyn valinnan hyödyllisyyttä tulevaisuudensuunnitelmiinsa laajemmin. Näiden kolmen lisäksi yksilön täytyy ottaa huomioon myös ne muun muassa aikaan, rahaan ja vaivannäköön liittyvät kustannukset, jotka tehtävän suorittaminen vaatii. Valinta sulkee joitain muita vaihtoehtoja kokonaan pois tai vaikeuttaa niiden toteuttamista.¹⁰⁰ Nämä neljä näkökulmaa voivat valottaa esimerkiksi lasten ja nuorten suhtautumista koulunkäyntiin: kuinka keskeistä hyvien arvosanojen saanti on heidän käsitykselleen itsestään, ovatko he kiinnostuneita koulussa käsitellyistä aiheista, kuinka tärkeää siellä menestyminen on heidän jatkosuunnitelmilleen ja kuinka paljon he ovat valmiita käyttämään aikaansa opiskeluun.

Odotusarvoteoriaan viittaavasta päätöksentekomallista on viitteitä tutkimusajankohdan lopulla vuonna 1971 julkaistussa, keskikoulunuorille suunnatussa ammatinvalinnanoppikirjassa. Se totesi ”järkeväen päätöksenteon periaatteita” olevan viisi, joista kaksi

97 Vanhempien käsityksillä ja lasten omilla käsityksillä kyvystään voi jopa olla vahvempi yhteys keskenään kuin lasten käsityksillä ja suoriutumisella tietyistä tehtävistä. Toisin sanoen vanhempien käsitykset ohjaavat lasten ymmärrystä tehtävästä suoriutumisesta enemmän kuin lasten aiemmat kokemukset. Parsons, Adler & Kaczala 1982.

98 Wigfield & Eccles 2000, 72.

99 Wigfield, Tonks & Lutz Klauda 2009, 68–70.

100 Neljä näkökulmaa on nimetty saavutusarvoksi (*attainment value*), kiinnostusarvoksi (*intrinsic value*), hyötyarvoksi (*utility value, usefulness*) ja kuluiksi (*costs*). En kuitenkaan käytä näitä termejä omassa tutkimuksessani. Nuorten ja heidän perheidensä koulutukseen ja ammattiin liittyneissä suunnitelmissa nämä kaikki näkökulmat väistämättä sekoittuivat. Lisäksi käyttämäni taloudellisen, kulttuurisen ja sosiaalisen pääoman sekä sukupuolitapaisuuden käsitteet ovat kysymyksenasettelun kannalta osuvampia ja tarkempia. Nämä odotusarvoteoriaan liittyvät neljä näkökulmaa ovat kuitenkin auttaneet aineiston monipuolisessa analysoinnissa ja ovat siten ”rivien välistä” luettavissa työssä. Wigfield, Tonks & Lutz Klauda 2009, 57–58.

ensimmäistä liittyivät kaikkien mahdollisten vaihtoehtojen huomioimiseen ja näihin liittyvien lopputulosten pohtimiseen. Kolme seuraavaa vaihetta perustuivat ”henkilön omiin edellytyksiin ja arvostuksiin”, ja näitä olivat eri lopputulosten todennäköisyyden sekä niiden hyvien ja huonojen puolten arviointi. Päätöksenteon viimeisessä vaiheessa henkilön tuli valita ”tavoitteiden kannalta suotuisin vaihtoehto” ja pitäytyä sen vaatimassa suunnitelmassa.¹⁰¹ Oppikirja korosti henkilön omien odotusten ja arvojen vaikuttavan päätöksentekoon, eikä ammatinvalinnassa siten enää esitetty olevan kyse objektiivisesta henkilön ominaisuuksien ja ammattien edellytysten sovittamisesta yhteen.

Odotukset ja arvot vaikuttavat paitsi valintoihin myös suoriutumiseen, sillä ne säätelevät sitä, kuinka paljon vaivaa ja ponnistelua yksilö on valmis käyttämään. Vaikka psykologinen selittäminen on etusijalla odotusarvoteoriassa, se huomioi ympäristön ja kontekstin, jossa yksilö toimii. Teoria tuo esiin kulttuurisen ympäristön vaikutuksen yksilön siitä tekemien tulkintojen kautta. Yksilön käsitykset esimerkiksi sukupuolirooleista ja sosiaalistajien häneltä odottamasta käyttäytymisestä sekä hänen arvionsa omista kyvyistään ovat aina subjektiivisia. Yksilö ei myöskään pysty muodostamaan objektiivista käsitystä mahdollisuuksistaan suoriutua vaihtoehtoisissa ratkaisuisissa, esimerkiksi punnitessaan eri koulutusvaihtoehtoja. Teoria ei oleta yksilön olevan kaikkietäivä tai toimivan täysin rationaalisesti.¹⁰² Vaikka yksi ammatinvalinnanohjauksen tavoitteista oli lisätä nuorten tietämystä eri ammateista, tulevaisuuttaan suunnittelevalle nuorelle annetut tiedot olivat riippuvaisia muun muassa hänen sukupuolestaan ja koulumuodostaan. Jokaisen nuoren kokemustausta oli erilainen.

Odotusarvoteorian vahvuus ja sovellettavuus omaan tutkimukseeni perustuu siihen, että se korostaa kulttuurisen ympäristön sekä sosiaalistajien käsitysten ja käyttäytymisen vaikutusta nuoren odotusten ja arvojen muodostumiseen. Lähdeaineiston ja aiemman tutkimuksen perusteella koulutukseen ja ammattiin liittyneisiin suunnitelmiin vaikutti voimakkaasti nuoren yhteiskuntaluokka ja sukupuoli. Näiden merkitystä analysoidakseni hyödynnän taloudellisen, sosiaalisen ja kulttuurisen pääoman sekä sukupuolitapaisuuden käsitteitä.

Rinnakkaiskoulujärjestelmässä nuorten mahdollisuudet tehdä työhön ja koulutukseen liittyviä valintoja olivat sidoksissa heidän siihenastiseen koulutukseensa. Jako kansa- ja oppikoululaisiin riippui puolestaan yhteiskuntaluokasta. Ranskalais sosiologi Pierre Bourdieun distinktioteoria linkittää yhteen kulttuuriset ja sosiaaliset hierarkiat. Yhteiskuntaluokkia ei käsitellä pelkän talouden näkökulmasta erotellen ihmisiä varallisuuden tai tuotantosuhteiden mukaan, vaan teoria ottaa huomioon myös symboliset tavat tuottaa ja ylläpitää erilaisuutta ja epätasa-arvoisuutta erottautumisen ja valintojen tekemisen kautta. Taloudellisen pääoman lisäksi yhteiskuntaluokat eroavat toisistaan kulttuurisen ja sosiaalisen pääoman laadun ja määrän suhteen.¹⁰³ Rinnastan perheen ja nuoren

101 Venna 1971, 10–13.

102 Wigfield, Tonks & Lutz Klauda 2009, 59.

103 Nuoria ja heidän valintojaan tutkittaessa on pääomatyyppien sijaan käytetty myös resurssin käsitettä, joka palautuu Bourdieun käyttämään pääoman käsitteeseen. Resurssi on sisällöltään ja määrittelyltään väljempi. Käsite antaa tutkijalle enemmän liikkumavaraa, mutta samalla voi

pääoman, mikä on perusteltua käsiteltäessä teini-ikäisiä, vanhemmistaan sekä muista perheenjäsenistään ja sukulaisistaan monella tapaa riippuvaisia henkilöitä. Vanhempien ja muiden läheisten aikuisten merkitystä lisäsi se, että 15–17-vuotiaan nuoren kognitiiviset taidot, muun muassa looginen ajattelu, kyky havaita kausaalisuhteita ja suunnitella pitkäjänteisesti, olivat vasta kehityksessä. Tämä ei sulje pois sitä, etteivätkö nuoret olisi myös itse olleet aktiivisia toimijoita sosialisatiossaan ja päätöksentekotilanteessa.¹⁰⁴

Bourdieu'n erottamat pääomalajit ovat *taloudellinen*, *kulttuurinen*, *sosiaalinen* ja *symbolinen pääoma*. Paitsi pääomien määrä ja laatu, myös se, kuinka hyvin niitä pystytään hyödyntämään, vaihtelee. Pääomalajeja voi muuttaa yhdestä toiseen, mutta niiden vaihdettavuudessa on eroja.¹⁰⁵ Yhdenlaista pääomaa hallitsevalla on yleensä runsaasti myös muunlaista pääomaa, ja yhdenlaisen pääoman puute heijastuu monesti myös muunlaisen pääoman niukkuutena. Yhteiskuntaluokan ymmärtäminen erilaisina pääomina tuo esiin sen, että luokan vaikutus yksilöön ei juonnu suoraviivaisesti hänen sijoittumisestaan yhteiskuntaluokkajaottelussa vaan siitä kokonaisuudesta, miten luokkaan liitoksissa olevia resursseja käytetään. Perheen yhteiskuntaluokka on kaksisuuntaisessa vuorovaikutuksessa vanhempien ominaisuuksien, kuten kognitiivisten kykyjen, kunnianhimon ja suunnitelmallisuuden kanssa, ja näiden välinen dynamiikka vaikuttaa lapsiin. Perheen yhteiskuntaluokka ja rakenne asettuvat pääomien kautta tulkittuna laajemmaksi kokonaisuudeksi kuin perheen varallisuus, vanhempien koulutus tai vanhempien ammattiasema yksistään.¹⁰⁶

Taloudellinen pääoma viittaa tuloihin ja rahaksi muutettavissa oleviin omistuksiin. Se on yleensä helposti siirrettävissä sukupolvelta toiselle. Taloudellisen pääoman merkitys on hyvin tärkeä, ja se on myös muiden pääomatyyppien taustalla. Mitä kauempana pääomatyyppi on luonteeltaan sen perustasta taloudellisena pääomana, sitä vaikeampaa sen siirtäminen seuraavalle sukupolvelle on.¹⁰⁷ Tässä tutkimuksessa perheen taloudellisen pääoman merkitys tuli esiin kolmella tapaa. Ensiksi kyse oli suhtautumisesta taloudellisia resursseja vaativiin jatko-opintoihin. Sekä taloudellisen pääoman puute että sen runsaus näkyivät motiiveina päätöksenteossa. Toiseksi kyse oli siitä, mitkä nuoren omat tavoitteet olivat: halusiko hän kiireen vilkkaa ansaitsemaan ja yrittämään taloudellista itsenäistymistä, vai oliko hän tyytyväinen paikkaansa kotona. Lisäksi taloudellinen pääoma liittyi nuorten suunnitelmiin sitä kautta, kuinka tärkeää nuorelle (ja tämän perheelle) oli koulutuksen, työpaikan ja ammatin tuoma varmuus työllistymisestä ja tulotasosta. Yhteiskuntaluokka vaikutti riskinottohalukkuuteen.

Kulttuurisella pääomalla on monia ilmenemismuotoja, ja Bourdieu'n analyyseissa se on saanut suurimman painoarvon. Kulttuurista pääomaa on kolmenlaista: sillä voidaan viitata

aiheuttaa epämääräisyyttä ja monitulkintaisuutta. Itse käytän käsitettä pääoma, mutta ymmärrän sen eri muodot resursseina siinä mielessä, että yksilö valitsee, käyttääkö hän pääomia vai ei. Resurssikäsitettä käyttävät esimerkiksi Wierenga 2009 ja Tolonen 2004.

104 Wigfield, Tonks & Lutz Klauda 2009, 62–63; Kroger 2007, 65–66. Sukupolvien välisestä arvojen välittämisestä katso esimerkiksi Barni, Ranieri, Scabini & Rosnati 2011; Roest, Dubas & Gerris 2010.

105 Bourdieu 1986, 243, 253; Bertraux & Thompson 1997, 19–21.

106 Conger & Donnellan 2007, erityisesti 190–192; Rinne & Kivirauma 2003a, 20–22.

107 Bourdieu 1986, 243, 252–253.

omaksuttuihin taipumuksiin ja ajattelumalleihin, siihen millainen ”maku” henkilöllä on. Kulttuurisen pääoman toinen, objektivoitunut muoto viittaa materiaalisiin omistuksiin, kuten taideteoksiin, kirjoihin tai koneisiin, ja sisältää omistamisen lisäksi ymmärryksen niiden tarkoituksenmukaisesta ja sopivaksi katsotusta käyttämisestä. Sen kolmatta muotoa kutsutaan institutionalisoituneeksi, ja tämä kattaa esimerkiksi suoritettut tutkinnot ja oppiarvot. Nämä säilyttävät markkina-arvon työmarkkinoilla varmemmin kuin oppi ja osaaminen, josta kantajallaan ei ole esittää todistusta. Näin siitäkin huolimatta, että oppiarvoon perustuvan tittelin tuomat tosiasialliset valmiudet toimia työmarkkinoilla saattavat vanhentua. Kulttuurinen pääoma kattaa siten asenteet ja arvot, esimerkiksi suhtautumisen koulunkäyntiin, koulutukseen ja työhön. Koulutusvalinnat ovat perheille tärkeä tapa siirtää kulttuuripääomaansa. Taloudellisen ja kulttuurisen pääoman yhteys esiintyi esimerkiksi siten, että osalla vanhemmista oli voimakas halu ja hyvät taloudelliset edellytykset maksaa lastensa koulutuksesta muuntaen näin omaa taloudellista pääomaansa lastensa kulttuuriseksi pääomaksi. Tämä, samoin kuin kulttuurisen pääoman kerryttäminen muulla tavoin, vaati huomattavasti aikaa.¹⁰⁸

Sosiaalinen pääoma liittyy henkilösuhteisiin, yhteyksiin ja verkostoihin, joita yksilöllä on ja joihin hän kuuluu. Sosiaalisen ja kulttuurisen pääoman rajalla liikkuvat ne tiedot ja taidot, joiden avulla henkilö osaa toimia ”oikein”, muiden odottamalla tavalla eri sosiaalisissa tilanteissa. Nuori tuli perheensä kautta osalliseksi monista sosiaalisista verkostoista. Sukulaiset ja tuttavat antoivat nuorelle oman ammatillisen esimerkkinsä ja tarjosivat omat verkostonsa tämän käyttöön, mikä saattoi konkretisoitua esimerkiksi työharjoittelupaikan tai opiskelupaikan hankkimisena. Tällainen apu vahvisti sosiaalista yhteenkuuluvuutta.¹⁰⁹ Omat vanhemmat olivat useimmille tutuin malli ”oikeanlaisesta”, hyväksyttävästä ja kunnollisesta miehestä tai naisesta. Esimerkkiä otettiin myös näiden sisaruksista tai omista vanhemmista sisaruksista.

Bourdieu käyttämä neljäs pääomatyyppi, *symbolinen pääoma* on näiden kolmen muun tyyppin yläkäsite. Symbolisella pääomalla viitataan arvostukseen ja kunniaan, jonka kautta muut pääomalajit tulevat merkityksellisiksi ja niille annetaan arvoa, ne legitimoituvat.¹¹⁰ Bourdieulle eri pääomatyyppit loivat pohjaa luokkakäsitykselle, jossa keskeisintä oli elämäntyylien ja kulttuuristen käytäntöjen synnyttämät erot. Bourdieulla ihmisten jaottelu yhteiskuntaluokkiin pohjautui heidän pääomiensa analysointiin. Tässä tutkimuksessa nuorten vanhempien ammattien ammattiasemiin perustuva yhteiskuntaluokkajaottelu toimii lähtökohtana ja pääomakäsitteet tuovat esiin ja tekevät ymmärrettäväksi nuorten ja heidän perheidensä erilaisia suhtautumistapoja koulutukseen, ammatteihin ja työnteekoon yleisesti.¹¹¹

108 Bourdieu 1986, 243–248, 253; Bourdieu 1998, 30; Kivirauma & Silvennoinen 1989, 123–124; Kivinen 1988, 446.

109 Bourdieu 1986, 248–250; Bourdieu 1998, 36–37.

110 Bourdieu 1998, 99, 141.

111 Tärkeää ei ole, että nuori tai hänen perheenjäsenensä olisivat erityisesti kokeneet kuuluvansa tiettyyn yhteiskuntaluokkaan. Vanhempien ammateista johdettavissa oleva perheen sosiaalinen asema vaikutti nuoren tilanteeseen niin tiedostetusti kuin tiedostamatta. Ammattiasemaluokittelu ja yhteiskuntaluokkajaottelu on esitelty aineistoanalyttisessä selvityksessä (liite 1).

Yhteiskuntaluokan ohella sukupuoli oli keskeinen nuorten suunnitelmiin vaikuttanut rakenteellinen tekijä, johon nuoren koulutus- ja ammattivaihtoehdot olivat sidoksissa. Joidenkin alojen koulutus oli rajattu vain tytöille tai pojille, tai alalla suhtauduttiin ”väärän” sukupuolen edustajiin vähintäänkin kummeksuen tai epäluuloisesti.¹¹² Sukupuoli jäseni vahvasti nuorten käsityksiä siitä, mikä heille oli mahdollista, minkä vuoksi nuoret saattoivat kokonaan sivuuttaa osan vaihtoehdoista: niiden sisällöstä ja pääsymahdollisuuksista oli väärää tietoa tai ei tietoa lainkaan, tai ne eivät sopineet nuoren käsityksiin itsestään ja ympäristöstään.¹¹³

Sukupuolinäkökulman tarkastelemisessa hyödynnän sukupuolitapaisuuden käsitettä, jota voidaan yksinkertaistaen selittää sillä yleistajuisella havainnolla, että ”naisilla ja miehillä on ollut tapana tehdä erilaisia asioita”.¹¹⁴ Käsite havainnollistaa prosessia, jonka kautta yksilöt omaksuvat sukupuolta koskevia kulttuurillisia käsityksiä: ”kun jokin on ollut tapana, siitä on tullut ruumiisiin kerrostunutta luontaisuutta, joka tuntuu suorastaan syntyessä saadulta”.¹¹⁵ Etenkin tutkimusajanjaksoni alussa sitä, että ammatit jakautuivat työmarkkinoilla ”naisten ja miesten töihin”, pidettiin perustavanlaatuisena jakona, jota perusteltiin sukupuolten erilaisina pidetyillä kyvyillä ja taipumuksilla. Sukupuoleen suhtauduttiin essentiaalisesti, miehet ja naiset nähtiin syntyjään perustavanlaatuisesti erilaisina kiinnostuksenkohteiltaan ja taidoiltaan.¹¹⁶

Sukupuolitavat luovat linkin rakenteiden ja instituutioiden sekä yksilöiden toiminnan välille siten, että ne ”jäsentävät, määrittävät ja merkityksellistävät [yksilön] toimintaa”.¹¹⁷ Ne luovat jatkuvuutta ja ennustettavuutta, mutta niiden kautta mahdollistuu myös muutos. Sen ansiosta sukupuolitapaisuuden käsite ei kuvaa jäykkää, suljettua tai muuttumatonta rakennetta, mistä esimerkiksi sukupuolijärjestelmän tai -järjestyksen käsitteitä on kritisoitu. Sukupuolijärjestelmän ja sen jatkuvuutta kuvaavan sukupuolisopimuksen käsitteiden on myös katsottu soveltuvan paremmin yhteiskunnallisten rakenteiden kuin yksilöiden toiminnan analysointiin. Sukupuolitapaisuuskäsitteen valintaa puoltaa lisäksi tutkimusajankohtaan ajoitettu sukupuolijärjestelmän murros. Raija Julkusen mukaan 1960-luvun puolivälistä alkaneella kymmenvuotisjaksolla Suomessa neuvoteltiin ja solmittiin palkkatyöäytyden sukupuolisopimus aiemman, naisten yhteiskunnalliseen äitiyteen perustuneen sopimuksen tilalle.¹¹⁸ Käsitteillä on myös yhteisiä piirteitä: sukupuolijärjestelmän tapaan sukupuolitapoihin liittyy voimakkaasti heterotapaisuus, jonka mukaan naiset ja miehet ovat erilaisia sekä tarvitsevat ja täydentävät toisiaan niin kahden henkilön välisessä ihmissuhteessa kuin yhteiskunnassa yleisemmin.¹¹⁹

Eeva Jokinen liittää käyttämänsä sukupuolitapaisuuden käsitteen Judith Butlerin ajatukseen sukupuolen performatiivisuudesta: sukupuoli ei ole olemista vaan tekemis-

112 Katso erityisesti luku 9.

113 Schoon & Eccles 2014, 9.

114 Jokinen 2005, 50.

115 Jokinen 2005, 79.

116 Schoon & Eccles 2014, 5.

117 Jokinen 2005, 51.

118 Liljeström 2004, 122–128; Julkunen 1994, erityisesti 190–192; Rantalaiho 1994, 13–14.

119 Liljeström 2004, 130–131; Jokinen 2005, 29, 50.

tä.¹²⁰ Siitä riippumatta, että taustalla oli ajatus omalle sukupuolelle tyypillisten valintojen ”luonnollisuudesta”, valinnoilla myös otettiin kantaa. Pohtiessaan suunnitelmiaan ja myöhemmin niitä toteuttaessaan nuoret ikään kuin rakensivat sukupuoltaan ja osoittivat itselleen ja muille olevansa miehiä tai naisia. Työhön ja koulutukseen liittyneet suunnitelmat eivät ole tapoja sellaisessa mielessä, että ne yksilön kohdalla toistuisivat päivittäisinä rutineina. Valintoihin liittyy kuitenkin se, mikä ”tuntuu luontevalta”, millaisia haluaisimme olla ja millaisena haluaisimme toisten meitä pitävän.¹²¹

Kaikkein perustavimmanlaatuisena tyttöjen ja poikien sukupuolitapaisuutta jäsentävänä jakona voidaan pitää jakoa julkiseen ja yksityiseen elämänpiiriin. Pojat nähtiin ensisijaisesti tulevana palkkatyöläisinä ja perheen päämiehinä, kun taas tyttöjä pidettiin tulevana äiteinä ja vaimoina.¹²² Eräs keskikoululaisille tarkoitettu ammatinvalinnan oppikirja ennusti ulkomaisiin esimerkkeihin vedoten, että elintason kohoaminen johtaisi Suomessa perheenäitien ”vapautumiseen” ansiotyöstä.¹²³ Vaikka kotiäiti-instituutio ei Suomessa koskaan vakiintunut reaalisesti käytännöksi, kotiäitiyden ihanne eli voimakkaana 1950–1960-luvulla. Perheenäidin työssäkäynti oli moraalisesti hyväksyttävää ainoastaan siinä tapauksessa, että hänen palkkatulonsa olivat välttämättömiä perheen toimeentulolle.¹²⁴ Naiset miellettiin joustavaksi ja varalla olevaksi työvoimaksi, jonka työllisyys vaihteli tarpeen mukaan.¹²⁵

Sukupuolitapaisuus oli 1950-luvulla ja etenkin 1960-luvulla suuressa muutoksessa. Asenteiden ja arvojen muutos oli sidoksissa ihmisten toimintaan kulttuurisessa ympäristössä. Etenkin naimisissa olevien naisten työssäkäynti yleistyi nopeasti 1950- ja 1960-luvuilla, ensimmäisenä suurimmissa kaupungeissa. Jatkuvuutta kuvaa kuitenkin se, että hoivaan, kasvatukseen ja muista huolehtimiseen liittyvät tehtävät pysyivät pääasiallisesti naisten hoidettavina silloinkin, kun tehtävät alkoivat muuntua palkattomasta kotityöstä ansiotyöksi. Sukupuoliroolit, lasten päivähoidon järjestäminen sekä isien osallistuminen lasten- ja kodinhoitoon nousivat myös yleisiksi keskustelunaiheiksi 1960-luvun jälkipuoliskolla. Ammatinvalinnanohjauksessa ja nuorten työnvälityksessä perinteisten sukupuoliroolien mukaista ohjausta sekä jakoa naisten ja miesten töihin alettiin hälventää 1970-luvun taitteessa.¹²⁶

Yhteiskuntaluokan ja sukupuolen vaikutusta ei voida erottaa toisistaan: perhetausta ei vaikuttanut samalla tavoin työväenluokkaisiin tyttöihin ja poikiin, eikä mieheksi varttuminen ollut samanlaista keski- ja työväenluokkaisessa perheessä – muista yksilöiden välisiä eroja tekevistä piirteistä puhumattakaan.¹²⁷ Painotan tutkimuksen eri

120 Butler 2002, erityisesti 173–180.

121 Lawler 2008, 104–107.

122 Tämä ilmentää Irma Sulkusen käyttämää kaksijakoisen kansalaisuuden käsitettä. 1900-luvun ensi vuosikymmeninä tapahtunut järjestäytyminen, kansalaistuminen ja sukupuoleen perustuva jako liittyivät prosesseina tiiviisti toisiinsa. Sulkunen 1987, 157.

123 Kiuru 1958, 48; katso myös Julkunen 1994, 184–185.

124 Salminen 2009, 60.

125 Esimerkiksi Pulkkinen 1956, 79.

126 Mickwitz 2008. Katso luku 9.

127 Esimerkiksi erot terveydentilassa, etnisessä taustassa (romanit) sekä perherakenteessa ja -tilan-

osissa yhtäältä yhteiskuntaluokan ja toisaalta sukupuolen vaikutusta, mutta molemmat käsitteet – samoin kuin koulumuodon vaikutus – kulkevat analyysissä koko työn läpi. Näen tekevänä intersektionaalista tutkimusta erotuksena aiheen tutkimisesta monesta eri näkökulmasta. Intersektionaalisuudella tarkoitetaan monien erojen yhtäaikaaisuutta ja keskinäistä vaikutusta. Se ottaa huomioon kategoriointien muuttuvuuden ja korostaa subjektipositioiden moneutta – identiteetti ei ole kiinteä, vaan muovautuu ja muuntuu jatkuvasti vaihdellen myös kontekstista riippuen. Identiteetin epävakaas on korostunutta murrosikäisillä, maailmankuvaansa monien eri vaikutteiden pohjalta muodostamassa olevilla nuorilla.

Yhteiskuntaluokan ja sukupuolen päällekkäistä ja vuorovaikutteista merkitystä on jäsennetty laajentamalla ja kehittämällä Bourdieun kulttuurisen pääoman käsitettä. Brittitosiologi Beverley Skeggs tuo esiin, että feminiinisyys ja maskuliinisuus voivat sisältyä kulttuuriseen pääomaan, jos ne ovat symbolisesti legitimoituja. Koska pääomat ovat kontekstisidonnaisia, myös sukupuoleen liittyvän pääoman arvo ja merkitys vaihtelevat tilanteesta riippuen – tämän tutkimuksen kohdalla riippuen nuoren sukupuolesta ja siitä, minkä alan tai ammatin koulutuksesta ja työskentelystä oli kyse. Skeggs huomauttaa lisäksi, että feminiinisyys on yleensä ollut pikemmin säätelyn kohde kuin hallitsemisen muoto, toisin kuin maskuliinisuus.¹²⁸

Skeggsin työväenluokkaisia naisia käsittelevän tutkimuksen voi nähdä vertautuvan toisen brittitosiologin ja kulttuurintutkijan, Paul Willisin analyysiin työväenluokkaisista pojista. Willis julkaisi klassikon asemaan sittemmin nousseen tutkimuksen *Learning to labour. How working-class kids get working-class jobs* vuonna 1977. Willis selittää työväenluokkaisten poikien toimintaa ja valintoja poikien koulunvastaisella alakulttuurilla, jossa on paljon yhteneväisyyksiä työväenluokkaisten miesten työpaikkakulttuureihin. Vaikka Willisin tutkimuksen keskiössä oli yhteiskuntaluokka, ei sukupuoli, – hän tosin korostaa tutkimusasetelman rajautuvan valkoihoisiin, työväenluokkaisiin poikiin – maskuliinisuus on tutkimuksessa ymmärrettävissä kulttuurisen pääoman muotona.¹²⁹

Tutkimuksessani käyttämät mallinnukset edustavat lähtökohtaisesti eri tieteenaloja: odotusarveteoria nojautuu ensisijaisesti psykologiseen selittämiseen, kun taas yhteiskuntaluokkaa ja sukupuolta koskeva teoretisointi on luonteeltaan sosiologista. Odotusarveteorian kautta hahmottuva teoreettinen viitekehys antaa tutkimusasetelmalle raamit. Yhteiskuntaluokkaa ja sukupuolta koskevat käsitteet auttavat puolestaan jäsentämään rakenteellisten tekijöiden vaikutusta osana koulutukseen ja ammattiin liittyntä suunnittelua. Odotusarveteoriassa itsessään kulttuuriseen ympäristöön (engl. cultural milieu) sisältyvistä vaikuttavista tekijöistä on mainittu sukupuoliroolistereotyypit sekä eri aihepiireihin ja ammatteihin liittyvät kulttuurilliset stereotyypit. Näiden lisäksi tämän

teessa vaikuttivat yksittäisissä tapauksissa nuorten suunnitelmiin merkittävästi.

128 Skeggs erottelee pääoman ja resurssin käsitteet vaihtoarvon ja käyttöarvon avulla. Kulttuurisista arvonannoista riippuu, millä resursseilla on vaihtoarvoa ja joista siten voidaan puhua pääoman muotoina ja millä resursseilla on ”vain” käyttöarvoa. Itse en näe tätä korostusta tarpeellisena. Sekä pääomien määrä että niiden *laatu* vaihtelevat, mikä tuo esiin sen, ettei kaikilla resursseilla ole yhtäläistä vaihtoarvoa. Skeggs 1997, 8–10; Skeggs 2004, 16–17.

129 Willis 1984, 1–6; Skeggs 1997, 9.

tutkimuksen kannalta kulttuurisessa ympäristössä oli keskeistä koulujärjestelmän tarjoamat ja rajaamat valinnanmahdollisuudet sekä elinkeino- ja ammattirakenteiden antamat raamit. Myös työllisyystilanne ja yhteiskuntaluokkarakenne voidaan sisällyttää tähän.

Odotusarvoteorian psykologiseen selittämiseen perustuu se, että nämä kaikki vaikuttivat nuorten suunnitelmiin paitsi suoraan, myös vanhempien ja muiden sosiaalisten¹³⁰ kautta ja että vaikutus välittyi niiden merkityksistä tehtyjen tulkintojen kautta. Toisin sanoen esimerkiksi ammattirakenne itsessään ei suoraan saanut nuoren päättää käännetyksi suuntaan tai toiseen, vaan nuoren suunnitelmiin vaikutti hänen subjektiivinen käsityksensä siitä. Näin asettuu ymmärrettäväksi myös se, ettei hän omaksunut suoraviivaisesti ja yksisuuntaisesti esimerkiksi vanhempiensa arvoja. Nuori suodatti ja tulkitsi vanhempiensa käsityksiä ja käytöstä muodostaessaan omia arvojaan ja rakentaessaan suunnitelmiaan.

TYÖN RAKENNE

Työ rakentuu kolmesta pääluvusta. Ajallinen muutos, perhetausta ja siihenastinen koulutus sekä sukupuoli kulkevat kaikki läpi työn tärkeinä nuorten koulutus- ja ammattisuunnitelmiin vaikuttaneina tekijöinä, mutta jokaisessa pääluvussa on oma erityinen painopisteensä. Työn *ensimmäinen pääluku* rakentaa ajallisen ja paikallisen kontekstin. Siinä esiteltävän koulutusjärjestelmän peruseriaatteen pysyvät samoina koko tutkimusajankohdan ajan. Seuraava luku käsittelee kansa- ja oppikoulunuorten koulutussuunnitelmia huomioiden myös aikeistaan epävarmat ja ne, jotka eivät aikoneet kouluttautua. Seuraavat kaksi lukua keskittyvät työnteossa tapahtuneisiin muutoksiin. Aluksi selvitetään elinkeinorakenteesta ja työvoimapolitiikassa tapahtuneita kehityskulkuja koko Suomen tasolla, minkä jälkeen huomio tarkennetaan helsinkiläismiesten ja -naisten ammattirakenteisiin. Näin pyritään vastaamaan kysymykseen siitä, millaiset työmarkkinat nuoria odottivat. Samalla kuvataan nuorten suunnitelmia yleisellä tasolla: keitä kiinnosti teollisuustyö ja kuinka suuri osa oppikoululaisista aikoi pitkää opiskelua vaatineisiin asiantuntijatehtäviin. Ensimmäisen pääluvun lopuksi käsitellään nuorten yleistä suhtautumista koulutukseen ja työnteeseen sekä sitä, mitä he pitivät tärkeänä tulevassa ammatissaan.

Väitöskirjan *toinen pääluku* keskittyy nuoren perhetaustaan ja siihenastiseen koulutukseen, joiden merkitys kietoutuu pitkälti yhteen. Rinnakkaiskoulujärjestelmän aikaan perheen yhteiskuntaluokka vaikutti siihen, millä todennäköisyydellä nuori kävi oppikoulua. Luokka suuntasi nuoren suunnitelmia sekä suoraan että epäsuorasti kansakoulun ja oppikoulun välisen, jo aiemmin tehdyn jaon kautta. Toisessa pääluvussa esitellään aluksi työssä käytetyt ammattiasema- ja yhteiskuntaluokkajaottelut, joita kuvaillaan tarkemmin aineistoanalyttisessä selvityksessä (liite 1). Sen jälkeen pääluvussa kuvaillaan kansa- ja oppikoululaisten ammattisuunnitelmia ammattiasemien näkökulmasta, suhteuttaen ne helsinkiläisten koulutus- ja sosiaaliryhmäjakoan. Työn seitsemännessä luvussa yhteiskuntaluokan vaikutusta analysoidaan taloudellisen, kulttuurisen ja sosiaalisen pääoman

130 Muihin sosiaalisiin kuuluivat esimerkiksi muut sukulaiset, opettajat ja ammatinvalinnanohjaajat sekä työtoverit ja työnantajat, jos nuorella oli jo kokemusta ansiotöistä.

käsitteiden avulla. Lisäksi siinä nostetaan esiin nuorten aikeisiin vaikuttaneita yksilöllisiä tekijöitä. Toisen pääluvun päätteeksi kuvaillaan nuorten perherakenteiden laajaa kirjoa ja erilaisten perhetilanteiden vaikutusta heidän aikeisiinsa.

Kolmannessa pääluvussa koulutus- ja ammattisuunnitelmia tarkastellaan alavalinnan näkökulmasta, johon vaikutti voimakkaasti sukupuoli. Aluksi kuvaillaan nuorten saamaa ammatinvalinnanohjausta ja sen merkitystä sukupuolittuneelle suhtautumiselle ansiotyöhön ja alavalintaan. Työn seuraavat kuusi lukua käsittelevät eri aloja sekä niille aikoneita poikia ja tyttöjä. Lähes kaikki ammatit olivat voimakkaasti sukupuolittuneita sekä Helsingin ammattirakenteessa (liite 4) että nuorten suunnitelmissa. Viimeinen luku luo katseen heidän torjumiinsa ja erityisesti toivomiinsa ammatteihin: millaisia töitä nuoret halusivat ehdottomasti välttää, ja mihin tehtäviin he haaveilivat pääsevänsä.

Johtopäätösluvussa vastataan johdannossa esitettyihin tutkimuskysymyksiin ja pohditaan laajemmin suunnitelmien muodostumista erityisesti ajallisen muutoksen näkökulmasta. Tässä tutkimuksessa tärkeässä roolissa ovat myös liitteet. Aineistoanalyttisen selvityksen ja nuorten täyttämien lomakemallien lisäksi työssä on kuusi liitettä. Kaksi näistä olen koonnut tilastotietojen pohjalta. Ne kuvaavat Helsingin ammatillisten oppilaitosten oppilasmäärien kehitystä vuosina 1950–1970 (liite 3) sekä helsinkiläismiesten ja -naisten ammattirakennetta vuosina 1950–1980 (liite 4). Liitteet 5–8 pohjautuvat tämän tutkimuksen pääasiallisesta lähteaineistosta tehtyihin otoksiin. Niiden kuviot ja taulukot esittelevät työn keskeisimpiä tuloksia. Kaikissa niissä nuoret on eroteltu otosajankohdan, sukupuolen ja koulumuodon mukaan. Liite 5 esittelee nuorten ammattisuunnitelmat ammattirakenneluokituksen karkeimmalla tasolla. Suunnitelmia valotetaan myös toisesta näkökulmasta nostamalla esiin kansakoulupoikien ja -tyttöjen sekä oppikoulupoikien ja -tyttöjen suosituimmat alat ja ammatit (liite 6). Liitteessä 7 nuorten aikeita valotetaan ristiin heidän yhteiskuntaluokkansa ja suunnittelemansa ammatin ammattiaseman näkökulmista. Työn viimeisenä liitteenä on taulukoitu nuorten listaamat ei-toivotut alat ja ammatit (liite 8).

Kansakoulun jatkoluokilla (vuodesta 1958 kansalaiskouluissa) opetus oli käytännönläheistä ja linjotain eriytynyttä. Tytöt valitsivat käsityö-, kotitalous- ja liikelinjan väliltä. Kuvassa Mäkelän kansakoulun jatkoluokkien tyttöjä taloustöissä lukuvuonna 1955–56. Kuva: Helsingin kaupunginarkisto. Kuvaaja: Annikki Kotikoski.

Vuoden 1957 kansakoululain mukaan kansalaiskoulujen opetuksen tuli olla monipuolista ja parantaa ammatinvalinnan edellytyksiä. Poikien linjavaihtoehdot olivat koneteknillinen, yleisteknillinen ja liikelinja. Kuvassa Mäkelän kansalaiskoulun yleisteknillisen linjan poikia vuonna 1957. Kuva: Helsingin kaupunginarkisto. Kuvaaja: Annikki Kotikoski.

I KOULUTUKSEN JA TYÖELÄMÄN MUUTTUVAT SUHTEET

Tässä työn ensimmäisessä pääluvussa kuvataan ajallista muutosta ja jatkuvuutta 1950–1960-luvun Helsingissä ja luodaan tausta nuorten suunnitelmien rakentumiselle. Ensimmäinen luku esittelee koulutusjärjestelmän, joka loi puitteet nuorten valinnanmahdollisuuksille. Sen perusrakenne pysyi samana koko tutkimusajankohdan ajan. Tämän jälkeen kuvataan nuorten koulutusta ja kouluttautumatta jättämistä koskevia suunnitelmia. Kolmas ja neljäs luku käsittelevät elinkeino- ja ammattirakenteiden muuttumista, joita suhteutetaan myös nuorten suunnitelmiin. Tämän pääluvun viimeisessä luvussa sukelletaan nuorten yleiseen suhtautumiseen koulutukseen ja työntekoon sekä siinä tapahtuneisiin muutoksiin.

1 Koulutuksen kasvava merkitys

1.1 PITENEVÄT KOULUTUSPOLUT

Nuorten suunnitelmia rajasivat ja suuntasivat ne mahdollisuudet, joita koulutusjärjestelmä tarjosi. Käytössä ollut rinnakkaiskoulujärjestelmä perustui ajatukselle teoreettisen ja käytännöllisen lahjakkuuden erosta, ja teoreettista osaamista arvostettiin korkeammalle. Teoriapainotteiseen ja runsaammat jatko-opintomahdollisuudet avaavaan oppikouluun valikoituminen ei riippunut ainoastaan pääsykokeissa menestymisestä, vaan myös rakenteellisilla tekijöillä oli suuri vaikutus. Opiskelumahdollisuudet olivat hyvin erilaiset kaupungissa ja maaseudulla asuvilla lapsilla, ja perheen yhteiskuntaluokka vaikutti lasten hakeutumiseen oppikouluun. Tämän vuoksi nuorten jako koulumuodoittain on keskeisellä sijalla tässä tutkimuksessa. Oppikouluun pääseminen tai sitä estäneet tekijät jäsentävät vahvasti rinnakkaiskoulujärjestelmän aikaan varttuneiden muistikuvia. Ne vaikuttivat yksilön kokemukseen vaikutusmahdollisuuksistaan omaan elämään.¹³¹ Koulutussosiologit ovatkin luonnehtineet koulutusinstituutiota järjestelmäksi, ”joka avaa ja sulkee yksilöiden elämänreittejä ja mahdollisuuksia”.¹³²

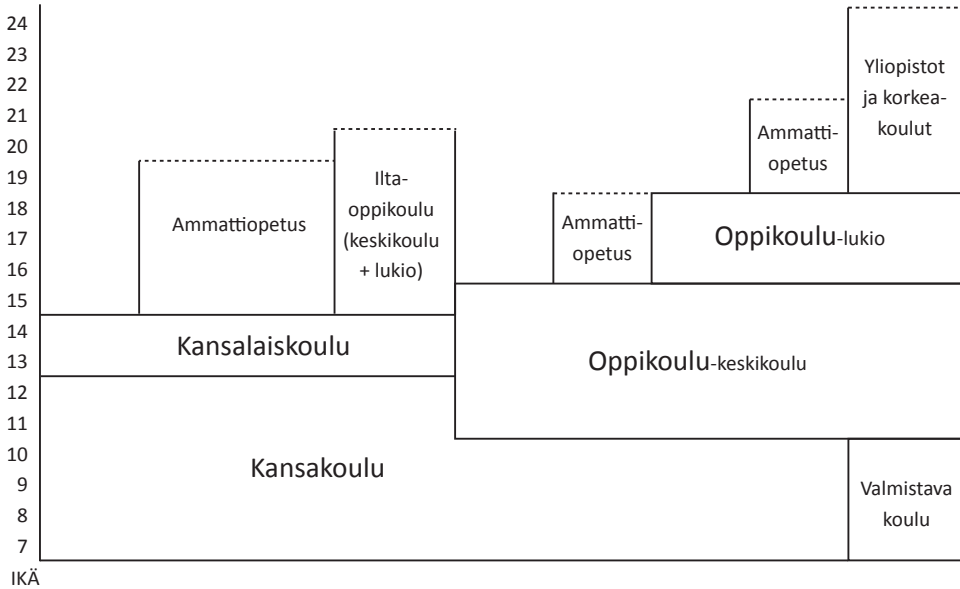
Rinnakkaiskoulujärjestelmässä lapset jakaantuivat kahteen ryhmään noin kymmenvuotiaina. Osa siirtyi oppikouluun muiden jatkaessa kansakoulussa. Vuoden 1921 oppivelvollisuuslain mukaan se sisälsi kuusi vuosiluokkaa ja oppivelvollisuus päättyi sinä vuonna, kun oppilas täytti 13 tai suoritusten ollessa kesken 14 vuotta. Kansakoulun suorittamisen jälkeen nuoret olivat kuitenkin velvollisia jatkamaan opintojaan kahden vuoden ajan.¹³³ Helsingissä nuoret täyttivät tämän jatko-opintovelvollisuuden joko käymällä kansakoulujen jatkoluokkia tai opiskelemalla valmistavassa ammattikoulussa tai muussa vastaavassa. Vuonna 1957 säädetty laki vakiinnutti jatkoluokat ja muutti niiden nimen kansalaiskouluksi. Sen opetuksen tuli lain mukaan olla ”monipuolista ja ammatinvalinnan edellytyksiä lisäävää”.¹³⁴ Ammattikouluihin hyväksyttiin siirtymäajan jälkeen ainoastaan koko kahdeksanvuotisen kansa- ja kansalaiskoulun suorittaneita (kuva 1).

131 Muhonen 2013; Kortteinen 1992, 87, 92–93, 104, 112–113; Hoikkala 2008, 85–86; Henttonen, Antti: Toiko pääsyutkinto kotiisi iloa vai murhetta? *Koti* 6/1962; J. K. M.: Vanhempien toiveet – lasten mahdollisuudet. *Koti* 9/1962. Yhteiskuntaluokan vaikutusta oppikouluun hakeutumiseen käsitellään pääluvussa II. Maaseudulla asuneiden mahdollisuudet saada ammatinvalinnanohjausta olivat huomattavasti heikommat kuin kaupunkilaisnuorilla, vaikka kysymys oli heille monesti polttavampi ongelma. Maaseudun ammatinvalintaohjaus. *Ammatinvalinta* 2/1957.

132 Rinne & Kivirauma 2003a, 14.

133 Laki oppivelvollisuudesta, Ask. 101/1921.

134 Kansakoululaki, Ask. 247/1957, 6 §. Laki astui voimaan vuonna 1958.

Kuva 1. Koulujärjestelmä vuodesta 1958 peruskoulu-uudistukseen asti¹³⁵

Lähes kaikki aloittivat opintapaleensa seitsemänvuotiaina kunnallisessa kansakoulussa. Niin sanotut valmistavat koulut tarjosivat tietopuolisempaa opetusta kuin kansakoulut, ja opetus valmensi oppilaita oppikoulujen pääsykokeisiin. Vielä 1950-luvun alussa Helsingissä toimi yhdeksän yksityistä valmistavaa koulua, mutta 1950-luvun kuluessa näiden toiminta hiipui, kun opetussuunnitelmat pakotettiin noudattamaan kansakoulujen suunnitelmia.¹³⁶

Oppikouluun pyrittiin kansakoulun IV luokalta. Jos ovet eivät ensimmäisellä yrittämällä auenneet, lapsi saattoi pyrkiä useampanakin keväänä.¹³⁷ Oppikoulujen pääsykokeet olivat vuoteen 1955 asti koulukohtaisia, mikä korosti niiden itsenäistä valtaa päättää oppilaaksi otton perusteet. Tämän jälkeen kouluhallitus laati yhtenäiset koetehtävät. Äidinkielen ja laskennon osaamista mittaavan kokeen lisäksi pääsyyn vaikutti kansakoulunopettajan antama lausunto ja kansakoulutodistus. Resurssina oppikoulukoulutus oli niukka: kaikki pääsykokeen läpäisseetkään eivät saaneet paikkaa, sillä heitä oli aloituspaikkoja enemmän. Esimerkiksi suurten ikäluokkien pyrkiessä Helsingissä oppikouluihin vuonna 1957 seitsemän kymmenestä hyväksytyistä aloitti opinnot samana vuonna. Kovan kilpailun takia

¹³⁵ Tämä kuvaa myös tilannetta 1950-luvun alkupuolella lukuun ottamatta sitä, että kuusivuotisesta kansakoulusta oli vuoteen 1958 asti mahdollista pyrkiä valmistavaan ammattikouluun.

¹³⁶ Valmistavien koulujen kulta-aikaa oli ollut 1920-luku, jolloin Helsingissä noin kuudesosa oppivelvollisista osallistui yksityisten valmistavien koulujen opetukseen. Ahonen & Rantala 1996, 55, 74, 77.

¹³⁷ Oman aineistoni ennätys oppikouluun pyrkimisten lukumäärässä on eräällä vuonna 1955 syntyneellä tytöllä, joka oli yrittänyt päästä oppikouluun neljä kertaa. Kansakoulutyttö 1968–71, numero 66.

oppikoulun pääsykokeita varten järjestettiin valmennuskursseja.¹³⁸ Oppikoulu jakaantui kahteen osaan, viisi vuosiluokkaa kestäneeseen keskikouluun ja kolmiluokkaiseen lukioon (kuva 1). Tyttökouluissa edellinen oli venytetty kuusivuotiseksi. Koulunkäynnin pelättiin rasittavan tyttöjä muuten liikaa. Tyttökoululaiset opiskelivat muita enemmän kieliä ja käytännönläheisiä aineita, kuten käsitöitä ja kotitaloutta.¹³⁹

Keskikoulun jälkeen oli mahdollista jatkaa opintoja lukiossa, ja ylioppilastutkinnon suoritettuaan nuori saattoi jatkaa yliopistossa ja korkeakoulussa. Keskikoulun päästötodistuksen kera oli myös mahdollista pyrkiä ammatillista opetusta tarjoaviin opistoihin tai ammattikouluihin, joissa osa linjoista oli suunnattu nimenomaan keskikoulun suorittaneille. Näiden nuorten vaihtoehdot olivat huomattavasti laajemmat kuin kansalaiskoulusta päässeeseen. Suoraan töihin menemisen lisäksi kansakoulun läpikäynyt saattoi hakeutua ammatillista opetusta tarjoaville kursseille tai kouluihin tai solmia oppisopimuksen, mutta esimerkiksi ammatillista opetusta tarjoaviin opistoihin he eivät voineet suoraan pyrkiä (kuva 1).

Oppikouluun pyrkiminen kansakoulun jatkoloukkien/kansalaiskoulun jälkeen oli 1950- ja 1960-luvuilla harvinaista, mutta Helsingissä siihen oli mahdollisuus. Niinpä pääkaupunki keräsi laajalti opinhaluisia nuoria. Vähintään 16-vuotiaiden kansakoulun suorittaneiden työssäkäyvien nuorten oli mahdollista käydä Valtion iltaoppikoulua¹⁴⁰ tai Helsingin suomalaisen yksityislyseon iltalinjaa.¹⁴¹ Molemmat johtivat ylioppilastutkintoon. Yksityisoppikoulujen iltalinjoja avattiin muihin kaupunkeihin, ensimmäisinä Lahteen ja Tampereelle, 1960-luvun alkupuolella.¹⁴²

Kansakoulujen jatkoloukkien ja valmistavien ammattikoulujen välinen suhde oli epäselvä 1950-luvun alussa ennen vuoden 1957 kansakoululakia. Molemmat olivat jatkoa kansakoululle, ja osa nuorista hankki kokemusta kummastakin koulusta. Ammatinvalinnanohjausta saaneisiin nuoriin kuului henkilöitä, jotka olivat kokeilleet ammattikoulua, mutta palanneet kansakoulun jatkoloukille tai kansalaiskouluun. Sekä valmistavissa ammattikouluissa että jatkoloukilla opetettiin yleissivistäviä aineita ja annettiin käytännön opetusta, mutta painotus oli erilainen.¹⁴³

Kansakoulujen jatkoloukilla ja kansalaiskouluissa opetus oli käytännönläheistä ja linjoittain eriytynyttä. Heti sodan jälkeen jatko-opetukseen oli vahvistettu uusi opetussuunnitelma, jossa oli tiukat linjajaot. Pojille vaihtoehtoja oli tarjolla neljä: puutyö-, metallityö-, luonnonopillinen ja kaupallinen linja. Tytöillä valittavana oli kolme linjaa: kotitalous-,

138 Ahonen & Rantala 1996, 80; Pietiäinen 1995, 174; Lehtovaara, Arvo: Oppikoulujemme pääsytutkinto. *Koti* 10/1954; Kaipainen, Martti: Pääseeköhän Matti oppikouluun? *Kotiliesi* 9/1955. Tilanne vaihteli Suomessa alueittain. Koko maassa keväällä 1959 pyrkineistä ja pääsykokeesta hyväksytyin pistemäärän saaneista alle kaksi kolmasosaa sai paikan. Tilanne oli vaikein suurimmissa kaupungeissa. Oppikoulun ovi ei auennut kaikille. *Ammatinvalinta* 6/1959; Oppikouluihin pyrki 57 276: hyväksyttiin 48 886 – ei mahtunut 10 223. *Ammatinvalinta* 7/1961.

139 Kaarninen 1995, 160–164.

140 Neliluokkainen keskikoulu ja kolmiluokkainen lukio.

141 Kolmiluokkainen keskikoulu ja kolmiluokkainen lukio.

142 Somerkivi 1977, 82–83, 86; Mattlar 1954, 29–30; Pietiäinen 1995, 181; Palosuo, Maini: Iltakoulu – sisukoulu. *Kotiliesi* 6/1959.

143 ”Mihin nyt?” Tietoja ja ohjeita Helsingin kansakoulujen 6. luokan oppilaille ja heidän vanhemmilleen keväällä 1941. Ammatinvalintakomitea, HKA.

käsityö- tai kaupallinen linja. Linjoihin jakauduttiin heti kansakoulun jatkoluokan alkaessa 12–13-vuotiaina, ja erikoisaineiden osuus opetussuunnitelmassa kasvoi viimeisenä kouluvuonna.¹⁴⁴ Linjajako hölleni vuoden 1957 kansakoululain yhteydessä jatkoluokkien muuttuessa kansalaiskouluksi. Opetuksen tuli olla monipuolista ja ammatinvalinnan edellytyksiä lisäävää. Käytännön opetukselle oli varattu vähän yli puolet viikkotunneista. Helsingissä pojille tarjottiin tuolloin kolme vaihtoehtoa: koneteknillinen, yleisteknillinen ja liikelinja, ja tytöt valitsivat liikelinjan ja VIII luokalla kahtia jakautuvan käsityö- ja kotitalouslinjan väliltä. Kansalaiskoulujen opetussuunnitelmaan tuli kuulua ammatinvalinnanohjauksen antaminen, mikä Helsingissä oli jo vakiintunutta toimintaa.¹⁴⁵ Vuonna 1969 hyväksytyssä Helsingin kansalaiskoulun opetussuunnitelmassa linjoja oli neljä: liike-, tekninen, kotitalous- ja käsityö- sekä lisäksi yleislinja, jolla oli vähän käytännön harjoitustunteja ja joka oli tarkoitettu lähinnä keskikoulun keskeyttäneille, kansalaiskouluun siirtyneille.¹⁴⁶

Peruskoulu-uudistusta enteillen kansakoululakiin oli lisätty vuonna 1962, että kunnan oli mahdollista saada valtionapua siihen, että oppilaille tarjottiin kahden pakollisen vuoden lisäksi mahdollisuus käydä kolmas, ylimääräinen vuosi kansalaiskoulua. Tämä IX luokka, joka antaisi nuorille aikaa kypsyä, ei kuitenkaan ollut Helsingissä suosittu opetusviranomaisten eikä liioin oppilaiden keskuudessa. Pääkaupunki perusti ensimmäiset neljä IX luokkaa syksyllä 1967.¹⁴⁷ Ylimääräinen luokka vaikutti olleen lähinnä tyttöjen suosiossa: tämän tutkimuksen aineistossa muutamat tytöt mainitsivat sen itse tai ammatinvalinnanohjaaja ehdotti sitä heille. Tytöistä reilusti yli kymmenesosa mainitsi ylimääräisen luokan yhtenä mahdollisuutena kypsyttellä suunnitelmiaan. Pojista yksikään ei ilmoittanut tätä vaihtoehtoa, ja ohjaaja ehdotti IX luokkaa pojille vain satunnaisesti.¹⁴⁸ Ammattikoulun tai työnteon ajateltiin kasvattavan ja kypsyttävän poikien päätöksentekoa, kun taas tytöillä ei nähty olevan yhtä kiire ammattitaitoon tähtäävään koulutukseen.

Vuoden 1957 kansakoululaki ja seuraavana vuonna hyväksytty ammattioppilaitoksia koskeva laki selkeyttivät kansalaiskouluksi muuttuneiden kansakoulun jatkoluokkien ja ammatillisen opetuksen tehtäväjako. Oppivelvollisuuden suorittaminen loppuun ammattikoulussa kansakoulun jatkoluokkien sijaan oli 1950-luvun alun Helsingissä suhteellisen yleistä. 15-vuotiaita tai nuorempia ammattikoululaisia oli lukuvuonna 1949–50 Helsingissä hieman enemmän kuin jatkoluokkia käyviä poikia. Jälkimmäisten lukumäärä kasvoi 1950-luvulla huomattavasti nopeammin kuin oppivelvollisuusikäisten ammattikoululaisten määrä. Vuoden 1958 jälkeen oppivelvollisuuden suorittaminen loppuun ammattikoulussa harvinaistui nopeasti (kuvio 1).¹⁴⁹

144 Somerkivi 1977, 86, 127–128, 132; KHKK 1945 osa 2, 196.

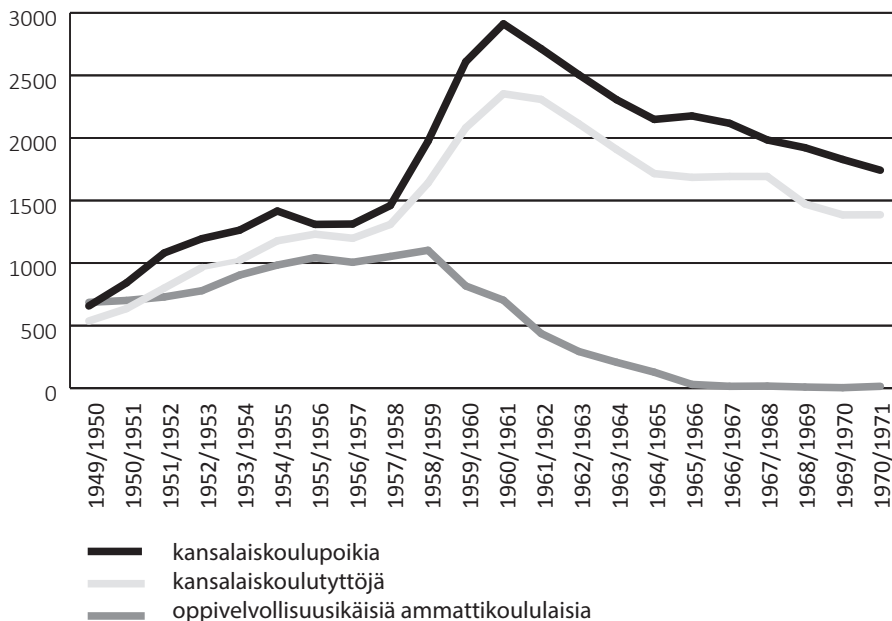
145 Somerkivi 1977, 86, 135–136.

146 Ca:261 Suomenkielisten kansakoulujen johtokunnan pöytäkirja 16.6.1969, 528 § ja sen liite 2a, Kansalaiskoulun opetussuunnitelmakomitean mietintö. Suomenkielisten kansakoulujen kanslia, HKA.

147 Somerkivi 1977, 137.

148 Näiden poikien osuus vastaa kolmea prosenttia. Kansakoulupojat 1968–71, numerot 60, 65, 67 ja 72; kansakoulutyöt 1968–71, numerot 13, 35, 37, 38, 41, 49, 50, 52, 54, 67, 72, 73, 120, 160, 167, 172, 180, 185 ja 210.

149 Siirtymäaikaa lakien toteuttamiseksi myönnettiin vuoteen 1970 asti. Lautamies: Kansa- ja ammattikoulujen suhteista. *Ammattikasvatus* 6/1962.

Kuvio 1. Kansalaiskouluupoikien ja -tyttöjen sekä oppivelvollisuusikäisten ammattikoululaisten lukumäärä Helsingissä lukuvuosina 1949/50–1970/71¹⁵⁰

Selkeytynyt työnjako koulujen välillä korosti kansalaiskoulun tehtävää yleissivistystä ja kansalaiskasvatusta tarjoavana kouluna, joka lisäsi oppilaan ammatinvalintavalmiutta. Ammatillisissa aineissa nuorten ei ollut tarkoitus oppia ammattitaitoisiksi, vaan tavoitteena oli parantaa oppilaan ja hänen opettajansa käsitystä nuoren kyvyistä ja taipumuksista. Kansalaiskoulun käytännöllinen opetus oli myös kasvattavaa: se totutti työntekoon, keskittymiseen ja itsenäiseen työskentelyyn sekä työpaikkakuriin.¹⁵¹ Esitys ammattikoululaiksi oli annettu vuonna 1951, mutta sen hyväksymistä oli viivästyttänyt pelko korkeista kustannuksista. Vuonna 1958 säädetty laki edellytti valmistavien ammattikoulujen muuttamista yleisiksi ammattikouluiksi vuoteen 1963 mennessä.¹⁵²

Ammattikouluissa opiskelevista valtaosa oli 1950–1960-luvulla poikia ja nuoria miehiä. Sukupuolten välinen ero oppilasmäärissä oli huomattavin kaupungin omissa kouluissa. Päiväopetusta saaneissa nuorissa oli ollut suurin piirtein saman verran tyttöjä

150 Kansalaiskouluupoikien ja -tyttöjen lukumäärät ennen vuotta 1958 viittaavat kansakoulujen jatkokoukkia käyneisiin nuoriin. Oppivelvollisuusikäisiä olivat lapset, jotka täyttivät vuoden aikana vähintään 7, enintään 15 vuotta. Helsingin kaupungin tilastollinen vuosikirja (HTV) 1950–71.

151 Maalaiskansakoulun jatko-opetuskomitean mietintö. KM 1954: 12, 42; Ca:261 Suomenkielisten kansakoulujen johtokunnan pöytäkirja 16.6.1969, § 528 ja sen liite 2a, Kansalaiskoulun opetus-suunnitelmakomitean mietintö. Suomenkielisten kansakoulujen kanslia, HKA.

152 Ennen uudistuksia toimineet yleiset ammattikoulut tarkoittivat eri asioita. Ne toimivat iltakouluina tarjoten pääasiassa työssä tai oppisopimuksessa oleville tietopuolista opetusta. Laukia 2013, 227–229; Mattlar 1954, 44–45.

ja poikia lukuvuonna 1949–50, mutta kymmenen vuotta myöhemmin tyttöjen osuus oli vähentynyt kolmannekseen. Poikaoppilaiden enemmistöasema kaupungin kouluissa jatkui 1960-luvulla. Myös valtion ja yksityisten ammatillisten oppilaitosten opetukseen osallistui enemmän poikia kuin tyttöjä, mutta ero ei ollut yhtä suuri.¹⁵³ Kansalaiskoululaisissa oli samaten poikia runsaammin kuin tyttöjä – 1950-luvun alussa ja 1970-luvun taitteessa heitä oli kolmannes enemmän. 13–15-vuotiaiden oppivelvollisten määrä oli suurimmillaan 1960-luvun alussa suurten ikäluokkien vartuttua teini-ikäisiksi, mutta tämän jälkeen heidän määränsä hiipui – toisin kuin keskikoululaisten (kuvio 1).

Sukupuolten välinen epäsuhta opetustarjonnassa ei ollut ainoa ammattikouluopetuksen puute. Vuoden 1958 lain tavoitteena oli laajentaa ammatillisen koulutuksen alueellista vaikuttavuutta, sillä maaseudulla ja kaupungeissa asuvien nuorten tilanne oli hyvin erilainen koulutuksen saatavuuden suhteen. Maaseudulla asuneet 15–19-vuotiaat nuoret kävivät kaikkialla Suomessa harvemmin koulua kuin saman alueen kaupunkilaisnuoret. Uudellamaallakin ero oli selkeä: kaupungeissa yli puolet nuorista kävi koulua, mutta maalaiskunnissa alle kolmannes.¹⁵⁴ Laki velvoitti yli 20 000 asukkaan kaupunkeja perustamaan vähintään seitsenlinjaisen ammattikoulun metallityö-, konekorjaus-, sähkö-, puutyö-, rakennus-, ompelu- ja ravintotalouslinjoihin, joista viisi johti perinteisille miehille aloille ja kaksi naisvaltaisille aloille. Asukasluvultaan pienempien kuntien oli varattava paikkoja näistä ammattikouluista. Vuoden 1958 laki lisäsi kouluille varatun valtionavun määrää.¹⁵⁵

Kunnallisten ammattikoulujen lisäksi ammatillista opetusta oli mahdollista hankkia monella tapaa kansalaiskoulun, keskikoulun tai lukion jälkeen. Opetuksen järjestäjiä oli lukuisia, ja joillekin aloille koulutauduttiin oppisopimuksella.¹⁵⁶ Oppilaitoksia oli niin kunnallisia, valtiollisia kuin yksityisiäkin. Osuuskunnat ja yritykset valmensivat työvoimaa omiin tarpeisiinsa, ja yhdistykset järjestivät alansa koulutusta varmistaakseen tekijöiden ammattitaidon ja oman ammattinsa tulevaisuuden. Nämäkin koulut toimivat suurelta osin kauppa- ja teollisuusministeriön valvonnassa ja saivat valtionavustuksia.¹⁵⁷ Koulutusta tarjottiin käytännössä hyvin monimuotoisesti: varsinaisten tutkintoon johtavien monivuotisten opintojen lisäksi oli mahdollista suorittaa lyhytaikaisia kursseja päivisin tai ilta-aikaan tai käydä kirjekurssi. Kaikki koulutuksen tarjoajat eivät olleet yhtä arvostettuja tai luotettavia, ja markkinoilla liikkui toimijoita, jotka käyttivät hyväkseen nuorten koulutusintoa.¹⁵⁸

153 Taulukko 118. Erikoisammattikoulut lukuvuosina 1929/30–1949/50. HTV 1951; Taulukko 120. Ammattiopetuslaitokset lukuvuonna 1959/60. HTV 1961; Taulukko 71. Ammattiopetuslaitoksia 1964–70. HTV 1971.

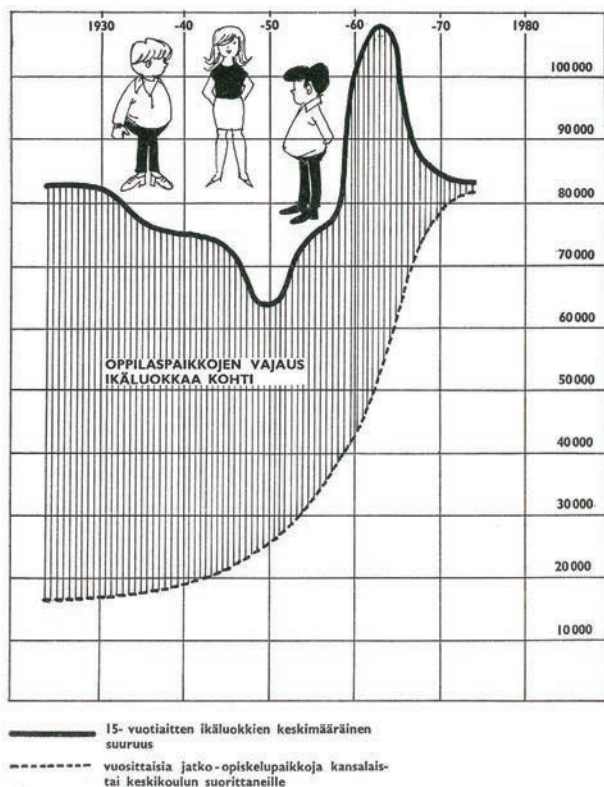
154 Aalto 1967, 38–46.

155 Laukia 2013, 227–229.

156 Oppisopimuskoulutus oli Suomessa huomattavasti harvinaisempaa kuin muissa Euroopan maissa. Pekkala Kerr 2012, 310.

157 Mattlar 1954, 52.

158 Esimerkiksi Mäkipaasi, Jouko: Koneellistuva konttoriala. *Koti* 2/1961.

Kuva 2. 15-vuotiaiden ikäluokkien koko ja vuosittaisen kansalais- tai keskikoulun suorittaneille tarkoitettujen jatko-opiskelupaikkojen määrä Suomessa 1925–1973¹⁵⁹

Ammattitaitoisen työvoiman suuri kysyntä loi paineen kehittää koulutustarjontaa.¹⁶⁰ Ammatillisen pätevytymisen tarpeen lisäksi koulutuskysyntää lisäsi kasvava kiinnostus muodolliseen koulutukseen ja ikäluokkien koon kasvu. Kuten eräästä ammatinvalinnanoppikirjasta poimitusta kuvasta 2 näkyy, valintaikään varttuvien nuorten määrä nousi ennätysmäisen korkealle 1960-luvun alussa. Kansalais- tai keskikoulua päättäviä nuoria oli 1960-luvun alussa vuosittain yli 60 prosenttia enemmän kuin heitä oli ollut vuonna 1950. 1950-luvulla ja seuraavan vuosikymmenen alkupuolella 15-vuotiaita oli vuosittain koko maassa yli kaksi kertaa enemmän kuin kansalais- tai keskikoulun suorittaneille suunnattuja jatko-opiskelupaikkoja. Vaikka samana aikana paikkojen määrä yli kaksinkertaistui, tämä ei riittänyt tyydyttämään koulutuksen janoa. 1970-luvun alussa paikkojen määrä oli lähes yhtä suuri kuin 15-vuotiaiden ikäluokka.¹⁶¹

¹⁵⁹ Vuosia 19325–1965 koskien toteutunut kehitys, myöhemmät vuodet arvio. Venna 1971, 132.

¹⁶⁰ Mattlar, Wolmar: Ammattikoulutusta saaneen työvoiman tarjonnan ja tarpeen välinen suhde. *AmmatINVALINTA* 4/1966, 14. Työvoiman koulutustason saamasta huomiosta katso luku 1.2.

¹⁶¹ Venna 1971, 131–133. Katso myös Ajankohtainen tehtävämme. MV-4095, Kansallinen audiovisuaalinen instituutti (KAVI).

Vaikka ammattiopetusjärjestelmää kehitettiin ja laajennettiin 1960-luvun aikana, yleissivistävä koulutus sai sitäkin enemmän huomiota. Rinnakkaiskoulujärjestelmää arvostelevat kannanotot lisääntyivät sotien jälkeen, ja keskustelu koulutuspolitiikasta levisi koululaitoksen sisältä ja pedagogisesta lehdistöstä laajemmalle. Sotien jälkeisinä kahtena vuosikymmenenä useat komiteat pohtivat kysymystä.¹⁶² Erimielisyyttä synnytti etenkin se, miten yli 10-vuotiaiden opetus voitaisiin järjestää, jos oppilaita ei enää jaettaisi oppi- ja kansakoululaisiin. Oppilaiden tasoeroja pidettiin niin suurina, että vaikka yhtenäiseen koulujärjestelmään päädyttäisiinkin, sen sisällä ajateltiin olevan tarpeen erotella oppilaita eri linjoille, opintosuuntiin tai tasoryhmiin. Eriyttämistä ajateltiin tarvittavan etenkin vieraiden kielten ja matematiikan opetuksessa.¹⁶³

Sosioekonomisen epätasa-arvoisuuden lisäksi vallitsevan tilanteen huonona puolena – taloudellista kehittämistä ja yhteiskunnallista suunnittelua korostavana aikana – nähtiin älyllisten resurssien haaskaus. Kaikkien lahjakkaiden nuorten ei ollut taloudellisista syistä mahdollista jatkaa opintojaan niin pitkälle kuin heidän kykynsä olisivat sallineet. Etenkin sosiaalidemokraatit vetosivat niin sanotun lahjakkuusreservin hyödyntämisen koituvan koko yhteiskunnan eduksi. Kouluhallituksen pääjohtaja ja myöhempi opetusministeri, peruskoulun isänä tunnettu Reino Oittinen esitti, että jos kansalaiskoulun käyneistä tulee marginaaliryhmä enemmistön siirtyessä keskikouluun, tämä voi uhata yhteiskuntarauhaa. Myös järjestelmän koulutukselliset umpikujat nähtiin ongelmallisina. Hyvinvointi-ideologian voimistuessa 1960-luvun alkupuolella koulujärjestelmäkysymyksessä näkyi paitsi yksilön oikeus saada koulutusta myös yhteiskunnan kehitymis- ja kasvupotentiaali. Koulutuksen laajentamisen uskottiin vievän meritokraattiseen yhteiskuntaan, jossa yksilöiden elämänkulkua säätelisi kyvykkyys ja lahjakkuus syntyperän sijaan.¹⁶⁴

Voimakkaimmat kannanotot yhtenäiskoulujärjestelmän puolesta nousivat vasemmistosta: kansandemokraatit ja sosiaalidemokraatit vaativat ensimmäisinä koulutuksellista tasa-arvoa.¹⁶⁵ Maalaisliitto vastusti pitkään uudistusta, sillä kansakoulun nähtiin parhaiten kasvattavan nuoria maataloustyön arvostukseen. Puolue taipui yhtenäiskouluuuden puolelle 1960-luvun alkupuolella, mutta se ei vielä vuosikymmenen puolivälissä uskaltanut ottaa yhtenäiskoulua osaksi rakennepoliittista lakipakettia. Koulutusuudistuksessa oli kyse myös alueellisesta tasa-arvosta. Esimerkiksi vuonna 1960 Uudenmaan 10–14-vuotiaista kaupunkilaislapsista lähes puolet kävi oppikoulua, kun taas samanikäisistä Itä- ja Pohjois-Suomen maalaiskuntien lapsista alle viidennes, 14–19 prosenttia, oli oppikoulussa.

162 Keskustelu rinnakkaiskoulujärjestelmän ongelmista oli alkanut 1920-luvulla, jolloin oli ehdotettu mallia, jossa kansakoulu olisi yleinen pohjakoulu myös oppikoulussa myöhemmin aloittaville. Esimerkiksi Komiteamietintö uudistettavan koulujärjestelmän yleisten periaatteiden vahvistamiseksi. KM 1948: 1; Kouluohjelmakomitean mietintö. KM 1959: 11; Yhtenäiskoulun kustannustoimikunnan mietintö. KM 1964: B 84; Koulunuudistustoimikunnan mietintö. KM 1966: A 12. Keskustelusta yksityisten oppikoulujen näkökulmasta katso Teperi 1995, erityisesti 244–257.

163 Esimerkiksi Koulunuudistustoimikunnan mietintö. KM 1966: A 12, 64–66, 69; Vanha valtiopäivämies: Tuleeko meille yhtenäiskoulu – vai mitä tästä tulee? *Oppikoululehti* 5/1964. Vakinaisena oppiaineenä vierasta kieltä oli opetettu Helsingin kansakouluissa vuodesta 1966 lähtien. Häikiö 2015, 199.

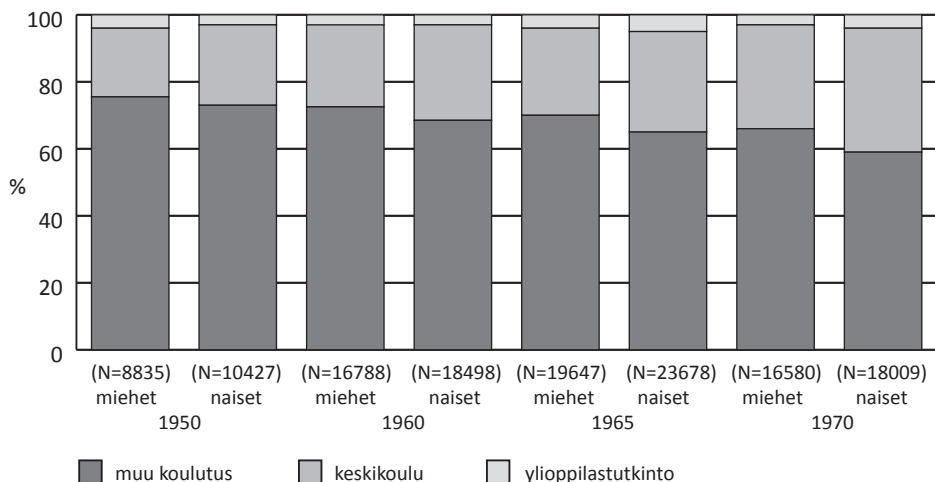
164 Ahonen 2003, 40–48; Leikola, Anto: Tunnussanana koulutus. *Kotiliesi* 17/1962; Kivinen & Rinne 1988, 508–509.

165 Ahonen & Rantala 1996, 74–75, 81.

Viimeisenä uudistuksen kannalle taipui poliittinen oikeisto.¹⁶⁶

Koulutuksen kasvava suosio ja sen ymmärtäminen yhteiskunnalle hyödylliseksi investoinniksi saivat koko poliittisen tahdon kääntymään koulujärjestelmä uudistuksen kannalle, vaikka sen toteuttamistavasta kiisteltiin pitkään. Aika oli yhteiskunnan nopean muuttumisen myötä kuitenkin kypsynyt yhtenäiskoulujärjestelmään siirtymiselle. Eduskunta sääti lain koulujärjestelmän perusteista eli niin sanotun peruskoulun puitelain 26.7.1968 pitkällisten vaiheiden jälkeen. Järjestelmään siirtyminen aloitettiin Pohjois-Suomesta vuonna 1972, ja Helsingissä se otettiin käyttöön viimeisten joukossa syyslukukauden 1977 alkaessa.¹⁶⁷

Rinnakkaiskoulujärjestelmän aika hiipui 1960-luvulla myös siksi, että yhä suurempi osa nuorista kävi oppikoulua. Sekä ammatillisen että yleissivistävän muodollisen koulutuksen merkityksen kasvaessa vanhemmat halusivat jälkikasvunsa saavan sellaisen pohjakoulutuksen, joka ei rajannut jatkokouluttautumismahdollisuuksia. Vielä 1940-luvun lopulla kansakoulun käyminen oli ollut tavanomaista Helsingissäkin ja keskikoulun suorittaminen oli edustanut poikkeusta ja sosiaalisen nousun mahdollisuutta. Tilanne muuttui parissa vuosikymmenessä, kun yhä suurempi osa suoritti oppivelvollisuutensa keskikoulussa (kuvio 2 ja 3).

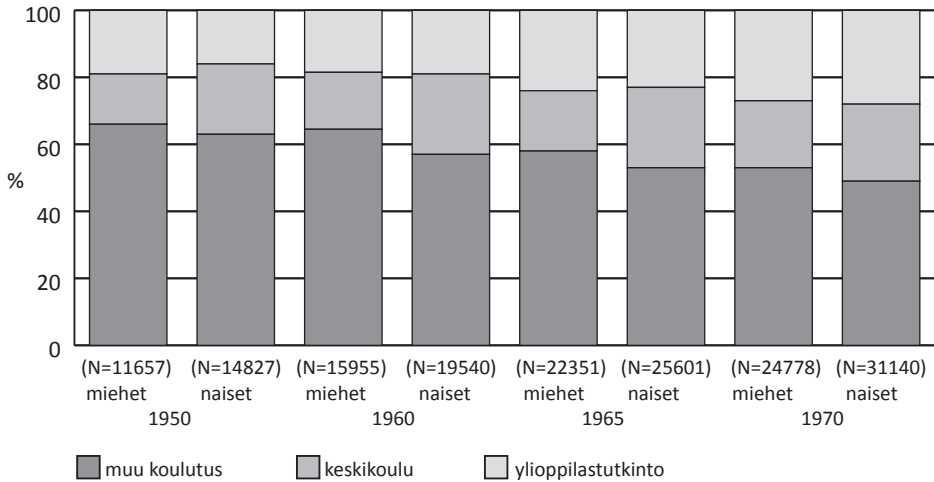

Kuvio 2. 15–19-vuotiaiden helsinkiläismiesten ja -naisten pohjakoulutus 1950, 1960, 1965 ja 1970¹⁶⁸

166 Ahonen & Rantala 1996, 81–82; Aalto 1967, 14; Puoskari 2013, 55–56, 152–158. Korkeakoulutuksen alueellisesta laajenemisesta sekä alueellisen rekrytoinnin tasoittumisesta 1950–1960-luvulla ja sen hidastumisesta 1970-luvulta lähtien katso Nevala 1999, 114–117, 146–153.

167 Somerkivi 1977, 82, 475; Rinne & Vuorio-Lehti 1996, 14–24.

168 Muu koulutus sisältää kansakoulun osittain tai kokonaan käyneet, koulua käyvät sekä ne, joiden koulutus oli tuntematon. Taulukko 40. Väestö iän, sukupuolen, kielen, sivistystason ja kielitaidon mukaan 31.12.1950. HTV 1956; taulukko 11. 15 v. täyttäneet iän, sukupuolen, kielen ja koulusi-

Kuvio 3. 20–24-vuotiaiden helsinkiläismiesten ja -naisten pohjakoulutus 1950, 1960, 1965 ja 1970¹⁶⁹

Vähintään keskikoulun suorittaneiden osuus 15–19-vuotiaiden ikäryhmässä kasvoi jonkin verran 1950-luvulla, mutta tahti kiihtyi 1960-luvulla suhteellisestikin arvioituna (kuvio 2). Näin muutos ajoittuu yksin sotien jälkeen syntyneiden suurten ikäluokkien koulutien kanssa. Sama huomio ja ajoitus voidaan tehdä 20–24-vuotiaiden ylioppilastutkinnon suorittamisesta (kuvio 3). Kuvioista nähdään myös, että oppikoulun suorittaminen vähintään osittain oli vuonna 1950 yleisempää naisten kuin miesten piirissä. Helsinkiläisnaisten joukossa oli miehiä tyypillisempää, että oppikouluopinnot olivat päättyneet keskikoulun suorittamisen jälkeen. Koulutuksen ja työelämän sidos oli tytöillä löyhempi kuin pojilla. Tytöille koulutuksella oli useammin yleissivistävä merkitys, kun taas pojilla se yhdistyi selkeämmin työelämän ja ammattien vaatimuksiin.¹⁷⁰

Tytöjen poikia yleisempi oppikoulukoulutus ei ollut ainoastaan helsinkiläinen ilmiö vaan kattoi koko maan. Koko Suomessa 10–14-vuotiaista pojista vajaa neljännes ja tytöistä kolme kymmenestä oli oppikoulussa vuonna 1960.¹⁷¹ Perheiden erilaisia investointeja tyttöjen ja poikien koulunkäyntiin on tarkasteltu oletettujen tuottojen eli työmarkkinoille sijoittumisen näkökulmasta. Pojille oli tarjolla enemmän työpaikkoja, jotka vaativat vähäistä koulutusta, mutta takasivat silti kohtuullisen tulotason, sosiaalista arvostusta ja

vistyksen mukaan. Yleinen väestölaskenta Helsingissä vuonna 1960 (VL 1960); taulukko 31. 15 v. täyttäneet henkilöt sukupuolen, kielen ja koulusivistyksen mukaan 1965. HTV 1967; taulu 1.7. 15 v. täyttäneet henkilöt sukupuolen, sosiaaliryhmän, koulusivistyksen ja iän mukaan. Yleinen väestölaskenta Helsingissä vuonna 1970 (VL 1970).

169 Mt.

170 Jallinoja 1980, 247–249. Koulutustason noususta 1900-luvulla katso Pekkala Kerr 2012, 297–300, 305, 313–314; Pekkala Kerr & Rinne 2012, 322.

171 Aalto 1967, 14.

etenemismahdollisuuksia. Keskikoulukoulutus avasi nimenomaan tytöille uusia mahdollisuuksia työelämässä kansakouluun verrattuna. Tämän vuoksi työläisperheet suosivat ainakin 1920–1930-luvun Suomessa koulutusinvestoinneissa nimenomaan tyttäriä.¹⁷² Sukupuolten välisen eron lisäksi oppikouluopintojen yleisyys vaihteli myös äidinkielen mukaan: esimerkiksi 1960-luvun puolivälissä Helsingin suomenkielisisä kansakouluisa opintonsa aloittaneista kansalaiskouluun jäi noin neljäkymmentä prosenttia, mutta ruotsinkielisten kansakoulujen oppilaiden kohdalla osuus oli viitisentoista prosenttia.¹⁷³

Ylioppilastutkinnon suorittaneiden osuus 20–24-vuotiaista miehistä pysyi 1950-luvun ajan samana, noin viidesosassa. Seuraavan vuosikymmenen alkupuoliskolla heidän osuutensa kasvoi ja vuonna 1970 tämänikäisistä helsinkiläismiehistä yli neljäsosa oli ylioppilaita. Jotkut heistä saattoivat olla muualta kotoisin olevia yliopisto-opiskelijoita, jotka olivat muuttaneet kirjansa opiskelupaikkakunnalle, mutta muutos oli silti raju.¹⁷⁴ Naisten kohdalla valkolakin tavoittelu tuli yleisemmäksi 1950-luvulta lähtien, ja seuraavalla vuosikymmenellä ylioppilaaksi kirjoittaminen yleistyi naisilla nopeammin kuin miehillä. Vuonna 1970 ylioppilaita oli 20–24-vuotiaista naisista suurempi osuus kuin samanikäisistä miehistä (kuvio 3). Ylioppilastulvaa oli pelätty jo 1930-luvulla. Tuolloin keskustelussa tuotiin esiin myös sellaiset akateemiset naiset, jotka keskeyttivät opintonsa pian aloittamisensa jälkeen naimisiinmenon vuoksi. Opiskelua vihjattiin käytettävän välineellisesti turvaamaan tulevaisuus hyväpalkkaisen ja korkeasti koulutetun miehen rinnalla.¹⁷⁵ Keskustelu siitä, kannattiko naisten kouluttautua pitkälle, jatkui myös 1950-luvulla: tekiväthän akateemiset naiset esimerkiksi *Kotilieden* päätoimittajan mukaan parhaan palveluksen kansakunnalle ”antamalla uutta elämää, uusia kansalaisia”.¹⁷⁶

Kyse oli paitsi kasvavasta suhteellisesta kiinnostuksesta oppikouluopintoihin myös ikäluokkien koon kasvusta. Kun oppivelvollisuusikäisiä, eli 7–15-vuotiaita, oli syksyllä 1949 ollut Helsingissä 36 000, kymmenen vuotta myöhemmin heitä oli lähes 62 000. Lukumäärä pysyi yli 57 000:ssä koko 1960-luvun ajan. Oppikoulua käyvien nuorten määrä kaksinkertaistui Helsingissä 1950-luvun aikana ja jatkoi voimakasta kasvua vielä seuraavalla vuosikymmenellä (kuvio 4). Suuri kysyntä vaati opetustarjonnan lisäämistä. Suurimman paineen ikäluokkien kasvu aiheutti kunnallisille kansakouluille, joissa turvaututtiin kahdessa tai useammassa vuorossa opiskeluun. Vuorojärjestelmää käytettiin väliaikaisesti ainakin Maunulan yhteiskoulussa, joka oli 1960-luvun alussa koko maan suurin oppikoulu lähes 1 500 oppilaallaan. Erityisjärjestelyistä huolimatta luokat paisuivat niin suuriksi, että koulujen pelättiin muuttuvan ”opetustehtaiksi”.¹⁷⁷

172 Saaritsa & Kaihovaara 2016.

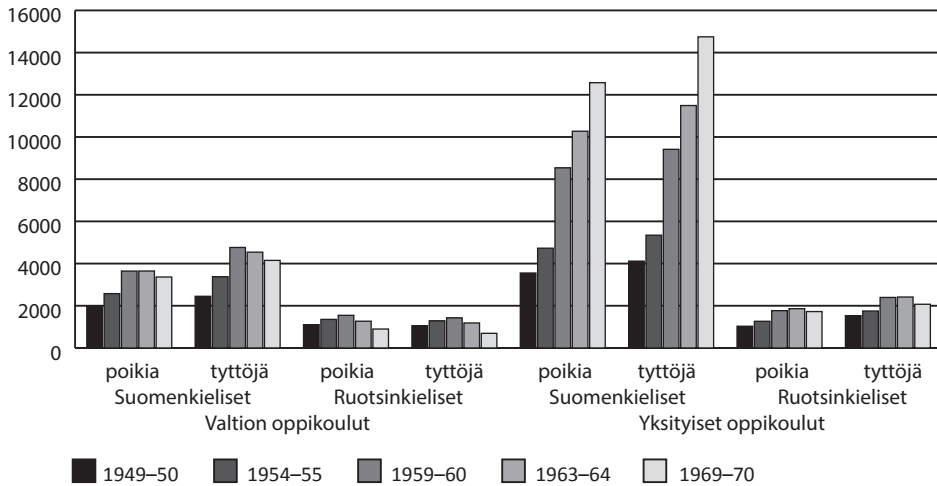
173 Puolet ikäluokasta kohta oppikoulussa. *Ammatinvalinta* 1/1965.

174 Kuvioiden 2–3 tiedot perustuvat väestölaskentatietoihin. Väestölaskennoissa henkilöt on pyritty laskemaan heidän vakinaisella asuinpaikkakunnallaan, joksi on katsottu se kunta, jossa hänet henkikirjoitettiin. Suomen Virallinen Tilasto (SVT) VI C : 103:2, 7.

175 Vuorio-Lehti 2007, 21, 24; Männistö 2011, 138; Kiuasmaa 1982, 228.

176 A. W.: Akateemiset naiset ja kodin maailma. *Kotiliesi* 15/1959.

177 Taulukko 113. Kouluikäiset lapset vuosina 1930–1950. HTV 1951; Taulukko 116. Oppivelvolliset lapset vuosina 1950–60. HTV 1961; Taulukko 86. Oppivelvolliset lapset vuosina 1950–64. HTV 1965; Taulukko 66. Oppivelvolliset lapset 1965–70. HTV 1971; Taulukko 121. A. Oppikoulut lukuvuosina

Kuvio 4. Oppikoululaisten lukumäärä koulutyypeittäin Helsingissä lukuvuosina 1949–50, 1954–55, 1959–60, 1963–64 ja 1969–70¹⁷⁸

Oppilasmäärät kasvoivat 1950–1960-luvulla ennen kaikkea yksityisissä suomenkielisissä oppikouluissa. Olemassa olevat koulut paisuivat ja oppikoulukoulutuksen kasvava kysyntä synnytti paljon kokonaan uusia kouluja. Lähes kaikki niistä olivat yksityisiä ja suomenkielisiä. Lukuvuonna 1949–1950 Helsingissä toimi 34 yksityistä päiväopetusta tarjoavaa oppikoulua, ja kaksikymmentä vuotta myöhemmin niitä oli 54. Koulut levittäytyivät laajasti kaupungin alueelle, eikä uusista lähiöistäkään enää tarvinnut matkustaa koulunkäynnin takia kaupungin keskustaan. Uusien asuinalueiden yksityisten oppikoulujen, kuten Pohjois-Haagan yhteiskoulun, perustajina toimivat alueen ylempään keskiluokkaan kuuluneet aktiiviset vanhemmat. Myös Pukinmäki, Munkkivuori, Jakomäki ja Kontula saivat oman yhteiskoulunsa. Sen sijaan valtion oppikouluissa ja yksityisissä ruotsinkielisissä oppikouluissa opiskelijamäärät pienenevät 1960-luvun aikana (kuvio 4).¹⁷⁹

1953/54–1959/60, Koulutoiminta. HTV 1961; Häikiö 2015, 64; Pietiäinen 1995, 179; Paavola, E. J.: Opetustehtaat, vanhemmat ja lapset. *Kotiliesi* 4/1961; Kiuasmaa 1982, 402–403.

178 Kuviossa on esitetty lukuvuoden 1963–64 tiedot lukuvuoden 1964–65 sijaan, koska tilastolliset vuosikirjat eivät sisällä tuon lukuvuoden tietoja. Kuvio sisältää sekä päivä- että iltaopetuksessa olleet keskikoululaiset ja lukiolaiset. Kuviossa ei ole mukana niin sanotut muut yksityiset oppikoulut, joita olivat Venäläinen lyseo (myöhemmin Helsingin Suomalais-Venäläisen koulun Venäjänkielinen Yhtenäiskoulu), Helsingin saksalainen koulu, Helsingin englantilainen yhteiskoulu ja Rudolf Steiner-koulu. Näiden yhteenlaskettu opiskelijamäärä kohosi seuraavasti: 16 (lukuvuonna 1949–50), 215 (1954–55), 510 (1959–60), 887 (1963–64) ja 1080 (1969–70). Taulukko 116. A. Oppikoulut lukuvuosina 1924/25–1949/50, Koulutoiminta. HTV 1951; taulukko 133. A. Oppikoulut lukuvuosina 1934/35–1954/55, Koulutoiminta. HTV 1956; taulukko 121. A. Oppikoulut lukuvuosina 1953/54–1959/60, Koulutoiminta. HTV 1961; taulukko 93. A. Oppikoulut lukuvuosina 1954/55–1963/64, Koulutoiminta. HTV 1965; taulukko 70. A. Oppikoulut lukuvuosina 1960/61–1969/70, Koulutoiminta. HTV 1971.

179 Pietiäinen 1995, 176–179; Häikiö 2015, 131–134.

Yksityiset oppikoulut houkuttelivat varakkaampien perheiden lapsia, kun taas valtion oppikoulujen oppilaiden perhetausta oli monipuolisempi ja vertautui lähemmin väestön ammattiasemarakenteeseen. Esimerkiksi Helsingissä lukuvuonna 1959–1960 suomenkielisten valtion oppikoulujen keskikoululaisten vanhemmista neljä kymmenestä kuului työväestöön, kun yksityisten oppikoulujen kohdalla heidän osuutensa oli hieman yli neljännes.¹⁸⁰ Ruotsinkielisten oppikoulujen kohdalla ero oli vielä selvempi, sillä vastaavat osuudet olivat kolmannes ja reilu kymmenesosa. Samanlaiset erot valtion ja yksityisten oppikoulujen välillä olivat nähtävissä myös lukiolaisten kohdalla. Työväestön nuoria opiskeli lukioissa selvästi vähemmän kuin heidän osuutensa keskikoululaisista oli.¹⁸¹

Yleisesti ottaen valtion oppikouluja pidettiin yksityisiä laadukkaampina ja niihin valikoitui koulussa paremmin menestyneitä oppilaita. Toisaalta Helsingissä oli monia perinteikkäitä ja arvostettuja yksityisiä oppikouluja, joiden eliittiä edustivat Helsingin Suomalainen Yhteiskoulu ja Nya svenska läröverket.¹⁸² Yksi tärkeä ero valtion ja yksityisten koulujen välillä oli siinä, että valtion oppikoulujen lukukausimaksut olivat alhaisemmat. Yksityisten koulujen maksut olivat Helsingissä muuta maata korkeammat, esimerkiksi vuonna 1967 keskimäärin 1,5-kertaiset. Sekä yksityisistä että valtion oppikouluista oli mahdollisuus anoa vapaaoppilaspaikkaa saadakseen alennusta tai kokonaan vapautusta lukukausimaksusta. Yksityisten oppikoulujen oli tarjottava näitä paikkoja saadakseen valtionapua. Ehtona oli, että varattomille tai vähävaraisille annetut alennukset ja vapautukset vastasivat noin kymmenesosaa lukukausimaksujen yhteismäärästä.¹⁸³ Maksun lisäksi oppikoululaiselle kertyi kuluja oppikirjoista, mutta perheen toimeentulon kannalta suurin merkitys oli sillä, ettei koulua käyvä nuori voinut käydä työssä. Valtion näkökulmasta yksityisten oppikoulujen tukeminen oli kannattavaa ja edullista. Valtiolta ei liiennyt varoja omien koulujen perustamiseen, ja yksityiskoulun oppilaasta valtionavun kautta koituneet kustannukset olivat hieman yli puolet valtion oppikoulussa opiskelevasta koituneista kuluista.¹⁸⁴

Yksityiset ja valtion oppikoulut erosivat toisistaan paitsi lukukausimaksujen suuruuden suhteen myös koulujen tyypillisen oppilarakenteen suhteen. Valtion oppikoulut olivat heti sotien jälkeen suurimmaksi osaksi tyttö- tai poikakouluja. Helsingin viidestätoista valtion oppikoulusta vain kaksi suomenkielistä ja yksi ruotsinkielinen oli tuolloin tarkoitettu sekä tytöille että pojille. Sen sijaan kaikissa yksityisissä oppikouluissa muutamaa ruotsinkielistä opinahjoa lukuun ottamatta nuoria opetettiin yhdessä. Yhteisopetus alkoi

180 Oppikoululaisten vanhempien tilastoinnissa käytetty vanhempien ammattien luokittelu on viisiportainen: virkamiehiä ja toimistohenkilöitä, yrittäjiä ja toimihenkilöitä, vapaiden ammattien harjoittajia, työntekijöitä sekä muita. Työväestöön kuuluneiksi on tässä laskettu työntekijät.

181 Taulukko 121. B. Oppikoulut lukuvuosina 1953/54–1959/60, Oppilaat vanhempien ammatin mukaan lukuvuonna 1959/60. HTV 1961.

182 Pietiäinen 1995, 190.

183 Tällä tarkoitettiin perittyjen ja perimättä jätettyjen lukukausimaksujen yhteismäärää. Teperi 1995, 295; Yksityisoppikouluasetus, Ask. 23/1951; Ahonen & Rantala 1996, 66–67.

184 Pietiäinen 1995, 157; Häikiö 2015, 131–132.

yleistyä myös valtion oppikouluissa tarkasteluajanjakson lopussa. Peruskoulu-uudistuksen myötä loputkin tyttö- ja poikakoulut siirtyivät historiaan, viimeisenä Resson yläasteeksi ja lukioksi muuttunut Helsingin lyseo vuonna 1978.¹⁸⁵

Vaikka koulujärjestelmän keskeisin periaate pysyi peruskoulu-uudistukseen asti muuttumattomana, koulupolut pitenevät kaikilla nuorilla. Tämä näkyi 1950–60-luvulla paitsi oppikoulujen suosion suurena kasvuna, myös yleissivistävän oppivelvollisuuskoulun venymisenä kuusivuotisesta kahdeksan vuoden mittaiseksi. Ammattikouluihin ei voinut enää vuoden 1963 jälkeen ottaa varsinaisen kansakoulun käyneitä 12-vuotiaita, vaan ammatilliseen koulutukseen aikoneidenkin tuli kypsyttellä päätöksentekoaan kaksi vuotta aiempaa pidempään.

1.2 KOULUTUKSEN HYÖTY YKSILÖLLE JA YHTEISKUNNALLE

Koulutuksen merkityksen korostuminen 1950–60-luvulla oli yleinen länsimainen ilmiö, joka liittyi taloustieteilijöiden monipuolistuvaan käsitykseen työvoiman vaikutuksesta tuottavuuteen. Myöhemmin brittiläistynyt amerikkalaistutkija Edith Penrose korosti yritysten kasvua käsittelevässä teoksessaan inhimillisten resurssien suurta merkitystä.¹⁸⁶ Inhimillisen pääoman teoriaa jäsentäneet amerikkalaiset taloustieteilijät Theodore W. Schultz ja Gary S. Becker taas korostivat työntekijöiden koulutuksen arvoa selittäessään organisaatioiden kasvua. Inhimillisen pääoman selitettiin olevan tärkeimpiä tekijöitä 1900-luvulla tapahtuneen talouskasvun ja tuottavuuden nousun taustalla. Schultz kiinnitti huomiota siihen, että ihmisten taitojen ja tietojen määrä oli alkanut kasvaa kiihtyvällä tahdilla ja huomattavasti nopeammin kuin perinteiset muut pääoman lajit. Vaikka koulutuksella – niin muodollisella kuin työntönteon yhteydessä saatavalla harjoittelulla – oli tärkeä rooli, myös muut tekijät vaikuttivat inhimilliseen pääomaan. Tärkeää oli muun muassa terveydentilasta huolehtiminen, riittävä ja monipuolinen ravinto sekä siirtolaisuus. Inhimillisen pääoman näkökulmasta koulutus oli investointia, ei kulutusta.¹⁸⁷

Becker näkee erityisesti työpaikoilla, työntönteon yhteydessä tapahtuvan koulutuksen (*on-the-job training*) tärkeänä inhimillisen pääoman synnyttämisessä. Hän kuvaa tätä sijoitukseksi tulevaisuuden tuottavuuteen. Harjoittelijan kouluttaminen vaati harjoittelijan aikaa ja vaivannäköä, vei kokeneempien työntekijöiden aikaa sekä kulutti työmateriaaleja ja -välineitä. Kouluttaminen oli kuitenkin kannattavaa, jos kustannusten arvioitiin jäävän pienemmiksi kuin osaavasta työntekijästä tulevaisuudessa saatava säästö ja hyöty olivat. Organisaatioiden tuli arvioida tarkkaan se, millaista palkkatasoa niiden kannatti tarjota harjoittelun aikana ja sen jälkeen. Becker erottelee toisistaan yleis- ja erityistaidot. Ensimmäiselle näistä oli työmarkkinoilla laajemminkin kysyntää, ja työntekijä

185 Taulukko 116. A. Oppikoulut lukuvuosina 1924/25–1949/50, Koulutoiminta. HTV 1951; taulukko 121. A. Oppikoulut lukuvuosina 1953/54–1959/60, Koulutoiminta. HTV 1961; taulukko 70. A. Oppikoulut lukuvuosina 1960/61–1969/70, Koulutoiminta. HTV 1971.

186 Penrose 2009.

187 Schultz 1961, erityisesti 1, 8–9.

saattoi helposti siirtyä työnantajalta toiselle, kun taas erityistaidot olivat tärkeitä jonkin tietyn työnantajan tietyissä tehtävissä. Yleisesti työmarkkinoilla kysytyihin taitoihin opetusta tarjoavien yritysten tuli yhtäältä maksaa tarpeeksi vähän koulutettaville, jotta kouluttaminen kannatti ja toisaalta tarpeeksi paljon koulutetuille, jotta saivat pidettyä näistä kiinni eivätkä he ”karanneet” muille työnantajille.¹⁸⁸ Aluksi inhimillistä pääomaa koskevassa teoretisoinnissa pääomalla viitattiin nimenomaan ammatilliseen osaamiseen, mutta vähitellen ammatista ja työpaikasta toiseen siirrettävissä olevan yleissivistyksen ja -taitojen merkitys korostui.

Becker täydentää Schultzin listaa inhimillistä pääomaa kartuttavista panostuksista työmarkkinoita ja koulutusvaihtoehtoja koskevalla tiedonhankinnalla. Yksilö pystyy parantamaan mahdollisuuksiaan työmarkkinoilla olemalla tietoinen nykyisistä ja todennäköisistä tulevista eri vaihtoehdoista ja yritysten tarpeista.¹⁸⁹ Valikoivan koulujärjestelmän tapaan ammatinvalinnanohjauksen järjestäminen oli panostus nuorten inhimilliseen pääomaan, vaikka nuorille annettu ”tieto” vaihteli heidän koulutaustansa ja sukupuolensa mukaan. Yksilöiden kartuttaman pääoman uskottiin hyödyttävän myös yhteiskuntaa, jos he ohjauksen avulla sijoittuisivat niin sanotusti tarkoituksenmukaisesti.¹⁹⁰

Ajatus inhimillisen pääoman merkityksestä omaksuttiin nopeasti Suomessa. Esimerkiksi sosiologi Paavo Koli muistutti 1960-luvun alussa ”tiedon tasoa nostavien sijoitusten” vaikuttavan hyvinvointiin ja taloudelliseen kasvuun reaalipääomaan tehtyjä sijoituksia enemmän. Suomi oli ”siirtymässä teollisesta yhteiskunnasta koulutusyhteiskuntaan”.¹⁹¹ Koli ehdotti visionäärisesti vaihtoehtoisia koulutusväyliä korkeakouluopintoihin perinteisen lukiopolun rinnalle ja muun muassa ylioppilastutkinnon suorittaneiden merkonomien, teknikoiden ja sairaanhoitajien sisällyttämistä akateemiseen työvoimaan.¹⁹² Suomen koulutusjärjestelmän uudistajana tunnettu, myöhemmin opetusministerinä vaikuttanut Jaakko Itälä painotti voimakkaasti ammatillisen koulutuksen merkitystä talouskasvulle. Ammatinvalinnanoppikirjat muistuttivat nuoria ammattitaitoisten ja koulutettujen henkilöiden tulotason nousevan ammattitaidottomia ja kouluttamattomia jyrkemmin iän myötä. Nuorena tehty sijoitus kouluttautumiseen kantoi hedelmää pitkään.¹⁹³

Inhimillisen pääoman teoreetikot korostivat koulutuksen lisäksi väestön terveyden ja ravinnonsaannin merkitystä. Parannukset tällä saralla vaikuttivat talouskasvuun erittäin merkittävästi. Elintason parantuessa 1950–60-luvulla ravinto monipuolistui ja yleinen

188 Becker 1962, erityisesti 10–11, 15–16. Katso myös Kivirauma & Silvennoinen 1989, 47–49.

189 Becker 1962, 27.

190 Työmarkkinoille suuntaavien nuorten neuvomisen yhteiskunnalliset hyödyt oli nostettu esiin jo 1900-luvun alkupuolella. Esimerkiksi Kuusi 1919, 92–95; Cd:20 Kaupunginhallituksen pöytäkirja 20.2.1941, sosiaalijohtajan asia n:o 18. Kaupunginhallitus, HKA; Hiisiö, Ossi: Mitä ammatinvalinnanohjaus on ja mitä se ei ole. *Ammatinvalinta* 1/1956; Hovi, Kivinen & Rinne 1989, 110–111.

191 Koli, Paavo: Väärä painopiste? *Ammatinvalinta* 1/1963. Katso myös Mattlar, Wolmar: Koulupolitiikasta. *Ammatinvalinta* 4/1963; Ahola, Kivinen & Rinne 1991, 68.

192 Koli, Paavo: Vaihtoehtoisia teitä korkeakouluopintoihin. *Ammatinvalinta* 1/1966.

193 Itälä, Jaakko: Ammatikoulutus – huomispäivän yhteiskunnan vahva runko. *Ammatinvalinta* 7/1964; Kiuru 1958, 49–52; Becker 1962, 43–44. Katso myös Löwbeer, Hans: Kouluyhteiskunta. *Ammatinvalinta* 8/1964; Relander, Timo: Koulutuksen taloudellisesta merkityksestä. *Ammatinvalinta* 1/1970; Apropos: tsupparinako tulevaisuus? Yleisradion Elävä arkisto (Yle EA).

terveydentila koheni.¹⁹⁴ Ihmisten fyysistä pituutta on käytetty keskeisenä terveydentilaa kuvastavana indikaattorina antropometrisessä tutkimuksessa. Pituuden on osoitettu korreloivan tuottavuuden, kognitiivisten kykyjen ja korkeamman ansiotason kanssa sekä historiallisissa aineistoissa että nykyisiä kehitysmaita tutkittaessa.¹⁹⁵ Tätä huomiota on tutkittu myös Suomen kohdalla. Kansakoulua ja oppikoulua käyneiden tyttöjen ja poikien pituustietoja kerättiin aikalaikäyttöä varten 1910-, 1920- ja 1930-luvuilla. Näinä vuosikymmeninä 7–15-vuotiaiden lasten keskipituus nousi ja kasvupyrähdys aikaistui. Oppikouluun valikoituneet olivat kansakoululaisia pidempiä, mikä on liitettävissä heidän perheidensä parempaan elintasaan. Paitsi että oppikoululaisten perheillä oli varaa ja halua kouluttaa jälkeläisiään, nämä lapset olivat todennäköisesti edistyneet koulussa ja oppikoulun pääsykokeissa hyvin myös paremman terveydentilan ja ravinnonsaannin mahdollistamien kognitiivisten edellytysten ansiosta. Perheen heikko elintaso saattoi aiheuttaa suoranaisia fysiologisia esteitä koulutuksessa menestymiselle.¹⁹⁶

Inhimillisellä pääomalla katsottiin olevan suuri merkitys yksilön tulevaisuuden kannalta: ”ihmiset voivat lisätä heille mahdollisten vaihtoehtojen määrää sijoittamalla itseensä”.¹⁹⁷ Koulutukseen panostaminen oli kannattavaa, koska elinkeinorakenteen muutos avasi runsaasti uusia työmahdollisuuksia ja lisäsi ammattiasemaltaan keskiluokkaan lukeutuneiden ihmisten absoluuttista ja suhteellista määrää. Inhimillisellä pääomalla oli suuri merkitys myös kansantaloudelliselta kannalta ja yksittäisten yritysten näkökulmasta. Väestön kouluttaminen lisäsi tuottavuutta, mutta tämä vaati myös koulutusta koskevaa suunnittelua. Ammatinvalinnanohjauksen järjestäminen oli yksi esimerkki suunnittelu-yhteiskunnan noususta, se symboloi uskoa edistykseen ja yhteiskunnallisen kehityksen hallintaan. Panostamalla väestön kouluttamiseen ja ohjaamalla nuorten ammatinvalintaa yhteiskunnan kehitystä ajateltiin voitavan hallita ja ohjata paremmin.¹⁹⁸

Samoin kuin inhimillistä pääomaa koskevassa teoretisoinnissa, myös yhteiskunnallisessa suunnittelussa tuottavuuden kasvua ja tämän kautta saavutettavaa talouskasvua pidettiin tärkeimpänä ja kiistattomana tavoitteena. Tämä näkyi kansainvälisten järjestöjen perustamisessa ja toiminnassa. Vaikka kansainvälisen työjärjestön ILO:n vuonna 1949 laatima ammatinvalinnanohjausta koskeva suositus painotti yksilölähtöisyyttä, sekin otti huomioon yhteiskunnan näkökulman. Suosituksen mukaan ohjauksen ensisijainen tavoite oli ”tarjota yksilölle parhaat mahdolliset edellytykset kehittää itseään ja saada työstään

194 Katso erityisesti luvut 3.2 ja 7.4.

195 Fogel, Flound, Harris & Chul Hong 2011, 125–127; Fogel 2012.

196 Saaritsa 2016, 341, 344. Aineistooni kuuluvat lääkärintlausunnot sisältävät tietoja koululaisten pituudesta ja painosta, mutta olen rajannut nämä tiedot tutkimuksen analyysin ulkopuolelle. Niiden käyttäminen vaatisi huomattavasti suuremmat otokset.

197 ”By investing in themselves, people can enlarge the range of choice available to them.” Schultz 1961, 2. Komiteamietintöjen valossa suomalaisen koulutuspolitiikan on luonnehdittu nostaneen vuosina 1945–1962 yksilön tarpeet ensisijaisiksi yhteiskunnan edun sijaan. Hovi, Kivinen & Rinne 1989, 105.

198 Suunnittelun merkityksen kasvua kuvastaa valtioneuvoston kanslian yhteyteen vuonna 1953 perustettu *Valtakunnansuunnittelukomitea*, jonka toimintaa jatkoi *Valtakunnansuunnittelutoimisto* vuodesta 1956 lähtien. Yhteiskuntapolitiikassa alkoi 1960-luvulla suunnittelutalouden kausi, jolloin yhteiskunnalliset ongelmat ajateltiin voitavan ratkaista ”tieteellisellä” suunnittelulla. Alasuutari 1996, 108–111.

täysi tyydytys ottaen samalla huomioon kansallisten työvoimavarojen mahdollisimman tehokkaan hyväksikäytön”.¹⁹⁹ Vuonna 1948 Marshall-avun koordinoitua varten perustetun Euroopan taloudellisen yhteistyöjärjestön (OEEC) yksi viidestä perusperiaatteesta oli työvoiman käytön edellytysten parantaminen. Sen toimintaa jatkoi vuonna 1961 perustettu Taloudellisen yhteistyön ja kehityksen järjestö (OECD). Suunnitteluun uskoneen järjestön yhteyteen perustettiin vuonna 1968 koulutuksen tutkimukseen keskittynyt tutkimuskeskus (*Centre for Educational Research and Innovation*). OECD on toistuvasti julkaisuissaan tuonut esiin koulutuksen ja ammatinvalinnanohjauksen merkityksen.²⁰⁰

Taloukasvun ja inhimillisen pääoman lisääntymisen välisen hedelmällisen liiton merkittävimmäksi esimerkiksi on nostettu Yhdysvaltojen kehitys 1900-luvulla. Toisin kuin lähes kaikissa Euroopan maissa, Yhdysvalloissa ikäluokkaa ei jaettu kahtia varhaisessa vaiheessa. Esimerkiksi 1950-luvun puolivälissä lähes neljä viidesosa 15–19-vuotiaista amerikkalaisnuorista oli yleissivistävässä koulutuksessa. Yleissivistävän koulutuksen ammatista ja alalta toiseen siirrettävissä olevat taidot ja kyvyt tulivat yhä tärkeämmiksi maantieteellisen liikkuvuuden ja teknologisen kehityksen lisääntyessä. Inhimillisen pääoman kasvu vähensi yhteiskuntaluokkien välistä epätasa-arvoa Yhdysvalloissa 1970-luvulle asti.²⁰¹

Esimerkiksi ruotsalaispariskunta Gunnar ja Alva Myrdalin²⁰² ja brittitaloustieteilijä William Beveridge²⁰³ 1930–40-luvulla esittämät ajatukset olivat kuvastaneet vahvaa uskoa yhteiskuntasuunnitteluun ja tulevaisuuden hallitsemiseen. Sotatalous vahvisti valtion asemaa, ja sotakorvaukset, jälleenrakennus, säännöstely ja asutustoiminta korostivat valtion roolia ja suunnittelun merkitystä sodan jälkeen. Tämä muodosti pohjan suunnitteluajattelun myöhemmälle vahvistumiselle. Myrdalin mallit hyvää tuovista kehistä (*virtuous circles*) ja tieteellisen tiedon hyväksikäytöstä yhteiskunnan suunnittelussa kaikuivat voimakkaasti esimerkiksi Pekka Kuusen *60-luvun sosiaalipolitiikka* -teoksessa (1961). Kuusi piti kokonaisuunnitelmassaan taloukasvua ja elintason nousua tärkeimpinä tavoitteina, joiden kautta hän perusteli uudistusohjelmaansa. Kuusta ja muita yhteiskunnallisen suunnittelun nimiin vannoneita on myöhemmin kritisoitu muun muassa siitä, että heidän käsityksensä ”kansalaisten parhaasta” ei noussut ihmisten omista, vaan suunnittelijoiden itsensä normatiivisista käsityksistä. Voimakas suunnittelu-usko sokaisi aikalaisten näkemyksiä tulevaisuuden hallittavuudesta ja ennustettavuudesta. Uudistukset muuttavat ihmisten käyttäytymistä tavoilla, joiden kokonaisvaikutuksia on vaikea ennakoida. Kuusen arviot ja ennusteet 1960-luvulla tapahtuvista muutoksista esimerkiksi väestönkasvussa, työllisten määrän nousussa ja sosiaalimenojen kasvussa eivät osuneet oikeaan.²⁰⁴

199 Hieman historiaa... eli ammatinvalinnanohjauksen kehittyminen nykyiselleen eri maissa. *AmmatINVALINTA* 2/1957, 9.

200 Katso esimerkiksi W. M.: Länsi-Eurooppa ja ammatinvalinnanohjaus. *AmmatINVALINTA* 4/1962; John-Brooks 1996; OECD 2011, 20–21. OECD:n maailmanlaajuisen koulutusta koskevan vaikutusvallan on todettu kasvaneen 2000-luvulla entisestään PISA-testien käyttöönoton myötä. Sellar & Lingard 2014.

201 Goldin & Katz 2008, 24–29, 70–71.

202 Katso Hirdman 1997, 61–67; Kettunen 1997, 159; Berger 2009.

203 Beveridge laati vuonna 1942 julkaistun suunnitelman, jonka perustalle Ison-Britannian toisen maailmansodan jälkeinen hyvinvointivaltio rakentui.

204 Saari 1997.

2 Työtä, koulua vai jotain muuta?

2.1 SUUNNITELMISTAAN EPÄVARMAT

Kasvava innostus hakeutua koulutukseen näkyi sekä kansa- että oppikoululaisissa. Tulevaisuuttaan pohtineissa nuorissa oli kuitenkin myös useita sellaisia henkilöitä, joilla ei vielä kevätlukukauden päättyessä ollut suunnitelmaa siitä, mitä he tekisivät seuraavana syksynä. Viimeisenä otosajankohtana heidän osuutensa oli erityisen suuri kaikissa koulutaustan ja sukupuolen mukaan jaetuissa neljässä ryhmässä, sillä tuolloin ohjausta saivat nimenomaan ne, joilla oli muita enemmän hankaluuksia ammatinvalinnassa. Kahtena varhaisempana otosajankohtana oppikoulutyöt olivat epävarmimpia aikeistaan. Heistä vajaa neljännes ei ollut varma syksyn suunnitelmistaan sekä vuoden 1950 että 1960 otoksissa (kuvio 7). Tähän joukkoon mahtui myös muutama sellainen tyttö, joka arveli käyvänsä keskikoulun viimeisen luokan uudestaan. Joidenkin kohdalla se oli välttämätöntä keskikoulun päästötodistuksen saamiseksi, mutta toiset yrittivät nostaa arvosanojaan ja parantaa mahdollisuuksiaan päästä jatko-opintoihin – vaikka he eivät vielä tienneetkään, mitä itse asiassa haluaisivat tehdä.²⁰⁵

Vaikka joillekin koulumotivaation ylläpitämiseksi riitti halu oppia uutta tai tavoitella hyviä arvosanoja, epävarmuus omista mahdollisuuksista ja tulevasta saattoivat heikentää opiskeluintoa. Vaikka koulutodistus olisi avannut monia mahdollisuuksia ja kaikki viittasi siihen, että nuori pärjäisi lahjakkaana ja ahkerana oppilaana lukiossa erinomaisesti, nuoret saattoivat kyseenalaistaa tämän vaihtoehdon. Eräs oppikoulutyttö puki ajatuksensa sanoiksi näin: ”[m]itä hyödyttää lukea, jos ei ole harmaintakaan aavistusta tulevasta ammatista? Ei sitä jaksa.”²⁰⁶

Myös yllättävät koulunkäyntivaikeudet aiheuttivat nuorissa epävarmuutta. Perheessä oli esimerkiksi saatettu suunnitella lukioon menoa pitkään, mutta jos keskikoulun viimeisillä luokilla arvosanat olivat alkaneet laskea, nuoren täytyi laatia uusi suunnitelma. Lisäjännitystä valintavaiheeseen toi se, että lukio-opintojen varoitettiin olevan selvästi vaativampia kuin keskikouluopintojen. Oman vaikeutensa toi lukion linjavalinnan pohtiminen, mikä oli yhteydessä nuoren myöhempään jatko-opintomahdollisuuksiin. Matemaattista linjaa pidettiin kielilinjaa vaativampana, ja ammatinvalinnanohjaajien valintaa koskeviin suosituksiin ja nuorten päätöksentekoon vaikutti voimakkaasti sukupuoli. Poikien nähtiin soveltuvan paremmin matemaattiselle linjalle, ja tytöille kielilinjaa pidettiin parempana vaihtoehtona.²⁰⁷

205 Oppikoulutyttö 1950, numero 5; oppikoulutyöt 1960, numerot 7, 50 ja 120. Keskikoulun viimeisen luokan tuplaaminen paremman päästötodistuksen toivossa oli ilmeisesti huomattavasti yleisempää. 1960-luvun puoliväliin sijoittuvien valtakunnallisten tilastojen ja Anna-Liisa Sysiharjun lukiotutkimuksen mukaan lähes viidennes keskikoulun ylimmän luokan oppilaista kävi tuolloin luokkatasoa uudelleen. Sysiharju 1972, 5.

206 Oppikoulutyttö 1968–71, numero 97.

207 Heikko menestys tyypillisesti omalle sukupuolelle ”vahvoiksi” katsotuissa oppiaineissa saattoi vaikuttaa myös päätökseen olla siirtymättä lukioon. Sysiharju 1972, 16. Katso myös luvut 9 ja 10.3.

Oppikoulutyttöjen epätietoisuuden voi ajatella kuvastaneen epävarmuutta tulevasta ja heihin kohdistuvien signaalien ristiriitaisuutta: odotettiin heiltä kouluttautumista ja työntekoa vai kodille ja perheelle omistautumista. Tutkimusajankohdan alussa oppikoulupojat näyttäisivät olleen sangen varmoja tulevaisuudensuunnitelmistaan: vuonna 1950 harvemmalla kuin joka kymmenennellä suunnitelmat olivat vielä epävarmat. Kymmenen vuotta myöhemmin heidän osuutensa ja niiden osuus, jotka ajattelivat tuplaavansa parhaillaan käyvänsä luokan, oli kasvanut yhtä suureksi kuin oppikoulutyttöillä, vajaan neljännekseen. Niin koulutusta kuin ammatteja koskevien erilaisten valintamahdollisuuksien lisääntyminen saattoi olla epävarmuuden taustalla. Lisäksi tähän vaikutti se, että vuonna 1960 osa niistä, jotka aikoivat varmuudella lukioon, ei saanut ammatinvalinnanohjausta.

Kansakoululaisista noin 15 %:lla ei ollut suunnitelmia koulun päättymisen jälkeen (kuvio 5). Osuus oli samankokoinen työillä ja pojilla, eikä se vaihdellut 1950-luvun aikana. Erot kansa- ja oppikoulunuorten varmuudessa tulevaisuutensa suhteen suhteutuivat heidän koulutustaustaansa ja mahdollisuuksiinsa. Kansakoululaisten vaihtoehdot olivat huomattavasti rajatummalla, ja ammatinvalinta oli heille ajankohtaisempi kysymys. Heidän orientoitumisestaan oli ohjannut koulun linjajako sekä sen käytännöllinen, ammatillisia valmiuksia lisäävä opetus.²⁰⁸ Samaan aikaan kun kansakoululaiset kokeilivat sorvaamista, opiskelivat sähköoppia tai harjoittelivat konekirjoitusta ja kirjanpitoa, oppikoululaiset saattoivat opetella ulkoa latinan sanastoa ja opiskella matematiikkaa teoreettisesti.²⁰⁹ Vaikka kansakoululaiset olivat pääsääntöisesti vähintään vuotta nuorempia kuin keskikoulun viimeisen luokan oppilaat, päätöksenteko ammatin suhteen oli heille ajankohtaisempaa. Keskikoululaisen päättäessä mennä yleissivistävää opetusta tarjoavaan lukioon hänen ei tarvinnut ottaa suoraan kantaa tulevaan ammattiinsa tai työalaansa.

Työhön ja koulutukseen hakeutumista koskeva epävarmuus lisääntyi sekä kansa- että oppikoululaisilla 1950- ja 1960-lukujen aikana (kuviot 5 ja 7). Epävarmojen suurta määrää 1970-luvun vaihteessa selittää ohjauksen rajoittaminen toiminnan valtiollistamisen jälkeen aiempaa selvemmin vain sen tarpeessa oleville. Nuorten epätietoisuuden lisääntymistä voi kuitenkin lähestyä myös yhteiskunnallisen muutoksen näkökulmasta. Tulevaisuudenkuvien rakentamisen on todettu olevan sitä vaikeampaa ja monimutkaisempaa, mitä laajemman kokemusten ja arvojen kirjon yksilö kohtaa ja mitä väljempiä yhteiskunnan normit ovat. Vaikka tämä Anita Rubinin huomio perustuu 2000-luvun myöhäismodernissa ympäristössä valintojaan tekeviin nuoriin,²¹⁰ kulttuurillinen muutos ja yhteiskunnan monimutkaistuminen on liitettävissä myös 1950- ja 1960-lukuihin. Nuorten (vähintään teoreettisten) suunnitelmavaihtoehtojen kirjo laajeni, mikä teki

208 Linjajaosta katso luku 1.1.

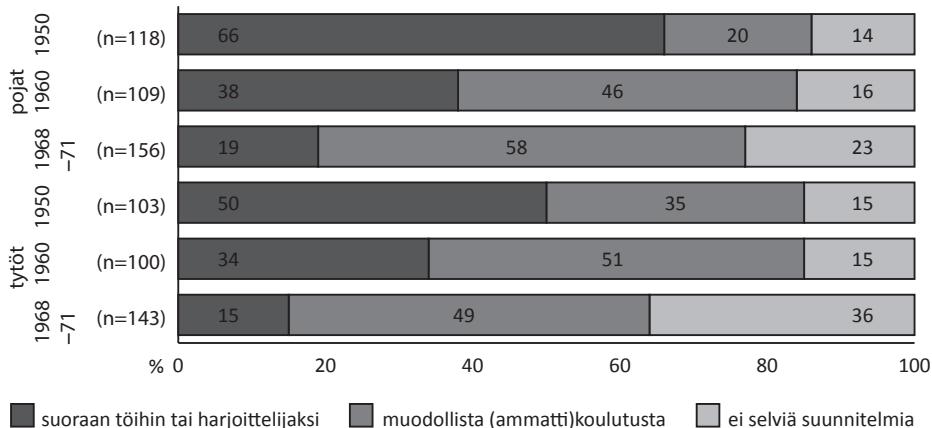
209 Muutamit keskikoulut tekivät 1950-luvulla ja 1960-luvun alussa kokeiluja, joissa teoriapainotteisuutta pyrittiin karsimaan tuomalla esiin teorian ja käytännön väliset yhteydet sekä lisäämällä havainnollistamista ja uusia opetusvälineitä. Helsingissä kokeilukouluja olivat yksityinen Helsingin Suomalainen Yhteiskoulu ja valtiollinen Alppilan yhteislyseo. Kokeilukoulujen tavoitteena on teorian ja käytännön rinnastus. *Helsingin Sanomat* 10.2.1961; Lyytikäinen, Vesa: Oppikoulun kokeilutoiminnasta. *AmmatINVALINTA* 4/1964.

210 Rubin 2003, 791–792.

valintojen tekemisestä entistä monimutkaisempaa. Ammatinvalinta sekä työn ja koulutuksen välillä tehtävät päätökset eivät olleet yhtä suoraviivaisia 1970-luvun vaihteessa kuin parikymmentä vuotta aiemmin. Tämä oli toisenlaista epävarmuutta kuin aiempi elämänkulkuun liittynyt epävarmuus ja turvattomuus. Nuoret kohtasivat tiedon ja mahdollisuuksien lisääntymisen entistä selkeämmin yksilöinä.²¹¹

2.2 AMMATILLISEEN OPPIIN AIKOVAT KANSAKOULULAISET

Moni kansakoulunuori suunnitteli siirtyvänsä oppivelvollisuuden suorittamisen jälkeen suoraan työelämään. Heidän osuutensa oli suurimmillaan sekä tyttöjen että poikien joukossa tutkimusajankohdan alkuvaiheessa ja pieneni 1950- ja 1960-lukujen aikana huomattavasti. Kansakoulun toista jatkuokkaa keväällä 1950 käyneistä pojista peräti kaksi kolmasosaa ilmoitti menevänsä suoraan ansiotöihin tai yrittävänsä hankkia työpaikan harjoittelijana. Samaan aikaan puolet kansakoulutyöistä suunnitteli tällaista (kuvio 5). Yleistä oli, että työpaikalla aloitettiin apulaisena tai lähettinä ja puolen vuoden tai viimeistään parin vuoden päästä alettiin saada monipuolisempia työtehtäviä ja harjaannusta varsinaisissa työtehtävissä. Jos työnantaja oli tyytyväinen, vastuu, työtehtävät ja palkka kasvoivat vähitellen ammattilaisen mittoihin. Käytäntö oli sama niin autokorjaamoissa, joissa saatettiin edetä apulaisesta automekaanikoksi, kuin konttoreissa, joissa lähetin tehtävistä päästiin konttoriharjoittelijaksi ja myöhemmin kenties konekirjoittajaksi. Ammattitaito opittiin pitkälti työelämässä: esimerkiksi eräs kansakoulutyttö aikoi kehittää ammattikelpoisuuttaan tekemällä työnsä ”niin hyvin kuin voin”. Hänellä oli tuttavansa kautta tiedossa työpaikka heti koulun päättymisen jälkeen Elannon leipomossa.²¹²

Kuvio 5. Kansakoulupoikien ja -tyttöjen kouluttautumista koskevat suunnitelmat 1950, 1960 ja 1968–71

²¹¹ Beck 1995, 26–29; Giddens 1995, 106–109.

²¹² Kansakoulutyttö 1950, numero 13.

Kansakoulunuorten into hakeutua muodolliseen ammatilliseen koulutukseen oli 1950-luvun alussa melko pientä heijastellen työelämässä olevan väestön koulutustasoa. Koko maan ammatissa toimivasta väestöstä alle viidenneksellä oli ammattikoulutus vuonna 1950, ja kymmenen vuotta myöhemmin osuus oli jopa hiukan pienentynyt määritelmän tiukennuttua.²¹³ Helsinkiläiset olivat tätä koulutetumpia: ammatissa toimivista miehistä kolmella kymmenestä ja naisista viidesosalla oli vuonna 1950 ammattikoulutus. Kymmenen vuotta myöhemmin vastaavat osuudet olivat pääkaupungissa hieman suuremmat: miehistä lähes kolmannes ja naisista reilu viidennes oli saanut ammattikoulutuksen.²¹⁴ Sen saaneiden osuus nousi vähitellen uusien ikäluokkien tullessa työmarkkinoille ja vanhempien henkilöiden siirtyessä pois työelämästä. Vertailussa täytyy kuitenkin muistaa, että ammattikoulutuksen puuttuminen ei välttämättä tarkoittanut ammattitaidottomuutta – taitoja hiottiin työpaikoilla eikä muodollisessa koulutuksessa.²¹⁵

Työssäoppimisen ja muodollisen koulutuksen välinen suhde oli muuttumassa. Kauppa- ja teollisuusministeriössä oli alettu 1940-luvun aikana pitää koulua työpaikkaa parempana vaihtoehtona ammattitaidon oppimiselle – ainakin muiden kuin ammatinharjoittajamääriltään hiipuvien käsityöläisammattien osalta. Aiemmin oli ajateltu koulun valmistavan nuoria oppimaan ammatinsa työpaikoilla, mutta vähitellen koulun tehtäväksi nostettiin osaavan ammattilaisen valmistaminen.²¹⁶ Kuvaavaa on, että valmistavat ammattikoulut muuttuivat yleisiksi ammattikouluiksi vuoden 1958 lain seurauksena samalla kun niiden pääsyaatimukseksi tuli koko kahdeksanvuotinen kansa- ja kansalaiskoulu pelkän kuusivuotisen kansakoulun sijaan. Uudistus herätti myös vastustusta: eräs ammattikoulunopettaja korosti 1950-luvun lopulla, että ”köyhän maan köyhät ihmiset” tarvitsivat koulun, josta elämänura avautuisi mahdollisimman varhain. Koulu-uudistuskustelun osana ammattikouluväki ehdotti, että ammattikouluun voisi pyrkiä yhdeksänvuotiseksi kaavaillun oppivelvollisuuskoulun kahdeksannelta luokalta.²¹⁷ Koska tekniikan kehittyminen muutti työtehtäviä nopeasti, ammattikoulujen tarjoaman

213 Ammattikoulutuksella tarkoitettiin tilastoinnissa yliopistoissa ja muissa korkeakouluissa suoritettuja tutkintoja sekä eri elinkeinojen aloilla ammattiopetusta antavien opistojen, koulujen tai vähintään kuusi kuukautta kestävien ammatillisten kurssien käymistä. Vuoden 1950 laskennassa otettiin huomioon myös lyhytaikaisempi ammatin tai ammattitaidon oppimiseen tähtäävä koulutus. Tilastoinnissa ei huomioitu yleissivistyksellisissä oppilaitoksissa opiskelua (esimerkiksi kansa- ja oppikoulut, kansan- ja työväenopistot, kirjeopistojen yleissivistykselliset kurssit). Ammattikoulutettuihin laskettiin vain ne, jotka olivat tilastoinnin ajankohtana suorittaneet koulutuksen loppuun. Taulut 1. Väestö ammatin ja iän mukaan; koko maa ja 2. Väestö ammattikoulutuksen ja iän mukaan; koko maa, maalaiskunnat. SVT VI C : 102:5, 7; taulut 1. Väestö ammattikoulutuksen ja iän mukaan; koko maa ja 2. Väestö ammatin ja iän mukaan; koko maa. SVT VI C : 103:9, 7.

214 Taulukko 43. Varsinaiset ammatinharjoittajat ammattikoulutuksen, ammatiaseman, kielen, iän ja sukupuolen mukaan 31.12.1950. HTV 1956; taulukko 34. Ammatissa toimiva väestö ammattikoulutuksen, ammatiaseman, kielen, iän ja sukupuolen mukaan. VL 1960.

215 Koulutuksen, ammatin ja ammattitaidon kytkennästä katso Ahola, Kivinen & Rinne 1991, erityisesti 147–150.

216 Heikkinen 1995, 243–244.

217 Rossi, T.: Miksi valmistavat ammattikoulut on säilytettävä. *Ammattikasvatus* 2/1958; Hurmerinta, I.: Koulu-uudistus lähestyy. *Ammattikasvatus* 9/1963; Kinnunen, Matti: Ammattikoulun tulevaisuus vaakalaudalla. *Ammattikasvatus* 9/1964.

peruskoulutuksen tarkoitus oli antaa laajapohjainen perusta myöhemmin työelämässä saatavalle jatkokoulutukselle. Ammattiin opetuksen ja työnteon irtaantuminen kesti 1960-luvulle asti. Samaan kehityskaareen liittyy myös muodollisen ammatillisen koulutuksen pidentyminen. Kestossa oli tosin huomattavia koulu- ja opintolinjakohtaisia eroja 1960-luvun lopullakin: opinnot kestivät yhdestä neljään vuotta.²¹⁸

Ammattikoulutuksen kehittyminen näkyi nuorten suunnitelmissa niin, että suoraan työhön hakeutumisen sijaan jonkinlainen muodollisen koulutuksen hankkiminen nousi 1950-luvun aikana kansakoulunuorten yleisimmäksi suunnitelmaksi.²¹⁹ Muodollista koulutusta suunnittelevia oli vuonna 1960 sekä tytöissä että pojissa noin puolet, kun kymmenen vuotta aiemmin vain viidennes pojista ja reilu kolmannes tytöistä oli suunnitellut vastaavaa (kuvio 5). Suunnitelmat vaihtelivat suuresti: ”kevyimmillään” nuoret ilmoittivat aikovansa käydä työn ohessa joitain kursseja. Jotkut ajattelivat menevänsä ensin töihin ja hakeutuvansa myöhemmin koulutukseen. Tähän oli kaksi pääasiallista syytä. Joidenkin oppilaitosten pääsyaatimuksiin kuului työharjoittelukokemus. Oppilaan haluttiin kokeilevan alaa soveltuvuuden testaamiseksi. Harjoittelun kautta oli myös opittu esitietoja ja -taitoja varsinaista opiskelua varten. Toisilla opiskelun lykkäämisen syyt olivat taloudellisia. Jos kotoa ei riittänyt rahaa kouluttamiseen, nuoren piti säästää rahat itse. Ne harvat, jotka suunnittelivat iltaoppikoulun käymistä, tekivät todennäköisesti ratkaisun samoin perustein: päivisin piti tehdä töitä, jos mieli käydä koulua iltaisin.²²⁰

Suurin osa muodollista kouluttautumista pohtineista kansakoululaisista suunnitteli menevänsä ammattikouluun kokoaikaisesti opiskelemaan. Juuri heidän osuutensa kasvoi selkeimmin 1950-luvun aikana. Vuoden 1950 kansakoulupoikien otoksesta vain kaksi suunnitteli tällaista,²²¹ mutta vuonna 1960 heidän osuutensa vastaavassa tilanteessa olevista pojista oli yli kolmannes.²²² Tyttöjen kohdalla osuus kasvoi kymmenesosasta viidennekseen. Ammattikoulun lisäksi kumpanakin vuonna nuorissa oli niitä, jotka suunnittelivat menevänsä kauppakouluun valmistuakseen merkanteiksi tai haluavansa käydä teknillisen koulun tai teollisuuskoulun. Teollisuuskouluja ei enää virallisesti ollut, vaan ne oli muutettu vuonna 1941 asetuksella teknillisiksi kouluiksi tai oppilaitoksiksi. Joko nimi oli jäänyt kummitelemaan tai siihen viittaavat pojat tarkoittivat yksityisten yritysten omia kouluja, kuten Oy Strömberg Ab:n konepajakoulua tai Hietalahden telakan ammattikoulua.

218 Jauhiainen 2002, 205; Matilainen 1968, 64–100; Mattlar, Wolmar: Oppisopimuslain uusiminen. *AmmatINVALINTA* 5/1961; Kivirikko, Eila: Ammattikouluasiaa. *Kotiliesi* 2/1959.

219 Muodollisen kouluttautumisen yleistyminen näkyy työllisen työvoiman koulutusrakenteessa 1990-luvun lopulla. 1930-luvulla syntyneistä yli puolella ei ollut perusasteen jälkeistä koulutusta, mutta 1940-luvulla ja sen jälkeen syntyneiden ikäluokissa yli puolet oli suorittanut vähintään alemman keskiasteen tutkinnon. Vertailusta ei käy ilmi, minkä ikäisenä tutkinto on suoritettu. Suikkanen, Linnakangas, Martti & Karjalainen 2001, 147. Eri-ikäisten koulutustasosta vuosina 1960–2000 katso Rinne & Kivirauma 2003a, 60.

220 Vain kaksitoista nuorta kaikkien otosten kansakoululaisista suunnitteli iltaoppikouluun hakeutumista. Kansakoulupoika 1950, numero 87; kansakoulupoika 1960, numero 75; kansakoulutyöt 1960, numerot 10, 24, 49 ja 53; kansakoulutyöt 1968–71, numerot 33, 131, 156, 158, 173 ja 177.

221 n=118.

222 Suosion suureen kasvuun vaikutti toki sekin, että vuonna 1950 osa 13–15-vuotiaista nuorista kävi kansakoulujen jatkoloukkien sijaan valmistavaa ammattikoulua. Katso luku 1.1.

Vaikka 1960-luvun aikana ammatinvalinnanohjaus alettiin kohdistaa nimenomaan suunnitelmistaan epävarmoille, 1970-luvun taitteen aineiston kansakoululaiset suosivat aikeissaan ammattikoulutusta entistäkin enemmän. Pojista lähes kuusi kymmenestä ilmoitti hankkivansa muodollista koulutusta kansalaiskoulun jälkeen, tytöistäkin näin sanoivat puolet (kuvio 5). Pojista yli puolet ilmoitti aikovansa nimenomaan ammattikouluun, vaikka osa heistä oli vielä epätietoisia siitä, mille linjalle he hakeutuisivat. Eri alojen ja linjojen välillä oli suuria eroja pyrkijöiden määrässä, ja kaikki halukkaat eivät mahtuneet suosituimmille auto- ja metallialan linjoille. Puualalle pääsi helpommin opiskelemaan, mutta työllistyminen oli epävarmempaa.²²³

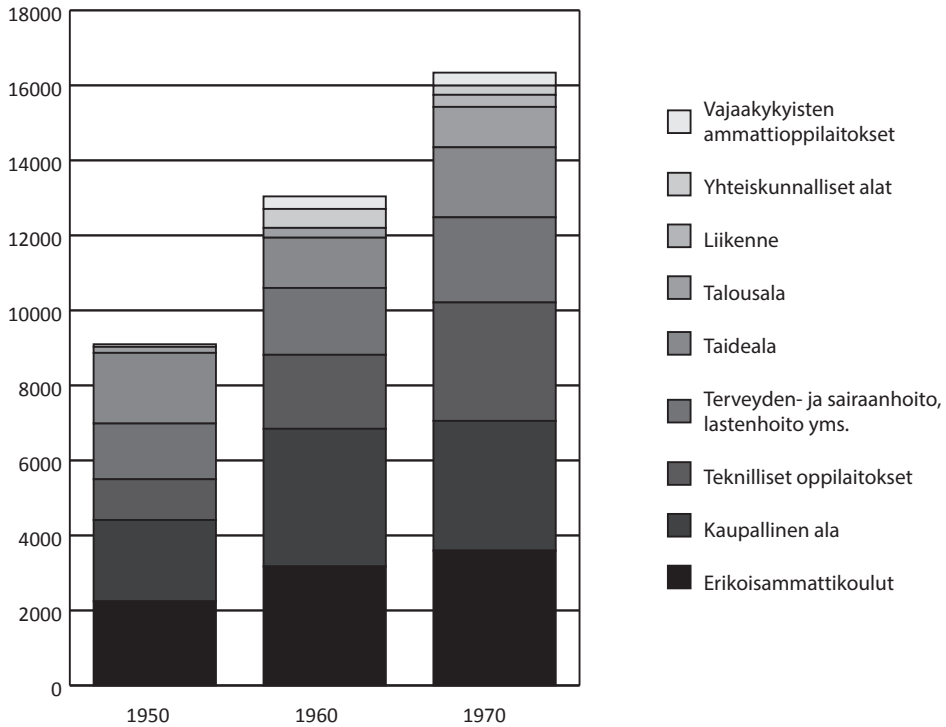
Tyttöjä kiinnosti 1970-luvun taitteessa ammattiopetusta tarjoavista oppilaitoksista ennen kaikkea kauppakoulut, joihin useampi kuin joka kymmenes heistä aikoi. Tämän lisäksi neljännes aikoi käydä jotain muuta ammatillista opetusta antavaa oppilaitosta. Ammattitaidon hankkiminen siirtyi työpaikoilta oppilaitoksiin, ja myös oppilaiden vanhemmat pitivät ammattikouluun menemistä parhaana ratkaisuna 15–16-vuotiaille lapsilleen. Vaikka siellä ei olisikaan viihdytty koko tutkinnon suorittamisen ajan, nuoret saivat lisää aikaa aikuistua ja pohtia tulevaisuuttaan. Kansakoulun tehtävä oli paitsi opettaa taitoja, myös kasvattaa ja kouluia kasvavien kansalaisten luonnetta. Myös ammattiopetusta tarjoavissa oppilaitoksissa tämä ajatus kulki ammattitaitojen opettamisen lomassa.²²⁴

Ammattiopetuksen suosion kasvaessa kilpailu aloituspaikoista kiristyi, vaikka niitä lisättiin tuntuvasti. Suurin osa Helsingissä olleiden kunnallisten, valtiollisten ja yksityisten ammattiopetuslaitosten oppilaista sai opetusta ensisijaisesti kansakoulun suorittaneille tarkoitetuissa kouluissa, mutta näiden lisäksi kuvion 6 oppilasmäärät sisältävät myös opistotasolla ja joillakin kursseilla opiskelleita. Kun vuonna 1950 Helsingissä opiskeli erilaisissa ammattiopetuslaitoksissa noin 9 000 henkilöä, heidän määränsä oli parikymmentä vuotta myöhemmin jo yli 16 000: opiskelijamäärät kasvoivat melko tasaisesti 1,8-kertaisiksi (kuvio 6). Helsingissä oli tarjolla maan laajin valikoima eriasteisia ja eri alojen kouluja ja oppilaitoksia, ainoastaan maa- ja metsätalouden ammatillista perusopetusta ei pääkaupungissa saanut (liite 3). Helsingin koulut houkuttelivat paljon oppilaita myös muualta Suomesta, ja helsinkiläiset olivat suurimmassa osassa kouluja vähemmistöissä lukuun ottamatta kaupungin omia kouluja, joissa heidän osuutensa vaihteli pääsääntöisesti välillä 60–80 %.²²⁵

223 Pojille suunnattujen ammattikoululinjojen suosiosta katso luvut 10.1, 10.2, 11.1 ja 15.1.

224 Laukia 2016, 307–309.

225 Taulukko 118. A. Erikoisammattikoulut lukuvuosina 1929/30–1949/50, Kaikki koulut lukuvuonna 1949/50. HTV 1951; taulukko 120. A. Ammattiopetuslaitokset lukuvuonna 1959/60, Valtion ja yksityiset sekä taulukko 120. B. Ammattiopetuslaitokset lukuvuonna 1959/60, Kaupungin opetuslaitokset. HTV 1961; taulukko 71. A. Ammattiopetuslaitoksia 1964–70, Valtion ja yksityiset 1970 sekä taulukko 71. B. Ammattiopetuslaitoksia 1964–70, Kaupungin opetuslaitokset. HTV 1971. Koulutuksen lisääntymistä käsitellään aloittain pääluvussa III.

Kuvio 6. Ammattiopetuslaitosten oppilasmäärät aloittain Helsingissä 1950, 1960 ja 1970²²⁶

2.3 OPPIKOULULAISEN MONET JATKO-OPINTOMAHDOLLISUUDET

Alun perin keskikoululuokat oli tarkoitettu nimenomaan valmistautumiseksi lukiota ja sen jälkeistä koulutusta varten. Lukio oli keskikoulua päättävien suunnitelmissa suosituin vaihtoehto. Sen asema oli varsin kiistanaton vuonna 1950, jolloin pojista puolet ja tytöistäkin neljä kymmenestä ajatteli jatkavansa lukiossa. Kymmenen vuotta myöhemmin ammatinvalinnanohjausta saaneista keskikoulupojista ja -tytöistä lukio-opintoja suunnittelevien osuudet olivat pienentyneet reiluun kolmasosaan (kuvio 7). Oppikouluoppilaita koskevien tilastojen mukaan lukion suosio ei hiipunut 1950-luvulla. Henkilökohtaista ammatinvalinnanohjausta ja soveltuvuustestien käyttöä oli jouduttu 1950-luvun lopulla rajoittamaan niin, että lukiossa jatkamista varmuudella suunnittelevia ei testattu ja haastateltu keskikouluvaiheessa. Helsingin ammatinvalinnanohjaustoimiston 1960-luvun alussa tekemän koululaisten terveydentilaa koskevan tutkimuksen mukaan keskikoulupojista 57 % aikoi jatkaa lukiossa ja -tytöistä 54 % suunnitteli tätä: toisin sanoen lukioaiheet yleistyivät 1950-luvun kuluessa etenkin tyttöillä.²²⁷

²²⁶ Liite 3.

²²⁷ Katso johdannon luku Lähteet ja menetelmät. J. K. M.: Koululaistemme terveydentila puntarissa. *Koti* 11/1962. Anna-Liisa Sysiharjun 1960-luvun puolivälissä tekemässä tutkimuksessa hieman yli puolet keskikoulun ylimmällä luokalla opiskelleista pojista ja tytöistä aloitti seuraavana lukuvuonna

Oppikoulussa jatkaminen tuntui helpolta ratkaisulta, koska lukio oli jatkumoa keskikoululle ammattiopetukseen tai työelämään hakeutumisen sijaan. Lukiosuunnitelmia tehneiden joukossa oli sellaisiakin, jotka arvelivat kokeilevansa VI luokan, eli lukion ensimmäisen vuoden, ja tekevänsä sen jälkeen koulumenestyksen ja viihtymisen perusteella ratkaisunsa. Lukio-opinnot keskeytyivätkin yleisimmin ensimmäisen vuoden aikana tai sen jälkeisenä kesänä.²²⁸ Lukioon suuntaaminen, edes väliaikaisesti, antoi lisääntynyttä lopullisen valinnan tekemistä varten. Keskikoulun päästötodistuksen saaneen oli melko helppo päästä lukioon. Vuonna 1961 annettu asetus sääti lukioon pääsyn karsintaperusteeksi keskikoulun päästötodistuksen lukuaineiden keskiarvon, jonka piti olla vähintään 6,5. Tällä haluttiin rajoittaa lukio-opintojen yleisyyttä, sillä lukioon oli todettu ”siirtyneen sellaisiakin oppilaita, joiden edellytykset menestyksellisiin opintoihin lukiossa ovat vähäiset”.²²⁹ Vanhempia muistuttiin siitä, että valkolakkia, tai edes keskikoulutodistusta, ei saanut tavoitella perheeseen turhan kunnianhimon tähden. Hyvän keskikoulutodistuksen korostettiin antavan heikkoa ylioppilastutkintotodistusta paremman pohjakoulutuksen, ja kansakoulun käyneillekin luvattiin riittävän kohtalaisesti palkattuja töitä.²³⁰

Esimerkiksi 1960-luvun puolivälissä ainoastaan muutama prosentti lukioon pyrkijöistä ei saanut paikkaa. Moni lukiolainen kohtasi kuitenkin myöhemmin vaikeuksia, sillä vajaa puolet aloittaneista suoritti lukion kolmessa vuodessa. Luokalle jääminen tai opintojen pitkittyminen muista syistä oli yleistä. Luokalle saatettiin myös tietoisesti jättäytyä, jotta saataisiin lisää valmistautumisaikaa ylioppilaskirjoituksia varten. Tilanne oli ollut samanlainen jo 1950-luvulla, sillä esimerkiksi vuonna 1954 maan kaikista keskikouluoppilaista 14 % ja lukiolaisista viidennes jäi luokalle suoraan tai suorittamattomien ehtojen vuoksi. Ehtoja saatiin yleensä vieraista kielistä, toisesta kotimaisesta kielestä tai matematiikasta. Lukio-opintojen aloittaminen oli Helsingissä muuta maata yleisempää.²³¹ Tyttöjen ja poikien osuudet oppikoululaisista pysyivät samoina 1950- ja

lukio-opinnot. Koulukohtaiset erot olivat suuria vaihdellen kolmanneksestä kolmeen neljäsosaan. Tutkimuksessa todettiin, että moni aiemmin suunnitelmiltaan ja omista menestymismahdollisuuksistaan epävarma oli seuraavan lukuvuoden alkaessa päätenyt aloittamaan lukio-opinnot. Sysiharju 1972, 2, 7–8, 68.

228 Kiuru, Veikko: Opintojen keskeyttäminen lukiossa. *Ammatinvalinta* 8/1962.

229 Lievä karsinta lukioon: keskiarvorajaksi 6,5. *Ammatinvalinta* 7/1961.

230 Katso esimerkiksi Laati, Iisakki: Säätymääräykset Suomessa. *Koti* 3/1954; J. K. M.: Pidettiin pääsyttökinto... *Koti* 7–8/1962; Mäkipaasi, Jouko: Harkiten keskikoulusta lukioon. *Koti* 5/1963; Tolvanen, Kirsti: Oikotietä ammattiin. *Kotiliesi* 3/1964; Rautio, Liisa: Mieluummin hyvä päästötodistus keskikoulusta kuin huono ylioppilastodistus. *Kotiliesi* 9/1964. Ammatinvalinnanohjaaja teki seuraavat muistiinpanot erään oppikoulutytön ohjauskeskustelusta: ”[a]nnettiin keskikoulupohjaisten ammattien lista yhtä hyvinä vaihtoehtoina (sosiaalinen arvostus) ja tietoa ylioppilaiden sijoittumisesta keskikoulupohjaisiin opistoihin, pääsymahdollisuuksista. Hyvä keskikoulutodistus parempi lähtökohta kuin huono ylioppilastodistus. Tuntui tästä helpottuneelta.” Oppikoulutytty 1968–71, numero 231.

231 Esimerkiksi syksyllä 1964 koko maassa oppikoulun VI luokalla oli 59 % siitä henkilömäärästä, joka edellisenä syksynä oli ollut V luokalla. Helsingin kohdalla vastaava osuus oli 81 %. Koski 2003, 297–300; Peräläinen, Antero: Nuorison koulunkäyntimahdollisuudet Helsingissä. *Ammatinvalinta* 4/1965; Pennanen, Esko: Ehdot edessä – mitä tehdä? *Kotiliesi* 10/1956. Katso myös O. P.: Me jääme luokallemme. *Koti* 6/1964; Mäkipaasi, Jouko: Harkiten keskikoulusta lukioon. *Koti* 5/1963.

1960-lukujen ajan. Kaiken kaikkiaan oppikoulut olivat lievästi tyttövaltaisia, sillä noin 54 % oppilaista oli tyttöjä Helsingissä.²³²

Ennen sotia alkanut pohdinta ylioppilastulvasta jatkui 1950-luvulla, ja lääkkeeksi muun muassa ammattikasvatushallitus ja Väestöliitto ehdottivat keskikoulupohjaisen ammatillisen koulutuksen voimakasta lisäämistä sekä erityisesti kaupallisen ja teknillisen korkeakouluopetuksen laajentamista.²³³ Keskikoulun viimeisellä luokalla olevat, jotka eivät suunnitelleet jatkavansa lukiossa, eivät suoraan sopineet rinnakkaiskoulujärjestelmän kumpaankaan haaraan. He eivät olleet läheskään samassa asemassa lukion käyneiden kanssa, mutta eivät myöskään samaistuneet kansakoulun pohjalta ammattikouluun pyrkiviin tai suoraan työelämään siirtyviin. Tällöinhän keskikoulutodistus, ylimääräinen opiskeluvuosi ja kova ”pönttääminen” eivät olisikaan tuoneet sitä suhteellista etua kansakoulun käyneisiin verrattuna, mitä oppikoulun aloittamisella oli tavoiteltu.

Vaikka koulunkäynnin jatkaminen tarkoitti ajatuksena keskikoululaisille ensisijaisesti lukio-opintoja, heillä oli myös monia muita vaihtoehtoja. Ammatilliseen koulutukseen riitti pyrkijöitä paitsi kansa- ja keskikoulu-, myös jopa ylioppilaspohjalta.²³⁴ Eri taustaisten nuorten ja nuorten aikuisten valmiuksissa oli eroja, minkä vuoksi perustettiin uusia keskikoulupohjaisia koulutusohjelmia. Ne pyrkivät vastaamaan muuttuvan ammattirakenteen ja työelämän tarpeisiin. Esimerkiksi Helsingin Teknillinen ammattikoulu järjesti vuonna 1965 ensimmäisen matkailualan peruskursin, joka oli tarkoitettu keskikoulun käyneille. Modernia elämäntapaa ja lisääntyvää vapaa-aikaa symboloivalle muodikkaalle alalle riitti halukkaita: kursseille hyväksytyistä valtaosa oli ylioppilaita, joita oli ollut mahdoton sivuuttaa sisäänotossa.²³⁵ Kaikille ylioppilaille ei korkeakoulupaikkaa riittänyt eivätkä kaikki sinne pyrkineetkään, joten heitä riitti myös keskikoulun suorittaneille suunnattuihin koulutusohjelmiin.²³⁶

232 Taulukko 116. Oppikoulut lukuvuosina 1924/25–1949/50. HTV 1951; taulukko 121. Oppikoulut lukuvuosina 1953/54–1959/60. HTV 1961; taulukko 70. Oppikoulut 1960/61–1969/70. HTV 1971. Keskikoulu- ja lukioasteiden sukupuolijakaumia ei ole tutkimusajanjaksolla tilastoitu erikseen. Tällaisen tilastoinnin puuttumiseen on voinut vaikuttaa se, että oppikoulut eivät olleet kunnallisia. Katso myös kuvio 4.

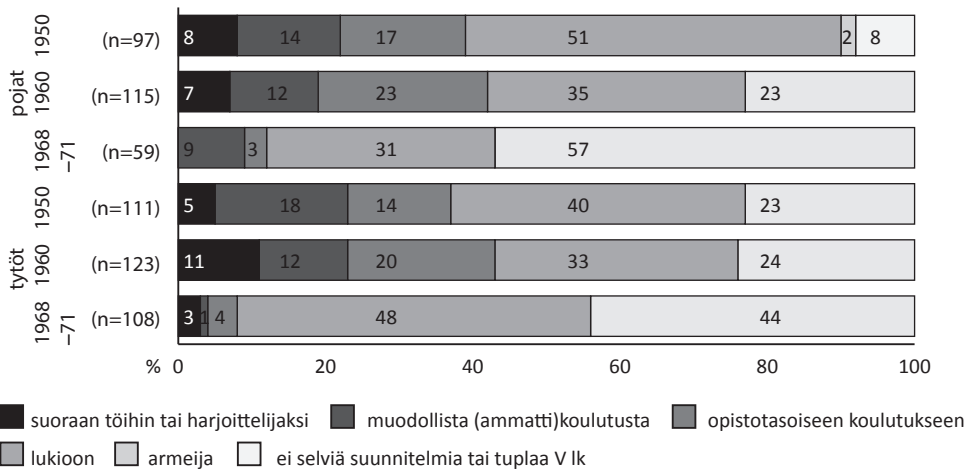
233 Ylioppilaiden opiskelumahdollisuudet heikkenevät. *Ammatinvalinta* 7/1959; Ylioppilaita 10000 keväällä 1962. *Ammatinvalinta* 8/1959; Ylioppilaiden jatkokoulutus. *Ammatinvalinta* 1/1961; Itälä, Jaako: Uusi tilanne ylioppilaiden ammatinvalinnassa. *Ammatinvalinta* 1/1963; Itälä, Jaako: Abiturienttien vanhemmat ja ylioppilastulva. *Kotiliesi* 6/1963.

234 Hakijoiden pohjakoulutuksen pidentymiseen oli reagoitu jo aiemmin esimerkiksi opettajankoulutuksessa. Kansakoulunopettajia valmistaneet seminaarit oli alun perin suunnattu kansakoulun oppimäärän suorittaneille, mutta hakijoiden pohjakoulutuksen parantuessa pääsyaatimukseksi tuli keskikoulun oppimäärä ja Jyväskylän seminaarista Kasvatusopilliseksi korkeakouluksi muuttunut opinahjo keskittyi 1930-luvulla ylioppilaiden kouluttamiseen kansakoulunopettajiksi.

235 E.K.: Ura uusi urkenevi. *Kotiliesi* 19/1965. Pohjakoulutusvaatimusten kasvusta katso myös esimerkiksi Wilenius, Mirja: Edessä uran valinta. *Kotiliesi* 10/1959.

236 Vielä 1930-luvun lopulla ylioppilailta oli ollut vapaa sisäänpääsy korkeakoulutuksessa lähes kaikkiin oppiaineisiin. 1950-luvun lopulta lähtien epäsuhta ylioppilaaaksi kirjoittavien ja uusien korkeakouluopiskelupaikkojen välillä alkoi kasvaa: valkolakin saavien lukumäärä ja osuus ikäluokasta lisääntyi voimakkaasti, mutta korkeakoulujen sisäänotto ei laajentunut yhtä nopeasti. Nevala 1999, 94–97.

Suoraan töihin tai harjoittelijaksi aikoneita oli jonkin verran keskikoulua päättävien joukossa, mutta nollasta kymmenesosaan vaihdelleet osuudet olivat hyvin pieniä kansakoululaisten vastaaviin verrattuna (kuvio 7). Tämä ero jatkokoulutushalukkuudessa syvensi kansakoulun ja keskikoulun käyneiden välistä eroa. Työmarkkinoille siirtyvät keskikoululaiset eivät välttämättä tehneet valintaansa huonon koulumenestyksen tai lukuhaluttomuuden takia. Etenkin työhön tähyäville tytöille oli selvää, mihin tehtäviin he halusivat ja se, että lukion suorittaminen olisi suunnitelman kannalta tarpeetonta. Työhön siirtyminen saattoi olla oppikoululaiselle luonteva vaihtoehto silloin, jos hänellä ei ollut lukion vaatimaa lukuhalukkuutta tai hän kaipasi miettimisaikaa alan valintaan.

Kuvio 7. Oppikoulupoikien ja -tyttöjen kouluttautumista koskevat suunnitelmat 1950, 1960 ja 1968–71

Keskikoulun käyneillä oli useita eritasoisia vaihtoehtoja ammatillisen koulutuksen hankkimiseksi. Kansakoululaisille suunnattujen laitosten lisäksi he voivat pyrkiä opistotasoiseen koulutukseen. Ammatillisen koulutuksen hankkimisen suunnitteleminen pysyi yhtä suosittuna tai yleistyi hieman 1950-luvun aikana, mutta työnjohtajan, ylemmän toimihenkilön tms. asemaan johtavan opistotasaisen koulutuksen suosio kasvoi kurssien ja lyhyemmän ammatillisen koulutuksen kustannuksella. Oppikoulutyöillä koulu- ja kurssitasoisen koulutuksen ja opistotasaisen opiskelun suosio vaihtoivat kokonaan paikkoja jalkimmaisena hyväksi. Sekä vuonna 1950 että vuonna 1960 noin kolmannes sekä tytöistä että pojista ajatteli suuntaavansa seuraavaksi johonkin ammatilliseen koulutukseen. Sen suosioista 1970-luvun vaihteen oppikoululaisilla ei tämän aineiston perusteella voida tehdä päätelmiä. Alhaiset osuudet kuvastavat ennen kaikkea sitä, että ammattiin valmentavaan koulutukseen pyrkiäkseen olisi pitänyt tietää, mille alalle halusi työllistyä. Nämä nuoret olivat kuitenkin juuri niitä, joille oli kaikista epäselvintä, mikä heitä eniten kiinnosti ja mihin heillä oli valmiudet.

Selvästi suosituimpia opistotasaisen tutkinnon oppilaitoksia olivat merkonomeja kouluttava kauppaopisto ja insinöörejä valmistava teknillinen opisto. Opistotasoiseen kuului myös sairaanhoitajien ja kättilöiden koulutus sekä merenkulkukouluun tai -opistoon pyrkivät. Lisäksi olen sisällyttänyt siihen opettajaseminaariin aikoneet ja lastentarhanopettajia kouluttaneeseen Ebeneserkodin seminaariin tähänneet. Nämä kaksi olivat monelle tytölle keskenään vaihtoehtoisia suunnitelmia. Opettajankoulutus siirtyi peruskoulu-uudistuksen yhteydessä kokonaan yliopistoihin ja lastentarhanopettajienkin yliopistojen alaisuuteen 1990-luvulla, mutta vielä tutkimusajanjaksolla pohjakoulutukseksi molemmille suosituille aloille riitti keskikoulu.

Oppikoulupojilla oli edellä mainittujen vaihtoehtojen lisäksi vielä yksi erityinen ammattitaidon kehittämisyväly, armeija. Tätä kautta etenemistä suunnittelevista toinen aikoi mennä merivoimiin ja halusi päästä sitä kautta lopulta merikapteeniksi, toinen taas ajatteli menevänsä vapaaehtoisena viestijoukkoihin ja radiosähköttäjäkursseille. Radiosähköttäjän ammatti oli erityisen haluttu, ja ammatinvalinnanohjaajat varoittivat poikaa ankarasta kilpailusta, jotta tämä ei tulisi pettymään, jos ei pääsisikään koulutukseen.²³⁷

Kaiken kaikkiaan sekä oppi- että kansakoululaisten suunnitelmat olivat ennen kaikkea realistisia. Ne pohjautuivat siihen koulutustasoon, jonka he olivat hankkineet, ja suunnitelmat olivat toteuttamiskelpoisia. Oppikoululaiset tekivät ensin valinnan oppikoulussa jatkamisen suhteen, ja jos lukio ei houkutellut, he pohtivat muita vaihtoehtoja.²³⁸ Lukiossa jatkamista varmuudella suunnitelleet olivat menestyneet keskikoulussa keskimääräistä jonkin verran paremmin, mutta eteville oppilaille lukio ei suinkaan ollut ainoa vaihtoehto.²³⁹ Oppikoulun jatkaminen antoi kuitenkin lisää aikaa miettiä kiinnostuksenkohteita ja piti nuoren toimeliaana sillä aikaa, kun hän varttui tarpeeksi vanhaksi pyrkiäkseen joihinkin ammattioppilaitoksiin. Monen koulun pääsyaatimukset sisälsivät sekä ala- että yläikärajan, mikä satoi myös niitä, jotka tiesivät jo keskikoulua päättäessään haluavansa esimerkiksi röntgenhoitajaksi, käsityönopeettajaksi tai nuoriso-ohjaajaksi.

Kansakoululaiset tekivät valintansa pääosin sen välillä, mennäkö suoraan töihin vai jatkaako vielä koulunkäyntiä, hakeutuen jälkimmäisessä tapauksessa lähes aina ammatilliseen eikä yleissivistävään koulutukseen. Suoraan töihin menemisen ja muodollisen koulutuksen kautta kulkeneet reitit saattoivat johtaa samaan ammattiin ja ammattiase-

237 Oppikoulupojat 1950, numerot 27 ja 69.

238 Nuoret eivät suinkaan tehneet koulutusta koskevia päätöksiä yksin. Perheen vaikutuksesta suunnitelmiin katso luvut 7.1, 7.2 ja 7.3.

239 Arvio oppilaiden koulumenestyksestä perustuu heidän ilmoittamiinsa edellisen todistuksen arvosanoihin, joista olen laskenut kaikkien aineiden keskiarvon. Keskiarvojen perusteella olen jakanut oppilaat kunkin aika-, koulu- ja sukupuolijaon sisällä viiteen ryhmään niin, että keskimmaiseen on tullut noin 30 % tapauksista, keskitasoa jonkin verran heikommin tai jonkin verran paremmin menestyneisiin kumpaankin noin 20 % tapauksista ja keskitasoa selvästi heikommin tai selvästi paremmin menestyneisiin on molempiin jäänyt noin 15 % tapauksista. Osassa analyyseja olen käyttänyt kolmiportaista jaottelua keskitasoa heikommin, keskitasoisesti ja keskitasoa paremmin menestyneisiin. Sekä vuoden 1950 että 1960 oppikoululaisissa lukioon menijöistä puolet (51 % vuonna 1950 ja 47 % vuonna 1960) oli menestynyt vähintään jonkin verran keskitasoa paremmin, kun kaikista oppikoululaisista keskitasoa jonkin verran tai selvästi paremmin oli menestynyt noin kolmannes (35 % vuonna 1950 ja 34 % vuonna 1960).

maan. Kansakoulua käyville tytöille ja pojille oli itsestään selvää, että työtä piti tehdä. Alan ja ammatin suhteen helsinkiläisnuorilla oli valinnanvapautta, mutta suunnitelmat tehtiin ”jalat maassa”. Edelliseen sukupolveen verrattuna ammattitaidon hankkiminen ja se, ettei työ olisi pelkkää yksitoikkoista toistoa, saattoivat edustaa selvää parannusta.²⁴⁰

²⁴⁰ Nuorten työhön kohdistuvien odotusten muuttumisesta katso luvut 5.3 ja 5.4.

3 Palkkatyöläistyvä ja toimihenkilöistyvä yhteiskunta

3.1 ELINKEINORAKENTEEN MURROS

Paine koulutustarjonnan lisäämiseen ja voimakkaasti kasvanut halu hakeutua koulutukseen syntyivät elinkeinorakenteen muutoksesta. Helsingissä asui 1950- ja 1960-luvuilla noin kymmenesosa maan väestöstä. Kaupungin muuttovoitto oli ollut vaikeasta asuntopulasta²⁴¹ huolimatta suurta 1940-luvun lopulla, ja seuraavalla vuosikymmenellä se oli lähes 70 000 henkilöä. Pääkaupunkiin muutti runsaasti väkeä muualta maasta, sillä maaseutuelinkeinot eivät kyenneet elättämään uusia sukupolvia muun muassa koneellistumisen ja pientilavaltaisuuden vuoksi. Ammatinvalinnanoppikirjat toivat esiin, että vaikka 1950-luvun puolivälissä yli 40 prosenttia ammatissa toimivista suomalaisista työskenteli maa- ja metsätaloudessa, sen osuus uuden työvoiman tarpeesta oli hieman yli 10 prosenttia.²⁴²

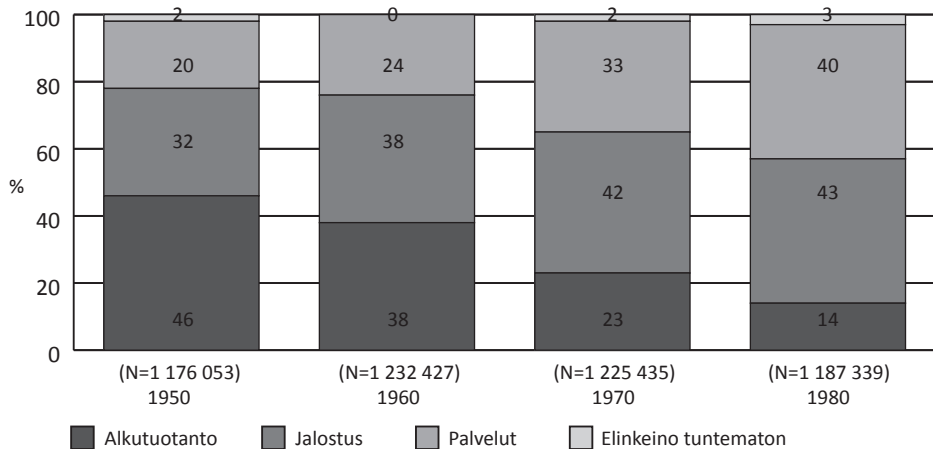
Toisin kuin suurimmassa osassa Euroopan maita, Suomen taloudessa ei ollut kautta, jolloin teollisuus olisi dominoinut elinkeinorakennetta. Varhain teollistuneissa maissa, kuten Iossa-Britanniassa, Belgiassa ja Saksassa, teollinen ajanjakso ulottui usealle vuosikymmenelle – Iossa-Britanniassa jopa yli vuosisadalle. Suomen teollistuminen ajoittui huomattavasti myöhemmäksi muihin Länsi-Euroopan maihin verrattuna, eikä Suomi noudattanut niiden viitoittamaa kehitystä.²⁴³ Alkutuotannossa työskentelevien lukumäärän ja osuuden pientyessä rajusti 1950–1960-luvulla palveluissa työskentelevien osuus kohosi koko maassa 1950-luvulta lähtien nopeasti etenkin ammatissa toimivien naisten osalta. Heistä kolmannes oli palveluiden piiriin laskettavissa tehtävissä vuonna 1950, ja parikymmentä vuotta myöhemmin osuus oli jo kuusi kymmenestä. Jalostukseen luokitelluissa elinkeinoissa toimi ammatissa toimivista naisista korkeimmillaankin vain neljännes. Miesten kohdalla voidaan huomata samansuuntainen kehitys, mutta jalostukseen luokiteltavien elinkeinojen parissa työskentelevien osuus oli naisia korkeampi. Ammatissa toimivista miehistä jalostuksessa työskentelevien osuus kasvoi 1980-luvun alkupuolelle asti nousten korkeimmillaan reiluun 40 prosenttiin ja alkoi vasta tämän jälkeen vähitellen hiipua. Ammatissa toimivista miehistä palveluelinkeinoissa työskenteli vuonna 1950 viidennes, ja vuonna 1970 heidän osuutensa oli noussut kolmannekseen (kuviot 8 ja 9).²⁴⁴

241 Kunnollisten kotien puuttuessa sodanjälkeisessä Helsingissä asuinkäytössä oli vintit, piharakennukset ja väestösuojat. Pulma 2000, 123–129. Helsingin sotien jälkeisestä asuntotilanteesta katso Malinen 2014.

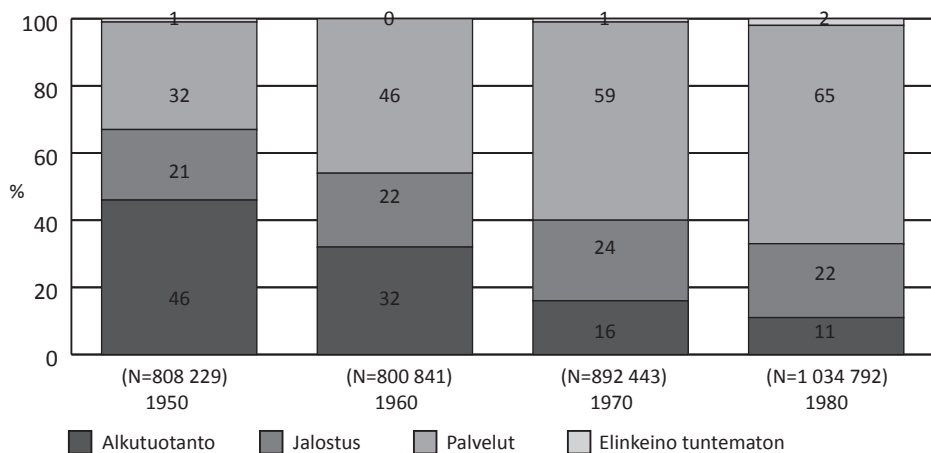
242 Pulma 2000, 123; Kiuru 1958, 30–32.

243 Therborn 1995, 65–73; Hjerpe 1988, 63–64.

244 *Alkutuotanto* käsittää maa- ja metsätalouden sivuelinkeinoineen (muun muassa kalastus). *Jalostus* sisältää kaivos- ja muu kaivannaistoiminnan, teollisuuden ja käsityön, rakentamisen, sekä sähkö-, kaasu- ja vesihuollon. *Palveluihin* kuuluvat puolestaan kauppa, majoitus- ja ravitsemustoiminta,

Kuvio 8. Ammatissa toimivien miesten elinkeino 1950, 1960, 1970 ja 1980, koko maa²⁴⁵

Kuvio 9. Ammatissa toimivien naisten elinkeino 1950, 1960, 1970 ja 1980, koko maa²⁴⁶

liikenne, rahoitus-, vakuutus- ja kiinteistötoiminta sekä muut palvelukset. Kaivos- ja muu kaivannaistoiminta sisällytetään joskus alkutuotantoon, mutta tämä ei ryhmän pienuuden vuoksi vaikuta kokonaiskuvaan.

245 Taulu 1. Väestö ammattiaseman ja yksityiskohtaisen elinkeinojaon mukaan. SVT VI C : 102:4; taulu 1. Ammatissa toimiva väestö elinkeinon (3-numeroinen ryhmittely) ja ammattiaseman mukaan; koko maa, kaupungit ja kauppalat. SVT VI C : 103:3; taulu 2. Ammatissa toimivat (1985 työlliset) elinkeinon (1-5-nro), ammattiaseman ja sukupuolen mukaan vuosina 1970, 1975, 1980 ja 1985. SVT Väestö 1991:5. Vuosien 1950 ja 1960 ryhmäjaottelut olen muokannut vuosien 1970 ja 1980 luokittelua vastaaviksi.

246 Mt.

Muutos alkutuotannosta palveluihin merkitsi palkkatyöläistymistä ja toimihenkilöistymistä siinä määrin, että työelämän tutkija Simo Aho nimittää Suomen 1950-luvulta 1970-luvun alkuun kestänyttä yhteiskunnallista kehitystä palkkatyön yhteiskunnan kypsymiseksi. Edellisen vuosisadan jälkipuoliskolla alkanut muutosvaihe oli pitkä, mutta vähitellen ”työ” alkoi entistä rajatummin tarkoittaa nimenomaan kotitalouden ulkopuolella tehtävää palkkatyötä. Tämä aiheutti ansiotyön, kodeissa tehtävän työn ja vapaa-ajan eriytymistä ajallisesti ja käsitteellisesti. Palkkatyöläistyminen oli sidoksissa markkinatuotannon laajenemiseen, sillä palkkatyöläiset eivät voineet turvautua kotitarvetuotantoon aiempaan tapaan.²⁴⁷

Palkkatyöhön osallistumisesta tuli normi, ja se alkoi määrittää yksilöitä kansalaisina. Yksilöt kiinnittyivät yhteiskuntaan ennen kaikkea työmarkkinoille osallistumisen kautta, minkä vuoksi tutkijat ovat käyttäneet myös työmarkkinakansalaisuuden ja -kansalaisen käsitteitä.²⁴⁸ Ilmiönä palkkatyöläistyminen ruokki itse itseään. Esimerkiksi Pohjois-Suomesta Ruotsiin muuttaneet nuoret perustelivat lähtöään sillä, että he eivät olleet valmiita jäämään työskentelemään kotitalalleen palkatta. He halusivat omaa rahaa, ja palkkatyötä arvostavassa ja siihen perustuvassa yhteiskunnassa heidän asemansa olisi ollut vaikea, jos he olisivat noudattaneet vanhempiansa toiveita ja jääneet kotitalalle ja metsätöihin.²⁴⁹

Elinkeinorakenteen murros näkyi nuorten työnteon luonteen muuttumisessa jo 1950-luvun aikana. Vuonna 1950 ammatissa toimineista 15–19-vuotiaista pojista selvä enemmistö ja tytöistä kaksi viidesosaa työskenteli maataloudessa, mutta kymmenen vuotta myöhemmin pojista alle puolet ja tytöistä alle viidennes teki töitä maataloudessa.²⁵⁰ Varattomien pienviljelijä-metsätyöläisperheiden nuorten tilanne oli elinkeinorakenteen muuttuessa vaikein, sillä koulutusmahdollisuudet olivat pitkien välimatkojen ja perheen heikon taloudellisen tilanteen takia usein huonot. Myös ammatinvalinnanoppikirjat kuvastivat ristiriitaista suhtautumista muutokseen ja nuorten valintatilanteeseen. Yhtäältä maalaisnuorilla arveltiin olevan vähemmän tietämystä nopeasti kehittyvän tekniikan synnyttämistä ”uusista aloista”, mutta toisaalta maaseutua ihannoitiin puhtauden ja rauhallisuuden työssijana, jossa ”hermot pysyivät kunnossa”.²⁵¹

Elinkeinorakenteen murrokseen liittyi tiiviisti muuttoliike. Modernia symboloiva kaupunki vastakohtaistui maaseutuun kiihkeällä sykkeellä elävänä ihmisten ja huvittelu-mahdollisuuksien keskittymänä. Kaupungeissa eläminen oli maaseutua kalliimpaa, mutta sen tarjoamat mahdollisuudet olivat moninaisemmat. Maalta kaupunkiin pyrkiviin nuoriin, jotka olivat osa maaltapaoksi ristittyä ilmiötä, suhtauduttiin kaksijakoisesti. Yhtäältä heitä varoiteltiin kaupunkien vaaroista²⁵² ja syytettiin seikkailunhalusta ja va-

247 Aho 1988, 14–21, 39, 81–99.

248 Suikkanen, Linnakangas, Martti & Karjalainen 2001, 17–18.

249 Snellman 2003, 104–105.

250 Rahikainen 2003, 176.

251 Oksanen & Kiviranta 1956, 48.

252 Lehtikirjoittelu liitti kaupunkielämään yleisesti – ja Helsingin kohdalla etenkin Punavuoren, Sörnäisten ja Kallion työläiskaupunginosiin sekä rautatieaseman ympäristöön – rikollisuuden, alkoholin ja irtolaisuuden. Rikollisuus, asunnottomuus ja sosiaaliset ongelmat olivat Helsingissä polttavampia

paudenhavittelusta. Esimerkiksi Helsingin nuorisotoimiston valmistama *Herra Helsinki* -valistuselokuva varoitti maaseudun nuoria muuttamasta kaupunkiin kevein perustein tai hatarin tiedoin. Monet lehtiartikkelit viestittivät samaa. Nuoria tuli maaseudulta pääkaupunkiin ilman mitään tietoja työmahdollisuuksista tai asunnosta. Maaseudulla työskentelevän palkan ei arvioitu jäävän elinkustannukset huomioiden jälkeen esimerkiksi konttorityöläisen ansioista. Asuinpaikan valintaan yhdistettiin maaseudulla asuvien nuorten velvollisuus ”vaalia isänmaata” jäämällä asumaan sinne. Maaseudun paremmuutta perusteltiin myös sillä, että kaupungeissa perheenjäsenten välisten suhteiden esitettiin jäävän kaukaisemmiksi ja huonommiksi.²⁵³

Toisaalta maaseudulta kaupunkiin muuttaneiden nuorten monesti pakon sanelemalle ratkaisulle herui myös ymmärrystä. Maaseudun harrastusmahdollisuuksien lisäämistä, ammattikoulutusmahdollisuuksien kehittämistä ja taloudellisten apujärjestelmien lisäämistä pidettiin välttämättöminä uudistuksina. Kuten eräs ammatinvalinnanohjaaja totesi, ”meidän päiviemme yhteiskunta on ennen kaikkea koulutusyhteiskunta, joka edellyttää jäseniltään nimenomaisesti laajapohjaista yleisluontoista ammattisivivystystä. Tekniikan jatkuva kehitys pitää näet työelämänkin jatkuvassa käymistilassa, jonka seurauksena ammattityön luonne alati muuttuu. Hyvä peruskoulutus merkitsee helpottunutta mukautumista tähän kehitykseen.”²⁵⁴ 1960-luvun jälkipuoliskolla elinkeinorakenteen pitkään padottua murrosta ei enää vastustettu, ja aiempia ratkaisuja arvosteltiin kärkevästikin: ”Jos nimittäin se tuki, joka on tähän mennessä annettu yhden maatalouden työpaikan ylläpitämiseen olisi esim. verohelpotuksina annettu uuden teollisuuden perustamiseen, niin sama rahamäärä olisi riittänyt monen uuden työpaikan perustamiseen. Näin syntyneet työpaikat olisivat sitä paitsi olleet tuottavampia kuin vastaava paikka maataloudessa.”²⁵⁵

Suomen sisäinen muuttoliike oli erittäin vilkasta 1960-luvun alusta 1970-luvun puoliväliin, jolloin vuosittain noin viisi prosenttia väestöstä vaihtoi asuinkuntaansa. Sotien jälkeinen asutuspolitiikka sekä Maalaisliiton johtava asema hallituksissa vuosina 1950–1958 ja 1959–1966 piti maaseutuun ja maatalouteen liittyvää sääntelyä voimassa ja jarrutti muutosta, joka purkautui hyvin voimakkaana 1960-luvun lopulta lähtien. Erityisesti vuosina 1964–1966 toiminut Johannes Virolaisen johtama hallitus oli padonnut yhteiskunnallista muutospainetta, minkä on arvioitu estäneen talouden ja hyvinvoinnin

pulmia kuin muualla Suomessa. Pulma 2000, 199, 207–209, 213–215, 226–229.

253 Ilves 1998, 40–41; esimerkiksi Virkki, Helena: Kotikasvatuksen päämäärä: kasvattaa yhteiskuntaan sisäisesti ryhdikkäitä, vastuuntuntoisia kansalaisia. *Koti* 7–8/1950; Päivärinta, J.: Marjatta muuttaa kaupunkiin. *Koti* 7–8/1950; Survo, Mauno: Ajatuksiani maaltapaosta. *Koti* 7–8/1951; Lähteenmäki, Olavi: Takaisin koteihin. *Koti* 1/1960; Pohjola, Maj-Lis: Maaseudulta kaupunkiin... ”--- ei ole tietoa työpaikasta eikä yösiijasta.” *Ammatinvalinta* 4/1962; Skyttä, Kyösti: Onko kulttuuria Helsingin ulkopuolella? *Kotiliesi* 7/1964; nimim. Kaarina: Oletko kapinoiva maalaisnuori? *Kotiliesi* 1/1964; KT: Vailla kotia kylmillä kaduilla. *Koti* 1/1964; Huuhka, Kosti: Työkeskukset kaupunkilaiskotien tukena. *Koti* 2/1954; Täytyy lähteä: perhekasvatus 1. Yle EA. Sanaa maaltapako oli käytetty jo 1900-luvun alkupuolella. SVT XXXII : 13, 157. Koulujen ammatinvalinnanopetuksen jännitteisestä suhtautumisesta nuorten maaltamuuttoon katso Kosonen 2016, 56–62.

254 Leistevuo, Olavi: Maaseutunuorison ammatinvalinta teknillistyvässä yhteiskunnassamme. *Kotiliesi* 6/1965, 82. Katso myös Huuhka, Kosti: Kun on pakko lähteä. *Kotiliesi* 15/1955.

255 Wiio, Osmo A.: Teollisuus nyky-yhteiskunnassa. *Ammatinvalinta* 4/1967, 16.

kasvuun tarjoutuneisiin mahdollisuuksiin tarttumista.²⁵⁶ Kaikki maaseudulla varttuneet eivät pysyneet kotimaassa, vaan erityisesti työvoimapulasta kärsinyt Ruotsi houkutteli runsaasti suomalaisia teollisuuden työntekijöiksi. Siirtolaisuuden huippuvuosia olivat 1969 ja 1970, joina molempina yli prosentti maan väestöstä muutti ulkomaille. Pelkästään näiden kahden vuoden aikana lähes 110 000 suomalaista muutti ulkomaille.²⁵⁷

Suomen ja Ruotsin läheisyys sekä tiiviit yhteydet naapurimaahan vaikuttivat myös helsinkiläisnuorten suunnitelmiin. Maininnat aiemmasta Ruotsissa asumisesta ja sinne töihin aikomisesta olivat kuitenkin yleisimpiä ensimmäisenä otosajankohtana ja muut-
tuivat huomattavasti harvinaisemmiksi seuraavien otosajankohtien kohdalla. Nuoret lähtivät muun muassa töiden ja paremman elintason perässä pääkaupungista aiemmin kuin muualta Suomesta. Kaikkein useimmin Ruotsissa asumiseen – aiempaan tai suunniteltuun – viittasivat vuoden 1950 kansakoululaiset, joista ainakin kymmenesosa oli asunut Ruotsissa aiemmin tai aikoi mennä sinne töihin kesäksi tai mahdollisesti pysyvästikin.²⁵⁸ Kaikissa muissa koulumuodon ja ajankohdan mukaan jaetuissa ryhmissä maininnat olivat huomattavasti harvinaisempia, vain yksi tai kaksi tapausta noin sadan henkilön otoksissa.

Yksi syy vuoden 1950 kansakoululaisten tiiviisiin yhteyksiin länsinaapuriin oli vasta viitisen vuotta aiemmin päättynyt sota-aika. Jotkut olivat asuneet Ruotsissa tai Tanskassa sotalapsina, ja heillä saattoi olla vaikeuksia sopeutua takaisin kotimaahan kieleltään ja elintasoltaan erilaisessa ympäristössä vietettyjen vuosien jälkeen.²⁵⁹ Jotkut kertoivat olleensa Ruotsissa useaan otteeseen ja oppineensa ruotsia niin paljon, että siitä oli apua työnhaussa esimerkiksi kaupan alalla.²⁶⁰ Kesän viettäminen Ruotsissa kielitaidon parantamiseksi oli myös joidenkin lukioon aikovien suunnitelmana.²⁶¹ Jotkut kansakoulunuoret olivat toistuvasti käyneet kesäisin töissä Ruotsissa ja aikoivat sinne koulun päätyttyä, esimerkiksi maataloustöihin ainakin kesän ajaksi.²⁶²

Helsinkiläisnuorten yhteydet Pohjanlahden toiselle puolelle olivat tiiviit myös perheenjäsenten kautta. Paitsi että heillä oli siellä läheisiksi tulleita kasvattivanhempia,²⁶³ muutaman suomalainen äiti tai sisko asui Ruotsissa pysyvästi. Jotkut totesivat viettävänsä

256 Puoskari 2013. Työvoimapolitiikan vaikutuksesta elinkeinorakenteen murroksen patoamiseen 1950-luvulla katso luku 3.2.

257 Kuntien välillä muuttaneiden osuus väkiluvusta vaihteli 4,4 ja 5,9 prosentin välillä vuosina 1960–1975. Yhtä vilkkaaksi muuttoliike kohosi seuraavan kerran vasta 1990-luvun lopulla. PX-Web-tietokannat, Tilastokeskus; Kalela 1989, 169–170. Suomalaisen muuttoliikkeen tilastointiin vaikutti se, että vuonna 1969 otettiin käyttöön muuttotodistuskäytäntö, joka varmisti, ettei sama henkilö voinut olla kirjoilla kahdessa maassa. Tämän vuoksi tilastot ennen ja jälkeen vuoden 1969 eivät ole täysin vertailukelpoisia. Snellman 2003, 12–13. Ruotsiin muuttamisesta ja siihen vaikuttaneista työntö- ja vetotekijöistä katso Korkiasaari 2000, 135–154, 156–159; Snellman 2003, 14, 93–98, 108–109.

258 Kymmenesosassa kansakoululaisten ammatinvalinnanohjauksista oli selvä viittaus Ruotsiin, mutta useammallakin saattoi olla yhteyksiä naapurimaahan. Kansakoulupojat 1950, numerot 19, 22, 25, 38, 48, 82, 85, 87 ja 108; kansakoulutyöt 1950, numerot 9, 16, 23, 35, 37, 55, 81, 89, 94, 96, 97 ja 98.

259 Sotalapsista katso luku 8.2.

260 Esimerkiksi kansakoulutyöt 1950, numerot 9, 35, 81, 94 ja 98.

261 Esimerkiksi oppikoulupojat 1950, numerot 15 ja 95; oppikoulutyttö 1960, 17. Katso myös Eskola & Marttila 1994b, erityisesti 86–87.

262 Esimerkiksi kansakoulupoika 1950, numero 48; kansakoulutyöt 1950, numerot 16 ja 37.

263 Esimerkiksi kansakoulupoika 1950, numero 38.

säännöllisesti kesälomansa Ruotsissa ja aikovansa muuttaa sinne, kunhan heidän perheenjäsenensä saisi hankituksi heille työpaikan.²⁶⁴ Viimeisen otosajankohdan nuorissa näkyi myös enteitä massamuuton jälkeisestä muuttosuunnan kääntymisestä: osa Ruotsiin muuttaneista perheistä palasi takaisin Suomeen. Eräs poika oli palannut kansalaiskoulun toisen luokan kevätlukukaudelle Ruotsista, jossa oli käynyt koulunsa siihen asti. Hän kävi ruotsinkielistä kansakoulua, vaikka koti oli suomenkielinen.²⁶⁵

Jotkut liikkuivat maiden välillä hyvinkin ahkerasti: eräs kansakoulutyttö oli tullut syksyllä 1969 Ruotsista, jossa oli asunut ja käynyt koulua. Tytön vanhemmat olivat eronneet, ja äiti asui Ruotsissa, kun taas isä uuden vaimonsa ja heidän kolmen lapsensa kanssa Helsingissä. Tyttö oli ilmeisesti asunut isän uuden perheen kanssa, mutta ei ollut sopeutunut tilanteeseen ja asui sen vuoksi lastenkodissa. Helsingissä oleskelu jäi kuitenkin hyvin lyhyeksi, sillä helmikuussa 1970 tyttö lähti hiihtoloman aikana Ruotsiin eikä enää palannut kouluunsa oppivelvollisuuttaan päättämään tai ammatinvalinnanohjausta saamaan.²⁶⁶

Suurin osa oppivelvollisuuttaan Helsingissä päättävistä nuorista oli syntynyt ja kasvanut pääkaupungissa. Noin kolme neljäsosaa kaikista vuoden 1960 otosten nuorista oli syntynyt Helsingissä.²⁶⁷ Toiseksi yleisintä oli, että nuori oli syntynyt jossain toisessa niin sanotussa vanhassa kaupungissa. Heitä oli yli kymmenesosa vuoden 1960 nuorista. Maalaiskunnassa syntyneitä oli alle kymmenesosa, ja viitisen prosenttia oli syntynyt vuonna 1959 kaupungiksi muutetussa entisessä kauppalassa.²⁶⁸ Maalaiskunnassa tai entisessä kauppalassa syntyneiden osuudet olivat huomattavan pieniä niin sanotussa vanhassa kaupungissa syntyneiden osuuteen verrattuna ja se huomioiden, että väestön valtaosa, noin 60 prosenttia, asui vuonna 1960 maalaiskunnissa. Maan sisäinen muuttoliike oli

264 Kansakoulutyttö 1950, numero 96; kansakoulutyttö 1960, numero 19; oppikoulupoika 1960, numero 5.

265 Kansakoulupoika 1968–71, numero 209.

266 Kansakoulutyttö 1968–71, numero 89.

267 Muiden otosajankohdienten osalta asiaa ei voi systemaattisesti tarkastella, koska niissä nuorten syntymäpaikkakunnat on kirjattu akteihin vain satunnaisesti. Muuttotietoja on ilmoitettu haastattelumerkinnöissä satunnaisesti. Tarkastelen tässä otosvuoden 1960 kaikkia kansakoulupoikia ja -tyttöjä sekä oppikoulupoikia ja -tyttöjä yhdessä, sillä ryhmien välillä ei ole merkittäviä eroja syntymäpaikkakunnan sijainnin (lääneittäin tarkasteltuna) tai syntymäpaikkakunnan kuntamuodon suhteen. Ainoa huomattava ero syntymäpaikkakunnan sijainnin suhteen on se, että kaikista 201 kansakoululaisesta vain yksi oli syntynyt luovutetun Karjalan alueella (syntynyt 1944), kun taas oppikoululaisista yhdeksän eli nelisen prosenttia oli syntynyt siellä (syntyneet 1942–1944). Ryhmien välinen ero osuuksissa johtuu ennen kaikkea siitä, että keskikoulun viimeisellä luokalla olevat olivat vähintään vuoden vanhempia kuin kansakoululaiset käytyään ainakin yhdeksän vuotta koulua kahdeksan sijaan. Oli tuskin sattumaa, että luovutetun Karjalan alueella syntyneistä kolme kävi Helsingissä oppikoulua, joka oli siirretty sotien jälkeen Viipurista pääkaupunkiin. Yksi Sortavalassa syntynyt tyttö kävi Karjalan yhteiskoulua (entinen Viipurin uusi yhteiskoulu), ja kaksi Viipurissa syntynyttä poikaa olivat Helsingin kaksoisyhteislyseon (entinen Viipurin kaksoisyhteislyseo) oppilaita. Oppikoulutyttö 1960, numero 37; oppikoulupojat 1960, numerot 39 ja 64.

268 Kauppalat olivat maalaiskuntaan kuuluvia epäitsenäisiä kauppaloita tai kaupunkimaisia kuntia, joilla ei ollut kaikkia niin sanottujen vanhojen kaupunkien oikeuksia. Kuntia koskeva lainsäädäntö muuttui 1959 niin, että kauppalat saattoivat muuttua kaupungeiksi ilman, että tietyt kaupunkeja koskevat erityissäännökset kuitenkaan koskivat niitä. Näin muodostuneita kaupunkeja sanottiin uusiksi kaupungeiksi. Kauppalan käsite ei sisältynyt vuoden 1977 alussa voimaan tulleeseen kunnallislakiin.

kuitenkin tuolloin vasta vilkastumassa. Nuoret aikuiset olivat aktiivisimpia muuttajia, ja muuttoliike oli voimakkaimmillaan suurten ikäluokkien vartuttua työikäisiksi.²⁶⁹

3.2 TYÖVOIMAPOLITIIKAN MUUTOS ”LAPIOLINJALTA” KOULUTUKSEEN

Sotien jälkeisten vuosikymmenten panostukset koulutukseen ja elinkeinorakenteen murros muuttivat merkittävästi sitä ympäristöä ja yhteisöä, jonka osana nuoret suunnittelivat tulevaisuuttaan. Näiden tekijöiden lisäksi 1950–1960-luku oli hyvinvointivaltion vähittäisen rakentamisen, elintason nousun ja kulttuurillisen vapautumisen aikaa. Ilmiöt kietoutuivat toisiinsa. Esimerkiksi hyvinvointiyhteiskunnan rakentaminen synnytti runsaasti uusia keskiluokkaisia työpaikkoja, mikä muokkasi elinkeinorakennetta. Vahva koulutususkon puolestaan varmisti, että näihin tehtäviin oli tarjolla sopivaa työvoimaa. Uudet tehtävät muun muassa terveydenhuollossa ja koulutuksessa avasivat ennen kaikkea naisille sopivaksi katsottuja työpaikkoja.²⁷⁰

Siihen kulttuuriseen ympäristöön, jossa nuoret tekivät suunnitelmiaan, kuuluivat myös työvoimapolitiikassa²⁷¹ tapahtuneet muutokset. Tutkimusajanjakson alussa sosiaaliturva oli hyvin rajallista. Työnteko oman ja perheenjäsenten toimeentulon turvaamiseksi oli itsestään selvä välttämättömyys, eikä työttömyyden, työkyvyttömyyden tai vanhuuden varalle ollut automaattista turvaa. Sairausvakuutuslaki, joka sairauden pitkittyessä korvasi myös työtulojen menetyksiä 16–65-vuotiaille, astui voimaan 1964. Sen suhteen Suomi oli selvästi jäljessä esimerkiksi muita Pohjoismaita. Sen sijaan Suomi oli lähempänä muiden Pohjoismaiden kehitystä työttömyysturvan sekä työkyvyttömyys- ja vanhuuseläkkeen saralla. Kansaneläkelaki oli säädetty vuonna 1937, ja ensimmäiset työkyvyttömyyseläkkeet maksettiin vuonna 1942 ja vanhuuseläkkeet vuonna 1949.

Vaikka helsinkiläisvanhusten tulotaso oli matala, he olivat muita suomalaisvanhuksia paremmassa asemassa 1950-luvulla. Helsingissä ikääntyneet joutuivat muita harvemmin turvautumaan lapsilta ja muilta sukulaisilta saatavaan taloudelliseen apuun. Yli puolet 65–69-vuotiaista helsinkiläismiehistä kävi säännöllisessä kokopäivätyössä 1950-luvun alussa. Uusi kansaneläkelaki hyväksyttiin 1956, ja se ulotti vanhuuden turvan tasasuuruksena kaikille ja korotti sen tasoa huomattavasti. Vanhusten ansiotyö harvinaistuikin 1960-luvulla huomattavasti. Ikääntymisen vaikutukset iskivät kuitenkin edelleen kovimmin niihin, jotka olivat olleet pienituloisia, ammattitaidottomia ja olleet mahdollisesti työkyvyttömiä jo aiemmin.²⁷² Ammattitaitoisten työntekijöiden asemaa kohensivat vuonna 1961 säädetyt työeläkelait. Niitä on pidetty työnantajien ja ammattiyhdistysliikkeen vastauksena kansaneläkelakiin, joka nähtiin tulonsiirtona maaseutuväestölle.²⁷³

269 Laakso & Loikkanen 2004, 63–64, 120–124.

270 Katso esimerkiksi Järvinen & Kolbe 2008, 70–71, 73–74.

271 Työvoimapolitiikka oli käsitteenä yleistynyt 1940-luvun alussa, kun erityisesti ammattitaitoisesta työvoimasta oli tullut sota-aikana pula. Kalela 1989, 117.

272 Häggman 1997, 23–24, 90–93, 136; Esping-Andersen & Korpi 1986, erityisesti taulukot 1 ja 2 sivuilla 44 ja 48; Pulma 2000, 174–177, 190–192.

273 Kalela 1989, 167.

Työllisyystilanne vaihteli Suomessa vuosittain jonkin verran 1950- ja 1960-luvuilla, mutta yleisesti ottaen työttömyys pysyi erittäin alhaisella tasolla. Suurimmalle osalle vapailta markkinoilla ilman työtä jääneille jaettiin työttömyystöitä. Kokonaan vailla palkkatöitä oli 1950-luvun pahimpina vuosina vain runsas prosentti koko työvoimasta. Tämä ei kuitenkaan anna koko kuvaa työn puutteen yhteiskunnallisista seurauksista.²⁷⁴ Lukuihin ja osuuksiin vaikutti tilastoinnin tarkkuus ja työttömyyden määritelmä. Virallinen tilastointi ei tuonut esiin maaseudun vajaatyöllisyyttä. Rakenne- ja suhdannetyöttömyyden lisäksi talvisin esiintyi edelleen paljon kausityöttömyyttä, myös kaupungeissa. Tutkimusajankohdan loppua kohden työvoiman kohtaanto-ongelmat alkoivat pahentua, kun kysyntä ja tarjonta eivät laadullisesti vastanneet toisiaan. Koulutetulle työvoimalle oli suuri tarve, kun taas työtä vailla olevissa oli paljon ammattitaidottomia. Pahimmin työttömyydestä ja vajaatyöllisyydestä kärsivät pienviljelyn ja metsätöiden varassa eläneet – teollisuustyöntekijöiden osuus ei 1950-luvulla kertaakaan ylittänyt kymmenesosaa työttömien määrästä, ja suurin osa asutuskeskuksissa työttömäksi ilmoittautuneista oli aiemmin saanut toimeentulonsa rakennustöistä.²⁷⁵

Helsinki kärsi pikemmin työvoimapulasta kuin työttömyydestä 1940–1950-luvun vaihteessa. Niin sanottu yleinen rasitusluku, työnvälitystoimistoon jätettyjen työhakemusten määrä sataa paikkatarjousta kohden, vaihteli 150:n molemmin puolin vuosina 1945–1960 lukuun ottamatta joitakin taantumajaksoja,²⁷⁶ jolloin suhdeluku kohosi 200:een, hurjimmillaan jopa 270:een vuonna 1958. Naisten osalta tämä suhdeluku pysyi koko tarkastelujakson ajan matalampana kuin miesten kohdalla. Työmarkkinoiden sukupuolittuneisuutta ja siitä kiinni pitämistä heijasteli se, että työnvälitystoimisto oli jaettu kahteen yleiseen osastoon eli mies- ja naisosastoon sekä viiteen erikoisosastoon, joita olivat henkisen työn, nuoriso-, merimies-, maatalous- ja ravintolaosasto. Paitsi työnhakijat myös paikkatarjoukset tilastoitiin sukupuolen mukaan vuoteen 1970 asti.²⁷⁷

Helsingissä ei 1960-luvulla tilastoitu työhakemusten määrää vaan hakijoiden, työpaikkatarjousten ja tapahtuneiden välitysten lukumääriä. Hakijoita oli vuosittain suurin piirtein yhtä paljon kuin tarjouksiakin – tämä ei tosin kuvaa sitä, kohtasivatko hakijoiden taidot ja paikkojen vaatima ammattitaito. Suhdeluku oli huomattavan tasainen 1960-luvun alkupuoliskolla mutta alkoi heikentyä vuosikymmenen jälkipuoliskolla osoittaen hakijoiden määrän kasvua paikkatarjouksiin nähden. Tilastointitavassa vuonna 1968

274 Kalela 1989, 198.

275 Pulkkinen 1956, 74–77; Kalela 1989, 161, 169; Virtanen, Viljo: Työministerin puheenvuoro. *Ammatinvalinta* 5–6/1969. Työttömyyskortistoon hyväksymisestä teki päätöksen vuosina 1946–56 kunnallinen työasiainlautakunta, jonka nimi muuttui vuonna 1956 työllisyyslautakunnaksi. Vuoden 1961 alusta kortistoon hyväksymistä hoitivat työvoimapiirien toimistojen alaiset työvoimatoimikunnat. Kortistoon hyväksyminen ja työnvälitystoimistoon työttömäksi työnhakijaksi ilmoittautuminen olivat kaksi eri asiaa. Rakennusalan työllisyystilanteesta katso luku 15.1.

276 Taantumajaksoja olivat talvet 1952–53, 1953–54 ja 1957–58.

277 Työhakemusten ja työpaikkatarjousten välinen suhdeluku ei kuvaa tarkasti työllisyyttä ja työttömyyttä, mutta antaa kuvaa vuosittaisista vaihteluista. Taulukko 211. Kaupungin työnvälitystoimiston toiminta vuosina 1920–49. HTV 1950; taulukko 207. Kaupungin työnvälitystoimiston toiminta vuosina 1930–55. HTV 1956; taulukko 187. Kaupungin työnvälitystoimiston toiminta vuosina 1935–60. HTV 1961; taulukko 146. Julkinen työnvälitys 1970. HTV 1971.

tapahtuneen muutoksen vuoksi kehityksen arviointi on hankalaa. Hakijaksi ilmoittautuneiden henkilöiden määrä paikkatarjouksiin suhteutettuna laski 1968–1974.²⁷⁸

Vaikka tilanne oli pääkaupungissa yleisesti ottaen hyvä, työttömyys ja ajoittainen työn vähyys koskettivat myös helsinkiläisiä.²⁷⁹ Taloudellisten suhdanteiden vaihtelu heijastui kunnallisen köyhäinhoidon tarpeeseen. Lamavuonna 1958 työttömyys oli huoltoavun peruste viidesosalle tukea saaneista, kun pari vuotta aiemmin työn puute oli ollut syynä vain parissa prosentissa tapauksista. Työttömyys huoltoavun perusteena yleistyi myös vuonna 1968. Varsinainen ”työttömyyshuolto” oli 1950-luvulla sisällöltään pitkälti jatkoa 1930-luvun työlinjalle, joka korosti työn eikä rahallisen avustuksen tarjoamista työttömille. Noin neljälle viidesosalle kortistoihin hyväksytyistä osoitettiin työllisyysvaroin palkattua työtä 1950-luvun vaikeimpina talvina. Työttömyystöillä rakennettiin Pohjois- ja Itä-Suomen infrastruktuuria osana maaseutupolitiikkaa. Puunjalostusteollisuuden vienti ja sitä kautta metsätyöntekijöiden tarve vaihtelivat suuresti, ja pohjoiset metsätyömaat vetivät talveksi töihin myös niin sanottuja lentojätkeä eteläisemmästä Suomesta. Vuoden 1956 lopussa voimaan astunut uusi työllisyyslaki siirsi ensisijaisen vastuun työttömyyden torjumisesta kunnilta valtiolle ja vakiinnutti käytännön, jonka mukaan työttömyystöiden sijaan järjestettiin työttömyyttä ennalta ehkäiseviä *työllisyystöitä*.²⁸⁰

Perinteinen työlinja jatkui Virolaisen ja Paasion hallitusten johdolla 1960-luvun jälkipuoliskolle asti, minkä jälkeen työvoimapolitiikka aktivoitui.²⁸¹ Merkkinä orastavasta muutoksesta työnvälitys ja ammatinvalinnanohjaus oli valtiollistettu vuoden 1961 alusta, sillä kunnallinen taso ei pystynyt käsittelemään laajoja rakenteellisia ongelmia. Uudistuvaan työvoimapolitiikkaan kuului työttömyyttä torjuvan ammattikurssitoiminnan muokkaaminen yhtenäiseksi ja säännölliseksi. Työvoimapolitiittista muutosta on luonnehdittu siirtymäksi ”lapiolinjalta” ”koulutuslinjalle”. Tämä sisälsi myös ideologisen muutoksen siinä, mitä pidettiin työttömyyden syynä: työn puute muuttui yksilön

278 Helsingin kaupungin tilastollisissa vuosikirjoissa on huomautus, että ”työnhakijain luku on v. 1961 lähtien laskettu aiemmasta poikkeavalla tavalla”, mutta tilastointitapoja ei selitetä tarkemmin. Vuodesta 1968 lähtien kukin työnhakija tilastoitiin työnhakijaksi vain kerran riippumatta siitä, kuinka monta kertaa hän vuoden aikana haki työpaikkaa työnvälitystoimistosta. Tätä ennen ilmeisesti jokaisen henkilön kaikki vuoden aikana tapahtuneet työnhakukerrat tilastoitiin erillisinä työnhakijoina. Taulukko 166. Julkinen työnvälitys vuosina 1935–63. HTV 1964; taulukko 162. Julkinen työnvälitys vuosina 1935–67. HTV 1968; taulukko 151. Julkinen työnvälitys 1968. HTV 1969; taulukko 152. Julkinen työnvälitys 1969. HTV 1970; taulukko 146. Julkinen työnvälitys 1970. HTV 1971. Työttömyystilanne heikkeni koko maassa vasta 1970-luvun jälkipuoliskolla, kun työttömyysaste kohosi ensimmäisen öljykriisin jälkeisessä lamassa vuonna 1978 lähes kahdeksaan prosenttiin. Uutta oli tuolloin myös työttömyysriskin kohdentuminen entistä enemmän teollisuuden ja palvelualojen työntekijöihin, sekä miehiin että naisiin, ja myös korkean ammattitaidon omaaviin. Hjerpe 1990, 92; Kalela 1989, 198; Pulma 2000, 149.

279 Vanhempien työttömyyden tai työn puutteen heijastumisesta nuorten suunnitelmiin katso luku 7.1.

280 Kalela 1989, 130–131, 166, 170–171; Puoskari 2013, 51–52. Sotien jälkeistä työttömyyshuoltoa voidaan kutsua lapiolinjaksi, sillä tietyömaat olivat yleisin työttömyys-/työllisyystyömaiden muoto. Nenonen 2006, erityisesti 26–36.

281 Puoskari 2013, 54, 147–150, 275–276.

puutteiksi.²⁸² Työvoimahallinnossa ja -politiikassa tapahtuneet muutokset edustivat yhteiskunnan demokratisoitumista sekä viranomaisten ja kansalaisten muuttuvaa suhdetta. Työttömän ei enää tarvinnut anoa kortistoon pääsyä, vaan sen sijaan hänellä oli oikeus työvoimaviranomaisten *palveluihin* ja työttömyyskorvaukseen.²⁸³ Hallinnollisten uudistusten jatkona ja osoituksena työvoimapolitiikan keskeisyydestä yhteiskunnalliselle kehittämiselle oli erillisen työvoimaministeriön perustaminen vuonna 1970 entisestä kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriön työvoima-asiain osastosta.

Valtio alkoi myös tarjota taloudellista tukea työttömäksi jääneelle. Työttömyyskassat olivat 1950-luvun lopulle asti työväen oma-apuorganisaatioita jäsenmaksujen kattaessa yli puolet niiden tuloista. Vuonna 1960 säädetty työttömyyskassalaki nosti avustusten tasoa kasvattaen nopeasti kassojen luku- ja jäsenmääriä. Vielä vuonna 1961 työttömyyskassat maksoivat avustuksia vain 3,3 miljoonaa markkaa, mutta vuonna 1972 niitä maksettiin jo 151 miljoonaa. Samana ajanjaksona työttömyyskorvauksiin käytetyt määrärahat kasvoivat 0,3 miljoonasta markasta 41 miljoonaan.²⁸⁴ Työttömyyskassaan kuulumisen saattoi helpottaa leskeksi tulleen puolison ja orvoksi jääneiden lasten tilannetta. Esimerkiksi erään kansakoulutyttö rautateillä työskennellyt isä oli kuollut tapaturmaisesti tytön ollessa kymmenvuotias. Ammatinvalinnanohjaajan haastattelussa tyttö totesi kodin taloudellisen tilanteen tiukentuneen isän kuoltua, mutta tältä oli jäänyt perheen turvaksi eläke. Tytön vuotta vanhempi sisko kävi oppikoulua, ja tyttö itse aikoi iltaoppikouluun.²⁸⁵

Työvoimapolitiikan vähittäiset muutokset noudattelivat Pekka Kuusen *60-luvun sosiaalipolitiikka* -teoksessa esitettyjä ajatuksia; talous- ja sosiaalipolitiikka tuli mieltää osaksi kokonaisvaltaista yhteiskuntapolitiikkaa. Työttömyyden torjumisen sijaan oli pyrittävä taloudellista kasvua tukevaan työvoimapolitiikkaan. Työttömyys- tai työllisyystöiden sijaan valtion piti työttömyysvakuutusjärjestelmän avulla korvata ansionmenetyksien siinä tapauksessa, ettei soveliaista paikkaa pystytty tarjoamaan. Kuusi nosti esiin kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriön osastopäällikkö Eljas Kahran sotavuosina korostaman yhteyden työnvälityksen, ammatinvalinnanohjauksen ja ammattikoulutuksen välillä.²⁸⁶ Työvoimapolitiikan aktivoituminen osoitti uskoa suunnitteluyhteiskuntaan. Suomi imi koulutuspolitiikan tapan työvoimaa koskevaan suunnitteluun vaikutteita muista maista muun muassa OECD:n kautta. Keskusjohtoinen, kokonaisvaltainen suunnittelu otettiin käyttöön myös esimerkiksi Ranskassa, Länsi-Saksassa, Isossa-Britanniassa ja Ruotsissa.²⁸⁷

282 Hurmerinta, Ilari: Nuorten työttömien ammattikasvatus. *Ammattikasvatus* 2/1959; Silvennoinen 2002, 95, 191; Kivirauma & Silvennoinen 1989, 9.

283 Kalela 1989, 197.

284 Vapaaehtoinen työttömyyskassajärjestelmä oli luotu 1910-luvulla. Työttömyyskorvauksista säädettiin laki samana vuonna kuin työttömyyskassoista (1960), mutta korvaukset saivat merkitystä vasta 1960-luvun jälkipuoliskolla. Eri vuosien avustus- ja määrärahasummita vertaillaessa on huomioitava vuoden 1963 rahaudistus, jonka myötä sadasta vanhasta markasta tuli yksi uusi markka, joka jaettiin sataan penniin. Kalela 1989, 186–187, 189; Esping-Andersen & Korpi 1986, 58; Bergholm 2007a, 478–484.

285 Kansakoulutyttö 1960, numero 34.

286 Työlinjaa oli kritisoitu muun muassa työvoiman alueellisen ja ammatillisen liikkuvuuden patoamisesta jo 1950-luvulla ennen Kuusen teosta. Kalela 1989, 177–178, 180–183, 185.

287 Kalela 1989, 190, 196; Siltala 2004, 48–49.

Alhaista työttömyyttä sotien jälkeisinä vuosikymmeninä selitti voimakas talouskasvu. Vahva ja jatkuva kasvu oli yleislänsimainen ilmiö, jonka poikkeuksellisuuteen havahduttiin vasta kehityksen katkettua vuoden 1973 öljykriisin seurauksena.²⁸⁸ Suomen bruttokansantuote henkeä kohden kasvoi vuosina 1946–1960 keskimäärin lähes neljä prosenttia vuodessa, ja vuosina 1960–1974 lukema oli jopa 4,4 prosenttia. Bruttokansantuote kasvoi joka vuosi lyhyistä lama- ja taantumajaksoista huolimatta. Taloudelliset laskukaudet jäivät lyhyiksi ja niistä toivuttiin nopeasti. Suurin osa talouskasvusta oli työn tuottavuuden kasvun eikä työpanoksen lisääntymisen ansiota. Tuottavuutta kasvattivat kone- ja laiteinvestoinnit, kehittyvä teknologia sekä työntekijöiden paraneva terveydentila ja koulutustaso eli inhimillisen pääoman kasvu. Hyvä kehä ylläpiti kehitystä. Yritykset käyttivät voittonsa pääosin investointeihin, mikä oli mahdollista kulutuksen kasvaessa. Tämä puolestaan nojautui siihen, että kansalaiset luottivat jatkuvaan kehitykseen. Valtion ja työmarkkinaosapuolten vahva kolmikanta pystyi 1960-luvulla takaamaan kaikille parannuksia: työntekijöille nousevan ansiotason ja etuja, työnantajille rauhan suunnitella toimintaa ilman lakonuhkia ja mahdollisuuden sovittaa työntekijöiden vaateet tuottavuuskehitykseen sekä valtiolle yhteiskuntarauhan.²⁸⁹

Talouskasvu oli yhteydessä myös nuoreen väestörakenteeseen ja edulliseen huoltosuhteeseen. 1950-luvun puolivälissä alle 15-vuotiaiden osuus väestöstä oli korkeimmillaan muodostaen lähes kolmanneksen väkiluvusta. Vielä 1960-luvun lopussakin alle 15-vuotiaita oli neljännes. Työikäisiä oli 1950–1960-luvulla noin kaksi kolmannesta. Ennen 1950-luvun puoliväliä 65 vuotta täyttäneiden osuus väestöstä oli ollut alle seitsemän prosenttia, ja tästä osuus hiipi keskimääräisen eliniän pidentyessä kymmenesosaan 1970-luvun alkuun mennessä. Väestöllinen huoltosuhde, eli alle 15-vuotiaiden ja yli 65-vuotiaiden määrä sataa työikäistä kohden, vaihteli 50:n ja 60:n välillä 1950- ja 1960-luvuilla, mikä oli erittäin edullinen suhdeluku talouden kannalta.²⁹⁰

Talouskasvu, yksityisen kulutuksen kasvu ja elintason nousu kietoutuivat 1950- ja 1960-lukujen kehityksessä yhteen. Yksityinen kulutus kaksinkertaistui 1950-luvun alusta 1970-luvun puoliväliin, mikä johtui säännöstelyn purkamisesta, kulutustavarajakelun paranemisesta ja reaali-palkkojen kasvusta. Edellisistä vuosikymmenistä poiketen yksityisessä kulutuksessa lama-aikoina tapahtuneet laskut olivat 1950-luvulta alkaen aiempaa maltillisempia. Reaali-palkat kohenivat nopeasti 1960-luvulla, ja 1970-luvun puolivälissä reaali-ansiot olivat 2,5-kertaiset vuoteen 1948 verrattuna.²⁹¹ Myös pienipalkkaisten asema koheni huomattavasti. Vuosisadan alusta juontanut määrittely-yhteys heidän palkkatasonsa ja toimeentulominimin välillä katkesi 1960-luvun alussa köyhäinhoidon normistossa: vakinaisessa palkkatyösuhteessa olevat työläiset pääsivät irti köyhyysrajasta. Sosiaaliset

288 Yleisesti taloudellisesta kehityksestä ”kultaisina vuosina” länsimaissa, katso Hobsbawm 1999, 326–362.

289 Hjerpe 1988, 41, 46–47, 51–53, 95–96, 126–128; Siltala 2004, 51–56, 59. Työmenetelmien kehittymisen, tuottavuuden nousun ja yleisen hyvinvoinnin välinen yhteys tuotiin esiin myös nuorille suunnatuissa ammatinvalinnanohjauselokuviissa. Ajankohtainen tehtävämme. MV-4095, KAVI; Ammattikasvatus, tie tulevaisuuteen. SL-15903, KAVI.

290 PX-Web-tietokannat, Tilastokeskus.

291 Heinonen 1998, 252; Väänänen & Turtiainen 2014a, 43.

ongelmat määrittyivät nimenomaan palkkatyösuhdetta vailla olevien ongelmiksi.²⁹²

Elintason nousua ja vakautumista kuvaavat myös muutokset yksityisen kulutuksen rakenteessa: välttämättömyysmenojen, ennen kaikkea elintarvikkeiden, osuus pieneni, ja rahaa riitti esimerkiksi kulutustavaroiden hankintaan, matkustamiseen, koulutukseen ja huvitteluun. Samalla ravinto monipuolistui ja energiaa saatiin yhä enemmän ”kalliimmista kaloreista” ruokavalion muuttuessa eläinkuntavaltaisemmaksi. Juuston, lihan, sokerin, rasvojen sekä hedelmien ja vihannesten kulutus kasvoi merkittävästi, kun taas leivän ja perunan kulutus pientyi. Ruokavaliota muokkasivat myös teknologisen kehityksen ja uusien kodinkoneiden mahdollistamat uutuudet, pakasteet ja einekset. Myös asumistaso parani asumistiheyden väljentyessä ja asuntojen varustetason parantuessa.²⁹³

Elämäkertatutkimuksissa on havaittu huomattava muutos sosiaalisen ja taloudellisen turvallisuuden kasvussa vertailtaessa 1940-luvulla tai sen jälkeen ja tätä aiemmin syntyneiden elämäkertoja. Nuorena aloitetun työn ja jatkuvan raatamisen tilalle elämän keskeisimpänä juonteena alkoi nousta kouluttautuminen ja ammatin hankkiminen.²⁹⁴ Hyvinvointivaltiota rakentavat uudistukset ja reaalipalkoissa tapahtunut nousu paransivat myös heikoimmassa asemassa olevien elinehtoja. Esimerkiksi vasemmistopuolueet veivät keväällä 1960 eduskunnassa läpi uuden vuosilomalain, joka pidensi työntekijöiden vuosittaisen lomaoikeuden kolmiviikkoiseksi. Tätä edeltäneessä, vuonna 1946 säädetyssä laissa näin pitkä vuosiloma oli varattu vain vähintään viisi vuotta samassa työsuhteessa olleille. Muille lomaa oli kertynyt yksi päivä työssäolokuukautta kohden, mikä tarkoitti käytännössä kahta viikkoa. Vuoden 1960 lakiuudistus paransi myös lakisääteistä vuosilomapalkkaa.²⁹⁵

Vuosityöaika lyheni 1960-luvulla vielä toisella tavoin, kun 48-tuntisesta työviikosta siirryttiin ensin vuonna 1959 laajasti 45-tuntiseen ja sitten 40-tuntiseen. Jälkimmäinen muutos toteutui asteittain vuosina 1966–1970. Lauantain muuttuminen vapaapäiväksi ei laskenut ansiotasoa, sillä palkat nousivat samaan aikaan nopeasti.²⁹⁶ Lisääntyvän vapaaajan viettämiseen oli käytettävissä entistä enemmän rahaa. Vapaa-ajanmenoihin kului 1950-luvun puolivälissä alle kymmenes kotitalouksien kulutuksesta, mutta kymmenen vuotta myöhemmin osuus oli yli viidennes.²⁹⁷

292 Pulma 2000, 141, 143–145, 154–156.

293 Hjerpe 1988, 101, 104–107; Heinonen 1998, 253. Ruokavaliomuutokset ja ruumiillisen työn väheneminen olivat yhteydessä myös sydän- ja verisuonitautien lisääntymiseen. Katso esimerkiksi Arveluttava kunnia *Koti* 3/1964. Kaikki eivät suhtautuneet elintason nousuun varauksettoman myönteisesti, sillä sen pelättiin vaikuttavan ihmisten moraalikäsitteisiin muuttaen ihmiset materiaalin palvojiksi. Elintason nousu yhdistettiin myös sairauksiin ja perheenjäsenten väliseen epäsuopuun. Esimerkiksi Massa, Yrjö: Elintasoko elämän puntarina? *Kotiliesi* 23/1955; Mäkinen-Ollinen, Aune: Teollistuminen uhkaa perhe-elämää. *Kotiliesi* 22/1956; Syväne, Sirkka: Elintason kierreportaissa. *Kotiliesi* 1/1957.

294 Roos 1987, 53–58; Häkkinen 2014, 49–51.

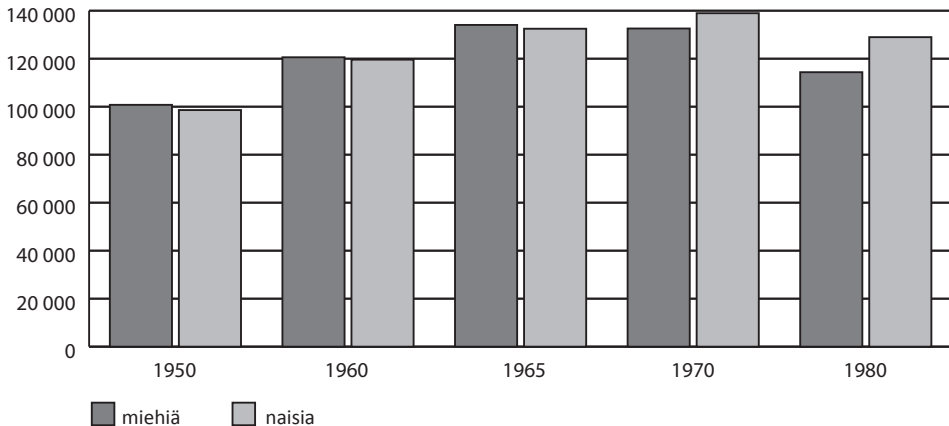
295 Bergholm 2007a, 476–478; Työntekijäin vuosilomalaki, Ask. 317/1946; Laki työntekijäin vuosilomasta, Ask. 199/1960. Vuosilomien pidentyminen ja ansiotason nousu lisäsivät matkustamista niin kotimaassa kuin ulkomaille. Lisääntyvästä matkailusta ja sen heijastumisesta nuorten suunnitelmiin katso luku 14.

296 Bergholm 2007b, 242–249; Uljas 2012, 241–243.

297 Heinonen 1998, 254–255.

3.3 HELSINKILÄISMIESTEN JA -NAISTEN OSALLISTUMINEN ANSIOTYÖHÖN

Ammatissa toimivien²⁹⁸ lukumäärä kasvoi Helsingissä sekä miesten että naisten osalta sotien jälkeen 1960-luvun puoliväliin asti. Vuonna 1950 kummankin sukupuolen edustajia oli työelämässä noin satatuhatta, ja viisitoista vuotta myöhemmin ammatissa toimivia helsinkiläismiehiä oli 134 000 ja -naisia 132 500. Edellisten absoluuttinen määrä kääntyi tämän jälkeen laskuun, mutta jälkimmäisten määrä kasvoi 1960-luvun jälkipuoliskolla ollen 139 000 vuonna 1970, kunnes sekin kääntyi laskuun 1970-luvulla (kuvio 10). Miehiä ja naisia toimi Helsingissä ansiotyössä suurin piirtein yhtä paljon. Naisten osuus kaikista ammatissa toimivista oli vuonna 1950 puoli prosenttiyksikköä vajaa puolet ja osuus hiipi seuraavina vuosikymmeninä enemmistöasemaan ollen 53 prosenttia vuonna 1980. Naisten osallistuminen kodin ulkopuoliseen ansiotyöhön yleistyi samaan aikaan koko maassa, mutta myöhemmin ja hitaammin kuin pääkaupungissa. Koko maassa naisia oli neljä kymmenestä ammatissa toimivasta 1950-luvulla, ja 1970-luvun puoliväliin mennessä heidän osuutensa oli kivunnut noin 45 prosenttiin.²⁹⁹

Kuvio 10. Ammatissa toimivien miesten ja naisten määrä Helsingissä 1950, 1960, 1965, 1970 ja 1980³⁰⁰

Ammatissa toimivien miesten ja naisten lukumäärien lisäksi sukupuolten ammatissa toimivuuden suhteellinen yleisyys on tärkeä ottaa huomioon. Helsinki oli monen muun kaupungin tapaan alkanut teollistumisen myötä muuttua naisvaltaiseksi jo 1880-luvulla. Tyttöjen ja naisten voimakas hakeutuminen kaupunkiin näkyi tutkimusajanjaksollakin

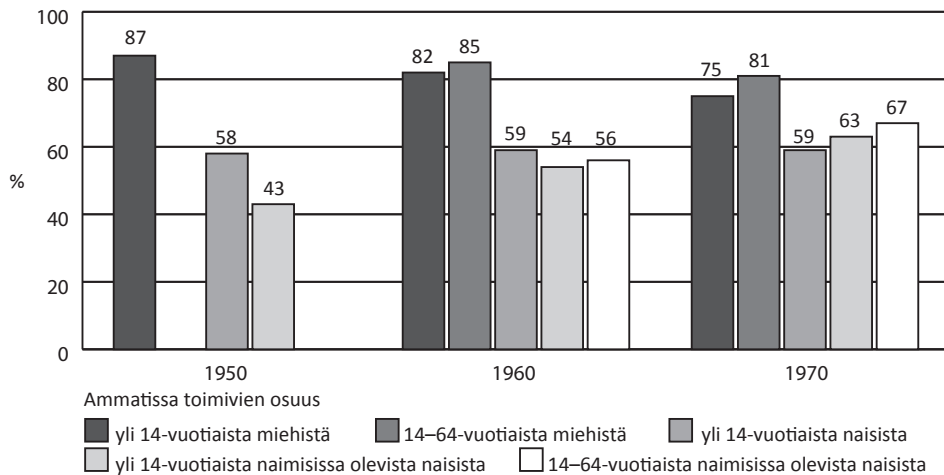
²⁹⁸ Ammatissa toimivuuden käsitteestä katso aineistoanalyttinen selvitys (liite 1).

²⁹⁹ Taulu 1. Väestö ammattiaseman ja yksityiskohtaisen elinkeinoajan mukaan. SVT VI C : 102:4; taulu 1. Ammatissa toimiva väestö elinkeinon (3-numeroinen ryhmittely) ja ammattiaseman mukaan; koko maa, kaupungit ja kauppalat. SVT VI C : 103:3; taulu 1. Ammatissa toimivat (1985 ja 1990 työlliset) elinkeinon (1-5-nro), ammattiaseman ja sukupuolen mukaan vuosina 1970–1990. SVT Väestö 1995:6.

³⁰⁰ Liite 4.

esimerkiksi 15–19-vuotiaiden kohdalla: tämän ikäisiä tyttöjä asui 1950- ja 1960-luvuilla kaupungeissa enemmän kuin saman ikäluokan poikia, kun taas maalaiskuntien nuorissa oli poikaenemmistö. Epäsuhtaan miesten ja naisten lukumäärien välillä olivat vaikuttaneet myös sodissa kuolleet. Kyse ei ollut pienestä erosta, sillä pääkaupungissa oli 1950–1960-luvulla yli 15-vuotiaita naisia 50 000–60 000 enemmän kuin miehiä. Naisten pidempi elinajanodote ei selitä eroa, sillä esimerkiksi vuonna 1960 työikäisiksi katsottavia 15–64-vuotiaita helsinkiläisnaisia oli 177 000, kun samanikäisiä miehiä oli vain 137 000. Tämä tarkoitti väistämättä sitä, että moni kaupunkilaisnainen jäi naimattomaksi. Helsingin palveluelinkeinot työllistivät runsaasti naisia, ja samaan aikaan syrjäseutujen väestö miesvaltaistui.³⁰¹

Työikäisten naisten ja miesten suuren määrällisen eron vuoksi kuviossa 11 on esitetty ammatissa toimivuuden vaihtelu sukupuolen ja naisten kohdalla myös siviilisäädyn mukaan vuosina 1950, 1960 ja 1970. Yli 14-vuotiaista helsinkiläismiehistä oli vuonna 1950 ammatissa toimivia lähes yhdeksän kymmenestä, mutta heidän osuutensa laski seuraavina vuosikymmeninä: kaksikymmentä vuotta myöhemmin se oli enää kolme neljäsosaa. Jos yli 65-vuotiaat jätetään tarkastelun ulkopuolelle, ammatissa toimineiden miesten osuus laski maltillisemmin. Laskusuunnan taustalla oli koulutuksen pidentyminen: nuorissa ikäluokissa oli yhä harvinaisempaa siirtyä 14-vuotiaana työelämään, sillä pakollisen oppivelvollisuuden ja työelämän väliin kiilasi uusi elämänvaihe, opiskeluaika. Uudenlainen elämänvaihe syntyi myös elinkeinon toiseen päähän, kun eläkejärjestelmä kehittyi.³⁰² Tietoiset päätökset lyhensivät työuria molemmista päistä.

Kuvio 11. Ammatissa toimivien osuus helsinkiläismiehistä ja -naisista 1950, 1960 ja 1970³⁰³

301 Turpeinen 1997, 25–26, 105; Aalto 1967, 21.

302 Urponen 1994, 232–237. Eläkejärjestelmästä lyhyesti katso luku 3.2.

303 Vuodelta 1950 kaikkia kuviossa esitetyjä osuuksia ei ole voitu laskea, sillä väestölaskennan julkaisuissa ei ole tuolloin eritelty ammatissa toimivia iän ja sukupuolen mukaan. Taulu 1. Väkiluku ja tärkeimmät väestön rakennetiedot, kunnittain. SVT VI C : 102:1; taulu 2. Ammatissa toimiva väestö ja sen perheenjäsenet elinkeinon ja ammattiaseman mukaan; koko maa, kaupungit, kauppalat ja maalaiskunnat. SVT VI C : 102:2; taulu 4. Ammatissa toimiva väestö elinkeinohaaran, ammattiaseman ja siviilisäädyn

Vaikka myös naisten opiskelu yleistyi tutkimusajanjaksolla huomattavasti, heillä ansiotyö pysyi yhtä yleisenä ja tiettyjä ryhmiä tarkasteltaessa jopa yleistyi selvästi. Kaiken kaikkiaan ammatissa toimivien osuus yli 14-vuotiaista naisista pysyi vakaana 60 prosentin tuntumassa (kuvio 11). Perheellisten naisten työnteko ei ollut harvinaista tutkimusajanjakson alussakaan, mutta se yleistyi huomattavasti 1950- ja 1960-luvuilla. Vaikka 1940-luvun lopulla naistyöntekijöitä irtisanottiin enää harvoin avioliiton solmimisen tai raskauden takia, osa naisista erosi – ainakin näennäisen vapaaehtoisesti – ansiotyöstään näistä syistä. Tällaiseen valintaan oli sosiaalista painetta, ja siihen vaikutti myös lastenhoitojärjestelyjen vaikeus. Kaupungin lastentarhapaikkojen kysyntä ylitti jatkuvasti tarjonnan, eikä aviopuolisoiden yhteisverotus ja tarve palkata kotiapulainen tai saada esimerkiksi joku sukulainen lapsista huolehtimaan kannustanut työntekoon. Molempien vanhempien työnteko oli joissakin perheissä taloudellinen pakko, toisissa tietoinen valinta.³⁰⁴

Jarruttavista tekijöistä huolimatta naimisissa olevien naisten ansiotyö yleistyi. Kun helsinkiläisvaimoista oli vuonna 1950 ammatissa toimivia 43 prosenttia, kymmenen vuotta myöhemmin osuus oli 54 prosenttia. Naimisissa olevien naisten kodin ulkopuolinen työnteko yleistyi voimakkaasti myös 1960-luvulla kohoten lähes kahteen kolmasosaan kaikkien yli 14-vuotiaiden osalta. Kun kansaneläkkeeseen oikeutetut 65 vuotta täyttäneet jätetään huomiotta, naimisissa olevien naisten ammatissa toimivuus kohosi 1960-luvun aikana yhdellätoista prosenttiyksiköllä kahteen kolmasosaan (kuvio 11). Nopean yleistymisen dramaattisuutta korostaa miesten ammatissa toimivuuden samanaikainen laskusuuntaus. Tutkimusajanjakson lopussa ansiotyön tekeminen oli naimisissa olevilla naisilla yleisempää kuin kaikilla naisilla keskimäärin. Yleistyminen muokkasi nuorten tyttöjen käsitystä ja odotuksia omasta tulevaisuudestaan. Siviilisäädyn vaihtuminen ja perheellistyminen ei enää keskeyttänyt kodin ulkopuolella tehtävää työtä niin yleisesti kuin se vielä tyttöjen äitien sukupolvilla oli tehnyt. Kokoaikainen perheenäitiys tuli olemaan todellisuutta entistä pienemmälle osalle tyttöjä.³⁰⁵

Tyttöjen ja poikien työntekoa koskeville suunnitelmille loi puitteita naisten ja miesten erilaisen ammatissa toimivuuden lisäksi se, missä ammateissa naiset ja miehet toimivat.

mukaan; koko maa, kaupungit, kauppalat, maalaiskunnat, Helsinki, Turku ja Tampere. SVT VI C : 102:4; taulu 2. Ammatissa toimiva väestö sukupuolen, iän ja ammattiaseman mukaan; tilastoalueet, Helsinki, Tampere ja Turku sekä Vaasan Rannikkoalue. SVT VI C : 103:6; taulu 3. Väestö koulusivistyksen ja iän mukaan; läänit ja tilastoalueet, Helsinki, Tampere ja Turku sekä Vaasan Rannikkoalue. SVT VI C : 103:8; taulu 4. Väestö iän, sukupuolen ja siviilisäädyn mukaan 5-vuotisyhmittäin, lääneittäin ja tilastoalueittain, Helsingissä, Tampereella ja Turussa sekä Vaasan Rannikkoalueella. SVT VI C : 103:2; taulu 1.1. Väestö iän, sukupuolen ja siviilisäädyn mukaan ja taulu 2.4. Ammatissa toimiva väestö siviilisäädyn, iän, sukupuolen ja sosiaaliryhmän mukaan. VL 1970.

304 Hentilä 1999a, 293; Pulma 2000, 298; Lähteenmäki 1995, 259–261; Väänänen, Marjatta: Aviopuolisoiden yhteisverotus. *Kotiliesi* 1/1965; Minttu: Palasin työhön – palasin kotiin. *Kotiliesi* 4/1962; Tamminen, Maisi: Kannattaako äidin ansiotyö vai nieleekö yhteisverotus lisäansion? *Kotiliesi* 2/1953; Kario, Maija: Ansioäidin puheenvuoro. *Kotiliesi* 18/1956. Naisten työssäkäynnin ja kotiäitiyden välisestä suhteesta 1950-luvulla katso Marander-Eklund 2014, 190–225. Työläisnaisten palkkatyöhön osallistumisen yleistymisestä 1900-luvun alkupuoliskolla katso Lähteenmäki 1995, 48–61.

305 Ammatinvalinnanohjausta saaneiden koululaisten äitien ammatissa toimivuudesta katso aineistanalyttinen selvitys, ammattiasemaluokittelu ja siitä johdettu yhteiskuntaluokkajaottelu (liite 1).

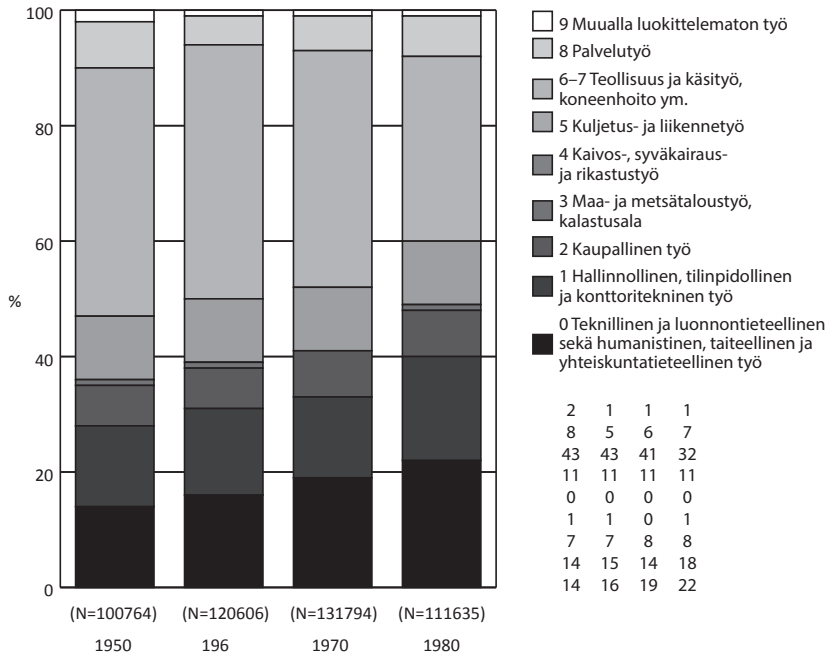
Kuvaan työmarkkinoiden sukupuolittuneisuutta ammattirakennetilastoinnin avulla.³⁰⁶ Hyödynnän siinä käytettyä luokitusta sekä nuorten lähipiirin ammatteja ja ammattialoja³⁰⁷ että nuorten suunnitelmia kuvatessani. Näin suunnitelmat vertautuvat ammattirakenteen kehitykseen, mikä antaa pohjaa niiden realistisuuden tarkastelulle. Luokittelun rakennetta ja muodostumista on kuvattu aineistoanalyttisessä selvityksessä (liite 1).

Helsingiläismiesten ja -naisten ammattirakenteissa oli merkittäviä eroja, vaikka tutkimusajanjaksolla niissä tapahtui myös samansuuntaista kehitystä (kuviot 12 ja 13). Seuraavassa luvussa esittelen ammattirakennetta vuosina 1950–1980 luokituksen pääryhmätasolla³⁰⁸ ja vertailen sitä lyhyesti nuorten ammattisuunnitelmien sijoittumiseen rakenneluokitukseen (liite 5). Rakennekehitystä ja nuorten ammattisuunnitelmia tarkasteltaessa täytyy muistaa, että työmarkkinoilla on jokaisena läpileikkaushetkenä monen eri sukupolven edustajia, ja se, että ammatti- ja elinkeinorakenne kehittyy ensisijaisesti työmarkkinoille ensi kertaa tulevien uusien sukupolvien kautta. Pureudun tarkemmin nuorten suosimiin ammatteihin ja nuorten käyttämiin perusteluihin suunnitelmilleen pääluvussa III, kun tarkastelen nuorten suosimia ammatteja ja sukupuolen vaikutusta suunnitelmiin.

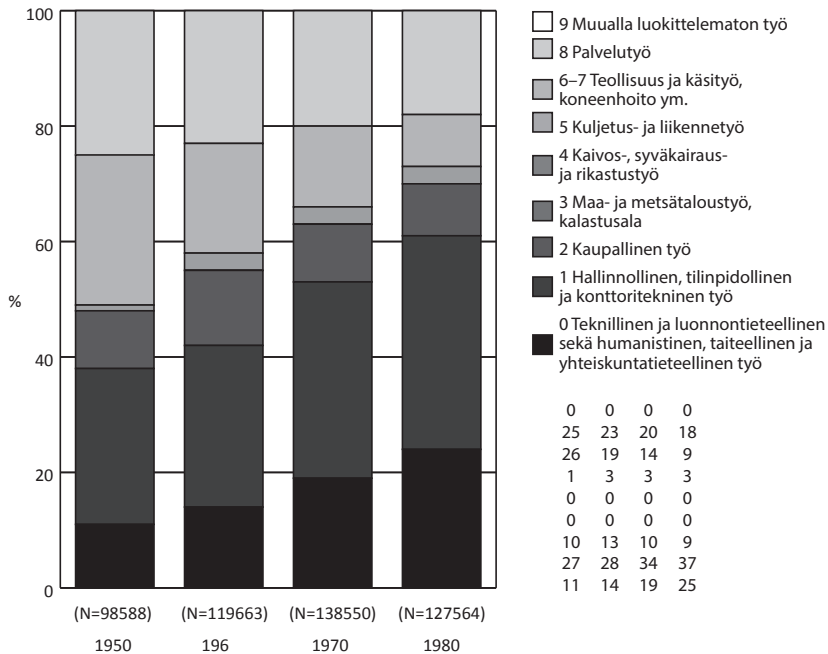
306 Luokitusten ja sukupuolen välisestä ongelmallisesta suhteesta katso Kinnunen 2001.

307 Viittaan työssäni käsitteillä ammattiala ja ala usean ammatin muodostamaan laajempaan kokonaisuuteen, esimerkiksi graafinen työ tai opetusala. Alat rinnastuvat lähinnä ammattiluokituksen kaksinumeroisiin ryhmiin. Terminä ammattiala ei ole virallinen siinä mielessä, että se olisi käytössä esimerkiksi tilastoinnissa, mutta sitä käytetään yleiskielessä käyttämässäni merkityksessä.

308 Yksityiskohtaisemmat tiedot sisältävä ammattirakennetilasto on työn liite 4.

Kuvio 12. Helsinkiläismiesten ammattirakenne 1950, 1960, 1970 ja 1980³⁰⁹

Kuvio 13. Helsinkiläisnaisten ammattirakenne 1950, 1960, 1970 ja 1980³¹⁰

309 Taulukko 44. Varsinaiset ammatinharjoittajat ammatin, kielen ja sukupuolen mukaan 31.12.1950. HTV 1956; liite 4. Ammattirakennetilaston kokoamisesta katso aineistoanalyttinen selvitys (liite 1). 310 Mt.

4 Ammattirakenne ja nuorten suunnitelmat

4.1 MIESVALTAISEN TEOLLISUUDEN VALTA-ASEMA

Helsingin ammatti- ja elinkeinorakenne oli etenkin heti sotien jälkeen hyvin erilainen muuhun maahan tai muihin kaupunkeihinkin verrattuna. Toisin kuin valtaosa Suomesta, joka muuttui agraarisesta maasta palveluyhteiskunnaksi, Helsinki kävi läpi selvän teollisen kehitysvaiheen. Tutkimusajanjaksolla miesten ammattirakennetta dominoivat teollisuus- ja käsityöläisammattit.³¹¹ Tähän ammatissa toimivien määrällä mitattuna suurimpaan kokonaisuuteen kuului paljon tehtäviä, joissa monotoninen ja itseään toistava työ suoritettiin suurissa tehdashalleissa ja joissa tuotteen valmistus oli jaettu moneen eri työvaiheeseen. Siihen lukeutuivat myös perinteisemmät käsityöläisammattit, kuten suutarit, modistit ja kellosepät. Tehtaan sijaan työpaikka saattoi olla pienessä verstaassa tai liikkua asiakkaiden tarpeiden mukaan. Teollisuustoiminnan syrjäyttäessä käsityönomaista tuotantoa monet käsityöläiset muuttuivat uusien tuotteiden valmistajista vanhojen korjaajiksi. Toisaalta käsityöammattien toinen kehityspierre oli erikoistuminen yhä pidemmälle ja ammattien muuttuminen lähelle taidekäsityötä.³¹²

Kaikista ammatissa toimivista helsinkiläisistä yli viidesosa oli teollisuuden, käsityön tai koneenhoidon parissa työskenteleviä miehiä sekä vuonna 1950 että 1960. Tämä näkyi myös kansakoulupoikien suunnitelmissa, joita teollisuus- ja käsityöammattit hallitsivat. Ensimmäisenä otosajankohtana lähes puolet heistä piti tällaista ammattia ensisijaisena aikeenaan, seuraavana otosajankohtana osuus oli lähes kaksi kolmasosaa, mistä se edelleen kohosi niin, että 1970-luvun taitteessa kansakoulupojista seitsemän kymmenestä aikoi teollisuuden, käsityön tai koneenhoidon pariin. Oppikoulupoikien kiinnostus teollisuusammatteihin kasvoi tutkimusajanjakson aikana hieman vajaasta kymmenesosasta noin 15 prosenttiin (liite 5).³¹³

Kansakoulupoikien lisääntynyt into suunnitella teollisuuden, käsityön ja koneenhoidon ammatteja ei vastannut ammattirakenteessa tapahtunutta kehitystä, päinvastoin.

311 Ammattirakenneluokituksen 6–7-pääryhmä. Liite 4. Ryhmän virallinen nimi ammattirakenneluokittelussa oli Teollisuus ja käsityö, koneenhoito ym. Luokituksen muut pääryhmät olivat yksinumeroisia, mutta tämä pääryhmä sisälsi kaksi numeroa siihen kuuluvien ryhmien ja alaryhmien suuren määrän vuoksi. Merja Kinnunen on väitöskirjassaan kiinnittänyt huomiota tämän miesvaltaisen pääryhmän tarkkaan jaotteluun ja naisvaltaisten alojen huomattavasti suurpiirteisempään jaotteluun. Kinnunen 2001, 88–91. Esimerkiksi erään luettelon mukaan metalliteollisuuden konepajassa saattoi olla 189 erilaista ammattia. Rauhala, Pekka: Konepaja-ammateista. *Ammattikasvatus* 1/1963.

312 Hoffman 1997, 279–282.

313 Oppikoulupoikien kohdalla päätelmiä vaikeuttaa sekä ammatinvalinnanohjauksen suuntaaminen 1960-luvulla niihin, joiden katsottiin olevan erityisesti sen tarpeessa että 1970-luvun taitteen otoksen pieni koko.

Sotia edeltäneet kaksi vuosikymmentä olivat olleet Helsingissä teollisuuden voimakasta kasvukautta, jolloin monet keskustassa sijaitsevat teollisuuslaitokset olivat laajentuneet täyttämään kokonaisia kortteleita. Teollisuuden, käsityön ja koneenhuollon ammattitehtävien työskenteli helsinkiläismiehistä tasaisesti vähintään neljä kymmenestä vuosina 1950–1970. Absoluuttisina lukuina heidän määränsä kasvoi 1960-luvun puoliväliin asti, jolloin teollisuuden työntekijämäärä oli korkeimmillaan. Tuolloin lähes 55 000 helsinkiläismiestä sai elantonsa teollisuuden, käsityön ja koneenhuollon ammattitehtävistä. Seuraavan vuosikymmenen aikana tapahtui jyrkkä muutos, sillä vuonna 1980 näitä ammatteja edusti enää kolmannes ammatissa toimivista miehistä. Absoluuttisen määrän muutos oli sitäkin rajumpi: vuonna 1980 enää 36 000 miestä työskenteli teollisuuden, käsityön ja koneenhuollon parissa (kuvio 12).³¹⁴

Työntekijämäärä väheni, koska teollisuusyritysten tuotantolaitokset olivat alkanee siirtyä keskustan ja ylipäänsä Helsingin ulkopuolelle 1960-luvun aikana. Uudet, suuri kokoiset koneet eivät sopineet vanhoihin monikerroksisiin tehtaisiin, vaan isot hallit olivat muuntelukelpoisempia ja sopivampia. Pääkaupungissa oli pulaa teollisuuden tarpeisiin sopivista tonteista, niiden hinnat olivat korkeita, eikä kaavoittaminen edennyt niin nopeasti kuin toimipaikkoja olisi haluttu laajentaa.³¹⁵

Naisten työllistäjänä teollisuus, käsityö ja koneenhuolto eivät olleet yhtä merkittävässä asemassa, ja suhteellisen osuuden kutistuminen alkoi jo 1950-luvulla hyvin voimakkaana. Osuus tippui vuoden 1950 neljäsosasta kymmenessä vuodessa viidesosaan ja seuraavalla vuosikymmenellä 14 prosenttiin. Vuonna 1980 enää vajaa kymmenesosa ammatissa toimivista naisista harjoitti teollisuuden, käsityön tai koneenhuollon ammattia. Absoluuttisesti näissä tehtävissä toimivien naisten määrä laski ensin 1950- ja 1960-lukujen kuluessa 25 000:stä 19 000 naiseen, ja seuraavalla vuosikymmenellä noin 11 000:een (kuvio 13, liite 4).

Samanaikaisesti kun kansakoulupoikien suunnitelmissa teollisuuden ja käsityön ammattien suosio kasvoi entisestään, se supistui kansakoulutyttöjen aikeissa 14:stä viiteen prosenttiin (liite 5). Ilmiötä selittää sukupuolten erilainen ammattirakenne ja eri teollisten toimialojen volyyymi Helsingissä. Tekstiilityö sekä leikkaus-, ompelu- ja verhoilutyö työllistivät suuren osan teollisuuden ja käsityön parissa toimivista naisista. Vuonna 1950 teollisuuden, käsityön ja koneenhuollon ammattitehtävistä naisista 45 prosenttia teki tekstiilityötä tai leikkaus-, ompelu- ja verhoilutyötä. Tekstiili- ja vaatehuollon ammattitehtävät kääntyivät ensimmäisinä teollisuuden osa-alueina Helsingissä laskuun 1950-luvun lopulla, jo ennen tuontikiilpailun kovenemista.³¹⁶ Tekstiili- ja vaatehuollon ammattitehtävät kuuluivat teollisuuden matalapalkka-aloihin, ja teknologisen kehityksen lisätessä vaihtotyön määrää palkkaus niin sanotussa tevanake-teollisuudessa jäi 1960-luvulla entisestään jälkeen teollisuuden keskimääräisestä ansiotasosta. 1960-luvun lopulla tevanake-teollisuuden

314 Hoffman 1997, 279, 337; taulukko 44. Varsinaiset ammatinharjoittajat ammatin, kielen ja sukupuolen mukaan 31.12.1950. HTV 1956; liite 5.

315 Hoffman 1997, 282–284, 337.

316 Taulukko 44. Varsinaiset ammatinharjoittajat ammatin, kielen ja sukupuolen mukaan 31.12.1950. HTV 1956; Hoffman 1997, 278.

työntekijöiden keskituntiansiot olivat kolme neljäsosaa koko teollisuuden keskimääräisistä tuntiansioista.³¹⁷

Teollisuuden, käsityön ja koneenhoidon ammattien työn luonteeseen vaikutti tutkimusajanjaksolla voimakkaasti koneellistuminen ja automaatio, jotka vähensivät ruumiillisen työn rasitusta. Samanaikaisesti tuotteiden valmistusprosessi pilkkoutui entistä pienempiin osiin, mikä vaikutti työntekijöiden ammatti-identiteettiin. Työntekijät erikoistuiivat, mutta samalla heiltä saattoi hävitä kokonaiskäsitys tuotteen valmistumisesta. Koneellistuminen ja automaatio aiheuttivat 1950–1960-luvulla pelkoja siitä, miten ne vaikuttaisivat työntekijöiden suhtautumiseen työntekoon ja laajemmin ihmisten välisiin suhteisiin.³¹⁸

Ammatteja voi sanoa yhdistäneen se, että niissä oltiin tekemisissä ensisijaisesti pikemmin erilaisten esineiden ja asioiden kuin ihmisten kanssa.³¹⁹ Työstettävät materiaalit vaihtelivat suuresti leipätaikinasta asfalttiin ja kankaista metalleihin. Teollisuuden palkkakehitys jäi 1950-luvulla ja 1960-luvun alkupuoliskolla jälkeen palkansaajien yleisestä ansiotasokehityksestä, sillä toimihenkilöiden suhteellinen palkkataso nousi 1950-luvun puolivälistä 1960-luvun jälkipuoliskolle asti. Sen sijaan teollisuuden palveluksessa olevien työntekijöiden suhteellinen palkkataso parani voimakkaasti vuosina 1968–1975. Palkkakehitys ei tosin ollut yhtenäistä teollisuuden eri toimialoilla.³²⁰

Yleisesti ottaen sotien jälkeiset vuosikymmenet olivat erittäin menestyksellisiä lähes kaikilla teollisuuden toimialoilla. Helsingissä kolme tärkeintä pääalaa olivat metalli-, elintarvike- ja graafinen teollisuus, joista ensimmäinen oli suurin sekä työllisyydellä että jalostusarvolla mitattuna. Hyvin miesvaltaisen metalliteollisuuden työntekijöiden keskituntiansiot olivat 10–15 prosenttia suuremmat kuin teollisuudessa keskimäärin.³²¹ Elintarviketyötä³²² tekevästä kaksi kolmesta oli vuonna 1950 naisia, mutta heidän osuutensa laski 1950-luvulla kuuteen kymmenestä ja 1960-luvun jälkipuoliskolla vähän yli puoleen. Elintarviketeollisuuden työntekijöiden palkkataso oli teollisuuden keskimääräistä tasoa heikompi. Elintarvikkeiden, juomien ja tupakan valmistuksessa työskennelleen keskituntiansio oli 1960-luvulla noin 90 prosenttia koko teollisuuden keskimääräisestä ansiosta.³²³

317 Tevanake on tekstiili-, vaatetus-, nahka- ja kenkäteollisuudesta käytetty lyhenne. Harjunen & Leppänen 1984, 22, 29–31.

318 Sormunen, Eino: Ihminen automatisaation puristuksessa. *Ekonomi* 4/1957; Olsson, Bertil: Automation pelko. *Ammatinvalinta* 2/1966; Wiio, Osmo A. Automaatio ja sen vaikutukset. *Ammatinvalinta* 2–3/1967, 7–9; Ross 2003, 5–6. Esimerkiksi metalliteollisuudessa toimineen valajan ammattiyhdistyksen ja siitä, että ”näkee työnsä tulokset”, katso Minustako valajaksi. MV-1754, KAVI. Koneellistumiseen on viitattu myös toisena teollisena vallankumouksena. Gini 2000, 34.

319 Osa ammattinvalinnanohjausta saaneista nuorista täytti vuonna 1960 lomakkeen, jossa kysyttiin oppilaan toivoman työn luonteesta. Vastakkainasetteluja, joiden välillä piti valita, olivat muun muassa urakkapalkalla – tuntipalkalla, ryhmässä – yksin ja pääasiassa ihmiset – esineet.

320 Harjunen & Leppänen 1984, 19–20, 22, 29–31.

321 Harjunen & Leppänen 1984, 22.

322 Ammattirakenneluokituksen ryhmä 72. Liite 4.

323 Liite 4; Harjunen & Leppänen 1984, 22.

Teollisuuden, käsityön ja koneenhuollon ammatteihin lukeutui myös miesvaltainen rakennusala.³²⁴ Rakennustoimintaan kohdistui paljon paineita sotien jälkeen, sillä korjausrakentamisen lisäksi oli rakennettava nopeasti uusia teollisuuslaitoksia rajan taakse jääneitä tehtaita kompensoimaan, sotakorvausten tuotantokapasiteettiin kohdistuvia vaatimuksia täyttämään ja kasvavaan kotimaiseen kysyntään vastaamaan. Rakentamista säädeltiin pitkään sotien jälkeen. Asuntorakentaminen pääsi vauhtiin Helsingin valmistautuessa vuoden 1952 olympialaisiin ja kasvoi 1960-luvun puoliväliin asti 1950-luvun lopun lyhytaikaista taantumaa lukuun ottamatta. Asuntopula oli erittäin polttava ongelma 1950-luvun alkupuolella, ja vasta sen hieman helpotettua alettiin parantaa vanhojen asuntojen varustetasoa.

Rakennusalalla riitti runsaasti töitä, ja rakennustoiminnan rationalisoitumisesta huolimatta alalla toimivien määrä kasvoi 1950-luvulla Helsingissä huomattavasti. Rakentamisen painopiste siirtyi muuttoliikkeen voimasta 1970-luvulla lähikuntiin, mikä pienensi alalla työskentelevien helsinkiläisten lukumäärää ja osuutta kaikista ammattia harjoittavista. Suhdanneherkällä alalla tapahtui useita äkkinäisiä vaihteluja työvoimapulan ja työttömyyden välillä. Kaupungille rakennushankkeet olivat lama- ja työttömyyskausina osa työvoimapolitiikkaa.³²⁵ Ala tarvitsi paljon ammattityöntekijöitä maalareista muurareihin ja lasinasettajista eristäjiin, mutta suurin osa alalla toimivista oli seka- ja aputyömiehiä ja - naisia. Esimerkiksi vuonna 1960, jolloin rakennustyöläisten kokonaismäärä oli suurimmillaan, aputyöntekijöiden osuus oli lähes kuusi kymmenestä (liite 4).

4.2 KONTTORIEN NAISSET KASVAVASSA HALLINNOSSA

Ammatissa toimivien naisten joukossa suosituin ammattiala koostui hallinnollisesta, tilinpidollisesta ja konttoriteknisestä työstä, ja miestenkin ammattirakenteessa tämä oli toiseksi tai kolmanneksi kookkain ala (kuviot 12 ja 13).³²⁶ Tällaista työtä tekevien henkilöiden osuus kaikista ammatissa toimivista kasvoi viidenneksestä yli neljännekseen vuosina 1950–1980. Koko maassa konttorialan tehtävät olivat keskittyneet kaupunkeihin ja kauppaloihin, erityisesti Helsinkiin, jossa toimivat suurimmat valtion virastot sekä enin osa pankkien ja teollisuusyritysten pääkonttoreista.³²⁷

Miesten ja naisten tehtävien välillä oli selkeä työnjako, joka lieveni tutkimusajanjakson aikana vain hieman. Hallinnollinen, tilinpidollinen ja konttoritekkinen työ jakautui ammattirakenneluokituksessa viiteen ryhmään, joista kahden ammatit olivat selvästi johto- ja esimiestehtäviä. Näihin kuuluivat esimerkiksi virastojen ja liikeyritysten osasto- ja toimistopäälliköt, kunnansihteerit, myyntipäälliköt ja järjestöjen toiminnanjohtajat. Hallinnollista, tilinpidollista ja konttoritekkinistä työtä tekevistä miehistä yli puolen am-

324 Ammattirakenneluokituksen ryhmät Maalaus- ja lakkaustyö (68) ja Rakennusalan muut työt (69). Liite 4.

325 Turpeinen 1997, 106–107; Herranen 1997a, 231–237; Hoffman 1997, 338–343, 355.

326 Ammattirakenneluokituksen pääryhmä 1. Liite 4.

327 Liite 4; Kiuru 1958, 41.

matti kuului kaikkina tarkasteluajankohtina näihin kahteen ryhmään.³²⁸ Kolme muuta ryhmää koostuivat puolestaan kirjanpito- ja kassanhoito-, sihteer- ja konekirjoitus- sekä muuta konttorityötä³²⁹ tekevästä henkilöstä, jotka kuuluivat ammattiasemaltaan pääosin alempiin toimihenkilöihin. Näihin kolmeen ryhmään kuului yli 95 % kaikista hallinnollista, tilinpidollista ja konttoriteknistä työtä tekevästä naisista. Naisten osuus oli hallinnon alalla ja konttorityössä suurin matalasti palkatuissa tehtävissä, ja heidän osuutensa pieniä työn vaatimustason ja palkkauksen kasvaessa (liite 4).

Konttorityön tarjoamat runsaat ja lisääntyvät työmahdollisuudet näkyivät kansakoulutytöiden suunnitelmissa. Mikään ammattirakenneluokituksen pääryhmistä ei dominoinut heidän suunnitelmiaan kaikkina otosajankohtina, mutta konttorityön ammatit olivat jokaisessa otoksessa toiseksi yleisimmin mainittu suunnitelma. Vuonna 1950 kansakoulutytöistä viidennes aikoi konttorialalle, ja osuus kipusi vuosikymmenessä noin neljännekseen. Myös oppikoulutytöiden kiinnostus alaa kohtaan kasvoi 1950-luvulla reilusta kymmenesosasta viidennekseen. Seuraavalla vuosikymmenellä kuitenkin konttorialan suosio väheni oppikoulutytöiden joukossa, mutta kansakoulutytöiden keskuudessa se lisääntyi entisestään (liite 5).

Konttorityön luonne oli muuttunut 1900-luvun alkupuoliskolla. Ennen toista maailmansotaa konttoristilla oli viitattu kaikkiin konttorissa työskenteleviin ylintä johtoa lukuun ottamatta. Nimike viittasi 1900-luvun alkupuolella pääsääntöisesti mieshenkilöön, jolla oli ammattinsa puolesta hyvä status, kelvolliset etenemismahdollisuudet ja vaihteleva työ, kun taas 1950-luvulla konttoristi oli yleensä pienipalkkainen nainen, jolla oli rutiininomainen työ, rajattu toimenkuva ja heikot uramahdollisuudet. Konttoreihin palkattujen naisten tehtäviksi tulivat konekirjoittajan ja puhelunvälittäjän kaltaiset rutiiniluontoiset tehtävät, joita syntyi konttorityön teknistymisen, rationalisoinnin ja lisääntyneen työnjaon myötä. Naiset tulivat toimistoihin hoitamaan uusia, eriytettyjä rutiinitehtäviä, eivät miesten tilalle.³³⁰ Kansakoulupojat eivät juurikaan maininneet konttorialan ammatteja, mutta jotkut oppikoulupojat suunnittelivat hallinnollista työtä. Heidän suunnitelmansa kohdistuivat sukupuolittuneisuutta heijastellen asiantuntija- ja johtotehtäviin toisin kuin tyttöjen alempien toimihenkilöiden asemaan kohdistuneet aiheet (liite 5).

Konttorityöntekijät kokivat jo 1950-luvun puolivälissä työnsä luonteen muuttuneen merkittävästi rationalisoinnin ja uusien koneiden kautta edellisiin vuosikymmeniin nähden. Konttorityön luonteessa tapahtuneet muutokset kuvaavat taylorististen käsitysten levinneen johtamisessa ja työn organisoinnissa teollisuuden ulkopuolelle. Myös automatisoituminen vaikutti siten, että rutiinitehtävät siirtyivät vähitellen koneiden hoidettavaksi.³³¹

328 Ammattirakenneluokituksen ryhmät 10 ja 11. Liite 4.

329 Ammattirakenneluokituksen ryhmät 12, 13 ja 14. Liite 4.

330 Fellman 1999, 130–133; Rantalaiho 1986, 26–27.

331 Lehto, Lempi: Onko konttorityöntekijäin taloudellinen asema tyydyttävä ja tulevaisuus turvattu? *Vaaka* 2/1954; Braverman 1998, 203–205, 210–212; Koneellistumisen ja automaation vaikutukset konttorityöhön. *AmmatINVALINTA* 8/1960, 9–12. Artikkelin on lyhennetty suomennos *International Labour Review* -lehdessä julkaistusta kahdesta laajaan kansainväliseen selvitykseen perustuneesta artikkelista.

Teknologinen kehitys muutti kuitenkin tilannetta vain vähitellen. Kasvava julkinen sektori tarvitsi hyvin paljon uusia konttorityöntekijöitä, ja myös teollisuuslaitokset, kaupan ala ja palvelusektori vaativat hallinnon pyörittämiseksi pikakirjoittajia, osoitteistonhoitajia, kirjanpitäjiä ja palkanlaskijoita. Itse työn luonne oli pitkälti samantyyppistä paikasta riippumatta. Asiakirjojen sisältö ja teemat vaihtelivat, mutta konttorissa ahertavilta vaadittiin samoja ominaisuuksia. Alan työntekijät halusivat tuoda esiin oman välttämättömyytensä organisaation ydintoiminnoille omasta näkymättömyydestään huolimatta. Vaikka suurin osa heidän työstään oli rutiiniluonteista, monen työn suorittaminen ripeästi ja hyvin vaati paljon taustatietoa ja oman organisaation tuntemusta.³³²

4.3 LISÄÄNTYVÄ ASiantuntijatyö

Ammattirakenneluokituksen ainoa pääryhmä, johon kuuluvien henkilöiden osuus kaikista ammatissa toimivista kasvoi sekä miesten että naisten osalta, oli eri alojen asiantuntija-tehtävissä työskenteleviä kokoava teknillinen ja luonnontieteellinen sekä humanistinen, taiteellinen ja yhteiskuntatieteellinen työ.³³³ Sen kasvu oli erityisen huomattava ammatissa toimivien naisten osalta: vuonna 1950 näissä tehtävissä toimi heistä vain kymmenesosa, mutta kahta vuosikymmentä myöhemmin osuus oli kohonnut viidennekseen. Vuonna 1980 jo neljännes ammatissa toimivista naisista työskenteli tähän pääryhmään kuuluvassa tehtävässä. Vastaavasti miehistä nämä ammatit työllistivät 14 % vuonna 1950 ja noin 20 % vuosina 1970 ja 1980. Tietointensiivisissä asiantuntijatehtävissä toimivia yhdisti ennen kaikkea koulutustaso: suurin osa oli opiskellut korkeakoulussa tai opistotasolla. Alojen kirjo oli sen sijaan hyvin laaja (liite 4).

Nämä asiantuntija-ammattit nauttivat valtavaa suosiota oppikoululaisten keskuudessa. Jokaisena otosajankohtana keskikoulua käyneistä pojista ja tytöistä vähintään puolet suunnitteli tähän kokonaisuuteen kuulunutta ammattia. Poikien kohdalla suosio pysyi melko tasaisena 49 %:n ja 55 %:n välillä. Tyttöjen kohdalla suosio oli vielä huimempaa. Vuonna 1950 seitsemän kymmenestä suunnitteli ensisijaisesti tällaista ammattia. Kahtena jälkimmäisenä otosajankohtana heidän osuutensa oli hieman pienempi, kuusi kymmenestä. Laaja-alaiseen asiantuntijoiden kokonaisuuteen kuului paljon eri alojen ammatteja, mutta niiden valtava suosio oppikoululaisten keskuudessa herättää ihmetystä suunnitelmien realistisuudesta (liite 5).

Poikien ja tyttöjen kiinnostus asiantuntija-ammatteihin suuntautui eri aloille. Selvästi suurin oli tekniikan ala,³³⁴ jolle noin kolmannes oppikoulupojista aikoi sekä vuoden 1950 että 1960 otoksessa (liite 6). Tekniikan alalla työskentelevien lukumäärä kasvoi melko tasaisesti vuoden 1950 lähes 10 000:stä vuoden 1970 noin 14 000:ään ammatissa toimivaan, minkä jälkeen se kääntyi 1970-luvun aikana hienoiseen laskuun. Sen sijaan tekniikan parissa työskentelevien osuus kaikista asiantuntija-ammattia harjoittaneista

332 Katso esimerkiksi Tuomisto 1986, 7; Rantalaiho 1986, 83–84.

333 Ammattirakenneluokituksen pääryhmä 0. Liite 4.

334 Ammattirakenneluokituksen ryhmät 00 ja 01. Liite 4.

pieneni huomattavasti. Tutkimusajanjakson alussa neljä kymmenestä teknillistä ja luonnontieteellistä sekä humanistista, taiteellista ja yhteiskuntatieteellistä työtä tehneestä työskenteli tekniikan alalla, mutta vuonna 1970 näin teki enää neljännes. Muiden asiantuntija-alojen työntekijämäärät lisääntyivät nopeammin (liite 4).

Tekniikan alaan kuuluvat ammatit olivat pääosin erittäin miesvaltaisia. Ne ammatit, joissa naiset pääosin työskentelivät, piirustus- ja mittausapulaisina tai laboratorioityöntekijöinä, olivat statukseltaan miesvaltaisia arkkitehdin, insinöörin ja tekniikon tehtäviä alempia.³³⁵ Paitsi koulutuksen pituus myös erikoistumisalan valinta oli liitoksissa sukupuoleen. Opisto- tai korkeakoulutasoisesti koulutetuista tekniikan alalla työskentelevistä naisista kaksi kolmasosaa toimi kemiallis-teknisen alan insinöörinä tai arkkitehtinä. Sen sijaan esimerkiksi sähkövoimatekniikkaan erikoistuminen oli hyvin harvinaista (liite 4).

Asiantuntija-ammatteihin aikoneet oppikoulutytöt suosivat suunnitelmissaan puolestaan sairaanhoidon ja opetus- ja taidealan ammatteja. Näistä viimeksi mainittu säilytti asemansa parhaiten kahden muun menettäessä suosiotaan 1960-luvun aikana (liite 6). Lääketieteellistä ja sairaanhoitotyötä tekevät muodostivat asiantuntija-ammateissa toimivista toiseksi suurimman ryhmän.³³⁶ Alan työntekijämäärä kasvoi suhteellisesti nopeammin kuin asiantuntijatyötä tekevien määrä kaikkiaan, sillä alalla toimivien osuus asiantuntijatyötä tekevästä oli viidennes vuonna 1950, mutta oli kasvanut neljännekseen kaksikymmentä vuotta myöhemmin. Työntekijämäärän lisääntyminen absoluuttisina lukuina oli hurja: tutkimusajankohdan alussa lääketieteellistä työtä ja sairaanhoitotyötä teki 4 500 henkilöä, mutta vuonna 1970 heitä oli lähes kolminkertainen määrä, yli 13 000. Ammatit olivat voimakkaasti sukupuolen mukaan eriytyneitä, vaikka joidenkin ammattien kohdalla tilanne tasoittui tarkasteluajanjakson aikana. Lääkäreistä kolme neljäsosaa oli vuosina 1950 ja 1960 miehiä, mutta vuoteen 1980 mennessä miesten osuus oli laskenut 60 prosenttiin. Hammaslääkäreiden kohdalla naisten osuus oli hieman yli kolme neljäsosaa koko tarkasteluajanjakson ajan. Hoitotyö, jota valtaosa ryhmään kuuluvista teki esimerkiksi sairaanhoitajana tai apuhoitajana, oli erittäin naisvaltaista (liite 4).

Opetusala³³⁷ työllisti asiantuntijatyötä tehneistä tasaisesti noin 15 % koko tarkasteluajanjakson ajan 1950–1980. Absoluuttisina lukuina heidän määränsä kaksinkertaistui vuosina 1950–1970 kohoten yli 7 000:ään vuonna 1970 ja nousi vielä seuraavalla vuosikymmenellä yli tuhannella henkilöllä. Opetusalaan kuuluvien ammattien suosio vaihteli huomattavan paljon sukupuolten välillä. Yliopistojen ja korkeakoulujen opettajat olivat koko tarkasteluajanjakson ajan suurimmaksi osaksi miehiä, mutta naisia alkoi tulla akateemiseen maailmaan sotien jälkeisinä vuosikymmeninä korkeakoulujen paisuessa niin opiskelijamääriltään kuin opetushenkilökunnaltaan. Kun vuonna 1950 vain kuusi naista opetti korkeimman asteen oppilaitoksissa (kolme prosenttia), heidän osuutensa

335 Esimerkiksi vuonna 1970 kolme neljäsosaa tekniikan alalla toimivista naisista oli piirustus- tai mittausapulaisia tai laboratorioityöntekijöitä. Arkkitehteinä tai insinööreinä heistä työskenteli kymmenesosa. Samaan aikaan alalla toimivista miehistä kymmenesosa oli piirustus- tai mittausapulaisia tai laboratorioityöntekijöitä ja lähes neljä kymmenestä heistä oli pitkän koulutuksen saaneita arkkitehtejä tai insinöörejä. Liite 4.

336 Ammattirakenneluokituksen ryhmä 03. Liite 4.

337 Ammattirakenneluokituksen ryhmä 05. Liite 4.

oli kymmenen vuotta myöhemmin 16 prosenttia ja vuoteen 1970 mennessä osuus oli noussut 22 prosenttiin. Toista ääripäätä edustivat paitsi opetettavien iän myös sukupuoli-jakauman suhteen lastentarhanopettajat. Kansakoulunopettajat muodostivat opetusallalla työskennelleiden joukossa suurimman yksittäisen ammattiryhmän. Helsingissä heistä oli miehiä noin kolme kymmenesosaa vuosina 1950–1970 ja oppikoulujen lukuaineiden opettajista miehiä oli noin kolmannes. Taito- ja taideaineiden – voimistelun, kuvaama- taidon, musiikin, käsitöiden ja kotitalouden – opettajat olivat voittopuolisesti naisia.³³⁸

Teknilliseen ja luonnontieteelliseen sekä humanistiseen, taiteelliseen ja yhteiskuntatie- teelliseen työhön lukeutui myös taide ja kirjallinen toiminta.³³⁹ Taidealaa edusti vuosina 1950–1980 noin kymmenesosa asiantuntija-ammattaihin lukeutuneista henkilöistä. Heistä oli miehiä hieman yli puolet. Pääkaupungissa kuvataiteen, näyttelijöiden, muo- toilijoiden ja kirjailijoiden edustus oli suurempi kuin muissa kaupungeissa tai maaseu- dulla, sillä monet taide- ja oppilaitokset toimivat Helsingissä. Ryhmään kuuluivat myös sanomalehti-, mainos- ja kustannustoimittajat (liite 4).

Edellä esiteltyjen nuorten suosimien alojen lisäksi asiantuntijatyö kattoi myös pääosin miesvaltaisia ammatteja sisältäneen kemian, fysiikan ja biologian alaan kuuluvan työn, miesvaltaisen lainopillisen työn, miespappeja ja naisdiakonissoja sisältäneen uskonnon alaan kuuluvan työn sekä muun muassa apteekkihenkilökunnan ja lääkintävoimiste- lijat käsittäneen, hyvin naisvaltaisen muun terveyden- ja sairaanhoitotyön.³⁴⁰ Näistä työntekijämääräänsä voimakkaimmin lisäsivät kaksi ensin mainittua. Kaikkein eniten asiantuntijatyön ryhmistä kasvoi kuitenkin sekalainen ”muut pääryhmän 0 ammatit”, johon kuuluvien lukumäärä nousi vuoden 1950 vajaasta viidestäsadasta yli kuuteentu- hanteen kahden vuosikymmenen aikana. 1970-luvun aikana heidän lukumääränsä vielä lähes kaksinkertaistui. Ryhmään kuului tilintarkastajia, psykologeja, kirjasto-, arkisto- ja museovirkailijoita, sosiaalialan työntekijöitä sekä atk-päälliköitä, -suunnittelijoita ja -ohjelmoijia. Kaikkia näitä ammatteja ei ollut edes olemassa vuonna 1950 tai niiden harjoittajia oli niin vähän, ettei niitä ole väestölaskennassa eritelty. Kokonaan uusien ammattien lisäksi joidenkin ammattien harjoittajien, kuten taloudellisen ja tilastollisen tutkimus- ja suunnittelutyön tekijöiden, lukumäärä moninkertaistui.³⁴¹

4.4 NAISVALTAINEN PALVELUTYÖ

Koko maan elinkeinorakennetta tarkasteltaessa palveluissa työskentelevien osuus am- matissa toimivista kasvoi huomattavasti vuosina 1950–1980 (kuviot 8 ja 9). Sen sijaan Helsingin ammattirakennetta tarkasteltaessa palvelutyötä³⁴² tekevien osuus pienei

338 Liite 4; taulukko 44. Varsinaiset ammatinharjoittajat ammatin, kielen ja sukupuolen mukaan 31.12.1950. HTV 1956.

339 Ammattirakenneluokituksen ryhmä 08. Liite 4.

340 Ammattirakenneluokituksen ryhmät 02, 07, 06 ja 04. Liite 4.

341 Liite 4.

342 Ammattirakenneluokituksen pääryhmä 8. Liite 4.

ammattissa toimivien naisten kohdalla ja pysyi saman suuruisena miesten kohdalla, yhtä vaatimattomana. Kaikista ammattia harjoittaneista helsinkiläisnaisista vajaa neljännes työskenteli vuonna 1950 palvelutyöksi luokitellussa ammatissa, ja parikymmentä vuotta myöhemmin heidän osuutensa oli viidennes. Miehillä osuus vaihteli välillä 5–8 %. Palvelutyön ammateissa toimi vuonna 1950 noin 31 000 helsinkiläistä, ja vuonna 1970 heidän määränsä oli kohonnut 36 000:een (kuviot 12 ja 13; liite 4).

Ristiriitaa selittävät monet tekijät. Palvelutyön lisäksi ammattirakenteen monissa muissa pääryhmissä, kuten kaupan alalla ja konttorityössä, oli elinkeinorakenneluokittelussa palvelusektoriin kuuluneita henkilöitä. Palveluammatit työllistivät Helsingissä muuta maata runsaammin ihmisiä jo tutkimusajanjakson alussa. Muutos oli alkanut muuta maata varhaisemmin: sotien jälkeen pääkaupungilla oli kaupan keskittymänä hyvin hallitseva rooli ja rahoitus- ja vakuutus toiminnassa sen rooli vertautui lähes monopoliasemaan.³⁴³ Palvelutyön laskusuuntausta selittää lisäksi erään yksittäisen ammatin harjoittajien määrän lasku. Kotiapulainen kuului naisten yleisimpiin ammatteihin 1950-luvulla, mutta kotiapulaisina toimineiden lukumäärä kutistui alle puoleen seuraavan vuosikymmenen aikana (liite 4).

Palvelutyön ammatit olivat hyvin edustettuina kansakoulutyttyöjen suunnitelmissa. Vuonna 1950 vajaa viidesosa heistä mainitsi jonkin palvelutyön ammatin ensisijaisena suunnitelmanaan. Tästä osuus kasvoi vuoteen 1960 mennessä lähes kolmannekseen, ja seuraavan vuosikymmenen aikana useampi kuin neljä kymmenestä oppivelvollisuuttaan päättävästä kansakoulutyttyöstä aikoi palvelutyön pariin. Voimakasta kasvua selitti ravintola-alan ja kampaajan ammatin voimakas suosio. Tietyt ”trendialat ja -ammatit” erottuivat tarkastelussa. Palvelutyön ammatit lisäsivät 1950–1960-luvun aikana jonkin verran suosiotaan myös oppikoulutyttyöjen suunnitelmissa, mutta se ei yltenyt läheskään samoihin mittoihin kuin kansakoulutyttyöillä (liite 5).

Palvelutyön ammatit olivat hyvin naisvaltaisia eivätkä juurikaan houkuttelleet kansaita oppikoulupoikia. Palvelutyössä toimivat miehet työskentelivät pääosin vartiointi- ja suojelutehtävissä³⁴⁴ sekä hotellien yms. portieereina ja vahtimestareina. Vartiointi- ja suojelutehtäviä suorittavista suurin ammattiryhmä oli poliisit, muita olivat palomiehet, tulli-, meri- ja rajavartijat, vanginvartijat ja muut vartijat. Lähes kaikki muut palvelutyön ammatit olivat naisvaltaisia. Monet niistä olivat tehtäviltään sellaisia, joita oli kodin piirissä pidetty ”naisten töinä” ja jotka olivat vähitellen ja osittain siirtyneet ansiotyön piiriin. Ammattien arvostus oli matala osittain siitä syystä, että kenen tahansa (naisen) katsottiin pystyvän suoriutumaan niistä. Sukupuoli viestitti kyvykkyydestä keittiötehtäviin, kotiapulaiseksi, siivojaksi ja pesulatyöntekijäksi. Esimerkiksi raskasta fyysistä työtä tehneistä siivojista vain muutama prosentti oli miehiä vuosina 1950–1970. Matalan arvostuksen käänköpuoli oli, että esimerkiksi siivoajan ammattiin pääseminen oli helppoa, ja työtä oli tarjolla myös osa- ja väliaikaisesti.³⁴⁵

Moni palvelutyötä tekevästä naisista työskenteli ravintola-alalla keittiöapulaisena,

343 Hoffman 1997, 251–252; Turpeinen 1997, 106.

344 Ammattirakenneluokituksen ryhmä 80. Liite 4.

345 Liite 4; taulukko 44. Varsinaiset ammatinharjoittajat ammatin, kielen ja sukupuolen mukaan 31.12.1950. HTV 1956; Paananen 1970, 2–7, 17–18; Kouki, Sirkka: Arvostetaanko kotitaloustyötä? *Kotiliesi* 7/1965.

tarjoilijana tai kokkina – esimerkiksi vuonna 1960 heitä oli yli neljännes. Hotelli- ja ravintola-alat kasvoivat voimakkaasti ja tarvitsivat lisää työvoimaa. Elintason nousu ja käytettävissä olevan vapaa-ajan lisääntyminen mahdollistivat uusien tarpeiden syntyminen ja palvelualojen kasvun.³⁴⁶ Palvelutyön ammatteihin kuuluivat myös naisvaltainen hygienia- ja kauneudenhoitoala, joka sisälsi muun muassa kampaajat, miesvaltainen valokuvaustyö sekä työntekijämääriltään erittäin pienet urheiluun tai hautauspalveluun liittyneiden tehtävien parissa työskennelleet ammatinharjoittajat.

4.5 KAUPAN ALAN MIEHET JA NAISET

Kaupan ala kasvoi voimakkaasti 1950-luvulla, ja samalla sen työntekijämäärä paisui. Kaupallisen työn³⁴⁷ parissa toimi vuonna 1950 Helsingissä 16 400 henkilöä, ja heidän määränsä nousi kymmenessä vuodessa lähes 24 000:ään. Kaupallista työtä tekevien määrä kasvoi etenkin konttorimyyjien sekä myymälän- ja osastonhoitajien sekä myymälähenkilöstön osalta. Samoin kuin teollisuuden kohdalla, kaupallisen työn työntekijämäärä oli Helsingissä korkeimmillaan 1960-luvun puolivälissä mutta kääntyi laskuun tämän jälkeen. Alan keskittymistä heijastellen tukku- ja vähittäiskauppioiden määrä oli pienentynyt 1950-luvulta lähtien, mutta tämän lisäksi myös myymälän- ja osastonhoitajien ja myymälähenkilöstön määrä kutistui 1970-luvulla huomattavasti. Näitä käytännön myyntityötä kauppoissa ja myymälöissä tekevien työntekijöiden määrä oli vuonna 1980 alle tuhat enemmän kuin vuonna 1950, vaikka kaupan ala oli kasvanut huomattavasti volyymiltään. Kaupan alan osuus kaikista työntekijöistä oli noin kymmenesosa vuosina 1950–1980. Työntekijämäärien kasvua hillitsi kauppojen koon kasvu ja palvelumyymälöiden muuttuminen itsepalvelumyymälöiksi (liite 4).

Koulumuodon ja sukupuolen mukaan jaetuista ryhmistä kansakoulutytöt olivat kiinnostuneimpia kaupan alan tehtävistä. Heidän suunnitelmissaan ala oli erityisen suosittu 1950-luvun alussa, mihin sopi työntekijöiden voimakas tarve samalla vuosikymmenellä. Sen aikana kaupan alan suunnitelmat kuitenkin harvinaistuivat kansakoulutytöillä: vuonna 1950 kolme kymmenestä suunnitteli alaa ensisijaisesti, mutta kymmenen vuotta myöhemmin hieman yli viidennes ja viimeisenä otosajankohtana enää kymmenesosa aikoi kaupan alalle. Kansakoulutytöiden aikeissa alan suosio hiipui jo huomattavasti aikaisemmin kuin sen merkitys helsinkiläisnaisten työllistäjänä (liite 5).

Kaiken kaikkiaan kaupallinen työ oli naisvaltaista. Sukupuolijakauma kuitenkin vaihteli suuresti eri tehtävissä. Tukkukauppiasta suurin osa oli miehiä, mutta vähittäiskauppiasta valtaosa oli naisia.³⁴⁸ Kiinteistöjen, palvelusten ja arvopapereiden myyntiä³⁴⁹

346 Mäkipaasi, Jouko: Ravintola-alan jälkikasvu. *Hotelli- ja ravintolalehti* 1–2/1960; Sillanpää 2002, 99–100.

347 Ammattirakenneluokituksen pääryhmä 2. Liite 4.

348 Eräässä lehtijutussa naisille erityisen sopiviksi, vähäistä alkupääomaa vaativiksi kauppoiksi suositeltiin hattukauppaa, kukkakauppaa ja kioskia. Karla: Nainen etsii ammattia – ryhtyisikö kauppiaksi? *Kotiliesi* 16/1955.

349 Ammattirakenneluokituksen ryhmä 21. Liite 4.

suorittaneet vakuutusasiamiehet, kiinteistövälittäjät ja meklarit sekä mainospäälliköt olivat suurimmaksi osaksi miehiä samoin kuin kauppaedustustyötä³⁵⁰ tehneet. Kaupallisen työn tekijöistä yli kaksi kolmasosaa lukeutui kuitenkin muussa tehtävässä³⁵¹ toimineisiin, joka oli selvästi naisvaltainen joukko. Heistä suurin osa työskenteli myymälän- tai osastonhoitajana, myyjänä tai myymäläapulaisena (liite 4).

Myyjien palkkaus vaihteli vähittäiskaupan toimialan mukaan, ja myös sukupuolella oli merkitystä. Esimerkiksi alkoholia tai autoja kaupittelevissa liikkeissä, joissa ostajat ja myyjät olivat pääosin miehiä, työntekijöiden vuosiansiot saattoivat olla jopa kaksi kertaa suuremmat kuin lähinnä naisia työllistäneissä maito- ja leipämyymälöissä. Maidon käsittely ja maitotuotteiden valmistus kuuluivat naisten työsarkaan maataloudessa, ja naisten työskentely maitokaupoissa nähtiin luontevana jatkona tälle. Miesten ja naisten erilliset palkkaluokat kiellettiin lailla samapalkkaisuudesta vuonna 1962, mutta senkin jälkeen syvään juurtuneet kulttuuriset käsitykset ja työn segregaatio ohjasivat sukupuolia erilaisiin ansiotasoihin. Keskimäärin myyntihenkilökunnan palkat olivat alhaisemmat kuin kauppalikkeessä konttorityötä tai ruumiillista työtä tehneillä vielä 1950-luvun alussa, mutta 1960-luvulla myyjien palkat kohosivat nopeammin kuin teollisuuden sopimuspalkat.³⁵²

4.6 MIESVALTAINEN LIKENNETYÖ

Kuljetus- ja liikennetyötä³⁵³ oli eniten tarjolla siellä, missä asutus oli tiheintä ja kaupankäynti vilkkainta. Valtakunnallisella tasolla Helsinki oli tärkeä lento- ja meriliikenteen keskus. Lisäksi kasvava väestö sekä sen tarvitsemat elintarvikkeet ja muut hyödykkeet tarvitsivat kuljettajansa kaupungin sisällä. Kuljetus- ja liikennetyötä tehneiden osuus kaikista helsinkiläisistä ammatinharjoittajista pysyi hyvin vakaana, noin seitsemässä prosentissa, vuosina 1950–1980. He olivat voittopuolisesti miehiä; kaikista ammattia harjoittavista helsinkiläismiehistä heitä oli reilu kymmenesosa vuosina 1950–1980. Alalla työskentelevät naiset toimivat bussien ja raitiovaunujen rahastajina tai posti- ja puhelinliikenteen parissa. Miehistä sen sijaan suurin osa toimi tieliikennetyössä, ennen kaikkea autonkuljettajina. Kaikista ammateista tämä oli yksi yleisimmistä yksittäisistä miesten ammateista. Tieliikenteen lisäksi kuljetus- ja liikennetyötä tekevät miehet toimivat rautateilla, merenkulussa, posti-, lennätin-, puhelin- ja radioliikennetyössä sekä ilmailussa (liite 4).

Miesvaltainen kuljetus- ja liikennetyö kiinnosti suuresti sekä kansakoulua että oppikoulua käyneitä poikia. Kansakoulupojista yli neljännes kaavaili alaa vuonna 1950. Heidän osuutensa kuitenkin kutistui vuosikymmenessä noin kymmenesosaan ja 1960-luvun aikana edelleen vain kuuteen prosenttiin. Oppikoulupojista reilu kymmenesosa aikoi

350 Ammattirakenneluokituksen ryhmä 22. Liite 4.

351 Ammattirakenneluokituksen ryhmä 23. Liite 4.

352 Hentilä 1999a, 322–328; Hentilä 1999b, 110.

353 Ammattirakenneluokituksen pääryhmä 5. Liite 4.

kuljetus- ja liikennetyön pariin 1950-luvun alussa ja lopussa, mutta 1970-luvun taitteessa vain hyvin harva suunnitteli ammattia alalta. Nuorukaisten liikennealaa kohdistama kiinnostus asettui paremmin vastaamaan sen työntekijäosuutta ammattirakenteessa. Alan ammateista poikien suunnitelmissa suosituimpia olivat autonkuljettajan ammatti sekä merenkulkuun ja lentämiseen liittyneet tehtävät (liite 5).

5 Avautuvat mahdollisuudet

5.1 AMMATTISUUNNITELMIA JA EPÄTIETOISUUTTA

Tarkastelen seuraavaksi nuorten ammattisuunnitelmien lukumäärää. Tämä kuvaa sitä, kuinka laajan mahdollisuuksien kirjon nuoret näkivät itselleen avautuvan koulun päätyttyä. Moni nuorista oli epävarma siitä, mitä haluaisi tai voisi tehdä. Jotkut eivät osanneet nimetä yhtäkään heitä kiinnostavaa ja itselleen mahdollisena pitämää ammattia. Osalla suunnitelmien puute johtui siitä, ettei ammatinvalinta ollut vielä ajankohtaista. Yleisivistävässä koulutuksessa, yleensä lukiossa, jatkamista suunnittelevilla ei ollut kiire tehdä päätöstä. Oppikoululaiset olivatkin tietämättömämpiä suunnitelmistaan kuin kansakoulua käyvät, joille ratkaisun tekeminen ja kokoaikaiseen ansiotyöhön ryhtyminen oli ajankohtaisempaa. Keskikoulua suorittavilla epätietoisuus saattoi liittyä myös siihen, että oppilas oli vaarassa jäädä luokalleen. 1970-luvun vaihteessa heille annettavan ohjauksen tarkoitus oli paitsi auttaa nuorta pohtimaan koulutusvaihtoehtoja, myös auttaa keskittymisvaikeuksissa ja parantaa opiskelutekniikkaa. Vastaanotolle pystyi hakeutumaan myös kotona, koulussa tai toveripiirissä koettujen ongelmien takia. Samalla kun ammatinvalinnanohjausta rajoitettiin niihin, jotka itse kokivat sen tarpeelliseksi, psykologit halusivat syventää ohjausta ja tehdä siitä kokonaisvaltaisempaa.³⁵⁴

Lähes kaikilla kansakoululaisilla oli jokin ammattisuunnitelma mielessään kahtena ensimmäisenä otosajankohtana (kuviot 14 ja 15). Viimeisenä otosajankohtana kymmenesosa kansakoulutyttöistä ja -pojista ei suunnitellut mitään ammattia – tai ei ainakaan nimennyt sellaista ohjauslomakkeessa. Suurelta osin tämä johtuu ohjausperiaatteiden muutoksesta: kaikille annetun ohjauksen sijaan ohjaajat ja opettajat pyrkivät noukkimaan koululaisista ne, jotka tuntuivat tarvitsevan sitä kipeimmin. Epätietoisten joukossa oli kuitenkin ensimmäistä kertaa myös sellaisia, jotka vaikuttivat välinpitämättömiltä ammatinvalinnan suhteen. Esimerkiksi kansakoulupojat päätyivät tällaisissa tapauksissa usein hakemaan nuorisovälityksestä autonapumiehen, varastoapulaisen tai lähetin töitä. He eivät tienneet, mitä olisivat halunneet tehdä, eivätkä mieltäneet asiaa tärkeäksi.³⁵⁵

Oppikoulua käyneissä tytöissä ja pojissa oli kansakoululaisia enemmän epävarmoja jo kahtena ensimmäisenä otosajankohtana (kuviot 16 ja 17). Pojista kuusi ja tytöistä yksitoista prosenttia ei maininnut yhtään ammattiaietta vuonna 1950. Seuraavana otosajankohtana näin toimineita poikia oli lähes viidennes, mutta tytöistä vain muutamalla ei ollut am-

354 Keskikoululaisille tarkoitettussa lomakkeessa oli lukuvuonna 1969–1970 lueteltu viisi syytä siihen, miksi oppilas saattoi itse tuntea tarvitsevänsä henkilökohtaista ohjausta. Nämä syyt olivat: 1) en tiedä, mille alalle pyrin keskikoulun jälkeen, 2) olen epävarma, sovellunko aikomaani ammattiin, 3) olen epävarma lukiossa jatkamisesta, 4) minulla on vaikeuksia opinnoissa tai keskittymisessä ja 5) minulla on henkilökohtaisia pulmia kotona/koulussa/toveripiirissä.

355 Kansakoulupojat 1968–71, numerot 1, 7, 47, 56, 66, 115 ja 172.

mattisuunnitelmaa. Yleisesti ottaen oppikoululaiset viittasivat ajattelemaansa ammattiin kansakoululaisia suurpiirteisemmin. Oppikoululaiset saattoivat nimetä yleisluontoisesti suunnittelewansa jotain ammattia esimerkiksi tekniikkaan, kieliin tai yhteiskunnallisiin kysymyksiin liittyen, kun taas kansakoululaiset nimesivät tarkan ammatin. Ohjaajat odottivatkin eri koulumuotojen oppilailta erityyppisiä vastauksia. Vuonna 1950, jolloin lomakkeet olivat rakenteeltaan ja kysymyksiltään erilaiset kansa- ja oppikoululaisille, jälkimmäisiä kehoitettiin kuvaamaan heitä kiinnostavia toimialoja, jos he eivät osanneet nimetä tarkkaa ammattia. Epätarkemmat vastaukset olivat ymmärrettäviä myös siitä näkökulmasta, että yleissivistävät, teoriapainotteiset opinnot oppikoulussa eivät valmentaneet oppilaita mihinkään tiettyyn ammattiin eivätkä tarjonneet kokemuksia käytännön työtehtävistä linjoittain eriytyneen kansakoulun jatkoluokkien/kansalaiskoulun tavoin.

Niihin oppikoululaisiin, jotka eivät nimenneet yhtäkään ammattisuunnitelmaa, kuului myös sellaisia, jotka aikoivat jatkaa opintoja lukiossa, mutta eivät olleet tehneet suunnitelmiaan pidemmälle eivätkä vielä osanneet sanoa, millä alalla heitä kiinnostaisi työskennellä.³⁵⁶ Toisaalta jotkut lukioon aikoneet oppikoulupojat suunnittelivat jo – usein vanhempiansa avustuksella – sitä, mitä aikoivat opiskella yliopistossa. Lukio antoi jatko-opintokelpoisuuden lisäksi joka tapauksessa vähintään kolme vuotta lisää miettimisaikaa. Jatkosuunnitelmia tehneiden osuus oli varsin suuri viimeisen otosajankohdan oppikoulupojissa, mitä selittää osin otoksen erilainen perusjoukko. Oppikoulutyöt tai heidän vanhempansa ulottivat tyttöjen koulutusta koskevat suunnitelmansa vain harvoin lukion jälkeiseen aikaan.³⁵⁷

Vuonna 1950 kymmenesosa oppikoulutyttöistä oli epävarmoja siitä, mihin ammattiin tai mille alalle haluaisi ryhtyä, mutta kymmenen vuotta myöhemässä 123 henkilön otoksessa oli vain kolme lukioon aikovaa tyttöä, jotka eivät suunnitelleet mitään ammattia. Nämä kolme aikoivat matemaattiselle linjalle. Ammattisuunnitelman nimeäminen saattoi tämän vuoksi tuntua työistä tavallista hankalammalta, miellettiinhan matematiikka poikien vahvuudeksi.³⁵⁸ Vuoden 1950 suunnitelmistaan epävarmoista oppikoulutyttöistä osa jätti kokonaan vastaamatta tulevaa ammattia koskevaan kysymykseen ja osa kertoi haluavansa opiskella yliopistossa mainitsematta alaa. Jotkut kirjasivat työn sisältöä koskevia toiveita, mutta ne olivat hyvin laajoja tai epämääräisiä, kuten ”ehkä jonnekin virastoon, mutta en tiedä vielä varmasti” ja ”jokin ainakin vähän vaihteleva ammatti ja lisäksi ammatti, jossa ei ole kovin riippuvainen toisista”.³⁵⁹ Yksi syy epämääräisyyteen saattoi olla pula sopivista esikuvista. Keskikoulun käyneellä työllä, joka ei aikonut jatkaa lukioon, tuntui olevan samassa tilanteessa olevia poikia vähemmän vaihtoehtoja. Tätä kuvastaa myöhemmin esille tuleva suunnitelmien keskittyneisyys muutamiin tiettyihin ammatteihin.

356 Esimerkiksi oppikoulupojat 1968–71, numerot 11, 91, 94 ja 144; oppikoulutyöt 1968–71, numerot 3, 18, 19, 22, 23, 141 ja 254.

357 Esimerkiksi oppikoulupojat 1968–71, numerot 16, 99, 123 ja 130; oppikoulutyttö 1968–71, numero 243.

358 Oppikoulutyöt 1960, numerot 10, 101 ja 107. Katso luku 10.3.

359 Oppikoulutyöt 1950, numerot 8 ja 13.

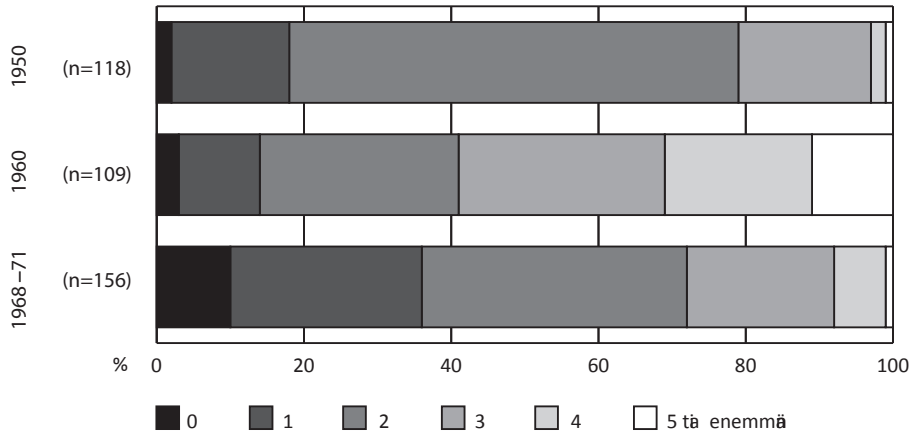
Ammattisuunnitelmistaan epävarmojen oppikoulupoikien osuus sen sijaan kasvoi 1950-luvun aikana kahden otosajankohdan välillä huomattavasti. Kahden pojan kohdalla epävarmuus tulevasta ammatista liittyi keväällä 1960 siihen, että he olivat todennäköisesti jäämässä luokalleen eikä ammatinvalinnanohjauksessa siten ollut syytä keskittyä muuhun kuin oppilaan motivointiin keskikoulun loppuunsaattamiseksi. Parin kohdalla epävarmuus liittyi siihen, että he eivät olleet uskaltaneet kirjata aiettaan, joka ilmeni myöhemmin haastattelussa. Eräs poika ”toivoi salaa” oppikoulupoikien yleisintä suunnitelmaa teknisistä aloista.³⁶⁰ Saavuttamattomuuden tunne saattoi hänen kohdallaan liittyä työväenluokkaiseen perhetaustaan. Suurimmalla osalla niistä, jotka eivät osanneet nimetä ammattisuunnitelmaa, ei myöskään ollut varmaa koulutussuunnitelmaa.

Kansa- ja oppikoululaiset erosivat toisistaan huomattavasti siinä, kuinka monta ammattisuunnitelmaa he luettelivat ohjauslomakkeessa – lukumäärää ei niissä rajattu. Nuoren ilmoittamien ammattien lukumäärä kuvasti kiinnostuksenkohteiden laajuutta ja sitä, kuinka monia mahdollisuuksia nuori näki itsellään olevan. Kaksi tai kolme suosikkiammattia kirjanneet vaikuttivat harkinteen valintaa ennakolta ja muodostaneen jollain tapaa perustellun mielipiteen asiasta, kun taas viisi tai useampia ammatteja lomakkeisiin luetelleet listasivat ehkä vain sillä hetkellä mieleen tulleita ammatteja sen kummemmin asiaa pohtimatta. Ääriesimerkkinä tästä eräs oppikoulutyttö listasi kaikkiaan yksitoista ammattia leipurista lastentarhanopettajaan ja kukkakauppiasta muotipiirtäjään.³⁶¹

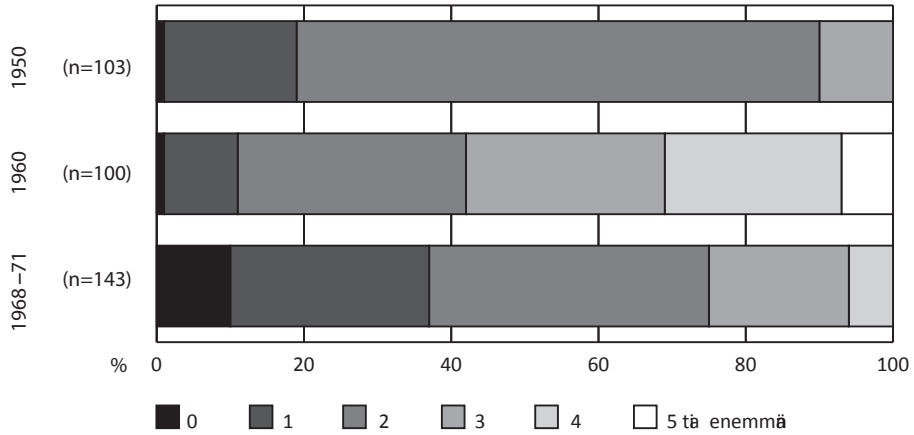
Yhdentoista ”suunnitelman” esittäjä oli kuitenkin poikkeus, sillä suurin osa nuorista esitti yhdestä kolmeen ammattiaietta (kuviot 14–17). Kaikissa koulutaustan ja sukupuolen mukaan rajatuissa neljässä ryhmässä nuorten suunnitteleminen ammattien määrä kasvoi 1950-luvun aikana. Yhä useampi heistä pystyi nimeämään vähintään kolme kiinnostavaa ammattia. Seuraavan vuosikymmenen aikana tapahtunutta muutosta ei aineiston perusteella pysty todentamaan, mutta sen aikana näyttäisi tapahtuneen tasaantumista. Oppikoulutyttöjen ja -poikien keskimmäisen ja viimeisen otosajankohdan jakaumat muistuttavat pääosin toisiaan. Kansakoululaisilla ei yhtään tai korkeintaan kaksi suunnitelmaa nimenneiden osuudet kasvoivat 1960-luvun aikana huomattavasti, mikä liittyi ohjausperiaatteiden muuttumiseen. Tämä saattaa kuitenkin myös kieliä kansakoululaisten mahdollisuuksien kaventumisesta koulutuksen suosion ja merkityksen kasvaessa.

360 Oppikoulupoika 1960, numero 15.

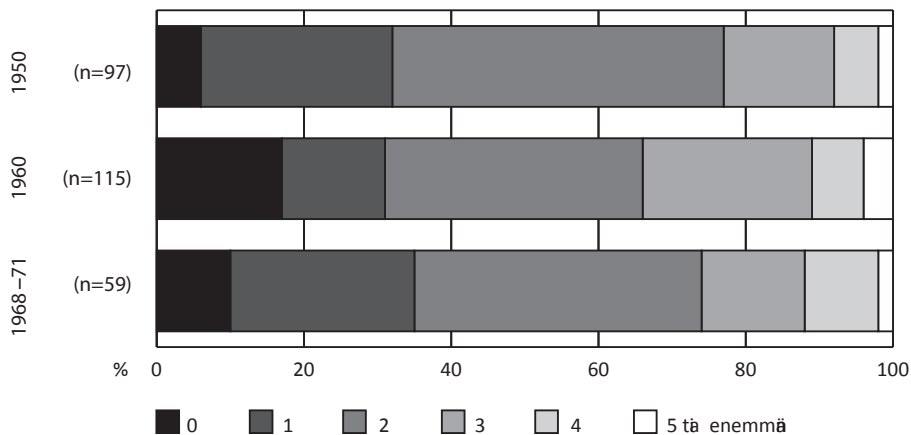
361 Oppikoulutyttö 1960, numero 30.

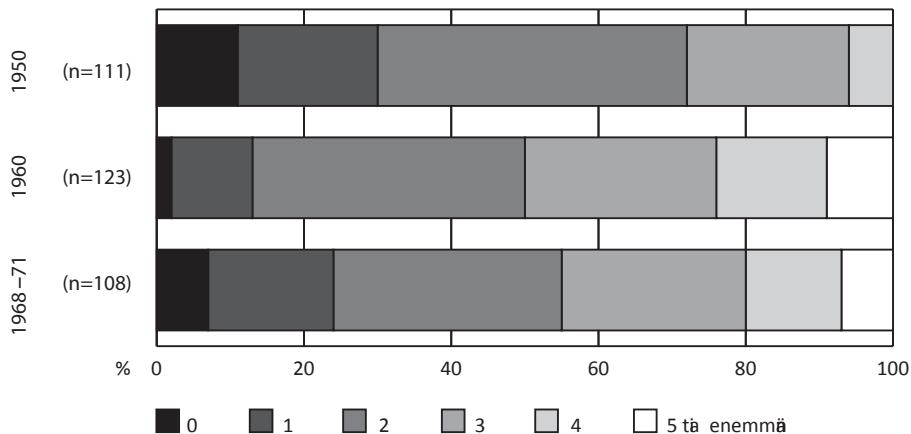
Kuvio 14. Kansakoulupoikien suunnitteleminen ammattien lukumäärä 1950, 1960 ja 1968–71 (%)

Kuvio 15. Kansakoulutyttöjen suunnitteleminen ammattien lukumäärä 1950, 1960 ja 1968–71 (%)

Kuvio 16. Oppikouluopikien suunnittelemien ammattien lukumäärä 1950, 1960 ja 1968–71 (%)

Kuvio 17. Oppikoulutyttöjen suunnittelemien ammattien lukumäärä 1950, 1960 ja 1968–71 (%)

Eri ryhmiä verrattaessa huomataan enemmän koulutaustaan kuin sukupuoleen liittyvää samanlaisuutta. Kansakoululaisissa huomio kiinnittyy eniten kevään 1950 tyttöihin, joista vain kymmenesosa nimesi kolme ammattisuunnitelmaa eikä yksikään sen enempää, kun taas saman kevään pojista viidesosa suunnitteli vähintään kolmea eri ammattia. Tämän piirteen erityisyys korostuu, kun rinnan tarkastellaan heidän mainitsemiensa alojen kirjoa. Kansakoulutyttöjen ensimmäisenä tai toisena mainitsemat ammatit liittyivät tiiviisti tiettuihin aloihin. Suositimmuusjärjestyksessä ne olivat myyjän tehtävät, konttori-, lastenhoito- ja käsityöala. Yhteensä näille neljälle alalle kuului kolme neljäsosaa ensimmäisenä ja yli puolet toissijaisena suunnitelmana mainituista lempiammateista. Kevään 1950 kansakoulutyttöjen kohdalla suunnitelmien lukumäärä oli yhteydessä myös alavalintoihin: mitä vähemmän nuorella oli ammattiaikeita, sitä useammin ne kuuluivat

tavanomaisimpien joukkoon.³⁶² Myös kahtena jälkimmäisenä otosajankohtana heidän ajattelemiensa ammattien alakirjo oli suppein. Vuosien 1960 ja 1968–71 otoksissa kansakoulutyttöjen ensisijaisista ammattiaikeista vähintään kuusi kymmenestä kohdistui kaupan alalle, konttoritehtäviin, lastenhoitoalalle tai kampaajan ammattiin (liite 6).

Kansakoulupoikien mielenkiinto kohdistui laajemmalle, eivätkä yksittäiset alat nousseet yhtä vallitseviksi kuin kansakoulutyöillä. Kevään 1950 kansakoulupojilla sekä ensi- että toissijaisista suunnitelmista yli neljä kymmenesosa lukeutui auto-, metalli- tai sähköalaan.³⁶³ Samat alat olivat vielä korostetummin poikien suosiossa vuosien 1960 ja 1968–71 otoksissa. Näissä yli puolet kansakoulupojista suunnitteli ammattia näiltä kolmelta alalta (liite 6).

Kansakoululaisten suunnitelmien määrän lisääntyminen liittyi enenevään koulutus- tarjontaan, nuorten lisääntyneeseen innokkuuteen hakeutua muodolliseen koulutukseen oppivelvollisuuden päättymisen jälkeen, työmarkkinoiden kasvaviin koulutusvaateisiin sekä elinkeino- ja ammattirakenteiden monipuolistumiseen. Yhdenaikaisia ja vuorovai- kutteisia kehityskulkuja ei voi erotella toisistaan tai jakaa syihin ja seurauksiin. Uusia aloja ja aiempaa useampia ammatteja oli helpompi suunnitella, jos perhe oli valmis kouluttamaan nuorta. Kohentuva elintaso ja perheiden lisääntyvä taloudellinen pääoma tekivät ammatilliset opinnot mahdolliseksi. Lasten kouluttaminen alkoi näyttytyä taloudellisen rasitteen sijaan kannattavana investointina tulevaisuuteen. Koulutus avasi uusia vaihtoehtoja todennäköisemmin kuin työnteon aloittaminen heti koulun jälkeen. Tyttöjen kohdalla ammattisuunnitelmien lukumäärän kasvuun vaikutti todennäköisesti myös perheellisten naisten yhä yleisempi osallistuminen ansiotyöhön. Vaikka nuorten tyttöjen suunnitelmat kohdistuivat perinteisiin ”naisten töihin”, ammattitaidon hank- kiminen ja ansiotyö nousivat keskeisemmälle sijalle heidän suunnitelmissaan.³⁶⁴

Oppikoululaisten käsitys itselle mahdollisten ammattivaihtoehtojen määrästä ja laadusta laajeni 1950-luvun aikana. Heidän joukossaan oli vuonna 1960 edellistä otos- ajankohtaa, vuotta 1950, enemmän sellaisia, jotka osasivat nimetä monta, vähintään neljä heitä kiinnostanutta ammattia. Vuonna 1950 kuusi prosenttia pojista ja tytöistä nimesi vähintään näin monta suunnitelmaa, mutta kymmenen vuotta myöhemmin oppikoulutyttöistä neljännes ja oppikoulupojista kymmenesosa luetteli vähintään neljä ammattisuunnitelmaa. Vaikka kansakoulutyttöjen kohdalla muutos 1950-luvun aikana oli vielä huomattavampi, myös oppikoulutyttöjen kohdalla suunnitelmien lukumäärän lisääntyminen oli merkittävä. Samanaikaisesti heidän joukostaan katosivat melkein kokonaan sellaiset tytöt, jotka eivät osanneet nimetä yhtäkään ammattisuunnitelmaa. Oppikoulutyttöjen aiheet eivät haastaneet ammattirakenteen sukupuolittuneisuutta, mutta he näkivät itsellään olevan aiempaa useampia vaihtoehtoja. Tämän voi ajatella

362 Esimerkiksi kansakoulutyötöt 1950, numerot 1, 2, 3, 6, 7, 8, 18, 19, 29, 32, 34, 37, 45 ja 51.

363 Eri alojen ammateista III pääluvussa.

364 Katso myös kuvio 5 ja luku 9. Naisten ja miesten näkemykset ansiotyön keskeisyydestä elämänsisäl- tönä ovat lähentyneet toisiaan 1980–2010-luvulla: miespalkansaajista aiempaa pienempi osa pitää sitä erittäin tärkeänä elämänsisältönä, kun taas naispalkansaajista aiempaa suurempi osa vastaa näin. Suhtautumiseen vaikuttaa esimerkiksi henkilön koulutustaso ja taloudelliset suhdanteet. Sutela & Lehto 2014, 21.

symboloivan ansiotyön merkityksen kasvua heidän käsityksissään omasta tulevaisuudesta.

Vaikka tyttöjen suunnitteleminen ammattien lukumäärä kasvoi merkittävämmiin kuin pojilla, kaikille nuorille avautui uusia vaihtoehtoja 1950-luvun aikana. Lomakkeissa oli kaikkina ajankohtina paikka ensisijaisen ammatti- tai alasuunnitelman lisäksi muille, toissijaisille aikeille, joten lomakkeiden muotoilu ei selitä lisäystä. Suunnitelmien lisääntyminen heijasteli elinkeinorakenteen monipuolistumista ja uusien ammattialojen nousua sekä ajattelutapojen muutosta. Nuorille tuli vähitellen mahdolliseksi kuvitella useita toivottavia vaihtoehtoisia tulevaisuuksia ja sovittaa itseään useampaan kuin yhteen tai kahteen eri ammattirooliin. Tätä voidaan pitää yksilön merkityksen kasvamisena, sen sijaan että elämään suhtauduttaisiin tietyistä lähtökohdista annettuna ja ”valmiina”.

5.2 NUORTEN ERIYTYVÄ KULTTUURI

Tässä luvussa kuvailtu nuorisokulttuurin nousu ja nuorten eriytyminen entistä selvemmin omaksi ryhmäkseen vaikuttivat heidän käsitykseensä tulevaisuudesta ja omista mahdollisuuksistaan. Levottomuudet ja kapinallisuus sekä niiden kontrollointiyritykset eivät olleet vain toisen maailmansodan jälkeisiin nuorisokulttuureihin liittyneitä piirteitä; nuoriso on kaikissa kulttuureissa tarkkailun kohde aikuisten hallitessa valtakulttuuria.³⁶⁵ Myöskään nuorten suuri osuus väestöstä ei riitä selittämään heidän kasvanutta näkyvyyttään.³⁶⁶ Toisen maailmansodan jälkeisen tilanteen erityisyys liittyi nuoruusiän pitenemiseen koulutukseen käytetyn ajan venyessä, vapaa-ajan lisääntymiseen sekä nuorten ostovoiman kasvuun ja kaupallisen nuorisokulttuurin nousuun elintason yleisen paranemisen myötä. Nuoret olivat yhä enemmän tekemisissä ikätovereidensa kanssa, ja koulun sosiaalistava merkitys kasvoi perheen ja varhaisten työelämäkokemusten kustannuksella.³⁶⁷

Viranomaisten kantama huoli nuorista näkyi ammatinvalinnanohjauksen järjestämisenä ja julkisen nuorisotyön aloittamisena. Eduskunta oli keskustellut sen tarpeellisuudesta sotavuosina, ja Helsingissä kaupunginhallitus asetti vuonna 1945 komitean pohtimaan kansakoululaisten ”jälkihuollon ja siihen liittyvän kerhotoiminnan järjestelyä”. Komitean tehtävänanto täydentyi seuraavana vuonna nuorisotyöllä yleisemmällä tasolla. Keskustelua vilkastutti nuorisorikollisuuden määrittely nuorten vapaa-ajanviettoon liittyväksi ongelmaksi. Nuorison kurittomuus ei enää näyttänyt rajoittuvan työläistäustaisiin nuoriin, vaan ongelman pelättiin levinneen myös virkamiesperheiden lapsiin. Helsingissä nuorisotyölautakunnan työn aloittamista perusteltiin myös kaupunkiympäristön vahingollisilla vaikutteilla ja nuorten alkoholinkäytöllä.³⁶⁸

365 Esimerkiksi Heiskanen & Mitchell 1985, 10–15; Lähteenmäki 1995, 102–106; Kaarninen 2006, 23–24. Nuoruuden pitkästä historiasta länsimaissa, katso Savage 2007.

366 Esimerkiksi 1920-luvun lopulla 15–19-vuotiaita oli ollut sama osuus väestöstä kuin 1960-luvun puolivälissä, noin kymmenesosa. Haapala 2003, 67.

367 Esimerkiksi Heiskanen & Mitchell 1985, 16; Poikolainen 2015, 122–124.

368 Ilves 1998, 13–15, 20; KHK 1948 osa 2, 248; Pulma 2000, 243–244.

Kaupungin nuorisotyö oli alkuvaiheessa ennen kaikkea kaupungissa toimivien järjestöjen auttamista. Lisäksi nuorisotyö näki tärkeäksi auttaa kaupunkiin muussa kuin opiskelutarkoituksessa muuttaneita nuoria: heidän pääasialliset ongelmansa eivät liittyneet vapaa-ajanviettoon, vaan asumiseen sekä työ- ja iltaopiskelupaikkoihin.³⁶⁹ Kaupunki avasi ensimmäisen vapaan oleskelun paikan lokakuussa 1957. Siltasaarenkadulla sijainneessa Haka-kerhossa 15–21-vuotiaat nuoret saivat pientä vuosittaista jäsenmaksua vastaan viettää aikaa esimerkiksi lehtiä lueskellen ja seurapelejä pelaten. Kerhossa järjestettiin myös ohjelmaa, esimerkiksi suosittuja konsertteja. Nuorisokahvilan suosio oli erittäin suurta toiminnan alusta lähtien, ja kahvila lunasti sille asetetun tavoitteen kokoamalla nuoria pois kadulta. Kaupunki avasi yhdeksän Haka-kerhon tyyppistä, resurssiltaan vaatimattomampaa nuorisokahvilaa kantakaupungin ulkopuolelle uusiin lähiöihin vuosina 1959–1970.³⁷⁰ Vaikka pyrkimyksenä esimerkiksi Haka-kerhossa oli nuorten omatoimisuus, nuorisotyö oli ylhäältä johdettua ja ohjattua. Nuoret käsitettiin toimenpiteiden kohteiksi, ei itsenäisiksi toimijoiksi.³⁷¹

Nuorisokulttuuriin liittyi näkyvästi musiikki ja elokuvat. Elokuviissa käynti oli helsinkiläisnuorten suosituimpia vapaa-ajanviettotapoja 1950-luvulla, joka oli elokuvateattereiden kulta-ajan loppua ennen television läpimurtoa.³⁷² Elokuvat viestittivät musiikin lisäksi muodinmukaista pukeutumista, kieltä ja käyttäytymistä antaen nuorille uudenlaisia esikuvia ja identifoitumiskohteita lähipiiriin ulkopuolelta, mihin vanhempi polvi suhtautui vähintään varauksellisesti. Toisaalta ensimmäistä suomalaista nuorisokulttuuria edustaneille lättähatuille ja myssymisseille³⁷³ herui myös ymmärrystä. Nuoret etsivät omaa paikkaansa yhteiskunnassa, ja he joutuivat pettymään, jos mieluista koulutus- tai työpaikkaa ei heille riittänyt – ”nuorisokysymys” kietoutui siten vahvasti ammatinvalinnan ympärille. Sukupolvien väliset jännitteet perheissä liitettiin myös työhönmenoiän myöhentymiseen ja murrosiän varhentumiseen: yhtäältä lapset alkoivat itsenäistyä ja aikuistua yhtäältä myöhemmin ja toisaalta aiemmin kuin ennen.³⁷⁴

Nuorisokulttuuri ei ollut yhtenäistä, vaan nuorten sosiaalinen tausta sääteli eri ryhmiin kuulumista. Esimerkiksi Rafael Helanko totesi tutkimuksissaan *Turun poikasakit* (1953) ja *Eräistä varttuneen nuorison käyttäytymismuodoista Turussa 1960-luvulla* (1969) kansalais- ja ammattikoululaisten sekä työssäkäyvien nuorten muodostavan vahvasti vastakohtaisen ryhmänsä oppikoululaisiin verrattuna.³⁷⁵ Juopa koulunuorison ja työs-

369 KHKK 1953 osa 2, 229–232; Ilves 1998, 22–23, 27, 31, 38–39, 44.

370 KHKK 1957 osa 2, 230–233; Ilves 1998, 47–49, 54, 56–58; Pulma 2000, 257–262.

371 Ilves 1998, 50; Tuominen 1991, 71–73.

372 Vuonna 1960 kantakaupungissa Helsinginkadun eteläpuolella toimi 45 teatteria, jotka keskustan alueella sijaitsivat vieri vieressä. Muualla kaupungissa toimi 25 teatteria. Heiskanen & Santakari 2004, 169–171; Jokinen, Matoniemi, Paavonen & Tyvelä 2011. Ammatinvalinnanohjaajat kysyivät säännönmukaisesti elokuvissa käymisestä tiedustellessaan nuorten vapaa-ajanviettotavoista.

373 Nimitykset viittasivat pukeutumistyyliin. Katso Rutanen, Erkki: Lättähatut. *Koti* 4/1959; Seppänen & Kauppi 1996, 131–139.

374 Ketonen, Olavi: Nuorisokysymyksen ydin. *Koti* 2/1960; von Fieandt, Kai: Kasvatusongelmia teollistuvassa yhteiskunnassa. *Koti* 6/1964; Waronen, Jorma: Kasvava nuoriso muuttuvassa yhteiskunnassa. *Koti* 12/1964.

375 Puuronen 2003, 382–385; Helanko 1953; Helanko 1969, 10–14, 17.

säkäyvien nuorten välillä oli selvä myös Helsingin Haka-kerholaisten joukossa. Eräs oppikoulunuori totesi harrastusten eroavan luonnostaan, sillä työssäkäyville nuorille jäi niin paljon ”sitä joutilasta aikaa”, kun kotitehtäviä ei ollut. Eräs työssäkäyvä nuori totesi puolestaan harrastusten ja vapaa-ajanviettotapojen eroavan ajanviettopaikkojen suhteen. Teinikunnat tarjosivat toimintaa ja toimintapaikkoja koulunuorille. He pysyivät myös järjestämään esimerkiksi kotihippoja, kun taas työssäkäyville nuorille jäivät tapaamispaikoiksi vain kadut ja puistot.³⁷⁶ Nuorten perheiden yhteiskuntaluokka vaikutti sekä valintaan koulun ja ansiotyön välillä että perheiden kotien tilavuuteen ja nuorten mahdollisuuksiin kutsua ystäviään kotiinsa.

Aikuisten kantamasta huolesta huolimatta 1950-luvun nuorisokulttuuri ei vielä ollut radikaalia. Nuortenkirjallisuus oli etenkin vuosikymmenen alkupuolella perinteistä ja viatonta. Kristilliset kerhot ja yhdistykset houkuttelivat onnistuneesti nuoria mukaansa, ja alkoholinkäyttöön ja tupakointiin suhtauduttiin paheksuvasti.³⁷⁷ Suomalaisten iskelmätahtien versiot ulkomaisista rockkappaleista olivat sanoituksiltaan ja sovituksiltaan alkuperäisiä sovinnaisempia, ja ne tavoittivat vain osan nuorista. Ulkomaisten levyjen maahantuonti oli rajoitettua vuoteen 1956 asti, ja levyt ja levysoittimet olivat kalliita hankintoja. Radion ohjelmatarjonta laajeni iskelmän ja popmusiikin suuntaan vasta 1960-luvun alussa Sävelradion perustamisen myötä.³⁷⁸

Nuorisokulttuuri alkoi entistä selvemmin erottautua muusta populaarikulttuuritarjonnasta 1960-luvun taitteessa. Muusikoiden ympärille muotoutui ulkomaisten esikuvien tapaan voimakkaita ihailijakulttuureita. Faniutta voimisti musiikki- ja elokuvatahteyden yhdistäminen: niin ulkomaiset kuin kotimaisetkin esiintyjät loistivat samanaikaisesti sekä levyillä että filmeissä.³⁷⁹ Konserttitoiminta keskittyi suurimpiin kaupunkeihin, ja Helsingissä tarjonta oli vilkkainta ja monipuolisinta. Aloittelevat yhtyeet pääsivät esiintymään nuorisokahviloissa ja oppikoulujen konventeissa, kun taas Linnanmäki, Kulttuuritalo, Messuhalli ja Jäähalli imivät 1960-luvulla kansainvälisiä tähtiä ja näistä hurmioituvia faneja.³⁸⁰

Vaikka nuorison kokoontuminen keskustaan ja kaduille oli puhuttanut viranomaisia jo edellisellä vuosikymmenellä, 1960-luvun puolivälissä tilanne koettiin selvästi vaikeammaksi uudentyyppisten ongelmien myötä. Nuorisojengit olivat aiempaa suurempia, ja tupakanpoltto, alkoholinkäyttö ja uutuutena myös huumeet herättivät yhä vakavampaa huolestusta. Kaupungin nuorisotyö aloitti jengityön niin sanottujen ongelmanuorten parissa, mutta kokeilut jäivät lyhytaikaisiksi alkoholin ja huumeiden käytöstä syntyneiden erimielisyyksien sekä liian pienten tila- ja henkilökuntaresurssien vuoksi. Ongelmat eivät poistuneet, vaan huumausaineiden käyttö, erityisesti kannabiskokeilut, yleistyi nuorten

376 Tiistaipalaveri Hakakerhossa. Yle EA; M. R.: Mitä teinit harrastavat? *Koti* 10/1960.

377 Heikkilä-Haltonen 2006, 190–191; Koski 2003, 302–304.

378 Hänninen 2006, 65–69; Korvenpää 2003, 248–251; Poikolainen 2015, 55–59, 65–68.

379 Ihailijakulttuurin nousu näkyi myös nuorisoa kosiskelevina julkaisuina. *Ajan sävel* oli aloittanut ilmestymisensä 1950-luvun puolivälissä, ja 1960-luvun taitteessa perustettiin *Iskelmä-* ja *Suosikki-*lehdet.

380 Poikolainen 2015, 91–93, 103–107, 109, 126–129. Rockin ja popin läpimurrosta 1960-luvulla katso Bruun, Lindfors, Luoto & Salo 1998.

keskuudessa 1960-luvun lopulla erittäin nopeasti. Niin sanottu ensimmäinen huumeaalto keskittyi vahvasti Helsinkiin ja muihin Etelä-Suomen suuriin kaupunkeihin, ja 1970-luvun vaihteessa arviolta yli puolet kannabiksen käyttäjistä oli alle 18-vuotiaita.³⁸¹

Tupakointiin ja huumeaineiden käyttöön liittyvissä kysymyksissä tiivistyivät sukupolvien väliset erimielisyydet sopivasta käyttäytymisestä ja elämäntavasta. Eräs oppikoulutyttö kertoi kysymysten aiheuttavan hänen perheessään paljon puhetta ja riitaa. Sodan käyneellä ja armeijan palveluksessa olleella isällä oli tapana muistuttaa sotavuosien kurjista oloista. Isä ei ymmärtänyt nuorten maailmaa ja nimitteli heitä pitkäleteiksi.³⁸² Tytön mielestä hänen käymässään valtion oppikoulussa oli ”aika paljon maikkoja, jotka eivät ymmärrä oppilaita”. Tyttö itse ei voinut tajuta ”fajaa, joka sanoi että saa jäädä vain kerran luokalle” – muuten tytön pitäisi itse kustantaa opintonsa. Vanhemmat ja tyttö olivat periaatteessa yhtä mieltä jatkosuunnitelmista, mutta tyttöä inhotti riippuvuus vanhemmistaan. Sukupolvet eivät tuntuneet edes haluavan ymmärtää toisiaan.³⁸³

1960-luvun jälkipuoliskon nuoriso ja heistä huolestuneita vanhempia ja viranomaisia ravisteli myös toinen huolenaihe: nuoriso oli politisoitumassa ja julisti mielipiteitään uusin tavoin. Taiteissa tapahtuneella kehityksellä ja taiteen yhteiskunnallistumisella oli merkittävä rooli 1960-luvun yhteiskunnallisessa muutoksessa.³⁸⁴ Opiskelijaliikehdintä oli luonteeltaan vahvasti kansainvälistä, ja se ylitti myös kylmän sodan rajalinjat. Yhteistä oli muun muassa aiempien sukupolvien arvojen haastaminen, yksilönvapauden korostaminen, Vietnamin sodan vastustaminen ja populaarikulttuurin voimakas nousu.³⁸⁵ Vasemmistovirtaus kiinnittyi ennen kaikkea suuriin yliopistokaupunkeihin, näkyvimmin Helsinkiin. Liike tempasi mukaansa vain vähemmistön, mutta suuri näkyvyys ja nopea kasvu 1970-luvun taitteessa nostivat sen merkittävyyttä. Vaikka 60-lukulaisuus ei yhdistänyt kaikkia suurten ikäluokkien biologiseen sukupolveen kuuluvia, nuoria yhdisti se, että sisällissota sekä talvi- ja jatkosota eivät olleet heidän omia kokemuksiaan toisin kuin suurimmalle osalle kansaa.³⁸⁶

Oppikoululaiset imivät ilmapiiristä vaikutteita innolla, joka saattoi olla tietämystä suurempaa. Esimerkiksi eräs 16-vuotias oppikoulutyttö kertoi ammatinvalinnanohjaajan

381 Ilves 1998, 69–80; Pulma 2000, 267; Salasuo 2003, erityisesti 85, 89–91, 101, 105; Nuoret ja tupakka. *Koti* 9/1958.

382 Halveksuva pitkälettimitys tuli 1960-luvun puolivälissä Englannista levinneestä mod-tyylistä, johon kuului pojilla pitkä polkkatukka. Helanko 1969, 13, 24–25. Vielä vallankumouksellisempaa pukeutumista ja hiustyyliä edusti 1970-luvun vaihteessa Suomeen rantautunut hippiliike.

383 Oppikoulutyttö 1968–71, numero 213.

384 Tuominen 1991, erityisesti 79–80, 94–101, 112–118, 130.

385 Klimke & Scharloth 2008.

386 Rentola 2006, 161–165; Purhonen 2008b, 200–205; Nevakivi 2009, 288–289; Kuusi 2003b, 361–365. Sukupolvi voidaan ymmärtää biologisesti tai sosiologisesti. Biologisesti ymmärrettynä sukupolvi liittyy sukulaisuussuhteisiin, kun taas yhteiskunnallisen sukupolven muotoutuminen riippuu aikaan ja paikkaan sidonnaisesti kulttuurisesta ympäristöstä. Staattisessa tai hitaasti muuttuvassa yhteiskunnassa on vain muodollisia sukupolvieroja, nopeasti muuttuvassa yhteiskunnassa voidaan havaita sukupolvieroja lyhyinäkin tarkastelujaksoina. Purhonen 2007, 19–21. Sosiologiseen käsitykseen sukupolvista liittyy myös Karl Mannheimin käsite aktualisoituneesta sukupolvesta. Tällä hän viittasi saman historiallisen ja kulttuurisen taustan jakavien henkilöiden aktiiviseen osallistumiseen tietyn sosiaalisen ja historiallisen ryhmän toimintaan. Esimerkiksi Puuronen 2000, 77–78, 81.

haastattelussa päässeensä juuri Ylioppilasteatteriin ja aikovansa liittyä Sadankomiteaan. Ohjaaja kirjasi kevättalvella 1969 tehdyn haastattelun merkintöihin myös, että ”ei vielä esim. politiikasta tiedä paljoa – yrittää päästä selville”.³⁸⁷ Oppikoululaisten kiinnostus politiikkaan ja kansainvälisiin kysymyksiin 1970-luvun taitteessa tuli esiin myös muiden haastattelumuistiinpanoissa. He kuuluivat teinien poliittisiin järjestöihin, ajoivat aktiivisesti kouludemokratiaa, lukivat kolmatta maailmaa käsitteleviä artikkeleita ja kertoivat kiinnostuksestaan yhteiskunnallisiin kysymyksiin.³⁸⁸

Vasemmistoradikalismi kyseenalaisti aiempien sukupolvien arvomaailman ja kapinoini vallitsevaa järjestelmää vastaan. Uutta oli ylipäänsä myös se, että koululaiset ja opiskelijat järjestivät itse toimintaa ja julistivat mielipiteitään kouludemokratiaa vaatiin. Yhteiskunnallisesti aktivoitunut Teiniliitto avasi keskustelun lasten ja nuorten kasvatuksesta – niin sanotut vapaan kasvatuksen ajatukset levisivät myös Suomeen.³⁸⁹ Vielä koulussa olevat nuoret alkoivat kyseenalaistaa vanhempiensa ja opettajiensa arvoa maailmaa. Nuoret kokivat, että nämä eivät ymmärtäneet heitä ja maailman muutosta. Teini-ikäisten ja heidän vanhempiensa ajoittaisia yhteentörmäyksiä pidetään nykyään yhtenä osana murrosiän itsenäistymistä, mutta 1960-luvun lopulla nuorten kapinointi näyttäytyi uutena ja radikaalina.

Suomi oli voimakkaassa muutoksessa, ja erityisesti nuorten maailma avartui suurin harppauksin. 1960-luvun lopulla uutta ”kansanrintamaa” edustaneet hallitukset, jotka muodostuivat vasemmistopuolueiden ja maalaisliitosta keskustapuolueeksi nimensä vaihtaneen ryhmän edustajista,³⁹⁰ veivät lyhyessä ajassa läpi useita uudistuksia, jotka heijastivat aiempaa vapaamielisempää suhtautumista muun muassa alkoholinkäyttöä ja kirkkoa koskeviin kysymyksiin.³⁹¹ Sekä kehon että mielen liikkumatila laajeni. Moottoripyörät, mopot ja skootterit helpottivat liikkumista irrottaen nuoret kauemmas kodin piiristä ja vanhempien valvovien silmien alta.³⁹² Nopeasti yleistynyt televisio³⁹³ levitti kuvaa ja tietoutta kansainvälisistä kriiseistä ja tapahtumista. 1960-luvun alussa alkanut pasifismikeskustelu levisi Sadankomitean perustamisen myötä, ja Helsingissäkin osoitettiin 1970-luvun vaihteessa mieltä muun muassa Vietnamin sotaan, Neuvostoliiton masinoimaa Tšekkoslovakian miehitystä ja Persian shaahia vastaan. Kansainvälisyysajattelu oli yksi tunnusomainen piirre nuorten politisoitumisessa. Nuoret uskoivat vaikutusmahdolli-

387 Oppikoulutyttö 1968–71, numero 118. Keskustelu aseistakieltäytymisestä kävi erittäin kuumana kevättalvella ja keväällä 1969 Helsingin Sadankomitean sihteerin Erik Schüllerin pitämän yllytyspuheen ja tästä aiheutuneen oikeudenkäynnin johdosta. Tuominen 1991, 196–215. Samasta työstä katso luku 15.3.

388 Esimerkiksi oppikoulupojat 1968–71, numerot 141 ja 142; oppikoulutyöt 1968–71, numerot 4, 216 ja 254.

389 Tuominen 1991, 258–264.

390 Vuosina 1966–1970 toimineet Paasion ja Koiviston hallitukset muodostuivat SDP:n, SKDL:n ja TPSL:n sekä Keskustan edustajista. Koiviston hallituksessa oli myös yksi RKP:n edustaja.

391 Alkoholiososten seuraamiseen tarkoitettut viinakortit siirtyivät historiaan, ja keskiolutta sai ostaa muualtakin kuin Alkosta. Rukouslauantaiden huvitilaisuudet, myös tanssiminen, sallittiin, ja kirkosta eroamisesta tuli ilmoitusasia. Lisäksi aborttilaki lieveni. Nevakivi 2009, 291.

392 Bergholm 2006.

393 Katso luku 10.2.

suuksiinsa, ja heidän aktiivisuutensa vaikutti monien ajankohtaisten ilmiöiden yleiseen käsittelyyn. Aatteita ja niiden ympärille muodostuneita järjestöjä yhdistivät tasa-arvon ja ihmisarvon vaatimukset.³⁹⁴

Toisaalta nuorten kapinointi ja radikaalius oli suhteellista, ja heidän mieltensä saattoi vaihdella nopeasti. Teini-ikäiset olivat vasta muodostamassa maailmankuvaansa, ja heidän mielessään risteili monia, keskenään täysin päinvastaisiakin vaihtoehtoja. Esimerkiksi eräs toimittajaksi halunnut oppikoulutyttö laati ammatinvalinnanohjausta varten kirjoitelman *Millainen haluaisin olla* -otsikolla. Yhtäältä hän halusi olla tunnettu ja vaikutusvaltainen henkilö, joka muuttaisi maailmaa, ja toisaalta tyttö arveli olevansa onnellinen kotirouvana.

Minä haluaisin olla kaunis, viisas, älykäs ja tunnettu henkilö. Haluaisin että saisin semmoisia vaatteita kun minua huvittaa. Olisin suosittu sekä poikien että tyttöjen keskuudessa. Samalla haluaisin olla kapinallinen, ja että vanhat sitruunansyönneet mummut haukkaisivat henkeensä. Haluaisin olla niin kun BB [Brigitte Bardot], mutta poikkeuksena kuitenkin siveellinen. Haluaisin olla koko yhteiskunnan ärsyke. Haluaisin auttaa nälkäänäkeviä. (...) Haluaisin tehdä passivisen vallankumouksen, ja että historiantekijä olisi ainakin 3 sivua minun elämästäni. Haluaisin nostaa naiset miesten yläpuolelle. Haluaisin uskoa Jumalaa ja ymmärtää toisia ihmisiä paremmin. Toisaalta haluaisin mennä avioon jonkun ihanan miehen kanssa, ja mystillisen kodin. Ja olla vain kotirouva.³⁹⁵

Nuoret elivät voimakkaassa aikuisuuden odotuksessa, koska aikuistuminen merkitsi suurempaa itsemääräämisoikeutta. Koulunkäynti aiheutti etenkin monen oppikoululaisen perheessä riitaa. Esimerkiksi eräs keskikoulun viimeistä luokkaa käyvä poika totesi, että ”huonoihin numeroihin ei mitenkään hyvin suhtauduta. Jos [kokeesta] huono numero, suututaan, ulosmenokieltoja. (...) Yrittää alkaa lukemaan – ei aina onnistu.”³⁹⁶ Tilivelvollisuus palopäällikköisille ja varastonhoitajaäidille aiheutti pikemmin kapinointia ja ärtymystä kuin koulumotivaation paranemista. Aikuisuuden odotus näkyy pojan tekemässä lauseentäydennystehtävässä, jossa nuoren omat sanat on merkitty kursiivilla.

”Eniten haluaisin, että saisin enemmän määrätä itse itseäni.”

”Kunhan olen vanhempi saan tehdä enemmän mitä itse haluan.”

”Toivoisin, ettei äitini ehkä huolehtisi niin paljon minusta.”³⁹⁷

Vaikka nuorten ja vanhempien väliset kiistat eivät olleet 1960-luvun uutuus, yhteiskunnan nopea muutos kärjisti sukupolvien välisiä eroja. Nuorten kokemusmaailma ja tulevaisuuteen kohdistuneet odotukset erosivat edellisestä sukupolvesta aiempaa selvemmin, ja he tunsivat entistä enemmän yhteenkuuluvuutta samanikäisten kanssa. Nuoret toivat entistä herkemmin ja kuuluvammin esiin omat mielipiteensä. He halusivat vanhempiensa ymmärtävän maailman muuttuneen: heiltä ei voinut odottaa samanlaista käytöstä kuin vanhemmilta itseltään oli nuoruudessa odotettu. Eräs oppikoulupoika kuvaili äitiään

394 Tuominen 1991, 131, 138, 168–170, 176–178, 258–259; Nevakivi 2009, 289–290.

395 Oppikoulutyttö 1968–71, numero 28. Kirjoitusvirheet alkuperäisiä. Tytön epäiltiin olevan sanasokea.

396 Oppikoulupoika 1968–71, numero 3.

397 Oppikoulupoika 1968–71, numero 3.

seuraavasti: ”Ei ymmärrä lapsia: ajattelee, että ohjattavan ja siskon pitäisi olla samanlaisia kuin hän oli nuori, pitäisi olla kotona aina, ei saisi sanoa vastaan, suuttuu ja uhkaa, ’et saa sitä tai tätä’, ei anna viikkorahaa.”³⁹⁸

5.3 TYÖNTEON KESKEISYYS HÄLVENEE

Seuraavat kaksi alalukua kuvaavat yleisellä tasolla nuorten suhtautumista työhön ja koulutukseen sekä tässä tapahtuneita muutoksia. Eri yhteiskuntaluokkia edustaneiden tyttöjen ja poikien taustat olivat kunakin poikkileikkausajankohtana hyvin kirjavat. Toisaalta myös ympäristö oli hyvin erilainen tutkimusajankohtani alussa pian sotien jälkeen ja sen lopussa parikymmentä vuotta myöhemmin. Helsingin ammattirakenne oli muuttunut, elintaso oli kohonnut, koulutusmahdollisuudet olivat tulleet monipuolisemmiksi ja kulttuuri oli vielä voimakkaammassa murros- tai pirstaloitumisvaiheessa. Ajallisen muutoksen voimakkuutta ja merkitystä lisäsi se, että nuoret elivät runsasväkisessä pääkaupungissa, joka imi ensimmäisenä kansainväliset vaikutteet ja jonka työmahdollisuudet olivat monipuolisimmat.

Kasvatustieteilijä Juha Kauppila käsitteellistää suomalaisten muuttanutta suhtautumista koulutukseen ja lisääntyneitä mahdollisuuksia jakamalla 1900-luvulla syntyneet suomalaiset kolmeen koulutussukupolveen.³⁹⁹ Tilastotietojen ja elämäkertatutkimuksen perusteella hän luonnehtii ennen vuotta 1935 syntyneitä ”sodan ja niukan koulutuksen sukupolveksi”, joka suhtautui koulutukseen *ihanteena*. Suurimmalle osalle koulutukseen pääsy tai sen jatkaminen oli mahdotonta, mikä sävytti heidän koko myöhempää elämänkulkuaan. Vuosina 1936–55 syntyneet edustavat ”rakennemuutoksen ja kasvavien koulutusmahdollisuuksien sukupolvea”, jolle opiskelu näyttäytyi *väliseenä*. Tästä sukupolvesta, johon myös suuret ikäluokat kuuluivat, kaikki pääsivät oppivelvollisuuskouluun, ja lisäksi yhä suurempi osa näinä vuosina syntyneistä tuli osalliseksi oppikouluopetuksesta. Myös laajentuva ammatillinen koulutus avasi tämän sukupolven edustajille yhä paremmat mahdollisuudet työelämässä. Viimeisin Kauppilan jäsentämä sukupolvi muodostuu vuoden 1956 jälkeen syntyneistä. ”Hyvinvoinnin ja monien koulutusvalintojen sukupolvi” näki koulutuksen *hyödykkeenä* tai jopa *itsestäänselvyytenä*. Vaikka heille oppivelvollisuus ja koulutusmahdollisuudet ovat olleet itsestään selviä, opintojen ja työn välistä suhdetta on sävyttänyt epävarmuus. Tälle sukupolvelle kouluttautuminen on saattanut näyttäytyä velvollisuutena, vaikka se ei välttämättä olekaan taannut hyvää työllistymistä.⁴⁰⁰ Heille on ollut selvää se, mitä ei tule tehdä – jäädä pelkän peruskoulutuksen varaan – mutta epäselvempää on ollut se, mitä kannattaisi tai pitäisi tehdä.⁴⁰¹

398 Oppikoulupoika 1960, numero 49. Katso myös Apajalahti, Jouni: Oi nuoruus! *Kotiliesi* 2/1961; Pinomaa, Lennart: Hyväksymmekö uuden sukupolven? *Kotiliesi* 11/1961.

399 Sukupolvikäsitteestä katso alaviite 386.

400 Kauppila 2013, 317–327. Lasten ja heidän vanhempiansa erilainen kokemustausta koulunkäyntiin liittyen – onko kansakoulu oikeus vai kaikkien velvollisuus – näkyi myös siinä, miten vanhempia neuvottiin asennoitumaan lastensa koulunkäyntiin. Ruutu, Martti: Koulun ovella. *Kotiliesi* 17/1954.

401 Katso Beck 1995, 21–22.

Merkkejä kaikista näistä kolmesta koulutussukupolvesta on huomattavissa myös omassa aineistossani. Kauppilan jaottelun mukaan vuoden 1950 otoksen nuoret edustavat ensimmäistä sukupolvea. Kahden seuraavan otosajankohdan nuoret kuuluvat toiseen sukupolveen, jolle koulutus oli muuttunut ihanteesta välineeksi. Nuorten vanhemmat sekä heidän opettajansa ja ammatinvalinnanohjaajansa kuuluivat itse pääosin kaikkien otosajankohtien osalta ensimmäiseen koulutussukupolveen. Heidän omat kokemuksensa koulutuksesta ja työelämästä vaikuttivat siihen, mitä he suosittelevat nuorille. Koulutussukupolvien välisiä rajavuosia ei voida pitää absoluuttisina. Vaikka lähes kaikki viimeisenkin otosajankohtani nuorista olivat syntyneet viimeistään vuonna 1955, heidän suhtautumistavoissaan oli viitteitä koulutuksen näkemisestä hyödykkeenä tai itsestäänselvyytenä.

Ensimmäisen otosajankohdan nuorten suunnitelmissa painottui koulutuksen sijaan työnteko. 1930-luvun alkupuoliskolla syntyneet ja pian sotien jälkeen tulevaisuuttaan pohtineet nuoret suhtautuivat työn keskeisyyteen itsestäänselvyytenä. Ihmisen arvo ja hyväksyntä liittyivät hänen työkykyensä ja -haluunsa. Työteliäisyyttä ihannoivassa kulttuurissa työhön tuli suhtautua lahjana ja se käsitettiin keskeisimmäksi elämänsisällöksi. Tämä ja 1960-luvun alkupuoliskolle asti noudatettu työttömyyspolitiikka noudattelivat Pauli Kettusen huomiota siitä, että Suomessa työ on käsitetty yksilön velvollisuudeksi, kun taas esimerkiksi Ruotsissa se on käsitetty pikemminkin oikeudeksi. (Palkka)työn käsittämistä velvollisuudeksi, johon sitoutumalla yksilö lunasti itselleen mahdollisuuden vapaaseen aikaan ja ylipäänsä olemassaoloon, kuvastivat myös monet suomalaiset sananlaskut.⁴⁰² Vapaata aikaa ei ollut olemassa ilman työntekoa.⁴⁰³

Työ oli 1950-luvulla elämän perusta: sitä ilman normaali ihminen ei voinut olla.⁴⁰⁴ Ajattelutapa näkyi esimerkiksi erään kansakoulutyön vanhempien kannassa tyttärensä tulevaisuudesta. Tärkeintä oli, että tyttö ryhtyisi työhön mahdollisimman pian. Sen sisällöllä ei ollut juuri merkitystä, ja 14-vuotiaalle olikin tarjolla lähinnä asiatyön pestejä. Työnteko opettaisi elämän realiteetit: ”haluaisimme saada tyttäremme mitä pikemmin johonkin jossa hän oppisi sen että ihmisellä täytyy olla työ josta hän ansaitsee toimeentulonsa. (...) Olisi vaan hyvä kun saisi jotain jossa olisi kiinni.”⁴⁰⁵ Kansakoulun jälkeistä koulutusta vaille jääminen ei näyttäytynyt riskinä työntekoon korkealle arvostavassa yhteisössä. Palkkatyöläisyys oli yksilön ensisijainen linkki ja kiinnityskohta yhteiskuntaan.⁴⁰⁶

Kansakoululaiset halusivat 1950-luvun alussa koulun penkiltä töihin ja suhtautuivat tulevaisuutta koskeviin pohdintoihin hyvin käytännöllisesti.⁴⁰⁷ Esimerkiksi eräs kansa-

402 Tällaisia ovat esimerkiksi ”Joka ei työtä tee, sen ei syömänkään pidä” ja ”Hiki laiskan syödessä, vilu työtä tehdessä”.

403 Kaski, Hilja: Taaskin uudelle taipaleelle. *Koti* 1/1950; M. M.: Työ – onni. *Koti* 10/1950; Jumalanpelko, työn kunnioittaminen ja rehellisyys suomalaisen kotikasvatuksen hallitsevat piirteet. *Kotiliesi* 3/1951; Kettunen 1995, 272–275; Anttila 2007, 47, 61–66, 69–71.

404 Ihmisiä työnsä ääressä 2: trikooteollisuus. SL-263, KAVI.

405 Kansakoulutyttö 1960, numero 16.

406 Rautakilpi 2003, 220–221; Väänänen & Turtiainen 2014b, 264.

407 Heidän myöhemmät kokemuksensa saattoivat voimistaa näkemystä koulutuksesta toteutumattomana ihanteena. Paitsi rinnakkaiskoulujärjestelmän kahtiajako myös myöhempi koulutuksen

koulupoika halusi mieluiten sähkö- tai autonasentajaksi, mutta jos ei pääsisi oppilaaksi näihin ammatteihin, hän ottaisi ”työtä mitä vaan” heti koulun loputtua. Poika aikoi ”ensin käydä työssä että saisi ansaita ja sitten vuosien mittaan lisää oppia”.⁴⁰⁸ Eräs suoraan töihin aikonut kansakoulutyttö puki saman ajatuksen sanoiksi näin: ”[n]yt alussa vaikka mitä kannattavaa työtä mihin pystyn.” Yhtäkään erityisen mieluista ammattia hän ei nimennyt.⁴⁰⁹ Myös kansakoululaisille tarkoitettu ammatinvalinnanohjauslomake henki suoraviivaista suhtautumista työntekoon. Se ei kannustanut perusteettomaan haaveiluun vaan turvallisuushakuiseseen ja järkipäiseen suunnitteluun. Nuorten tuli perustella suunnitelmansa ja kuvailla, miksi he pitivät suunnittelemaansa ammattia hyvänä.

Kansakoulunuorten piti vastata vuoden 1950 lomakkeissa kysymykseen siitä, millaiset ”paikansaanti- ja työmahdollisuudet” heidän suunnittelemaansa ammatissa oli ja mistä he olivat saaneet tietonsa. Työnsaannin varmuus oli vähintään yhtä tärkeää kuin mielenkiinto alaan, ja koululaisetkin olivat omaksuneet tämän. Muutamat kansakoululaiset mainitsivat vähiten houkuttelevana tulevaisuudenskenaariona (”ammattina”) työttömyyden ja kunnan varatyöt.⁴¹⁰ Eräs joitakin vuosia oppikoulua käynyt poika mainitsi kaupallisen alan hyvänä puolena sen, että siinä riittäisi ”aina töitä”.⁴¹¹ Toinen kauppiaksi aikonut poika perusteli suunnitelmaansa sillä, että ”on pysyvä työpaikka, eikä tarvitse pelätä että jäisi ilman työtä”. Hänen äidinkieltensä oli ruotsi, ja suomi sujui häneltä kankeasti, minkä vuoksi ammatinvalinnanohjaaja suhtautui epäillen suunnitelmaan.⁴¹² Eräs kansakoulutyttö perusteli puolestaan lastenhoitajakaavailuunsa sillä, että ”se on hyvin kysytty työ, jota aina voi saada”, ja toinen motivoi sairaanhoitajasuunnitelmansa sillä, että ”pidän toisten auttamisesta sekä sillä alalla on pula työvoimasta”. Myös myyjätäraikomis oli perusteltavissa sillä, että ”siinä ei kätevä ammattilainen joudu työttömäksi”.⁴¹³

Työnteon korkea arvostus ja valmius ryhtyä töihin kuin töihin ei ollut vierasta oppikoululaisillekaan. Esimerkiksi eräs teknilliseen kouluun aikonut poika totesi aikomastaan ammatista seuraavasti: ”en tiedä varmuudella. Joka tapauksessa jotain, missä ei tarvitse seisoskella ja olla työtön ja laiska.” Hänen isänsä oli radiomekaanikko ja äitinsä konttoristi; teknikon koulutus kiinnosti poikaa heikoista matematiikan numeroista huolimatta.⁴¹⁴ Toisen oppikoulunuorukaisen vanhemmat toivoivat, että poika menisi ”mihin henkiseen työhön tahansa, kun se vain tuottavaa ja kunnon työtä”. Pojan isä työskenteli viemärinpuhdistajana ja äiti oli kotirouva. Pojan omat suunnitelmat olivat vielä epävarmat. Häntä kiinnostivat kemia ja tekniikka, mutta hän pohti myös liikemieheksi ryhtymistä.⁴¹⁵

voimakas laajentuminen saattoivat synnyttää tunteen siitä, että oli itse jäänyt osattomaksi.

408 Kansakoulupoika 1950, numero 114.

409 Kansakoulutyttö 1950, numero 61.

410 Kansakoulupojat 1950, numerot 10 ja 11; kansakoulutyttö 1960, numero 8.

411 Kansakoulupoika 1950, numero 6.

412 Kansakoulupoika 1950, numero 16.

413 Kansakoulutyöt 1950, numerot 79, 54 ja 30.

414 Oppikoulupoika 1950, numero 42.

415 Oppikoulupoika 1950, numero 92. Yliiviivaus alkuperäinen. Ikään kuin pojan vanhemmat olisivat ensin halunneet asettaa henkisen työn ammatit etusijalle, mutta sitten päätyneet siihen, että tärkeintä oli yksinkertaisesti saada poika työhön kuin työhön.

Vaikka 1950-luvun alussa (tilastoitu) työttömyys oli etenkin Helsingissä hyvin pientä ja työvoimapula työttömyyttä suurempi ongelma,⁴¹⁶ nuoret pitivät ilman työtä jäämistä mahdollisena, erittäin ei-toivottuna ja suorastaan pelottavana vaihtoehtona. Vanhempien sukupolvi oli itse kokenut 1930-luvun alun laman ja joukkotyöttömyyden. Kokemukset ja niistä aiheutuneet pelot saattoivat heijastua myös seuraavaan sukupolveen.

Varman työllistymisen merkitys tuli esiin myöhemmissäkin otosajankohdissa, mutta tällöin siihen liittyi yleensä perheen vaikea taloudellinen tilanne. Esimerkiksi eräs oppikoulutyttö kysyi ammatinvalinnanohjaajalta, millä alalla oli parhaimmat työnsaantimahdollisuudet. Alustavasti hän aikoi suorittaa joitakin kursseja työväenopistossa ja hakeutua toimistoalalle. Tytön puhelinasentajaisä ei halunnut kustantaa koulussa keskitasoa paremmin menestyneen tyttärensä lisäopintoja, mutta hänen äitinsä suhtautui lukiossa jatkamiseen myönteisemmin. Tyttö suunnittelikin äitinsä kanssa iltalukioon hakeutumista.⁴¹⁷ Etenkin nuorten vanhemmat painottivat työnsaantimahdollisuuksien merkitystä. Esimerkiksi erään kansakoulupojan isä suositteli pojalleen autosähköasentajan ammattia ja toivoi tämän saavan ”hyvän koulutuksen ja ammatin, jotta aina olisi työtä saatavana”.⁴¹⁸ Työllisyysnäkyviä arvioidessaan jotkut nuoret tai heidän vanhempansa pitivät valtion työpaikkoja varmempina. Esimerkiksi eräs rautatievirkailijaksi aikonut poika totesi, että ”jos tulee työttömyyttä, on parempi olla valtion palveluksessa”.⁴¹⁹

Monet valtioneuvoston asettamat komiteat ja ministeriön ammatinvalinnanohjaus-toimisto kantoivat huolta suurten ikäluokkien työllistymisestä. Koulutuksen merkitys mahdollisuuksien lisääjänä tuli esiin jo 1950-luvulla, mikä lisäsi pelkoja siitä, ettei suuriin ikäluokkiin kuuluville riittäisi koulutus- ja työpaikkoja.⁴²⁰ Esimerkiksi erään oppikoulutytön liikkeenharjoittajaisä kannusti tyärtään tämän kauppaopistosuunnitelmassa, ”[k]oska ei ole tarkoitus käydä ylioppilaaksi ja katsoisin sen naiselle sopivaksi alaksi”. Hän toivoi, ”että lapseni ei tarvitsisi jäädä vaille työtä kun kuuluu ns. suuriin ikäluokkiin”.⁴²¹

Tilanne kasvatti ammatinvalinnanohjaukseen kohdistuneita odotuksia. Sekä työnantajajärjestö STK:n että työntekijäjärjestö SAK:n edustajat esittivät 1950-luvun lopulla huolensa siitä, että ammatinvalinnanohjaus antaisi nuorille liian ruusuisen kuvan ammasteista ja työnteosta. Jotta pettymyksiltä vältyttäisiin, ohjaus ei saisi luvata nuorille enemmän kuin talouden lainalaisuuksien sitoma elinkeinoelämä pystyisi antamaan. Työnantajajärjestön osastonjohtaja arveli suurten ikäluokkien edustajien ammatillisen tulevaisuuden olevan ”verratan karu, sangen vähän ’jännittävä’ ja yksinkertainen”.⁴²² Järjestöjen kannanotot

416 Katso luku 3.2.

417 Oppikoulutyttö 1960, numero 17.

418 Kansakoulupoika 1960, numero 74.

419 Kansakoulupoika 1950, numero 3. Valtiolla tai kaupungilla työskentelyyn viitataan tässä mielessä seuraavissa tapauksissa: kansakoulupoika 1960, numero 88; oppikoulupoika 1960, numero 109.

420 Katso esimerkiksi Nuorisotyökomitean mietintö. KM 1957: 12; Uusi vaihe. *AmmatINVALINTA* 2/1956; Suuret ikäluokat. *AmmatINVALINTA* 2/1956; Mattlar, Wolmar: Nuorten työmarkkinanäkymät. *AmmatINVALINTA* 5/1957; M. S.: Suurten ikäluokkien ongelma Helsingin kaupungin koulutuskysymyksessä. *AMMATTIKASVATUS* 4/1958; Niinivaara, Erkki: Iloja ja ahdistusta kesän kynnyksellä. *Koti* 6/1958; Niini & Elfvengren 1962; Ajankohtainen tehtävämme. MV-4095, KAVI.

421 Oppikoulutyttö 1960, numero 54. Suurten ikäluokkien aiheuttamasta pelosta katso luku 5.3.

422 Rautavaara, Antero: Työmarkkinaosapuolilla on puheenvuoro. *AmmatINVALINTA* 2/1956, 3.

korostivat ammatinvalinnanohjauksen merkitystä nuorten työelämään ohjaajana ja työpaikkoihin sijoittajana.⁴²³ Muodollisen koulutuksen pidentyessä ja monipuolistuessa suuret ikäluokat eivät tulleet työmarkkinoille yhtä voimakkaalla kertarysäyksellä kuin heitä edeltäneet sukupolvet, mikä helpotti työuran alkua. Pidentynyttä koulutusta on tämän vuoksi nimitetty jopa varastoinniksi.⁴²⁴

Nuoret tarttuivat innolla lisääntyviin koulutusmahdollisuuksiin ja uskoivat (muodollisen) koulutuksen eteenpäin vievään voimaan. Tämä näkyi selvimmin kansakoululaisten koulutusta ja työelämään siirtymistä koskeneissa suunnitelmissa (kuvio 5). Pääpaino siirtyi 1950-luvun aikana suoraan työhön menemisestä muodollisessa koulutuksessa jatkamisen puolelle; työelämä loittoni kauemmas kansakoululaisten odotushorisontissa. Muodollisen koulutuksen piteneminen vastasi koulutuksen suunnittelijoiden näkemystä, jossa inhimillinen pääoma nousi merkittäväksi tuotannontekijäksi. Oppikoululaisten suunnitelmissa ei huomata yhtä selkeää kehityskaarta ennen kaikkea sen vuoksi, että tulevaisuudestaan epävarmojen osuus kasvoi muun muassa ammatinvalinnanohjausperiaatteiden muutosten myötä. Kuitenkin pelkästään keskikoulun käynnin yleistymistä voidaan pitää merkinä siitä, että perheet uskoivat vakaasti ja aiheellisestikin koulutuksen avaavan uusia etenemismahdollisuuksia. Tulevaisuuteen ladatut odotukset kasvoivat. Yleissivistävän koulutuksen liialliseksi katsottu arvostus herätti myös huolta siitä, että vanhemmat kasvattivat lapsensa arvostamaan koulunkäyntiä, mutta ei työntekoa. Halusivathan vanhemmat antaa lapsilleen ”paremman osan” kuin heidän itsensä oli ollut mahdollista saada.⁴²⁵

Muuttuvaa suhtautumista työhön kuvasti myös vaihtoehtoisten ammattisuunnitelmien lukumäärän nousu. Nuoret pystyivät näkemään yhä useampia vaihtoehtoja itsellään. Nuorten suunnitelmissa painottui 1950- ja 1960-lukujen aikana yhä enemmän ammattitaidon hankkiminen eikä työhön ollut samanlaista kiirettä kuin monella 1950-luvun alussa varttuneista. Nuorten vanhemmat saattoivat kirjoittaa esimerkiksi, että heidän tyttärensä olisi saatava ”jokin kunnan ammatti tullakseen toimeen elämässä”. Tällä he eivät tarkoittaneet mitä tahansa työtä, *kunnan* ammatilla he tarkoittivat perinpohjaisen ammattitaidon hankkimista ja halusivat tyttärensä käyvän ammatti- tai kauppakoulun. Työtä olisi riittänyt ammattitaidottomallekin, mutta kouluttautuminen turvaisi varmemman työllisyyden tulevaisuudessakin. Kyseinen tyttö päätyi todennäköisesti toivomaansa kampaajan ammattiin Kähertäjäkoulun kautta, sillä hän oli jo ennen ohjauskeskustelua hankkinut harjoittelupaikan alalta.⁴²⁶

Koulutustaso koheni tutkimusajanjakson nuorten sukupolvissa nopeasti ja Helsingin oppilaitoksiin – niin ammatteihin johtaviin kuin yleissivistäviinkin – kohdistui kysyntää myös kaupungin ulkopuolelta. Työmarkkinoille oli tarjolla yhä koulutetumpaa työvoimaa.

423 Rautavaara, Antero: Työmarkkinaosapuolilla on puheenvuoro. *Ammatinvalinta* 2/1956; Järvelä, Olavi: Työmarkkinaosapuolilla on puheenvuoro. *Ammatinvalinta* 2/1956.

424 Silvennoinen 2002; Ziehe 1991, 50. Katso myös Kivirauma & Silvennoinen 1989, 12–16.

425 Nuotio-Hyrskke, Satu: Kasvatatko lapsesi työhön? *Koti* 3/1955; Loimaranta, Irja: Pientä puhetta lasten työkasvatuksesta. *Koti* 3/1955; kuvat 5 ja 7.

426 Kansakoulutyttö 1960, numero 8.

maa. Muodollinen koulutus oli aivan eri tavoin tarpeellista 1970-luvun taitteessa kuin 1950-luvun alussa. Koulutususkon voimakkuuden ja koulutushalukkuuden kääntöpuolelta voidaan pohtia, oliko hakeutuminen muodolliseen koulutukseen joillekin pakotettua. Kasvatus- ja koulutus sosiologi Heikki Silvennoinen esittää, että 1950–1970-lukujen nuorten kouluttautumista motivoi pelko työnsaannin vaikeudesta ja työttömyydestä. Asenteet ruumiillista työtä kohtaan muuttuivat koulutuksen laajentuessa entistä kielteisemmiksi ja lyhyen koulutuksen varassa olevien asema työmarkkinoilla ja yhteiskunnassa yleisemminkin vaikeutui. Silvennoinen huomauttaa, että sotien jälkeisellä vahvalla koulutususkolla oli pitkät historialliset juuret. Fennomaanit suhtautuivat myönteisesti koulutukseen yhdistäen kansallisuusaatteen ja sivistyksen. Myös työväenliike vaali uskoasen eteenpäin vievään voimaan. Työväenluokkaisilla vanhemmillä omat toteutumatta jääneet toiveet saattoivat luoda pohjaa koulutususkolle ja halulle antaa jälkeläisille parempi koulutus. Koulutusjärjestelmään liittyi myös hallinnon näkökulma: yksilöiden haluttiin panostavan kouluttautumiseen ja pyrkivän etenemään koulutuskilpailussa, koska se oli paitsi tärkeää työmarkkinoiden toiminnalle, myös yksi julkisen vallan keino säädellä väestön toimintaa kokonaisuudessaan.⁴²⁷

Lasten vanhemmat tai ammatinvalinnanohjaajat yrittivät toisinaan ylipuhua nuoria ammatilliseen koulutukseen, jolloin alavalinnan osuvuus nuoren omien kiinnostuksen kohteiden kannalta saattoi unohtua. Esimerkiksi eräs kansakoulupoika ei itse suunnitellut mitään ammattia, mutta hänen toiveammattinsa oli sähkötekniikka. Pojan vanhemmat kirjasivat omaan lomakkeeseensa, että tämän tulisi pyrkiä joko ammattikoulun auto- tai metalliosastolle tai kirjapainokouluun. Alavalinta riippuisi siitä, ”[m]ihin oli edellytyksiä ja läpäisisi pääsykokeet”.⁴²⁸ Muodollisen koulutuksen hankkimisen tärkeys saattoi nousta tärkeämmäksi kuin alavalinta. Tämä ei ollut tarkoituksenmukaista kaikkien ammatinvalinnanohjaajien mielestä.⁴²⁹

Koulutususkon ja tulevaisuusoptimismi näkyivät julkisessa suunnittelutyössä, vaikka nopea muutos herätti myös epäilyjä. Vielä 1950-luvulla ja seuraavan vuosikymmenen alussa saatettiin varoitella liiallisesta ”tietojen palvonnasta” alati yleistyvään oppikoulunkäyntiin liittyen. Esimerkiksi Tilastollisen päätoimiston (nykyinen Tilastokeskus) väestötilasto-osastoa johtanut Aarre Tunkelo varoitti kilpailun kiristymisestä arvellessaan, että ylioppilaita ei kannattaisi kouluttaa niin paljon kuin 1960-luvun alussa valmistui.⁴³⁰ Oulun yliopiston rehtori Pentti Kaitera puolestaan suhtautui luottavaisesti tilanteeseen nojautuen Yhdysvaltojen esimerkkiin. Talous- ja kulttuurielämän kehitys loisi uusia

427 Silvennoinen 2002, 32, 47, 139–145, 186; Isoaho, Kivinen & Rinne 1990, 75; Rinne & Kivirauma 2003a, 46–47.

428 Kansakoulupoika 1968–71, numero 30. Vanhemmat ja/tai ammatinvalinnanohjaaja painosti nuorta hakeutumaan ammattikoulutukseen esimerkiksi seuraavissa tapauksissa: kansakoulupojat 1960, numerot 31, 35, 54, 84 ja 111; kansakoulupojat 1968–71, numerot 53, 68, 87, 148, 168 ja 173; kansakoulutyöt 1968–71, numerot 16 ja 36.

429 Rantalaiho, Kari: Ammattikoulun eri linjoille pyrkiminen ja ammatinvalinnanohjaus. *Ammatinvalinta* 7/1964.

430 Esimerkiksi Hakala, Antti: Kodista koulutielle. *Koti* 2/1956; Tunkelo, Aarre: Minne koulutie johtaa? *Kotiliesi* 2/1960.

työmahdollisuuksia ylioppilaille, ja akateemisesti koulutetut pystyivät luomaan uusia työmahdollisuuksia ja valtaamaan uusia aloja. Teollisuuden edustajat näkivät puolestaan tulevilta ammattimiehiltäkin tarvittavan yhä laajempaa yleissivistystä, kielitaitoa sekä halua jatkuvasti kouluttautua ja oppia uutta.⁴³¹

Teollisuustyöläiset olivat vasta puoli vuosisataa aiemmin nousseet esiin joukkovoimallaan, mutta 1960-luvun vaihteessa toimihenkilöt edustivat uutta dynaamista ryhmää. He olivat hajanaisempi joukko, ulottuihan heidän tuloasteikkonsa selvästi laajemmalle kuin työläisillä ja he jakaantuivat moneen etujärjestöön. Muun muassa Tilastollisen päätoimiston virkailijat ennustivat palveluelinkeinojen osuuden kokonaistuotannosta ja työvoimasta kasvavan 1960-luvun kuluessa huomattavasti. Erityisesti liikenteen ja kaupan alojen ennustettiin tarjoavan yhä enemmän työmahdollisuuksia. Uudet ja yhä erikoistuneemmat ammatit vaativat harjoittajiltaan entistä enemmän koulutusta ja osaamista.⁴³² Työvoimakysymyksiin erikoistuneen metsäekonomin Lauri Heikinheimon mukaan Helsingin kansakoulujen jatkoluokkia käyvien ja heitä neuvovien ammatinvalinnanohjaajien kannatti 1950-luvun lopulla varautua palvelusektorin elinkeinojen jopa kiihtyvästi lisääntyvään työvoimantarpeeseen ja siihen, että teollisuuden työntekijät saisivat yhä enenevässä määrin ”valkoiset kaulukset”.⁴³³

Marjatta Rahikainen toteaa lähtökohtaisen suhtautumistavan muuttuneen kouluttautumista ja työntekoa koskevissa komiteanmietinnöissä 1960-luvun kuluessa. Aiemmin kummitelleet pelot ”henkisen työn tekijöiden” ylitarjonnasta alkoivat haihtua, kun elinkeinorakenteen muutoksen myötä työtä riitti alemmille toimihenkilöille ja palvelutyössä. Vaikka kaikki eivät voineet kohota arvostetuimpiin asemiin ja parhaille paikoille, käsitys työmarkkinoiden tulevaisuudesta oli muuttunut.⁴³⁴ Ajattelutavan muutos valoi entisestään uskoa koulutuksen eteenpäin vievään voimaan niin yksilön kuin koko yhteiskunnan tasolla.

Yleisen koulutustason nousu merkitsi koulutusinflaatiota ja velvoitetta kouluttautua. Se, mitä lyhyen opintien sukupolveen kuuluneet vanhemmat pitivät selvänä parannuksena verratessaan omaa ja lastensa nuoruutta, ei edustanut yhtä radikaalia parannusta nuorten verratessa tilannettaan ikätovereihinsa. Koulutuksen merkitys ei suinkaan vähentynyt, pikemminkin päinvastoin. Entistä perusteellisempi koulutus alkoi olla välttämätön, vaikka ei siltikään aina riittävä, ehto työmarkkinoilla menestymiselle. Tietyn koulutuksen arvo työmarkkinoilla on aina suhteessa siihen, kuinka runsaasti sen saaneita

431 ”Ylioppilastulva myönteinen tekijä, jos jatko-opiskelu järjestetään”. *Helsingin Sanomat* 10.2.1961; Saraste, A.: Mitä teollisuus odottaa ammattikoulutukselta. *Ammattikasvatus* 6–7/1964; Ammattikoulun tehtävänä on laajentaa oppilaitten elämänpiiriä. *Ammattikasvatus* 1/1965.

432 Toimihenkilöiden suuressa ryhmässä ylimmät palkat olivat 5–6-kertaiset alimpiin verrattuna, kun työläisillä ero oli 2–3-kertainen. Luoma, Väinö: Toimihenkilöt – uusi yhteiskuntaluokka? *Suomalainen Suomi* 6.9.1958, 377–380; Palveluselinkeinojen ammasteissa jo 33 % maamme väestöstä. *Ammatinvalinta* 2/1960; Suurten ikäluokkien työllistämisiongelma. *Ammatinvalinta* 2/1961, 8; Multimäki, Kaarlo: Koulutusrakenne ja ammatinvalinnanohjaus. *Ammatinvalinta* 7–8/1969, 5.

433 Heikinheimo, Lauri: Nuorten työmarkkinat. *Ammatinvalinta* 5/1957.

434 Rahikainen 1999, 341. Katso myös esimerkiksi Laati, Iisakki: Säätykierto Suomessa. *Koti* 3/1954; Leikola, Anto: Tunnussanana koulutus. *Kotiliesi* 17/1962.

työmarkkinoilla on, ja koulutusta koskevien päätösten tekeminen vaati hyötysuhteiden arviointia. Koulutusinflaatio liittyikin ilmiönä koulutusekspansioon, keskimääräisen koulutustason nousuun.⁴³⁵

Esimerkiksi eräs oppikoulutyttö totesi 1970-luvun vaihteessa vanhempiensa toivovan ”ylioppilaaksi lukemista, [koska] kaikilla aloilla [on] niin kova kilpailu”.⁴³⁶ Toisen saman otosajankohdan oppikoulutyttö vanhemmat, etenkin ”mutsi”, kiinnittivät paljon huomiota koulumenestykseen. Äiti oli saanut lastenhoitajan koulutuksensa Lastenlinnassa, mutta tyttö arveli osuvasti, että hoitajakoulutukseen oli aiempaa huomattavasti vaikeampi päästä. Koulutusinflaatio ja suurten ikäluokkien paine olivat muuttaneet tilannetta hänen keskikoulun käyneen äitinsä nuoruudesta. Tytöstä tuntui, että ”ylioppilaskaan ei enää ole paljon mitään”.⁴³⁷

Työmarkkinat, tehtävien vaatimukset ja työnantajien odotukset muuttuivat, ja niiden asema, jotka suuntasivat kansakoulusta suoraan työmarkkinoille ja jäivät pelkän oppivelvollisuuskoulun varaan, heikkeni ja vaikeutui 1950- ja 1960-lukujen aikana. Vielä vuonna 1950 tämä oli enemmistön valinta etenkin kansakoulupojilla. Työntekoon pääsi kiinni ammattitaidotonkin, ja sekä kokemusta että osaamista pystyi kasvattamaan työelämässä. Ammattitaidottomille nuorille tarjoutuneet tehtävät kuitenkin vähenivät elinkeinorakenteen muuttuessa ja teknologian kehittyessä.⁴³⁸ Esimerkiksi erään kansakoulupojan konttoripäällikkönä toimiva isä houkutteli poikaansa hakeutumaan ammattikouluun toteamalla, ”ettei kansakoulupohjalta nykyään pääse paljon mihkään”. Pojan vanhemmat sisarusukset olivat käyneet ammattikoulun ja nuorempi sisko oli oppikoulussa.⁴³⁹

Toteutuneen kehityksen valossa suuria ikäluokkia voi jälkiviisaasti pitää onnistujina. Heidän koulutukseen tekemänsä sijoitukset lunastivat lupauksensa, sillä talouskasvu sekä elinkeino- ja ammattirakenteen murrokset imivät heidät mukanaan lisäten absoluuttista sosiaalista liikkuvuutta. Sosiaalinen nousu oli mahdollista kouluttautumalla ja työtä tekemällä. 1940-luvun jälkipuoliskolla syntyneistä miehistä yli kolmannes oli 35–39-vuotiaana vanhempiaan paremmassa asemassa, kun esimerkiksi 1960-luvun alkupuolella syntyneistä kolme kymmenestä ja 1970-luvun alkupuolella syntyneistä enää alle viidennes oli noussut vanhempiaan parempaan sosiaaliseen asemaan. Suuret ikäluokat menestyivät työmarkkinoilla yleisesti ottaen hyvin. Kouluttautumisen lupaus

435 Bourdieu 1986, 248; Willis 1984, 153–155; Silvennoinen 2002, 64–65; Isoaho, Kivinen & Rinne 1990, 76–77; Rinne & Kivirauma 2003a, 48; Aro 2003, 314–315; Aro 2013, 298. Koulutusinflaation käsitteestä katso Aro 2014, 3, 27.

436 Oppikoulutyttö 1968–71, numero 118. Eräs vuonna 1959 haastateltu keskikoulua päättävä tyttö pohti sairaanhoitajakouluun, kansakoulunopettajaseminaariin tai lukioon hakeutumista ja totesi seuraavasti: ”Niin huolestuneina kuin ylioppilastulvaan nykyään suhtaudutaankin, näyttää kuitenkin siltä, että jos on vähemmän kuin ylioppilas, on tuntuvasti huonommassa asemassa millä alalla tahansa.” Wilenius, Mirja: Edessä uran valinta. *Kotiliesi* 10/1959.

437 Oppikoulutyttö 1968–71, numero 213.

438 Työvoimaan kohdistuvat kouluttautumista vaativat vaatimukset ja kouluttautumiskilpailu ovat sittemmin vain koventuneet ja peruskoulutuksen varaan jääneiden asema heikentynyt työmarkkinoilla etenkin 1990-luvun alun laman seurauksena. Toisaalta koulutusinvestointikaan eivät ole riittäneet takamaan asemaa työmarkkinoilla. Siltala 2004, 155–157.

439 Kansakoulupoika 1960, numero 91.

vakinaisesta työpaikasta lunastettiin, ja he hyötyivät työvoiman toimihenkilöistymisestä ja väestön keskiluokkaistumisesta. Heidän jälkeisillä sukupolvilla oli jo vaikeampaa raivata oma paikkansa työmarkkinoilla, vaikka odotukset tulevasta olivat koulutustason kohoamisen myötä virinneet korkealle. Koulutuksen itsessään onkin todettu jakavan paitsi oppia, myös virittävän odotuksia ja tavoitteita.⁴⁴⁰

Aiemmassa tutkimuksessa on verrattu myös vuosina 1933–1943 ja 1957–1965 syntyneitä suomalaisia ja todettu koulutuksen merkityksen muuttuneen sen yleistymisen myötä. Vanhemmalle sukupolvelle korkea koulutus ei ollut välttämätön edellytys hyvälle sosiaaliselle asemalle, mutta korkeakoulututkinto takasi sen. Nuoremman sukupolven tapauksessa sen sijaan pitkäkestoinen koulutus oli välttämättömyys korkealle sosiaaliselle asemalle, mutta se ei silti taannut sitä. Vanhemman sukupolven kohdalla lyhyeksi jäänyt koulutus ei estänyt urakehitystä samalla tavoin kuin nuoremman sukupolven kohdalla.⁴⁴¹ Mikko Aron koulutusinflaatiota koskevassa tutkimuksessa, jossa vertailtiin 30–39-vuotiaiden koulutusta, tulotasoa ja yltämistä ylemmän toimihenkilön ammattiasemaan vuosina 1970, 1980, 1990 ja 2000, todettiin suurimman muutoksen tapahtuneen 1970- ja 1980-luvuilla. Alimman ja alemman korkea-asteen tutkinnon suorittaneiden nouseminen ylemmän toimihenkilön asemaan harvinaistui.⁴⁴² Vaikka varsinainen muutos työmarkkinoilla tapahtui Suomessa selvemmin vasta tutkimusajanjakson jälkeen, nuorten ja heidän vanhempiansa suhtautuminen kuvaa ennakkointia ja muutokseen varautumista. Koulutuksella perheet pyrkivät takaamaan nuorille parhaat tulevaisuudennäkymät.

Kansakoulujen jatko-opetusta tutkinut Annukka Jauhiainen toteaa, että jo 1950-luvun Suomessa jatkoluokkalaiset alettiin mieltää moneen kertaan karsituksi ”ikäluokan jakojäännökseksi”. Vielä vuosikymmenen alussa käytännöllinen koulutus oli ajateltu ikäluokan enemmistön valinnaksi, mutta suhtautuminen muuttui nopeasti. Viimeistään 1970-luvun taitteen Suomessa pelkän kansakoulun käyneet ja tämän jälkeen suoraan työelämään siirtyneet edustivat marginaalia. He olivat saaneet hyvin toisenlaisen pohjakoulutuksen verrattuna peruskoulu-uudistuksessa valtavirraksi nostettuun ja jo pitkään sitä ennen normina tai vähintäänkin laajasti tavoiteltavana pidettyyn yleissivistävään opetukseen. Yhtenäiskoulujärjestelmään siirtyminen sivuutti kansalaiskoulun toiminnallisuuden, käytännönläheisyyden ja työelämälähtöisyyden, sillä keskikoulun yleissivistäviä ja teoreettisia aineita koskenut painotus pääsi uudistuksessa voitolle. Koulunuudistustoimikunta näki tulevien työntekijöiden tarvitsevan niitä yhä kipeämmin taito- ja taideaineiden oppien sijaan. Verbaalista ja opettajajohtoista työskentelyä

440 Siltala 2004, 70–71; Siltala 2013, 152–153, 161–165, 217–218; Bourdieu 1985, 131–132. Katso myös Kivirauma & Silvennoinen 1989, 17–18; Ahola, Kivinen & Rinne 1991, 60–65; Kivinen 1988, 447.

441 Kataja 1997, 58–60. Koulutuksen ja ammattiaseman väliseen riippuvuuteen vaikuttaa voimakkaasti sukupuoli. Katso myös Aro 2014, 108–109.

442 Alimman ja alemman korkea-asteen tutkinnoilla viitataan tyypillisesti opistotason tutkintoihin. Aro mainitsee esimerkkeinä teknikon, sairaanhoitajan, insinöörin ja merikapteenin tutkinnot. Koulutusjärjestelmien muutokset sekoittavat koulutustasovertailuja. Aro 2003, 318, 320–322; Aro 2013, 299.

painottavan peruskoulun opetuksessa ei juurikaan arvostettu muunlaista lahjakkuutta.⁴⁴³

Työttömäksi joutumisen pelosta, työnteon suuresta arvostuksesta ja valmiudesta tehdä mitä tahansa työtä oli ajatuksellisesti pitkä loikka siihen, että kouluun päättävä nuori ei antanut työnteolle – eikä myöskään koulutukselle – keskeistä roolia suunnitelmissaan. Eräs musiikin ja ”tyttöjen lemmen” harrastuksikseen maininnut oppikoulupoika arveli 1970-luvun vaihteessa viihtyvänsä parhaiten vapaassa ja itsenäisessä työssä, jossa voisi toteuttaa itseään. Tällaisena hän piti valokuvaajan ammattia. Ammatinvalinnanohjaaja kirjasi muistiinpanoissaan pojasta lisäksi näin: ”haluaisi elää sosiaaliturvan avulla, ei aio tehdä työtä”.⁴⁴⁴ Myöskään toista saman otosajankohdan oppikoulupoikaa ei työnteoko kiinnostanut. Hänen aktiinsa ohjaaja kirjoitti ”ei huvita olla säännöllisessä työssä. Mene elämä hukkaan.”⁴⁴⁵ Kumpikaan pojista ei viihtynyt teoriapainotteisessa oppikoulussa, vaikka he koulumenestyksensä perusteella kuuluivat keskitason oppilaisiin. Heidän vanhempansa halusivat poikiensa suorittavan vähintään keskikoulun. Näiden poikien tapaista suhtautumista työnteokoon kuvasti erään nuorukaisen haastattelu nuorten ammatinvalintaa käsitelleessä televisio-ohjelmassa. Keskikoulun huonolla koulumenestyksellä käynyt nuorukainen totesi olevansa ”jonkinsorttinen valokuvaaja, freelancer”, sillä se oli ”ainoa duuni, josta mä tykkään”.⁴⁴⁶

Työnteon vastaisuus tai ainakin erittäin valikoiva suhtautuminen siihen liittyi näiden poikien kohdalla koulunkäynnin vastenmielisyyteen. Työnteoko ei kiinnostanut, koska työelämä – ja välittömämpinä tekijöinä poikien vanhemmat – vaativat kouluttautumista. Vielä 1950-luvulla työelämä oli etenkin kansakoululaisille näyttäytynyt koulunkäyntiin nähden ”toisena”, jossa vihdoinkin voisi olla aikuinen ja johon *pääsemistä* he odottivat innolla. Kuten eräs isosiskonsa kampaamoon harjoittelijaksi aikova kansakoulutyttö totesi, ”on mukavaa kun koulu loppuu ja pääsee työhön”.⁴⁴⁷ 1970-luvun taitteessa työnteoko oli muuttunut osalle koululaisista vastenmieliseksi ajatukseksi, eivätkä ahkeruus ja työn ilo olleet heille tärkeitä arvoja. Sen sijaan keskeisempää olivat mieluisat harrastukset ja oman itsensä toteuttaminen, mikä vastaa Kauppilan luonnehdintaa kolmannesta koulutususkopolvesta.⁴⁴⁸

Oppikoulupoikien maininnat 1970-luvun taitteesta kielivät monen seikan muuttumisesta suhteessa välittömästi sotien jälkeiseen aikaan. Työnteolla ei enää ollut yhtä keskeistä ja kyseenalaistamatonta asemaa kuin ennen. Tämän edellytyksenä oli talouskasvu, työpaikkojen runsaus ja työelämän vakaus: esimerkiksi suurista ikäluokista neljä

443 Jauhiainen 2002, 225, 252–254, 263; Kuusinen & Leskinen 1986, 246–247; Hovi, Kivinen & Rinne 1989, 107, 110. Vähimmäiskoulutustasovaatimusten kasvusta 1800- ja 1900-luvuilla katso Rinne & Kivirauma 2003b, 331–332.

444 Oppikoulupoika 1968–71, numero 153.

445 Oppikoulupoika 1968–71, numero 14.

446 Edessä ammatinvalinta. Yle EA.

447 Kansakoulutyttö 1960, numero 99. Koululaisten myönteisestä suhtautumisesta työnteokoon 1960-luvun alussa katso Rahikainen 1999, 358–359. Nuoren paikasta työyhteisössä ja osaamisen osoittamisesta työssä katso Kortteinen 1992, 55–62.

448 Kauppila 2013, 325–326. Kahden oppikoulupojan näkemys ei edustanut yleistä linjaa 1970-luvun taitteen koululaisten joukossa. He olivat ehkä juuri välinpitämättömyytensä vuoksi päätyneet ammatinvalinnanohjaukseen.

viidestä sijoittui (suoraan) vakituiseen työsuhteeseen, kun taas esimerkiksi 1960-luvulla syntyneistä näin teki kuusi kymmenestä ja seuraavalla vuosikymmenellä päivänvalon nähneistä enää vajaa kolmannes. Kehitysusko, luottamus tulevaisuuteen ja siihen, että yhteiskunta kannattelisi epävarmuuden yli, oli suurta 1960-luvun ja 1970-luvun alun nuorilla. Sairastuminen, työttömyys ja vanhuus eivät enää olleet yksilöille ja perheille niin suuria epävarmuustekijöitä kuin aiemmin, vaan työkyvyttömyys- ja vanhuuseläkejärjestelmät sekä uudistunut työvoimapolitiikka olivat siirtäneet vastuuta näistä valtiolle.⁴⁴⁹ Samaan aikaan nuoret saattoivat alkaa luottaa valtioon entistä enemmän myös opintojen aikaisen toimeentulon turvaamisessa. Hyvin rajoitetusta, pääasiallisesti ammatillisiin opintoihin tarkoitettusta avustusjärjestelmästä oltiin siirtymässä uuteen tukijärjestelmään, joka nojautui valtion takaamiin, korkotuettuihin opintolainoihin.⁴⁵⁰

Tämä julkisten turvaverkkojen ja yleisen turvallisuudentunteen vahvistuminen on tullut esiin eri sukupolvia koskevissa vertailevissa tutkimuksissa niin Suomessa kuin muissa länsimaissa. Sotien jälkeen syntyneet sukupolvet olivat yleisellä tasolla ensimmäisiä, joiden elämää ei enää varjostanut sairauksien, äärimmäisen köyhyyden tai sotien aiheuttama epävarmuus ja turvattomuus. Heille nämä eivät enää olleet omia kokemuksia, vaan ilmiöitä, joita he kohtasivat kirjallisuudessa, vanhempien kertomuksissa ja tiedotusvälineissä. Talouskasvu varmisti hyvän työllisyystilanteen ja elintason nousun, elinkeinorakenteen murros lisäsi keskiluokkaiseen asemaan johtavien työpaikkojen tarjontaa, ja tilannetta täydensi hyvinvointivaltion rakentuminen.⁴⁵¹ Suuret ikäluokat ja heidän jälkeensä syntyneet sukupolvet eivät joutuneet kokemaan puutetta ja hätää itse tai näkemään näitä ilmiöitä lähipiirissään. Sen sijaan nälkä ja köyhyys olivat pikemmin kolmannen maailman ilmiöitä, jotka nousivat nuorten ja nuorten aikuisten tietoisuuteen television välityksellä.⁴⁵²

Turvallisuudentunteen, elämän ennustettavuuden ja koulutuksen lisääntyminen muokkasivat ihmisten arvoja yleisesti länsimaissa. Maslow'n tarvehierarkiaa mukaillen uudenlaiset tarpeet saivat jalansijaa välttämättömään selviytymiseen liittyneiden tarpeiden tultua aiempaa paremmin tyydytetyiksi. Siirtyminen materialistisista jälkimaterialistisiksi luonnehdittuihin arvoihin näkyi selvimmin nuorissa, toisen maailmansodan jälkeen syntyneissä ikäluokissa. Etenkin he painottivat 1970-luvun alussa tehdyssä laajassa kansainvälisessä tutkimuksessa talouskasvun ja yleisen turvallisuudentunteen sijaan muun muassa sananvapauden, itsensä toteuttamisen ja yksilön vaikutusmahdollisuuksien merkitystä. Nämä arvot saivat länsimaissa tilaa talouskasvun ja kaupungistumisen myötä. Muutos vaikutti myös siihen, mitä ihmiset pitivät tärkeänä työnteossa. Jälkimaterialistisia arvoja edustaneet arvostivat itselleen mieluisten ihmisten kanssa työskentelyä ja työstä saatavaa tyydytyksen tunnetta enemmän kuin hyvää palkkausta ja varmaa työllisyyttä – ensimmäistä kertaa tällaiseen ajatteluun oli ”varaa”.⁴⁵³

Arvoissa käynnistynyt muutos ja vaihtoehtojen kirjon laantuminen tekivät nuorten

449 Siltala 2004, 68, 153; Siltala 2013, 161; Kauppila 2013, 324; Sutela & Lehto 2014, 21–22.

450 Blomster 2000, 47–51.

451 Esimerkiksi Roos 1987, 55–58; Roberts 2012, 483–484.

452 Häkkinen 2013, 50–51.

453 Inglehart 1977, 21–23, 31–33, 41–48, 54–55.

koulutukseen ja ammattiin liittyneestä suunnittelusta entistä monimutkaisempaa ja vaikeampaa. Nuoret kohtasivat valintatilanteet yhä selkeämmin yksilöinä sen sijaan, että perheyhteisö tai yhteiskuntaluokka olisi suunnannut elämäkerrallisia valintoja niin vahvasti kuin aiempien sukupolvien kohdalla. Tämä lisäsi ammatinvalinnanohjauksen tarvetta. Esimerkiksi vuonna 1968 toteutetussa valtakunnallisessa nuorisotutkimuksessa 15–24-vuotiaat suomalaiset nostivat tärkeimmiksi pyrkimyksikseen informaation ja konkreettisen avun saamisen koulutukseen ja ammattiin sijoittumisesta. Huomattavasti vähämerkityksellisempinä he pitivät järjestötoiminnan ja poliittisen toiminnan vaikutusmahdollisuuksia, eivätkä he myöskään pitäneet nuorisokulttuuria tansseineen ja pop-tähtineen omassa elämässään lainkaan niin tärkeänä kuin oman paikan löytämistä koulutuksessa ja työelämässä. Lapsuudenperheen sosiaalinen asema ei vaikuttanut tähän, mutta seikka korostui niillä, jotka olivat muuttaneet ja vaihtaneet asuinpaikkakuntaa.⁴⁵⁴

Työnteko teki tilaa muille asioille nuorten elämässä ja tulevaisuudensuunnittelussa. Vapaa-aikaa alkoi olla enemmän, ja he alkoivat yhä yleisemmin harrastaa ja viettää aikaa kodin ulkopuolella. Helsinkiläisnuoret viettivät 1970-luvun alussa enemmän aikaa kaduilla ja baareissa kuin kaksikymmentä vuotta aiemmin. Heiltä vaadittu panos kotitöissä pieneni, kun ne vaativat entistä vähemmän aikaa. Elintason nousun ja teknologisen kehityksen myötä kodinkoneet, monipuolistuvat säilykkeet ja uudet einesarvut helpottivat arkea. Nuorten vuonna 1950 mainitsemat pääasialliset vapaa-ajanviettotavat olivat hyvin vaatimattomia: he ulkoilivat ja lukivat. Lisäksi pojat kertoivat urheilevansa ja monet tytöistä mainitsi tekevänsä käsitöitä vapaa-ajallaan. Harva mainitsi käyvänsä kerhossa tai muussa ohjatussa harrastuksessa. Osa kertoi auttavansa säännöllisesti talous- ja kotitöissä. Perheiden työnjaosta vihjaa se, että jotkut nuoret viittasivat tähän toteamalla auttavansa äitiä. Kotityöt kuuluivat perheen naisille ja nuorille, ja aviomiehiltä odotettiin korkeintaan tämän työn arvostusta ja mahdollista satunnaista osallistumista.⁴⁵⁵

Kansakoululaisten vapaa-ajanviettotavat muuttuivat ja monipuolistuivat 1950-luvun aikana.⁴⁵⁶ Useimmat kansakoulunuoret mainitsivat vuoden 1960 otoksissa lukevansa ja urheilevansa mielellään ja monet heistä lisäsi harrastavansa liikuntaa ohjatusti. Oletettavasti itsenäisesti tapahtuneet hiihto-, luistelu-, uinti- tai pyöräilyharrastukset saivat rinnalleen muun muassa Käpylän lentopalloilijoiden harjoituksia, uimahyppyä Helsingfors Simsällskapin vuoroilla, balettikoulua, pingisseuratoimintaa sekä yleisurheilua Helsingin

454 Beck 1995, 19–20, 27; Aalto 1971, 194–195, 206; Aalto 1975, 30.

455 Pulma 2000, 247; Eva: Perheenemänniltäkin pois turhat huolet! *Koti* 6/1952; Taipale, Sirkka: Onko jääkaappi yleisyyttä? *Koti* 10/1955; Kakkuja ja säilykkeitä eli kiertokäynnillä nykyaikaisissa tuotantolaitoksissa. *Koti* 2/1957; Ahmavaara, Jouko: Miesten ja naisten tasa-arvoisuus. *Koti* 7–8/1958; kansakoulupojat 1950, numerot 35, 43, 66 ja 105; kansakoulutyöt 1950, numerot 4, 28, 39, 42, 44, 49 ja 101. Työelämän muutoksesta, työn merkityksen vähenemisestä ja vapaa-ajan merkityksen kasvusta katso Gini 2000, 24–26.

456 Viimeisenä otosajankohtana ohjaajat käyttivät rinnakkain ainakin kahdenlaisia, hieman eri kysymykset sisältäneitä lomakkeita. Nuoret eivät ole tästä syystä vastanneet vapaa-ajanviettoa ja aiempaa työkokemusta koskeneisiin kysymyksiin kattavasti ja samanmuotoisesti. Osalta asiaa kysyttiin haastattelun yhteydessä, toiset alleviivasivat lukuisista vaihtoehtoista itseään koskevat harrastukset ja jotkut vastasivat avoimeen kysymykseen. Tämän vuoksi seuraavassa ei analysoida vuosien 1968–71 otosta.

Kisa-Tovereissa ja koripalloilua Munkkiniemen Jänteissä.⁴⁵⁷ Urheiluseurat olivat ylivoimaisesti suosituimpia järjestöjä 1950-luvulla: 10–29-vuotiaista suomalaisista neljä poikaa ja miestä kymmenestä sekä vajaa viidennes tytöistä ja naisista kuului johonkin urheiluseuraan. Etenkin keskiluokkaan kuuluneet nuoret suosivat taiteellisia harrastusryhmiä ja partiota. Heidän harrastusmahdollisuutensa olivat laajimmat ja monipuolisimmat.⁴⁵⁸

Nuoret viittasivat myös vuoden 1960 ohjauslomakkeissa osallistuvansa taloustöihin, mutta tyttöjen käsityöharrastus harvinaistui. Vuoden 1950 keväällä puolet kansakoulutyttöistä kertoi ompelevansa, neulovansa tai korjaavansa vaatteitaan vapaa-ajallaan, mutta kymmenen vuotta myöhemmin alle neljännes heistä viittasi tähän harrastukseen. Elokuvisakäynti sen sijaan yleistyi: 1950-luvun alussa vain 14 prosenttia, mutta sen päättyessä kolme kymmenestä kansakoulutyöstä kertoi käyvänsä säännöllisesti elokuvissa. Moni heistä kävi kerran viikossa tai niin kuin eräs tyttö mainitsi, ”niin usein kuin rahat riittää”. Hän oli hoitanut edellisesän pientä poikaa omaa rahaa ansaitakseen.⁴⁵⁹

Työtulojen lisäksi moni nuori sai vanhemmiltaan taskurahaa, jonka he käyttivät muun muassa herkutteluun ja elokuviin. Erään pankin helsinkiläiskoululaisille tekemän kyselyn mukaan pojat saivat säännöllistä viikkorahaa hieman tyttöjä useammin, kun taas tytöt saivat poikia useammin rahaa satunnaisesti tai palkkioksi kotitöistä. Esimerkiksi eräs kansakoulutyttö, joka hoiti arki-illat 2-, 9- ja 11-vuotiaita sisarusiaan äidin ollessa töissä, ehti lauantaisin ja sunnuntaisin ulos ja elokuviin.⁴⁶⁰ Joillakin nuorilla elokuvaharrastuksen oli jo vuonna 1960 syrjäyttänyt kotiin hankittu televisio, jota ystävätkin tulivat katsomaan.⁴⁶¹ Kun helsinkiläisnuoret viittasivat vuoden 1960 otoksissa huomattavasti useammin seuroihin ja yhdistyksiin kuin kymmenen vuotta aiemmin, 1960-luvun lopulla nuoret halusivat ”vain olla” ja viettää aikaansa vapaamuotoisesti seurustellen. Ainakin turkulaisilla 15–20-vuotiailla nuorilla oli suuri tarve olla vapaita ja riippumattomia kaikesta aikuisten holhouksesta.⁴⁶²

Vapaa-ajanviettoon liittyi myös kesälomien vietto ja nuorten kokemukset ansioityöstä, jonka kautta nuoret saivat suuresti kaipaamaansa omaa rahaa, vaikka ainakin osa ansioista annettiin yleensä vanhemmille. Työnteosta saatujen kokemusten merkitys vaihteli: hyvät kokemukset antoivat jollekulle yllykkeen suunnitella koulun lopettamista ja pikaista töihin menoa, kun taas kokemus pienestä palkasta sekä pitkävetteisistä ja yksitoikkoisista tehtävistä saattoi saada nuoren innostumaan koulunkäynnistä aiempaa enemmän. Ammatinvalinnanohjauksen virkamiehet näkivät koululaisten kesälomatyöt

457 Kansakoulutyöt 1960, numerot 3, 10 ja 19; kansakoulupojat 1960, numerot 30, 64 ja 91.

458 Allardt, Jartti, Jyrkilä & Littunen 1958, 25–26, 40.

459 Kansakoulutyttö 1960, numero 82.

460 Säästöpankkien keskuspankin tutkimus lasten taskurahoista. *Koti* 7–8/1958; kansakoulutyttö 1960, numero 97.

461 Kansakoulupoika 1960, numero 80; kansakoulutyöt 1960, numerot 49, 85 ja 100; oppikoulupojat 1960, numerot 19, 83 ja 103; oppikoulutyöt 1960, numerot 61, 87 ja 117. Television nopea yleistymisen aiheutti pelkoja sen vaikutuksesta nuoriin ja perheenjäsenten välisiin suhteisiin. Katso esimerkiksi Vuorinen, Maija: Televisio tuli kotiin. *Kotiliesi* 22/1961; Rinne, Matti: Television katselussa tarvitaan harkintaa. *Koti* 2/1962; Vilkama, Sisko: Isät ja äidit suuressa kokeessa. *Koti* 3/1962.

462 Helanko 1969, 26–27, 31–32.

hyvänä asiana. Ne eivät välttämättä monellakaan valmentaneet tulevaan ammattiin, mutta antoivat mahdollisuuden kokeilla eri aloja ja työpaikkoja sekä rakensivat nuoren käsitystä työnteosta.⁴⁶³

Monella nuorella oli jo runsaasti kokemusta ansiotyöstä. Eräs vuoden 1950 otokseen kuulunut kansakoulupoika vastasi kysymykseen vapaa-ajanpuuhistaan toteamalla ”ei ole vapaaikaa [sic]”. Hän oli käynyt vuoden kultasepän opissa koulun ohessa, mutta ei viihtynyt työssä ja mieli autoalalle.⁴⁶⁴ Vuonna 1950 kansakoulupojista vain neljänneksellä ei ollut ansiotyökokemusta. Kymmenen vuotta myöhemmin näitä poikia oli selvä enemmistö, kaksi kolmasosaa. Myös kansakoulutyttöjen kohdalla tapahtui samansuuntainen muutos, mutta se ei ollut yhtä raju maltillisemmasta alkutilanteesta johtuen. Vuoden 1950 kansakoulutyöistä neljällä kymmenestä ei ollut kokemusta ansiotyöstä, ja seuraavan otoksen tytöistä lähes kahdelle kolmasosalle ei ollut vielä kertynyt työkokemusta. Oppikoululaisissa ei samanlaista muutosta huomata. Sekä vuoden 1950 että 1960 otosten pojista vajaa kaksi kolmannesta oli ollut ansiotyössä aiemmin. Tyttöjen työnteko oli harvinaisempaa, sekä vuoden 1950 että 1960 otoksissa heistä noin puolet oli ollut aiemmin ansiotöissä.

Eräs kansakoulupoika oli ollut ensin pari vuotta juoksupoikana koulun ohessa, ja ammatinvalinnanohjauslomakkeessa hän kertoi toimivansa kengänkiillottajana rautatieasemalla. Työ oli mukavaa ja helppoa, ja lisäksi hänellä oli ”aina rahaa kun on työssä” – tämän vuoksi hän laiminlöi koulunkäyntiä.⁴⁶⁵ Vuonna 1960 tällainen oppivelvollisuuskoulusta pinnaaminen olisi tuskin enää tullut yhtä helposti kysymykseen. Vuoden 1960 otosten kansakoululaiset olivat hankkineet työkokemuksensa nimenomaan kesäisin loma-aikoina, ja vain muutama mainitsi tehneensä osa-aikaisesti töitä koulunkäynnin ohessa. Ehdottomasti yleisin ansiotyö niin kansa- kuin oppikoulupojilla Helsingissä oli juoksupoikana toimiminen. Samassa yhteydessä pojat olivat saattaneet saada pieniä avustavia tehtäviä. Lähetin tehtävät olivat erityinen nuorten työala, sillä lähes kaikki lähetit olivat alle 20-vuotiaita.⁴⁶⁶

Monet kansakoulutyötökin olivat olleet lähettinä, mutta myös lastenhoitajan tehtävät olivat tulleet tutuiksi. 1960-luvun alussa lastenhoito- ja kotiapulaiskokemus oli jo yleisempi tausta kuin juoksutyön pesti. 15–19-vuotiaiden tyttöjen työmarkkinat laajentuivat 1950-luvulla, sillä heidät työllistävien ammattien kirjo laajeni.⁴⁶⁷ Oppikoulutyöt olivat kansakoululaisia paremmissa asemissa työmarkkinoilla jo kouluaikana, etenkin 1950-luvun alussa: he olivat olleet jälkimmäisiä harvemmin lähetti- tai lastenhoitotehtävissä,

463 Sirpukka: Entä jos menisin rakennukselle kesäksi... *Kotiliesi* 8/1954; T. J.: Entisen koululaisen mietteitä kesätyöstä. *Koti* 6/1964; Kailari, Kyllikki: Kesälläkö työhön? *Koti* 7–8/1963; Huuhka, Mirja: Onko nuorisolla liiaksi rahaa? *Kotiliesi* 20/1962.

464 Kansakoulupoika 1950, numero 91.

465 Kansakoulupoika 1950, numero 33.

466 Kansakoulupojat 1950; kansakoulupojat 1960, oppikoulupojat 1950; oppikoulupojat 1960; Rahikainen 1999, 355.

467 Kansakoulutyöt 1950; kansakoulutyöt 1960; Rahikainen 1999, 345. Tämä sopii edellä esitettyyn huomioon kansakoulutyttöjen mainitsemien ammattisuunnitelmien määrän kasvusta ja alojen monipuolistumisesta 1950-luvulla.

ja sen sijaan moni heistä oli saanut työkokemusta konttorityöstä tai liikeapulaisena.⁴⁶⁸

Työnteko loittoni kauemmas koululaisnuorten kokemusmaailmassa, ja myös nuorten kokoaikainen työssäkäynti harvinaistui. Kaupungeissa ja kauppalloissa asuvista 15–19-vuotiaista pojista kuusi kymmenestä ja tytöistä lähes saman verran oli ammatissa toimivia vuonna 1950. Vuosikymmenessä työtä tekevien kaupunkilais- ja kauppalanuorten osuudet laskivat molempien sukupuolten kohdalla alle puoleen. Vuonna 1970 noin neljä kymmenestä 15–19-vuotiaasta kaupunkilais- ja kauppalapojasta toimi ammatissa. Samanikäisten tyttöjen kohdalla osuus oli vielä pienempi, reilu kolmannes. Kehitys oli koko maassa samansuuntainen. 1950-luvun puolivälissä laadittu nuorten työntekoa koskeva ennuste otaksui poikien tarttuvan lisääntyviin koulutusmahdollisuuksiin, mutta muutos tapahtui ennakoitua nopeammin. Tyttöjen ja nuorten naisten arveltiin pikemmin valitsevan työnteon kuin koulutuksen, sillä avioituminen ja perheellistyminen keskeyttäisi heidän työuransa. Ennusteesta poiketen 15–19-vuotiaiden tyttöjen työnteko ei yleistynyt 1950- ja 1960-luvuilla, vaan myös he tarttuivat, jopa poikia innokkaammin, lisääntyvän koulutuksen tarjoamiin mahdollisuuksiin.⁴⁶⁹

5.4 HYVÄÄ TYÖTÄ ETSIMÄSSÄ

Koulutus sai työnteon rinnalla ja osittain sen sijaan keskeisemmän aseman nuorten suunnitelmissa. Tämän lisäksi muuttui se, millaisena nuoret näkivät yhtäältä tavoiteltavan ja toisaalta epämieluisan työn. Vuoden 1950 kansakoulupojat kehuiivat suunnittelemaansa ammatteja toteamalla, että esimerkiksi hammasteknikon työ ”ei ole raskasta, saa olla sisällä”, autonkuljettaja ”on katon alla vaikka olisi huono sää” ja sorvaaja ”saa olla sisällä ettei tarvitse olla talvella pakkasessa ulkona”.⁴⁷⁰ Näille pojille työstä teki mieluisan se, ettei siinä joutunut säiden armoille. Monet muutkin toivat esiin, että heidän suunnittelemaansa ammatti ei ollut (ruumiillisesti) raskas, vaan pikemmin kevyt. Tällaisina ammatteina mainittiin muun muassa viilarin, laivasähköttäjän, tullaajan ja hienomekaanikon tehtävät.⁴⁷¹ Oppilaat toivat esille myös muun muassa tehdastyön vastenmielisyyden. Esimerkiksi myymäläapulaiseksi ja myöhemmin myymälänhoitajaksi aikonut tyttö sanoi kauppatyön hyväksi puoleksi sen, että se oli siistimpää kuin tehtaassa, ja konttorialaa suunnitellut tyttö arveli, että ”konekirjoittajan työ ei ole raskasta ja siinä saa istua paikallaan eikä se ole myöskään pölystä”. Mainospiirtäjän työ olisi puolestaan erään kansakoulupojan mielestä ”sellainen ammatti, jossa ei tarvitse tehdä samaa asiaa koko ajan kuten tehtaissa”.⁴⁷²

AmmatINVALINTA oli 1950-luvun alussa etenkin kansakoululaisille yhtä lailla ei-toivotun kohtalon välttämistä kuin mieluisan ammatin tavoittelua. Suunnittelemiensa ammattien

468 Oppikoulutytöt 1950; oppikoulutytöt 1960.

469 Rahikainen 1999, 339–341; 15–19-vuotiaiden lukumäärä koko maassa sekä kaupungeissa ja kauppalloissa, katso väestölaskennat 1950, 1960 ja 1970.

470 Kansakoulupojat 1950, numerot 12, 50 ja 86.

471 Kansakoulupojat 1950, numerot 20, 87, 93 ja 110.

472 Kansakoulutytöt 1950, numerot 9 ja 22; kansakoulupoika 1950, numero 83.

hyvinä puolina etenkin tytöt mainitsivat työn vaihtelevuuden ja oman mielenkiintonsa alaan.⁴⁷³ Heitä miellytti myös työn siisteys ja helppous. Nämä syyt tiivistä eräs kahtena aiempänä kesänä valokuvaamossa apulaisena toiminut ja valokuvausapulaiseksi aikonut tyttö suunnitelmansa perusteluina seuraavasti: ”helppo ja siisti työ, kohtuullinen päivä kello 9–5, 1 tunti ruokatuntia”. Hänellä oli jo kokemusta vaivattomasta työstä, joka ei sitonut tekijäänsä liikaa ajallisesti.⁴⁷⁴ Lisäksi kansakoulutytöt toivat esiin halunsa työskennellä ihmisten – erityisesti lasten – kanssa ja auttaa toisia, mikä vastasi ammatinvalinnanoppikirjojen tarjoamaa kuvaa naisille sopiviksi katsotuista tehtävistä.⁴⁷⁵

Ohjauslomakkeiden kysymykset kuvastivat ammatinvalintaan suhtautumista yleisellä tasolla. Nuorilta kysyttiin vuosien 1950 ja 1960 lomakkeissa paitsi heidän suunnittelemaansa mieluista ammattia, myös sitä, mitä he eivät missään tapauksessa haluaisi itselleen. Vaikka kaikilla nuorilla ei ollutkaan yhtä laajoja valinnanmahdollisuuksia muun muassa koulu- ja perhetaustasta sekä sukupuolesta johtuen, he saivat näin mahdollisuuden torjua ei-toivottavan tulevaisuuden. Lisäksi heiltä kysyttiin sukulaisten ja tuttavien kiinnostavista ammateista. Tätä asiaa ja sitä, mihin ammattiin nuoren vanhemmat haluaisivat tämän ”antautuvan”, tiedusteltiin ensimmäisenä otosajankohtana heti lomakkeen alussa sekä kansa- että oppikoululaisilta. 1950-luvun aikana sukulaisten ja tuttavien ammatteja koskeva kysymys siirrettiin lomakkeen loppuvaiheeseen, jota ennen nuorelta oli tiedusteltu tämän omia suunnitelmia. Samalla vanhempien mielipidettä koskeva kysymys oli irrotettu erillisen ”holhoojan täytettäväksi” -otsikon alle.⁴⁷⁶

Sekä sukulaisten ja tuttavien ammatteja että vanhempien mielipidettä koskevat kysymykset poistettiin lomakkeista 1960-luvun aikana. Ohjaajat kysyivät tarkoin vanhempien iän, ammatin ja sen, olivatko nämä sillä hetkellä toimessa, mutta muuten he käsitelivät nuorta entistä enemmän tämän perhe- ja tuttavapiiristä itsenäisenä jäsenenä. Osa vanhemmista sai täytettäväkseen ammattisuunnitelmia ja ammatinvalinnanohjauksen tarpeellisuutta koskeneen lomakkeen, mutta tämä löytyi esimerkiksi vuosien 1968–71 kansakoulutyttöotoksen kohdalta vain neljäsosesta akteista. Sukulaisten ja tuttavien tarjoama kokemuspiiri sekä vanhempien mielipiteet eivät lakanneet vaikuttamasta, mutta ohjaajat eivät ottaneet niitä neuvonnan lähtökohdiksi siinä määrin kuin aiemmin.⁴⁷⁷

473 Kansakoulutytöt liittivät vaihtelevuuden erityisesti myyjän tehtäviin (kansakoulutytöt 1950, numerot 9, 20, 22, 37, 81, 84 ja 98), mutta myös konttoristin (kansakoulutyttö 1950, numero 11), mainospiirtäjän (kansakoulutyttö 1950, numero 74), opettajan (kansakoulutyttö 1950, numero 63), lastenhoitajan (kansakoulutyttö 1950, numero 87) ja puhelunvälittäjän (kansakoulutyttö 1950, numero 4) ammatteihin.

474 Kansakoulutyttö 1950, numero 62.

475 Halun auttaa ja hoitaa muita mainitsevat muun muassa monet lastenhoitajiksi aikoneet tytöt (kansakoulutytöt 1950, numerot 15, 42, 49 ja 56), pari sairaanhoitajan ammattia suunnitellutta tyttöä (kansakoulutytöt 1950, numero 54 ja 97) ja eräs ompelijan ammattiin halunnut (kansakoulutyttö 1950, numero 32). Katso luku 12.1.

476 Nuorten ei-toivottuina pitämiä ammatteja käsitellään luvussa 16.1. Lomakkeista on esimerkkejä liitteessä 2.

477 Lomakkeiden muotoilusta katso johdanto ja liite 2. Perhepiirin vaikutuksen vähenemisestä ja perheen ulkopuolisten (aikuisten) merkityksen kasvusta katso Vanttaja & Järvinen 2006, 34–35.

Muuttunutta suhtautumista ammatinvalintaan kuvasi sekin, että 1970-luvun taitteessa nuorilta ei enää tiedusteltu, mihin ammatteihin he eivät haluaisi, mutta sen sijaan ohjaajat olivat kiinnostuneita nuorten toiveammattista, jonka he valitsisivat, jos mikään ei rajoittaisi heidän valintaansa. Valinnassa oli siirrytty tiukasti realismiin rajautuneesta ei-toivotun poisvalitsemisesta, joka näkyi niin lomakkeiden muotoilussa kuin negaationa kansakoululaisten ammattisuunnitelmien perusteluissa, siihen, että nuoria rohkaistiin haaveilemaan, mitä he haluaisivat olla. Muutos muiden asettamiin vaatimuksiin ja raameihin sopeutumisesta yksilön unelmien esille nostoon oli merkittävä. Työmarkkinatilanne ja perheenjäsenten mielipiteet vaikuttivat edelleen nuoriin, mutta heidän omalle, yksilölliselle pohdinnalleen aukeni aiempaa enemmän tilaa. Tämän liikkumavaran kääntöpuoli oli, että nuorille ei enää ollut tarjolla yhtä selviä ja suoria reittejä aikuisuuteen kuin ennen.⁴⁷⁸

Nuorten ammattisuunnitelmistaan käyttämät perustelut toivat esiin heidän arvonsa. Ensisijaista heille oli työn luonne ja sen kiinnostavuus, mutta he toivat esille myös työstä saatavan korvauksen. Vuoden 1950 kansakoulupojista kolme kymmenestä ja kansakoulutyöistä kymmenesosa viittasi hyvään tai ainakin kohtalaiseen palkkaukseen. Se oli harvoin nuorten mainitsema ainoa hyvä puoli ammatissa, ja jotkut heistä toivat esiin kiitettävien ansiomahdollisuuksien ehdollisuuden. Esimerkiksi eräs kansakoulutyttö totesi, että ompelijana ”tienaa hyvin, jos on ahkera ja muutenkin hyvin tekee työnsä”. Eräs sorvarin uraa yhdessä vanhempiensa kanssa suunnitellut kansakoulupoika arveli puolestaan, että työ ”ei ole kovin raskasta, ammattimiehenä saa hyvän palkan”.⁴⁷⁹ Hyvät ansiot eivät olleet automaattisia, vaan vaativat harjaantumista ja ahkeruutta. Jotkut pojista painottivat ansiomahdollisuuksien lisäksi myös työskentelyn itsenäisyyttä.⁴⁸⁰

Poikien ja tyttöjen välinen ero palkkaukseen liittyvien mainintojen yleisyydessä liittyi sukupuolirooleihin: ansiotyöllä ei katsottu olevan yhtä keskeistä merkitystä naiseksi varttuvien ja mahdollisesti (koti)äideiksi tulevien tyttöjen kuin perheenpään asemaan matkalla olevien poikien tulevaisuudessa.⁴⁸¹ Työn sisällön ja siitä saatavan rahallisen korvauksen painotusero on huomattu myös miesten ja naisten kouluttautumisessa. Miesten koulutus- ja työajattelu painottaa usein päämäärää: koulutus on väline tietyn ammattiaseman saavuttamiseksi. Naisilla sen sijaan kouluttautuminen on miehiä useammin itsetarkoituksellista, mikä selittäisi – maskuliinisuuteen ja feminiinisuuteen liitettyjen käsitysten ja sukupuolittuneen ammattirakenteen ohella – naisten päätymistä alemmiksi toimihenkilöiksi miehiä useammin, kun vertaillaan ammatillisen koulutuksen

478 Katso Twenge 2006, erityisesti 46–49. Nuorten toiveammateista katso luku 16.2.

479 Kansakoulutyttö 1950, numero 95; kansakoulupoika 1950, numero 53.

480 Kansakoulupojat 1950, numerot 19, 34, 49, 59 ja 68.

481 Katso luku 9. Samasta nuorten naisten ja miesten välisestä erosta on viitteitä myös myöhempiä vuosikymmeniä koskevissa nuoria ja jo työelämässä olevia koskevissa aineistoissa. Vuonna 2010 nuorten työelämäasenteita koskeva tutkimus totesi nuorten arvostavan muun muassa mielenkiintoista työtä, mukavia työovereita ja varmuutta työsuhteen jatkuvuudesta enemmän kuin suurta palkkaa. Suuren palkan etusijalle nostaneet olivat miehiä, joskin heitä oli vähemmistö vastanneista. Siltala 2013, 195–196. Vuosina 1984, 1990, 1997, 2003, 2008 ja 2013 toteutetuissa työolotutkimuksissa suurempi osa miehistä kuin naisista on korostanut palkan merkitystä työssä. Sutela & Lehto 2014, 24.

suorittaneiden ylioppilaiden tai korkeakoulutettujen sijoittumista ammattiasemiin.⁴⁸²

Etenemismahdollisuuksiin viittaaminen suunnitelman perusteluna oli harvinaista, mutta yleisempää kansakoulutyöillä kuin -pojilla: vuoden 1950 otosten kansakoulutyöistä seitsemän ja kansakoulupojista kaksi motivoi aikeitaan siihen tapaan, että ”siinä pääsee kohoamaan eteenpäin”.⁴⁸³ Tätäkin voi ymmärtää sukupuolittuneen ammattirakenteen kautta. Tytöille se, että jossain ammatissa saattoi ”päästä pitkälle, vaikka perustaa oman liikkeen”,⁴⁸⁴ kuten eräs myymälänhoitajaksi pyrkinyt tyttö perusteli, teki ammatista erityisen. Naisista sijoittui kahteen alempaan sosiaaliryhmään suurempi osa ja kahteen ylimpään pienempi osa kuin miehistä. Naisvaltaisilla aloilla etenemismahdollisuudet olivat heikkommat, eikä sama pohjakoulutus johtanut samanlaiseen ammattiasemasijoittumiseen naisilla ja miehillä.⁴⁸⁵

Sukupuolten välinen ero suhtautumisessa palkkaukseen säilyi läpi tutkimusajanjakson. Palkkaus oli tärkeä näkökohta myös 1970-luvun alun oppikoulupojille. Esimerkiksi eräs ATK-alaa ystävänsä innoittamana suunnitellut nuorukainen arveli työn hyväksi puoliksi palkkauksen ja sen, että se oli ”tulevaisuuden ala”. Toinen puolestaan pohti hammasteknikon uraa, koska työ voisi olla kiinnostavaa ja sen palkkaus oli hyvä.⁴⁸⁶ Jotkut pojat puolestaan tulivat toisiin aatoksiin, kun ammatinvalinnanohjaaja valisti heitä ammattiaikeen ansiotasosta. Näin kävi muun muassa erälle urheilusta innostuneelle ja voimistelunopettajan ammattia suunnitelleelle pojalle.⁴⁸⁷ Eräs toinen oppikoulupoika oli ohjaajan merkintöjen mukaan ”kiinnostunut kirjakauppa-alasta ja libristin tutkinnosta, jonka vanhemmat myös hyväksyvät. Matala palkka sitten pelotti pois. Enemmän haluaisi merille, päällystöön, mutta vanhemmat eivät voi hyväksyä sitä lainkaan. Arveli, että [vanhemmat] voisivat hiukan heltyä kuullessaan libristin huonon palkan. Teknillisen opiston olemme hylänneet. Varaosamyyjä kiinnosti hiukan, palkkaa epäili. (...) Ei haluaisi lukea kovin paljon enää. Ammatti ja oma ansio kiinnostavat.”⁴⁸⁸

Samaan aikaan oppikoulussa opiskelleet tytöt eivät painottaneet yhtä vahvasti ansioiden merkitystä. Muutamat heistä mainitsivat hyvän palkan yhtenä motivaation lähteenään, mutta painottivat samassa yhteydessä työn ja työympäristön viihtyisyyttä.⁴⁸⁹ Jotkut tytöt jopa korostivat, ettei palkka ollut heille ensisijainen valintaperuste. Yksi oppikoulutyttö totesi, että työn pitäisi olla kiinnostavaa, ja hän ei voisi kuvitellakaan tekevänsä jotain pelkän rahan takia. Tämä henkilö asetti työpaikkaan myös ”laatuvaatimuksia”: hänen en-

482 Kataja 1997, 59–60. Myös aikuiskoulutukseen osallistuvien naisten ja miesten välillä on huomattu eroja kouluttautumismotiiveissa. Naiset opiskelevat miehiä useammin omalla ajallaan harrastustarkoituksessa tai itseään kehittäääkseen, kun taas miehet opiskelevat naisia useammin ammatillisessa tarkoituksessa ja työnantajan kustantamana. Naumanen 1994, 233.

483 Kansakoulutyttö 1950, numero 100. Vuoden 1950 kansakoulutyöistä 7 % (n=103) ja -pojista 2 % (n=118) viittasi etenemismahdollisuuksiin.

484 Kansakoulutyttö 1950, numero 9.

485 Katso luku 6.4.

486 Oppikoulupojat 1968–71, numerot 100 ja 146.

487 Oppikoulupoika 1968–71, numero 134.

488 Oppikoulupoika 1968–71, numero 145.

489 Oppikoulutyöt 1968–71, numerot 75, 201, 209 ja 228. Vastaavasta havainnosta kansalaiskoululaispoikien ja -tyttöjen keskuudessa katso Takala & Niskanen 1963, 29–30.

sisijainen suunnitelmansa oli teatterityö, eikä hän halunnut lähteä Helsingin ulkopuolelle töihin.⁴⁹⁰ Oppikoulutyttöjen suhtautuminen peilasi länsimaissa 1970-luvun vaihteeseen paikannettua muutosta nuorten aikuisten arvoissa. Vaihtelevat työllisyysnäkymät vaikuttivat nuorilla siihen, kuinka paljon he arvostivat varmaa työllistymistä, mutta palkkauksen merkitys väheni. Nopeasti muuttanutta suhtautumista työntekoon kuvasi myös se, että vuonna 1968 amerikkalaisista college-opiskelijoista seitsemän kymmenestä allekirjoitti väitteen, että ”kova työnteko kannattaa aina”, mutta vain kolme vuotta myöhemmin neljä kymmenestä oli tätä mieltä.⁴⁹¹

Työympäristön miellyttävyyden ja työn kiinnostavuuden lisäksi useat viimeisen otosajankohdan oppikoulutyttöistä perustelivat suunnitelmiaan – vuoden 1950 kansakoulutyttöjen tapaan – halulla olla ihmisten kanssa tekemisissä ja auttaa muita.⁴⁹² Kunnianhimo näkyi oppikoulutyttöjen kohdalla siinä, että he totesivat haluavansa päästä työelämässä ”eteenpäin” koulutuksen kautta. Heillä oli useita kiinnostuksenkohteita, joihin he ammatinvalinnanohjaajankin mielestä sopivat. Koulussa hyvin menestyneellä oppikoululaisella, jonka perhe suhtautui koulutukseen myönteisesti ja oli valmis panostamaan siihen taloudellisesti, oli runsaasti valinnanvaraa.⁴⁹³ Heille oli myös tärkeää päästä toimimaan esimerkiksi yhteiskunnallisessa järjestötoiminnassa tai tutkimustyössä, ”josta on hyötyä” tai älyllisesti haastavissa tehtävissä itseään kehittäen.⁴⁹⁴

Nuorten ammattisuunnitelmien perusteluissa erottui monia tekijöitä. Tärkeimmäksi kaikkien ryhmien kohdalla – sukupuolesta ja koulumuodosta riippumatta – nousi se, että työn tuli olla kiinnostavaa. Tämän selityksen yleisyydessä ei ollut otosvuosikohtaisia eroja, vaan nuoret käyttivät perustelua yhtä lailla tutkimusajanjakson alussa kuin lopussa. Tämä oli selitys, jota nuori ei osannut sanallistaa tarkemmin ja jota ammatinvalinnanohjaaja ei voinut kritisoida eikä kyseenalaistaa. Ohjaushan tähtäsi nimenomaan nuorten omien kiinnostuksenkohteiden selvittämiseen. Nuoret suhtautuivat työelämään ja työntekoon myönteisesti ja uskoivat mahdollisuuksiinsa päästä heille mieluisiin tehtäviin. Heidän maininnoissaan ei voida huomata sellaista kynänsyyttä, joka saattaa luonnehtia työelämässä pitkään olleiden työmotivaatiota. Kouluttautuminen ja työnteko olivat nuorille väyliä aikuisuuteen ja täysivaltaisuuteen, minkä vuoksi ne näyttäytyivät pikemmin mahdollisuuksien avaajina kuin pakkoina. Tämä siitäkkin huolimatta, että etenkin vuonna 1950 tulevaisuuttaan pohtineilla nuorilla ”työn etos” oli kova.⁴⁹⁵

490 Oppikoulutyttö 1968–71, numero 118. Aineistosta ei käy ilmi, että ohjaajat olisivat kertaakaan ottaneet ammattien palkkatasoa puheeksi tyttöjen kanssa. Naisten asemaa tutkiva komitea nosti 1970-luvun vaihteessa esiin, että tytöille tulisi kertoa tyypillisten naisvaltaisten alojen suhteellisesti heikommasta arvostuksesta ja palkkauksesta. Katso luku 9.

491 Englanniksi väite oli muotoiltu ”hard work will always pay off”. Inglehart 1977, 54–55, 113–114.

492 Esimerkiksi oppikoulutyöt 1968–71, numerot 75, 109, 113, 128, 221, 222, 232 ja 242.

493 Esimerkiksi oppikoulutyttö 1968–71, numero 97.

494 Oppikoulutyöt 1968–71, numerot 216, 209 ja 254.

495 Antti Häkkinen on luonnehtinut vuosina 1911–1940 syntyneitä kansakunnan rakentajiksi, joille oli leimallista lapsuudesta vanhuuteen kestänyt työnteko. Häkkinen 2013, 48; Häkkinen 2014, 49. Nuorille kiinnostavuus tarkoitti monia asioita, eikä sitä voi pelkistää työn sisällölliseen mielekkyyteen. Työn sisällöllisen mielekkyyden merkityksen on todettu nousseen suhteessa palkkauksen merkitykseen 1900-luvun jälkipuoliskolla. Gini 2000, 48–57. Tämä liittyy myös työhön kohdistunei-

Juha Siltala luonnehtii työelämän muutosta käsittelevässä kirjassaan neljää työntekijätyyppiä, jotka erovat toisistaan suhtautumisessaan työntekoon.⁴⁹⁶ Myös nuorten suhtautumisessa voidaan huomata työmotivaation juontuneen monenlaisista tekijöistä. Selkeimmin aineistossa nousi esiin Siltalan diakonissaksi nimittämä tyyppi, jolle oli tärkeää muiden auttaminen ja tämän kautta itsensä tarpeelliseksi kokeminen. Monet kansa- ja oppikoulutyöt olivat omaksuneet aineksia tästä roolista, mitä myös edellytettiin hoito- ja opetustehtävissä.⁴⁹⁷ Nuorissa, etenkin taidealalle aikovissa ja viimeisen otosajankohdan yhteiskunnallisesta vaikuttamisesta kiinnostuneissa, oli myös niin sanottuja itsensä toteuttajia, joille tulevassa työssä tärkeintä oli työn sisältö ja itsensä kehittäminen.⁴⁹⁸ Tällaisen suhtautumisen – tai ainakin sitä noudattelevan suunnitelman toteuttamisen – voi arvioida edellyttäneen joko poikkeuksellista lahjakkuutta tai taloudellisia resursseja, jotka tekivät työn elannonhankkimisluonteen toissijaiseksi.

Sen sijaan aineistossa on heikosti edustettuna Siltalan duunariksi kutsuma työntekijätyyppi, jolle työnteko on välttämätön paha ja joka ei ajattelekaan, että työssä pitäisi tai voisi viihtyä. Toisaalta ammattitaito oli merkityksellistä myös duunareille, mikä näkyi nuorten taidon arvostuksessa. Esimerkiksi monet kansakoulupojat, joista suurin osa tulevasta työläisistä rekrytoitui, perustelivat ammattisuunnitelmaansa työtehtävien hauskuudella, mitä he vaikuttivat käyttäneen synonyymina omalle kiinnostukselleen. Esimerkiksi autonkuljettajasuunnitelmaan oli erällä pojalla vaikuttanut se, että ”se on hauskaa”,⁴⁹⁹ ja toinen poika arvioi höyrylaivan koneenkäyttäjän työn hauskaksi, koska siinä ”saa nähdä ympäri maailman ja saa aika hyvän tulon”.⁵⁰⁰

Nuoret odottivat saavansa työstä elannon lisäksi myös muuta tyydytystä. Vaikka nuoret halusivat välttää raskaiksi ja likaisiksi mieltämiään töitä, voimakas kyynisyys, joka olisi pelkistänyt työntöön elannon ansaitsemiseksi raatamalla, puuttui heiltä. Palkkauskinkin vaikutti nuorten päätöksentekoon, mutta harva mielsi sen tärkeimmäksi vaikuttimeksi. Oma kiinnostus oli kaikista keskeisin motivaation lähde. Nuorten suunnitelmien perusteissa oli nähtävissä myös Siltalan urakoitsijaksi kutsuman tyyppin yrittäjämentaliteettia ja pyrkimystä tehdä työnsä mahdollisimman tehokkaasti. Ammattitaidon hankkiminen oli nuorille tärkeä päämäärä, koska sitä kautta he saattoivat saada varmemman aseman työmarkkinoilla, välttää työttömyyttä ja vajaatyöllisyyttä sekä parantaa elämänhallintaansa. Vapaa-ajan maksimoinnin sijaan nuoret pyrkivät työssä etenemiseen sekä varmempaan ja arvostetumpaan asemaan.⁵⁰¹

Perheen vaikutusta nuoren työtä ja koulutusta koskevaan päätöksentekoon käsitellään laajemmin seuraavassa pääluvussa etenkin yhteiskuntaluokan näkökulmasta, mutta seuraavassa avataan lyhyesti nuorten ja heidän vanhempiansa välisten suhteiden muutosta.

siin odotuksiin. Työn sisällöllinen mielekkäisyys oli aiemmin oleellinen asia ehkä vain pienelle osalle työtätekevää aikuisväestöä.

496 Siltala 2004, 27–36.

497 Katso luku 12.

498 Katso luku 15.3.

499 Kansakoulupoika 1950, numero 84.

500 Kansakoulupoika 1950, numero 64.

501 Siltala 2004, 63; Kortteinen 1992, 152–153.

Vuosien 1950 ja 1960 lomakkeissa kysyttiin vanhempien mielipidettä nuoren tulevasta ammatista. Suurimmassa osassa kaikkien otosten tapauksista vanhempien mainitsema ammatti kuului nuoren itsensä suunnittelemien ammattien joukkoon. Aineiston perusteella ei kuitenkaan voi päätellä sitä, kenen ajatus nuoren suunnitelma alun perin oli, sillä vaikutus oli voinut toimia kumpaankin suuntaan. Lapsi oli saattanut omaksua huoltajiensa ehdotuksen, tai nämä olivat saattaneet hyväksyä ammatin, josta nuori oli eniten kiinnostunut.

Koulutus- ja ammattisuunnitteluun vaikuttivat lasten ja heidän vanhempiansa väliset suhteet ja niissä 1950–1960-luvulla tapahtunut muutos. Tutkimusajanjakson alussa nuorilla oli selkeä kuva siitä, mitä muut odottivat heiltä, ja he näkivät velvollisuutenaan vastata näihin odotuksiin. Nuoren oma liikkumavara oli pieni, ja velvollisuudentunto siivitti heidän valintojaan. Vanhempien vahva auktoriteettiasema, joka mahdollisti myös niin sanotun kurinpitovallan, kyseenalaistui vähitellen. Vuoden 1960 haastatteluissa ohjaajat kysyivät nuorilta muun muassa perhesuhteista ja kasvatuksesta. Suurin osa luonnehti saamaansa kasvatusta melko ankaraksi tai sopivan ankaraksi. He mielsivät kokemansa ruumiillisen väkivallan oikeutetuksi, ja sitä pidettiin yleisesti 1960-luvulla tietyissä tilanteissa tarpeellisena kasvatustoimenpiteenä, ei väkivaltana.⁵⁰² Moni vuonna 1960 haastatelluista nuorista mainitsi saaneensa selkäsaunoja ”pienempänä”, alle kouluikässä tai sen kynnyksellä.⁵⁰³ Muutama nuorista kertoi vanhempiensa soveltavan edelleen tätä rangaistusta tuolloin noin 15-vuotiaaseen poikaan tai tyttären.⁵⁰⁴

Kuritus ja kasvatustapa olivat keskeisiä puheenaiheita, sillä monet liittivät niiden puutteen nuorisorikollisuuden lisääntymiseen. Vanhempien puutteellisen kasvatuskyvyn ja nuorten puutteellisten vapaa-ajanviettomahdollisuuksien lisäksi nuorisorikollisuutta selitettiin myös tiukentuneella kilpailulla koulutuksessa ja sosiaalisessa menestymisessä: ne, jotka eivät tässä kamppailussa pärjänneet, hakivat menestystä oikoreitein ja muilla tavoin. Osalta herui ymmärrystä nuorten tilanteelle, mutta toiset kannattivat kovempia rangaistuksia. Eräs poliisineuvos esitti ruumiillisen kurituksen laajempaa käyttöönottoa sekä kouluissa että kodeissa välttämättömänä ehkäisevänä toimenpiteenä nuorisorikollisuuden vastaisessa työssä. Asia herätti paljon huomiota, ja oikeusministeriö asetti nuorisorikollisuuden torjumiseksi toimikunnan 1965.⁵⁰⁵

502 Kansakoulupojat ja -tytöt sekä oppikoulupojat ja -tytöt 1960. Ruumiillinen kuritus kiellettiin kansakouluissa vuonna 1914, joskin se oli yleisesti käytössä ainakin 1930- ja 1940-luvuilla. Anttila 2014, 136. Vanhempien oikeus kasvattaa lastaan kurittamalla poistettiin rikoslaista vuonna 1979. Erikseen se kiellettiin vuoden 1984 alusta voimaan astuneessa laissa. Eri sukupolvien kokemuksia ruumiillisesta rankaisemisesta kotikasvatustuotona katso Kempainen 2001, erityisesti 129–138.

503 Esimerkiksi kansakoulupojat 1960, numerot 1, 15, 54 ja 71; kansakoulutytöt 1960, numerot 16, 44, 47, 62 ja 74; oppikoulupojat 1960, numerot 39, 84 ja 121; oppikoulutytöt, numerot 5, 19, 26, 43 ja 83.

504 Kansakoulupojat 1960, numerot 52 ja 101; kansakoulutyttö 1960, numero 100.

505 Alle 21-vuotiaiden tekemien rikosten kasvu liittyi siihen, että 15–20-vuotiaiden ryhmä oli suurimmillaan 1960-luvun puolivälissä. Gumpel 1964, 13, 29–30, 55–56, 61–62, 95; Pulkki, V. E.: Koulukuri. *Koti* 10/1959; Lähteenmäki, Olavi: Kurin ja arvovallan ongelma kasvatuksessa. *Ammattikasvatus* 7/1959; Onkohan tämän päivän nuoriso rikollisempää kuin ennen? Mitä voisimme tehdä nuortemme hyväksi? *Koti* 2/1964; Rinne-Vesterinen, Aili: ”Joka kuritta kasvaa, se kunniaa kuolee.” *Koti*

Viimeisenä otosajankohtana haastatteluissa nousi ruumiillisen kurituksen sijaan esiin nuorten aiempaa kriittisempi suhtautuminen saamaansa kasvatukseen ja mielipide-erot vanhempiensa kanssa. Passiivinen sopeutuminen näiden tahtoon kyseenalaistui, ja erinomainen suhde vanhempiin rakentui sen varaan, että nämä antoivat ”luvan olla eri mieltä”.⁵⁰⁶ Nuorten ja aikuisten välisten suhteiden muuttuminen asteittaisen tasa-arvoistumisen ja yksilöllisyyden korostumisen kautta näkyi myös koulua ja opettajia koskevassa keskustelussa. Nuoret olivat länsimaissa toisen maailmansodan jälkeen – selkeämmin vasta 1960-luvulta lähtien – aiempia sukupolvia vapaampia auktoriteetteihin nähden. Sen sijaan, että heidän olisi oletettu pelkästään vastaavan vanhempiensa toiveisiin, heidän mahdollisuutensa määrittellä itse itsensä ja tehdä omat valintansa kasvoi.⁵⁰⁷

Sukupolvien väliset erot yksilöllisyydessä ja valinnanvapaudessa ovat tulleet esiin myös esimerkiksi Yhdysvaltoja koskevassa tutkimuksessa. 1960-luvulla ja 1970-luvun alussa idullaan ollut yksilöllistymiskehitys nopeutui seuraavina vuosikymmeninä. Esimerkiksi tarve saada muiden hyväksyntää ja sulautua ryhmään väheni, kun taas itsensä toteuttaminen nousi arvona. Vanhemmat ja opettajat eivät enää olleet samanlaisessa auktoriteettiasemassa 1970- ja 1980-luvuilla kuin aiemmin. Amerikkalaispsykologi Jean Twenge on nostanut suurten ikäluokkien 1960-luvulla aloittaman nuorisokapinoinnin tärkeälle sijalle tässä. Sosiaalisen hyväksynnän hakemisen sijaan tärkeämmiksi arvoiksi nousivat kyseenalaistaminen ja oman polun löytäminen.⁵⁰⁸ Myös oma aineistoni tukee tätä tulkintaa: helsinkiläisnuoret alkoivat kyseenalaistaa vanhempien ja opettajien auktoriteettiasemia 1960-luvun aikana.

Myös ammatinvalinnanohjaajat suhtautuivat aiempaa kriittisemmin vanhempien näkemyksiin ja korostivat niiden sijaan nuoren omia toiveita. Toiminnan alusta lähtien ohjaajat pitivät tärkeänä ulottaa neuvonta myös lasten vanhempiin muun muassa vanhempainiltojen kautta, sillä näiden mielipiteet painoivat nuorten lopullisessa päätöksenteossa. Ammatinvalinnanohjaus täydensi, ei korvannut, kodin ja koulun aloittamaa työtä.⁵⁰⁹ Kahtena ensimmäisenä otosajankohtana ohjaajat kunnioittivat lasten huoltajien mielipidettä suuresti, mutta 1970-luvun vaihteessa he rohkaisivat nuoria aiempaa itsenäisempään päätöksentekoon ja saattoivat yrittää taivutella vanhempia muuttamaan mieltä. Esimerkiksi erään kansakoulupojan äiti olisi halunnut poikansa keskikouluun ja piti häntä taiteellisesti lahjakkaana. Ohjaaja asettui tätä vastaan ja kannusti poikaa tämän omassa suunnitelmassa pyrkiä vaatturiammattikouluun.⁵¹⁰

Henkilökohtainen ammatinvalinnanohjaus muuttui muodoiltaan myös muulla tavoin. Toiminnan alkuvaiheessa nuoret tapasivat psykologin vain kerran lyhyen keskustelun merkeissä. Muistiinpanoista päätellen ohjaaja käsitteli vain ja ainoastaan itse asiaa, tulevaa ammattia ja sen vaatimaa mahdollista koulutusta. Suosituksissaan hän nojautui

11/1964; Nuorisoriikollisuustoimikunnan mietintö. KM 1966: A 2; Kuritus Pohjolassa. Yle EA.

506 Oppikoulupoika 1968–71, numero 100. Katso myös luku 5.2.

507 Anttila 2014, 136–143; Siltala 2013, 150–152.

508 Twenge 2006, erityisesti 42–43.

509 KHKK 1947 osa 2, 204–205; KHKK 1950 osa 2, 218; Mäkinen, Jouko K.: Harrastuksen kautta mieli-työhön. *Kotiliesi* 4/1953; Mattlar, Wolmar: Kodin osuus ammatinvalinnan ohjauksessa. *Koti* 5/1958.

510 Kansakoulupoika 1968–71, numero 8.

ennen kaikkea psykologisten testien tuloksiin. 1950-luvun lopulla käyttöön otettu laaja haastattelutilanne asetti ammatinvalintakysymyksen laajempaan kontekstiin. Haastattelutilanne oli kuitenkin varsin hierarkkinen: psykologi edusti asiantuntemusta ja ”tiesi” nuoresta psykologisten testien kautta paljon. Nuoren näkökulmasta kohtaaminen saattoi olla pelottava tai ainakin jännittävä – tulihan hänen kertoa henkilökohtaisista asioistaan vieraalle aikuiselle, joka myöhemmin ilmoittaisi, mitä nuoren pitäisi tehdä. Ohjaajat tekivät joistakin nuorista erittäin kärkkäitä kommentteja liittyen heidän ulkonäköön, (oletettuun) luonteeseensa ja käyttäytymiseen. Esimerkiksi eräästä tytöstä kirjattun tyrmäävän luonnehdinnan ”en mä tiedä -tyyppi. Suttuinen, huono iho. Penseähkö, mumisi kovin epäselvästi ja hiljaa. Ei vaikuttanut kovin hoksaavaiselta”⁵¹¹ syynä saattoi yksinkertaisesti olla se, että tyttö jännitti psykologin tapaamista.

Ammatinvalinnanohjaajan ja nuoren välinen dynamiikka muuttui 1960-luvulla, ja nuoren omille mielipiteille pyrittiin antamaan enemmän tilaa. Vuosikymmenen lopussa laaditun Helsingin kaupungin kansakoulujen opetussuunnitelman mukaan ammatinvalinnanopetuksen tuli olla ”dogmaattisuutta karttavaa, ongelmia osoittavaa ja selvittävää pikemmin kuin valmiita ratkaisuja ja ohjeita antavaa”.⁵¹² Toisaalta psykologin ja nuoren kohtaamisessa myös oppilaan koulutaustalla oli merkitystä. Oppikoulunuoren kohtaaminen oli lähempänä tasavertaista keskustelua, kun taas ohjaajat arvelivat kansakoululaisten tarvitsevan direktiivisempää eli voimakkaammin ohjaavaa tai suorastaan määräävää ohjausta. He luonnehtivat tämän johtuvan ”oppilasaineksen koulujärjestelmällisistä syistä aiheutuneesta valikoituneisuudesta”.⁵¹³

Käytännössä etenkin kansakoululaisten ammatinvalinnanohjaus oli normittavaa ja suoraviivaista. He olivat pääsääntöisesti vähintään vuoden nuorempia kuin keskikoulu käyvät, mutta heidät – mahdollisesti myös heidän vanhempansa – nähtiin myös muista syistä vähemmän kypsinä ja kykenemättömämpinä itsenäiseen päätöksentekoon kuin oppikoulunuoret. Ammatinvalinnanohjaus antoi mahdollisuuden muokata nuorten ammatteja ja koulutusta koskevia asenteita sekä tarjota selviä suosituksia. Tämä saattoi koululaisesta tuntua painostavalta.⁵¹⁴ Oppikoululaisten kohdalla kyse oli sen sijaan tiedon välittämisestä ja keskustelumahdollisuuden tarjoamisesta. Ohjaajan tuli tapaamisissa pysytellä mahdollisimman neutraalina ja johdatella keskustelua, mutta ei missään nimessä hallita sitä. Oppikoululaiset hakeutuivat ammatinvalinnanohjaukseen varsinaisen työhön ja koulutuksen liittyvän neuvonnan lisäksi monista muista syistä.⁵¹⁵

511 Kansakoulutyttö 1960, numero 15.

512 Ca:261 Suomenkielisten kansakoulujen johtokunnan pöytäkirja 16.6.1969, 528 §:n liite 2a: Kansalaiskoulun opetussuunnitelmakomitean mietintö, 43. Suomenkielisten kansakoulujen kanslia, HKA.

513 Hd:1 Toimintasuunnitelmat 1965–1973, toimintasuunnitelman 1967–1968 liite 1: Ammatinvalinnanohjauksen toteuttaminen suomenkielisten kansalaiskoululaisten ohjauksen osalta toimintavuonna 1967–1968, tarkiste toimintavuodeksi 1967–1968. AVO Hki, HMA. Direktiivisen ja nondirektiivisen menetelmän eroista katso Vanhala, Kari: Ammatinvalintapsykologin työskentelytavasta. *Ammatinvalinta* 1/1967, 9.

514 Hd:1 Toimintasuunnitelmat 1965–1973. AVO Hki, HMA.

515 Multimäki 1965, 14–15, 18; Multimäki & Kukkonen 1966, 13, 26, 30–31, liitteet 2–3. Katso alaviite 354.

Moderniin yhteiskuntaan liitetty yksilöllistymiskehitys voidaan havaita ammatinvalinnanohjauksen käytänteiden ja perheenjäsenten välisten suhteiden muutoksissa. Nuori kasvoi vähitellen 1950- ja 1960-lukujen aikana tiukasti perheeseensä ja vanhempiensa vaikutusvaltaan sidotusta lapsesta yksilöksi, jonka katsottiin kykenevän muodostamaan oma mielipiteensä tulevaisuudestaan. Tästä huolimatta perhe oli edelleen hyvin keskeinen lähtökohta nuorten ammatinvalinnassa ennen kaikkea sen vuoksi, että vanhemmat olivat myös viimeisenä otosajankohtana vaikuttaneet aiempaan, oppikouluun pyrkimistä koskevaan päätöksentekoon. Seuraavassa pääluvussa syvennytään lähemmin perheen merkitykseen yhteiskuntaluokan sekä perherakenteen ja -tilanteen näkökulmista.

Opinnot sisälsivät monesti paljon itsenäistä – todennäköisesti myös yksinäistä – työskentelyä. Kuvassa nuorimies kirjoihinsa syventyneenä vuonna 1970. Kuva: Helsingin kaupunginmuseo. Kuvaaja: Raija Lehtinen.

Konttorit työllistivät yhä enenevässä määrin helsinkiläisnaisia 1950–60-luvulla, ja ala kiinnosti sekä kansakoulua että keskikoulua käyviä tyttöjä. Kuvassa Mäkelän kansalaiskoulun tyttöjä konekirjoitustunnilla 1950-luvun lopulla. Kuva: Helsingin kaupunginarkisto. Kuvaaja: Annikki Kotikoski.

II PERHEEN PERINNÖN SUURI MERKITYS

Työn ensimmäinen pääluku toi esiin yhteiskunnallisen murroksen luonteen ja sen vaikutuksen nuorten suhtautumiseen koulutukseen ja työntekoon. Vaikka nuoria yhdisti samanikäisyys ja samalla paikkakunnalla asuminen, heidän välillään oli monia erottavia tekijöitä. Tässä työn toisessa pääluvussa pureudun koulutaustan ja perheen yhteiskuntaluokan vaikutukseen nuorten suunnitelmiin erityisesti heidän aikomiensa ammattien ammattiaseman näkökulmasta. Esittelen aluksi sitä, millä tavoin olen jäsentänyt ja luokitellut ammattiasemia ja nuorten perheiden sijoittumista yhteiskuntaluokkiin sekä sitä, miten nuorten suunnitelmat jakautuvat niiden valossa. Tämän jälkeen analysoin sitä, miten ja miksi yhteiskuntaluokalla ja koulutaustalla oli suuri merkitys nuorten suunnitelmiin. Tarkastelussa on näkyvästi mukana myös nuoren koulumuoto, koska osa yhteiskuntaluokan vaikutuksesta kanavoitui aiempien koulutusta koskevien valintojen kautta. Tuon esiin myös yksilöllisten tekijöiden merkityksen, sillä niihin liittyy sattumanvaraisuutta, jota ei voi palauttaa rakenteellisiin tekijöihin. Viimeisessä luvussa käsittelen perheen merkitystä perherakenteen ja -tilanteen näkökulmista.

6 Yhteiskuntaluokan vaikutus nuorten suunnitelmiin

6.1 JAKO AMMATTIASEMAN MUKAAN

Nuorten perhetausta vaikutti suuresti siihen, mihin ammattiasemaan sijoittuvaa ammattia he suunnittelivat. Tausta, ennen kaikkea perheen yhteiskuntaluokka, vaikutti suunnitelmiin sekä suoraan että koulumuodon kautta. Kuten tämän alaluvun lopussa osoitetaan, oppikoulussa opiskelu riippui perheen yhteiskuntaluokasta. Tämä jako säänteli rinnakkaiskoulujärjestelmän aikaan voimakkaasti nuoren valinnanmahdollisuuksia. Parhaiten yhteiskuntaluokan vaikutusta lapsen koulumenestykseen ja tämän hankkiman koulutuksen tasoon on pystytty selittämään mallilla, jossa on otettu kattavasti huomioon eri taustatekijöitä ja tarkasteltu muun muassa molempien vanhempien koulutusta ja ammattiasemaa. Niiden vaikutus saattaa painottua eri tavoin erilaisen koulutuksen saaneiden tai eri ammattiasemiin sijoittuneiden ryhmissä.⁵¹⁶ Aiemmassa tutkimuksessa on saatu ristiriitaisia tuloksia siitä, kumman vanhemman merkitys on jälkipolven kouluttautumisen ja ammattiasemaan sijoittumisen kannalta suurempi. Isän koulutuksen ja ammattiaseman vaikutusta on perusteltu sillä, että miehillä on perinteisesti ollut tiiviimmät sidokset työelämään. Äidin vaikutusta korostaneet ovat tuoneet esiin tällä olevan yleensä suurempi rooli lapsen sosialisatiossa.⁵¹⁷

Nuorten perhetaustan analysoinnissa käytetään heidän ammatinvalinnanohjauslomakkeisiin kirjaamia tietoja vanhempiensa ammatinimikkeistä. Vanhempien koulutukseen ja perheen tuloihin liittyviä tietoja ei ole ollut käytettävissä. Niiden kokoaminen olisi ollut varsin työlästä, enkä olisi voinut ryhtyä siihen saamieni tutkimuslupien puitteissa. Useiden eri taustatekijöiden merkityksen analysoiminen olisi vaatinut monimuuttujamenetelmien käyttöä ja aiheen rajaamista vaikkapa sukupuolen tai koulumuodon suhteen. Ammattiasema korreloi yleensä vahvasti ansiotason ja koulutuksen kanssa, vaikka työelämässä saattoikin edetä ilman muodollista koulutusta varsin pitkälle vielä 1960-luvulla. Väestötasolla puhtaasti ammattiasemiin perustuvilla luokituksilla on todettu olevan yhteisvaihtelua myös esimerkiksi terveydentilaan liittyvien muuttujien kanssa.⁵¹⁸ Perheen sosioekonomisen aseman arvioinnissa otetaan huomioon molempien vanhempien⁵¹⁹ ammattiasemat.

516 Esimerkiksi 1957–1965 syntyneiden miesten kohdalla on huomattu, että heidän päätymiseensä työläisen ammattiasemaan on vaikuttanut vahvemmin isän (vähäinen) koulutus kuin isän ammattiasema työläisenä. Saman ikäpolven ylempien toimihenkilömiesten ammattiasemaan on sen sijaan vaikuttanut enemmän isän ammattiasema (ylempänä toimihenkilönä) kuin tämän saama (korkea) koulutus. Kataja 1997, 64.

517 Marks 2008. Se, että analyysiin otetaan vanhempien lisäksi mukaan isovanhempien yhteiskuntaluokka, ei juurikaan lisää selitysvoimaa lasten yhteiskuntaluokan selittämisessä. Erola & Moisio 2007, 179.

518 Crompton 1993, 53, 190.

519 Yksinkertaisuuden vuoksi viitataan nuorten huoltajiin vanhempina sekä isinä ja äiteinä. Biologisten

Ammattiasemaluokittelua kuvaillaan ja havainnollistetaan laajemmin aineistoanalyttisessä selvityksessä liitteessä 1, tässä luokittelu esitellään tiiviisti. Luokitteluni pohjautuu Helsingin kaupungin tilastotoimiston tutkimusajankohdan aikana käyttämiin luokitteluihin ja ammattien arvostusta käsitelleisiin tutkimuksiin. Sosiaaliryhmäluokittelu otettiin ensimmäistä kertaa käyttöön 1950-luvun puolivälissä. Luokitus muokkaantui tutkimusajanjakson kuluessa senkin vuoksi, että ammatit ja niistä käytetyt nimikkeet muuttuivat ja julkaistuihin sosiaaliryhmitysluokitteluihin on poimittu eri ammatteja eri ajankohtina. Tässä käytetty ammattiasemaluokittelu on koottu ja muokattu kaikkien näiden pohjalta.⁵²⁰

Ammattiasemaluokittelua hyödynnetään nuorten perhetaustojen ryhmittelyyn sekä nuorten ammattisuunnitelmien luokitteluun ja analysointiin. Neliryhmäinen luokittelu on ymmärrettävä ensisijaisesti laatueroasteikollisena, mutta sitä voidaan pitää myös järjestysasteikollisena ammattitaitovaatimusten näkökulmasta. Näin eri perheiden yhteiskuntaluokkia ja nuorten ammattisuunnitelmia voidaan suhteuttaa keskenään viitaten esimerkiksi korkeimpaan yhteiskuntaluokkaan kuuluvaan perheeseen tai matalimpaan ammattiasemaan kohdistuvaan suunnitelmaan. Ammattiasemaryhmät sijoittuvat pikemmin jatkumolle kuin portaille. Ammattien sijoittaminen niihin, saati tämän soveltaminen käytäntöön, ei ole yksiselitteistä eikä ollut oman aikansa tilastoinnissaakaan.⁵²¹

Ammattiasemaluokittelu koostuu neljästä ryhmästä. Ensimmäiseen, ylimpään ryhmään, kuuluvat johtavassa asemassa olevat ja vapaiden ammattien harjoittajat. Nämä ammatit vaativat yleensä pitkän muodollisen koulutuksen. Pohjakoulutuksena niihin oli ylioppilastutkinto tai vähintään keskikoulu. Pienyrittäjät, työnjohtajat ja ylemmät toimihenkilöt edustavat toiseksi ylintä ammattiasemaa, johon saattoi edetä ilman muodollista koulutusta ammattitaidon karttuessa ja työntekijän osoittaessa kykynsä esimerkiksi työnjohtajaksi, mutta tämä polku oli pitkä. Noin puolet näiden ammattien harjoittajista oli käynyt pohjakoulutuksenaan vähintään keskikoulun ja hankkinut tämän jälkeen ammatillisen osaamisen. Kolmanteen kuuluvat ammattitaitoiset ja erikoistuneet työntekijät sekä muut toimihenkilöt, ja neljänteen, alimpaan ammattiasemaan lasketaan apu- ja sekatyöntekijät. Molempiin näistä ryhmistä, niin kolmanteen kuin neljänteen ammattiasemaan kuuluvista valtaosalla oli pohjakoulutuksenaan kansakoulu. Kolmannen ammattiaseman työt vaativat tämän lisäksi ammattitaitoa, joka oli hankittu muodollisessa koulutuksessa tai työn ohessa.⁵²²

vanhempien lisäksi huoltajiin saattoi kuulua isä- tai äitipuolia tai kasvattivanhempia. Aineistoanalyttisessä selvityksessä (liite 1) on kuvattu sitä, miten perheen yhteiskuntaluokka on määritelty ydinperheestä poikkeavissa tapauksissa. Erilaisten perherakenteiden yleisyyttä ja niiden vaikutusta nuoren ammatinvalintaan käsitellään luvussa 8.

520 Bruun 1954; Järvenpää 1964; Kasurinen 1964; Rauhala 1966.

521 Ammattiasemaluokittelut perustuvat tarkkoihin ammattinimikkeisiin ja niitä täydentäviin tietoihin, mutta niin väestötilastojen laatijoiden kuin tämän tutkimuksen lähdeaineiston merkinnöissä ei aina ole ollut kaikkia tarvittavia tietoja. Esimerkiksi käsityöläisenä toimivan kohdalla luokittelu riippui siitä, toimiko hän itsenäisenä yrittäjänä vai toisen alaisuudessa, johtajan tapauksessa yrityksen koosta (toimitusjohtaja voi olla itse yrityksen ainoa työntekijä) ja maanviljelijän kohdalla viljeltävän maa-alan koosta. Koska tämänkaltaisia tietoja ei ole ollut käytettävissä, tärkein periaate luokittelussa on ollut, että sama ammattinimike ryhmitellään aina samalla tavoin riippumatta ajankohdasta tai siitä, onko kyse vanhemman ammatista vai nuoren suunnitelmasta.

522 Tiedot eri ammattiasemiin kuuluneiden pohjakoulutuksesta: taulu 1.7. 15 v. täyttäneet henkilöt

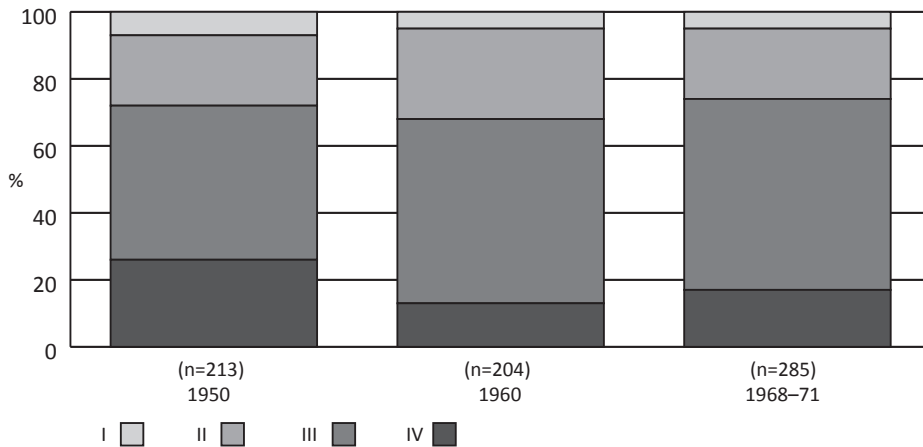
Yhteiskuntaluokkajaottelussa käytän neljää numerotunnusta ammattiasemaluokittelun tapaan. Neljästä ”portaasta” huolimatta näen eri luokkien muodostaneen jatkumon, ei neljää toisistaan erillistä kategoriaa. Laajan aineiston käsittelemiseksi luokitteluja on välttämättöntä tehdä. Kahta ylempää yhteiskuntaluokkaa (I ja II) voi luonnehtia keskiluokkaisiksi. Suomessa ja myös Helsingissä, pääkaupunkiasemasta huolimatta, yläluokka oli hyvin ohut ja se kuului I ryhmään. Kahta alemmaa yhteiskuntaluokkaa (III ja IV) voi puolestaan pitää työväenluokkaisina. Pääosin ryhmäjaottelu toteuttaa tutkimusajankohtana käytettyä jakoa henkisen (I ja II) ja ruumiillisen (III ja IV) työn tekijöihin. Niissä tapauksissa, joissa vanhempien ammatit edustivat samaa ammattiasemaa, toisella heistä ei ollut ammattia tai tämä ei ollut tiedossa, yhteiskuntaluokkajaottelu on ollut suoraviivaisinta. Valtaosa kaikkien otosten tapauksista oli tällaisia. Liitteessä 1 kuvataan jaotteluperiaatteita laajemmin.

Yhteiskuntaluokan vaikutus nuorten suunnitelmiin heijastui sekä suoraan että sen kautta, mitä koulua nuoret kävivät. Oppikoululaisten perheet sijoittuivat kahteen ylempään yhteiskuntaluokkaan kansakoululaisia selvästi yleisemmin rinnakkaiskoulujärjestelmän loppuun asti. Luokkajakauma pysyi 1950- ja 1960-luvut hyvin samankaltaisena (kuviot 18 ja 19).⁵²³ Kunkin otosajankohdan kansakoululaisista yli kahta kolmasosaa voi luonnehtia työväenluokkaisiksi, sillä heidän perheensä kuuluivat III tai IV yhteiskuntaluokkaryhmään. Selvästi suurin osa kansakoululaisten perheistä kuului kolmosryhmään, eli heidän vanhempansa olivat ammattitaitoisia työntekijöitä tai muita toimihenkilöitä. Nelosryhmään kuuluneiden osuus perheistä pieneni 1950-luvun aikana, mutta viimeisessä otosajankohdassa näiden nuorten osuus oli hieman suurempi kuin vuoden 1960 otoksessa. Tämä pieni muutos, joka oli vastakkainen Helsingissä koko väestön tasolla tapahtuneeseen muutokseen verrattuna,⁵²⁴ lienee yhteydessä näiden nuorten epävarmuuteen ammatinvalinnassa. Kun yleinen koulutustaso nousi ja elinkeinorakenne jatkuvasti kehittyi ja monipuolistui, vähäistä ammattitaitoa vaativissa tehtävissä työskentelevien vanhempien lapset tarvitsivat perheen ulkopuolista apua ammatinvalinnassa muita nuoria kipeämmin.

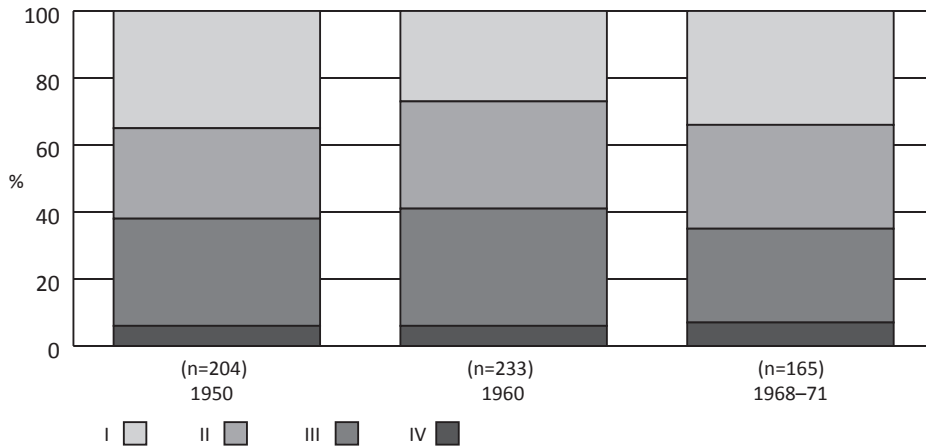
sukupuolen, sosiaaliryhmän, koulusivistyksen ja iän mukaan. VL 1970. Katso myös kuvio 5.

523 Kansakoululaisten kohdalla otosten yhteiskuntaluokkajakaumia voi verrata tilastollisissa vuosikierroissa esitettyihin kaikkien kansalaiskoululaisten sosiaaliryhmäjakaumiin. Kaikkia kansalaiskoululaisia tarkasteltaessa sosiaalinen tausta painottui vielä selkeämmin työväenluokkaan: esimerkiksi lukuvuonna 1959–60 vajaa neljä viidesosaa perheenpäistä kuului III tai IV sosiaaliryhmään, kun kevään 1960 otoksessa heidän osuutensa on reilut kaksi kolmasosaa. Tähän voi vaikuttaa se, että tämän tutkimuksen yhteiskuntaluokkajaottelussa on huomioitu sekä isän että äidin ammattiasema toisin kuin tuolloisessa tilastoinnissa. Jaottelusta tarkemmin katso liite 1. Taulukko 120. Kaupungin kansakoulujen oppilaat lukuvuosina 1949/50–1959/60. HTV 1960. Oppikoululaisten kohdalla kuvion tiedot eivät ole suoraan vertailukelpoisia tilastointiin, koska vanhempien ammattien luokittelut ovat erilaiset. Esimerkiksi lukuvuonna 1959–1960 luokittelu erottaa viisi ryhmää seuraavalla tavalla: virkamiehet ja toimistohenkilöt, yrittäjät ja toimihenkilöt, vapaiden ammattien harjoittajat, työntekijät sekä muut. Työntekijöitä oli esimerkiksi lukuvuonna 1959–1960 keskikoululaisten perheistä 29 %. Taulukko 121. B. Oppikoulut lukuvuosina 1953/54–1959/60, Oppilaat vanhempien ammatin mukaan lukuvuonna 1959/60. HTV 1961.

524 IV sosiaaliryhmään luokiteltiin vuonna 1960 noin 18 % ja kymmenen vuotta myöhemmin 15 % kaikista helsinkiläisistä. Muutos oli samansuuntainen sekä naisten että miesten kohdalla. Taulukko 17. Ammatissa toimiva väestö iän, sukupuolen, siviilisäädyn ja sosiaaliryhmän mukaan. VL 1960; taulu 1.7. 15 v. täyttäneet henkilöt sukupuolen, sosiaaliryhmän, koulusivistyksen ja iän mukaan. VL 1970.

Kuvio 18. Kansakoululaisten perheiden yhteiskuntaluokka 1950, 1960 ja 1968–1971 (%)

Kuvio 19. Oppikoululaisten perheiden yhteiskuntaluokka 1950, 1960 ja 1968–1971 (%)

Kansakoululaisista 5–7 % kuului perhetaustaltaan korkeimpaan yhteiskuntaluokkaan. Saman verran puolestaan oppikoululaisista oli lähtöisin alimmasta yhteiskuntaluokasta. Muutoin oppikoululaiset jakaantuivat melko tasaisesti kolmeen muuhun yhteiskuntaluokkaan niin, että kunakin otosajankohtana heistä noin kolmannes on luokiteltavissa I, II ja III yhteiskuntaluokkaan.⁵²⁵ Oppikoulukoulutuksen lisääminen 1950–1960-lu-

⁵²⁵ Kaikkien nuorten kohdalla yhteiskuntaluokkaa ei ole voitu määrittellä. Yleisimmin tällaiset tapaukset olivat tilanteita, joissa nuoren isästä ei ole tietoa tai hän on eläkkeellä tai kuollut ja äiti on kotiäiti tai hänen ammittaan ei mainita. Myös nuorisokodissa tms. asuneet nuoret on jätetty yhteiskuntaluokka-

vulla ei muuttanut oppilaiden sosiaalisen taustan jakaamaa.⁵²⁶ Esimerkiksi Britanniassa (korkeamman) koulutuksen lisäämisen on ensisijaisesti todettu parantaneen keskiluokkaisten perheiden lasten osallistumista siihen. Vaikka pidemmän koulutuksen saavien työväenluokkaisten lasten absoluuttinen määrä kasvoi, suurimpana hyötyjänä voidaan pitää keskiluokkaa, jonka lasten koulutie pitenei heikommillakin oppilailla. Koulutuksen nopea laajeneminen alemmilla tasoilla aiheuttaa pullonkauloja ja umpikujia, jos jatkokouluttautumistarjontaa ei samanaikaisesti lisätä.⁵²⁷

Sama ilmiö huomattiin myös kolmeatoista maata koskevassa vertailututkimuksessa, jossa seurattiin 1900-luvun alun ja 1960-luvun välillä syntyneitä kohortteja. Merkittävästä koulutusjärjestelmäuudistuksista ja koulutuksen yleistymisestä huolimatta tutkimuksessa mukana olleista maissa vain Ruotsissa ja Alankomaissa sosiaalisen taustan vaikutus lapsen koulutustasoon heikkeni kahden seuratun kohortin välillä. Yleisenä huomiona todettiin sosiaalisen taustan vaikutuksen heikkenevän mitä ylemmästä koulutustasosta oli kyse. Toisin sanoen sosiaalisen taustan karsiva ja jaotteleva vaikutus oli sitä suurempi, mitä nuoremista lapsista oli kyse.⁵²⁸ Suomen rinnakkaiskoulujärjestelmä perustui juuri tällaiselle varhaiselle, sosiaaliseen taustaan sidoksissa olevalle jaottelulle.

jaottelun ulkopuolelle. Näitä, joista yhteiskuntaluokkatieto puuttuu, on kansakoululaisista vuoden 1950 otoksessa yhdeksän, vuoden 1960 kohdalta viisi ja viimeiseltä otosajankohdalta 14 henkilöä. Oppikoululaisista tieto puuttuu harvemmin: neljältä 1950, viideltä 1960 ja kahdelta 1968–71.

526 Tilastollisissa vuosikirjoissa oppikoululaisten jaottelu vanhempien ammatin mukaan viiteen ryhmään oli käytössä lukuvuosia 1955–56 – 1968–69 koskien. Ryhmäjaottelu on selitetty alaviitteessä 523. Työntekijäperhetaustaisten osuus vaihteli vain hiukan. Näinä lukuvuosina keskikoululaisista 27–30 % oli työntekijäperheestä. HTV 1957–1970. Kyösti Kiuasmaa on todennut koko maan oppikoululaisten sosiaalista taustaa koskien, että ”Sosiaalisen muuttumisen ja oppikoulun kansanvaltaistumisen näkökulmasta voi kuitenkin panna merkille, että oppilaiden vanhempina johtava aines on hitaasti mutta selvästi joutunut luovuttamaan suhteellista osuuttaan työntekijäkerrostumalle.” Hänen samalla sivulla esittelemänsä Suomen virallisiin tilastoihin perustuva taulukko ei tue päätelmää vaan pikemmin vahvistaa näkemystä staattisuudesta. Oppikoululaisia, joiden vanhemmat kuuluivat työväestöön, oli 29 % lukuvuonna 1950–51. Viisi vuotta myöhemmin osuus oli laskenut 25 %:iin. Tästä se nousi vähitellen ollen 30 % lukuvuonna 1972–73. Keskikerrostumiin kuuluvat oppikoululaiset lisäsivät osuuttaan 31 %:sta (1950–51) 34 %:iin (1972–73), ja ylimpään kerrostumaan lukeutuneiden oppikoululaisten osuus laski reilun 20 vuoden tarkasteluajanjaksolla yhden prosenttiyksikön, 14 %:sta 13 %:iin. Kiuasmaan käyttämä luokittelu oli viisiportainen: työväestö, maatalousyrittäjät, keskikerrostumat, ylin kerrostuma ja tuntematon ala. Kiuasmaa 1982, 402.

527 Crompton 1993, 119–120; Schoon, McCulloch, Joshi, Wiggins & Bynner 2001.

528 Muut tutkimuksessa mukana olleet maat/väestöryhmät olivat Yhdysvallat, Saksan liittotasavalta, Englanti ja Wales, Italia, Sveitsi, Puola, Unkari, Tšekkoslovakia, Japani ja Taiwan sekä Israelissa asuvat arabit. Blossfeld & Shavit 1993, 9, 15, 18–19. Tämän tutkimuksen päätulosta, epätasa-arvoisuuden pysyvyyttä (*persistent inequality*) on myös kyseenalaistettu käyttämällä suurempia otoksia ja eri metodeita sekä parantamalla maiden välistä vertailtavuutta. Tässäkään tutkimuksessa Suomi ei ollut mukana. Breen, Luijck, Müller & Pollak 2009. Vaikka sosioekonomisten ryhmien väliset erot korkeakoulutukseen osallistumisessa tasoittuivat Suomessa 1900-luvun jälkipuoliskolla ylimmän opetuksen laajentuessa, taustaan liittyvä valikointi on huomattavissa korkeakoululaitoksen sisäisinä jakoina. Nevala 1999, 221–225. Katso myös Aro 2003, 326.

6.2 KANSAKOULULAISISTA AMMATTITAITOISIKSI TYÖNTEKIJÖIKSI

Nuorten ammattisuunnitelmien lukumäärä vaihteli hyvin paljon: suurin osa nimesi yhdestä kolmeen suunnitelmaa, jotkut eivät osanneet sanoa yhtäkään heitä kiinnostavaa ammattia, ja toiset luettelivat pitkän listan aikeistaan.⁵²⁹ Kaikki yhden henkilön esittämät aiheet eivät edustaneet keskenään samaa ammattiasemaa. Nuorten ammattiasematavoitteiden analysoinnissa käsitellään pääsääntöisesti vain yhtä, suunnitelmista ensimmäisenä mainittua.⁵³⁰ Tätä rajausta on käsitelty aineistoanalyttisessä selvityksessä (liite 1).

Vaikka keskikoulua päättävällä ja kansalaiskoulun viimeisellä luokalla olevalla nuorella oli vain vuosi eroa koulutuksen pituudessa, heidän suhtautumisensa tulevaisuuteen oli erilaista. Saatu koulutus vaikutti koulujärjestelmään sidoksissa oleviin vaihtoehtoihin sekä muokkasi nuorten työntekoa koskevia odotuksia ja asenteita. Pidempi koulutus laajensi odotushorisonttia ja vähensi sellaisten töiden houkuttelevuutta, joissa ei voisi kehittää itseään ja kykyjään. Nuorten työhön kohdistuneet vaatimukset voivat tällöin kasvaa huomattavasti. Aiemmassa tutkimuksessa on todettu, että koulutus saattaa lisätä enemmän odotuksia kuin valmiuksia ja kykyjä, joita näiden odotusten täyttämiseksi tarvitaan. Lisäksi koulujärjestelmä muokkaa asenteita ruumiillista työntekoa kohtaan sisäänrakennetusti. Koulutusinto kytkeytyy siihen, että ihmisille luvataan näiden voivan hyvällä koulumenestyksellä välttää heikosti arvostetut, ruumiilliseksi työksi luokitellut tehtävät.⁵³¹ Oppikoululaisten kesätyöt varastoapulaisena, sementtivalimon sekatyömiehenä ja mopediensaajana saivat tuomion yksinkertaisina ja yksitoikkoina tehtävinä, jotka sopivat vain väliaikaisiksi ratkaisuiksi ja ansioiden hankintaan. He kaipaivat työltä jotain enemmän.⁵³²

Myös nuorten saama ammatinvalinnanohjaus erosi heidän koulutaustansa mukaan. Nuorilla ei ollut samoja tiedollisia resursseja eri koulutus- ja ammattivaihtoehtoista muun muassa perhetaustastaan johtuen, eivätkä koulu ja ohjaus välttämättä edes pyrkineet tämän tasapainottamiseen. Koska kansa- ja keskikoululaisten jatkokoulutusmahdollisuudet olivat hyvin erilaiset, myös heidän saamansa ohjaus oli sovitettu tähän. Kansalaiskoulua päättävien ajateltiin tarvitsevan direktiivisempää ohjausta kuin keskikoulussa olevien: heidän katsottiin tarvitsevan selviä suosituksia vapaan keskustelun sijaan.⁵³³ Tämä voidaan huomata myös ammatinvalinnanoppikirjoista. Kansakoululaisille suunnatut kirjat kertoivat vain lyhyesti yleissivistävistä opinnoista, ehdoton pääpaino oli ammatillisessa koulutuksessa. Keskikoululaisille tarkoitetut oppikirjat kuvasivat nimenomaan keskikou-

529 Katso luku 5.1.

530 Näen nuorten suunnitelmien kohdistuneen ensisijaisesti ammattialaan ja toissijaisesti ammattiasemaan. Välttämättä nuoret eivät tulleet edes ajatelleeksi sitä, millaista "tavoitetasoa" heidän suunnitelmansa ammattiasema-asteikolla edusti. Suunnittelun ammatin edustama ammattiasema oli ikään kuin sisäänrakennettu käsitykseen omista mahdollisuuksista.

531 Coleman & Husén 1985, 56–57.

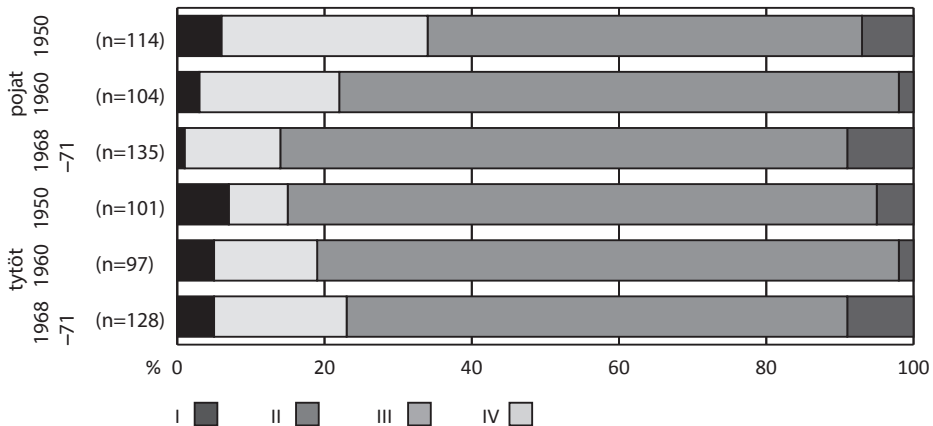
532 Oppikoulupojat 1960, numerot 85, 91 ja 103.

533 Hd:1 Toimintasuunnitelmat 1965–1973, toimintasuunnitelman 1967–68 liite 1: Ammatinvalinnanohjauksen toteuttaminen suomenkielisten kansalaiskoululaisten ohjauksen osalta toimintavuonna 1967–68. AVO Hki, HMA; Samooja, Martti: Ohjausjärjestelmistä. Toiminnan kehittäminen Helsingin piirissä. *Ammatinvalinta 7–8/1965*, 21.

lupohjaisia koulutusmahdollisuuksia, ja esimerkiksi talousalan esittely sivuutettiin sillä, että alalla työskentelevistä enemmistö oli kansakoulun käyneitä.⁵³⁴ Nuorille annettuun ohjaukseen tai sen puutteisiin sisältyi vahvoja ennako-oletuksia siitä, mikä oli ”normaalia” ja sopivaa.⁵³⁵

Kansakoululaisten ensi- ja toissijaisista ammattisuunnitelmista ehdoton valtaosa sijoittui jokaisena otosajankohtana sekä tytöillä että pojilla kolmanteen ammattiasemaryhmään eli kyseessä oli ammattitaitoisen työntekijän tai alemman toimihenkilön asema (kuvio 20). Vuoden 1950 kansakoulupojat suosivat suunnitelmissaan myös kahteen korkeampaan ammattiasemaan lukeutuvia ammatteja, mutta tämänkaltaiset suunnitelmat harvinaistuivat 1950- ja 1960-lukujen aikana ammattitaitoisen työntekijän asemaan kuuluvien ammattimainintojen yleistyessä. Kolme neljäsosaa kansakoulupoikien ensisijaisista suunnitelmista sijoittui tähän kolmanteen ammattiasemaan kahtena jälkimmäisenä otosajankohtana.

Alimpaan ammattiasemaan luokiteltavien ammattien suosion kasvua 1960-luvulla kansakoulupoikien suunnitelmissa selittää ammatinvalinnanohjauksen ohjausperiaatteiden muuttuminen. Tällaisten ammattien osuus kansakoulupoikien ensisijaisista suunnitelmista kasvoi parista prosenttiyksiköstä lähes kymmenesosaan 1960-luvun aikana. Ammattiasemapäämäärien suhteellinen alentuminen, joka näkyi myös kahteen korkeimpaan ammattiasemaan kiinnittyneiden suunnitelmien harvinaistumisena jo 1950-luvun aikana, oli myös heijastusta muuttuneesta tilanteesta: ilman kansakoulua korkeampaa yleissivistävää koulutusta oli entistä vaikeampi nousta ammattityöntekijää tai alempaa toimihenkilöä korkeampaan ammattiasemaan. Muodollisen koulutuksen merkityksen kasvaessa työpaikalla opitut ja osoitetut taidot eivät yksinään riittäneet etenemiseen.

Kuvio 20. Kansakoulupoikien ja -tyttöjen ensisijaisen ammattisuunnitelman ammattiasema 1950, 1960 ja 1968–1971 (%)

534 Esimerkiksi Mattlar 1954, erityisesti 29; Kiuru 1958, 43, 76–87.

535 Katso Smyth & Banks 2012.

Kansakoulutyttöjen kohdalla ammattiasemasuunnitelmissa tapahtunut kehitys ei ollut samansuuntaista kuin pojilla. Tyttöjen ammattiaikeet olivat kahtena ensimmäisenä ajankohtana vaatimattomampia kuin kansakoulua käyvillä pojilla: kahteen korkeimpaan ammattiasemaan sijoittui ensimmäisenä otosajankohtana 15 prosenttia ja vuonna 1960 hieman enemmän, 19 prosenttia, heidän suunnitelmistaan. Peräti neljä viidesosaa suunnitelmista kiinnittyi sekä vuonna 1950 että 1960 kolmanteen ammattiasemaan. Sen sijaan viimeisenä otosajankohtana tyttöjen aikeita voi kuvailla poikien suunnitelmia kunnianhimoisemmiksi: lähes neljännes tytöistä suunnitteli tällöin kahteen korkeimpaan ammattiasemaan sijoitettavaa ammattia. Tämän voi nähdä kuvastavan muuttuvaa suhtautumista naisten työnteekoon ja modernisoituvan elinkeinorakenteen naisille avaamia mahdollisuuksia. Naimisissa olevien naisten ansiotyön yleistyessä työnteosta tuli entistä merkityksellisempää naisille, joille ansiotyö oli ennen jäänyt toiselle sijalle kotiin ja perheeseen nähden. Niihin liittyvät velvoitteet eivät kadonneet, mutta ”ansioäitien” työskentelyyn ei suhtauduttu yhtä yksiselitteisen torjuvasti kuin aiemmin. Monet kasvavan palvelusektorin ammattiteistä olivat naisvaltaisia.⁵³⁶

Alimpaan ammattiasemaryhmään kuuluneiden ammattien suunnittelu oli harvinaista kansakoulutyttöjen keskuudessa. Samansuuntaisesti kuin kansakoulupojilla, alimpaan ryhmään kuuluneita ammatteja suunnitelleiden tyttöjen osuus kasvoi 1960-luvun aikana. Tämä voi kuvata joko kaventuvia mahdollisuuksia ja realiteettien tajua tai johtua ammatinvalinnanohjauksen suuntaamisesta 1960-luvulla eniten sen tarpeessa oleviin. Vähäinen kiinnostus ammatinvalintaan ja tietämättömyys eri vaihtoehdoista saattoivat näkyä joidenkin kohdalla alhaisena tavoitteenasetteluna ja heikkona kiinnostuksena kouluttautumiseen.

Kansakoululaisilla perheen yhteiskuntaluokan ja nuoren suunnitteleman ammattiaseman välisestä suhteesta ei voi tehdä selkeitä päätelmiä (liite 7). Keskiluokkaisesta taustasta, toiseksi ylimmästä yhteiskuntaluokasta lähtöisin olevien kansakoulupoikien aikeet noudattelivat pitkälti keskimääräistä jakaumaa eri ammattiasemien välillä.⁵³⁷ He eivät pyrkineet luokkatovereitaan korkeampiin asemiin kuten perhetaustan vaikutusta koskeva hypoteesi antaisi olettaa. Alimmasta yhteiskuntaluokasta olevien poikien aikeet olivat puolestaan jossain määrin ristiriitaisia. Vuoden 1950 otoksen kohdalla he olivat lievästi yliedustettuina sekä korkeimman että matalimman ammattiasemasuunnitelman esittäneiden joukossa. Tarkastelusta tehtävien päätelmien tekemistä vaikeuttaa heidän pieni lukumääränsä. Psykologisten testien ja nuoren sosiaalista taustaa koskevien tietojen perusteella toiminut ammatinvalinnanohjaaja suositteli vain yhdelle korkeimpaan ammattiasemaan tähänneistä pojista suunnitelmiin pyrkimistä, hänellekin varauksella. Kyseinen varastomiesisän ja lääketehtaassa työskentelevän äidin poika oli käynyt kolme

536 Naisten ansiotyön yleistymisen tarkastelua koko maan tasolla monimutkaistaa elinkeinorakenteen nopea murros, katso esimerkiksi Julkunen 1994, 184–185. Helsingin tilanteesta katso kuvio 11. Helsingiläisnuorten lähipiirin tilannetta kuvastaa kouluun päättävien tyttöjen ja poikien äitien ansiotyön yleistyminen, katso aineistoanalyttinen selvitys (liite 1).

537 Kansakoululaisten kohdalla ylimmästä yhteiskuntaluokasta lähtöisin olevia nuoria ei tarkastella erikseen heidän pienen lukumääränsä takia.

vuotta oppikoulua ja oli kansalaiskouluun vaihdettuaan ”luokan priimus”.⁵³⁸ Muiden kohdalla ohjaaja totesi korkealle kurottavien aikeiden olevan epärealistisia.⁵³⁹ Alimpaan ammattiasemaan kuuluneita suunnitelmia ohjaaja piti erittäin sopivina pojille.⁵⁴⁰

Vuoden 1960 aineistossa alimmasta yhteiskuntaluokasta ponnistavien kansakoulu-poikien suunnitelmat eivät eronneet ammattiasemien osalta muista pojista. Sen sijaan viimeisenä otosajankohtana kansakoulupoikien kohdalla oli selvä ero alimman yhteiskuntaluokan ja muiden sosiaalisten taustojen välillä. Yksikään alimpaan yhteiskuntaluokkaan luokitellusta pojasta ei esittänyt keskiluokkaiseen ammattiasemaan tähtäävää suunnitelmaa, ja peräti kolmannes heistä mainitsi alimpaan ammattiasemaan liittyvän suunnitelman. Muiden yhteiskuntaluokkien poikien kohdalla tällaiset aiheet olivat selvästi harvinaisempia, korkeintaan viiden prosentin suuruusluokkaa (liite 7).

Kaikissa otoksissa kaikista yhteiskuntaluokista lähtöisin olevat kansakoulutyöt suosivat yleisimmin kolmanteen ammattiasemaan eli ammattitaitoisten työntekijöiden ja alempien toimihenkilöiden ryhmään kuuluvia ammatteja.⁵⁴¹ Vuonna 1950 eri yhteiskuntaluokista lähtöisin olevien tyttöjen välillä voidaan huomata eroja. Perhetaustaltaan keskiluokkaisista, kahteen ylempään yhteiskuntaluokkaan kuuluneiden perheiden tytöistä lähes kolmannes suunnitteli ensisijaisesti keskiluokkaista ammattia, kun työväenluokkaisten kotien tytöistä alle kymmenesosa teki näin. Kahden ylimmän yhteiskuntaluokan tyttöjen suunnitelmat painottuivat ylimpään ammattiasemaan: nämä halusivat näyttelijöiksi, muusikoiksi, taiteilijoiksi ja opettajiksi.⁵⁴² Työväenluokkaisten tyttöjen keskiluokkaan kurottaneet aiheet liittyivät yhtä lukuun ottamatta toiseksi ylimpään ammattiasemaan. Kuten pääosalle keskiluokkaisiin ammatteihin kurottaneista työväenluokkaisista kansakoulupojista, myös näille tytöille ammatinvalinnanohjaaja suositteli ammattisuunnitelman muuttamista ja tavoitetason laskemista ammattiasema-aikeen suhteen. Alavalinnaltaan ne saattoivat kuitenkin olla suositeltavia, esimerkkinä hoitoala.⁵⁴³

Vastaavaa eroa keskiluokkaisten ja työväenluokkaisten kansakoulutyttöjen suunnitelmien välillä ei ole kahtena seuraavana otosajankohtana: sosiaalisesta taustasta riippumatta suunnitelmat jakautuivat samalla lailla keski- ja työväenluokkaisten ammattien välillä. Yhteiskuntaluokan merkitys ammattisuunnitelmia suuntaavana tekijänä oli suurin tutkimusajankohdan alkuvaiheessa. Näyttäisi siltä, että oppivelvollisuutensa kansakoulussa suorittavien suunnitelmat olivat perheen yhteiskuntaluokasta riippumatta lähellä toisiaan ja oppilaiden koulumuodon mukaisia. Valtaosa oppilaista tähtäsi työväenluokkaiseen ammattiin, mihin käytännönläheinen opetus nuoria valmisti (liite 7).

Eri yhteiskuntaluokkiin kuuluneet kansakoulunuoret tekivät erilaisia koulutussuunnitelmia tutkimusajanjakson alussa. Vuoden 1950 otoksessa keskiluokkaisen perhetaustan

538 Kansakoulupoika 1950, numero 7.

539 Kansakoulupojat 1950, numerot 22, 70 ja 77.

540 Kansakoulupojat 1950, numerot 28, 88, 94 ja 118.

541 Ainoastaan vuosien 1968–71 ylimmän yhteiskuntaluokan tytöt tekevät tässä poikkeuksen, mutta heitä on aineistossa vain kuusi. Näistä tytöistä kolme suunnitteli toiseksi ylimpään ammattiasemaan kuulunutta ammattia.

542 Esimerkiksi kansakoulutyöt 1950, numerot 14, 24, 26, 38, 63 ja 99.

543 Kansakoulutyöt 1950, numerot 17, 27, 42 ja 54.

pojat ja tytöt aikoivat työväenluokkaisia luokkatovereitaan yleisemmin hankkia jotain muodollista ammatillista koulutusta. Erityisesti tämä näkyi tyttöjen kohdalla. Keskiluokkaisista kansakoulutyöistä kolmannes aikoi suoraan töihin tai harjoittelupaikkaan, ja puolet heistä aikoi hankkia muodollista ammatillista koulutusta. Työväenluokkaisten tyttöjen kohdalla osuudet olivat juuri päinvastoin: yli puolet heistä aikoi suoraan töihin tai harjoittelupaikkaan ja kolmanneksella oli aikomuksena hankkia muodollista ammatillista koulutusta.⁵⁴⁴ Tällaista yhteiskuntaluokan vaikutusta kansakoululaisten suunnitelmiin ei ollut myöhemmissä otoksissa.

Kansakoululaisiin kuului eräs erityisryhmä: joitakin vuosia keskikoulua käyneet pojat ja tytöt, jotka olivat lopettaneet sen kesken. Oppikoulun osittainen käyminen näyttäisi nostaneen ammattiasemataivoitteita. Sitä muutaman vuoden käyneet ja kansalaiskouluun siirtyneet pojat tekivät pelkästään kansa- ja kansalaiskoulua käyneitä useammin keskiluokkaiseen ammattiasemaan johtavia suunnitelmia. Ero oli tilastollisesti merkitsevä vuoden 1960 poikien kohdalla. Tyttöjen kohdalla ryhmiä ei voi vertailla: keskikoulun keskeyttäminen oli huomattavasti harvinaisempaa tytöillä kuin pojilla, minkä takia heitä oli hyvin vähän myös otoksissa.⁵⁴⁵ Oppikoulua käyneet pojat saattoivat olla muutenkin tavallista kunnianhimoisempia, mikä oli innostanut sekä oppikoulun käyntiin että keskiluokkaisiin ammatteihin tähyämiseen, vaikka keskikoulu olikin jäänyt kesken. Pojat olivat saattaneet keskikoulussa tutustua sellaisiin ammatteihin, joista he eivät olisi muuten tienneet. Oppikoulun osittainenkin käyminen muokkasi nuorten tietämystä eri ammateista ja heidän suunnitelmiaan.

Aiempaan koulutaustaan liittyi myös nuoren koulumenestys.⁵⁴⁶ Kansakoululaisten kohdalla menestyksen ja ammattiasemasuunnitelmien välisen suhteen arviointia vaikeuttaa kahteen ylempään asemaan kuuluvien ammattien harvinaisuus suunnitelmissa. Joka tapauksessa ammatinvalinnanohjaus pyrki saamaan kansakoululaiset tiedostamaan koulumenestyksen merkityksen: esimerkiksi viimeisenä otosajankohtana nuorilta kysyttiin ohjaustarvetta koskevassa lomakkeessa sitä, mitkä seikat tekivät heidän ammatinvalintansa pulmalliseksi, ja ensimmäisenä vaihtoehtona nuorille tarjottiin huonoa todistusta.⁵⁴⁷ Ne nuoret, jotka pelkäsivät koulutodistuksen vaikeuttavan heidän ammatinvalintaansa, eivät kaikki suinkaan olleet arvosanojen valossa heikkoja oppilaita. Muutamat jopa keskitasoa paremmin menestyneet tytöt kokivat huonon koulutodistuksen vaikeuttavan heidän päätöksentekoaan. Nämä viisi halusivat jatkaa opintojaan kauppa- tai ammattikoulussa,

544 Kummassakin ryhmässä noin 15 % tytöistä ei maininnut suunnitelmia.

545 Oppikoulua käyneiden ja koko oppivelvollisuutensa kansakoulussa suorittaneiden kansakoulupoi-
kien välillä oli vuoden 1960 otoksessa eroa siinä, kuinka yleisesti he suunnittelivat ensimmäiseen
tai toiseen ammattiasemaan kuulunutta ammattia ($\chi^2 = 8,22$; $df = 1$; p -arvo = 0,013).

546 Jokaisen otosajankohdan, sukupuolen ja koulumuodon mukainen ryhmä on jaettu edellisen
koulutodistuksen kaikkien aineiden keskiarvon perusteella viiteen osaan: keskitasoiisiin noin 30 %,
keskitasoa heikommin tai paremmin menestyneisiin kumpaankin noin 20 % ja keskitasoa selvästi
heikommin tai selvästi paremmin menestyneisiin molempiin noin 15 %.

547 Oppikoululaisten ohjaustarvetta koskeva lomake oli erilainen. Yksi vaihtoehdoista henkilökohtai-
seen ohjaukseen hakeutumisessa oli ”vaikeudet opinnoissa tai keskittymisessä”, mikä saattoi viitata
moneen muuhunkin tilanteeseen kuin heikkoon koulumenestykseen arvosanoilla arvioituna.

joten arvosanoilla oli merkitystä. Keskikoululaisiin verrattuna he olivat huonommissa lähtöasemissa.⁵⁴⁸

Kansakoulupojilla koulumenestyksen ja suunnitellun ammattiaseman välinen suhde ei ollut suoraviivainen. Kahta ylempää ammattiasemaa tavoitelleissa oli kolmanteen ammattiasemaan lukeutunutta ammattia suunnitelleita enemmän koulussa sekä keskitasoa heikommin että sitä paremmin menestyneitä sekä ensimmäisen että viimeisen otosajankohdan kohdalla. Kansakoulupojat eivät kenties ajatelleet koulumenestyksellä olevan suurta merkitystä heidän menestykselleen työelämässä. Tässä he saattoivat osua oikeaan: jotkut saattoivat edetä työelämässä pitkälle ilman muodollista koulutustakin. Tämä oli tilanne vielä tutkimusajankohdan alussa, mutta se alkoi vaikeutua viimeistään 1970-luvulla.

Kansakoulutyttöjen kohdalla kahteen ylempään ammattiasemaan aikoneita oli hyvin pieni osuus sekä vuoden 1950 että 1960 otoksessa. Koulumenestyksen ja ammattiasemasuunnitelmien väliseen suhteeseen liittyvä ero oli merkittävin viimeisenä otosajankohtana. Silloin kahteen ylempään ammattiasemaan aikoneista tytöistä puolet oli menestynyt keskitasoa paremmin ja vain alle viidennes sitä heikommin. Kolmanteen ammattiasemaan aikoneista tytöistä alle kolmannes oli saanut keskitasoa parempia arvosanoja ja yli kolmannes sitä heikompia numeroita. Hyvän koulumenestyksen merkitys ammattisuunnitelmille korostui kansakoulutyöillä tutkimusajankohdan loppua kohden. Toisaalta tämän yhteisvaihtelun huomaaminen ei vielä tarkoita, että nimenomaan hyvä koulumenestys olisi saanut nuoret suunnittelemaan muita korkeampiin ammattiasemin lukeutuvia ammatteja – tai että ylempiin ammattiasemiin kurottava suunnitelma olisi motivoinut heitä työskentelemään koulumenestyksensä eteen. Taustalla saattoi olla myös muita, molempiin seikkoihin vaikuttaneita tekijöitä.

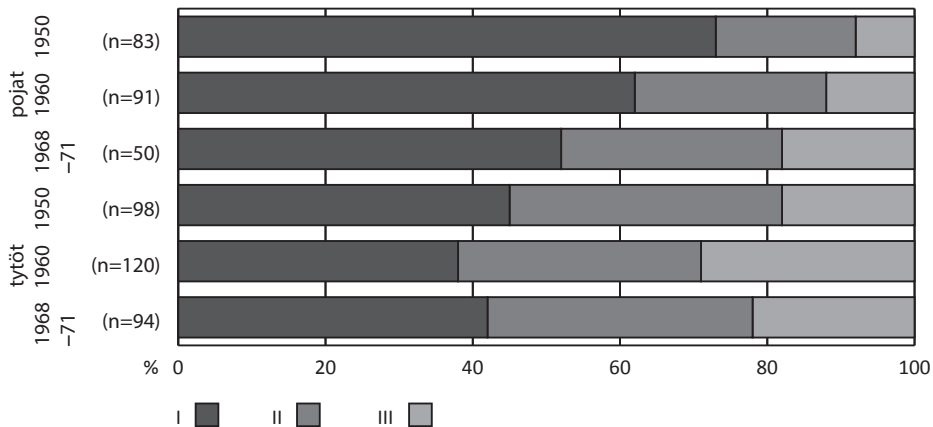
6.3 OPPIKOULULAISTEN KORKEAT TAVOITTEET

Oppikoululaisten suunnitelmat levittäytyivät kansakoululaisia tasaisemmin eri ammattiasemiin etenkin tyttöjen kohdalla. Yksikään oppikoululaisista ei kuitenkaan suunnitellut alimpaan ryhmään kuuluvaa ammattia. Poikien odotushorisontti oli ammattiasemalla arvioituna huomattavan korkealla tutkimusajankohdan alussa (kuvio 21). Lähes kolme neljäsosaa suunnitelman maininneista aikoi korkeimpaan ammattiasemaan. Heidän osuutensa laski 1950- ja 1960-lukujen aikana, mutta oli yli puolet vielä myöhäisimmässäkin otoksessa. Keskikoulun suorittaminen antoi tutkimusajanjakson alussa etuoikeutetun aseman työmarkkinoilla ja saattoi pohjustaa sosiaalista nousua. Suunnitelmien ammattiasematon laskua voidaan selittää keskikoulun käynnin yleistymisellä 1950-luvun aikana ja peloilla henkisen työn tekijöiden ylitarjonnasta.⁵⁴⁹ Tavoitetason korkeutta vuosina 1950 ja 1960 kuvastaa myös se, että vain noin kymmenesosa oppikoulupoikien ensisijaisista suunnitelmista kiinnittyi ammattitaitoisen työntekijän tai alemman toimihenkilön ammattiasemaan. Tällaiset aiheet yleistyivät 1950- ja 1960-lukujen aikana.

⁵⁴⁸ Kansakoulutyöt 1968–71, numerot 38, 58, 67, 151 ja 193.

⁵⁴⁹ Katso luku 5.3.

Kuviosta 21 tehtäviin päätelmiin on kuitenkin syytä suhtautua varauksella. Ohjaustoimintaa jouduttiin 1950-luvun lopulta lähtien rajoittamaan niin, että osa lukioon varmuudella aikoneista keskikoulunuorista jäi oppikoulun ensimmäistä vaihetta päättäessään ilman henkilökohtaista ammatinvalinnanohjausta.⁵⁵⁰ Lukioon vakaasti halunneet suunnittelivat todennäköisesti ylimpään tai vähintään toiseksi ylimpään ammattiasemaan luokiteltuja ammatteja. Tämän huomioiminen korostaa keskikoulunuorten korkeaa tavoitetasoa entisestään.

Kuvio 21. Oppikoulupoikien ja -tyttöjen ensisijaisen ammattisuunnitelman ammattiasema 1950, 1960 ja 1968–1971 (%)

Keskikoulutyttöjen suunnitelmien ”taso” ei hiipunut poikien tapaan. Ensisijaisen suunnitelman ammattiasemalla arvioituna se vaihteli hieman tutkimusajanjakson aikana ollen vuonna 1960 alempana kuin sitä ennen tai sen jälkeen. Oppikoulutyttöjen tavoitteet olivat selvästi poikia maltillisemmat. Kaikkina otosajankohtina heistä noin neljä kymmenestä suunnitteli korkeimpaan ammattiasemaan kuulunutta ammattia. Kolmanteen asemaan kuuluneisiin ammatteihin aikominen oli huomattavasti yleisempää oppikoulutyttöillä kuin pojilla, sillä tällaisia suunnitelmia oli viidesosalla vuosien 1950 ja 1968–1971 otosten oppikoulutyttöistä ja kolmella kymmenestä vuoden 1960 otoksessa (kuvio 21). Myös heitä koskevien päätelmien kohdalla on tärkeää huomioida henkilökohtaisen ammatinvalinnanohjauksen rajoittamisen vaikutus. Lukioon aikoneet tytöt tuskin suunnittelivat työntekijätason ammatteja, joten todennäköisesti heidän tavoitetasonsa ammattiasemin mitattuna pikemmin nousi kuin laski 1950–60-luvun aikana.

Yhteiskuntaluokan vaikutus nuorten suunnitelmia ohjanneena tekijänä näkyi oppikoulupoikien kohdalla. Ylimmästä luokasta ponnistaneet pojat esittivät korostuneesti

⁵⁵⁰ Katso johdanto.

heidän perhetaustansa antaneeseen esimerkkiin tähänneitä suunnitelmia. Kaikkein voimakkainta tämä oli vuonna 1950, jolloin yhdeksän kymmenestä ylimmän yhteiskuntaluokan oppikoulupoikien ammattisuunnitelmasta sijoittui korkeimpaan ammattiasemaan. Muista pojista näin teki kuusi kymmenestä.⁵⁵¹ Ylimmän yhteiskuntaluokan oppikoulupoikien ja heidän muihin yhteiskuntaluokkiin kuuluneiden luokkatovereidensa välinen ero ylimpään ammattiasemaan kuuluneen ammatin suunnittelun yleisyydessä pieni, mutta oli selkeä ja samansuuntainen myös kahdessa jälkimmäisessä otoksessa. Viimeisenä otosajankohtana ylimmän yhteiskuntaluokan nuorukaisista kuusi kymmenestä aikoi korkeimpaan ammattiasemaan, kun muiden luokkien pojista neljä kymmenestä teki tällaisia suunnitelmia (liite 7). Esimerkiksi eräs kahden filosofian maisterin poika suunnitteli itselleen lääkärin tai kemistin uraa ja everstin ja kotirouvan poika tähtäsi insinööriksi tai tuomariksi.⁵⁵²

Keskiluokkaisen perhetaustan oppikoulupojista viidennes nimesi vuosien 1968–1971 otoksessa ensisijaiseksi suunnitelmakseen kolmanteen ammattiasemaryhmään kuuluneen ammatin. Osuuden kasvua vuoden 1960 otoksen alle kymmenesosasta selittää paitsi ammatinvalinnanohjauksen perusteiden muuttuminen, myös ammattisuunnitelmatavoiteisiin vaikuttaneet realistiset arviot. Keskikoulun ja ylioppilastutkinnon suorittamisen yleistyessä jatko-opintopaikoista tuli pulaa, eivätkä keskikoulun käyneet pärjänneet opiskelupaikkakilpailussa ylioppilaiden kanssa (liite 7).

Perhetaustaltaan kolmanteen yhteiskuntaluokkaan kuuluvien poikien suunnitelmat olivat vaatimattomampia. He suunnittelivat kahtena jälkimmäisenä otosajankohtana keskimääräistä harvemmin korkeimpaan ammattiasemaan laskettavia ammatteja, mutta sen sijaan heidän suunnitelmansa kohdistui toiseksi korkeimpaan keskimääräistä useammin. Jos ensimmäiseen ja toiseen ammattiasemaan kohdistuneiden aikeiden osuudet lasketaan yhteen, kolmannen yhteiskuntaluokan poikien suunnitelmat olivat viimeisenä otosajankohtajana yhtä keskiluokkaisia kuin keskimäärin kaikkien oppikoulupoikien (liite 7). Vaikka lasten oppikoulukoulutuksella tavoiteltiin usein sosiaalista nousua, ihmisten mahdollisuuksiin ja käsityksiin omista mahdollisuuksista sopi paremmin askel askeleelta, sukupolvi sukupolvelta tapahtuva vähittäinen eteneminen kuin nopea nousu.⁵⁵³ Metallijyrsijän poika ei haaveillut diplomi-insinööriksi kouluttautumisesta, vaan valitsi teknikon työtehtävät tavoitteekseen.⁵⁵⁴

Oppikoulutyttöjen kohdalla yhteiskuntaluokan vaikutus ammattiasema-aikeisiin ei ollut yhtä selkeää. Suurimmillaan se oli tutkimusajanjakson alussa. Ylimpään yhteiskuntaluokkaan kuuluneista tytöistä lähes kuusi kymmenestä esitti vuonna 1950 korkeimpaan ammattiasemaan liittyneen suunnitelman, kun kolmannen yhteiskuntaluokan tytöistä

551 Kukaan ylimmän yhteiskuntaluokan oppikoulupojista ei maininnut kolmanteen ammattiasemaan kuulunutta toivetta, kun keskimäärin näin teki kymmenesosa oppikoulupojista.

552 Oppikoulupojat 1950, numerot 15 ja 97.

553 Katso esimerkiksi Pyrkimys sosiaaliseen nousuun ammatinvalinnan vaikuttimena. *Ammatinvalinta* 3/1957. Vertailussa ei käsitellä alimmasta yhteiskuntaluokasta lähtöisin olevia oppikoululaisia, sillä heidän lukumääränsä oli kaikissa otoksissa hyvin pieni vastaten heidän pientä osuuttaan oppikoululaisista kaiken kaikkiaan.

554 Oppikoulupoika 1960, numero 6.

näin teki neljäs. Vastaavasti ylimmän yhteiskuntaluokan tytöistä reilu kymmenesosa esitti kolmanteen ammattiasemaan tähtäävän suunnitelman, kun kolmannen luokan tytöistä näin teki neljäs. Toiseksi ylimmän yhteiskuntaluokan tyttöjen toiveet myötäilivät ylimmän luokan tyttöjen suunnitelmia. Yhteiskuntaluokasta riippumatta vuoden 1960 oppikoulutyttöistä seitsemän kymmenestä tähtäsi keskiluokkaiseksi luokiteltavaan ammattiin, mutta kuten poikien kohdalla tuli esiin, sosiaalisen nousun tavoittelulla oli yläraja. Kahteen ylempään yhteiskuntaluokkaan kuuluneista oppikoulutyttöistä vajaa puolet aikoi korkeimpaan ammattiasemaan ja neljäs toiseksi korkeimpaan, kun taas kahteen alempaan yhteiskuntaluokkaan kuuluneista tytöistä alle neljäs tavoitteli ylintä ja noin puolet toiseksi ylintä ammattiasemaa (liite 7).

Viimeisen otosajankohdan oppikoulutyttöjen kohdalla jakaumat noudattivat samaa linjaa: puolet korkeimman yhteiskuntaluokan tytöistä ilmaisi ylimmän ammattiaseman aikeessaan, ja reilu kymmenesosa heistä mainitsi kolmanteen ammattiasemaan kuuluneen suunnitelman. Esimerkiksi osastopäällikkönä työskentelevän diplomiekonomin ja kotia hoitavan merkonomin tytär aikoi lukioon ja halusi sisustusarkkitehdiksi tai arkkitehdiksi.⁵⁵⁵ Työväenluokkaisista, kolmanteen yhteiskuntaluokkaan kuuluneista tytöistä neljän kymmenestä suunnitelma kohdistui korkeimpaan ammattiasemaan ja neljäsosalla suunnitelma liittyi kolmanteen. Kokonaisuudessaan työväenluokkaisten tyttöjen keskiluokkaan kiinnittyneet ammattisuunnitelmat eivät olleet sen yleisempiä kuin parikymmentä vuotta aiemmin, mutta entistä suurempi osa niistä kohdistui ylimpään ammattiasemaan toiseksi ylimmän sijaan (liite 7).

Esimerkiksi eräs kahden leipomotyöntekijän tytär suunnitteli lastenlääkärin, reporterin ja lentoemännän ammatteja. Hänen kaksi vanhempaa siskoaan olivat kirjoittaneet ylioppilaiksi, ja veli oli keskikoulun jälkeen kouluttautunut laborantiksi. Tyttö otti aktiivisesti osaa koulun toimintaan hoitaen luokan asioita ja järjestäen yhteisiä juhlia. Ainoastaan kiistat äidin kanssa saivat 16-vuotiaan epäilemään mahdollisuuksiaan jatkaa opintojaan lukiossa, sillä hän olisi halunnut jo muuttaa pois vanhempien luota. Perheessä arvostettiin koulutusta, ja vanhemmat halusivat lastensa saavan huomattavasti paremman koulutuksen kuin heillä itsellään oli. Myös vanhempien sisarusten esimerkki kannusti kuopusta jatkamaan koulunkäyntiä.⁵⁵⁶ Työväenluokkainen tausta ei enää 1970-luvun taitteessa rajannut oppikoulutyttöjen käsityksiä omista mahdollisuuksistaan niin paljon kuin aiemmin, vaikka monille pelkkä keskikoulu edusti edelleen pitkälle kouluttautumista. Eräs oppikoulutyttö suunnitteli somistajan tai kosmetologin ammatteja. Opettaja kannusti jatkamaan lukioon, mutta tytär ja hänen trikootehtaalla työnopastajana työskennellyt äitinsä totesivat, ettei sitä vaihtoehtoa oltu koskaan ajateltukaan. Haaveilla ja suunnitelmilla oli rajansa, mihin tässä tapauksessa vaikutti myös yksinhuoltajuus ja perheen taloudellinen tilanne.⁵⁵⁷

Yhteiskuntaluokan vaikutus näkyi myös oppikoululaisten koulutusta koskeneissa

555 Oppikoulutyttö 1968–71, numero 126.

556 Oppikoulutyttö 1968–71, numero 232.

557 Oppikoulutyttö 1968–71, numero 100.

suunnitelmissa, vahvimmin tutkimusajanjakson alussa.⁵⁵⁸ Erityisesti lukioon aikoneiden nuorten suunnitelma vaati pitkäjänteisyyttä ja kunnianhimoa. Lukio ei antanut ammattitaitoa, toisin kuin opistotasoinen tai muu ammatillinen koulutus. Vuoden 1950 otoksessa ylimmästä yhteiskuntaluokasta ponnistaneista oppikoulupojista seitsemän kymmenestä ja oppikoulutyöistä kaksi kolmasosaa aikoi lukioon. Näin suunnitteli toiseen yhteiskuntaluokkaan kuuluneista pojista kolmasosa ja tytöistä alle puolet, ja osuudet olivat kolmannen yhteiskuntaluokan poikien kohdalla alle puolet ja työissä vain reilu kymmenesosa. Lukioaikeet eivät säännönmukaisesti harvinaistuneet yleemmistä alempiin yhteiskuntaluokkiin siirryttäessä – kolmanteen kuuluneet pojat olivat jopa toiseen kuuluneita poikia innokkaampia hakeutumaan lukioon – mutta ylimmän yhteiskuntaluokan nuoret erottautuivat asiassa selvästi. Työväenluokkaisista tytöistä lähes puolella ei ollut jatkosuunnitelmia: he olivat vielä epätietoisia siitä, jatkaisivatko he jossain oppilaitoksessa vai menisivätkö töihin.

Ylimmän yhteiskuntaluokan pojat suunnittelivat muita useammin lukio-opintoja myös vuosien 1960 ja 1968–1971 otoksissa.⁵⁵⁹ Varttumisen ylimmän yhteiskuntaluokan perheessä antoi pojille varmuutta tehdä päätöksiä ja laatia kunnianhimoisia ja pitkälle aikavälille ulottuvia suunnitelmia. Oppikoulutyttöjen kohdalla yhteiskuntaluokka vaikutti tämänkaltaisesti vuonna 1960, mutta vaikutusta ei huomata viimeisen otosajankohdan kohdalla. Vuonna 1960 ylimpään yhteiskuntaluokkaan kuuluneista tytöistä puolet aikoi lukioon, kun toiseksi ylimpään kuuluneiden kohdalla osuus oli kolmannes ja työväenluokkaisissa työissä alle viidennes. Toisaalta työväenluokkaiset, kolmannen yhteiskuntaluokan tytöt suunnittelivat opistotasoiseen koulutukseen hakeutumista yleisemmin kuin kahden ylimmän luokan tytöt. Opistotutkinto edusti edellistä sukupolvea korkeampaa koulutustasoa ja johti suuremmin työelämään kuin ylioppilastutkinto ja sen jälkeen hankittava ammatillinen koulutus.

Rinnakkaiskoulujärjestelmästä luopumisen taustalla oli vaatimus tasa-arvoisemmista mahdollisuuksista. 1960-luvulla näyttäisi tapahtuneen tasa-arvoistumista kummankin koulumuodon sisällä niin, että nuoren yhteiskuntaluokka ei enää vaikuttanut hänen tekemiinsä koulutus- ja ammattiasemasuunnitelmiin yhtä voimakkaasti kuin aiempina vuosikymmeninä. Yhteiskuntaluokalla oli kuitenkin yhtenäiskoulujärjestelmään siirtymi-

558 Sosiaalisen taustan merkitys ja sen kietoutuminen nuoren sukupuoleen tuli selvästi esiin esimerkiksi 1960-luvun lukiotutkimuksessa. Lukioon siirtyneiden nuorten isistä kuusi kymmenestä kuului ammattiryhmältään ylimpään tai keskiryhmään ja loput maanviljelijä- tai työväestöryhmiin, kun taas oppikoulun keskikouluun lopettaneiden isistä vain kolmannes lukeutui ylimpään tai keskiryhmään. Huoltajan kuullessa ylimpään ammattiryhmään pojat jatkoivat keskikoulusta lukioon lähes koulumenestyksestä riippumatta, kun taas jotkut saman sosiaalisen taustan hyvin koulussa menestyneet tytöt eivät jatkaneet oppikoulussa. Työväestöön kuuluneet päättivät muita yleisemmin oppikouluopinnot keskikouluun, ja huomionarvoista oli, että erityisesti hyviä koulussa menestyneitä työväenluokkaisia tyttöjä jäi sivuun lukiokoulutuksesta. Sysiharju 1972, 28–31.

559 Vuoden 1960 otoksessa ylimmän yhteiskuntaluokan pojista lukioon aikoi puolet, toiseksi ylimmän yhteiskuntaluokan pojista reilu kolmannes ja kolmannen yhteiskuntaluokan pojista reilu neljännes. Vuosien 1968–71 oppikoulupoikien otos on kokonaisuudessaan pieni, joten eri yhteiskuntaluokkien osuuksia voi pitää vain suuntaa-antavina. Ylimmän yhteiskuntaluokan pojilla lukiosuunnitelmat olivat kuitenkin yleisimpiä.

seen asti suuri merkitys siinä, millä todennäköisyydellä nuori suoritti oppivelvollisuutensa kansalais- tai oppikoulussa.

Toisaalta peruskouluun siirtyminen ei poistanut sosiaalisen taustan suurta merkitystä koulutuksessa muun muassa tasokurssijärjestelmän vuoksi. Se kuitenkin myöhensi ikäluokan selkeää jakoa 15–16 ikävuoden kohdalle. 1980-luvun puolivälissä toteutetussa suomalaistutkimuksessa todettiin lahjakkuuden ja menestymisen välillä olevan selvin yhteys keskimmaisessä sosiaaliryhmässä. Sen sijaan ylimmässä sosiaaliryhmässä lahjakkuuden puute ei näyttänyt estävän hyvää koulumenestystä, kun taas alimmassa sosiaaliryhmässä lahjakkuuskaan ei turvannut menestystä. Tämä kuvastaa lahjakkuuden, sosiaalisen taustan ja opinnoissa menestymisen välisiä monimutkaisia vaikutussuhteita.⁵⁶⁰

Koulumenestyksen ja ammattiasemasuunnitelmien välillä näyttäisi olleen yhteisvaihtelua, vaikka aineisto ei olekaan riittävän laaja yhteyden systemaattiseen tilastolliseen tarkasteluun, joka huomioisi mahdollisen ajallisen muutoksen. Työväenluokkaista ammattia suunnitelleet oppikoululaiset näyttäisivät menestyneen koulussa keskiluokkasiin ammatteihin tähänneitä nuoria heikommin. Kaikkien otosajankohtien niistä 27 oppikoulupojasta, jotka suunnittelivat ammattitaitoiseksi työntekijäksi tai alemmaksi toimihenkilöksi luokiteltavaa ammattia ja joista koulumenestystä koskeva tieto on saatavissa, vain kaksi oli menestynyt edellisen todistuksen keskiarvon perusteella keskitasoa paremmin. Kuusi pojista oli suoriutunut keskitasoisesti. Kaikista oppikoulupojista keskitasoiseen ja sitä parempaan menestykseen ylsi kumpaankin noin kolmannes oppilaista.

Oppikoulutytöiden kohdalla, joilla työväenluokkaisten ammattien suunnittelu oli poikia yleisempää, ei huomata koulumenestyksessä eroa työväen- ja keskiluokkaisia ammatteja suunnitelleiden välillä vuoden 1950 otoksessa. Sen sijaan vuonna 1960 ensisijaisesti kolmanteen ammattiasemaan kuulunutta ammattia suunnitelleista 34 tytöstä puolet oli menestynyt koulussa keskitasoa heikommin ja vain viidesosa heistä oli saanut sitä paremmat arvosanat edellisessä todistuksessa. Kaikista vuoden 1960 oppikoulutytöistä keskimääräistä heikommin ja paremmin menestyneitä oli kumpiakin kolmannes, ja ylimpään ammattiasemaan aikoneista 47 tytöstä koulussa keskitasoa heikommin suoriutuneita oli vain viidennes ja sitä paremmin menestyneitä oli lähes puolet. Viimeisenä otosajankohtana erot olivat vielä huomattavampia. Vain yksi kuudestatoista työväenluokkaiseen ammattiasemaan kuulunutta ammattia suunnitelleista oppikoulutytöistä oli menestynyt keskitasoa paremmin ja puolet sitä heikommin, kun keskitasoa paremmin ja heikommin menestyneitä oli jälleen kaikkiaan kolmannekset otoksen tytöistä. Yhteisvaihtelu ei tarkoita syy-seuraussuhdetta, vaan esimerkiksi myöhemmissä luvuissa käsiteltävät perheen monipuoliset resurssit saattoivat olla sekä hyvän koulumenestyksen että ylempiin ammattiasemiin kohdistuneiden ammattisuunnitelmien taustalla.

⁵⁶⁰ Nevala 1999, 135–136; Kuusinen 1986, 194–195. Vanhempien koulutuksen ja isän sosioekonomisen aseman vaikutuksesta nuorten koulutustasoon 1980- ja 1990-luvuilla katso Isoaho, Kivinen & Rinne 1990, 21–31; Kivinen & Rinne 1995, 38–48.

6.4 NUORTEN SUUNNITELMAT JA SOSIAALIRYHMÄJAKO

Nuorten ammattisuunnitelmat vertautuvat pohjakoulutuksen ja sosiaaliryhmän⁵⁶¹ välistä suhdetta koskeneeseen tilastointiin, jonka luokittelussa eroteltiin ylioppilastutkinnon suorittaneet, keskikoulun käyneet ja muun pohjakoulutuksen saaneet. Viimeinen ryhmä koostui kansakoulun osittain tai kokonaan käyneistä. Heillä saattoi olla tämän lisäksi muodollista ammatillista koulutusta. Muun pohjakoulutuksen saaneista miehistä kolme neljäsosaa ja naisista neljä viidesosaa työskenteli työväenluokkaisessa, alimpaan tai toiseksi alimpaan ammattiasemaan luokitellussa ammatissa vuonna 1970 (kuvio 22). Toiseksi alimpaan ryhmään kuuluneiden ammattien suosio yhdisti nuorten suunnitelmia ja sosiaaliryhmäjakaamaa. Matalimmassa ammattiasemassa työskenteli suhteellisesti suurempi osa muun pohjakoulutuksen saaneita miehiä ja naisia kuin tätä ammattiasemaa suunnitelleiden kansakoulunuorten osuus oli. Se puolestaan, näyttäytyvätkö kansakoululaisten kahteen ylimpään ammattiasemaan kurottaneet suunnitelmat realistisina vai optimistisina, riippuu siitä, mitä otosajankohtaa ja kumpaa sukupuolta tarkastellaan.⁵⁶²

Keskikoulun käyneiden sijoittumisessa eri sosiaaliryhmiin kuuluneisiin ammatteihin oli enemmän hajontaa. Miehistä kolmannes ja naisista vajaa viidennes oli yltänyt ylimpään sosiaaliryhmään. Keskikoulun suorittaneiden naisten kohdalla yleisintä oli työskennellä kolmanteen ammattiasemaryhmään kuuluneessa ammatissa. Oppikoulunuorten aikeet näyttäytyvätkin kunnianhimoisina vuoden 1970 tilastoon verrattuna. Esimerkiksi vuoden 1960 otosten keskikoulua päättävien poikien ja tyttöjen aikeet muistuttivat enemmän kymmenen vuotta myöhemmin vallinnutta ylioppilaiden jakautumista eri sosiaaliryhmiin kuin keskikoulun käyneiden jakaamaa (kuvio 22). Ylioppilastutkinnon suorittaneista miehistä kaksi kolmasosaa ja naisista neljä kymmenestä lukeutui ylimpään sosiaaliryhmään. Osa keskikoulua päättävistä nuorista toki jatkoi lukioon, ja he sijoittuivat korkeimpaan sosiaaliryhmään todennäköisemmin kuin vain keskikoulun käyneet.⁵⁶³

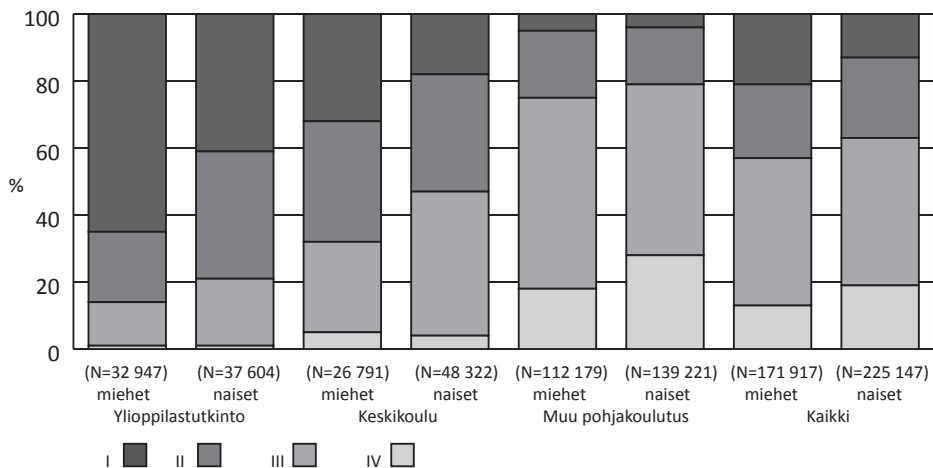
Tyttöjen ja poikien ammattisuunnitelmia vertailtaessa huomio kiinnittyi siihen, että kummankin koulumuodon tyttöjen aikeet kohdistuivat poikia matalampiin ammattiasemiin vuoden 1950 otoksissa, ja oppikoululaisten kohdalla myös vuoden 1960. Sen sijaan viimeisenä otosajankohtana kansakoulutyttöjen ammattiasematarvoitteita voi pitää jopa -poikia kunnianhimoisempina, ja oppikoulutyttöjen ja kansakoulupoikien suunnitelmien ammattiasemajakaumat olivat lähentyneet toisiaan edelliseen otokseen verrattuna.

561 Tilastoinnissa käytettiin sanaa sosiaaliryhmä, ja viitatessani tilastotietoihin käytän tätä sanaa. Sosiaaliryhmäjaottelu vastaa yhteiskuntaluokkajaottelua rakenteeltaan ja sisällöltään.

562 Helsingin väestö ja työmarkkinat eivät olleet suljettuja. Esimerkiksi maaseudun pientiloilta työn perässä kaupunkiin muuttaneet nuoret työllistyivät helpoimmin vähäistä ammattitaitoa vaativiin tehtäviin. Muun muassa elintarviketeollisuuden muuta teollisuutta heikommin palkatut tehtävät ja rakennusten sekatyöt toimivat portteina pääkaupungin työelämään. Katso luku 16.1.

563 Keskikoululaisten optimismia korostaa vuosien 1960 ja 1968–71 kohdalta se, että osa varmuudella lukioon aikoneista ei tuolloin saanut henkilökohtaista ammatinvalinnanohjausta. Nämä suunnittelivat todennäköisesti ensimmäiseen tai toiseen ammattiasemaan kuuluneita ammatteja. Katso myös Kiuru, Veikko: Ammatintoiveiden jakautuminen ja muuttuminen keskikoulun ylimmällä luokalla. Tietoja Alppilan yhteislyseosta lukuvuodelta 1964–65. *Ammatinvalinta* 7–8/1965, 10–11.

Tyttöjen suunnitelmien ja ammatissa toimivien naisten sijoittuminen ammattiasema- ja sosiaaliryhmäaotteluissa poikia ja miehiä matalammalle ei johtunut siitä, että heillä olisi ollut vähemmän pohjakoulutusta (kuvio 22). Jo 1900-luvun alkuvuosikymmeninä syntyneiden helsinkiläisnaisten joukossa oli suhteellisesti enemmän keskikoulun suorittaneita tai ylioppilaita kuin miehissä, ja koko maan oppikouluissa oli tyttöenemmistö 1920-luvulta lähtien. Koulutustasoero sukupuolten välillä naisten hyväksi kasvoi, mitä myöhemmin syntyneitä ikäluokkia tarkastellaan.⁵⁶⁴

Kuvio 22. Yli 15-vuotiaiden helsinkiläismiesten ja -naisten sosiaaliryhmä pohjakoulutuksen mukaan vuonna 1970⁵⁶⁵

Keskikoulun käyminen tai ylioppilastutkinnon suorittaminen eivät ohjanneet miehiä ja naisia samoihin ammattiasemiin. Pohjakoulutuksen ja ammattiasemaan juontuvan sosiaaliryhmäsijoittumisen väliseen suhteeseen vaikuttivat työelämän sukupuolittuneisuus, ennen kaikkea työssä ja koulutuksessa saadun ammatillisen koulutuksen määrä sekä sukupuolten erilaiset etenemismahdollisuudet työelämässä. Naisten ura muodostui usein katkonaiseksi perhe-elämään liittyneiden velvoitteiden takia. Vaikka ammatinvalinnanohjaus kannusti tyttöjä kunnollisen ammattitaidon hankkimiseen, oppikirjat esittivät ammattien ja alojen sukupuolittuneisuuden ”luonnollisena” realiteettina ja perheenemännyyden yhtenä ammattivaihtoehtona muiden joukossa.⁵⁶⁶

564 Taulu 1.7. 15 v. täyttäneet henkilöt sukupuolen, sosiaaliryhmän, koulusivistyksen ja iän mukaan. VL 1970; Kaarninen 1995, 182.

565 Muu pohjakoulutus sisältää kansakoulun osittain tai kokonaan käyneet sekä koulua käyvät. Ne, joiden sosiaaliryhmä on tilastoitu tuntemattomaksi, on jätetty pois kuviosta. Henkilö on ensisijaisesti jaoteltu oman sosiaaliryhmänsä mukaan, mutta jos hänellä ei ole ollut sellaista tai se on ollut tuntematon, henkilö on jaoteltu perheen päämiehen sosiaaliryhmän mukaan. Taulu 1.7. 15 v. täyttäneet henkilöt sukupuolen, sosiaaliryhmän, koulusivistyksen ja iän mukaan. VL 1970.

566 Katso luvut 3.3 ja 9.

Etenkin oppikoulunuorten ammattisuunnitelmia voidaan luonnehtia kunnianhimoisiksi ja (yli)optimistisiksi. Valtaosa nuorista hankkisi enemmän koulutusta ja erikoistuneemman ammattitaidon kuin vanhempansa tai muut jo työmarkkinoilla olleet sukupolvet, minkä vuoksi heidän suunnitelmiansa vertaaminen silloiseen tilanteeseen ei anna koko kuvaa tilanteesta. Koulutuksen ansiosta nuorilla oli hyvät lähtökohdat kilpailussa työmarkkinoilla ja he saattoivat sijoittua edellisiä sukupolvia korkeampiin asemiin. Lisäksi täytyy huomioida työuran aikainen eteneminen: nuoren mainitsema ammatti saattoi olla sellainen, johon hän joko näki lähes välittömästi voivansa työllistyä tai toivoi etenevänsä vähitellen koulutuksen ja pitkän työkokemuksen hankittuaan.⁵⁶⁷ Suunnitelmat voikin ymmärtää käsityksiksi siitä, mihin nuoret ajattelivat heillä – tai jollain heidän kaltaisellaan – parhaimmillaan olevan mahdollisuuksia. Nuoret kuvittelivat itselleen mahdollisia tulevaisuuksia, ja suunnitteluun sekoittui realismin lisäksi toiveikkautta: miten asiat järjestyisivät, jos ne menisivät mahdollisimman hyvin.

Toiveikkaudella ja toiveilla on tärkeä merkitys, vaikka toiveet eivät toteutuisi. Luottavainen suhtautuminen asioihin luo myönteistä kuvaa itsestä ja parantaa itseluottamusta. Toiveilla on merkitystä nykyhetkessä toimimiseen ja sen kautta myöhempään tapahtumakulkuun. Ne ovat tärkeä motivaation lähde päämääriä luoden ja niiden tavoittelussa auttaen.⁵⁶⁸ Tämän vuoksi suunnitelmien kannatti tähdätä pikemmin hieman liian korkealle kuin sellaiselle tasolle, jonka varmasti saavuttaisi. Vaikka kaikkien toiveikkaat suunnitelmat eivät olisikaan voineet toteutua, joillakin toive kanto toteutumiseen asti – ellei päämäärä ollut muuttunut matkan varrella. Lisäksi täytyy huomioida, että ammatinvalinnan oppitunneista huolimatta nuorilla ei välttämättä ollut vielä suunnitelmiaan lomakkeisiin kirjatessaan kunnollista kuvaa ammattien koulutusvaatimuksista. Vasta henkilökohtaisessa ammatinvalinnanohjauksessa kuva selkeytyi.

Vaikka ammatinvalinnanohjauksen mukaan valintojen tuli perustua rationaaliselle pohdinnalle, psykologit tunnustivat myös kuvitelmien ja vaihtoehtoisten tulevaisuudenkuvien merkityksen valinnoille ja suunnitelmiin sitoutumiselle.⁵⁶⁹ Korkeaa ammatiasemaa tavoitelleet kansakoulutyötöt olivat itsekin tietoisia siitä, että heidän ensisijaista suunnitelmaansa olisi vaikea toteuttaa. Heidän suunnitelmansa muokkautuivatkin yleensä viimeiseen ohjauskeskusteluun mennessä johonkin realistisempaan vaihtoehtoon. Näin kävi esimerkiksi viulistin urasta haaveillelle tytölle, joka ilmoitti toivovansa työpaikkaa

567 Vertailua monimutkaistaa muun muassa elinkeino- ja ammattirakenteen muutosten vaikutus sosiaaliryhmäjakaumiin, niin sanottu pakotettu sosiaalinen liikkuvuus. Tarkkaa analyysia varten pitäisi tarkastella sekä periodivaikutuksia että kohorttimuutoksia eli seurata tietyn ikäryhmän sijoittumista sosiaaliryhmiin heidän koko työuransa aikana huomioiden henkilöiden sukupuoli ja pohjakoulutus. Tämä ottaisi huomioon sen, että yleensä ajan myötä tapahtuu urakehitystä ja nousua parempaan ammatiasemaan. Toisaalta erityyppisissä ammateissa paras työnteokoikä voi ajoittua eri tavoin. Esimerkiksi Ruotsissa 1900-luvulla tapahtuneeseen sosiaaliseen liikkuvuuteen vaikuttivat pikemmin kohortti- kuin periodimuutokset. Breen & Jonsson 2007, 1777, 1782.

568 Bishop & Willis 2014, 785–787.

569 Esimerkiksi kansakoulupoika 1950, numero 19. Ammatinvalintapsykologi totesi syksyllä 1952 lastensuojelulautakunnalle lähettämässään lausunnossa, ettei poika ole pysynyt missään hänelle osoitetussa työpaikassa. Tämän hän katsoi johtuvan siitä, että poika ”lienee kykenemätön luomaan itselleen ihannekuvia, joiden mukaan voisi orientoitua”.

musiikkikaupasta,⁵⁷⁰ ja leikkikoulun opettajan ammattia pohtineelle, joka meni kansakoulun jatkoluokkien päättyessä aputytöksi lastentarhaan.⁵⁷¹ Eräs piirtäjän ammattia suunnitellut ja näyttelemisestä kiinnostunut tyttö arveli kevään lopussa suuntaavansa kesäksi lastenhoitajaksi johonkin perheeseen ja pyrkivänsä aloittamaan syksyllä liikealalla lähettinä.⁵⁷²

Erityisen toiveikkaiden suunnitelmien vastapainona jotkut kansakoululaiset esittivät hyvin realistisia ja nopeasti toteutettavissa olevia ammattisuunnitelmia aikoessaan vähän tai ei lainkaan ammattitaitoa vaatineisiin tehtäviin. Vaikka uudet sukupolvet keskimäärin ponnistivat vanhempiaan pidemmälle koulutuksen ja korkeampien tavoitteidensa sekä ennen kaikkea muuttuvan elinkeinorakenteen voimalla, myös autonapumiehiä, lähettejä, kotiapulaisia ja pakkaajia tarvittiin. Tulevaisuudensuunnittelussa optimismi voi olla tärkeäksi avuksi toiveiden muuttamisessa todeksi, mutta johti väistämättä myös pettymyksiin joidenkin kohdalla. Ammattitaitoa vähän tai ei ollenkaan vaatineeseen ammattiin pääseminen ei tutkimusajankohtana ollut vaikeaa eikä vaatinut erityisiä taitoja tai onnea. Näitä töitä riitti, erityiskoulutusta ei tarvittu eikä työpaikkaan pääseminen vaatinut erityisiä suhteita. Tällaisen ammatin ensisijaiseksi aikeekseen maininneet nuoret eivät laatineet pitkäkantoisia tulevaisuudensuunnitelmia, vaan he ilmoittivat sellaisen tehtävän, johon olisi mahdollista päästä heti kiinni.

Nuorten toiveita koskevassa australialaistutkimuksessa on tuotu esiin kannustavien sosiaalisten suhteiden merkitys toiveikkuuden säilymisen kannalta. Muut ihmiset vaikuttavat suhtautumisellaan ja käytöksellään siihen, miten ihminen arvioi omat mahdollisuutensa. Muut ihmiset ja olosuhteet voivat vaikuttaa myös ylipäätään siihen, kykeneekö ihminen ajattelemaan tulevaa vai vievätkö tämän hetken ongelmat ja huolet kokonaan hänen keskittymisensä. Nuorten henkilöiden tapauksessa tärkeimmät sosiaaliset suhteet muodostuivat useimmiten perheenjäseniin, minkä vuoksi näiden siteiden voimakkuudella tai täydellisellä puuttumisella oli myös suuri merkitys siihen, miten nuori suunnitteli tulevaisuuttaan. Ilman rohkaisua ja kannustusta oli toiveikkuutta vaikea ylläpitää.⁵⁷³

570 Kansakoulutyttö 1950, numero 26.

571 Kansakoulutyttö 1950, numero 27.

572 Kansakoulutyttö 1960, numero 38.

573 Bishop & Willis 2014, 787–789.

7 Perheen perintö

7.1 RAHAN PUUTE RAJOITAA, VARALLISUUS MAHDOLLISTAA

Taloudellinen pääoma on helpoiten siirrettävissä sukupolvelta toiselle. Se on yleensä muiden pääomatyyppien taustalla. Sosiaalista ja kulttuurista pääomaa tarkasteltaessa on keskeistä kiinnittää huomiota sekä sen määrään että laatuun, mutta tuloihin ja rahaksi muutettavissa oleviin omistuksiin viittavan taloudellisen pääoman vaikutus on suoraviivaisempi. Nuorten suunnitelmiin vaikutti sekä sen puute että runsaus. Nuoren kouluttaminen vaati perheeltä taloudellista panostusta. Vaikka oppilaitosten lukukausi- ja kurssimaksut eivät pääsääntöisesti olleet kovin suuria, yhdessä mahdollisten oppikirja- ja työskentelyvaatehankintojen kanssa opiskelu saattoi tulla hintavaksi. Toisaalta helsinkiläisten ei yleensä tarvinnut muuttaa toiselle paikkakunnalle opintojen takia, mikä olisi entisestään lisännyt kustannuksia. Valinnan ytimessä oli kuitenkin se, että koulua käyvä nuori ei pystynyt kantamaan korttaan kekoon perheen toimeentulon hyväksi. Sen sijaan, että hän olisi tuonut kotiin palkkapussin, hänen elättämisensä vei siivun muiden tuloista.⁵⁷⁴

Perheen taloudellinen pääoma oli jo aiemmin vaikuttanut jakoon kansa- ja oppikoululaisiin. Esimerkiksi eräs kansakoulutyttö totesi, ettei ollut voinut pyrkiä oppikouluun taloudellisista syistä. Putkiasentajaisä ja laukkutyöntekijänä ennen syöpään sairastumistaan työskennellyt äiti olivat eronneet. Heidän kaksi vanhinta lastaan olivat saaneet keski-koulukoulutuksen, ja 19-vuotias sisko oli käynyt kauppakoulun. Teknillisessä opistossa opiskeleva vanhin veli suunnitteli kauppakoulukoulutusta myös nuorimmalle siskolleen ja aikoi pyytää lastensuojeluvirastosta avustusta sitä varten.⁵⁷⁵

Nuorten mahdollisuudet saada perhepiirin ulkopuolelta taloudellista tukea opintoihin olivat hyvin rajalliset ennen vuonna 1972 säädettyä opintotukilakia. Korkeakouluopiskelijoiden tilannetta olivat jo tätä ennen jonkin verran helpottaneet vuonna 1959 säädetty laki, joka antoi lahjakkaalle, ahkeralle ja vähävaraiselle nuorelle mahdollisuuden hakea valtioneuvoston opintolainalleen, ja vuonna 1969 vahvistetut lait, jotka antoivat niille korkotuen. Vuoden 1969 lait laajensivat valtioneuvoston lainojen piiriin myös ammattiin valmistaneissa opistoissa opiskelleita. Koulutusta ja ammattia pohjineelle 15-vuotiaalle korkeakouluopinnot olivat kuitenkin vielä kaukana, ja vähävaraisen perheen nuoren olisi sitä ennen pitänyt pystyä ratkaisemaan lukio-opintojen rahoitus. Vuonna 1949 säädetyn lain mukaan lukioluokkien ja kahden ylimmän keskikoululuokan oppilaat saattoivat saada avustusta rehtorien ehdotuksesta ja kouluhallituksen päätöksellä, mutta arviolta vain kaksi prosenttia lukiolaisista sai tätä tukea.⁵⁷⁶

574 Kivinen 1988, 449; Kiuasmaa 1982, 400–401.

575 Kansakoulutyttö 1960, numero 3.

576 Autio 1995, 18–21, 31–32; Kiuasmaa 1982, 389–391. Opintotukijärjestelmän kehittäminen on yhdessä lukio- ja korkeakouluverkostojen laajentamisen sekä opiskelijamäärien kasvun lisäksi tasoittanut sosiaaliryhmien välisiä eroja korkeakoulutukseen osallistumisessa 1960-luvulta lähtien. Nevala 1999, 163.

Sekä yksityisissä että valtion oppikouluissa oli vapaaoppilaspaikkoja, ja perhe saattoi hakea myös alennusta lukukausimaksusta. Koulut tekivät näitä koskevat päätökset joka vuosi erikseen muun muassa oppilaan koulumenestyksen perusteella, joten vähävaraisten perheiden piti toistuvasti jännittää nuoren opintojen jatkamisen mahdollistavaa päätöstä. Toisaalta jotkut saattoivat kieltäytyä vapaaoppilaspaikasta, johon liittyi ”köyhän kodin polttomerkki”⁵⁷⁷, kuten sosialidemokraattien Meeri Kalavainen toi eduskuntakeskustelussa esiin. Eduskunta oli säätänyt vuonna 1944 lain ammattiopintojen avustamisesta. Valtion opintoavustus oli hyvin tarkkaan tarveharkintaista ja tarkoitettu ensisijaisesti ammatillisia opintoja varten, vaikka lahjakkaan, ahkeran ja vähävaraisen nuoren oli joissain tapauksissa mahdollista saada tukea lukio-opintoihin. Opintoavustus oli tarkoitettu alle 24-vuotiaille, ja se kattoi osan kohtuullisiksi katsotuista koulutuskustannuksista. Veroton apuraha oli yleensä suuruudeltaan korkeintaan 60 prosenttia oppilasmaksuista, kurssikirjoista, opintovälineistä sekä asumisesta, ruuasta, välttämättömästä vaatetuksesta ja koulumatkoista koituvista kustannuksista. Apuraha ei yksin riittänyt opiskelijan elatukseksi. Erityisryhmiä opintoavustusten suhteen olivat niin sanottuun työhuoltoon – käytännössä maksuttomaan ammattikoulutukseen ja ylläpitoon – oikeutetut sotaorvat ja invalidit. Kokonaisuudessaan opintoavustusten merkitys oli etuuksien pienuuden ja edunsaajien harvalukuisuuden vuoksi pieni, vaikka avustus saattoi yksittäisen henkilön kohdalla ratkaista koko tulevaisuuden suunnan.⁵⁷⁸

Ammatinvalinnanohjaajat huomioivat perheiden taloudelliset realiteetit, eikä ohjaaja suosittelut maksullista koulutusta tai palkatonta harjoittelijana työskentelyä, jos perheellä ei ollut siihen mahdollisuutta. Esimerkiksi erään kello- tai kultasepäksi halunneen kansakoulupojan kohdalla ohjaaja kirjasi: ”onko mahdollista käydä kelloseppäkoulu, joka tulee hyvin kalliiksi?”. Psykologisten testien mukaan pojan älykkyyys ja piirustustaito eivät riittäisi ammatissa menestymiseen. Poika sai kuitenkin oppilaspaikan kultasepäntiilikkeeseen. Ammattitaidon saamisen hintana oli, että koeaika siellä olisi palkatonta: johtajan mukaan poika tekisi vain oppilastehtäviä, eikä hän joutuisi juoksupojaksi.⁵⁷⁹ Erään toisen hienomekaniikasta kiinnostuneen kansakoulupojan vanhemmat eivät vastaavaan järjestelyyn suostuneet: kolmen kuukauden palkaton koeaika kelloseppäntiilikkeessä tuntui puuseppäisistä liian pitkältä. Poika sai nuorisovälityksestä hissiasentajanoppilaan paikan, mikä todennäköisesti oli myös mieluinen vaihtoehto.⁵⁸⁰

Vuoden 1960 lomakkeissa huoltajilta kysyttiin erikseen, oliko kodilla mahdollisuus maksaa koulutus kokonaan tai osittain. Kaikki vanhemmat eivät kohtaan vastanneet,

577 Valtiopäivät 1963, pöytäkirjat 22.11.1963, 2218.

578 Mattlar 1954, 236–239; Kiuru 1958, 91–94; Valtion opintotukikeskuksen johtokunnan mietintö. KM 1973: 19, 2–4; Ammattiopintojen avustuslaki, Ask. 796/1944, 3, 4 ja 5 §; Valtioneuvoston päätös ammattiopintojen avustuslain täytäntöönpanosta, Ask. 798/1944, 2 §.

579 Kansakoulupoika 1950, numero 45. Kellosepäksi oli mahdollista kouluttautua joko tuolloin Lahdessa sijainneessa kolmivuotisessa Kelloseppäkoulussa tai solmimalla oppisopimus neljäksi vuodeksi. Kelloseppäkoulussa oli lukukausimaksu, ja oppilaiden oli itse kustannettava käyttämänsä raaka-aineet, eikä koulu maksanut oppilaille palkkaa, kun taas oppisopimusoppilaille maksettiin työstä ”vaatimatonta palkkaa”. Mattlar 1954, 86–88.

580 Kansakoulupoika 1950, numero 47.

eihän heillä välttämättä ollut edes käsitystä siitä, kuinka kalliiksi opinnot muodostuisivat. Vastaushaluttomuus on voinut johtua myös siitä, ettei vanhempien kyvyttömyyttä maksaa opinnoista ja perheen tiukkaa rahatilannetta ole haluttu alleviivaten saattaa ammatinvalinnanohjaajan tietoon. Vanhempien halukkuus ja valmius maksaa koulutus kokonaan oli riippuvaista yhteiskuntaluokasta: mitä ylempään luokkaan kuuluneesta perheestä oli kyse, sitä yleisemmin vanhemmat lupasivat kattaa kaikki kustannukset. Kahteen ylempään yhteiskuntaluokkaan kuuluneiden kansakoulupoikien ja -tyttöjen vanhemmista kuusi kymmenestä lupasi kustantaa koulutuksen kokonaan, kun näin lupasi kolmanteen kuuluneiden vanhemmista hieman useampi kuin neljä kymmenestä. Oppikoululaisten kohdalla ylimpään yhteiskuntaluokkaan kuuluneista vanhemmista neljä viidesosaa kertoi voivansa maksaa koulutuksen täysin, toiseen luokkaan kuuluneiden vanhempien kohdalla osuus oli kuusi kymmenestä ja kolmannen enää neljä kymmenestä.

Erään kansakoulupojan äiti ilmoitti, ettei koti voinut maksaa lainkaan opintokustannuksia. Pojan isä oli maalari ja äiti kotirouva, mutta vanhemmat olivat eronneet viitisen vuotta aiemmin. Yhteiselon aikana vanhemmat olivat riidelleet muun muassa isän alkoholinkäytöstä. Pojan mukaan isä oli ”selvänä rauhallinen ja hiljainen, humalapäissä riitainen ja heilui”. Poika halusi autonasentajaksi ja aikoi pyrkiä suoraan töihin. Äiti ei ottanut kantaa alavalintaan, hän oli vain kehottanut poikaansa hankkimaan ”kunnollisen työpaikan”. Aiemmat suunnitelmat ammattikouluun hakeutumisesta oli hylätty perheen taloudellisen tilanteen tiukennuttua. Ammatinvalinnanohjaaja yritti puhua ammattikouluun hakeutumisen puolesta, mutta suositteli myös työpaikan hankkimista nuorisovälityksestä sosiaalisista syistä.⁵⁸¹

Erään toisen kansakoulupojan vanhemmat eivät vastanneet opintokustannuksia koskeneeseen kysymykseen, mutta he totesivat, että pojan tulisi mennä suoraan töihin. Nelihenkinen perhe asui kaksiossa, jossa yöpyi lisäksi pari alivuokralaista. Koulussa poikaa kiusattiin, ja hänellä oli vain yksi toveri. Koulun jatkamiseen ei ollut taloudellista mahdollisuutta, eikä se olisi poikaa itseäänkään kiinnostanut. Pojan tapauksessa olemattomiin koulutusmahdollisuuksiin yhdistyi myös näköalattomuutta ja vaikeat suhteet vanhempiin. Rakennustyöläisinä toimineet vanhemmat eivät olleet kiinnostuneita pojan koulunkäynnistä eivätkä osanneet suositella pojalleen mitään ammattia. Aiheesta ei välttämättä ollut edes puhuttu kotona. Poika kuvaili saamaansa kasvatusta ankaraksi, ja etenkin isä oli äkkipikainen. Lisäksi tämän alkoholinkäyttö riistäytyi välillä käsistä. Poika ajatteli ryhtyvänsä vanhempiensa esimerkin mukaisesti rakennusalalle suunnitellen konepuusepän ammattia. Toisena vaihtoehtona hänellä oli lähetin ammatti. Rakennustyöhön ja lähetin tehtäviin oli nuoren helppo työllistyä, mutta ne eivät todennäköisesti tarjonneet hyviä etenemismahdollisuuksia. Ammatinvalinnanohjaaja ehdotti pojalle merimieheksi lähtemistä tämän pääsemiseksi hankalista kotioloista.⁵⁸²

Perheen heikkoon ja epävarmaan taloudelliseen tilanteeseen oli joissain tapauksessa selvä syy, joka liittyi esimerkiksi vanhemman sairauteen tai työn puutteeseen. Erään oppikoulupojan isä oli kuollut hiljattain tuberkuloosiin. Perheen tulotaso oli laskenut

581 Kansakoulupoika 1960, numero 35.

582 Kansakoulupoika 1960, numero 47.

jo aiemmin isän jouduttua jäämään pois konttorityöstä, ja poika oli tuolloin vaihtanut yksityisestä oppikoulusta lukukausimaksultaan edullisempaan valtion kouluun. Hänen huoltoaseman kassanhoitajana työskennellyt äitinsä ehdotti hakeutumista tekniseksi piirtäjäksi teknillisen koulun kautta perustellen ehdotustaan seuraavasti: ”kiinnostunut piirtämisestä, lyhin koulutus, taloudelliset syyt.” Poikaa itseään kiinnosti enemmän kaupallinen ala, ja hän pohti iltalukion käymistä työnteon lomassa. Tämän vaihtoehdon hän ilmeisesti totesi liian työlääksi ja oli kevätlukukauden lopussa taipuvainen äitinsä ehdotukseen hakeutua ensin harjoitteluun Wärtsilä-yhtymään sekä tämän jälkeen teknilliseen kouluun.⁵⁸³

Vielä epävarmemmin tulevaisuuttaan pystyi suunnittelemaan eräs kansakoulupoika. Perheen ”kaikki [tulot] äidiltä menee saman tien, ’sähkölaskuihin ja sen sellaisiin’. Isällä ei aina työtä, tuli ostettua osake, kun saatiin häätö puutalosta. On vielä velkaakin.”⁵⁸⁴ Pojan äiti oli leipuri ja isä satamatyöläinen, joiden työsuhteet olivat 1960-luvun vaihteessa hyvin kirjavia satamaliikenteen epäsäännöllisyydestä johtuen.⁵⁸⁵ Vanhemmat kehottivat poikaa menemään suoraan töihin koulun jälkeen, sillä hänen isoveljensäkin ”joutuu [antamaan] melkein koko palkan kotiin”.⁵⁸⁶ Kantakaupungissa purettiin huomattava määrä puutaloja 1960-luvun vaihteessa. Erityisesti Linjojen alueelta Kalliossa sekä Sörnäisistä ja Alppiharjusta häädettiin paljon vähävaraisia perheitä ja vanhuksia uusien kerrostalojen tieltä.⁵⁸⁷

Eräs oppikoulutyttö puolestaan kertoi viisihenkisen perheensä asuvan vuokralla yhden huoneen ja keittiön puutalossa. Taloudellisesti perheellä oli tiukkaa, sillä kirvesmiesisällä ei aina ollut työtä, mutta ”kesällä oli hyvin työtä”. Perheen äiti toimi keittäjänä. Perheen isän palkka kului perheen elinkustannusten lisäksi alkoholiin, mikä selviää haastattelu-
muistiinpanoista: ”Äiti kiva, hermostunut, kun ei ole rahaa, äidin rahalla eletään, puhelias, äiti huolehtii kaikesta. Äiti hiljainen, hautoo omiaan. Isä hermostunut, hän juo ja on vihainen, huutaa, menee nopeasti ohi, omat asiansa hermostuttaa eniten, samalla haukkuu muutkin, on aika usein juovuksissa. Juo tilipäivänä, ei koskaan tiedä, onko rahaa vai ei. Nyt viime aikoina ollut pahempaa (juominen). Juo seurana mukana.” Tyttö aikoi keskikoulun jälkeen konttoriharjoittelijaksi. Hänen kaksi nuorempaa siskoaan olivat vielä koululaisia, vanhempi heistä oppikoulussa.⁵⁸⁸

AmmatINVALINNAOHJAAJAT kartoittivat vuonna 1960 tehdyissä haastatteluissa perheen taloudellista tilannetta asuinoloja koskevilla kysymyksillä. Asumisessa ja elintasossa oli huomattavia eroja helsinkiläisten välillä. Samaan aikaan, kun jotkut perheet ostelivat uusia kodinkoneita ja huristelivat lomanviettoon omalla autollaan, toisten perheiden asumistaso oli hyvin puutteellinen, eikä tuloista jäänyt koskaan ylimääräistä.⁵⁸⁹ Jotkut nuorista asuivat puulämmitteisessä talossa; lähes viidesosassa helsinkiläisasuntoja ei

583 Oppikoulupoika 1960, numero 94.

584 Kansakoulupoika 1960, numero 85.

585 Teräs 2002, 170–172.

586 Kansakoulupoika 1960, numero 85.

587 Herranen 1997a, 159–160; Pulma 2000, 176.

588 Oppikoulutyttö 1960, numero 70. Sodan pitkästä varjosta ja vanhempien alkoholinkäytöstä katso myös luku 8.2.

589 Autoistumisesta katso luku 11.1.

ollut keskus- eikä sähkölämmitystä.⁵⁹⁰ Ohjaajat raportoivat merkinnöissään perheiden asumistasosta systemaattisemmin kansa- kuin oppikoululaisten kohdalla. Tämä johtui mahdollisesti siitä, että heidän perheidensä taloudellinen tilanne vaihteli enemmän, ja että tämä vaikutti yleisesti heidän valinnanmahdollisuuksiinsa. Kansakoululaisten asuinoloissa oli yleisemmin puutteita kuin oppikoululaisilla. Yli yhdeksällä kymmenestä kansakoululaisesta oli papereissaan merkintä perheen asunnon huoneluvusta ja siitä, kuinka monta henkilöä oli tätä tilaa jakamassa. Oppikoululaisten kohdalla tieto huoneiden lukumäärästä oli vain noin puolella ja asunnossa asuvien henkilöiden lukumäärä oli merkinnöissä vain satunnaisesti. Sen sijaan oppikoululaisten kohdalla saatettiin mainita, mitä kodinkoneita perheellä oli tai oliko ohjattavalla oma tai sisaruksen kanssa jaettu huone.

Niistä kansakoululaisista, joiden kohdalla oli tieto perheen asunnon koosta, lähes puolet eli perheineen yksiossa. Reilu kolmannes heistä asui kaksiossa, ja hieman yli kymmenesosa kolmen huoneen asunnossa. Kodin koko ei riippunut perheen koosta, vaan perheen taloudellisesta tilanteesta ja siitä, millaisen kodin perhe oli onnistunut hankkimaan Helsingin vaikeassa asuntotilanteessa. Yksiön saattoi jakaa kuusi tai seitsemän ihmistä, mitä ei ahtaista oloista huolimatta välttämättä koettu erityisen pahaksi tai taloudellista tilannetta heikoksi, jos asuntoa ei tarvinnut jakaa vieraiden alivuokralaisten kanssa, vaan kaikki olivat sukulaisia, tai huoneisto ei ollut vuokralla vaan ”oma osake”. Sekä alivuokralaisuus että alivuokralaisten pitäminen kielivät usein ahtaasta asumisesta, ja molemmat olivat muita sosiaaliryhmiä yleisempiä ilmiöitä neljännessä, alimmassa sosiaaliryhmässä.⁵⁹¹ Ydinperheen lisäksi huoneistossa saattoi asua naimaton täti, leskeksi jäänyt isoäiti, serkkuja tai vanhempi sisar perheineen.⁵⁹² Omistusasuminen yleistyi Helsingissä nopeasti 1950-luvulla muun muassa aravajärjestelmän ja maanhankintalain synnyttämien rintamamiestaloalueiden myötä. Vuonna 1950 pääkaupungin asuntokannasta noin neljännes oli omistusasuntoja ja kolme neljäsosaa vuokra-asuntoja, mutta kymmenen vuotta myöhemmin neljä kymmenestä oli omistusasuntoja.⁵⁹³

Kansakoululaisten perheiden asuminen vastasi kooltaan melko tarkkaan Helsingin asuntokantaa. Vuonna 1960 asunnoista 45 % käsitti vain yhden huoneen ja vajaa kolmannes kaksi huonetta, jos keittiötä ei laskettu huoneeksi. Jo seuraavan vuosikymmenen aikana yksiöt harvinaistuivat selvästi niiden osuuden laskiessa kymmenellä prosenttiyksiköllä ja asuntojen keskimääräinen huoneluku kasvoi.⁵⁹⁴ Osa kansakoulunuorista asui perheensä kanssa niin sanotussa hellahuoneessa, jossa ei ollut erillistä keittokomeroa.⁵⁹⁵ Eräs tällaisessa siivoojaäitinsä ja kahden pikkusisaruksen kanssa asunut tyttö kertoi huoneen olleen jatkuvasti kostea ja seinien märät. Huone oli kylmä, ja kaikki perheenjäsenet

590 Esimerkiksi kansakoulutyöt 1960, numerot 18, 26, 67 ja 77; Vihavainen & Kuparinen 2006, 34.

591 Kansakoulupojat 1960, numerot 20 ja 34; kansakoulutyöt 1960, numerot 4 ja 97; Pulma 2000, 132–133.

592 Kansakoulupojat 1960, numerot 4, 19, 23, 54, 55, 64 ja 80; kansakoulutyöt 1960, numerot 24, 28, 36, 46, 54, 58, 61, 91, 95, 96, 98 ja 99; oppikoulupojat 1960, numerot 26, 82, 97 ja 111; oppikoulutyöt 1960, numerot 2, 21, 49, 64, 65, 93 ja 126. Asukit olivat yleensä sukulaisia. Pulma 2000, 132.

593 Vihavainen & Kuparinen 2006, 15–16.

594 Vihavainen & Kuparinen 2006, 32.

595 Kansakoulutyöt 1960, numerot 29, 63 ja 65.

olivat usein sairaina. Perheen putkiasentajana työskennellyt isä oli kuollut keuhkosyöpään joitakin vuosia aiemmin, ja Kalliossa asuva perhe sai huoltoavustusta. Tyttö suunnitteli rahastajan ammattia, mutta ei ollut varma, oliko hänen päässä laskutaitonsa tarpeeksi hyvä. Hän odotti oppivelvollisuuden päättymistä ja työnteon aloittamista. Hän oli käynyt äitinsä kanssa VII luokan lopussa kouluhallituksessa keskustelemassa, jos olisi voinut poikkeuksellisesti lopettaa koulunkäynnin jo silloin. Hän oli luokkalaisiaan vuoden vanhempi jäätyään I luokalle laskennon takia.⁵⁹⁶

Pinta-alalla mitattuna helsinkiläisasunnoissa oli 1960-luvun alussa keskimäärin tilaa 17 m² henkeä kohden.⁵⁹⁷ Osa kansakoululaisten perheistä asuikin tilavasti. Esimerkiksi eräs tyttö kertoi perheen asuvan vuokralla kahden huoneen ja keittiön huoneistossa Munkkiniemessä. Kotona olivat tytön lisäksi vain tämän kelloseppäisä ja myyjätäräiti. Vanhempi veli aikoi isän kanssa samalle alalle ja kävi Lahdesta Tapiolaan muuttanutta Kelloseppäkoulua, joka oli sisäoppilaitos. Perheen äiti ehdotti tyttärelleen kampaajan ammattia, josta tämä itsekin oli kiinnostunut, kun taas isä kannatti kello- tai kultasepäntiikkeen myyjäksi pestautumista. Kiirettä päätöksenteolla ei ollut, sillä perhe tuli taloudellisesti hyvin toimeen. Tyttö aikoi viettää kesäloman maalla ja pohtia valintaansa uudestaan vasta seuraavana syksynä.⁵⁹⁸

Oppikoululaisten kohdalla ammatinvalinnanohjaaja oli erityisen kiinnostunut siitä, oliko nuorella omaa huonetta tai oliko hänelle muulla tavoin taattu lukurauha kotona. Asia oli tärkeä etenkin, jos nuori suunnitteli lukio-opintoja.⁵⁹⁹ Joissakin tapauksissa opiskelumahdollisuudet oli turvattu niin, että perheenjäsenet olivat eri aikoina kotona. Esimerkiksi erään tytön isä oli konduktööri ja vuorotöissä, ravintola-apulaisena työskentelevä äiti oli kotona päivät ja töissä illat. Nuorempi sisko kävi koulua iltavuorossa, ja alle kouluikäinen sisko oli yleensä ulkona.⁶⁰⁰

Hyvää toimeentuloa kuvanneet haastattelumerkinnot olivat usein hyvin lyhyitä, kuten seuraavien oppikoulupoikien tapauksissa: ”koska on kartano maalla, ei ollut syytä kysellä enempää”, ”Omakotitalo, huonelukua ei ole tullut laskeneeksi, 10–11 huonetta. 1 h vuokrattu opiskelijalle, oma huone ohjattavalla. Varaa kouluttaa”, ”8h+k. Oma huone, ostanut moottoripyörän.” Ensimmäinen näistä pojista aikoi sotilasuralle haaveenaan lentäjän ammatti. Hän oli jäänyt jo kahdesti luokalle, mutta oli suunnitellut jatkavansa oppikoulussa. Viimeisessä ohjauskeskustelussa hän kuitenkin kertoi pyrkivänsä teknilliseen opistoon armeijan jälkeen. Pojan isä toimi isännöitsijänä, ja merkonomin koulutuksen saanut äiti oli jäänyt pois töistä avioiduttuaan. Perheiden varallisuudesta huolimatta kaikki kolme oppikoulupoikaa olivat olleet aiempina kesinä töissä ainakin kuukauden verran. He olivat olleet ”hanttimiehenä” rakennuksilla ja sahalla, juoksupoikana, lehdenjakajana, varastoapulaisena ja apupoikana autohuoltoliikkeessä.⁶⁰¹

596 Kansakoulutyttö 1960, numero 5.

597 Vihavainen & Kuparinen 2006, 21.

598 Kansakoulutyttö 1960, numero 60.

599 Esimerkiksi oppikoulupojat 1960, numerot 34, 42, 46, 64, 77, 101 ja 123; oppikoulutyöt 1960, numerot 5, 11, 17, 26, 82, 86, 91, 102 ja 115.

600 Oppikoulutyttö 1960, numero 112.

601 Oppikoulupojat 1960, numerot 10, 76 ja 123.

Joidenkin oppikoulutyttöjen kohdalla perheen taloudellista tilannetta ja elintasoja kuvattiin kodinkonevarustuksen kautta. Kotitalousteknologia oli alusta lähtien suunnattu ennen kaikkea keskiluokkaisille talouksille.⁶⁰² Oppikoulutyttöjen luetteloissa yleisimpiä olivat vuonna 1960 radio, puhelin, pesukone ja pölynimuri. Jääkaappi ja levysoitin keräsivät vähemmän mainintoja. Kaksi oppikoulutyttöä kertoi heillä olevan jo televisio. Nuorilta ei kysytty asiaa systemaattisesti, tai ainakaan ammatinvalinnanohjaaja ei aina merkinnyt vastauksia. Päätelemät sopivat kuitenkin tilastotietoihin. Radio oli tuolloin hyvin yleinen Helsingissä: radiolupia oli nelisenkymmentä sataa helsinkiläistä kohden vuonna 1960. Myös puhelin oli jo suhteellisen tavallinen koje: keskuksiin liitettyjä tilaajia oli kaupungissa 121 000, mikä vastasi yli neljänneestä asukasluvusta, ja puhelinkojeita oli kaikkiaan 175 000. Samana vuonna televisiolupia oli helsinkiläisillä 32 400, mikä oli yli kolmannes koko maan televisioluovista.⁶⁰³

Perheen taloudelliseen tilanteeseen saatettiin viitata haastattelujen lisäksi myös opettajanlausunnossa ja lääkärin arviossa. Joidenkin oppilaiden kohdalla opettaja selitti sillä nuoren heikkoa koulumenestystä. Opettajanlausunnot arvottivat oppilaiden kotioloja, joiden epävakautta tai oppilaan huonoa käytöstä tai koulumenestystä saatettiin ”selittää” perheen köyhyydellä. Ennako-oletuksesta poikkeava tilanne tuotiin esiin esimerkiksi erästä kansakoulutyttöä koskevissa merkinnöissä: ”Erittäin kiltti ja ahkera. Hyvä hiihtämään. Varattomista oloista, mutta kunnollinen koti.”⁶⁰⁴

Taloudellisen pääoman puute valintoja rajanneena ja suunnitelmia ohjanneena tekijänä näkyi useammin kansa- kuin oppikoululaisten kohdalla. Oppikoulu itsessään vaati taloudellista panosta, mikä oli vaikuttanut nuorten jakautumiseen kahteen ryhmään rinnakkaiskoulujärjestelmässä. Taloudellisten resurssien vähäisyyden vuoksi töihin meneminen suoraan oppivelvollisuuskoulun jälkeen oli monelle luonteva ratkaisu. Jos nuorella itsellään oli halua ja intoa lisäkoulutuksen hankkimiseen, opintojen rahoittaminen jäi tämän omalle vastuulle. Hänen odotettiin menevän heti oppivelvollisuuden suoritettuaan töihin, mutta iltaopiskelu olisi mahdollista. Iltaopinnot liittyivät yleensä keskikoulun suorittamiseen, sillä ammatillista opetusta oli iltaisin tarjolla vain vähän lyhyitä kursseja tai kirjeopiskelua lukuun ottamatta.

Helsingissä oli parhaimmat mahdollisuudet käydä iltaoppikoulua, jolla oli kaupungissa 1920-luvulle juontuvat juuret. 1960-luvun jälkipuoliskolla maan kahdestatoista iltaoppikoulusta seitsemän sijaitsi pääkaupungissa. Helsingin yksityislyseon iltalinjalaisille keväällä 1967 tehdyssä kyselyssä lähes puolet sekä nais- että miesvastaajista ilmoitti taloudelliset vaikeudet syyksi siihen, etteivät he olleet voineet käydä päiväoppikoulua. Toiseksi yleisin syy opintojen lykkäytymiselle oli, etteivät he itse tai heidän vanhempansa olleet pitäneet oppikouluopintoja välttämättöminä vastaajien ollessa kouluikäisiä. Lähes

602 Lepistö 1994, erityisesti 213–214.

603 Taulukko 181. Helsingin puhelin yhdistys vuosina 1930–1961. HTV 1962; taulukko 265. Radio- ja televisioluovut vuosina 1960–1964. HTV 1964; Heinonen 1998, 255. Helsingin väkiluku vuonna 1960 oli 452 800. Taulukko 26. Väestö pääkielen mukaan vuosina 1870–1960. HTV 1962. Kodinkoneiden, erityisesti radion ja television yleistymisestä katso luku 10.2.

604 Kansakoulutyttö 1950, numero 54.

seitsemän kymmenestä suomenkielisten iltaloppikoulujen opiskelijoista oli naisia, mitä selitettiin tyttöjen heikommalla ammattikoulutustarjonnalla ja vähäisemmällä mahdollisuuksilla edetä työmarkkinoilla.⁶⁰⁵

Ammatinvalinnanohjaaja keskusteli joidenkin nuorten kanssa iltakeskikouluun hakeutumisesta.⁶⁰⁶ Kahden tytön kanssa ohjaaja punnitsi kauppa- ja keskikoulua vaihtoehtoisina kouluttautumisyälinä konttorialalle. Molempien kohdalla tuli esiin se, että iltainen käytävä iltaloppikoulu mahdollisti ansioiden hankkimisen opiskelun ohessa paremmin kuin päivät sitova kauppakoulu. Toisen tytön alkuperäinen ammattisuunnitelma oli kampaaja. Vaikka hän kävi erittäin mielellään koulua ja menestyi keskitasoa paremmin psykologisissa testeissä, hän ”pelkäsi lukemista” eikä uskonut mahdollisuuksiinsa konttorialalla. Taloudelliset tekijät rajoittivat tytön vaihtoehtoja: perheen isä oli kuollut keuhkosityöpään yli kymmenen vuotta aiemmin, ja perheen toimeentulo oli huoltoavustuksen ja lähettinä työskennelleen, vuotta vanhemman isoveljen ansioiden varassa. Tytön rakennustyöläisenä uurastanut äiti oli joutunut jäämään työkyvyttömyyden vuoksi pois töistä.⁶⁰⁷ Toisella kauppa- ja keskikoulun välillä empineellä työllä pohdintaan vaikutti myös vanhempien asenne. Hänen äitinsä oli mennyt uudelleen naimisiin edellisestä, eikä uusi postimiehenä työskennellyt isäpuoli ymmärtänyt tytön koulutusintoa. Ompelijaäiti kannatti opintojen jatkamista, ja myös opettaja uskoi tytön menestyvän. Koska tytön täytyi kustantaa itse opintonsa, hän aikoi mennä syksyllä töihin ja hakeutua iltaloppikouluun.⁶⁰⁸

Töiden ja iltaloppikoulujen yhdistelmä vaati nuorelta paljon määrätietoisuutta ja lukuhaluja – erään ammatinvalintaa käsitelleen lyhytelokuvan sanoin itsekieltäymystä ja ahkeruutta.⁶⁰⁹ Opintoihin panostaminen ajallisesti ja rahallisesti saattoi näyttäytyä nuorelle ja hänen perheelleen riskinä. Aiempi tutkimus on viitannut siihen, että alemmista yhteiskuntaluokista lähtöisin olevat nuoret tekevät ”varmaan” työllistymiseen johtavia suunnitelmia ja pyrkivät nopeasti työelämään, kun taas ylempien yhteiskuntaluokkien perheenjäsenet ottavat enemmän riskejä suunnitelmissaan. Tätä on selitetty suhteellisen riskin käsitteellä: koulutukseen uskalletaan investoida herkemmin, jos sen kannattamattomuus aiheuttaa pienemmän vaaran. Työväenluokkaisten perheiden taloudellinen tilanne ei yleensä kannustanut riskinottoon, sen sijaan hyvä ja varma työllistyminen oli tärkeää.⁶¹⁰ Pitkään koulutukseen sijoittaminen vaati luottamusta siihen, että se todella johtaisi myöhemmin työelämässä toivottuun päämäärään. Tätä luottamusta vahvistivat

605 Maan ainoassa ruotsinkielisessä iltaloppikoulussa, helsinkiläisessä Svenska aftonläroverketissa, mies- ja naisopiskelijoita oli syksyllä 1967 yhtä paljon. Seuraavan vuosikymmenen vaihteessa myös siellä oli naisenemmistö: lähes 60 % opiskelijoista oli naisia. Salmenkallio 1967, 184, 190, 192–194; taulukko 90. A. Oppikoulut 1955/56–1966/67, Koulutoiminta. HTV 1968; taulukko 90. A. Oppikoulut 1960/61–1969/70, Koulutoiminta. HTV 1971.

606 Esimerkiksi kansakoulupojat 1960, numerot 6, 18 ja 76; kansakoulutyötöt 1960, numerot 10, 41 ja 53.

607 Kansakoulutyttö 1960, numero 18.

608 Kansakoulutyttö 1960, numero 87.

609 Elämän tienhaarassa. YV-9309, KAVI; Palosuo, Maini: Iltakoulu – sisukoulu. *Kotiliesi* 6/1959.

610 Silvennoinen 2002, 59–60.

mahdolliset omat ja lähipiirin myönteiset kokemukset, mutta epätietoisuus ja epävarmuus koulutuksen ja työllistymisen välisestä suhteesta saattoi estää perheiden halua sijoittaa koulutukseen. Myös odotusarvoteorian pioneeri John Atkinson arvioi riskinottoon vaikuttavan sen, asettiko henkilö toiminnalleen tavoitteita vai pyrki hän toiminnassaan ensisijaisesti epäonnistumisten välttämiseen.⁶¹¹

Taloustieteilijät ovat vertailleet miesten ja naisten kilpailuhenkisyyttä ja sen vaikutusta päätöksentekoon. Miesten suuremman halukkuuden hakeutua kilpailutilanteisiin on arvioitu johtuvan ajoittain liiallisesta itseluottamuksesta: miehet yliarvioivat omat kykynsä ja suoriutumisen suhteellisesti muita paremmiksi naisia herkemmin.⁶¹² Kilpailuhalukkuuteen vaikuttaa myös tasa-arvoisuuteen liittyvät kokemukset: huomattava epäoikeudenmukaisuus muokkaa yksilön käsitystä omista kyvyistään suhteessa muihin antaen epätasa-arvoiselle kohtelulle oikeutuksen. Aiempi eriarvoinen kohtelu vaikuttaa yksilön myöhempään halukkuuteen osallistua kilpailutilanteeseen.⁶¹³ Sukupuolen ja yhteiskuntaluokan yhteys itseluottamukseen selittää niiden kytkentöjä valintoihin: kyse ei ole niinkään yksilön tosiasiallisista kyvyistä, vaan niihin liittyvistä käsityksistä ja niistä rakentuvista odotuksista.

Kouluttautumiseen liittyy sijoituksena riskejä. Sijoituksesta saatava tuotto riippuu muun muassa työkykyisen iän pituudesta, ja epävarmuutta lisää työmarkkinoiden ja koko yhteiskunnan jatkuva muuttuminen. Yhdelläkään toimijalla ei ole täydellistä ja virheetöntä tietoa. Taloustieteilijät ovat arvelleet, että inhimilliseen pääomaan tehtäviin sijoituksiin liittyvä epävarmuus on johtanut ”alisijoittamiseen” muun muassa koulutuksessa.⁶¹⁴ Tulee myös ottaa huomioon, että vaikka makrotasolla tarkasteltaessa tutkimusajanjakso näyttää täystyöllisyyden kulta-aikana, jolloin koulun penkiltä siirryttiin suoraan ja ongelmattomasti työmarkkinoille, yksilötasolla kokemusta saattoi säilyttää epävarmuus ja monivaiheisuus. Nykyisen yksilöllisiä *valintoja* korostavan siirtymän sijaan sijoittamiseen liittyi sattumaa ja pakotettuja ”valintoja”. Nuori saattoi kokeilla montaa eri alaa ja työpaikkaa ennen kuin sopiva paikka löytyi tai hän joutui tyytymään siihen, mistä työtä sattui saamaan.⁶¹⁵ Nuoret ottivat suunnitelmassaan huomioon myös eri ammattien työllisyystilanteen ja saattoivat ammatinvalinnanohjauslomakkeissa ilmaista pelkäävänsä työttömäksi joutumista.⁶¹⁶

Perheen epävarma tai heikko taloudellinen tilanne rajoitti myös joidenkin oppikoulu- laisten koulutusta koskevia valintoja. Kireä taloudellinen tilanne johti heidät pohtimaan työntöön ja opiskelun yhdistämistä. Erään keskitasoisesti koulussa menestyneen ja siitä pitävän oppikoulutytön ensisijainen suunnitelma oli kouluttautua lastentarhanopettajaksi tai lastenhoitajaksi. Hän kuitenkin mietti, ”kannattaako Ebeneseriin pyrkiä ollenkaan jollei ole varoja, tai Lastenlinnaa?”. Vanhemmat olivat eronneet viitisen vuotta aiem-

611 Atkinson 1957, erityisesti 371.

612 Niederle & Vesterlund 2007, 1069–1070, 1087.

613 Butler 2016.

614 Rubin 2003, 791–792; Becker 1962, 41–42.

615 Rautakilpi 2003, 222–223; Goodwin & O’Connor 2005; Vickerstaff 2003.

616 Katso luku 5.3.

min. Tyttö tapasi kirvesmiehenä työskennellyttä isäänsä säännöllisesti, ja tämä osallistui elatukseen. Rahat olivat kuitenkin nelihenkisessä perheessä tiukilla. Tyttö itse oli työskennellyt kolmena aiempänä kesänä puhelunvälittäjänä. Perheen äiti, joka ei ollut töissä, kuvaili perheen tilannetta näin:

Varoja ei ole, mutta toivoni olisi että Raija saisi iltakoulua jatkaa niin paljon, että saisi ammatin jolla tulisi toimeen. Minun on käytettävä myöskin vanhimmalla lapsellani joitakin kursseja, että hänkin saisi jonkin ammatin. Siksi on Raijan mentävä päiväksi työhön, että saadaan perheelle elatus. Perheessäni ei ole muita työssä kun vanhin tyttäreni jonka palkka on 16 000:- kk. Sillä olemme toimeen tulleet. Meitä on 4 henkeä, nuorin 12 v.⁶¹⁷

Eräs oppikoulupoika puolestaan suunnitteli aluksi lukio-opintoja. Hänen isänsä oli kuollut, ja äiti työskenteli ompelijana. Poika menestyi psykologisissa testeissä erinomaisesti, ja ammatinvalinnanohjaaja tuki lukiosuunnitelmaa. Koska oppilaan kouluarvosanat eivät kuitenkaan nousseet keskitasoa paremmiksi, ohjaaja arveli lähettinä ja lehdenjakajana työskentelyn huonontaneen opintomenestystä. Poika ei lopulta voinut taloudellisten syiden vuoksi jatkaa lukiossa. Nuorisovälitys hankki hänelle harjoittelijan paikan Strömbergin tehtaille, jotta poika voisi myöhemmin pyrkiä teknilliseen kouluun tai opistoon.⁶¹⁸ Ammatinvalinnanohjaaja kannusti joitakin hyvin menestyneitä oppikoulunuoria jatkamaan lukiossa tai esimerkiksi kauppaopistossa ehdottamalla opintoavustuksen hakemista, jos perheen taloudellinen tilanne oli tiukka.⁶¹⁹

Seuraavassa tapauksessa perheen heikko taloudellinen tilanne näkyi nuoren epävarmuutena: lukio-opinnot olisivat vaatineet huomattavaa panosta, mutta siitä saatavasta tuotosta ei ollut varmuutta. Reijo⁶²⁰ oli hakeutunut ohjaukseen, koska halusi tietää soveltavuudestaan ja siitä, soveltuisiko haluamaansa koulutukseen. Hän suunnitteli sähkötekniikan ja luonnon-tieteellisten aineiden opettajan ammatteja. Reijo oli menestynyt koulussa erinomaisesti, ja opettaja ennusti hänelle hyvää lukiomenestystä. Pojan vanhin sisko oli ylioppilas ja työskenteli kirjeenvaihtajana, kun taas kahden muun, maalarina ja myyjänä toimineen sisaruksen pohjakoulutus oli kansakoulu. Pojan vanhemmat suhtautuivat myönteisesti lukiossa jatkamiseen; heidän mielestään Reijon tulisi joko mennä harjoitteluun teknillisen alan kouluun hakeutumista varten, ”tai jatkaisi lukiossa jos vaan itse haluaa”. Ammatinvalinnanohjaajan haastattelussa koululainen kuitenkin empi ratkaisuaan. Lukio-opinnot kiinnostivat häntä, mutta nuorimies totesi vanhempiansa olevan suhteellisen iäkkäitä. Taloudellinen tilanne ei kirvesmiehen perheessä ollut hyvä, vaikka yli kymmenen vuotta vanhemmat sisarukset olivat luvanneet auttavansa taloudellisesti tarvittaessa. Viimeisin merkintä aktissa on, että Reijo haki nuorisovälityksestä seuraavan vuoden elokuussa töitä. Perhetausta ja -tilanne näyttäisivät kallistaneen vaa’an nopean työhönmenon puolelle kouluttautumisen sijaan.⁶²¹

617 Oppikoulutyttö 1960, numero 62.

618 Oppikoulupoika 1950, numero 32.

619 Esimerkiksi oppikoulutyöt 1950, numerot 34, 37 ja 39; oppikoulutyttö 1968–71, numero 235.

620 Reijo on henkilön peitenimi.

621 Oppikoulupoika 1968–71, numero 20.

Työväenluokkaisissa perheissä keskikoulun käyminen edusti edelliseen sukupolveen verrattuna pidempää koulutusta, ja lukio saattoi tuntua jopa utopistiselta. Esimerkiksi eräs tyttö oli menestynyt keskikoulussa tasaisen hyvin ja oli opettajan mukaan erityisen kiinnostunut historiasta. Hänen tekstiilitehtaassa työnopastajana toiminut äitinsä ei kuitenkaan kannattanut lukiossa jatkamista. Haastattelumerkintöihin ohjaaja kirjasi ”taloudellisen tilanteen takia hyvä mennä töihin”. Tyttö itse halusi kouluttautua pidemmälle ja päästä eteenpäin, mutta lukion sijaan hän ohjasi opintointonsa ammatillisiin opintoihin kouluttautuen todennäköisesti somistajaksi tai kosmetologiksi.⁶²² Toinen oppikoulutyttö puolestaan totesi haastattelussa, ettei ollut aikonutkaan käydä kuin keskikoulun. Tästä vallitsi yksimielisyys hänen autonapumiehenä ja tehtaantöyläisenä työskennelleiden vanhempiensa kanssa. Vanhemmat lupasivat rahoittaa ammattikoulutusta ainakin osittain, kunhan se ei kestäisi pitkään. Juuri 18 vuotta täyttäneellä tytöllä oli työkokemusta kolmelta edeltäneeltä kesältä, ja hän todennäköisesti hakeutui suoraan töihin. Tyttö oli menestynyt koulussa keskitasoisesti, mutta työssä hän oli päässyt kokeilemaan aikuisen roolia. Työkokemus oli kenties rakentanut hänen käsitystään omista kyvyistään opintoja keskeisemmin.⁶²³

Raha näkyi myös nuorten omista pohdinnoista ja heidän aikeidensa perusteluissa. Etenkin pojat motivoivat suunnitelmiaan ammatin hyvällä ansiotasolla.⁶²⁴ Töihin meneminen saattoi paitsi olla välttämätöntä perheen taloudellisen tilanteen vuoksi, myös houkuttelevaa nuoren omasta näkökulmasta. Omat ansiotulot merkitsivät jonkinasteista itsenäistymistä, vaikka kotona asuva nuori antoikin ne todennäköisesti suurelta osin vanhemmilleen. Anna-Liisa Sysiharjun 1960-luvun puolivälissä tutkimista keskikoulun viimeisen luokan oppilaista lukioon siirtyneet olivat keskimääräistä valmiimpia odottamaan taloudellista itsenäistymistä.⁶²⁵

Eräs oppikoulutyttö pohti monia vaihtoehtoja: lukioon hän suhtautui epävarmasti ja kauppaopisto-opinnot kiinnostivat, mutta myös ansiotöiden aloittaminen houkutteli. Hänen ammattisuunnitelmansa oli ryhtyä konttorialalle, ja kaikki kolme vaihtoehtoa saattoivat johtaa sille. Opettajan mukaan työnjohtajan asemassa proteesimekaanikkona työskennelleen isän ja kotirouvaäidin perheessä oli rahasta tiukkaa ja tytön ja hänen äitinsä välejä kiristi ”kun aina pyydän rahaa”. Tyttö oli jäänyt kerran oppikoulussa luokalle, mutta sen jälkeen hänen koulumenestyksensä oli noussut keskitasoa paremmaksi. Hänellä ei ollut aiempaa työkokemusta, mutta lennättimessä työskentelevä serkku oli houkuttellut häntä työkaverikseen. Ansaintamahdollisuudet kiehtoivat tyttöä selvästi: ”lennättimessä sais hyvää palkkaa, heti 400:-, jouluna jo 600:- vaikka vain keskikoulutodistus”.⁶²⁶

Taloudellisen pääoman vähäisyyden lisäksi myös sen suhteellinen runsaus saattoi vaikuttaa nuorten suunnitelmiin. Perheen hyvä taloudellinen tilanne rohkaisi kou-

622 Oppikoulutyttö 1968–71, numero 100.

623 Oppikoulutyttö 1960, numero 1. Katso myös Schunk & Pajares 2009, 35; Cunnien, MartinRogers & Mortimer 2009, 170.

624 Katso luku 5.4.

625 Sysiharju 1972, 52–53.

626 Oppikoulutyttö 1968–71, numero 86.

luttautumaan, ja tieto perheen keskitasoa paremmasta toimeentulosta vaikutti myös ammatinvalinnanohjaajan suhtautumiseen. Esimerkiksi erään kansakoulupojan moniin ammattisuunnitelmiin liittyi taiteellisuus tavalla tai toisella. Hänen ensisijainen aikeensa oli ryhtyä kondiittoriksi, mutta häntä kiinnostivat myös koristemaalarin, teatterilavastajan, somistajan ja kuvanveistäjän ammatit. Vanhemmat totesivat pojallaan olevan taiteellisia taipumuksia, vaikka psykologisia testejä arvioinut ammatinvalinnanohjaaja ei ollut varauksetta samaa mieltä. Pojan isä oli jäänyt sydänvaivojen takia pois työnjohtajan pestistä eräältä kenkätehtaalta, mutta harjoitti pienimuotoista kotiteollisuutta. Äidin omistama pesulaliike toi perheelle suurimman osan tuloista, ja taloudellista tilannetta auttoi myös se, että osa pojan äidin ja enon puoliksi omistamasta omakotitalosta oli vuokrattu. Vanhemmat halusivat antaa pojalleen mahdollisuuden kokeilla taitojaan taiteen saralla, ja tämä todennäköisesti hakeutui paitsi kondiittorioppilaaksi johonkin suureen leipomoon, myös Vapaaseen taidekouluun.⁶²⁷

Taloudellisen pääoman opintoihin rohkaiseva vaikutus näkyi selvimmin lukio-opintoja pohtineiden oppikoululaisten kohdalla. Joidenkin kohdalla koulumenestystä ja lukuintoa tärkeämpi lukio-opintojen puoltaja olivat perheen taloudelliset edellytykset ja vanhempien suhtautuminen lukioon itsestään selvänä valintana.⁶²⁸ Keskkikoululaisille suunnatut ammatinvalinnanoppikirjat muistuttivat nuoria siitä, että nuoren tuli olla kyvyistään, taipumuksistaan ja toiveistaan täysin varma, jos nuoren lukio-opinnot aiheuttaisivat taloudellisia ponnistuksia kotijoukoille.⁶²⁹ Varakkaan perheen vesalle päätös oli helpompi.

Esimerkiksi eräs oppikoulutyttö oli varma lukiossa jatkamisesta ja aikoi kielilinjalle. Hänen todistuskeskiarvonsa oli keskitasoa heikompi, ja myös opettajanlausunnon ja psykologisten testien mukaan taidot olivat keskitason alapuolella. Koulunkäyntiin tyttö suhtautui hieman kaksijakoisesti: yleensä hän piti siitä, mutta toisinaan se tuntui erittäin pitkäveteiseltä. Hänen ammattisuunnitelmiinsa oli vaikuttanut toisessa kaupungissa työskennelleen lääkäri-isän esimerkki: tyttö suunnitteli muun muassa lääkärin ja hammaslääkärin ammatteja vanhempiensa suosituksen mukaisesti. Tyttö asui kahdestaan äitinsä kanssa erittäin tilavassa osakehuoneistossa, ja heillä oli runsaasti kodinkoneita, myös televisio. Hänen yliopistosta valmistunut isoveljensä työskenteli toimittajana, kun taas keskkikoulun käynyt isosisko oli kotirouva. Vaikka tytön suunnitelmat eivät kokonaisuudessaan olleet linjassa keskenään – lääkäriksi aikoneille suositeltiin matemaattista linjavalintaa – myöskään ammatinvalinnanohjaaja ei ohjauskeskustelussa rohkennut kyseenalaistaa valintaa, vaikka kiinnitti merkinnöissään huomiota tavoitetason ja kykyjen yhteensopimattomuuteen.⁶³⁰

Myös erään oppikoulupojan tapauksessa kodin taloudellinen tilanne ja vanhempien suhtautuminen saivat nuoren pitämään lukiota sopivana valintana. Poika oli menestynyt koulussa keskitasoa selvästi heikommin. Hän oli jäänyt oppikoulun IV luokalle, omien sanojensa mukaan laiskuuttaan. Koulunkäyntiä ja etenkin lukemista hän piti ikävystyt-

627 Kansakoulupoika 1960, numero 50.

628 Oppikoulutyöt 1950, numerot 36, 45, 108 ja 115.

629 Kiuru 1958, 54.

630 Oppikoulutyttö 1960, numero 87.

tävänä, vaikka aikoi mielellään lukioon, jos vain pääsisi. Läksyt ja oppiminen eivät olleet nuorukaiselle tärkeitä, vaan hän suhtautui kouluun pikemminkin oleskelupaikkana. Opettajan mielestä pojan mahdollisuudet läpäistä lukio olivat huonot, mutta pojalla itsellään riitti itseluottamusta. Hän aikoi lukion jälkeen Teknilliseen korkeakouluun mielessään insinöörin ja ATK-suunnittelijan työt. Pojan isä oli ekonomi ja ylioppilastutkinnon suorittanut äiti teki toimistotöitä.⁶³¹ Aloittamalla lukio-opinnot nuori sai vähintäänkin lisäaikaa kypsyttellä suunnitelmiaan.

Nuorten pohdinnoissa taloudellisen pääoman runsaus ei tule yhtä selkeänä mahdollistaneena tekijänä esiin kuin sen vähäisyys rajoittaneena tekijänä. Todennäköisesti asia ei hyvin toimeentulevissa perheissä edes noussut esiin. Se oli lähtökohta, jota ei välttämättä koskaan ollut jouduttu pohtimaan. Perheen turvattu toimeentulo toimi nuorten suunnitelmien mahdollistajana, mutta myös lähipiirin koulutukseen ja työntekoon liittyneet arvot ja asenteet vaikuttivat suuresti nuorten aikeisiin. Seuraavassa alaluvussa käsitelläänkin kulttuurisen pääoman vaikutusta nuorten suunnitelmiin.

7.2 ARVOT JA ASEENTEET SUUNTAAVAT

Ammatinvalinnanoppikirjat muistuttivat nuoria, että koulutusta ja ammattia koskevat valinnat vaikuttaisivat heidän koko loppuelämänsä. Vaikutus ei heijastuisi pelkästään ansiotyössä vietettävään aikaan, vaan nuori tuli tehneeksi myös ystäväpiiriään, elinympäristöään, vapaa-ajan harrastuksiaan ja elintapojaan koskevia valintoja.⁶³² Toisaalta ikään kuin käänteisesti voi todeta, että nuoren ja hänen perheensä elinympäristö ja -tavat vaikuttivat nuoren suunnitelmiin. Perheillä oli kulttuurista pääomaa erilaisia määriä, ja se oli luonteeltaan hyvin monenlaista. Sen arvo ja merkitys vaihtelivat myös kontekstin mukaan: sitä, mitä yhdessä ympäristössä arvostettiin korkealle, saatettiin toisessa tilanteessa suorastaan väheksyä.

Koulutusta ja ammattia koskevien suunnitelmien selittämisessä kulttuurisella pääomalla on suuri merkitys. Mahdollisuuksien tasa-arvokaan ei poista koulutuksellista itsevalikoituvuutta ja perhetaustasta periytyviä opittuja valintataipumuksia.⁶³³ Vanhempien koulutukseen liittyvät odotukset vaikuttavat suuresti lasten kouluttautumiseen. Alaikäisen ja huoltajistaan monin tavoin riippuvaisen nuoren tapauksessa näiden mielipiteet painavat paljon. Nämä pyrkivät myös siirtämään kulttuurista pääomaa eteenpäin. Arvojen ja asenteiden siirtymistä sukupolvelta toiselle tapahtuu sekä tietoisesti että tiedostamatta. Perheessä lapsi sosiaalistuu moniin tapoihin ja ajattelumalleihin ilman, että vanhemmat tai vanhemmat sisarukset pyrkisivät niitä tietoisesti välittämään tai lapsi niitä omaksumaan. Mielipiteet ja arvostukset saattavat siirtyä ilman, että kumpikaan osapuoli erityisesti tiedostaisi niiden leviämistä.⁶³⁴ Nuori saattaa sisäistää esimerkiksi koulutustasoon liittyvät

631 Oppikoulupoika 1968–71, numero 208.

632 Esimerkiksi Kaartinen & Sillanpää 1967, 8; Susi 1972, 10.

633 Käyhkö 2014, 5–6, 17; Rinne, Haltia, Nori & Jauhiainen 2008, 515.

634 Thompson 1997, 42–44; Faas, Benson & Kaestle 2013, 164.

vanhempien odotukset niin, että ne luonnollistuvat. Tällöin nuori ei edes selvitä muita vaihtoehtoja. Esimerkiksi keskiluokkaisissa perheissä kulttuurinen pääoma voi saada nuoret suhtautumaan korkeaan koulutukseen itsestäänselvyytensä ja nostamaan heidän koulutukseen liittyvää itsetuntoaan.⁶³⁵

Monet arvostuskysymykset vaikuttivat ammatinvalintaan. Koulutuksen arvostus ja työntekoon liitetyt merkitykset liikkuivat näistä yleisimmällä tasolla. Myös se, millä tavoin vanhemmat puhuivat työstä, heijasteli heidän asenteitaan ja arvojaan. Näistä ärsykkeistä lapsi imi aineksia omien käsitystensä muodostamiseen. Arvojen siirtyminen oli kuitenkin vuorovaikutteinen prosessi, jossa myös lapsi vaikutti vanhempiinsa. Edellisen sukupolven arvojen omaksuminen ei ollut automaattista, vaan lapsi saattoi myös torjua ne. Muualta tulevat vaikutteet ja lapsuudenperheestä irtaantuminen vaikuttivat omaksumiseen, samoin kuin esimerkiksi perhesuhteiden läheisyys.⁶³⁶ Harva oman aineistoni pääosin 15–17-vuotiaista nuorista kyseenalaisti vanhempiensa ajattelumalleja, niihin oli sopeuduttu. Vain viimeisen otosajankohdan oppikoululaisissa oli sellaisia, jotka haastoivat vanhempiensa tai koulun auktoriteettiasemaa.⁶³⁷ Jo aiempina otosajankohtina on merkintöjä nuorten ja heidän vanhempiensa välisistä kiistoista esimerkiksi kotiintuloaikoja, rahankäyttöä, tupakanpoltoa tai tansseissa käymistä koskien. Nämä liittyivät kuitenkin nuoren käytökseen, ei hänen suunnitelmiinsa.

Nuorten suhtautumista työntekoon ja sitä, mitä he pitivät työssä tärkeänä, sivuttiin I pääluvun luvuissa 5.3 ja 5.4 ajallisen muutoksen näkökulmasta. Keskityn tässä yhteiskuntaluokan vaikutukseen. Työnteon arvostus korostui eniten työväenluokkaisilla nuorilla tutkimusajanjakson alussa. Monelle heistä ansiotyö edusti ”oikeaa” tekemistä, kun taas koulunkäynti saatettiin kokea jopa tarpeettomana. He odottivat töihin *pääsemistä* ja uskoivat hankkivansa tarvittavat taidot parhaiten työnteon lomassa.⁶³⁸ Ansiotyö oli askel kohti aikuistumista, ja työtehtävien käytännönläheisyys kiinnosti näitä nuoria koulunpenkillä opiskelua enemmän. Nuoret saattoivat tuntea ylpeyttä siitä, että he pystyisivät antamaan oman panoksensa perheen toimeentulolle kohoten täydellisestä riippuvaisuudesta osittaiseen itsenäisyyteen. Päätös varhaisesta töihin menosta ja ammatillisen koulutuksen laiminlyönnistä saattoi tosin myöhemmin aikuisiällä herättää pettymyksen, osattomuuden ja katkeruuden tunteita.⁶³⁹

Koululaiset saattoivat työskennellä samalla kun he vielä suorittivat oppivelvollisuuttaan, ja ainakin parin kansakoulupojan kohdalla tämä aiheutti koulun laiminlyöntiä. Toinen pojista työskenteli elokuvateatterissa paikannäyttäjänä ja toinen kengänkiillottajana rautatieasemalla. Molemmat pitivät työstään, koska se oli helppoa.⁶⁴⁰ Koulun mieltäminen toissijaiseksi oli näiden 1950-luvun vaihteessa kouluaan päättävien nuorten kohdalla ymmärrettävää, sillä ennen vuotta 1945 nuorten oli ollut mahdollista käydä päivisin

635 Isoaho, Kivinen & Rinne 1990, 74–75; Smyth & Banks 2012, 269–271.

636 Barni, Ranieri, Ecabini & Rosnati 2011.

637 Esimerkiksi oppikoulutytöt 1968–71, numerot 4, 8 ja 14; oppikoulupojat 1968–71, numerot 14 ja 153. Katso luvut 5.3 ja 5.4.

638 Katso Willis 1984, 123; Takala & Niskanen 1963, 33–34. Vertaa myös Käyhkö 2014, 8–9.

639 Rautakilpi 2003, 224–225; Vincent 1997, 109–113.

640 Kansakoulupojat 1950, numerot 33 ja 38.

töissä ja täyttää oppivelvollisuuslain mukainen jatko-opintovelvollisuus käymällä iltajatkoluokkia. Kouluhallitus oli tuolloin lakannut antamasta lupia päiväkoulujärjestyksestä poikkeamiseen, mikä merkitsi koulunkäynnin nostamista ensisijaiseksi työntekoon nähden. Muutos oli sitonut kaikki 14-vuotiaat ja suuren osan 15-vuotiaista päivisin koulun penkille, ja se oli heti näkynyt nuorisovälityksen tilastoissa: etenkin läheteistä oli tullut huutava pula.⁶⁴¹

Työnteko näyttäytyi monelle työväenluokkaiselle kansakouluoppilaalle koulua mielekkäämpänä tekemisenä, mikä joidenkin kohdalla näkyi käytöksessä. Eräästä koulutyössä huolimattomasta, laiskasta ja epäluotettavasta kansakoulupojasta paljastui luotettava ja hyvä työntekijä. Opettajan arvion mukaan satamatyöläisisän ja tehdastyöläisäidin poikaa motivoi palkka.⁶⁴² Eräs opettajan itsekkääksi ja aggressiiviseksi kuvailema kansakoulutyttö menestyi hyvin työharjoittelupaikassa pankissa, ja hänelle tarjottiin sieltä töitä.⁶⁴³ Vaikka koulunkäynti olisi takkuillut, ansiotyössä nuori saattoi pärjätä huomattavan hyvin.

Työnteon nostamiseen koulun edelle oli joissain perheissä myös kulttuurisia syitä: työläiskulttuurin on luonnehdittu arvostavan toimintaa, kun taas keski- ja yläluokkaisissa perheissä keskustelulle on annettu tärkeä sija. Jos perhe arvosti työssä ahkerointia ja rahan ansaitsemista, nuorelle oli todennäköisesti tärkeää päästä mahdollisimman varhain ja nopeasti kiinni työntekoon. Astuminen työelämään ja pärjääminen siellä aikuisten rinnalla oli merkittävä ylpeydenaihe ja kohotti nuoren itsetuntoa. Samanikäiseen lukiolaiseen verrattuna työssäkäyvä nuori todennäköisesti tunsu itsensä aikuisemmaksi. Vaikka molempien elämää säätelivät monet auktoriteetit, työelämässä olleen nuoren ”välimatka” lähimpiin aikuisiin työtovereihin oli kuitenkin lyhyempi kuin oppikoululaisen ja hänen opettajansa. Nuorelle erityisesti esimies saattoi muodostua tärkeäksi roolimalliksi.⁶⁴⁴

Työväen- ja keskiluokkaisten perheiden työntekoon liittämät odotukset erosivat monesti toisistaan. Tämä liittyi siihen, minkä ajateltiin olevan mahdollista ja todennäköistä saavuttaa. Työväenluokkaisilla kansakoululaisilla työhön suhtautuminen oli mutkatonta. Esimerkiksi Paul Willisin tutkimat työväenluokkaiset pojat pitivät tärkeimpänä käytännössä osoitettuja taitoja ja ylenkatsoivat muodollista koulutusta. Työtehtävät oli mahdollista oppia käytännössä tekemällä, tai pojat arvelivat jo osaavansa ne. Willisin haastattelemat pojat ajattelivat, että kaikki työ oli joka tapauksessa samanlaista raatamista, eivätkä he edes ajatelleet voivansa erityisesti *valita* tulevaa ammattiaan. Vaikka osaava työntekijä sai arvostusta, pojille elämän tärkein sisältö oli työnteon ulkopuolella. He suhtautuivat siihen välineellisesti keinona saada rahaa.⁶⁴⁵

Vaikka Suomessa ei ollut yhtä selvästi erottuvaa työläiskulttuuria kuin Isossa-Britanniassa, esimerkiksi 1980-luvun puolivälin suomalaisnuoria koskeneessa tutkimuksessa sosiaalisen taustan todettiin vaikuttavan lahjakkuutta enemmän lukioon

641 Somerkivi 1977, 86, 127–128, 132; KHKK 1945 osa 2, 196.

642 Kansakoulupoika 1950, numero 99.

643 Kansakoulutyttö 1968–71, numero 166.

644 Käyhkö 2014, 11; Cunnien, MartinRogers & Mortimer 2009, 171.

645 Willis 1984, 70–71, 116–117, 125–127. Willisin ja joidenkin muiden koulutus sosiologioiden tapaa esittää koulunvastaiset työväenluokkaiset pojat jonkinlaisina antisankareina on myös kritisoitu pojille itselleen haitallisena. Delamont 2000.

hakeutumiseen. Rinnakkaiskoulujärjestelmästä peruskouluun siirtyminen ei lopettanut koulun vaikutusta yhteiskuntaluokkia uusintavana tekijänä: tiukan kahtiajaon korvasi ”pehmeämpien luokittelujen kirjo” tasokursseista vaivihkaa tapahtuvaan ohjailuun.⁶⁴⁶ Työväenluokkaisten nuorten epäluuloisuutta koulua kohtaan ja ammattisuunnitelmien suuntautumista vanhempien ammattiaseman tapaan voi selittää myös nuorten arvioilla eri vaihtoehtojen toteutumismahdollisuuksista. Jonkin vaihtoehdon helppous – nuoren ja hänen vanhempiansa arvio siitä, että se olisi vaivattomasti ja todennäköisesti toteutettavissa – teki siitä muita houkuttelevamman.⁶⁴⁷

Eri ammattiasemien suunnittelu liittyi myös siihen, kuinka pitkäjänteisesti nuoret toimivat ja toimintaansa suunnittelivat. Keskiluokkaisille vanhemmille on todettu olevan tärkeää tarjota pienestä pitäen lapsilleen etenkin koulutusvalintojen kautta sellainen ympäristö, joka kerryttää lapsen kulttuurista pääomaa, eikä sulje mitään tavoitteita myöhemmin pois.⁶⁴⁸ Alimpaan ammattiasemaan lukeutuneen ammatin suunnittelun voi sen sijaan katsoa kuvastaneen sitä, että nuori osasi ajatella vain välitöntä tulevaisuutta: mihin tehtäviin hänen oli mahdollista työllistyä heti oppivelvollisuuden suorittamisen jälkeen, ilman ammattitaidon hankkimista koulunpenkillä tai sen kehittämistä työssä. Alimpaan ammattiasemaan kuuluneita suunnitelmia yhdisti koululaisen nuori ikä ja lapsenomaisuus sekä se, ettei hän ollut vielä kunnolla pohtinut asiaa. Tämä viimeinen seikka liittyy myös nuoren perhetaustaan ja vanhempien valmiuksiin auttaa 15–17-vuotiaista. Ammatinvalinnanohjaus pystyi tarjoamaan nuorten tarvitsemaa keskusteluapua ja tukea päätöksentekoon vain rajallisesti – vaikka ohjausalan lehti nostikin ohjauksen tärkeimmäksi tehtäväksi osoittaa, ”mikä ratkaisu heille [nuorille] on pitemmälti ajatellen edullisin”.⁶⁴⁹

Esimerkiksi erään kansakoulupojan ensisijainen suunnitelma oli ryhtyä sanomalehtilajittelijaksi isoveljensä tapaan. Poika mainitsi ammatin hyvinä puolina työn vaihtelevuuden ja sen, ettei se olisi yhtäjaksoista paikallaan olemista. Hänen tietonsa perustuivat päivittäisiin käynteihin isoveljen työpaikalla. Talonmiehinä työskennelleet vanhemmat ehdottivat, että poika menisi ”johonkin oppiin”, mutta tarkemmin he eivät osanneet häntä neuvoa. Perheen kaksi vanhinta lasta työskentelivät myymäläapulaisena ja sairasautonkuljettajana. Pojan suunnittelun aikajännettä kuvasi se, että hän kertoi voivansa ensin päästä väliaikaiseksi ja sitten vakinaiseksi sanomalehtilajittelijaksi. Myöskään pojan vaihtoehtoinen suunnitelma posteljooniksi ryhtymisestä ei kurottanut ammattiasemin arvioituna kovin korkealle. Vaikka hän oli mielellään menossa suoraan töihin koulun jälkeen eikä hänen työelämäodotuksiaan voi pitää kovin korkeina, hän tuntui itsekin

646 Kuusinen 1985, 194–196; Kivinen & Rinne 1989, 23–24 (lainaus sivulta 23).

647 Selitystä voi verrata Aisopoksen satuun ketusta ja pihlajanmarjoista. Elster 1989, 18–19.

648 Esimerkiksi Ball 2003, 64, 119; Devine 2008, 105–110; Bourdieu 1998, 30; Käyhkö 2014, 9; Nauvanen & Silvennoinen 2010, 75. Puhuttaessa 1960-luvulla ”nuoriso-ongelmasta” lyhytjännitteisyys liitettiin ominaisuutena lapsuuteen ja pitkäjänteisyys aikuisuuteen. Lehti, Yrjö A.: Aikuistuvat lapset lapselliset aikuiset. *Koti* 4/1964.

649 Ammattikasvatus – ammatinvalinnanohjauksen aloittaman työn jatkaja. *AmmatINVALINTA* 7/1964. Katso myös Takala & Niskanen 1963, 33–34. Sosiaalisen taustan vaikutuksesta ammatinvalintakäytännön ja suunnitelmien pitkäjänteisyyteen katso myös Kivinen & Ahola 1988, 30–32.

halunneen olla lapsi vielä hetken. Töihin hän aikoi vasta syksyllä, ”kun on viimeinen kesä kun saa olla maalla”.⁶⁵⁰

Koulutukseen ja työntekoon suhtautuminen oli riippuvaista siitä, millaisista ominaisuuksista suunnitellussa ammatissa oli hyötyä. Ammatinvalinnanoppikirjat kyseenalaistivat jaon henkiseen ja ruumiilliseen työhön: kaikissa töissä tarvittiin sekä aivoja että lihastyötä. Esimerkiksi puusepän täytyi osata suunnitella raaka-ainetarpeensa ja työvaiheensa, kun taas konttoristin tehtävä saattoi suurimmaksi osaksi olla yksinkertaista jäljentämistä. Ruumiillisen työn väheksymistä pidettiin vaarallisena, koska henkiselälle alalle pyrkiminen ei kaikilta onnistuisi.⁶⁵¹ Tehtävien kaksijakoisuus näkyi kuitenkin edelleen esimerkiksi sosiaaliryhmittelyssä. Keskikoululaisille tarkoitetut oppikirjat kiersivät jakoa viittaamalla kansa- ja keskikoulupohjaisiin ammatteihin. Työntekijän ammattiasema oli avoin kaikille pohjakoulutuksesta riippumatta, toimihenkilöksi pääsemiseksi vaadittiin yleensä keski-koulutodistus ja johtavaan asemaan keskikoulun päästötodistus tai ylioppilastutkinto.⁶⁵²

Ammattiasemaltaan erilaisissa tehtävissä arvostettiin erilaisia ominaisuuksia, ja myös paras työntekijä ajoittui eri tavoin ruumiillista kestävyyttä tai voimaa vaatineissa ja esimerkiksi kielelliseen tai matemaattiseen lahjakkuuteen perustuneissa tehtävissä. Työntekijätason ammattia suunnittelevan saattoi olla järkevää pyrkiä työhön mahdollisimman nopeasti. Niin kauan kuin vain oppivelvollisuuskoulun suorittaneelle oli töitä tarjolla, lisäkoulutus oli juuri sillä hetkellä tarpeetonta. Jotkut vanhemmat suhtautuivat koulutukseen erittäin epäluuloisesti. Kyse ei ollut ainoastaan siitä, että se olisi vaatinut taloudellista investointia, vaan sen avulla ei nähty opittavan työssä tarvittavia taitoja.⁶⁵³ Esimerkiksi eräs kansakoulutyttö toivoi voivansa opiskella ammattikoulussa ja ryhtyä sen jälkeen joko leipomo- ja konditoria-alalle tai parturiksi. Hänen autonkorjaajana työskennellyt isäpuolensa ja tämän vaimo⁶⁵⁴ vastustivat ammattikoulusuunnitelmaa sanoen, että ”ei siellä opi muuta kuin huonoja tapoja”. Kesäloman jälkeen tyttö hankki nuorisovälityksen kautta sisälähetin paikan Helsingin Osakepankissa. Tyttö ei päässyt mieleiselleen alalle, sillä huoltajien mielestä tärkeintä oli nopea työllistyminen.⁶⁵⁵

Näin avoimen halveksuvasti vanhemmat suhtautuivat koulutukseen hyvin harvoin. Jonkin verran yleisempää oli se, että sen hankkimiseen suhtauduttiin välinpitämättömästi. Esimerkiksi eräs kansakoulupoika totesi koulunkäynnistä, että ”sais’ jo vähitellen loppua”. Porkkalan laivastoasemalla työskennellyt pursimiesissä oli harvoin kotona, ja kaksi isoveljeä olivat pestautuneet merimiehiksi. Poika asui pääsääntöisesti kahdestaan rahastajana työskennelleen äitinsä kanssa. Hän oli kiinnostunut autonasentajan ammatista, mitä

650 Kansakoulupoika 1950, numero 88.

651 Esimerkiksi Hiisiö & Luoma 1958, 45–46; Mäki, Matti E.: Lapset on totutettava ja opetettava työhön. *Koti* 2/1952. Katso myös Selin 2016, 383–384.

652 Kiuru 1958, 12, 18, 22.

653 Snellman 2003, 80–81, 85.

654 Tyttö ei tiennyt biologisesta isästään mitään, mutta oli saanut isäpuolen äitinsä mentyä naimisiin. Äiti oli kuitenkin kuollut yllättäen. Tyttö oli jäänyt isäpuolensa huollettavaksi ja tämä oli mennyt uudelleen, kolmannen kerran naimisiin. Huoltajiaan läheisemmäksi tyttö koki Porvoossa asuneen kummitätinsä, jonka luona hän vietti kesä.

655 Kansakoulutyttö 1960, numero 81.

vanhemmatkin suosittelivat pienestä pitäen autoista kiinnostuneelle jälkeläiselleen. He eivät olleet juuri kiinnostuneita pojan koulukuulumisista eivätkä pitäneet ammatillista koulutusta tärkeänä. Isä hankki pojalleen lähetin paikan erääseen radioliikkeeseen – ilmeisesti tärkeämpää oli ryhtyä töihin kuin löytää paikka nuoren toivomalta alalta.⁶⁵⁶

Edellisissä esimerkeissä esiintyneet koulutukseen kielteisesti tai välinpitämättömästi suhtautuneet työväenluokkaiset vanhemmat olivat aineistossa kokonaisuudessaan pieni vähemmistö. Suurin osa kyseli lapsiltaan koulunkäynnistä sekä tarkasti kokeiden arvosanat ja todistukset. Koulutusta arvostettiin, ja kansakoululaisille painotettiin nuoren voivan sen avulla saada paremman aseman työmarkkinoilla. Esimerkiksi erään kansakoulu-pojan äiti varmisti, että poika teki kotitehtävät ja hän myös kuulusteli kokeita varten. Äiti muistutti, että ”paremmin pääsee töihin, jos hyvä todistus”. Kannustuksesta ja kiinnostuksesta huolimatta poika menestyi koulussa keskitasoa heikommin. Pojan eloisa luonne ja sosiaalisuus tekivät hänestä ammatinvalinnanohjaajankin mielestä sopivan suunnittelemalleen kauppa-alalle, ja hän sai todennäköisesti töitä HOK:n lihakaupasta.⁶⁵⁷

Edellisessä tapauksessa pojan äiti oli yksinhuoltaja ja siivoaja, jolla itsellään oli todennäköisesti vaatimaton peruskoulutus. Se, että koulunkäyntiin kiinnitettiin kotona huomiota, vaikutti nuorten suhtautumiseen opintoihin. Lisäksi merkitystä oli myös sillä, ehtivätkö ja osasivatko vanhemmat tarvittaessa auttaa nuorta koulutehtävissä. Kolme kansakoulutyttöä mainitsi, että vanhemmilla ei ollut aikaa seurata koulunkäyntiä.⁶⁵⁸ Aina vanhemmat eivät kovasta halustaan ja riittävästä ajastaan huolimatta osanneet auttaa lastaan koulutehtävissä: vanhempien oma koulutus, institutionalisoitunut kulttuurinen pääoma, vaikutti heidän osaamiseensa. Esimerkiksi eräs kansakoulutyttö kertoi vanhempiensa arvostavan suuresti koulunkäyntiä. Tähän vaikutti heidän oma kokemustaustansa: äiti olisi aikanaan pyrkinyt oppikouluun, jos siihen olisi ollut mahdollisuus. Vanhemmat kyselivät koulumenestyksestä ja kuulustelivat toisinaan tytön läksyjä. Aiemmin he olivat myös auttaneet tyttöä laskennossa, mutta enää postimiesisäpuoli ja ompelijana SOK:lla työskennellyt äiti eivät osanneet.⁶⁵⁹

Vanhempien omien ja heidän lastensa opintojen välinen kuilu oli vielä suurempi työväenluokkaisten oppikoululaisten kohdalla, mutta myös silloin vanhempien kiinnostuksella ja kannustuksella oli merkitystä. Vuoden 1960 haastatteluissa nuorilta kysyttiin koulunkäynnistä ja läksyistä sekä vanhempien suhtautumisesta niihin. Kahta lukuun ottamatta kaikki ne työväenluokkaiset oppikoulutyöt, jotka suunnittelivat keskiluokkaiseen ammattiasemaan sijoittumista ja joiden kohdalla ammatinvalinnanohjaaja teki merkintöjä vanhempien suhtautumisesta, mainitsivat näiden olevan kiinnostuneita koulumenestyksestä. Vanhemmat eivät auttaneet koulutehtävissä, mutta he kyselivät kuulumisia, kannustivat nuorta käyttämään aikaa läksyihin sekä olivat kiinnostuneita koe- ja todistusarvosanoista.⁶⁶⁰

656 Kansakoulupoika 1960, numero 87.

657 Kansakoulupoika 1960, numero 32.

658 Kansakoulutyttö 1960, 26, 33 ja 76.

659 Kansakoulutyttö 1960, numero 87.

660 Oppikoulutyöt 1960, numerot 21, 36, 39, 49, 56, 62, 70, 81, 84, 92, 118, 119 ja 125. Vertaa Käyhkö

Lähes kaikki nämä tytöt olivat myös itse kiinnostuneita koulunkäynnistä. Samaa ei huomata niistä työväenluokkaisista oppikoulutyöistä, joiden ammattisuunnitelma kohdistui kolmanteen ammattiasemaan. Vaikka heistäkin lähes kaikki suhtautuivat itse myönteisesti koulunkäyntiin, yhdeksästä vain kolmen vanhemmat olivat myönteisellä tavalla kiinnostuneet tyttärensä koulunkäynnistä ja kannustivat heitä.⁶⁶¹ Kahden tytön vanhemmat seurasivat tyttärensä opinpolkua, mutta nuoret kokivat kiinnostuksen yltyneen painostukseksi menestyä koulussa ja jatkaa opintoja lukiossa. Vanhempien mielenkiinto kääntyi näissä tapauksissa itseään vastaan.⁶⁶²

Molemmat edellä kuvatut ryhmät ovat niin pieniä, ettei tilastollisia päätelmiä voida tehdä. Sattumallakin on suuri merkitys kantojen jakautumisessa.⁶⁶³ Vaikka tilastollisesti koulunkäyntimotivaation ja vanhempien asennoitumisen välistä yhteyttä tai tekijöiden välistä vaikutussuuntaa ei voi osoittaa, nämä molemmat vaikuttivat nuoren suunnitteluun.⁶⁶⁴ Myönteinen suhtautuminen koulunkäyntiin sai oppilaan todennäköisesti helpommin innostumaan pidemmistäkin jatko-opinnoista, jotka puolestaan johtivat korkeampiin ammattiasemiin kuin suora töihin meneminen tai lyhyt ammatillinen koulutus. Vanhempien kannustus oli tärkeää siltäkin kannalta, että moni työväenluokkaisista nuorista oli epävarma omista kyvyistään ja siitä, mitä halusi tehdä. Vaikka nuori olisi menestynyt keskikoulussa hyvin ja piti koulunkäynnistä, harppaus lukioon tai muuhun jatkokoulutukseen saattoi tuntua varsin pitkältä. Vanhempien asennoituminen ammatinvalintaan oli yhteydessä siihen, kuinka pitkää koulutusta he lapselleen suunnittelivat. Helsingin ammatinvalinnanohjaustoimiston 1960-luvun taitteessa tekemässä tutkimuksessa havaittiin, että kansalaiskoulupoikien vanhemmat, jotka suhtautuivat ammatinvalintaan aktiivisesti, suunnittelivat passiivisia useammin perusteellista ammattikoulutusta pojalleen.⁶⁶⁵

Jos nuoren lähipiiri rajoittui työväenluokkaisissa ammateissa työskenteleviin, tämän oli vaikea hahmottaa, mitä mahdollisuuksia esimerkiksi lukio-opinnot voisivat hänelle avata ja vielä hankalampaa oli punnita niiden kannattavuutta. Lukio-opintojen hyvin teoreettiseksi mielletty luonne oli todennäköisesti kaukana siitä, mitä taitoja hänen lähipiirinsä ammateissa tarvittiin. Vanhempien mahdollisesta kannustuksesta riippumatta kyse oli vieraalle maaperälle astumisesta, jossa perhepiirin kulttuurisesta pääomasta ei ollut hyötyä. Valinta kulki tutuksi tulleen ja vieraamman vaihtoehdon välillä, joista jälkimmäinen sisälsi enemmän sekä mahdollisuuksia että riskejä. Epävarmuus siitä, mitä esimerkiksi ylioppilastutkinnon suorittaminen oikeastaan tarkoittaisi, saattoi itsessään

2014, 9–10; Vanttaja 2002, 240–241.

661 Oppikoulutyöt 1960, numerot 7, 78 ja 80.

662 Oppikoulutyöt 1960, numerot 47 ja 95.

663 Oppikoulupoikien kohdalla tilannetta ei voida arvioida, sillä vain kahdentoista kohdalla vanhempien suhtautuminen koulutyöhön tuli haastattelumerkinnöissä esiin. He kaikki totesivat vanhempiensa kannustavan ja olevan myönteisellä tavalla kiinnostuneita asiasta ja poikien ensisijaisen ammattisuunnitelman ammattiasemat noudattivat keskimääräistä jakaumaa. Poikia haastatelleet miesammatinvalinnanohjaajat olivat kaiken kaikkiaan säästeliäämpiä merkinnöissään.

664 Katso Wigfield, Tonks & Lutz Klauda 2009, 62.

665 Multimäki, Kaarlo: Ammatinvalinnanohjaus ja vanhempien asenteet. *AmmatINVALINTA* 8/1961. Oppilaan koulumyönteisyyden myönteisestä vaikutuksesta urapohdintaan katso Niemi 2016, 136.

vaikuttaa nuoren toimintaan ja koulumenestykseen. Suunnitelmien selkeys ja tavoitteenasettelun päämäärätietoisuus motivoivat opiskelua. Motivaatio puolestaan vaikuttaa siihen, miten hyvin haasteista suoriudutaan.⁶⁶⁶

Esimerkiksi eräs keskitasoisesti menestynyt oppikoulutyttö pohti opintojen jatkamista lukiossa. Hänen isänsä oli liikennetyöläinen ja äiti vastasi kodinhoidosta. Tyttö oli pitänyt työstään kassa-apulaisena ja hänen ensisijaisesti suunnittelemansa ammatti oli myyjätär, mikä oli ristiriidassa lukioaikaan kanssa. Aivan varma lukiovalinnasta hän ei ollut ja kaipasi ammatinvalinnanohjaajalta vahvistusta asiaan tiedustellen: ”*kannattaako* minun lukea ylioppilaaksi?”. Tyttö uskoi suoriutuvansa oppikoulun ylimmistä luokista, mutta hän ei ollut varma, avaisiko lukion päästötodistus ja ylioppilaslakki hänelle parempia mahdollisuuksia kuin keskikoulun suorittaminen.⁶⁶⁷ Työväenluokkainen tausta näkyi myös erään samaan aikaan tulevaisuuttaan pohtineen pojan kaavakkeissa. Postiljooni-isän poika haaveili lentäjän ammatista, mutta epäro i pitkään lukioon hakeutumista, vaikka menestyi hyvin koulussa ja piti opiskelusta.⁶⁶⁸

Työväenluokkaisen nuoren sopeutuminen oppikouluympäristöön ei ollut välttämättä helppoa, sillä sosiaalinen tausta saattoi aiheuttaa erilaisuuden- ja alemmuudentunteita. Koulutukseen liittyneissä valinnoissa oli tärkeää, että nuori voi tuntea yhteenkuuluvuutta ja ettei opiskelu ympäristö vaikuttanut liian vieraalta.⁶⁶⁹ Opettaja ja ammatinvalintapsykologi arvelivat erään oppikoulupojan kärsivän epävarmuudesta ja alemmuudentunteesta, minkä vuoksi poika menestyi yksityisessä oppikoulussa kykyjään heikommin. Isä oli satamatyöläinen, eikä pojalla ollut lähipiirissään esimerkkiä ammattikoulua pidemmälle kouluttautumisesta. Hänen omalla tavoitteenaan oli käydä teknillinen koulu. Kymmenisen vuotta vanhempi isovel i otti vanhempia selkeämmin kantaa pojan tulevaisuutta koskien. Ammattikoulun käynyt puhelinmekaanikkovel i oli tyytymätön omaan työpaikkaansa ja kannusti veljeään panostamaan opintoihin. Hän oli ehdottanut veljelleen hammas- teknikkokoulutusta.⁶⁷⁰

Ulkopuolisuudesta kärsi eräs toinenkin työväenluokkainen oppikoulupoika. Hänen kanssaan keskikoulun viimeistä luokkaa kävi myös kolme vuotta vanhempi isovel i, joka oli tuplannut lähes jokaisen luokan. Opettajanlausuntoon oli kirjattu myös seuraavaa: ”äiti tavattoman kunnianhimoinen ja valmis taistelemaan sen puolesta, jotta he [veljekset] pääsisivät korkeempaan yhteiskunnalliseen asemaan kuin vanhemmat (isä kansakoulun vahtimestari). Katso poikiaan sorrettavan koulussa heidän vaatimattoman kotinsa vuoksi.” Konttoristiäiti kannusti ja suorastaan painosti jälkeläisiään pitkää koulutusta vaati viin, yleisesti arvostettuihin ammatteihin, mutta poika ei innostunut lääkäri- ja tuomariaikeista. Häntä itseään kiinnosti rakennusala ja psykologisten testien tulosten pohjalta ammatinvalinnanohjaaja näytti rakennusmestarisuunnitelmille vihreää valoa.⁶⁷¹

666 Esimerkiksi Maehr & Zusho 2009, 77–78; Käyhkö 2014, 9–10; Vanttaja 2002, 226–229.

667 Oppikoulutyttö 1950, numero 71. Korostus SS.

668 Oppikoulupoika 1950, numero 62.

669 Katso esimerkiksi Evans 2009; Käyhkö 2014, 13–14.

670 Oppikoulupoika 1960, numero 33.

671 Oppikoulupoika 1950, numero 99.

Ohjaajat varoittelivat vanhempia siitä, ettei heidän pitäisi yrittää saada lapsiaan toteutamaan omia toteutumattomia haaveitaan.⁶⁷²

Epävarmuus opinnoissa menestymisestä ja omista taidoista sekä vierauden tunne saattoi kytkeytyä sukupuolistereotyyppioihin. Tyttöyttä ja naiseutta määrittelevät normit ohjasivat ja rajasivat tyttöjen käyttäytymistä. Ihanteellisina luonteenpiirteinä pidettiin kiltteyttä, kuuliaisuutta, ahkeruutta ja tunnollisuutta. Sopeutumiskykyä ja mukautumista muiden ihmisten tarpeisiin saatettiin perhepiirissä ja ammatinvalinnanohjauksessakin pitää tärkeämpänä kuin aktiivista omien suunnitelmien laatimista. Naisten keskeisimpänä toimintaympäristönä pidettiin kotia, mikä teki ansiotyöstä toissijaista. Perheenjäsenistä ja kodinhoidosta huolehtiminen kuului valtaosin tyttöjen ja naisten vastuulle. Vaikka myös pojat osallistuivat kodin töihin, tyttöjen tehtäviin laskettiin monet päivittäiset tehtävät, kuten ruuanlaitto, tiskaus, siivous ja kaupassakäynti. Kotityöt kuuluivat koululaistyttyöjen arkeen: haastatteluissa niistä kysyttiin samassa yhteydessä, kun heiltä tiedusteltiin harrastuksista ja vapaa-ajanvietosta. Tytöt eivät kuitenkaan kokeneet kotitöitä vaivaksi tai rasitukseksi, vaan suurin osa heistä mainitsi jopa pitävänsä niiden tekemisestä. Kotitöihin käytetty aika ei yleensä ollut suoraan pois koulutöihin käytetystä ajasta, mutta se lyhensi varsinaista vapaan ajan määrää.⁶⁷³

Eräs oppikoulutyttö tasapainoili muiden odotusten ja omien toiveidensa välillä. Hän menestyi hyvin koulussa, vaikka koulumatka naapurikunnasta oli pitkä. Tyttö oli kasvatettu ottamaan muut huomioon kaikessa toiminnassaan, ja hän haki jatkuvasti muiden hyväksyntää. Asentajana työskennellyt isä ja keittiöapulaisen töitä tehnyt äiti olivat asumuserossa, mutta isän käydessä tätä piti ”palvella kuin orja [sillä n]aisten velvollisuus on pitää huolta, että mies viihtyy”. Psykologin arvion mukaan tyttö tarvitsi lisää itseluottamusta. Tyttö haki ammatinvalinnanohjaajalta tukea ja kannustusta lukio-opintojen aloittamiseen, sillä perheenjäsenien välinen dynamiikka ei tähän rohkaisut.⁶⁷⁴

Toisaalta epätietoisuus siitä, mihin ylioppilastutkinto ja korkeakouluopinnot voisivat johtaa, ei rajoittunut työväenluokkisiin nuoriin. Myös pitkälle koulutettujen vanhempien lapset saattoivat olla tietämättömiä eri vaihtoehtoista, vaikka he olivat omaksuneet vanhempiensa kannattaman jatko-opintosuunnitelman. Tietämys saattoi rajautua perinteisiin naisille sopiviksi katsottuihin ammatteihin. Eräs osastopäällikkönä työskennelleen ekonomi-isän ja kassanhoitajan tehtäviä hoitaneen äidin oppikoulutyttö totesi aikovansa kirjoittaa ylioppilaaksi ja opiskella kieliä. Suunnitelma vaikutti vanhempien kanssa laaditulta, mutta ammatinvalinnanohjaajalta hän halusi tiedustella ”mihin voi kouluttautua kun on opiskellut kieliä”. Siihen oli huonosti sovitettavissa hänen ainoa ammattisuunnitelmansa, lastenhoitaja.⁶⁷⁵

672 Mäkinen, Jouko: Kuvittelusta – elämän todellisuuteen. *Koti* 9/1954; Mäkinen, Jouko: Ammattisoveltuvuus. *Koti* 4/1956.

673 Esimerkiksi oppikoulutyöt 1960, numerot 1, 5, 14, 22, 27, 44, 78 ja 102. Nämä esimerkit on poimittu kolmanteen ammattiasemaan kuulunutta ammattia suunnitelleiden oppikoulutyttöjen joukosta. Vain yksi näistä 34 tytöstä totesi, että ei tee kotona mitään, sillä kotona oleva äiti hoiti kaiken. Oppikoulutyttö 1960, numero 95.

674 Oppikoulutyttö 1968–71, numero 93.

675 Oppikoulutyttö 1950, numero 113.

Oppikoululaisten kohdalla lasten koulumenestykseen saatettiin etsiä apua perhepiirin ulkopuolelta. Oppikoululaiset ottivat yksityistunteja lähinnä kieliaineissa ja matematiikassa ennen kaikkea siinä tilanteessa, jos he olivat saaneet tai pelkäsivät saavansa ehdot. Eräs oppikoulupoika otti yksityistunteja englannissa ja aikoi mennä keskikoulun jälkeiseksi kesäksi Ruotsiin parantamaan kielitaitoaan. Hänen pastori-isänsä ja kauppa- ja korkeakoulusta valmistunut äitinsä olisivat todennäköisesti osanneet auttaa poikaansa, mutta ulkopuolinen opettaja katsottiin ehkä tehokkaammaksi. Vanhemmat palkitsivat lapsensa hyvistä koe- ja todistusarvosanoista rahallisesti. Nämä tulot hän käytti lahjoihin ja harrastuksiinsa, hän muun muassa keräsi postimerkkejä ja rakenteli radioita. Poika suunnitteli menevänsä lukioon matematiikkalinjalle ja sen jälkeen teknilliseen koulutukseen.⁶⁷⁶

Vanhempien kiinnostus lastensa koulumenestykseen ja koulutusvalintoihin saattoi kuitenkin yltyä joissain tapauksissa nuorten mielestä liialliseksi. Painostus kohdistui nimenomaan oppikoulua käyneisiin nuoriin: vanhemmat saattoivat patistaa heitä sellaisia valintoja kohti, joista jälkeläiset olivat epävarmoja. Eräs oppikoulutyttö totesi, ettei halunnut siskonsa tavoin pettää toimittajaisänsä ja kotirouvaäitinsä odotuksia: hänen on ”oltava hyvä perheen maineen kannalta”. Tytöllä oli viisi vanhempaa sisarusta, joista kolme oli ylioppilaita ja yksi abiturientti. Ainoa lukion kesken jättänyt oli riitautunut perheen isän kanssa ilmeisesti juuri tästä syystä, minkä vuoksi tulevaisuuttaan suunnitellut tyttö mietti tarkkaan omia valintojaan kaivaten suuresti vanhempiensa hyväksyntää.⁶⁷⁷

Eräs hyvin menestynyt oppikoulutyttö oli puolestaan kyllästynyt koulunkäyntiin. Tilanteeseen saattoi vaikuttaa pitkä koulumatka: perhe oli muuttanut Pasilasta Herttoniemeeseen ja koulu sijaitti Töölössä. Hänen vanhempansa olivat kiinnostuneita koulunkäynnistä ja kyselivät kokeita varten, ja opettajat rohkaisivat tyttöä jatkamaan lukioon. Eristäjän koulutuksen saanut isä ei ottanut asiaan kantaa, mutta varjostinompelijaäiti halusi tytön jatkavan oppikoulussa. Kasvatustaan tyttö kuvaili yleisesti aika lempeäksi, mutta molemmat vanhemmat olivat antaneet vitsaa. Edellisen kerran äiti oli lyönyt vitsalla sen takia, että tytär oli ollut liian myöhään ulkona.⁶⁷⁸ Vanhemmat vaikuttivat hyvin holhoavilta, eikä tyttö halunnut ammatinvalintapsykologin mukaan puhua heistä: suhteet eivät vaikuttaneet läheisiltä. Hän sai pientä viikko- ja joskus myös taskurahaa hyvistä kouluarvosanoista. Tyttö halusi jo omaa rahaa ja suunnitteli siksi töihin menoa. Konttorialasta hän oli kiinnostunut, sillä oli kuullut siitä eräältä jo töissä olevalta ystävältään.⁶⁷⁹

Eräs isä puolestaan kuvaili oppikoulutyttä ohjauslomakkeessa seuraavasti: ”hyvä kielikorva, sujuva puhe- ja kirjoitustaito runsaine sanastoineen, hyvä piirustustaito, soitto- taitoinen, rikas mielikuvitus. Tilapäinen laskukausi johtuu fyysisestä kehityksestä ja sen vaikutuksesta keskittymiskykyyn – [nimi] jatkaa koulua.” Ei tullut kysymyksenäkään, että opettajaäidin ja koulukotia johtaneen isän jälkikasvu ei olisi jatkanut lukioon, vaikka iän

676 Oppikoulupoika 1960, numero 84.

677 Oppikoulutyttö 1968–71, numero 83.

678 Haastattelusta ei käy ilmi, kuinka tuoreesta tai vanhasta tapauksesta oli kyse. Kasvatuksen ankaruudesta ja ruumiillisesta kurituksesta, katso luku 5.4.

679 Oppikoulutyttö 1960, numero 47.

puolesta tyttö oli todennäköisesti jäänyt jo kahdesti luokalleen. Vanhempien esimerkin vaikutus hänen ammattisuunnitelmiinsa oli myös selvä, sillä hän aikoi lukion jälkeen Kasvatusopilliseen korkeakouluun. Psykologi arveli, että työllä oli ”tunne valvonnan alla olemisesta”.⁶⁸⁰

Vanhempien voimakkaat mielipiteet ja joidenkin kohdalla painostukseksi yltenyt toiminta tuovat miellelyhtymän yhteisöllisyyttä, ennen kaikkea perhe- ja sukuyhteisöihin kuulumisen merkitystä painottaviin kulttuureihin. Hyvän koulumenestyksen tavoittelua ja oppimista motivoivat syyt riippuvat kulttuurista. Esimerkiksi Japanissa oppimishalu on liitetty velvollisuudentuntoon ja haluun olla tuottamatta pettymystä lähipiirille. Pärjäämisen merkitystä on korostanut lisäksi se, että yksilön on katsottu toimivan kaikissa tilanteissa perheensä edustajana. Sen sijaan länsimaissa, erityisesti Yhdysvalloissa, kulttuuri korostaa enemmän yksilöä ja häntä arvioidaan erillään perheestään. Tällöin motivaatio liittyy enemmän siihen, millaisena henkilö näkee itsensä tai millaisena hän haluaa muiden näkevän itsensä. Kysymys on siitä, miten itse ja toiset sekä näiden välinen suhde ja vuorovaikutus ymmärretään eri aikoina eri kulttuureissa.⁶⁸¹ Tulevaisuuttaan 1950–1960-luvun Helsingissä suunnitelleiden nuorten tapauksessa kulttuurin yhteisöllisyyden ja perheen merkityksen korostamisen lisäksi tärkeä merkitys oli myös tyttöjen ja poikien iällä: 15–17-vuotias, omaa identiteettiään rakentava nuori oli huomattavasti riippuvaisempi lähipiirin mielipiteistä kuin aikuinen.

Heikko tai epätasainen koulumenestys aiheutti nuorena pelkoja siitä, miten hän pärjäisi lukiossa. Koululaisille korostettiin lukio-opintojen vaativan huomattavasti enemmän lukemista ja ahkerointia kuin keskikoulu. Etenkin ne, jotka olivat jo saaneet ehtoja tai jääneet luokalleen, epäröivät omia kykyjään ja halukkuuttaan. Vanhempien määrätietoisuus oli pystynyt puskemaan keskikoulun läpi sellaisiakin nuoria, joiden oma motivaatio ei olisi siihen riittänyt. Jos vanhemmilla itsellään sekä nuoren isoveljillä ja -siskoilla oli hyvä koulutus, vanhemmat eivät olleet valmiita päästämään tätäkään lapsista liian helpolla. Eräs tyttö oli tuplannut ensimmäistä lukuun ottamatta jokaisen luokan keskikoulussa. Sen päästötodistus vaikutti olleen hammaslääkäri- ja voimistelunopettajavanhemmille minimivaatimus, jonka jälkeen 20-vuotiaaksi varttunut nuori nainen saisi itse tehdä – vanhempien ohjauksessa – päätökset tulevaisuudestaan.⁶⁸²

Oppikoulunuoreen saattoi kohdistua suuria odotuksia ja häntä painostettiin jatkaamaan lukiossa, vaikka tämä itse epäili omia kykyjään tai kiinnostustaan. Vaikka nuoret olisivatkin olleet eri mieltä vanhempien kanssa, etenkin tytöt tuntuivat taipuvan helposti heidän tahtoonsa. Vertailtaessa tyttöjen ja poikien käsityksiä ihanneminästä sekä niiden yhteyksiä heidän vanhempiensa ihanteisiin tyttöjen käsitysten on todettu muistuttavan vanhempien lapsiinsa kohdistamia ihanteita poikia enemmän. Erityisesti tyttöjä kasvatettiin sopeutuviksi.⁶⁸³ Esimerkiksi eräs konduktöörin ja kassanhoitajan oppikoulua käynyt tytär jännitti kokeita ja suorastaan pelkäsi joitain opettajia, mikä heijastui myös

680 Tyttö oli syntynyt vuonna 1933. Oppikoulutyttö 1950, numero 24.

681 Markus & Kitayama 1991.

682 Oppikoulutyttö 1968–71, numero 201.

683 Zentner & Renaud 2007, 559, 568; Barni, Ranieri, Scabini & Rosnati 2011, 114.

koulumenestykseen. Matematiikka oli alkanut sujua paremmin opettajavaihdoksen jälkeen. Vanhemmat painostivat tyttöä ahkeroimaan entistäkin enemmän peläten tämän saavan huonon todistuksen. He toivoivat ainakin yhdestä tyttärestään ylioppilasta, ja kun molemmat keskikoulun käyneet isosiskot työskentelivät jo sihteereinä, paine kohdistui kuopukseen. Kannustukseksi tarkoitettu huomion kiinnittäminen koulumenestykseen saattoi kääntyä itseään vastaan, jos nuorta ei samalla rohkaistu ja autettu.⁶⁸⁴

Vanhempien aiheuttamat paineet näkyivät myös seuraavassa tapauksessa. Poika kävi luokallejääntien takia keskikoulua vielä 18-vuotiaana. Ammatinvalinnanohjaaja kuvaili tilannetta näin: ”äiti haluaisi että jatkaa, titteli on statussymboli. Äiti luonnontieteilijä. Hirveän vanhoillinen, ei hyväksy tupeksimista. (...) Kontaktit melko vaikeita, äiti rajoitettava ja pikkutarkka, pelkoja.” Pojan ammattisuunnitelmat – psykologi, luonnontieteilijä ja lentäjä – edustivat hänen äitinsä odotusten mukaista vaatimustasoa. Ohjaajan haastattelussa kävi kuitenkin ilmi, että suunnitelmat eivät lentäjätoivetta lukuun ottamatta olleet pojan omia, vaan äidin laatimia. Vaikka poika piti luonnontieteiden opiskelusta, hän ”pelkäsi matematiikkaa kuin ruttoa” ja päätyi lukioon reaalinlinjalle.⁶⁸⁵ Sopeutumista vanhempien tahtoon selitti nuorten halu miellyttää heille tärkeitä aikuisia. Hyväksynnän hakeminen tekojen kautta oli keskeistä monelle nuorelle, ja se ohjasi nuoren arvojen muodostumista.⁶⁸⁶

Kaikissa perheissä koulutusta arvostanut kasvatus ei tepsinyt yhtä tehokkaasti. Nuorten koulumenestys saattoi jäädä heikoksi, ja he olivat kiinnostuneita jatkokouluttautumisesta erittäin rajallisesti. Vanhemmat olivat yrittäneet istuttaa jälkikasvuunsa kunnianhimoa ja painottaneet koulunkäynnin tärkeyttä, mutta nuoret eivät olleet omaksuneet vanhempiensa arvoja. Eräs ekonomi-isä tarkasti päivittäin poikansa läksyt, auttoi tarvittaessa ja painosti tätä hankkimaan kunnan koulutuksen. Ammatinvalinnanohjaaja luonnehti poikaa itsepäiseksi: tämä sanoi harkitsevansa ammattikoulun käymistä vain siinä tapauksessa, että pääsisi autolinjalle. Muuten hän menisi suoraan töihin.⁶⁸⁷ Kyseisen nuoren uhmassa oli mukana annos murrosikäisen kapinointia vanhempiaan vastaan ja oman tien etsimistä.

Vanhempien vahvat mielipiteet saattoivat koulutustason lisäksi liittyä suoraan nuoren tulevaan ammattiin. Etenkään kansakoululaiset eivät kyseenalaistaneet vanhempiensa auktoriteettiasemaa 1950-luvulla, minkä vuoksi heidän esimerkkiinsä ja mielipiteisiinsä turvautuminen oli erittäin ymmärrettävää. Erään pojan ensisijainen suunnitelma oli kouluttautua suhteellisen uuteen nuoriso-ohjaajan ammattiin. Hänen aliupseerin tehtävistä pian eläkkeelle jäävä isänsä suositteli kuitenkin teknillistä alaa, sillä oppilas ”tuntee halua opastaa ja ohjata askarteluissa pienempiä”. Tällaisen luonnehdinnan olisi voinut ajatella sopineen hyvin tulevaan nuoriso-ohjaajaan, mutta keskustelussa ammatinvalinnanohjaajan kanssa pojan alkuperäistä suunnitelmaa ei enää käsitelty. Poika totesi aikovansa pyrkiä ammattikouluun ja ohjaaja kirjasi: ”vanhemmat sähköalasta vaan puhuneet. Suosittelevat

684 Oppikoulutyttö 1968–71, numero 6.

685 Pojan vanhemmat olivat eronneet, eikä isästä ole tietoja. Oppikoulupoika 1968–71, numero 155.

686 Wigfield, Tonks & Lutz Klauda 2009, 63–64.

687 Kansakoulupoika 1960, numero 91.

ammattikoulua ja sieltä vielä teknilliseen (kouluun).” Pojan luonnetta kuvattiin hyvin kunnolliseksi, vähän liiankin kiltiksi ja vaatimattomaksi. Teknillinenkin koulutus saattoi olla hänelle itselleen mieluisin, mutta isän näkemys painoi selvästi ratkaisussa.⁶⁸⁸

Parhaiten vanhempien koulutusta koskeva kannustus ja ammatteihin liittyneet ehdotukset näyttäisivät toteutuneen silloin, kun vanhemmat esittivät toivomuksensa esimerkiksi siitä, että pojasta tai tyttärestä tulisi suvun ensimmäinen ylioppilas tai hän kouluttautuisi tiettyyn ammattiin, mutta samalla antoivat nuoren itse valita. He olivat valmiit tukemaan lastaan opiskeluaikana taloudellisesti, mutta eivät velvoittaneet häntä tekemään itselleen vastenmielistä ratkaisua. Vanhempien toiveet nuoren tulevan ammatin suhteen olivat samansuuntaisia kuin hänellä itsellään, ja he perustelivat ehdotustaan nuoren omalla kiinnostuksella. Lisäksi he saattoivat tuoda esiin ammattiin liittyneitä hyviä tulevaisuudennäkymiä.⁶⁸⁹ On mahdoton sanoa, oliko nuoren suunnitelma lähtöisin vanhemmilta. Joka tapauksessa tällaisissa perheissä nuorelle tarjoutui sekä tilaa tehdä oma, itsenäinen päätös että keskustelukumppaneita ja apua tulevaisuudensuunnitteluun. Suhteet lasten ja vanhempien välillä olivat läheiset ja välittömät: ”äidille voi kertoa (ainakin melkein) kaiken” ja isän kanssa harrastettiin yhdessä.⁶⁹⁰

Vanhempien suhtautuminen koulunkäyntiin sekä heidän antamansa palaute ja emotionaalinen tuki ovat erittäin tärkeitä nuoren itsetunnon kehittymiselle ja koulumotivaation säilymiselle. On jopa viitteitä siitä, että hyvän koulumenestyksen kannalta on tärkeämpää se, että vanhemmat yleisesti ottaen suhtautuvat lapsiinsa kannustavasti ja hyväksyvästi kuin se, että nämä konkreettisesti auttavat jälkikasvuun esimerkiksi kotitehtävissä suoriutumisen osalta. Vanhempien toiminta vaikuttaa koulunkäyntiin ja oppimiseen liittyvän motivaation luonteeseen. Parhaimmillaan vanhempien antama tuki nuoren itsenäistymiselle synnyttää etenkin tärkeissä siirtymävaiheissa sisäisen motivaation oppimiseen ja koulunkäyntiin. Nuoren kokemaa liiallista kontrollointia synnyttää sen sijaan ”vain” ulkoista motivaatiota, jolloin motivaatio kokonaisuudessaan ja koulumenestys jäävät yleensä heikommiksi.⁶⁹¹

Vanhempien ja lasten välisten suhteiden merkitys näkyi myös kansakoululaisten perheissä. Esimerkiksi eräs tyttö oli aina käynyt mielellään koulua ja menestynyt hyvin. Vanhemmat arvostivat koulutusta ja ”pyrkivät kouluttamaan lapsiaan niin pitkälle kuin suinkin *jos vain lapset haluavat*”. Työmaan luottamusmiehenä toiminut isä ja eläintenhoitajana työskennellyt äiti avustivat tytön isoveljeä taloudellisesti. Tämä oli 22-vuotias ja opiskeli konemestariksi teknillisessä koulussa. Perheellisen miehen olisi ollut mahdotonta opiskella ilman vanhempien tukea. Tyttö halusi vielä lisää koulutusta iltaoppi- tai ammat-

688 Kansakoulupoika 1960, numero 96.

689 Esimerkiksi oppikoulupojat 1960, numerot 17, 71 ja 95. Vanhempien painostuksen kielteisestä vaikutuksesta katso Katriina: ”Hän on sen tekevä”. Lapsemme kunnianhimomme kohteina. *Kotiliesi* 4/1950; Paloheimo, Martti: Mikähän sinusta tulee? *Kotiliesi* 1/1953; Lehmusvuori, Heimo: Ammatinvalinta ja vanhemmat. *Ammatinvalinta* 8/1962; Mäkipaasi, Jouko: Vaativa oppikoulu. *Koti* 4/1962.

690 Esimerkiksi oppikoulutyöt 1960, numerot 32, 39, 40, 96 ja 118; oppikoulupojat 1960, numerot 33, 46, 94 ja 111.

691 Wigfield, Tonks & Lutz Klauda 2009, 61; Grolnick, Friendly & Bellas 2009, 281–284.

tikoulussa, mutta hän ei ollut vielä päättänyt halusiko konttorialalle vai kampaajaksi.⁶⁹²

Vanhempien koulutusmyönteisyys näkyi yleensä perheen kaikkien lasten kohdalla. Esimerkiksi eräällä kaupakoulun käymistä suunnitelleella ja oman liikkeen perustamista tavoitelleella pojalla oli kolme isoveljeä. Heistä vanhin kävi teknillistä opistoa ja toinen opiskeli reaaliyhteisössä ylioppilastutkintoon tähdäten. Yksi veljistä työskenteli autonapumiehenä. Pojan vuotta nuorempi sisko kävi keskikoulua, kaksi nuorinta sisarusta olivat vasta kansakouluikäisiä. Haastattelussa poika kertoi työnjohtajaksi edenneen isän ja puhelinmyyjänä työskentelevän äidin olevan kiinnostuneita koulunkäynnistä ja näiden rohkaisevan tätä liikealalle: ”Vanhemmat kannustavat, jos aikoo tunnollisesti opiskella. Miehellä oltava kunnon ammatti ja se on hoidettava rehellisesti.” Kauppiaana toiminut tati oli yksi pojan esikuvista.⁶⁹³ Seuraavassa alaluvussa paneudutaan sosiaalisen pääoman merkitykseen: millaisia esimerkkejä ja mahdollisuuksia nuoren sosiaalinen verkosto avasi.

7.3 LÄHIPIIRIN TARJOAMAT ESIMERKIT JA MAHDOLLISUUDET

Sosiaalinen ja kulttuurinen pääoma kytkeytyvät vahvasti toisiinsa. Vähäinen sosiaalinen pääoma heikentää motivaatiota hankkia kulttuurista pääomaa muun muassa koulutautumalla, ja toisaalta tietyn koulutustutkinnon merkitys on riippuvainen sen suorittaneen henkilön sosiaalisesta taustasta. Tutkinnon arvon täysimääräiseen hyödyntämiseen tarvitaan muun muassa sosiaalisia verkostoja.⁶⁹⁴ James S. Coleman on todennut inhimillisen pääoman⁶⁹⁵ välittyvän erityisesti sosiaalisen pääoman kautta: vanhempien korkea koulutus ei edistä lapsen koulumenestystä, jos suhteet heihin ovat heikot tai katkenneet kokonaan vaikkapa avioeron johdosta. Myös vanhempien pitkät poissaolot tai nuoren vahva ja perheen merkityksen syrjäyttävä kiinnittyminen ikätovereiden muodostamiin ryhmiin voivat vähentää vanhempien pääoman voimaa ja merkitystä. Vankka side kahden sukupolven välillä sen sijaan avaa vanhempien inhimillisen pääoman nuoren käyttöön ja hyödyksi.⁶⁹⁶

Kuten aiemmin esitellyissä esimerkkitapauksissakin on käynyt ilmi, eri pääomatyyppejä ei voida eristää toisistaan. Eri pääomatyyppit kietoutuivat yhteen vahvistaen tai heikentäen toinen toistaan. Taloudellisen ja kulttuurisen pääoman lisäksi nuorella oli perheensä kautta sosiaalista pääomaa. Nuori oli monien verkostojen jäsen ja toimi erilaisissa ryhmissä. Kaikilla oli jonkinlainen perheen ja sukulaisten muodostama verkosto sekä koulutovereiden varaan rakentunut ryhmä. Nämä saattoivat olla tiiviimpiä tai väljempitä, ja niiden koko vaihteli. Näiden ohella oli saattanut syntyä esimerkiksi naapureiden ja pihakavereiden varaan rakentunut suhdeverkosto. Nämä tarjosivat nuo-

692 Kansakoulutyttö 1960, numero 16. Korostus SS. Muita kansakoulutyttöjä, joiden vanhemmat lupasivat tukea nuoren pyrintöjä, kunhan tämä yrittäisi parhaansa: kansakoulutyöt 1960, numerot 60, 69 ja 82.

693 Kansakoulupoika 1960, numero 49.

694 Bourdieu 1984, 147, 150.

695 Coleman viittaa inhimillisen pääoman (*human capital*) käsitteellä suurin piirtein samaan, mistä Bourdieu käyttää nimitystä kulttuurinen pääoma.

696 Coleman 1988, S109–S113.

relle malleja aikuisuudesta ja esimerkkejä eri ammateista ja aloista. Ammatinvalinta ja tulevaisuuden suunnittelu vaativat tietoa, joka perustui pitkälti niihin käsityksiin, joita nuoren lähipiiri tarjosi. Yksilö rakensi arvojaan ja tulevaisuutta koskeneita käsityksiään sosiaalisen vertailun avulla sekä myönteisiin esikuviin että ei-toivottuina pitämiinsä malleihin suhteuttamalla.⁶⁹⁷

Sosiaalisen pääoman suhteen tärkein rooli oli vanhemmilla. Nuori saattoi suunnitella samaa alaa tai ammattia kuin oma vanhempansa. Koska työmarkkinat olivat voimakkaan sukupuolittuneet, suunnitelmiin haettiin esimerkkiä lähes poikkeuksetta omaa sukupuolta edustaneelta vanhemmalta. Kaikissa tällaisissa tapauksissa se ammatti, jota nuoret vanhempiensa suoran esimerkin vaikutuksesta suunnittelivat, oli sellainen, joka oli luonteva jatko heidän koulutaustalleen. Toisin sanoen kansakoululaiset esittivät näissä tapauksissa ammattitaitoisen työntekijän tai alemman toimihenkilön asemaan luokiteltavia ammatteja, kun taas oppikoulua käyvät mainitsivat keskikoulupohjaiselta koulutusväylältä avautuvia, kahteen korkeampaan ammattiasemaan kuuluneita ammatteja.

Vanhempien esimerkki oli merkityksellisin kansakoulua käyneille pojille, sillä he viittasivat useimmin isänsä esimerkkiin. Tämä oli kansakoulupojilla yleisintä tutkimusajanjakson alussa. Vuoden 1950 pojista 16 %:n ensisijainen ammattisuunnitelma edusti sitä alaa, jolla heidän isänsä työskenteli. Kymmenen vuotta myöhemässä otoksessa heidän osuutensa oli viittisen prosenttia, ja 1970-luvun taitteen otoksessa vajaa kymmenesosa kansakoulupojista suunnitteli isänsä edustamaa ammattialaa.⁶⁹⁸

Vuoden 1950 lomakkeessa pyydetyissä suunnitelman perusteluissa lähes kaikki nämä kansakoulupojat viittasivat suorasanaisesti isänsä esimerkkiin tai kertoivat ammattia koskevien tietojensa perustuvan tämän kertomaan.⁶⁹⁹ Isän antaman mallin vaikutusta voidaan seurata esimerkiksi kansakoulupojille tyypillisellä metallialan suunnitelmalla. Vuoden 1950 otoksen tätä alaa suunnitelleesta kahdestakymmenestä pojasta yli puolella isä työskenteli konepaja- ja rakennusmetallityössä, kun kaiken kaikkiaan vuoden 1950 otoksen kansakoulupojista alle viidenneksen isä oli tämän alan ammattilainen. Pojat myönsivät auliisti isänsä ja muiden perheenjäseniensä vaikutuksen ja käyttivät sitä perusteluna ammatinvalinnalleen. Kun heiltä kysyttiin, mitkä seikat olivat erityisesti vaikuttaneet heidän alan valintaansa, he perustelivat suunnitelmaansa seuraavasti: ”hyvä palkka, mielenkiinto, isän ammatti”, ”veljilläni on niitä ammatteja”, ”isäni on sorvaaja”, ”haluan jatkaa isäni alaa”, ”käynnit isän työpaikalla ja sorvaajan työn näkeminen”, ”koska isäni on minua opettanut ja neuvonut”.⁷⁰⁰

Vaikka myös kahtena jälkimmäisenä otosajankohtana metallityön ammatteja suunnittelevien kansakoulupoikien isät työskentelivät kaikkien kansakoulupoikien isää useammin

697 Wigfield, Tonks & Lutz Klauda 2009, 63.

698 Aloittaisella jaolla tarkoitan tässä ammattirakenneluokituksen kaksinumeroisia ryhmiä, kuten 65: Konepaja- ja rakennusmetallityö. Ammattirakenneluokituksesta katso aineistoanalyttinen selvitys (liite 1). Nostamalla tarkastelutasoa yksittäisten ammattien tasolta yleisemmälle ryhmätasolle on pyritty myös siihen, että miesvaltaisen teollisuuden erittäin tarkka jaottelu vertautuisi paremmin naisvaltaisten alojen suurpiirteisempään jaotteluun. Kinnunen 2001, 88–91.

699 Kansakoulupojat 1950, numerot 8, 15, 26, 31, 46, 49, 68, 71, 74, 86, 91, 96 ja 119.

700 Kansakoulupojat 1950, numerot 15, 23, 46, 67, 71 ja 119.

tällä alalla, isän ammatin suunnittelu tuli harvinaisemmaksi. Viimeisenä otosajankoh-
tana kolmanneksella metallityön ammattiin aikoneista kansakoulupojista oli tällä alalla
työskentelevä isä, kun kaiken kaikkiaan otoksen kansakoulupoikien isistä metallityöstä
sai elantonsa alle viidennes. Isän jalanjalkia seuranneiden käsitys työelämästä saattoi olla
hyvin yksipuolinen. Tulevaisuus metallityöntekijänä oli iskostunut esimerkiksi erään
kansakoulupojan mieleen hyvin voimakkaasti. Kun 15-vuotiaalta kysyttiin, millainen
työ hänestä tuntui helpolta, hän luetteli taontatyön, taivutuksen ja hitsauksen, kun taas
vaikealta tuntuvaksi työkse hän mainitsi pakotuksen. Työ oli hänelle sama asia kuin
metallityö, eikä hän edes harkinnut muita ammatteja. Hänen isänsä oli metalliverstaan
omistanut seppä, ja isovelji työskenteli viilarina. Isä oli suunnitellut, että poika menisi
oppiin jollekin suuremmalle verstaalle. Hänelle olisi riittänyt töitä isänkin verstaalla,
mutta isä ajatteli pojan oppivan monipuolisen ja kattavan ammattitaidon parhaiten
jossain suuremmassa yrityksessä.⁷⁰¹

Oppikoulupoikien kohdalla isän kanssa samalle alalle aikoneet jäivät yksittäistapauk-
siksi: vuoden 1950 otoksessa heitä oli kaksi ja vuoden 1960 otoksessa kolme henkilöä.
Heistä selvimmin isän vaikutus suunnitelmiin heijastui erääseen rakennusinsinööriksi
aikoneeseen poikaan. Haastattelussa hän totesi: ”ei oo ketään meidän suvussa, joka ei
olisi tekemisissä rakennuksien kanssa”. Vanhemmat olivat eronneet, ja rakennusmestarina
työskentelevä isä asui Porissa. Poika vietti kesälomastaan kuukauden isänsä luona ollen
välillä tämän mukana rakennustyömailla, ja lisäksi isä kävi silloin tällöin Helsingissä häntä
katsomassa. Isän lisäksi pojan enot olivat rakennusalalla. Ammatillisen kiinnostuksen
lisäksi poika oli perinyt isältään innostuksen jalkapalloon.⁷⁰²

Tyttöjen – sekä kansa- että oppikoulua käyneiden – kohdalla vanhemman ammatil-
lisen esimerkin seuraamisen suunnittelu oli harvinaisempaa. Vertailua vaikeuttaa lisäksi
se, että osa äideistä oli jäänyt perheellistymisen myötä pois ansiotyöstä, eikä heidän
aiemmasta työhistoriastaan ole merkintöjä. Koska se joukko, jota kaiken kaikkiaan
voidaan (ansiotyötä tekevä) äiti–tytär-linjassa tarkastella, on huomattavasti pienempi
kuin isä–poika-linjassa, ilmiön ajallisesta kehityksestä ei voi tehdä päätelmiä.⁷⁰³ Äidin
ammatin heijastuminen suunnitelmiin ei kuitenkaan ollut tavatonta. Sekä vuoden 1950
että 1960 kansakoulutyttöistä kolme suunnitteli samaa alaa, jolla äiti työskenteli.⁷⁰⁴ He
eivät kuitenkaan viitanneet yhtä pontevasti vanhempansa ammattiin omana innoittaja-
naan kuin kansakoulupojat. Eräs suunnitelmistaan epävarma, kirjo-ompelesta erityisesti
pitänyt tyttö kuvasi, että hän oli kuullut käsityöalasta koulussa ja ompelijaäidiltään.⁷⁰⁵

701 Kansakoulupoika 1950, numero 67.

702 Oppikoulupoika 1960, numero 23.

703 Lisäksi vertailua monimutkaistaa se, että suuri joukko työelämässä olevia naisia oli keskittynyt
muutamille harvoille aloille. Esimerkiksi vuonna 1960 lähes puolet helsinkiläisnaisista oli ammatissa,
joka kuului ryhmiin muu konttorityö (14), muu kaupallinen työ (23), leikkaus-, ompelu- ja verhoilutyö
(61) tai koti- ja suurtaloustyö (81). Suluisia olevat numerot viittaavat ammattirakenneluokituksen
ryhmiin. Liite 4.

704 Tyttöjen äideistä 54 (1950) ja 69 (1960) oli sellaisia, jotka olivat ansiotyössä ja joiden ammatti on
mainittu.

705 Kansakoulutyttö 1950, numero 34.

Selvemmin kodin vaikutus näkyi erään toisen kansakoulutyttö tilanteessa, joka aikoi töihin kirjansitomoon. Molemmat vanhemmat olivat töissä kirjapainossa, isä konelatojana ja äiti sitomotyöntekijänä. Ala ei ollut tytön oma suunnitelma, vaan ”kotona oli puhuttu” asiasta. Kodin vaikutus kanavoituikin pikemmin vanhempien mahdollisuutena auttaa tyttöä saamaan harjoittelupaikka tämän täytettyä kuusitoista vuotta kuin sitä kautta, että tyttö olisi suhtautunut ihailien vanhempinsa ammatteihin.⁷⁰⁶

Naisten yleistynyt ansiotyö vaikutti todennäköisesti siihen, että viimeisen otosajan kohdan kansakoulutyttöistä kymmenesosa mainitsi ensisijaisena ammattisuunnitelmana saman alan, jolla heidän äitinsä työskenteli. Konttori-, kaupan ja hoitoalalle aikoi kullekin kolme tyttöä. He toivat äidin esimerkin merkityksen epäsuorasti esiin: yksi tytöistä totesi ammattisuunnitelmaa kysyttäessä ”ehkä myyjätär kun äitikin on”. Ammatinvalinnanohjaaja totesi, ettei tyttö ollut vielä kypsä tekemään päätöstä ja kehotti tätä hakeutumaan vapaaehtoiselle IX luokalle.⁷⁰⁷ Eräs apuhoitajaksi aikonut kertoi puolestaan tutustuneensa ammattiin äitinsä työpaikalla. Allerginen ihottuma kuitenkin vaikeutti suunnitelman toteuttamista, ja tyttö alkoi miettiä iltaoppikoulun käymistä ja hakeutumista lääkärin vastaanottoapulaisiksi.⁷⁰⁸

Naimisissa olevien naisten ansiotyön myöhemmästä yleistymisestä huolimatta oppikoulutyttöjen kohdalla äitien vaikutus ammattisuunnitelmiin näkyi selvimminkin varhaisimmassa otoksessa. Vuoden 1950 otoksessa äitiensä ammattia suunnitelleita oppikoulutyttöjä ei kuitenkaan ollut neljää enempää.⁷⁰⁹ Yhdessä tapauksessa äiti oli hammaslääkäri ja tytär aikoi lääkäriksi, toisessa sekä äidin ammatti että tyttären suunnitelma kohdistuivat hammaslääketieteeseen. Kummankaan isä ei työskennellyt lääketieteen saralla. Jälkimmäisessä tapauksessa ammatinvalinnanohjaaja kirjasi ohjauksen tapahtuvan jatkossa kotoa käsin – olihan jo tytön isoäiti ollut hammaslääkäri.⁷¹⁰ Kahdessa myöhäisemmässä oppikoulutyttöjen otoksessa äidin ammatin ja tyttären suunnitelmien välillä oli yhtäläisyyksiä kaikkiaan vain kolmessa tapauksessa.⁷¹¹

Vanhempien antama malli ja heidän voimakkaat toiveensa eivät kuitenkaan aina toimitaneet halutulla tavalla. Kuten luvussa 5.4 kuvattiin, 1970-luvun taitteessa nuoret ottivat etäisyyttä vanhempiensa mielipiteisiin ja uskaltautuivat kritisoimaan näiden antamaa kasvatusta eri sävyyn kuin aiemmin. Eräs oppikoulupoika oli jäänyt kahdesti luokalleen, mutta edellisessä todistuksessa hänen keskiarvonsa oli noussut keskitasoa paremmaksi. Koulun hän koki pakkolaitokseksi ja oli kiinnostunut käytännön ammateista viitaten esimerkiksi ”käsillä näpertelyyn”. Ammateista häntä kiinnostivat palomies, sähköasentaja, autokorjaaja, somistaja ja voimistelunopettaja. Isän mielestä pojasta pitäisi tulla hänen tapaansa hammasteknikko. Poika oli ollut pitkään isän mukana tämän työssä, ja isän voimakastahtoisuus teki pojan tilanteesta vaikean. Ammatinvalinnanohjausta varten

706 Kansakoulutyttö 1960, numero 1.

707 Kansakoulutyttö 1968–71, numero 13.

708 Kansakoulutyttö 1968–71, numero 210.

709 Tyttöjen äideistä 47 oli sellaisia, jotka olivat ansiotyössä ja joiden ammatti on mainittu.

710 Oppikoulutyöt 1950, numerot 80 ja 98.

711 Oppikoulutyttö 1960, numero 37; oppikoulutyöt 1968–71, numerot 14 ja 118.

kirjoittamassaan aineissa poika tuntui puhuvan omasta tilanteestaan: ”Sitten puhutaan ongelmalapsista ja kuinka heillä ei ole omia mielipiteitään, mutta itseasiassahan jo huonot kasvattajat tappavat lapsen persoonallisuuden ja yritteliäisyyden. Voisi ennemminkin puhua ongelma-aikuisista tai ongelmaihmiskunnasta.” Pojan oli hyvin vaikea tehdä valintaansa, ja armeijan käytyään hän hakeutui uudelleen ammatinvalinnanohjaukseen.⁷¹²

Vanhempien lisäksi muut perheenjäsenet, sukulaiset ja tuttavat toimivat tärkeinä esimerkkeinä nuorelle. Alan valinta saattoi yhdistää lähes koko perhettä: eräs ylikonemestarin poika aikoi konealalle. Hänen neljä isoveljeään toimivat koneenhoitajana, konemestarina, sorvaajana ja uuttaajana. Omaa, vielä jäsentymätöntä valintaansa poika ei osannut perustella muulla kuin sillä, että hänen veljillään oli tämän alan ammatteja ja hän oli kuullut niistä heiltä. Poika tiesi, että alalle kouluttauduttaisiin menemällä oppilaaksi johonkin liikkeeseen. Hän oli ollut hetken oppilaana putkialan yrityksessä, mutta ei ollut pitänyt työstä. Vanhemmat olisivat toivoneet pojalleen ammattia mieluummin liikealalta, mutta perheenjäsenten suoralla esimerkillä oli suostutteluja ja järkisyitä enemmän painoarvoa. Poika sai työnvälitystoimiston nuoriso-osastolta tiedon Hellmanin konepajalla olevasta oppilaspaikasta, ja hän aloitti kouluttautumisen jyrksijäksi.⁷¹³ Eräs kansakoulutyttö puolestaan ei osannut sanoa, mistä ensisijaisesti olisi kiinnostunut, mutta hän oli pohtinut parturin ammattia ja myyntialaa. Hänellä oli kaksi vanhempaa siskoa, joista toinen oli kampaaja ja toinen kävi Kähertäjäkoulua.⁷¹⁴

Sisarusten ammatillisen esimerkin lisäksi heillä saattoi olla muunkinlaista nuoren suunnitelmiin heijastuvaa vaikutusta. Koulutusta ja sosiaalista pääomaa koskevassa tutkimuksessa on todettu perheen taloudellisesta tilanteesta riippumatta lapsen koulumenestyksen heikenneen ja koulutuksen keskeytyneen sitä todennäköisemmin, mitä enemmän lapsella oli sisaruksia.⁷¹⁵ Sisarusparven koon ja syntymäjärjestyksen vaikutus lapsen kognitiivisten taitojen kehittymiseen on todettu muissakin tutkimuksissa, mutta ilmiöiden välinen kausaalisuuhde on myös kyseenalaistettu tuoden esiin ne monet välilliset tekijät, jotka voivat vaikuttaa tulkintaan. Suurella määrällä sisaruksia saattoi olla myönteisiä vaikutuksia, koska he tarjosivat mahdollisuuden kehittää omia taitoja yhtäältä nuorempia sisaruksia opettamalla ja toisaalta saamalla vaikeuksiin apua vanhemmilta siskoilta ja veljiltä. Näiden kokemukset saattoivat myös helpottaa esimerkiksi uudessa koulussa aloittamista.⁷¹⁶ Tutkimuksessa on myös tuotu esiin, että perheen suuri koko näyttäisi yleisesti ottaen lyhentäneen lasten saamaa koulutusta, mutta sisarusjoukon häntäpäähän sijoittuneet saivat alkupäässä syntyneitä pidemmän koulutuksen.⁷¹⁷ Oma aineistoni ei sovellu perheen sisäisten vertailujen suorittamiseen, mutta siinä sisarusket

712 Oppikoulupoika 1968–71, numero 200.

713 Kansakoulupoika 1950, numero 23.

714 Esimerkiksi kansakoulutyttö 1968–71, numero 31. Tämän voi nähdä kuvastavan myös sitä, että kun lomakkeen ja ammatinvalinnanohjaajan kysymyksiin oli ”pakko” vastata jotain, niihin saatettiin reagoida ensimmäisenä mieleen tulleella ammatilla. Tämänkin vuoksi lähipiirin esimerkkien vaikutus oli suurta.

715 Coleman 1988, S111–S112.

716 Guo & VanWey 1999.

717 Parman 2015, 52–53.

näyttäytyvät ensisijaisesti myönteisinä esikuvina, neuvojina ja auttajina, joista nuori hyötyi.⁷¹⁸

Lomakkeissa tiedusteltiin nuorilta vuosina 1950 ja 1960, oliko heidän sukulaisillaan tai tuttavillaan ammatti, joka heitä erityisesti kiinnosti. Kysymys poistettiin 1960-luvulla, mikä ei tarkoita lähipiirin menettäneen kokonaan merkitystään. Sukulaisten ja tuttavien ammatteja tiedustelemalla ammatinvalinnanohjaaja sai paremman käsityksen nuoren mielenkiinnon kohteista, hänen sosiaalisesta taustastaan ja myös lähipiirin mahdollisuuksista tarjota tai hankkia nuorelle töitä. Suurin osa kysymykseen vastanneista nuorista viittasi perheenjäseneneen tai läheiseen sukulaiseen, kuten setään, enoon, tätiin, näiden puolisoihin tai serkkuihin. Läheiseen sukulaiseen oli helppo samaistua ja kenties myös saada tältä kannustusta omiin tavoitteisiin.

Sukulaiset ja tuttavat laajensivat nuoren näkökulmaa työntekoon. Vuoden 1950 kansakoulupojissa oli eräs taiteilijaksi halunnut poika. Hänen isänsä työskenteli asemestarina armeijan leivissä, mutta äidin serkku oli opiskellut Ateneumina tunnetussa Suomen Taideakatemian koulussa. Poika tunnusti, että taiteilijan ”paikan saantimahdollisuudet eivät ole kehuttavia”, ja sai kuulla ammatinvalinnanohjaajalta, että ”Ateneumiin [päästiin] yleensä keskikoulupohjalta”. Nuorisovälitys kehotti poikaa hakemaan oppilaspaikkaa eräästä hopeatakomosta.⁷¹⁹ Innostus hienomekaanikon työhön oli puolestaan kolmella kansakoulupojalla jäljitettävissä alalla toimineeseen sukulaiseen. Yhden veljen vaimon veli oli kultaseppä, toisen setä toimi hienomekaanikkona ja kolmannen eno oli kelloseppän ammatissa.⁷²⁰

Lähipiirin esimerkit antoivat mallin paitsi tietystä alasta myös ammattiasemasta. Kiinnostavaa työtä tekevältä sukulaiselta omaksuttiin molemmat yhdellä kertaa, minkä vuoksi sukulaisen merkitystä nuorille on vaikea erotella ammattialan ja -aseman mukaan. Suhteiden läheisyyskin vaihteli huomattavasti: eräälle työväenluokkaiselle oppikoulutyttöle pikkuserkku oli kuin toinen isosisko, jolle hän kertoi kaikki asiansa. Hänen esimerkistään tyttö oli omaksunut suunnitelmakseen lääkintävoimistelija-ammatin.⁷²¹ Vaikka esimerkki olisi ollut kaukaisempikin, sillä yritettiin saada omalle toiveelle enemmän uskottavuutta ammatinvalinnanohjaajan silmissä: eräs näyttelijäksi halunnut kansakoulutyttö totesi Leif Wagerin olevan avioliiton kautta sukua hänen äitinsä serkulle.⁷²²

Nuoren ja hänen lähipiirinsä ammattien samankaltaisuudesta oli myös suoranaista hyötyä sekä heti koulun päättyessä että myöhemmin etenkin kansakoululaisille, jotka keskikoululaisia yleisemmin siirtyivät työelämään koulun päättyttyä. Perhe ja ystävät olivat tärkeitä auttajia työ- tai oppilaspaikan hankkimisessa; nuoret eivät kilpailleet paikoista avoimilla markkinoilla. Sosiaalisten verkostojen arvon on todettu olleen erittäin suuri tutkimusajanjaksolla etenkin suoraan oppivelvollisuuskoulusta töihin siirtyneille pojille, joille teollisuus tarjosi länsimaissa hyvin työmahdollisuuksia 1970-luvulle asti.

718 Sisarusten kielteisestä vaikutuksesta muutamissa tapauksissa katso luku 8.2.

719 Kansakoulupoika 1950, numero 73. Ateneumiin pyrkimisestä ja siellä opiskelusta katso 15.3.

720 Kansakoulupojat 1950, numerot 47, 106 ja 110.

721 Oppikoulutyttö 1960, numero 114.

722 Kansakoulutyttö 1960, numero 48.

Sosiaaliset verkostot tarjosivat 1950–1960-luvulla tietoa työmahdollisuuksista ja suoria pääsymahdollisuuksia niihin.⁷²³

Aineistossa on lukuisia esimerkkejä siitä, miten lähipiirin mahdollisuudet työ- tai harjoittelupaikan hankkimiseen joko alun perin suuntasivat nuoria suunnittelemaan tiettyä ammattia tai johdattivat heidät hakeutumaan tietylle alalle, koska paikka järjestyi helposti eikä heillä ollut muutakaan suunnitelmaa mielessään. Eräs kansakoulupoika totesi saavansa työpaikan rautateiltä, koska hänen isänsä työskenteli asemamiehenä. Tämä oli omaan toimeensa erittäin tyytyväinen ja halusi poikansa samaan paikkaan töihin. Poika oli mahdollisesti värisokea, minkä vuoksi ammatinvalinnanohjaaja suhtautui epäilevästi liikennealan ammattiin. Ensisijaisesti poika olisi halunnut autonkuljettajaksi, mutta valinnassa painoi myös suunnitelman toteuttamisen vaivattomuus. Isältä perittyä näkemystä oli varmasti myös se, että poika totesi työttömyyden varalta olevan parempi olla valtion palveluksessa. Poika sai pari lisävuotta aikaa kypsyttellä aikeitaan lähettinä, sillä rautateille hän pääsisi vasta 18-vuotiaana.⁷²⁴

Eräs toinen kansakoulupoika ei puolestaan tuntenut kiinnostusta varastonhoitajaisänsä tai myyjätäräitinsä työpaikkoihin. Sen sijaan hänen isosiskonsa poikaystävä oli luvannut järjestää harjoittelupaikan samasta kirjapainosta, jossa itse työskenteli. Poika ei osannut perustella suunnitelmaansa ja oli muutenkin vähäpuheinen. Ammatinvalinnanohjaaja arvioi poikaa juroksi. Vaikutelma saattoi johtua pitkälti siitä, että poika oli pahimmassa murrosiässä. Kirjapainoala tuntui sopivan pojalle. Hän oli siskon poikaystävän järjestämässä työpaikassa puolitoista vuotta ja haki tämän jälkeen työnvälityksestä uutta kirjapaino-oppilaan paikkaa, kenties päästäkseen paremmin etenemään alalla.⁷²⁵ Vanhemmat pystyivät paremmin auttamaan nuorta työpaikalla tai varsinaisessa työnteossa ilmenevissä hankaluuksissa, jos nuoren työ oli luonteeltaan samantyyppistä kuin heillä. Eräs kansakoulupoika kertoi ohjaajan haastattelussa aikovansa ammattikouluun sähköalalle ja haluavansa sähköasentajaksi isän tapaan. Vanhemmat olivat varmasti vaikuttaneet pojan valintaan ja kannattivat suunnitelmaa pojan mukaan näin: ”koska isä osaa neuvoa, tulee vähän parempi pohja”.⁷²⁶

Perheen ja tuttavien sosiaaliset verkostot vaikuttivat myös kansakoulutyttöjen suunnitelmiin. Esimerkiksi eräs koulussa erinomaisesti menestynyt tyttö ajatteli käyvänsä kauppakoulun. Suunnitelmaa oli selvästi hiottu yhdessä vanhempien kanssa, sillä tyttö totesi, että kauppakoulun jälkeen ”isä hommaisi sitten paikan postiin”. Isä samoin kuin tytön isovelit olivat ylipostimiehiä. Perheen äiti oli käynyt töissä tytön ollessa pieni, mutta nyt perheen taloudellinen tilanne oli parempi, eikä tytön sanojen mukaan tämän enää tarvinnut olla töissä.⁷²⁷

Heikkoa tai puutteellista suhdeverkostoa korvasivat ja paikkasivat työnvälitystoimiston nuoriso-osaston välittämät työpaikat. Pelkästään niihin turvautuminen oli kuitenkin

723 Strathdee 2001, 311–314, 316–318.

724 Kansakoulupoika 1950, numero 3.

725 Kansakoulupoika 1968–71, numero 215.

726 Kansakoulupoika 1960, numero 98.

727 Kansakoulutyttö 1960, numero 35.

epävarmempaa kuin henkilökohtaisten suhteiden käyttäminen, ja heikkojen oppilaiden kohdalla ammatinvalinnanohjaaja saattoi todeta toivovansa nuoren löytävän paikan ilman työnvälityksen apua. Esimerkiksi eräs kampaajan ammatista opintoretken myötä kiinnostunut kansakoulutyttö oli opettajan arvion mukaan osaamiseltaan keskitasoa heikompi. Koulussa tyttö oli yleensä yksin eikä osallistunut opetukseen aktiivisesti. Vapaa-aikaa hän vietti suuressa porukassa. Tytön ulkonäkö ei tehnyt vaikutusta ammatinvalinnanohjaajaan, joka arvosteli etenkin tämän meikinkäyttöä. Ohjaaja totesikin toivovansa, että tyttö ”saisi paikan ilman nuorisovälitystä”.⁷²⁸ Toinen kampaajan työtä suunnitellut, mutta myös konttorialaa pohtinut kansakoulutyttö sai vastakkaisen arvion. Ammatinvalinnanohjaaja luonnehti erinomaisesti koulussa menestynyttä tyttöä siistiksi ja asialliseksi. Työnvälitys lupasi hankkia hänelle seuraavana syksynä konttorilähetin paikan, sillä tämä oli ohjaajan mukaan ”varsin miellyttävä ja erittäin hyväkäyttöinen tyttö, jonka kyllä kehtaa lähettää työnantajalle”.⁷²⁹ Julkiselle työnvälitystoimistolle oli tärkeää osoittaa työnantajille pystyvänsä välittämään luotettavaa ja hyvää työvoimaa. Toimiston mainetta oli rasittanut pitkään se, että sen oli katsottu olevan paikka, joka varmistaisi työnsaannin niille, jotka eivät itse pystyneet työtä itselleen hankkimaan.⁷³⁰

Julkisen työnvälityksen merkitys oli kuitenkin kasvamassa. Turun ammatinvalinnanohjaus otti 1960-luvun jälkipuoliskolla käyttöön kansakoulunuorten lyhyet työharjoittelujaksot. Helsingissä harjoittelua järjestettiin aluksi kaupallisen linjan tytöille ja pojille sekä osalle kotitalous-käsityölinjan (tyttö)oppilaita. Joissakin kouluissa opettajat järjestivät harjoittelujaksoja koulutyön lomassa myös pojille. Harjoittelu vakiintui vuosikymmenen vaihteessa, jolloin suurin osa VIII luokkien oppilaista oli kahdessa harjoittelupaikassa kaksi viikkoa kussakin. Työharjoittelua ei tosin tuolloinkaan otettu käyttöön teknillisillä linjoilla, jotka olivat poikaluokkia. Sopivia paikkoja nähtiin olevan vähän eikä toimistossa ollut tarpeeksi ohjaajia järjestämässä niitä.⁷³¹ Työharjoittelu saattoi auttaa tulevaisuudestaan epä tietoisia sopivan alan ja kiinnostavien töiden äärelle. Esimerkiksi eräällä kansalaiskoulutyöllä ei ollut mitään ammatti- tai koulutussuunnitelmia, kunnes hän oli Postisäästöpankissa työharjoittelussa. Hän menestyi työssä opettajanlausunnon mukaan loistavasti ja sai vakinaisen paikan. Esimerkki havainnollistaa myös sattuman suurta merkitystä valintaan.⁷³²

Nuorten sosiaalinen verkosto sekä loi mahdollisuuksia että rajasi tai vähintäänkin suuntasi niitä. Sosiaalinen pääoma antoi suuntaviivoja sille, millaiselta aikuisuus ja työ-

728 Kansakoulutyttö 1960, numero 58.

729 Kansakoulutyttö 1960, numero 85.

730 Vuorjoki 1962, 11–13.

731 Järjestely koski suomenkielisiä VIII luokkien kansakouluoppilaita. Ruotsinkieliset VIII luokkien oppilaat olivat vain yhden viikon pituisen jakson työharjoittelussa, kun taas kaikki IX luokkien oppilaat olivat työharjoittelussa koko kouluvuoden ajan yhtenä päivänä viikossa. Hd:1 Toimintasuunnitelmat 1965–1973, toimintasuunnitelman 1970–1971 liite 2: Kansalaiskoululaisten ohjaus. AVO Hki, HMA; He:2 Toimintakertomukset ja vuositilastot 1958–1972, Vuositilastot ammatinvalinnanohjauksen kenttätöiminnasta toimintavuosina 1.7.1967–30.6.1968, 1.7.1968–30.6.1969, 1.7.1969–30.6.1970 ja 1.7.1970–30.6.1971, Helsinki. AVO Hki, HMA.

732 Kansakoulutyttö 1968–71, numero 181.

elämään astuminen voisivat näyttää. Riippui tapauksesta ja osittain myös näkökulmasta, näyttäytyvätkö sen vaikutukset myönteisinä vai kielteisinä. Tätä voidaan käsitteellistää erottelemalla amerikkalaisen yhteiskuntatieteilijän Robert D. Putnamin tapaan sitova sosiaalinen pääoma (*bonding social capital*) ja yhdistävä tai silloittava sosiaalinen pääoma (*bridging social capital*). Sitovalla sosiaalisella pääomalla viitataan suhteellisen samankaltaisten, kulttuurista yhteenkuuluvuutta tuntevien ihmisten välisiin siteisiin, kun taas yhdistävää sosiaalista pääomaa syntyy keskenään erilaisista taustoista lähtöisin olevien ja toisiaan erilaisina pitävien välille. Molemmat ovat tärkeitä yhteiskunnan toimivuudelle, ja ne vahvistavat toinen toisiaan, mutta varsinkin jälkimmäinen voi lisätä yhteiskuntarauhaa ja ymmärrystä esimerkiksi eri-ikäisten, eri uskontoja edustavien, eri yhteiskuntaluokista tai muuten eri elämäntilanteissa olevien henkilöiden välillä.⁷³³

Sitova sosiaalinen pääoma saattoi estää nuorta tekemästä sellaisia valintoja, jotka olisivat vieneet hänet kauemmaksi senhetkisistä verkostoista. Työväenluokkaisten perheiden nuorilla sitova sosiaalinen pääoma kiinnitti perheeseen ja vanhempien yhteiskunnalliseen asemaan vaikeuttaen nuoria tekemästä sellaisia valintoja, jotka olisivat irrottaneet heidät lähipiiristään sosiaalisesti, kokemuksellisesti ja/tai fyysisesti. Tutuista ihmisistä ja ympäristöstä irtautuminen olisi merkinnyt heittäytymistä tuntemattomaan.⁷³⁴ Eri yhteiskuntaluokkia koskevissa tutkimuksissa on lisäksi huomattu työväenluokkaan kuuluvien henkilöiden korostavan yhdessäoloa ja hauskanpitoa lähipiirin kesken ilman suorittamisvelvoitteita tai paineita saada jotain aikaan. Sen sijaan keskiluokan jäsenillä on tarve käyttää vapaa-aikansa hyödyllisesti ja jalostaa omaa sosiaalista ja kulttuurista pääomaansa myös vapaa-aikanaan.⁷³⁵

Sitovan sosiaalisen pääoman jarruttavasta ja epävarmuutta aiheuttaneesta vaikutuksesta oli viitteitä erityisesti viimeisen otosajankohdan työväenluokkaisissa oppikoululaisissa. Koulumenestys, lukuhalut ja opinahjossa viihtyminen eivät saaneet kaikkia varmoiksi siitä, että heidän kannattaisi jatkaa opintoja lukiossa. Vaikka perheellä olisi ollut taloudellinen mahdollisuus tukea jatko-opintoja ja vanhemmat olisivat suhtautuneet koulutautumiseen myönteisesti, monet työväenluokkaisesta perheestä lähtöisin olevat nuoret tarvitsivat ammatinvalinnanohjaajan vahvistusta oppikouluopintojen jatkamiseen. Näille nuorille ei ollut edes selvää, mihin lukio-opinnot voisivat heidät viedä. Suuren valinnan hetkellä oli huomattavasti vaikeampi hypätä tuntemattomaan kuin sellaiseen, josta oli edes jonkinlainen aavistus lähipiirin kautta.⁷³⁶

Esimerkiksi eräs oppikoulutyttö ei ollut varma lukioon menosta. Ennen kaikkea häntä mietitytti linjavalinta. Maalarimestarin ja lastenhoitajan tyttären vuotta vanhempi sisko

733 Putnamin analyysi kohdistuu yhteiskunnan makrotasolle keskittyen yhteisöjen rakentumiseen. Bourdieun sosiaalisen pääoman käsite sen sijaan keskittyy yksilöihin ja heidän mahdollisuuksiinsa menestyä luokkataistelussa, mikä sopii paremmin tämän työn yksilö- ja perhelähtöiseen näkökulmaan. Putnamin erottelu selvittää sosiaalisen pääoman erityyppisiä vaikutuksia. Siisiäinen 2003. Silloittavan pääoman merkityksestä katso myös Granovetter 1973, erityisesti 1371–1373.

734 Holland & Thomson 2012, 98; Naumanen & Silvennoinen 2010, 77–78.

735 Skeggs 2012, 146–147.

736 Esimerkiksi oppikoulupojat 1968–71, numerot 15, 16, 20, 27, 108 ja 203. Katso myös Niemi 2016, 146.

oli lukiossa matemaattisella linjalla, joten malli löytyi läheltä, mutta esimerkki ei rohkaisut häntä. Siskon numerot olivat laskeneet VI luokalla, vaikka tämä teki ”paljon laskuja joka päivä”. Tyttö epäroi lukiovalintaa peläten epäonnistumista.⁷³⁷ Eräs kirvesmiehen ja kotirouvan poika puolestaan hakeutui ammatinvalinnanohjaukseen, koska ”ei tiedä [lukion linja]systeemiä tarkkaan”. Hän halusi lukioon ja oli todistusarvosanojen perusteella erinomainen oppilas, joka oli siirtynyt oppikouluun jo kansakoulun kolmannelta luokalta. Kotona häntä ei osattu neuvoa lukiovalintoihin liittyen, vaikka vanhemmat olivat ehdotelleet jo yliopisto-opintojakin. Poika suhtautui lukiota koskeviin valintoihin vakavasti ajatellen jo seuraavaa askelmaa opinnoissa ja niissä menestymistä.⁷³⁸

Sosiaalinen pääoma sitoi ja rajoitti nuoren päätöksentekoa hyvin konkreettisesti, jos hänelle oli luvassa työtä samassa paikassa, jossa hänen vanhempansa tai muut lähipiirin jäsenet toimivat. Erään kansakoulutyttö vanhemmat työskentelivät puistovahtina ja siivoojana. Tyttö itse oli kiinnostunut apuhoitajan tai kampaajan ammasteista, mutta ei halunnut pyrkiä ammattikouluun. Isä suhtautui tyttärensä mahdollisuuksiin hyvin skeptisesti. Hän sanoi, ettei tyttö työskennellyt pitkäjänteisesti eikä jaksaisi siksi käydä ammatinvalinnanohjaajan suosittelemaa ammattikoulua. Sen sijaan isä näki parhaana vaihtoehtona, että tyttö ryhtyisi äitinsä avulla siivoojaksi.⁷³⁹ Vanhempien esimerkki ja mielipide painoivat myös erään oppikoulupojan tapauksessa, mutta hänen kohdallaan ne tekivät nuoren suunnitelmista erittäin kunnianhimoisia. Nuori totesi ammatinvalinnanohjaajalle menevänsä lukioon keskivertoa heikommasta koulumenestyksestä huolimatta. Ohjaajan kanssa he suunnittelivat pojan opiskelevan tämän jälkeen ekonomiksi ruotsinkielisessä kauppakorkeakoulussa tai kansantaloustiedettä yliopistossa. Joka tapauksessa päämäärä oli selvä: hänestä tulisi perheyrittäjän toimitusjohtaja isänsä jälkeen.⁷⁴⁰

Nuorilla oli kuitenkin myös yhdistävää sosiaalista pääomaa, jonka perusteella heidän oli mahdollista suunnitella tehtävää, joka ammatilliselta asemaltaan poikkesi oman perheen yhteiskuntaluokasta eikä välttämättä ollut myöskään suoraviivaisesti sovitettavissa heidän siihenastiseen koulutaustansa. Sukulaisten tai tuttavien välityksellä saattoi päästä alalle, jolle oli vaikea päästä ilman suhteita. Esimerkiksi erään kansakoulupojan eno työskenteli hammaslääkärin assistenttina. Poika suunnitteli ryhtyvänsä hammasteknikoksi ja sanoi tietävänsä ammatista, koska äidin veli oli kertonut siitä. Poika tiesi hammasteknikolta vaadittavan taitavaa kättä ja ammatin hyvinä puolina hän piti sitä, ettei se ollut raskasta ja että siinä sai olla sisätiloissa. Kansakoululaisen suunnitelma oli toimia ensin juoksupoikana kerätäkseen rahaa koulutusta varten. Ammatinvalinnanohjaajakin suositteli pojalle hammasteknikon ammattia, ”jos vain pääsee alalle” eli saa harjoittelupaikan.⁷⁴¹ Eräs toinen kansakoulupoika aikoi puolestaan mainospiirtäjäksi. Hänen isänsä oli vaatturi ja äiti kotirouva, mutta isän veli työskenteli pojan suunnittelemassa ammatissa. Poika

737 Oppikoulutyttö 1968–71, numero 71.

738 Oppikoulupoika 1968–71, numero 16.

739 Kansakoulutyttö 1968–71, numero 198.

740 Oppikoulupoika 1968–71, numero 129.

741 Hammasteknikoksi valmistuminen vaati neljän vuoden harjoitteluaikaa. Kansakoulupoika 1950, numero 12.

piti piirtämisestä, ja mainospiirtäjän ammatissa häntä kiinnosti työn sisällön lisäksi hyvä toimeentulo. Myös opettaja kehui pojan piirustustaitoa ja hyvää mielikuvitusta arvelleen ammattisuunnitelman olevan osuva ”mikäli toteutettavissa” – näin opettajakin viittasi pojan tulevaisuuden riippuvan hänen suhdeverkostostaan.⁷⁴²

Perheellä oli suurin merkitys nuoren sosiaalisen pääoman muodostuksessa, mutta nuori saattoi myös itse solmia suunnitelmiinsa vaikuttavia kontakteja. Viimeaikainen nuorisotutkimus on korostanut lasten ja nuorten kartuttavan itse aktiivisesti omaa sosiaalista pääomaansa.⁷⁴³ Omalla tutkimusajanjaksollani perheellä oli kuitenkin keskeisempi merkitys kuin nyky-yhteiskunnassa ja nuoren mahdollisuudet toimia ”irralaan” perheestään olivat rajatummalla. Oman toiminnan merkitystä kuvaa kuitenkin erään kansakoulupojan tapaus. Hän suhtautui välinpitämättömästi koulun ja kävi sitä epäsäännöllisesti. Huono todistus ei poikaa huolettanut. Hänellä oli aiempaa työkokemusta lähetin tehtävistä, ja hän toimi koulun ohessa iltaisin paikannäyttäjänä elokuvateatterissa. Sen ylivahtimestari työskenteli päivisin suuressa työnantajakärjessä, mistä hän oli luvannut pojalle paikan vahtimestarin apulaisena tämän suorittua asevelvollisuuden. Muodollisen koulutuksen kautta hankittavaa osaamista tehdastyöläisäidin poika ei kokenut tarvitsevansa. Tärkeintä oli, että hän pääsisi töihin.⁷⁴⁴

Niin ikään nuoren sosiaaliseen pääomaan kuuluivat hänen ystävyysuhteensa muihin nuoriin koulussa ja sen ulkopuolella. Asiasta olivat kiinnostuneita myös ammatinvalinnanohjaajat, jotka kysyivät vuoden 1960 haastatteluissa nuorten ystäväpiiristä pyytäen heitä arvioimaan toveriensa lukumäärää ja läheisyyttä sekä yhdessäolotapoja ja -paikkoja. Nuorelta kysyttiin myös, kuuluiko hänen ystäväpiiriinsä vastakkaisen sukupuolen edustajia. Tovereilla oli suuri merkitys koulussa viihtymiseen, opiskelumotivaatioon ja koulumenestykseen. Luokkatovereilta saadaan konkreettista apua tehtävien suorittamisessa ja oppimisessa. Yleisellä tasolla heidän vaikutuksensa näkyy siinä, otetaanko kaikki mukaan vai suljetaanko jotkut ulkopuolelle välitunnilla tai ryhmiä tai pareja muodostettaessa. Lapsi ja nuori, joka torjutaan, alkaa yleensä passivoitua ja olla vähemmän kiinnostunut myös opetuksesta. Ulkopuolelle jääminen muokkaa lapsen ja nuoren käsitystä itsestään. Sosiaalinen torjunta ja hylkääminen saattavat vaikuttaa aivojen kehitykseen ja tuottaa fyysisistä kipua ja oireilua.⁷⁴⁵

Eräs oppikoulutyttö kertoi kahden ystävän pettäneen hänen luottamuksensa, koska nämä olivat laverrelleet muille tytön henkilökohtaisista asioista. Tämän takia hän päätti, ettei enää olisi näiden kanssa. Tyttö itse liitti levottomuuden ja keskittymiskyvyttömyyden alkamisen ystävyysuhteiden katkeamiseen. Hän totesi olevansa koulutyössä huolimaton ja kärsimätön eikä jaksanut yrittää, ellei heti ymmärtänyt. Nuori itse sanoi käytöksensä tai ainakin tunteensa itsestään muuttuneen: ”huvittaisi lukea läksyjä, mutta ei saa mitään päähän, ei jaksa keskittyä”. Tyttö ei puhunut kotona asioistaan, sillä suhteet varatuomari-

742 Kansakoulupoika 1950, numero 60. Mainospiirtäjäksi pyrkineistä katso luku 15.3.

743 Holland, Reynolds & Weller 2007.

744 Kansakoulupoika 1950, numero 1.

745 Ladd, Herald-Brown & Kochel 2009, 323–328. Ystävyysuhteiden ja opinnoissa menestymisen välisestä yhteydestä katso Smith & Skrbis 2016.

isään ja arkistossa työskentelevään konttoristiäitiin eivät olleet läheisiä, ja hän kinasteli jatkuvasti abiturienttisiskon kanssa.

Tyttö jättäytyi tahallaan luokalleen ja tuli uudelleen ammatinvalinnanohjaajan jutuille seuraavana syksynä. Tuolloin asiat olivat menossa parempaan päin: koulu tuntui mukavammalta, hän oli ystävästynyt uusien luokkatovereiden kanssa ja välit siskoon olivat parantuneet. Vaikka tyttö jätti itse itsensä ystäväpiiriin ulkopuolelle katkaisemalla välit juoruileviin ystäviinsä, tapaus osoitti sosiaalisten suhteiden suuren merkityksen murrosikäisen viihtymiselle koulussa ja sille, että koulunkäyntiin ja tulevaisuuden pohdintaan pystyi keskittymään. Tyttö käytti paljon aikaa ystävyysuhteiden pohtimiseen ilman, että hän olisi voinut puhua asiasta kenenkään kanssa. Käydessään toistamiseen keskikoulun päättöluokkaa hänen jatkosuunnitelmansa tarkentuivat. Lastenhoitajan sijaan hän pohti sairaanhoitajan tai terveystieteiden ammatteja. Vanhempien kanssa oli puhuttu myös mahdollisuudesta kokeilla VI luokkaa ja päättää sitten, jatkaako lukiossa vai ei.⁷⁴⁶

7.4 YKSILÖLLISIÄ TEKIJÖITÄ

Nuoren suunnitteleman koulutuksen pituuteen ja ammattiasemataivoitteeseen vaikuttivat myös yksilölliset tekijät. Nämä saattoivat suunnata suunnitelmia eri tavoin kuin hänen perheensä taloudellinen, kulttuurinen ja sosiaalinen pääoma olisivat viitoittaneet. Tärkein tällainen tekijä oli oppilaan terveydentila. Ammatinvalinnanohjaajat kiinnittivät asiaan huomiota tiedustelemalla oppilailta heidän ”sairauksia, vajuuuksia ja vammoja” sekä pyytämällä kaikista nuorista lääkärinlausunnon. Myös opettaja saattoi ottaa lausunnossaan kantaa oppilaan terveydentilaan. Sillä oli merkitystä paitsi yksilön valinnan kannalta, myös yleisemmällä tasolla. Terveydentilan paranemisen on esitetty olleen erittäin merkityksellinen koulutuksen yleistymisen mahdollistanut tekijä, jopa ennakkoehto, esimerkiksi 1900-luvun alkupuolen Yhdysvalloissa. Lapsuus- ja nuoruusiän terveydentila vaikutti mahdollisuuksiin osallistua koulutukseen, ja se saattoi myös vaikuttaa perheiden päätöksiin siitä, kenet tai keitä lapsista koulutettiin pisimmälle.⁷⁴⁷

Ammatinvalintaa rajoittaneet piirteet saattoivat olla niin fyysisiä kuin psyykkisiäkin. Heikko ruumiinrakenne tai huono yleiskunto vaikuttivat sopivuuteen, vaikka koneet ja automatisointi ottivat vähitellen kannettavakseen raskaimmat työvaiheet. Vaikea käsihiki tai allergiat estivät esimerkiksi kampaajan tai kosmetologin haaveet. Ammatinvalinnanohjaaja kiinnitti huomiota myös nuorten ulkonäköön etenkin tyttöjen kohdalla. Ohjaaja teki eräästä kansakoulutyöstä seuraavat muistiinpanot: ”Siisti asu. Sievähäkö, tumma. Heleä iho. Vilkas, puhelias, huoleton ja hieman ylimielinen. Ulkomuodoltaan sopii hyvin konttoriin ja myymälään.” Tytöllä itsellään ei ollut ammattisuunnitelmia, mutta hänen vanhempansa suosittelivat konttorialaa. Myymälätyötä hän oli kokeillut, mutta ei ollut siinä viihtynyt. Ohjaaja piti ulkonäköä yhtenä ammatinvalintaan vaikuttavana tekijänä

⁷⁴⁶ Oppikoulutyttö 1960, numero 4.

⁷⁴⁷ Parman 2015, 30–32, 61–62. Ns. fysiologisen ja inhimillisen pääoman yhteyksistä katso myös Saaritsa 2016.

ja tarjosi sen perusteella epätietoiselle tytölle ammatteja, jotka olivat yleisesti kansakoulutyttöjen suosiossa.⁷⁴⁸

Joillakin nuorilla oli kuitenkin vakavampia terveydellisiä ongelmia kuin ulkonäköön vaikuttanut akne tai latuskajalat, joiden vuoksi pitkäkestoista seisomista vaatineet ammatit olivat poissuljettuja. Erityisen paljon merkintöjä oli vuoden 1950 kansakoulupojilla, jotka kuuluivat perhetaustaltaan kahteen korkeampaan yhteiskuntaluokkaan ja suunnittelivat työväenluokkaista ammattia itselleen. Näistä 22 pojasta vain kuusi sai täysin ”normaalin” paperit, ja yhden pojan kohdalla merkinnän syy oli vasenkätisyys.⁷⁴⁹ Vasemman käden käyttämisestä oli merkintä myös erään toisen pojan asiakirjoissa, mutta sen lisäksi hänen mainittiin kärsivän psykopatiasta. Lääkärin mukaan poika käyttäytyi levottomasti ja ajatuksen toiminta oli hidasta, mutta opettaja ei viitannut asiaaliseen persoonallisuushäiriöön. Rakennusmestari-isän ja konemaalarina työskennelleen äidin poika totesi haluavansa töihin, joissa ”ei tarvitse ajatella paljon mitään”. Hänen ensisijainen ammattisuunnitelmansa oli puuseppä, mitä myös vanhemmat kannattivat.⁷⁵⁰

Vain yhden tytön viitattiin kärsivän psykopatiasta.⁷⁵¹ Tytöillä yleisempi psyykeen liittynyt ongelma oli neurastenia, johon viitattiin neljän kansakoulutytön lääkärintoiminnassa. Heidänkään kohdalla diagnosoinnin tausta – tai se, kuinka pienestä tai suuresta ongelmasta heikkohermoisuudessa oli kysymys – ei käy ilmi.⁷⁵² Osa lääkärinlausuntoon merkityistä vammoista tai vaurioista saattoi kuitenkin selvästi vaikuttaa koulunkäyntiin. Tapaturma tai sairaus häiritsivät nuoren toimintakykyä ja kehitystä esimerkiksi erään 8–9-vuotiaana auton alle jääneen tytön ja erään kroonisesta munuaistaudista kärsineen tytön tapauksissa. Molemmat kävivät apukoulua, ja heillä oli vaatimattomat suunnitelmat. Liikenneonnettomuudessa ollut tyttö toimi päähän saadusta vammasta johtuen hitaasti, arasti ja jähmeästi, ja hänen kotitaloustöihin liittyneet suunnitelmansa poikkesivat suuresti hänen isosiskojensa aikeista. Vanhempi heistä oli suorittanut ylioppilastutkinnon, ja toinen kävi keskikoulun viimeistä luokkaa.⁷⁵³ Munuaistautia poteneen tytön reagointi oli tavallista hitaampaa, ja hän oli väsynyt ja haluton. Tytön mielipiteistä tai aikeista eivät vanhemmat, opettaja tai ammatinvalinnanohjaajakaan päässeet selville.⁷⁵⁴

Apukoulun käyminen ei kuitenkaan aina tarkoittanut muita vaatimattomampaa tavoitteenasettelua ammattiasemasuunnitelmissa tai välttämättä sitäkään, että henkilö olisi ollut pysyvästi ikätovereidensa kehityksestä jäljessä. Heikkolahjaisuuden määrittelyyn ja apukouluun siirtymiseen liittyi tulkintaa ja neuvotteluväriä. Esimerkiksi eräällä tytöllä

748 Kansakoulutyttö 1960, numero 47.

749 Kansakoulupoika 1950, numero 89. Vasenkätisyyttä oli pidetty aiemmin merkinä tavallista heikommasta älykkyydestä, ja sekä vanhemmat että opettajat yrittivät kitkeä tätä ”tapaa” pois. Esimerkiksi Salokannel, Juho: Vasenkätiset lapsemme. *Koti* 7–8/1955.

750 Kansakoulupoika 1950, numero 92.

751 Koko aineistossa psykopatiaan viitattiin seuraavien henkilöiden lääkärintoiminnassa: kansakoulupojat 1950, numerot 1, 19, 22, 54 ja 92; kansakoulupoika 1960, numero 11; kansakoulutyttö 1950, numero 30.

752 Kansakoulutyöt 1950, numerot 11, 81, 91 ja 101.

753 Kansakoulutyttö 1960, numero 64. Apukoulusta katso myös aineistoanalyttinen selvitys (liite 1).

754 Kansakoulutyttö 1960, numero 32.

oli ollut luki- ja kirjoitusvaikeuksia alaluokilla. Kasvatusneuvolan tutkimuksissa hänet oli 11-vuotiaana määritelty älyllisesti heikkolahjaiseksi ja psyykeltään herkäksi. Hän kävi kuitenkin tavallista luokkaa kansakoulussa ja suoritti myöhemmin kauppakoulun Eiran kauppaoppilaitoksessa Viiskulmassa.⁷⁵⁵ Lääkäri kuvaili erästä poikaa lausunnossaan debiiliksi, vaikka tämä ei ollutkaan apukoululuokalla. Opettaja arveli lausunnossaan, että Pelastusarmeijan poikakodissa asuminen haittasi pojan kehitystä. Aineistosta ei selviä, minkä vuoksi poika ei asunut äitinsä ja isäpuolen kanssa. Opettaja oli tosin maininnut merikapteeni-isäpuolen olleen alkoholisti. Poika suunnitteli autonkuljettajaksi ryhtymistä, ja hän itse hankki paikan bussipoikana heti koulun päättymisen jälkeen.⁷⁵⁶

Vanhemmat eivät välttämättä suostuneet lapsensa siirtämiseen apukouluun, vaikka opettajat olisivat tätä suositelleet, sen verran suuri stigma sen käymiseen liittyi. Erään tytön vanhemmista sisaruksista yksi oli ylioppilasmerkonomi, toinen abiturientti, kaksi oli käynyt keskikoulun ja yksi kävi parhaillaan kauppakoulua. Näin pitkälle koulutetun sisarusparven metallityömiehisä ja kotirouvaäiti eivät halunneet kuopuksestaan apukoululaista.⁷⁵⁷ Eräs toinen kansakoulutyttö oli puolestaan jättänyt tyhjäksi tai vastannut ”en tiedä” lähes kaikkiin ammatinvalinnanohjauslomakkeen kysymyksiin. Hän kertoi pitävänsä musiikista ja haaveilevansa pianistin ammatista. Tytön koulumenestys oli selvästi keskitasoa heikompaa, ja opettajat olivat ehdottaneet hänen siirtämistään apukouluun. Ammatinvalinnanohjaaja oli kirjannut suosituksiin ainoastaan ”ei voi ehdottaa mitään. Isä hoitane.” Keskosena syntyneen tytön isä toimi professorina, ja perheen yhteiskunnallinen asema turvasi tytön tulevaisuuden.⁷⁵⁸

Kansakoulupoikien lääkärinlausunnoissa oli myös mainintoja ryhtivirheestä, kumaraselkäisyydestä, heikosta kehonrakenteesta ja lihaksistosta, keuhkosairaudesta sekä sydänviasta.⁷⁵⁹ Näissä tapauksissa ammatinvalinnanohjaus yritti huomioida nämä rajoitteet ja löytää työpaikan, jossa niistä ei olisi haittaa. Terveydelliset syyt olivat kuitenkin saattaneet vaikuttaa valintoihin jo aiemmin muokkaamalla nuoren odotuksia ja käsitystä itsestään. Esimerkiksi erään toimittajaperheen tyttären kuulo oli heikentynyt tulirokon seurauksena niin, ettei tämä ollut halunnut mennä oppikouluun. Tytön suunnitelmana oli kouluttautua koruompelijaksi ammattikoulussa.⁷⁶⁰ Toisella tytöllä aivokalvontulehdus oli kuurouttanut vasemman korvan kokonaan ja heikentänyt myös oikean korvan kuuloaistia. Varsinaisen kansakoulun tyttö oli käynyt huonokuuloisten luokalla, ja vasta jatkoluokilla hän oli mennyt tavalliselle luokalle. Oppivelvollisuuden jälkeen tyttö jäi hoitamaan perheensä taloutta, mutta aikoi 16 vuotta täytettyään pyrkiä konttorialalle äitinsä ja kahden oppikoulua käyneen isosiskonsa tavoin.⁷⁶¹ Myös näkökykyä koskevat aistivammat rajoittivat nuorten mahdollisuuksia työelämässä. Toisen silmän sokeus, likinäköisyys ja värisokeus pysäyttivät poikien liikenteen pariin

755 Kansakoulutyttö 1968–71, numero 122.

756 Kansakoulupoika 1950, numero 50.

757 Kansakoulutyttö 1968–71, numero 120.

758 Kansakoulutyttö 1950, numero 99.

759 Kansakoulupojat 1950, numerot 3, 11, 13, 25, 36, 54, 66, 67, 69, 81 ja 108.

760 Kansakoulutyttö 1960, numero 43.

761 Kansakoulutyttö 1960, numero 94.

kohdistuvat haaveet. Etenkin autonkuljettajan ammatti heiltä torjuttiin tiukasti.⁷⁶²

Terveydentilaan kiinnitettiin eniten huomiota 1950-luvun alussa. Esimerkiksi kansantaudin asemaan päässyt, erityisesti työikäisiä surmannut ja pisaratarjuntana helposti levinnyt tuberkuloosi oli alkanut yleistyä sotavuosina uudelleen 1930-luvun myönteisen kehityksen jälkeen. Laajamittaiset BCG-rokotukset ja uudet kemoterapia-aineet saatiin käyttöön 1950-luvun vaihteessa.⁷⁶³ Esimerkiksi eräs kansakoulupoika, jonka koululääkäri totesi taipuvaiseksi tuberkuloosiin, luopui graafisen alan suunnitelmista. Sen sijaan hän jäi vahtimestarin apulaiseksi erääseen ministeriöön.⁷⁶⁴

Vaikka tilanne alkoi jo 1950-luvun alussa helpottaa, sairastunut joutui kantamaan leimaa koko ikänsä. Esimerkiksi eräs vuonna 1942 syntynyt nainen oli sairastanut nuoruudessaan keuhkotuberkuloosin. Pari vuotta parantolassa vietettyään ja sen aikana oppivelvollisuutensa suoritettuaan ”ei kukaan uskaltanut olla mun kanssa, naapurit kielsi lapsiaan tapaamasta minua”. Hän oli huomannut, että jos mainitsi taustastaan työnantajalle, hän ei saanut töitä. Nainen totesikin: ”en puhu siitä ellei ole pakko.” Ammatinvalinnanohjauksen kautta hänelle järjestyi Helsingissä paikka Tuberkuloosiliiton järjestämälle toimistotyökurssille.⁷⁶⁵ Sairauksien hoitokeinot ja -resurssit olivat hyvin vaatimattomia vielä 1970-luvun alussakin. Myös sellaiset pitkäaikaissairaudet, jotka nykyään ovat hoidettavissa ja hallittavissa, herättivät vahvoja ennakkoluuloja. Eräällä 1940-luvun alussa syntyneellä miehellä oli vaikeuksia saada töitä 1970-luvun vaihteessa. Hän oli kouluttautunut jalkinekorjaajaksi, mutta ”kun [mahdolliset työnantajat] saavat tietää että olen sokeritautinen, nousee tie pystyyn”.⁷⁶⁶

Panostukset terveydenhuoltoon olivat välttämättömiä. Tilannetta paransi muun muassa 1950–1960-luvulla rakennettu keskussairaalaverkosto, ja sairastumisen yksilöihin ja perheisiin kohdistunutta taloudellista taakkaa kevensi vuonna 1963 säädetty sairausvakuutuslaki.⁷⁶⁷ Vuonna 1944 voimaan tulleiden kunnankätilöitä, kunnallisia terveysisaria sekä kunnallisia äitiys- ja lastenneuvoloita koskevien lakien myötä annettiin tärkeä panos. Äitiyshuolto tarjosi ainoan kattavan julkisen ja ennalta ehkäisevää terveydenhuoltoa tarjonneen järjestelmän ennen vuonna 1972 säädettyä kansanterveyslakia. Väestöpoliittisessa keskustelussa nimenomaan äitien ja lasten terveys määriteltiin maan tulevaisuuden kannalta elintärkeäksi. Vuoteen 1960 mennessä alle 14-vuotiaiden kuolleisuus oli Suomessa laskenut yhtä alhaiselle tasolle kuin muissa Pohjoismaissa, mutta

762 Kansakoulupoika 1950, numero 3 ja 66; kansakoulupoika 1960, numero 33.

763 Kuusi 2003a, 33–37.

764 Kansakoulupoika 1950, numero 17. Tuberkuloosiviittaus vaikutti myös erään kansakoulutyön suunnitelmiin. Ammatinvalinnanohjaaja torjui tämän aikeen suunata talousalalle, ja sen sijaan tyttö hakeutui konttoritöihin. Kansakoulutyttö 1950, numero 6.

765 Hg:133 Perus- ja työnhakijakortit, otanta/tytöt 3272/1971. AVO Hki, HMA. Tämä Pohjois-Suomessa syntynyt ja varttunut henkilö ei kuulu otoksiini.

766 Hg:126 Perus- ja työnhakijakortit, otanta/pojat 2547/1971. AVO Hki, HMA. Henkilö ei kuulu otoksiini.

767 Sairausvakuutuslaki käsitti koko väestön, ja sen kustannukset katettiin vakuutettujen ja työnantajien maksuilla sekä valtiovallan tuella. Sairastuneelle korvattiin osa lääkärinpalkkioista, lääkkeistä, tutkimuksista ja hoidon vuoksi välttämättömistä matkoista. Lisäksi 16–65-vuotiaille korvattiin sairauden pitkittyessä työtulojen menetyksiä, ja lain nojalla maksettiin myös raskaudesta ja synnytyksestä aiheutuneita kustannuksia. Lisäksi se sisälsi yhdeksän viikon äitiysrahan.

sitä vanhemmissa ikäryhmissä Suomi erottui niistä etenkin miesten korkeammalla kuolleisuudella. Kuten koulutustarjonnan suhteen, myös terveyden- ja sairaanhoidon osalta tilanne oli Suomessa hyvin epätasainen. Vielä 1960-luvun alussa neljä viidesosaa lääkäreistä toimi kaupungeissa ja peräti neljä kymmenestä harjoitti ammatiaan Helsingissä.⁷⁶⁸

Tuberkuloosia vaarattomampi, mutta sitä yleisempi sairaus ammatinvalintaikäisten nuorten kohdalla oli struuma. Kilpirauhasen liikakasvu johtui liian vähäisestä jodin saannista. Ruokasuolaan alettiin tämän vuoksi lisätä 1950-luvulta lähtien jodia. Suurentuneen kilpirauhasen aiheuttama haitta oli ennen kaikkea kosmeettinen. Struuma oli tytöillä yleisempi, ja heidän kohdallaan pieneenkin struumaan saatettiin kiinnittää erityistä huomiota, sillä ulkonäön merkitys ammatinvalintaan ja työmarkkinoille sijoittumiseen oli heillä poikia suurempi.⁷⁶⁹ Kansanterveydellisten ongelmien muuttuminen kuvastaa kehitysmaa-Suomen muuttumista vähitellen hyvinvointi-Suomeksi. Vuonna 1940 mietintönsä antanut Kansanravitsemuskomitea oli nostanut vakavimmiksi terveysongelmiksi Suomessa tuberkuloosin, riisitaudin, aliravitsemuksen, hammassairaudet, struuman ja sisälmysloiset. 1960-luvun lopulla Lääkintöhallitus nosti ”uusina” kansansairauksina esiin sydänsairaudet, psyykkiset häiriöt, tapaturmat ja vanhenemiseen liittyneet kuluissairaudet.⁷⁷⁰

Kulttuurisen pääoman yhteydessä käsiteltiin perheen, ennen kaikkea nuorten vanhempien suhtautumista koulunkäyntiin ja tämän merkitystä koulumenestykseen, joka vaikutti osaltaan jatkovaihtoehtoihin ja kietoutui myös muihin tekijöihin, kuten nuoren omaan koulunkäyntimotivaatioon ja suhteisiin opettajiin. Oppikoululainen saattoi kiinnostua työväenluokkaisesta, niin sanotun kansakoulupohjaisen ammatin suunnittelusta, jos hän oli kyllästynyt teoreettiselta tuntuvaan koulunkäyntiin, hänellä oli keskittymisvaikeuksia tai suoranaista lukahaluttomuutta.⁷⁷¹ Opinnoissa menestymisen kannalta huono kierre saattoi alkaa kummastakin suunnasta. Heikko koulumenestys ohjasi nuoren ymmärrystä omista kyvyistään, ja jos opettajat vahvistivat oppilaan omakuvaa huonona oppilaana, tämä saattoi vähentää oppilaan koulunkäyntimotivaatiota entisestään. Toisaalta valmiiksi heikko opiskelumotivaatio saattoi johtaa siihen, ettei nuori opiskellut kunnolla, mikä vuorostaan heikensi arvosanoja. Molemmista tapauksista koulunkäynnin kannalta erityisen vahingollista oli, jos nuori ei pitänyt koulussa menestymistä merkityksellisenä tulevaisuudelleen eikä siksi arvostanut sitä.

Ehtojen saaminen ja luokalle jääminen oli yleistä oppikoulussa. Kaikista pojista sekä keskimmaisessä että viimeisessä otoksessa neljä kymmenestä oli jäänyt luokalle aiemmin.

768 Wrede 2003, 58–59; Helén & Jauho 2003, 20; Saarivirta, Consoli & Dhondt 2010, 31–32, 35; Harjula 2007, 55–65, 77–79, 83.

769 Kansakoulupojat 1950, numerot 22, 45 ja 121; kansakoulutyöt 1950, numerot 22, 28, 30, 50, 65, 78 ja 95; oppikoulutyöt 1950, numerot 5, 16, 18, 26, 83, 85, 97 ja 100; Salmi, Anja-Maija & Salmi, Heikki A.: Ammatinvalinnanohjaus ja lääkäri. *Ammatinvalinta* 2/1959, 5. Yhdenkään oppikoulupojan lääkärinlausunnossa ei viitata struumaan. Vuoden 1960 otosten nuorilla ei kenelläkään mainita struumaa lääkärinlausunnossa.

770 Harjula 2007, 64, 104.

771 Esimerkiksi oppikoulupojat 1960, numerot 62, 107 ja 114; oppikoulutyöt 1960, numerot 5, 13, 44, 86 ja 99.

Vuoden 1960 otoksen tytöistä kolmannes ja viimeisen otosajankohdan tytöistä viidennes oli tuplannut jonkin luokan. Luokalle jääminen saattoi joissain tapauksissa olla tietoista, etenkin myöhemmässä lukiovaiheessa. Tuplaamalla oppilas pyrki varmistamaan paremmat arvosanat, joilla oli merkitystä jatkokoulutuspaikkaa hakiessa.

Keskikoulun opetussuunnitelma valmensi nuoria lukio-opintoihin, jotka eivät kuitenkaan houkutelleet kaikkia oppikoululaisia – siitäkkin huolimatta, että opettajat näkivät heidän jatkomahdollisuutensa hyvinä. Nuoret olivat saattaneet huomata omien mielenkiinnonkohteidensa olevan käytännönläheisempiä kuin työt, joihin oppikoulu heitä valmensi. Kuitenkaan heille ei suinkaan ollut samantekevää millaiseen työhön he päätyisivät. Monilla oli kesätyökokemusta, jonka perusteella he saattoivat torjua voimakkaasti tällaiset ammattitaitoa vain vähän tai ei lainkaan vaatineet työt. Työn kokeminen helpoksi ja yksinkertaiseksi ei herättänyt oppikoululaisissa intoa hakeutua tällaisiin tehtäviin. Esimerkiksi varasto-oppilaana ja postinjakelijana aiempina kesinä ollut poika totesi, etteivät tehtävät olleet olleet erityisen mukavia. Sen sijaan hän työskentelisi mielellään tekniikan parissa autokorjaamossa tai radioteollisuudessa.⁷⁷² Suunnittelun ammatin ammattiaseman vaatimattomuus ei tarkoittanut tyytymistä mihin tahansa. Päinvastoin, tietyt ammatit merkitsivät joillekin nuorille – ainakin silloin, kun he vasta pohtivat valintaansa – suurimpien haaveidensa toteutumista. Tietyn tulevaisuudennäkymän toivottavuus riippui henkilöstä, ja tietyn ammatin arvostuskin saattoi erota merkittävästi yleisestä ammattien arvostuksesta.

Vaikka koulunkäynti ei yleisesti ottaen olisi maistunutkaan, kouluaineiden joukossa saattoi olla joitakin sellaisia, jotka kiinnostivat ja suuntasivat tulevaisuudensuunnitelmia. Käsitöistä kiinnostuneet oppikoulutyöt suunnittelivat ompelijan ammattia tai yleisemmin käsityöalaa,⁷⁷³ kun taas piirustuksesta pitäneet aikoivat esimerkiksi somistajiksi.⁷⁷⁴ Ehkä juuri se, että nämä tytöt eivät yleisesti ottaen viihtyneet koulussa, sai heidät kiinnittämään huomiota mieluisiin kouluaineisiin. Näissä aineissa saadut onnistumisen kokemukset muokkasivat heidän käsitystään itsestään ja suuntasivat aikeita. Jotkut nuoret eivät olleet välttämättä missään vaiheessa olleet itse innostuneita oppikouluopinnoista, vaan he olisivat mieluummin suorittaneet oppivelvollisuutensa kansakoulussa. Kansakoululaisten joukossa olikin sellaisia, jotka olivat jättäneet keskikoulun kesken ja viihtyivät nyt kansakoulussa erinomaisesti. Oppikoulussa heillä saattoi olla jokin tietty aine, joka ei ollut ottanut sujuakseen missään vaiheessa. Oppivelvollisuuskouluun vaihtaminen tai sopiminen vanhempien kanssa siitä, että oppikouluopintoja ei tarvitsisi jatkaa keskikoulun jälkeen, saattoi olla suuri helpotus.⁷⁷⁵

Lukuhaluttomuus tai huono koulunkäyntimotivaatio eivät aina yhdistyneet huonoon koulumenestykseen tai heikkoihin tuloksiin psykologisissa testeissä. Vaikka odotusarveteorian mukaan aiemmat kokemukset ja käsitys omasta osaamisesta vaikuttavat suoriutumiseen ja siihen, kuinka motivoitunut henkilö on jossain asiassa onnistumiseen, koulunkäyn-

772 Oppikoulupoika 1960, numero 7.

773 Oppikoulutyöt 1960, numerot 5 ja 73.

774 Oppikoulutyöt 1960, numerot 44 ja 93.

775 Esimerkiksi kansakoulupojat 1960, numerot 42, 59 ja 65.

tiin liittyneet hankaluudet tai sen epämieluisuus eivät välttämättä johtaneet huonoon lopputulokseen todistusarvosanoilla arvioituna. Koulunkäyntiin liittyneitä ajoittaisia ongelmia tarkasteltaessa täytyy huomioida myös oppilaiden ikä. Ikävuodet 14–18 olivat paitsi fyysisesti myös sosiaalisesti ja psykologisesti murrosaikaa, jolloin vertaisryhmien merkitys kasvoi ja kognitiivinen kehitys alkoi mahdollistaa vaihtoehtoisten tulevaisuuk-sien kuvittelun.⁷⁷⁶ Nuoren mieli ja kiinnostuksenkohteet saattoivat kuitenkin vaihdella nopeasti ja olla hyvin vakiintumattomia. Psykologit viittasivat monen kohdalla labiliini affektiviteettiin, millä he tarkoittivat nopeasti muuttuvaa tunne-elämää ja mielialoja.

Myös epävarmuus omista kyvyistä saattoi kytkeytyä murrosikään. Etenkin tyttöjen käsityksiä muokkasi monesti heikko tai vaihteleva itseluottamus. Ammattisuunnitelmat olivat pikemmin haaveita – ne saattoivat kurottaa korkealle, mutta nuorella ei ollut tarpeeksi uskallusta tavoitella niitä. Aiemmin kirjatusta toiveista saatettiin luopua toteamalla ”ei minusta tule kuitenkaan mitään”.⁷⁷⁷ Teini-ikäisen mieliala oli usein ailahtelevainen, ja käsitys omista kyvyistä oli varsin herkkä ulkopuolisille vaikutteille. Jotkut viimeisen otosajankohdan oppikoulutyöistä hakivat ammatinvalinnanohjaajalta apua itsetunto-ongelmiin. Tämä ei aina yhdistynyt työväenluokkaiseen perhetaustaan, vaan varmistusta lukioon menon kannattavuudesta ja siellä pärjäämisestä hakivat niin juristin ja sairaanhoi-tajan kuin autonasentajan ja siivoojan tyttäret.⁷⁷⁸ Oppikoulupoikien kohdalla viimeisen otosajankohdan yleinen epävarmuus liittyi pikemmin omien kiinnostuksenkohteiden epäselvyyteen kuin epäluottamukseen omiin kykyihin.⁷⁷⁹

Itseluottamukseen liittyneet ongelmat sekä epävarmuus omista kyvyistä ja taidoista olivat yleisempiä tytöillä kuin pojilla, joista monien ajattelua ammatinvalintapsykologit luonnehtivat kyky- ja luonnetestien sekä tekemiensä haastattelujen perusteella arkiseksi, käytännöllisvoittoiseksi ja naiiviksi.⁷⁸⁰ Tyttöjä koskeneissa merkinnöissä ohjaajat viittasivat puolestaan toistuvasti alemmuudentuntoon ja epävarmuuteen.⁷⁸¹ Yleensä tällaiset tytöt käyttäytyivät erittäin kiltisti ja pyrkivät noudattamaan normeja. He yrittivät olla erottumatta muista, jotta he eivät ”pistäisi silmään” ainakaan kielteisessä mielessä. Haastattelutilanteesta ammatinvalinnanohjaaja saattoi kirjata, että ohjattava istui huonossa ryhdissä, katsoi koko ajan alaspäin syliinsä tai vastasi kysymyksiin hyvin lyhytsanaisesti.⁷⁸² Psykologien arvioita lukiessa täytyy toki ymmärtää, että ohjaus oli nuorten elämässä poikkeuksellinen ja jännit-tävä tilanne, johon latautui paljon odotuksia. Tämä saattoi muokata nuoren käyttäytymistä tavallistakin aremmaksi ja vaatimattommaksi sekä sai tämän esittämään vain ”oikeita” ja sopiviksi katsottavia vastauksia – sellaisia, joiden toteuttamisen ei katsottu vaativan poikkeuksellista lahjakkuutta ja jotka noudattivat työelämän sukupuolittuneisuutta.

776 Kroger 2007, 60–66.

777 Oppikoulutyttö 1960, numero 84.

778 Oppikoulutyöt 1968–71, numerot 15 ja 92.

779 Esimerkiksi oppikoulupojat 1968–71, numerot 9, 15 ja 145.

780 Esimerkiksi oppikoulupojat 1960, numerot 4, 7, 8, 9, 11, 12, 13, 29, 34, 36, 43, 52, 58, 77, 84, 107, 109, 114, 118, 120, 121 ja 125.

781 Esimerkiksi oppikoulutyöt 1960, numerot 5, 7, 10, 11, 20, 21, 24, 26, 41, 44, 49, 56, 59, 67, 70, 73, 75, 80, 92, 101, 103, 109, 112, 115 ja 125.

782 Esimerkiksi oppikoulutyttö 1960, numero 89; kansakoulutyttö 1960, numero 15.

8 Perherakenteen merkitys

8.1 YDINPERHEITÄ JA YKSINHUOLTAJIA, ISÄPUOLIA JA KASVATTIVANHEMPIÄ

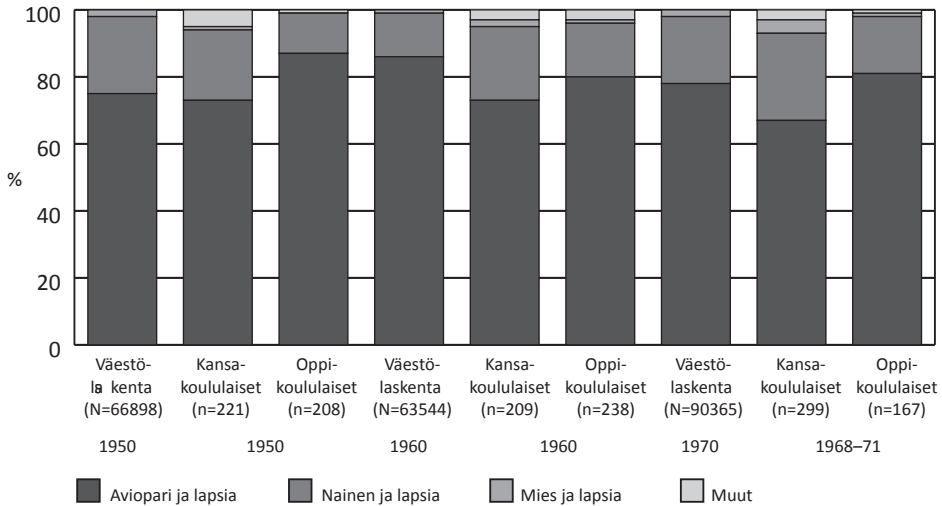
Helsinkiäisnuoret elivät rakenteeltaan hyvin monenlaisissa perheissä. Äidin, isän ja heidän biologisten lastensa muodostama ja koko ajan koossa pysynyt ydinperhe oli yleisin kaikissa sukupuolen, koulumuodon ja otosajankohdan mukaan jaetuissa ryhmissä, mutta vain yksi variaatio muiden joukossa. Ydinperheessä eläneiden osuus vaihteli ajankohdan ja yhteiskuntaluokkaan sidoksissa olleen koulutaustan mukaan. Nuoren ammatinvalintasuunnitelmiin vaikutti myös perheen koko, muiden sukulaisten läheisyys ja perhetilanne muuten. Taustojen suuren kirjon vuoksi seuraavassa esitellään monia esimerkkejä nuorten tilanteista ja perherakenteen vaikutuksesta. Koska suurin osa nuorista varttui ydinperheessä, sitä käytetään perusasetelmana, johon muunlaiset tilanteet ja järjestelyt vertautuvat.

Perherakenne liittyy läheisesti kysymykseen nuoren sosiaalisesta pääomasta. Koulutusta paljon tutkinut amerikkalais sosiologi James S. Coleman on viitannut vanhemman poissaolon tai puuttumisen pienentävän lapsen sosiaalista pääomaa merkittävästi. Vanhempien eron tai orvoksi jäämisen lisäksi fyysinen etäisyys tai huonot välit lapsen ja vanhemman välillä heikentävät tätä pääoman muotoa.⁷⁸³ Sosiaalinen pääoma on laajasti ymmärrettyä paitsi ihmissuhteita ja niiden kautta avautuvia mahdollisuuksia, myös sosiaalisia vuorovaikutustaitoja ja kykyä toimia sopivaksi katsotulla tavalla eri tilanteissa. Läheissuhteet vaikuttavat pienestä pitäen sosiaalisen pääoman karttumiseen ja toisiin ihmisiin suhtautumiseen. Esimerkiksi luottamus muihin ja itsetunto saattavat jäädä heikoiksi, jos lapsuuden läheissuhteisiin liittyy kielteisiä kokemuksia. Vahvat luottamukselliset välit vaikuttavat myönteisesti koulutuksessa jatkamiseen ja menestymiseen.⁷⁸⁴

Luottamukseen kielteisesti vaikuttava lapsuuden kokemus saattoi olla esimerkiksi toisen tai molempien vanhempien hylkäämäksi joutuminen. Torjuva ja väheksyvä suhtautuminen lapseen tai ankara, vahvasti ruumiilliseen rankaisemiseen perustuva kasvatus voivat myös vaikuttaa siihen, miten henkilö myöhemmin elämässään asennoituu muihin ihmisiin ja tekee valintoja. Välinpitämätön suhtautuminen nuoreen jätti tämän vaille vanhemman ja kokeneemman sukupolven apua ja neuvoja. Perherakenne ja -tilanne yleisemminkin vaikuttivat myös hyvin konkreettisella tavalla nuoren itselleen hahmottamiin mahdollisuuksiin säädellen perheen ja nuoren taloudellista pääomaa.

783 Coleman 1988, S110–S111.

784 Keltikangas-Järvinen 2003, 127–131; Abada & Tenkorang 2009.

Kuvio 23. Helsinkiläisten lapsiperheiden sekä kansa- ja oppikoululaisten jakautuminen perhetyypeihin 1950, 1960 ja 1970 (%)⁷⁸⁵

Kuviossa 23 on esitetty tämän tutkimuksen lähdeaineiston nuorten jakautuminen perhetyypeihin ja väestölaskentojen tiedot helsinkiläisistä lapsiperheistä. Vuoden 1960 väestölaskennan mukaan perheen päämiehen ammattiasema ja perherakenne (kaksi vanhempaa tai yksinhuoltajaperhe) eivät olleet riippuvaisia toisistaan.⁷⁸⁶ Väestölaskennan tilastoinnissa käytettiin kuitenkin hyvin karkeaa kolmiportaista jaottelua yrittäjiin, johtajiin ja toimihenkilöihin sekä työntekijöihin. Tämän tutkimuksen aineiston valossa näyttää siltä, että kansakoulunuorten – joiden sosiaalinen tausta oli työväenluokkai- sempi kuin oppikoulunuorten – perheet olivat jälkimmäisiä harvemmin ydinperheitä. Perhetyypin ja yhteiskuntaluokan välillä ei näyttäisi olleen yhteisvaihtelua, mutta tyy- pillä vaikuttaisi olleen yhteys siihen, kävivätkö perheen nuoret kansa- vai oppikoulua. Kaikkina otosajankohtina oppikoululaiset asuivat kansakoululaisia useammin kahden aikuisen perheessä ja jälkimmäiset taas yksinhuoltajaperheessä. Ero on pienin vuoden 1960 kohdalla, mutta vuoden 1950 ja vuosien 1968–71 otoksissa oppikoululaisista 14 prosenttiyksikköä enemmän asui kahden vanhemman taloudessa (kuvio 23).

785 Ryhmä aviopari ja lapsia sisältää kahteen biologiseen vanhempaan sekä äitiin ja isäpuoleen tai isään ja äitipuoleen perustuvat perheet. Ryhmä ”muut” sisältää lastenkodeissa asuneet ja kasvat- tusvanhempien kanssa varttuneet. Heitä ei ole väestölaskentatiedoissa eritelty, koska väestölasken- tatiedot käsittelevät lapsiperheiden, ei lasten jakautumista eri perhetyypeihin. Väestölaskentojen tiedot: taulukko 49. Perheet perhetyypin, perheen suuruuden ja alle 18-vuotiaiden lasten luvun mukaan 31.12.1950. HTV 1956; taulukko 42. Perheet perhetyypin, päämiehen ammattiaseman ja alle 18-vuotiaiden lasten luvun mukaan. VL 1960; taulu 4.2. Perheet perhetyypin, päämiehen iän sekä lasten lukumäärän (alle 7- ja alle 18-vuotiaat) mukaan. VL 1970.

786 Taulukko 42. Perheet perhetyypin, päämiehen ammattiaseman ja alle 18-vuotiaiden lasten luvun mukaan. VL 1960.

Yksinhuoltajaperheitä oli Helsingissä muuta maata runsaammin.⁷⁸⁷ Väestölaskennassa ilmoitetut osuudet naisen ja lasten tai avioparin ja lasten muodostamista perheistä osuivat molemmat vain viimeisenä otosajankohtana saman ajankohdan kansakoululais- ja oppikoululaisotoksia koskevien lukujen väliin. Vuonna 1950 yksinhuoltajien osuus oli korkeampi väestölaskennassa kuin omista otoksissani, ja vuonna 1960 Helsingissä oli avioparin ja lasten muodostamia perheitä huomattavasti enemmän ja yksinhuoltajaperheitä vähemmän kuin omista otoksissani. Tämä johtui todennäköisesti edeltäneistä sodista ja niiden aikaansaamista muutoksista ihmisten perhekäyttäytymisessä. Monissa vuoden 1950 yksinhuoltajaperheissä lapset olivat todennäköisesti vielä pieniä, ja joko heidän isänsä oli kaatunut sodassa tai heidän vanhempansa olivat päätyneet eroon niin sanotun pika-avioliiton jälkeen – jos olivat koskaan naimisiin ehtineet tai aikoneetkaan.⁷⁸⁸ Kymmenen vuotta myöhemmin ammatinvalintaiässä olleet kansa- ja oppikoululaiset olivat puolestaan juuri sotavuosina tai välittömästi niiden jälkeen, vuosina 1941–1946 syntyneitä, joiden vanhemmat olivat muita ikäluokkia todennäköisemmin päätyneet eroon.⁷⁸⁹ Perhetyyppejä ei ole tilastoitu väestölaskennoissa lasten iän mukaan.

Tutkimusaineiston ja Helsingin väestölaskentatiedoissa ilmoitettujen jakaumien välisiin eroihin vaikuttaa myös se, että ryhmään ”muut” on eroteltu ne ammatinvalinnanohjausta saaneet nuoret, joilla oli epätavanomainen asumisjärjestely. He asuivat lastenkodissa ja olivat lastensuojeluviranomaisten huostassa tai heillä oli kasvattivanhemmat, jotka olivat osassa tapauksista sukulaisia. Kaikkiaan esimerkiksi 1950-luvun alussa noin puolet perhesijoitetuista lapsista oli sukulaisten hoidettavina. Lasten- tai nuorisokodissa asumisen taustalla saattoi olla kyse orvoksi jäämisestä tai vanhempien erosta, mutta jotkut nuoret eivät tienneet tai osanneet kertoa mitään vanhemmistaan. Muutamilla asumisjärjestelyn taustalla oli se, etteivät nuori ja hänen huoltajansa tulleet toimeen keskenään.⁷⁹⁰ Kaikkien kohdalla syy perheen ulkopuoliseen sijoitukseen ei käy ilmi: nuori ei välttämättä itsekään tiennyt taustatekijöitä tai ei halunnut kertoa niistä.⁷⁹¹

Joillakuilla vaikeudet vanhempien kanssa ilmenivät vasta myöhemmin ja johtivat pitkittyneeseen asiakassuhteeseen ammatinvalinnanohjaustoimiston kanssa. Esimerkiksi lastensuojeluviraston suojelukasvatusosasto kysyi neuvoa erään keväällä 1968 kansalaiskoulusta päässeen tytön tapauksessa seuraavan vuoden kesänä. 16-vuotias tyttö ei tullut

787 Pulma 2000, 282.

788 Kaatuneiden määrällä tarkasteltuna talvisodassa ankarimmat tappiot kärsi vuonna 1916 syntyneiden ikäluokka. Myös jatkosodassa kaatuneet olivat kuollessaan pääosin nuoria, alle 25-vuotiaita. He olivat siten valtaosin syntyneet vuosina 1917–1924 ja siksi nuorempaa ikäluokkaa kuin 1930-luvun puolivälissä syntyneiden ja ammatinvalinnanohjausta vuonna 1950 saaneiden henkilöiden isät. Katso Nuorna kuolla eestä maan, ja kunnian ja kuninkaan 2015. Avioerojen aiheuttamasta huolesta ja moraalisesta paheksunnasta katso esimerkiksi Holopainen, Veijo-Lassi: Avioliittojen hätätila. *Koti* 10/1955; Kaikkonen, Helli: Kun kodin onni horjuu. *Koti* 10/1955. Katso myös Satka 1993.

789 Sodan vaikutuksesta sukupuolikulttuuriin katso Näre 2008; Näre 2016.

790 Esimerkiksi kansakoulutyttö 1960, numero 32; kansakoulutyöt 1968–71, numerot 1 ja 48; Pulma 2000, 310.

791 Esimerkiksi kansakoulupojat 1950, numerot 50 ja 57. Molemmat pojat asuivat Pelastusarmeijan poikakodissa ja mainitsivat ainakin toisen vanhempansa ammatin. Ammatinvalinnanohjauslomakkeista ei käy ilmi, miksi he eivät asuneet vanhempiensa kanssa. Molemmat kävivät apukoulua.

toimeen vanhempiensa kanssa ja oli muuttanut nuorisokotiin, jonka sääntöihin hän ei sopeutunut. Ohjattava oli pidätetty juopumuksesta ja hänen työsuhteensa lähettinä oli päättymässä. Lastensuojeluviraston ajatus oli, että jos tytölle löydettäisiin uusi työpaikka, josta hän olisi kiinnostunut, hän palaisi kaidalle polulle.⁷⁹² Nuorten kiinnittäminen työn kautta yhteiskunnan jäseniksi oli yksi ammatinvalinnanohjauksen tavoitteista.

Erot väestölaskennassa ilmoitettujen tietojen ja oman aineistoni nuorten tilanteen välillä voivat johtua myös siitä, että omat tietoni pohjautuvat nuorten kertomaan todelliseen tilanteeseen, ja väestölaskentatiedot nojaavat rekisteröityihin tietoihin. Vanhemmat saattoivat asua erillään ja olla käytännössä erossa jo vuosia ennen eron astumista virallisesti voimaan. Vuoden 1929 avioliittolain mukaan avioero oli mahdollista saada, jos puoliset olivat asuneet välien rikkoutumisesta johtuen erillään vähintään kahden vuoden ajan. Nuorten kertomusten perusteella erillään oli saatettu elää monia vuosia pidempäänkin ilman laillisen eron tuomitsemista. Rajatapauksena voidaan pitää sellaistaakin järjestelyä, jossa ”tuurijuopon” isän oli annettu jäädä perheensä luokse asumaan avioeron jälkeen, koska tällä ei ollut muutakaan paikkaa.⁷⁹³

Jos perhemuotojen välillä tehdään karkeaa vertailua jakaen ne kahteen ryhmään, ydin- ja muunlaisiin perheisiin, nuoren kodin yhteiskuntaluokan, hänen perheensä rakenteen ja käymänsä koulun (oppi-kansakoulu) välillä on yhteys. Tämä tukee hypoteesia siitä, että perheen ollessa koossa nuori sai enemmän tukea koulunkäyntiinsä, ja hän pystyi asettamaan tavoitteensa korkeammalle. Esimerkiksi ydinperheessä eläneiden osuus oli työväenluokkaisten kansakoululaisten joukossa pienempi kuin vastaavien oppikoululaisten joukossa. Vuonna 1950 työväenluokkaisista kansakoululaisista lähes kolme neljäsosaa eli ydinperheessä, kun saman luokkataustan oppikoululaisista näin asui melkein yhdeksän kymmenestä. Vuoden 1960 otoksessa osuudet olivat laskeneet, mutta niiden välinen suhteellinen ero oli pysynyt yhtä suurena: alle kaksi kolmasosaa kansakoulua käyneistä työväenluokkaisista nuorista ja kolme neljäsosaa vastaavista oppikoululaisista eli ydinperheessä.⁷⁹⁴

Koulumuodon ja perherakenteen välisessä kysymyksessä oli kyse siitä, että monet tekijät, jotka todennäköisesti myös vaikuttivat nuoren suunnitelmiin, saattoivat ilmetä yhtäaikaaisesti ja olla osittain toisistaan riippuvaisia. Esimerkiksi tässä tapauksessa heikkoon yhteiskunnalliseen asemaan kuulumisen riskiä lisäsi vanhemman yksinhuoltajuus. Yksinhuoltajat olivat valtaosin naisia, jotka lukeutuivat harjoittamansa ammatin puolesta alimpaan yhteiskuntaluokkaan suuremmissa määrin kuin miehet. Yksinhuoltajuus aiheutti painetta vastaanottaa mitä tahansa työtä millä tahansa ehdoilla, sillä henkilö oli

792 Kansakoulutyttö 1968–71, numero 25.

793 Oppikoulutyttö 1960, numero 49.

794 Perherakenteen ja nuoren koulumuodon välistä yhteyttä voidaan pitää selvänä etenkin tutkimusajankohdan alussa. 95 % luottamusväli ydinperheessä asuneiden osuuksille ovat vuoden 1950 kansakoululaisilla 66,5–80,5 % ja oppikoululaisilla 80,9–95,5 %, vuoden 1960 kansakoulua käyvien otoksessa luottamusväli on 53,9–70,1 % ja oppikoululaisilla 64,8–83,2 %. Jälkimmäisen otoksen kohdalla luottamusväli menevät eri koulumuotoa edustaneilla päällekkäin, eli tilastollinen merkitsevyys jää omilla otoskoillani todistamatta. Vuoden 1950 perusteella voidaan päätellä perherakenteella ja nuoren koulumuodolla olleen yhteys, joka vaikuttaisi heikentyneen 1950-luvun aikana.

todennäköisesti yksin vastuussa perheen elatuksesta.⁷⁹⁵ Nämä tekijät yhdessä vaikuttivat siihen, että nuori kävi yleensä kansakoulua oppikoulun sijaan, mikä rajasi hänen valinnanmahdollisuuksiaan entisestään. Perheen rakenteeseen ja muotoutumiseen hänellä itsellään ei ollut mahdollisuutta vaikuttaa. Asetelman voikin kääntää myös toisinpäin: olivatko työväenluokkaiset oppikoulunuoret sen vuoksi kansakoulunuoria useammin ydinperheestä, että oppikouluopintojen kustantaminen vaati kaksi elatukseen osallistuvaa vanhempaa?

Koska kansa- ja oppikoululaisten valintoja ei voida keskenään suoraan vertailla, perherakenteen ja -tilanteen vaikutus ammatinvalintaan tuli ilmi nimenomaan aiemmin tehtyjen, koulutusta koskevien valintojen kautta. Esimerkiksi eräs kansakoulutyttö ei ollut pyrkinyt oppikouluun taloudellisista syistä. Hänen putkiasentajaisänsä ja laukku-työntekijänä oleva äitinsä olivat eronneet nelisen vuotta aiemmin, juuri niihin aikoihin, kun oppikouluun pyrkiminen olisi ollut ajankohtaista. Perheen isä ei ollut avioliitonkaan aikana osallistunut perheen elatukseen täysipainoisesti. Isä käytti tytön mukaan paljon alkoholia, ja hankkiakseen rahaa juomiseensa tämä oli vienyt kotoa tavaroita. Tyttö aikoi yrittää kauppakouluun ja pyrkiä pankkivirkailijaksi.⁷⁹⁶

Lähes kaikki yksinhuoltajaperheet muodostuivat äidin ympärille. Koko tutkimusajanjakson ajan lasten asuminen isän kanssa eron tai äidin kuoleman jälkeen oli hyvin harvinaista. Jos perheen äiti kuoli, lapset annettiin monesti sukulaisten huollettaviksi, mikä saattoi hajottaa sisarusparvia jopa ympäri Suomea.⁷⁹⁷ Sellaisessakin tapauksessa, jossa isä olisi avioitunut uudelleen ja lapsilla olisi ollut mahdollisuus saada äitipuoli, he asuivat uuden parin kanssa harvoin. Sekä väestölaskentatiedoissa että aineistossani yksinhuoltajaisän ympärille muodostuneiden perheiden osuus oli korkeintaan pari prosenttia. Ainoastaan vuosien 1968–71 kansakoululaisissa yksinhuoltajaisän kanssa varttuneiden osuus oli hieman suurempi, mutta heidän kohdallaan ohjausperiaatteiden muuttuminen saattoi vaikuttaa tähän. Yksinhuoltajaisien lasten saatettiin katsoa olleen erityisesti ammatinvalinnanohjauksen tarpeessa.

795 Avioliiton ulkopuolella syntyneiden lasten isät olivat velvollisia maksamaan elatusapua lapsen äidille. Vuoden 1948 ns. perhepinnarilain perusteella avun laiminlyöjä saatettiin lähettää työlaitokseen. Tämä uhka ei kuitenkaan riittänyt turvaamaan maksujen toteutumista. Pulma 1987, 230.

796 Kansakoulutyttö 1960, numero 3.

797 Esimerkiksi erään Lapista kotoisin olevan kansakoulutytön äiti oli kuollut tämän ollessa viisivuotias. Hänen sekatyömiesisänsä liikkui työn perässä Pohjois-Suomessa, eikä tyttö ollut hänen kanssaan juurikaan tekemisissä, koska isän ”ei tule vastattua” tytön kirjeisiin. Tytön vanhin sisko asui äidin sisaren luona Inarissa, toinen isosisisko asui Kittilässä sukulaisten luona, ja tyttö itse oli sijoitettu pääkaupunkiin isän siskon perheeseen, missä hän viihtyi hyvin. Siskojensa kanssa tyttö oli säännöllisessä kirjeenvaihdossa. Kansakoulutyttö 1960, numero 100.

8.2 PERHERAKENNE SUUNNITELMIA MUOKKAAMASSA

Perherakenne vaikutti nuoren ammatinvalintaan ja tulevaisuudensuunnitteluun monin tavoin. Yhden vanhemman perheessä aikaa ja tukea suunnitteluun oli todennäköisesti tarjolla nuorelle vähemmän kuin kahden. Jos yhteys toiseen vanhempaan oli katkennut, sen myötä oli kadonnut myös yksi läheinen roolimalli ja aikuinen, jonka kanssa pohtia omaa tulevaisuuttaan. Vanhemman kuoleman tai avioeron myötä myös yhteydet tämän puoleisiin sukulaisiin voivat heikentyä, mikä kavensi entisestään nuoren sosiaalista pääomaa. 2000-luvun Suomessa yleiset yhteishuoltajuusjärjestelyt olivat viitisenkymmentä vuotta sitten hyvin ainutlaatuisia. Ainoastaan yksi aineistoni 123 avioeronuoresta asui vuorotellen äitinsä ja isänsä luona. Vanhemmat olivat eronneet sopuisasti nelisen vuotta aiemmin, asumisolot kummallakin olivat samankaltaiset, ja tyttö viihtyi hyvin molempien kanssa, joskin oli aina viettänyt enemmän aikaa isänsä kanssa.⁷⁹⁸ Tällaisessa tapauksessa kaksi kotia oli myönteinen voimavara nuorelle.

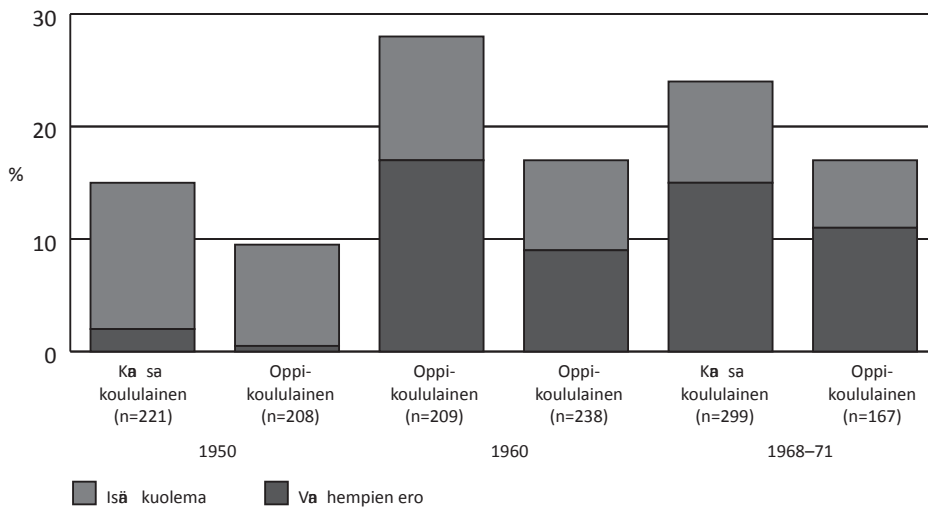
Perherakenteen konkreettisimmat vaikutukset ammatinvalintaan heijastuivat taloudellisen tilanteen kautta. Valinnanmahdollisuus kouluttautumisen ja töihin menemisen välillä ei välttämättä ollut todellinen esimerkiksi yksinhuoltaja- tai suurperheissä, joissa varsinkin vanhimpien lasten oletettiin auttavan tulonhankinnassa tai jäävän kotiin nuorempia sisarusiaan hoitamaan. Perhe muodosti tärkeän yksikön, joka oli yksinkertaistumassa tuotanto- ja kulutusyksiköstä pelkäksi kulutusyksiköksi. Nuoruus oli vasta eriytyvässä omaksi erityiseksi elämänvaiheekseen kaikissa yhteiskuntaluokissa.⁷⁹⁹ Oppivelvollisuuden päättymisen jälkeen monen työväenluokkaisen 15-vuotiaan oletettiin astuvan työelämään ja ottavan vastuun omasta elatuksestaan, vaikka nuori ei olisikaan muuttanut omilleen tai muulla tavoin itsenäistynyt. Taloudelliset huolet saattoivat vaikuttaa nuoren tulevaisuudensuunnitteluun mutkan kautta myös sen vuoksi, että rahahuolten painaessa mieltä vanhemmat eivät pystyneet paneutumaan lastensa asioihin.⁸⁰⁰

Yleisesti ottaen äidin yksinhuoltajuus oli suhteellisen yleistä, kaikki otokset huomioiden lähes viidenneksellä lähdeaineistoni nuorista oli yksinhuoltajaäiti. Syy oli toisen vanhemman kuolema tai vanhempien ero – aina he eivät olleet missään vaiheessa olleetkaan naimisissa. Osa biologisen isänsä tavalla tai toisella menettäneistä oli saanut isäpuolen. Vaikka aineiston henkilö- ja perhemäärät olivatkin pieniä, kehityssuunta oli selvä. Vuonna 1950 lähes jokainen niistä nuorista, jolla oli yksinhuoltajaäiti tai äiti ja isäpuoli, oli menettänyt oman isänsä tämän kuoleman vuoksi (kuvio 24). Seuraavina vuosikymmeninä isän menettäminen tästä syystä harvinaistui, mutta vanhempien ero sen synnä, ettei nuori asunut enää oman isänsä kanssa, yleistyi hyvin nopeasti. 1960-luvun lopulla vanhempien ero oli selvästi biologisen isän kuolemaa yleisempi syy äidin yksinhuoltajuuteen tai äitiin ja isäpuoleen perustuneeseen perheeseen niin kansa- kuin oppikoulua käyneillä teineillä.

798 Oppikoulutyttö 1960, numero 29.

799 Aapola 2003, 88, 94–96.

800 Seaman & Sweeting 2004, 182. Perheen taloudellisen tilanteen vaikutuksesta katso luku 7.1.

Kuvio 24. Yksinhuoltajaäidin tai äidin ja isäpuolen kanssa asuneiden osuudet kansa- ja oppikoululaisista sekä syy biologisen isän poissaoloon 1950, 1960 ja 1968–1971 (%)⁸⁰¹

Orpoutuminen saattoi vaikuttaa ammatinvalintaan ja nuoren tulevaisuuteen varsin konkreettisesti. Eräs kansakoulupoika sai luvan lopettaa koulunkäynnin kesken toista jatkoluokkaa, koska hänen isänsä oli pudonnut onnettomuudessa katolta ja kuollut. Ammatinvalinnanohjauslomakkeisiin oli merkitty ainoastaan tämä tieto, joten oli epäselvää, pitikö pojan ryhtyä töihin perheen toimeentulon turvaamiseksi vai oliko tilanteen taustalla muita tekijöitä. Ainakaan hän ei ehtinyt saada ohjausta ja todennäköisesti haikautui välittömästi töihin.⁸⁰² Toisaalta isän ammatti saattoi heijastua pojan valintoihin, vaikka tämä olisi edesmennyt. Ohjaajat suhtautuivat hyvin kannustavasti orpoutuneiden poikien suunnitelmiin, jotka myötäilivät heidän isiensä ammatteja.⁸⁰³

Isättä varttuminen ei ollut tavatonta sotien jälkeen: vuoden 1950 otosten kaikkiaan 429 nuoresta joka kymmenennen isä oli kuollut. Aineistossa viitattiin harvoin suoraan isän kaatumiseen sodassa, mutta todennäköistä oli, että sota oli tavalla tai toisella vienyt monelta ainakin toisen vanhemmista. Orvolla oli kohtalotovereita, isättömiä lapsia ja nuoria riitti. Sota-ajan uhrisymboliikka loi kuvaa äidillisestä kotimaasta ja tälle henkensä antaneista nuorukaisista, mikä ei antanut leskien ja orpojen menetyksille yhtä suurta painoarvoa. Lapsia lohdutettiin sillä, että isän toiminta sodassa oli ollut tärkeämpää kuin isänä oleminen. Yleisilmapiiri sodan kokeneessa maassa kurotti voimakkaasti

801 Vanhempien ero viittaa kaikkiin tapauksiin, joissa biologiset vanhemmat eivät ole asuneet yhdessä nuoren tehdessä ammatinvalintaansa. Vanhemmat eivät ole välttämättä olleet missään vaiheessa avioliitossa, tai he olivat saattaneet erota jo ennen nuoren syntymää.

802 FbIV:11 Kansakoulupoikien peruskortit v. 1950. Työnvälitystoimiston nuoriso-osasto, HKA. Henkilöä ei ole otettu mukaan otokseen, koska hänestä on merkitty tämän tiedon lisäksi vain nimi, syntymäaika ja koulu.

803 Esimerkiksi kansakoulupoika 1950, numero 20; kansakoulupoika 1960, numero 104; kansakoulupojat 1968–71, numerot 40, 46 ja 170.

tulevaan, ja menetys oli hyväksyttävä nopeasti osaksi elämää.⁸⁰⁴

Perheiden taloudellista tilannetta helpotti valtion tuki, sillä sotaorpojen työhuoltolain perusteella valtiolta oli mahdollista anoa avustusta ammattiopintoihin. Tarkoitus oli auttaa sodan seurauksena isättömäksi jääneitä lapsia ja nuoria ottamaan vastuu omasta elämästä ja toimeentulosta. Opintoja tuettiin korkeintaan kahden vuoden ajan, mutta tähän saatettiin myöntää pidennystä ja joskus myös oppikouluopintoja saatettiin tukea. Avustus loppui viimeistään sinä vuonna, kun sotaorpo täytti 19 vuotta, ja yleisesti tuki oli tarkoitettu alle 17-vuotiaille. Myös eräät säätiöt tukivat sotaleskien ja -orpojen ammat- tiopintoja, esimerkiksi Haagassa toimi sotaorpotyöille tarkoitettu ompeluummattikoulu vuosina 1954–1963.⁸⁰⁵

Toisen vanhemman menettäminen vaikutti nuoren elämään monella tapaa. Työssäkävällä yksinhuoltajalla ei välttämättä riittänyt aikaa lapsensa tekemisten seuraamiseen. Nuori joutui itsenäistymään varhain, vaikka hän vasta opetteli vastuun kantamista. Opettaja kirjoitti eräästä kansakoulupojasta seuraavasti: ”isä kaatunut sodassa, äiti ansiotyössä. Poika saanut olla paljon ilman vanhempien valvontaa. Koulusta myöhästymiset ja aiheettomat poissaolot aivan tavallisia.”⁸⁰⁶ Joidenkin vastaavassa perhetilanteessa olleiden poikien kohdalla ammatinvalinnanohjaaja kiinnitti erityistä huomiota miellyttävään käytökseen ja myös opettaja kehui lausunnossaan nuoren tunnollisuutta ja ahkeruutta.⁸⁰⁷ Isän menettäminen saattoi antaa kimmokkeen sekä huonoon ja välinpitämättömään käyttäytymiseen että aikuistumiseen ja varhaiseen vastuunkantoon – nuoren kokonaistilanteesta ja hänen luonteestaan riippuen.

Sota ei ollut ainoa syy, joka vei vanhempia hautaan. Miesten keskimääräinen elinikä oli selvästi lyhyempi kuin naisten. Vuosina 1946–50 syntyneillä pojilla elinajanodote oli syntyessään 58 ja tytöillä 66 vuotta; 1966–70 vastasyntyneillä se oli pojilla 66 ja tytöillä 74 vuotta. Terveystilanteen kohentumisesta huolimatta sukupuolten välinen ero pysyi tutkimusajanjaksolla merkittävänä ja oli kaksi vuotta pidempi kuin 2010-luvun Suomessa.⁸⁰⁸ Miesten lyhyeen elinajanodotteeseen liittyi suurempi tapaturma-alttius, joka oli seurausta muun muassa heikosta työturvallisuudesta. Esimerkiksi erään kansakoulutyön rautateillä työskennellyt isä oli jäänyt kaatuneen tavarapinon alle ratapihalla lapsen ollessa kymmenvuotias, ja toinen tyttö oli menettänyt isänsä tämän pudottua rakennustyömaalla hissikuiluun. Suojalasiin käytöllä oli 1960-luvun puolivälissä niin paljon uutuusarvoa, että metalliteollisuutta esitellyt ammatinvalinnanohjauselokuva korosti seikkaa.⁸⁰⁹

Samantyyppinen kokemus saattoi vaikuttaa hyvin eri tavoin riippuen muun muassa lapsen luonteesta, hänen taipuvuudestaan optimismiin tai pessimismiin sekä lähipiiriin

804 Kempainen 2006, 233–245; Tepora 2008, 127–128.

805 Laki sotaorpojen työhuollosta, Ask. 363/1948, 1, 2, 8–10 §; Pulma 2000, 113.

806 Kansakoulupoika 1950, numero 38. Vastaava tilanne katso kansakoulupoika 1950, numero 69.

807 Esimerkiksi kansakoulupojat 1950, numerot 17, 20 ja 34.

808 Vastasyntyneiden elinajanodote tarkoittaa vuosien määrää, jonka verran vastasyntynyt eläisi siinä tapauksessa, että kuolleisuus pysyisi ennallaan. PX-Web-tietokannat, Tilastokeskus.

809 Kansakoulutyöt 1960, numerot 34 ja 76; Ammattikasvatus, tie tulevaisuuteen. SL-15903, KAVI. Ammattikoulujen työturvallisuudesta katso Bäcklund, Dick: Työturvallisuuden järjestely ammattikouluissa ja Pekkanen, R.: Työturvallisuus ammattikouluissa. *Ammattikasvatus* 2/1968.

mahdollisuuksista huolehtia hänestä. Ammatinvalinnanohjaaja ihmetteli, miten oli ollut mahdollista, että eräs kansakoulua päättävä, lähes 16-vuotias täysorpo ei ollut koskaan ollut töissä. Poika selitti tätinsä ja isoäitinsä huolehtineen hänestä ja viettäneensä kesät aina maalla enon kanssa. Jos läheisiä sukulaisia ei olisi ollut tai he eivät olisi pystyneet tai halunneet huolehtia pojasta, tämä olisi todennäköisesti joutunut lastenkotiin ja jäänyt vaille läheisten turvaverkkoa. Vanhempien tilalle nuorelle merkityksellisiksi aikuisiksi olivat astuneet näiden sisaret. Poika mainitsi enonsa kellosepän ammatin suurimmaksi kiinnostuksenkohteekseen.⁸¹⁰ Vanhempien puuttuessa lähipiiri oli pystynyt tarjoamaan pojalle taloudellisen ja sosiaalisen turvaverkon.

Eri syistä muodostuneet yksinhuoltajaperheet eivät olleet keskenään samanlaisessa asemassa, vaan nuoren valinnanmahdollisuuksiin ja tilanteeseen saattoi vaikuttaa se, oliko toinen vanhemmista kuollut, olivatko lapsen vanhemmat päätyneet avioeroon vai oliko lapsi syntynyt avioliiton ulkopuolella. Esimerkiksi Britanniaa koskevassa tutkimuksessa on todettu leskeksi jääneen yksinhuoltajan kanssa varttuneiden lapsien menestyneen koulussa yhtä hyvin kuin ydinperheessä kasvaneiden, mutta jos yksinhuoltajuuden syynä oli vanhempien ero, lapset menestyivät keskimääräistä heikommin.⁸¹¹ Toisaalta avioeron vaikutuksia käsittelevässä tutkimuksessa on muistutettu valikoitumisharhan mahdollisuudesta. Vanhempien eron kokeneiden nuorten tilannetta heikentäneet tekijät saattoivat olla olemassa jo ennen eroa, ja toisaalta eron kielteinen vaikutus saattoi heikentyä, kun siitä oli kulunut jonkin aikaa. Tämän vuoksi avioeron vaikutusten tutkimiseksi lasten kehitystä esimerkiksi koulumenestyksen suhteen tulisi seurata ennen eroa, sen aikana ja sen jälkeen.⁸¹²

Tällainen pitkittäisseuranta ei sovi tämän työn kysymyksenasetteluun, mutta on selvää, että vanhempien ero vaikutti nuoren valintatilanteeseen. Avioeroon suhtauduttiin 1950–1960-luvulla paheksuvasti. ”Au-lapset” ja avioerolapset olivat nuoren kohtaamien aikuisten näkökulmasta omia erityisryhmiään, tämä ”ominaisuus” tuotiin monen kohdalla esiin opettajan- tai lääkärinlausunnossa. Sillä pyrittiin selittämään nuoren kielteistä tai jollain tavalla poikkeavaa käyttäytymistä. Etenkin avioliiton ulkopuolella syntyneisiin lapsiin liitettiin stigma. Yksinhuoltajaäidit olivat heikossa asemassa työ- ja asuntomarkkinoilla, ja noin neljännes au-lapsista oli 1950-luvulla lastensuojelulautakunnan huostassa. Viranomaisten au-perheisiin kohdistama valvonta ja moraalinen paine alkoivat hellittää vähitellen 1960-luvulta lähtien.⁸¹³

Erityisesti poikien kohdalla äidin yksinhuoltajuuteen kiinnitettiin huomiota, koska isän puuttumisen myötä läheisin miehen malli puuttui. Tilannetta ei auttanut se, että valtaosa opettajista oli naisia. Helsingin ammatinvalinnanohjaustoimisto teki aiheesta pienen selvityksen, jonka mukaan isän kuolema ja vanhempien avioero olivat yleisempiä niiden poikien kohdalla, joille ammattitöiveen muodostaminen tuotti erityistä vaikeutta. Psykologit liittivät ammatinvalinnan ”oman sukupuolen roolin omaksumiseen”, mitä

810 Kansakoulupoika 1950, numero 110.

811 Burghes 1994.

812 Kim 2011, 487–488.

813 Pulma 2000, 314–319.

sopivien samastumisen kohteiden puuttuminen vaikeutti.⁸¹⁴ Asiaan kiinnitettiin myös tyttöjen kohdalla huomiota, sillä viranomaiset saattoivat kyseenalaistaa aviottoman lapsen saaneen äidin sopivuuden kasvattajaksi ja malliksi tyttärelleen.⁸¹⁵ Opettajanlausunnossa erään nuoren hankalaa käytöstä selitettiin näin:

Voisi olla luokan parhaimpia oppilaita, mutta ei halua eikä kestävyyttä. Suljettu luonne ja omituisen ynsä toisinaan. Ei milloinkaan vastusta, mutta on kovin vaikeata löytää kiinnekohtaa hänessä. Avioton lapsi, äidillä ei ole hyvää vaikutusta tyttäreeseen. Tyttö pelkää näyttää sisintään, mutta kaipaa hellyyttä ja ystävällisyyttä. Hyvissä ja lujissa käsissä hänestä voi tulla kunnan kansalainen, mutta ilman henkistä tukea hän sortuu. Ei ole lahjaton, mutta ei välitä, osaa, mutta ei tahdo sitä näyttää.⁸¹⁶

Vuoden 1960 aineiston kohdalla vanhempien eronneisuuden yleisyys liittyi todennäköisesti sota-aikana ja pian sen jälkeen solmittujen liittojen kariutumiseen (kuvio 24). Esimerkiksi vuoden 1960 kansakoulutyttöjen ryhmässä eron jälkeen yksinhuoltajiksi jääneistä äideistä suurin osa oli eronnut miehestään – jos koskaan oli ollutkaan tämän kanssa naimisissa – tytön ollessa alle kouluikäinen. Vain kolmannes tämän ryhmän yksinhuoltajaäitien tyttäristä oli tekemisissä isänsä kanssa. Vaikka vanhempien ero ei ollutkaan niin lopullinen ja peruuttamaton yhteyden katkeaminen kuin toisen vanhemman kuolema, toinen vanhemmista saattoi kadota lapsen elämästä kokonaan sen mukana. Varsinkin jos yhteiselo oli päättynyt riitaisesti tai lapsen ollessa hyvin nuori, isä ei välttämättä pitänyt lainkaan yhteyttä lapseensa. Jotkut nuoret eivät tienneet isästään mitään: ei tämän nimeä, ammattia tai asuinpaikkaa. Sotien jälkeen alkanut tai kiihtynyt isän liiallinen alkoholin nauttiminen toistui yksittäisenä selityksenä vanhempien päätymiselle erilleen. Se vaikutti paitsi vanhemman käyttäytymiseen, myös hänen rahankäyttöön ja luotettavuuteensa.

Nuoret viittasivat isiensä runsaaseen alkoholinkäyttöön vuoden 1960 aineiston haastatteluissa. Sodan kokeneet miehet turvautuivat sodan jälkeen alkoholiin paetakseen tuskaisia kokemuksia ja turruttaakseen oloaan. Traumaattisten kokemusten käsittelyyn ei ollut tarjolla muita keinoja.⁸¹⁷ Joissakin tapauksissa tämä oli johtanut eroon lapsen ollessa hyvin pieni: erään tytön vanhemmat olivat eronneet tytön ollessa kolmivuotias, koska ”isä oli kova juomaan ja muutenkin huono”. He olivat sopineet, ettei miehen tarvitsisi maksaa elatusmaksuja, mikä teki perheen toimeentulosta vaikeaa.⁸¹⁸ Eräs poika puolestaan kuvasi isänsä käytöstä näin: ”ei se meihin koskaan suuttunut, mutta äitiä yritti heittää kaikilla esineillä, mitä sai käsiinsä. Selvänä rauhallinen ja hiljainen, humalapäissä riitainen ja heilui.” Vanhempien liitto oli päättynyt eroon 1950-luvun puolivälissä pojan ollessa kymmenvuotias. Ammatinvalinnanohjaaja yritti taivutella poikaa innostumaan

814 Rutanen, Erkki: Koti ja koulu; tytöt ja pojat. *Koti* 9/1959; Multimäki, Kaarlo: Ammatinvalintaratkaisuihin on otettava huomioon sekä alkuperäiset tarpeet että suojautumiskeinot. *Ammatinvalinta* 3/1960, 5.

815 Esimerkiksi kansakoulupojat 1968–71, numerot 23, 31, 93, 159 ja 198; oppikoulutyöt 1968–71, numerot 30 ja 211.

816 Kansakoulutyttö 1950, numero 64.

817 Selin 2009, 49–50, 53–54.

818 Oppikoulutyttö 1960, numero 44.

ammattikoulun käymisestä, mistä aiemmin oli ollut puhetta myös pojan kotona. Taloudellisen tilanteen tiukennuttua äiti oli muuttanut mieltään ja ”sanonut vaan, että koittasin kunnollisen työpaikan saada”.⁸¹⁹

Toisissa perheissä vaikea tilanne jatkui haastatteluhetkelläkin. Erään kansakoulutytön perhetilanne oli erittäin lohduton:

Isä raivostuu usein, enimmäkseen äidille, kun äiti piilottaa viinapullon, juo aika usein ja on silloin raivo - joka toinen päivä. Ohjattava pelkää mennä kotiin. Isä ei lyö, huutaa vaan. Äiti hermostunut ja väsynyt. Isä juonut niin kauan kun muistaa. Ohjattava aina jännityksessä, isä tulee tavallisesti kotiin juuri kun on lukenut läksyt. Isän kanssa ei paljon puhu, kun selvä, makaa vaan ja murjottaa.

Ne henkilöt, joihin edellä viitataan isänä ja äitinä, eivät olleet tytön biologisia vanhempia, vaan hän oli orpo. Nämä eivät olleet olleet naimisissa, eikä hän tiennyt isästään mitään. Oma äiti oli kuollut lapsen ollessa nelivuotias, minkä jälkeen äidin sisko oli ottanut tytön kasvatikseen. Tädin ensimmäinen mies oli kuollut, ja hän oli avioitunut uudelleen peltiseppänä työskentelevän miehen kanssa. Tytön kasvattajat olivat vaihtuneet useasti, eivätkä he olleet kiinnostuneita hänen asioistaan. Nuori jäi erittäin yksin tulevaisuuttaan koskevien pohdintojen kanssa. Ammatinvalinnanohjaaja luonnehti tyttöä pelokkaaksi, depressiiviseksi, itkuiseksi, epäsiistin näköiseksi, alistetuksi ja katkeroituneeksi. Tytöllä ei ollut mitään omia suunnitelmia, ja ohjaaja kehotti häntä hakeutumaan kotiapulaiseksi tai lastenhoitajaksi perheeseen voidakseen muuttaa pois. Perhetilanne heikensi hyvin voimakkaasti tytön kykyä suunnitella ja suhtautua luottamuksella tulevaisuuteen.⁸²⁰

Sodan varjo näkyi vuoden 1950 otoksen nuorissa siten, että jotkut heistä olivat olleet sotalapsina Ruotsissa tai Tanskassa. Toisen maailmansodan aikana Suomesta tehdyt lastensiirrot olivat ennätyslukkaa väkilukuun suhteutettuna. Monivuotisen eri maassa ja erilaisessa ympäristössä vietetyn ajan jälkeen paluu Suomeen ja totuttelu omien vanhempien kanssa elämiseen ei ollut helppoa. Lapsi oli voinut kokea näiden hylänneen hänet perheenjäsenten joutuessa erilleen, ja tunneside oli katkennut. Osa vanhemmistakin suhtautui empien lastensa paluuseen. Osa lapsista oli unohtanut suomen kielen, mikä ei helpottanut sopeutumista, uusien toverisuhteiden solmimista ja koulunkäyntiä. Kaikilla ei asuntopulasta kärsivässä Helsingissä ollut kunnollista kotia, johon palata, ja joidenkin lasten ruotsalaiset ja tanskalaiset kasvatuserheet olisivat halunneet adoptoida tutuksi ja rakkaaksi tulleen lapsen omakseen.⁸²¹ Eräs sotalapsena ollut poika suunnitteli-kin palaavansa oppivelvollisuuden suorittamisen jälkeen Ruotsiin kartanon omistavien kasvatuserheiden luokse. Kivityömiehen pojalle länsinaapurin kasvatuserheet edustivat erilaista yhteiskuntaluokkaa ja elämäntapaa.⁸²²

Eräs kansakoulutyttö ei sopeutunut asuinpaikan vaihdokseen ja perhesuhteiden

819 Kansakoulupoika 1960, numero 35.

820 Kansakoulutyttö 1960, numero 36.

821 Pulma 2000, 114–116; Kavén 2010, 172–176.

822 Kansakoulupoika 1950, numero 38. Muita sotalapsena olleita ainakin kansakoulupojat 1950, numerot 19, 40, 82 ja 85 sekä kansakoulutyttö 1950, numero 24.

muutoksiin. Isä oli lähettänyt tytön ja tämän nuoremman sisaren Ruotsiin perheen äidin kuoltua vuonna 1941. Tyttö oli ollut tuolloin 6-vuotias. Hän oli palannut Helsinkiin isän mentyä uudelleen naimisiin 1947 ja käynyt kansakoulun jatkuoluokat kotikaupungissaan. Nuorempi sisar oli jäänyt Ruotsiin, ja hänellä tuskin oli edes muistikuvia kotimaastaan. Pitkään Ruotsissa asuneena tyttö ei sopeutunut Helsinkiin. Hän ei enää osannut suomea eikä halunnut sitä oppia, eikä tullut toimeen isänsä ja äitipuolensa kanssa. Koulun suorittettuaan nuori kokeili vajaan parin vuoden aikana ainakin yhdeksää työpaikkaa, mutta ei viihtynyt missään. Hän vietti öitä poissa kotoa, ja tyttö oli löydetty juopuneena ”tunteuttomien miesten” seurasta. Lopulta hänet otettiin isän toivomuksesta koulukotiin, joka ilmoitti asiasta nuorisovälitykseen. Ammatinvalinnanohjaustoimiston viimeisen tiedon mukaan tyttö oli muuttanut äitinsä siskon luokse ja sai tältä turkisompelijan oppia. Vaikka perhesuhteet olivat ajoittain tulehtuneet, lähipiiristä löytyi myös se henkilö, joka auttoi tytön takaisin kaidalle polulle.⁸²³

Vanhempien ero ei automaattisesti vaikuttanut nuoren suhtautumiseen tulevaisuuteen ja sen suunnitteluun. Se saattoi olla lapselle tai nuorelle suuri helpotus, jos kotona riideltiin paljon. Erimielisyydet heijastuivat koko perheeseen, ja jännittänyt ilmapiiri vei huomiota nuoren asioista. Esimerkiksi erään oppikoulupojan vanhemmat olivat olleet pitkään riitaisia, ja perheen äiti oli hiljattain muuttanut toisen miehen luokse. Poika itse arveli koulunumeroidensa paranevan, kun kotona ei enää riideltäisi jatkuvasti.⁸²⁴ Jos vanhempien eron liittyi paljon ristiriitoja, tämä saattoi heijastua nuoren pohdintoihin ammatinvalintahetkellä. Samatkin elämäntapahtumat saavat eri ihmiset reagoimaan eri tavoin, ja tästä johtuen niiden vaikutusta tarkasteltaessa on otettava huomioon nuoren koko elämäntilanne.⁸²⁵

Seuraavissa tapauksissa vanhempien ero heijastui nuoren valintatilanteeseen kielteisellä tavalla. Erään kansakoulupojan äiti oli ”jättänyt perheensä”, koska isällä oli toinen nainen ja tämän kanssa kaksi lasta. Poika ei äidin lähdön jälkeen ollut viihtynyt kotona, vaan vietti illat ulkona myöhään, minkä takia oli väsynyt ja haluton koulussa. Pojan ensisijainen ammattisuunnitelma oli päästä merimieheksi, mikä olisi myös nopein tapa päästä pois jännitteisestä tilanteesta. Ohjaukseen hän hakeutui kotivaikeuksien lisäksi sen vuoksi, ettei tuntenut tarpeeksi hyvin eri ammatteja ja kouluvaihtoehtoja.⁸²⁶ Aineistossani on myös kaksi esimerkkiä tapauksista, joissa lapsi oli vanhempien eron jälkeen muuttanut lastenkotiin tai siirretty kasvatuskotiin, koska vanhemmat eivät ilmeisesti olleet pystyneet huolehtimaan lapsistaan. Toinen heistä asui ohjaushetkellä isän ja äitipuolen luona, mutta opettajanlausunnon mukaan tyttö ”vihaa omaa äitiään koska on vienyt lapsensa lastenkotiin”.⁸²⁷ Vaikka lasten ja vanhempien väliset suhteet olisivatkin kohentuneet, vanhempien keskinäinen epäsopeus oli ollut pois jälkeläisten saamasta huomiosta. Tämä oli

823 Kansakoulutyttö 1950, numero 55.

824 Oppikoulupoika 1968–71, numero 27. Katso myös oppikoulupoika 1968–71, numero 144.

825 Thomson, Bell, Holland, Henderson, McGrellis & Sharpe 2002.

826 Kansakoulupoika 1968–71, numero 13.

827 Kansakoulutyttö 1950, numero 71. Toinen lastenkodissa asunut nuori: kansakoulutyttö 1968–71, numero 48.

todennäköisesti vaikuttanut nuoren itsetunnon kehittymiseen ja saattoi yleisemminkin vaikuttaa toisiin ihmisiin suhtautumiseen.

Vanhempien eron tai toisen vanhemman kuoleman jälkeen oli mahdollista saada isä- tai äitipuoli. Satujen lapsia eriarvoisesti kohdelleesta pahasta äiti- tai isäpuolesta oli viitteitä vain muutamassa yksittäistapauksessa nuoren jatkosuunnitelmiin ja mahdollisuuksiin liittyen. Uusi vanhempi oli esimerkiksi saattanut vastustaa lapsen pyrkimistä oppikouluun tai ei halunnut nuoren jatkavan opintoja ammattikoulussa. Joissakin tapauksissa kyse oli siitä, että nuori ja tämän uusi vanhempi eivät tulleet toimeen keskenään ja nuori ei sen vuoksi viihtynyt kotona, vaan pyrki sieltä pois mahdollisimman nopeasti.⁸²⁸ Uusperheen syntymiseen liittyneet muutokset saattoivat heikentää koulumenestystä ja valmiuksia suunnitella omaa tulevaisuutta, kun uuteen ympäristöön ja toveripiiriin sopeutuminen vaati aikaa ja huomiota.⁸²⁹ Tällaiset vaikeudet eivät rajoittuneet uusperheisiin. Lisäksi kyse oli aina nuoren omasta tulkinnasta ja siitä, miten tämä kertoi tilanteesta ammatinvalinnanohjauksessa. Äiti- tai isäpuolta oli mahdollisesti helpompi syyttää kuin omaa isää tai äitiä, jos huoltajien koettiin käyttäytyneen epäreilusti.

Uuden isä- tai äitihahmon mukana jotkut nuorista olivat saaneet uusia sisarusia, ja muutamassa tapauksessa nuoren valintaan heijastuivat näiden tekemät valinnat ja mahdollisuudet. Tämä ilmeni joissain tapauksissa sisaruskateutena. Se korostui tilanteissa, joissa sisarukset eivät olleet kasvaneet yhdessä. Erään oppikoulutyttö valinnoissa painoi halu näyttää äidin entiselle miehelle ja tämän suvulle. Äiti ja tytär olivat muuttaneet isäpuolen luota pois, koska yhteiselo oli hankalaa miehen maanis-depressiivisyyden sekä tämän ja tyttären huonojen välien takia. Miehen omista tyttäristä toinen kävi lukiota ja toinen suunnitteli iltaoppikoulun aloittamista. Tyttö itse koki miehen ”suvun aina halveksineen häntä, pitäneen tuulihattuna, joka ei pysty mihinkään, huomautelleet mm. meikkaamisesta.” Tyttö oli saanut kuulla heiltä ”alituiseen pikkuilkeyksiä ja vihjailuja”, mikä vahvisti hänen lukiosuunnitelmaansa ja haluaan kouluttautua lääkäriksi.⁸³⁰ Toisaalta sisaruskateuden synnyttäjäksi ei välttämättä tarvittu uusperheasetelmaa: erään oppikoulutyttö vanhempi sisko ei olisi halunnut tämän jatkavan lukioon, sillä hän ei ollut saanut tuota mahdollisuutta heikomman koulumenestyksensä ja perheen silloisen huonon taloudellisen tilanteen vuoksi.⁸³¹

Kaikki kahden vanhemman perheet eivät pystyneet tarjoamaan nuorelle sosiaalista ja taloudellista tukea ja turvaa. Toinen vanhemmista saattoi olla esimerkiksi töiden takia paljon poissa, tai lasten ja vanhempien väliset suhteet olivat etäiset. Sosiaalisen ja taloudellisen tuen määrää saattoi rajoittaa myös monilapsisuus. Eräs sähköasentajan ja kotirouvan poika oli yhdeksänlapsisen perheen keskimäinen ja aikoi suoraan töihin kodin rahavaikeuksien takia. Varsinaisessa ohjauslomakkeessa hän ei nimennyt yhtäkään kiinnostavaa ammattia tai kouluainetta, mutta erilliseen ammattilistalomakkeeseen

828 Kansakoulutyttö 1960, numero 87; kansakoulupoika 1960, numero 41; kansakoulutyttö 1968–71, numero 171.

829 Kansakoulupoika 1968–71, numero 82.

830 Oppikoulutyttö 1968–71, numero 103.

831 Oppikoulutyttö 1960, numero 25.

hän kuitenkin merkitsi useita kiinnostavia ammatteja. Kansakoulupohjalta olisi ollut hyvin vaikea ponnistaa häntä kiehtoneisiin osastopäällikön, luonnontieteilijän, kansakoulunopettajan tai runoilijan tehtäviin. Omien kiinnostuksenkohteiden pohtiminen ja niiden tavoittelu saattoivat tuntua nuoresta turhilta, jos toiveiden toteutuminen oli hyvin epätodennäköistä.⁸³²

Kuten aiemmissakin esimerkeissä on tullut ilmi, nuoren lähipiiri oli aina omia vanhempia ja sisarusia laajempi. Perheenjäsenten lisäksi naapurit, sukulaiset, tuttavat ja tovereiden vanhemmat voivat olla nuorelle läheisiä ja auttaa häntä ammattipohdinnoissa. Heidän tukensa ja merkityksensä saattoi olla erityisen suuri silloin, jos nuorelta puuttui omaa sukupuolta olevan vanhemman esimerkki ja tuki. Eräs kansakoulupoika totesi enojensa järjestävän ”muuttamiset ja työpaikat”. Vanhemmat olivat eronneet samana vuonna kun poika oli syntynyt, eikä hän ollut koskaan tavannut isäänsä. Enon kautta pojalle oli luvassa mieleinen työpaikka puu- ja metallitöiden parissa heti, kun tämä täyt täisi 15 vuotta. Äidin veljet pystyivät ainakin ammatinvalinnassa kompensoimaan isän puuttumista. He sopivat hyvin esikuviksi ja neuvojiksi, koska olivat poikaa vanhempia ja kokeneempia sekä edustivat samaa sukupuolta. Myös sukulaissuhteen läheisyys ja asuinpaikan läheinen sijainti olivat merkityksellisiä nuoren sosiaalisen pääoman kannalta.⁸³³

Jotkut nuorista varttuivat kasvattilapsina joko sukulaistensa luona tai alun perin täysin tuntemattomien ihmisten kanssa. Nuoren tilanteeseen vaikutti sekin, minkä vuoksi biologiset vanhemmat eivät enää huolehtineet hänestä ja milloin muutos oli tapahtunut. Orvoksi jääminen oli eri asia kuin tilanne, jossa vanhemmat näyttivät hylänneen lapsensa. Kaikista tapauksista syyt eivät käy ilmi, ja toisaalta asuinpaikka- ja perhehistoriaan saattoi kuulua useita vaiheita. Erään aviottomana syntyneen tytön äiti oli kuollut lapsen ollessa kaksivuotias, minkä jälkeen tyttö oli muuttanut Padasjoelle mummonsä hoidettavaksi. Isoäidin menestyttyä kahdeksan vuotta myöhemmin tyttö oli asettunut Helsinkiin tätinsä ja tämän miehen luokse. Monivaiheisista kokemuksistaan huolimatta nuori suhtautui tulevaisuuteen valoisasti, ja hänellä oli selvät suunnitelmat: hän halusi käydä Stockmannin koulun ja ryhtyä tuon suuren tavaratalon myyjäksi.⁸³⁴

Edellä olevassa esimerkissä nuori oli selvästi hyväksytty ja pidetty perheenjäsen, mutta kaikilla sukulaistensa kasvatteina varttuneilla ei ollut käynyt näin hyvin. Erään oppikoulutyttö vanhemmat olivat eronneet muutama vuosi hänen syntymänsä jälkeen. Aluksi tyttö oli asunut äitinsä kanssa, mutta muuttanut kymmenvuotiaana isovanhempiensa luokse. Äitiään hän näki harvoin, mutta isänsä ja tämän uuden vaimon luona hän kävi melkein joka viikonloppu. Elo isovanhempien kanssa ei ollut ongelmattonta, sillä mummo oli todennut työlle seuraavasti: ”luuleksa että meistä on hauskaa, että sinä täällä asut”. Isovanhempien kauppaopistoehdotuksen oppikoulutyttö oli kuitenkin omaksunut.⁸³⁵

Ottolapsena varttunut saattoi kokea suoranaista velvollisuudentuntoa tehdä kasvatusvanhempia miellyttävän valinnan. Esimerkiksi eräs vuonna 1950 ammatinvalintaa

832 Kansakoulupoika 1968–71, numero 150.

833 Kansakoulupoika 1960, numero 110. Katso myös Seaman & Sweeting 2004, 180–181.

834 Kansakoulutyttö 1960, numero 70. Kaupan alasta ja Stockmannin koulusta katso luku 13.1.

835 Oppikoulutyttö 1968–71, numero 24.

pohtinut kansakoulutyttö oli menettänyt äitinsä keuhkotautiin ja asui erään suuren lelu-kaupan ostopäällikön luona. Isästään hän tiesi vain sen, että tämä asui Ruotsissa. Hän oli jo aiemmin ollut asiatyttönä lelukaupassa loma-aikoina ja kesäisin ja päässyt kokeilemaan myymistä. Kasvatusvanhemmat toivoivat hänen ryhtyvän kauppaan liikeapulaiseksi koulusta päästyään, ja näin tapahtuikin, vaikka tyttö oli ammatinvalinnanohjauslomaketta täyttäessään pohtinut myös muita vaihtoehtoja.⁸³⁶ Toinen, oppikoulua käynyt tyttö oli puolestaan adoptoitu kolmikuisena erään tuomarin ja hänen konttoristivaimonsa perheeseen. Kasvattivanhemmat kannattivat lukio-opintoja, ja tyttö itsekin halusi jatkaa oppikoulussa. Tyttö yritti miellyttää vanhempiaan, vaikka koki hoitoalan, esimerkiksi lastenhoitajan työn itselleen mieluisammaksi kuin näiden ajaman hammaslääkäriksi kouluttautumisen. Vanhemmat olivat keskenään riitaisia, ja välejä kiristi etenkin isän ajoittainen juopottelu. Tämän vuoksi tyttökin asui välillä muualla. Vaikka tyttö oli vartunut perheessä vauvasta lähtien, hän tuntui jääneen ulkopuoliseksi: psykologi luonnehti hänen kärsivän epävarmuudesta ja kodittomuuden tunteesta.⁸³⁷

Perheeseen saattoi liittyä myös traumaattisia kokemuksia, joista nuori ei voinut keskustella kenenkään kanssa. Erään oppikoulutyttöä äiti oli tehnyt itsemurhan lapsen ollessa kansakoulun alaluokilla. Tyttö ei tiennyt teon taustaa, eikä hänen isänsä suostunut puhumaan asiasta. Välit peltiseppänä työskentelevään isään olivat etäiset, ja tämä oli usein iltaisin poissa, eikä tyttö jutellut asioistaan äitipuolensa kanssa. Ohjauskeskustelun perusteella ohjaaja kuvasi tyttöä sulkeutuneeksi, alakuloiseksi ja poissaolevaksi. Teiniikäisen vaisulle käytökselle saattoi toki olla muitakin syitä, mutta perhehistoria ei antanut itseluottamusta tai rohkaissut häntä läheisiin kontakteihin muiden kanssa. Tyttö suunnitteli postivirkailijan ammattia, mihin hänen isänsä suhtautui myötämielisesti toivoen nuorisovälityksen auttavan paikan hankkimisessa, ”koska itsellä ei ole suhteita, eikä mahdollisuuksia saada työtä mainitulla alalla”.⁸³⁸

Myös seuraavassa tapauksessa kotiolojen hankaluus vaikutti nuoren suhtautumiseen muihin ihmisiin. Kansakoulupojan oma isä oli kuollut, mutta ravintola-apulaisena työskennellyt äiti oli mennyt uudelleen naimisiin sydänvian vuoksi tavallista aiemmin eläkkeelle päässeen poliisikonstaapelin kanssa. Kotiolot eivät olleet erityisen mukavat, sillä poika sanoi isäpuolensa ärtyvän helposti ja äidin olevan rasittunut töistä. Jännittyneistä kotioloista kieli myös edellisvuonna sattunut tapaus: lääkärinlausunnon mukaan pojan isäpuoli oli yrittänyt hirttäytyä, mutta nuorukainen oli pelastanut tämän hengen. Poika itse ei halunnut puhua asiasta. Kovin läheiset suhteet perheenjäsenillä tuskin oli, sillä poika ei tiennyt vanhempiensa mielipidettä omista suunnitelmistaan pyrkiä metallialalle tai automekaanikoksi, eikä muutenkaan jutellut asioistaan heidän kanssaan.⁸³⁹

Mielenterveydelliset ongelmat ja sopeutumisvaikeudet saattoivat myös periytyä seuraavalle sukupolvelle. Esimerkiksi vanhemman masennus lisäsi lapsen riskiä sairastua niin psyykkisiin kuin somaattisiinkin sairauksiin. Vanhempien sairastumisella oli vaikutusta

836 Kansakoulutyttö 1950, numero 101.

837 Oppikoulutyttö 1960, numero 102.

838 Oppikoulutyttö 1960, numero 18.

839 Kansakoulupoika 1968–71, numero 38.

vähintään siihen, miten he pystyivät tukemaan lapsiaan näiden varttuessa nuoriksi aikuisiksi ja aloittaessa itsenäistä elämää. Huoltajan sairaus voi myös johtaa perheen eristäytymiseen ja sosiaalisten kontaktien hiipumiseen rapauttaen nuoren sosiaalista pääomaa.⁸⁴⁰ Esimerkiksi erään kansakoulutyttö äiti oli pysyvästi Nikkilän mielisairaalassa hoidettavana. Tyttö oli sairastellut lapsena paljon, ja hän oli ollut edellisvuonna Hesperian psykiatrisessa sairaalassa rauhattomuuden vuoksi. Isän kanssa tyttö tuli melko hyvin toimeen. Tytön vanhin sisko oli muuttanut ulkomaille, ja veljet opiskelivat kielilevyjen avulla vieraita kieliä haaveillen ulkomaille muutosta. Tyttö itsekin halusi ulkomaille mainiten matkaoppaan työn unelma-ammattinaan. Todennäköisesti hän ryhtyi suunnittelemaansa ammattiin lastenhoitajaksi, mistä hänellä oli jo paljon kokemusta. Psykologi arveli tytön valinnan kytkeytyneen hänen omaan hellydentarpeeseensa. Äidittä kasvanut lapsi halusi antaa muille huolenpitoa, jota vaille hän oli itse jäänyt. Tytön ja hänen sisarustensa muuttohaaveet saattoivat kuvastaa halua päästä eroon perhetaustaan liittyneestä sosiaalisesta painolastista. Mielenterveysongelmiin suhtauduttiin häpeillen ja salaillen, sillä ne leimasivat koko perheen. Muutto uuteen ympäristöön olisi antanut nuorelle mahdollisuuden aloittaa ”puhtaalta pöydältä”.⁸⁴¹

Yleinen ilmiö ei tutkimusajankohtana rohkaissut vaikeiden kokemusten käsittelyyn, eikä lapsilla ja nuorilla ollut tunteidensa käsittelyyn sellaisia keinoja kuin aikuisilla. Nämä saattoivat purkaa pahaa oloaan esimerkiksi päihteisiin tai käyttäytymällä väkivaltaisesti, mutta lasten ja nuorten reaktio tuntui useammin olevan eristäytyminen ja sisäänpäin käpertyminen, mihin liittyi epävarmuus omasta itsestä ja omista suunnitelmista. Toisiin ihmisiin luottaminen oli vaikeaa niille, jotka eivät olleet kokeneet luottamusta ja läheisyyttä perheenjäsenten välisissä suhteissa. Vaikeiden kokemusten ja hankalien tunteiden käsittelyä tärkeämpänä pidettiin elämässä eteenpäin pyrkimistä – vaikeat kokemukset ”käsiteltiin” pyrkimällä unohtamaan ne. Ammatinvalinnanohjaus tarjosi yhden kuuntelevan korvaparin nuorta auttamaan, mutta pari lyhyttä tapaamiskertaa eivät riittäneet suurten ongelmien ratkaisuun.

Kotiolut saattoivat olla niin vaikeat, ettei niistä haluttu kertoa puhua. Esimerkiksi eräs oppikoulupoika halusi lukioon ja suhtautui kunnianhimoisesti tulevaisuuteensa, mutta hänen vanhempansa olivat ammattikoulun kannalla. Hänen molemmat vanhempansa olivat invalideja ja osittain työkyvyttömiä, minkä vuoksi perheessä oli taloudellisia vaikeuksia. Pojan 24-vuotias veli oli ollut ajoittain hoidossa psykiatrisessa sairaalassa ja oli vasta aloittamassa työuraansa. Oppikoulupoika tasapainoili suunnitelmissaan kahden asian välillä: yhtäältä mitä hän itse halusi, ja toisaalta minkä hän koki ”oikeaksi” ratkaisuksi ja velvollisuudekseen perhettään kohtaan.⁸⁴²

Perheen merkitys nuoren suunnitelmien kannalta oli erittäin suuri. Perheen yhteiskuntaluokka suuntasi pitkälti sitä, kävikö nuori kansa- vai oppikoulua ja millaiset mahdollisuudet hänellä oli oppivelvollisuuden suorittamisen jälkeen edessään. Vanhempien ja lähipiirin ammatit tarjosivat nuorelle esimerkkejä työelämästä ja antoivat mallia siihen,

840 Nikunen 2002.

841 Kansakoulutyttö 1968–71, numero 10.

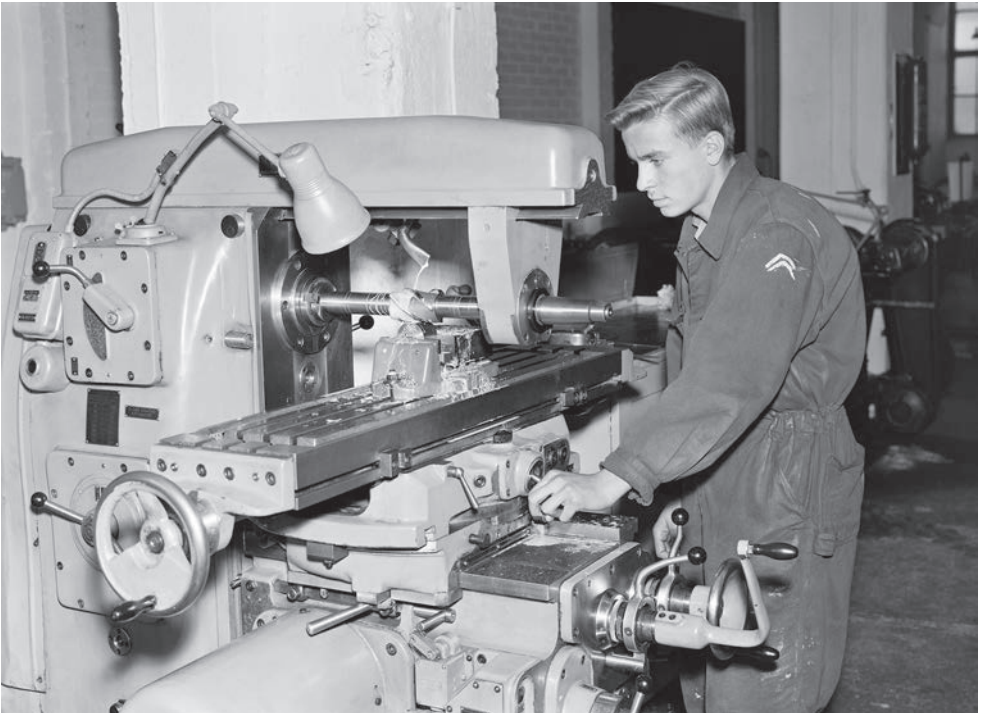
842 Oppikoulupoika 1968–71, numero 216.

millaiseksi aikuiseksi nuori saattoi kehittyä. Sukulaisten ja tuttavien verkosto oli tärkeä niin konkreettisesti esimerkiksi työharjoittelupaikkoja järjestäen kuin psykologiselta kannalta antaen tukea ja avaten näkökulmia nuoren tulevaisuuspohdintoihin. Perhe ei kuitenkaan ollut pelkästään myönteinen resurssien lähde: sen keskeinen merkitys saattoi kääntyä haitaksi ja aiheuttaa nuorelle vaikeuksia, jos perhetilanteeseen liittyi vaikeuksia tai hankaluuksia. Perherakenne ja -tilanne sanelivat ehdot, joiden varassa ja rajoittamana nuori teki valintojaan.

Ydinperheen normista poikennut perhetilanne tai ikävät kokemukset eivät automaattisesti vaikeuttaneet suunnitelmien laadintaa, mutta esimerkiksi yksinhuoltajuuteen usein liittynyt tiukka taloudellinen tilanne rajasi mahdollisuuksia. Sosiaalisen pääoman niukkuus vaikutti paitsi nuoren verkostojen laajuuteen, myös siihen, kuinka hyvin hän pystyi hyödyntämään niitä ja osasiko hän toimia uusissa tilanteissa. Perhetaustan vaikeiden kokemusten vaikutus ammatinvalintaan tuli yleensä esiin epäsuorasti. Jotkut nuorista eivät pystyneet luottamaan itseensä ja omiin kykyihinsä, tai he eivät osanneet ajatella pitkäjänteisesti. Pahimmassa tapauksessa tämä johti välinpitämättömään suhtautumiseen omaan tulevaisuuteen tai voimattomuuden tunteeseen. Perhetilanteen vaikutusta nuoren tulevaisuudensuunnitelmiin sääтели myös sukupuoli: tytöiltä ja pojilta odotettiin erilaista vastuunottoa ja osallistumista perheen yhteisten asioiden hoitamiseen. Seuraava, työn viimeinen pääluku, keskittyy sukupuolen keskeiseen merkitykseen nuorten koulutus- ja ammattisuunnitelmissa.

Hoito- ja opetusalat, joissa pääsi kosketuksiin pienten lasten kanssa, lukeutuivat monen koululaistytön toiveisiin. Ammatinvalinnanoppikirjat vahvistivat tätä esittelemällä ne "luonnollisista syistä" tytöille kuuluviksi. Kuvassa sairaanhoitaja ja toisen vuoden sairaanhoitajaoppilas pienokaisia hoivaamassa 1950-luvun alussa Lastenlinikalla. Kuva: Helsingin yliopistomuseo.

Pojille oli tyttöjä enemmän tarjolla ammattikoulutusta. Kaupungin ja valtion omistamien koulujen lisäksi sitä tarjosivat myös muutamat yritykset. Kuvassa Wärtsilä-yhtymän Kone ja Silta Konepajakoulun oppilas harjoittelee jrsintäkoneen käyttöä 1950-luvun lopussa. Kuva: Helsingin kaupunginmuseo. Kuvaaja: Foto Roos.

III VÄHÄISET SÄRÖT SUKUPUOLITTUNEESSA AMMATTIRAKENTEESSA

Jo kahdessa edeltävässä, koulutusaikeita ja ammattiasemaan liittyvää suunnittelua käsittelevässä pääluvussa sukupuolen suuri merkitys on tullut esiin, vaikka pääasiallinen huomio niissä onkin ajallisessa muutoksessa sekä yhteiskuntaluokan ja koulumuodon vaikutuksessa. Tässä kolmannessa pääluvussa nuorten suunnitelmia käsitellään alavallinnan näkökulmasta, jossa sukupuoli oli merkityksellinen tekijä. Tarkastelen aluksi, miten ammatinvalinnanoppikirjat ja -elokuvat esittelivät työelämää, eri ammatteja ja koulutusvaihtoehtoja tytöille ja pojille sekä miten psykologit ohjasivat heitä. Tämän jälkeen esittelen ja analysoin aloittain ja ammattiteittain nuorten ammattisuunnitelmia, jotka olivat hyvin vahvasti sukupuolitapaisia ja keskittyivät tiettyihin aloihin. Jokaisessa sukupuolen ja koulumuodon mukaan jaetussa neljässä ryhmässä oli muutamia aloja tai jopa yksittäisiä ammatteja, joiden suosio oli selvästi muita suurempi.⁸⁴³ Pääluvun lopuksi käsitellään nuorten voimakkaasti torjumia aloja ja niitä ammatteja, joista he haaveilivat.

843 Kunkin ryhmän suosituimmat alat ja niihin liittyneiden suunnitelmien yleisyys on esitelty liitteessä

9 Ammatinvalinnanohjaus tulevaisuutta suuntaamassa

Nuorille ja heidän opettajilleen suunnatut ammatinvalinnanoppaat⁸⁴⁴ olivat tärkeä osa sitä kulttuurista ympäristöä, josta nuori imi suoraan ja muiden ihmisten kautta vaikutteita tulevaisuuttaan pohtiessaan.⁸⁴⁵ Ammattien ja työelämän yleinen esittely ilmensi sukupuolitapaisuutta: naisten ja miesten nähtiin eroavan selvästi kyvyiltään ja kiinnostuksenkohteiltaan, ja tämä jako esitettiin synnynnäisenä. Ammatinvalinnan ja ammattitaidon hankkimisen merkitystä tähdennettiin sekä tytöille että pojille. Hyvin harkittu ja oikeaan osunut valinta tuottaisi iloa ja tyytyväisyyttä koko loppuelämän ajan: ”riippuu suuresta määrin valitsemastasi ammatista, millaiseksi elämäsi on muodostuva.”⁸⁴⁶ Myös ammatinvalintaa ja eri ammatteja käsitelleet lyhytelokuvat alleviivasivat ammattitaidon hankkimisen merkitystä.⁸⁴⁷

Oppaat varoittivat nuoria koulun keskenjättämisestä, vaikka heille olisikin tarjolla hyväpalkkaiselta tuntuva ammatti. Ammattitaidottoman henkilön – jollaiseksi kirjat määrittelivät ilman muodollista ammattikoulutusta olevan – palkka ei juuri kohoaisi uran aikana, ja lisäksi hän olisi alttiimpi työttömyydelle. Ammatinvalinnanohjaajien mukaan tällöin oli myös vaara, että nuori vaihtaisi työpaikkaa ja alaa monesti jääden ”kiertolaiseksi”, ilman kiinnekohtaa yhteiskuntaan. Nuoret saivat helposti töitä ilman ammattikoulutusta, mutta kirjat ja ohjaajat varoittivat, että tämä kaduttaisi myöhemmin. Kunnollisen koulutuksen hankkineet voisivat olettaa ansioidensa nousevan työuran aikana tasaisesti ja jatkuvasti, ja lisäksi heidän kuvattiin nauttivan suurempaa sosiaalista arvostusta. Vaikka keskikoulu olikin edellytyksenä joihinkin ammatteihin ja avasi useampien työpaikkojen ovia kuin oppivelvollisuuskoulu, oppaat varoittivat myös keskikoulun suorittaneita nuoria jättäytymästä pelkästään sen varaan. Tärkeää oli ammatillisen koulutuksen hankkiminen.⁸⁴⁸

Oppaat liittivät ammatinvalinnan ja ammattitaidon hankkimisen kokonaisvaltaisesti oikeanlaiseen elämään. Hyvän yleissivistyksen ja kunnollisen ammattikoulutuksen turvin esitettiin voivan olla mahdollista ponnistaa yhteiskunnan huipulle, jopa eduskuntaan

844 Viittaa ammatinvalinnanoppailla sekä niihin oppikirjoihin, jotka kouluhallitus oli hyväksynyt käytettäväksi ammatinvalinnanohjauksen opetuksessa, että yleisiin oppaisiin, jotka eivät välttämättä olleet saaneet kouluhallituksen hyväksyntää.

845 Oppikirjoista katso myös Selin 2016. Koulujen ammatinvalinnanopetuksen tavoitteista katso Kosonen 2016.

846 Mattlar 1953, 7. Katso myös esimerkiksi Valjakka, Mikko: Ammatin valinnasta. *Koti* 11–12/1950; Oksanen, Kyllikki: Kutsumustyömme. *Koti* 1/1962. Työn keskeisyydestä yksilölle katso Gini 2000, 2–12.

847 Esimerkiksi Minustako valajaksi? MV-1754, KAVI; Ammattikasvatus, tie tulevaisuuteen. SL-15903, KAVI; Ammattia etsimässä II. SL-11912, KAVI; Herettiinpä herroiksi. YSL-4580, KAVI; Mihin nyt pojat – ja miten? Yle EA; Kehittyvä kansalaiskoulu. Yle EA; Ajankohtainen tehtävämme. MV-4095, KAVI.

848 Mattlar 1954, 12; Kiuru 1958, 49–52; Mäkipaasi, Jouko: Ammatti odottaa. *Koti* 2/1959.

asti.⁸⁴⁹ Kouluttautumisen laiminlyönnillä saattaisi puolestaan olla erittäin huonot seuraukset. Nuorena saadut ansiot kuluisivat helposti huvituksiin, joiden peloteltiin olevan ensimmäinen askel henkisen rappion tiellä. Pahimmassa tapauksessa tämä voisi viedä nuorukaisen vankilaan tai saattaa neitosen hankkimaan ansioita ”antautumalla viettämään ’iloisen illan’ miestuttavan kanssa”.⁸⁵⁰ Poikia ja tyttöjä uhkaavat vaarat olivat erilaisia. Sopivan työn tai koulutuksen löytämistä ja siihen sitoutumista pidettiin kuitenkin tärkeänä kummankin sukupuolen edustajille.

Ammatinvalinnanohjaus perustui ajatukselle siitä, että jokaiselle oli yhteiskunnassa oma paikkansa. Kaikkia tarvittiin ja jokainen saattoi olla hyödyllinen, sillä vain yhdessä toimien ihmisistä muodostui kokonaisuus, joka vertautui terveeseen ihmiskehoon. Yhden tehtävä ei ollut toista parempi, ja vakiintunutta jakoa henkiseen ja ruumiilliseen työhön pyrittiin etenkin kansakoululaisten oppikirjoissa häivyttämään. Ammatinvalinnanohjaus pyrki auttamaan nuoria omien luonteenpiirteiden, kiinnostuksenkohteiden ja vahvuuksien pohtimisessa sekä mahdollisuuksien arvioinnissa. Tämä vastasi vuonna 1936 säädetyin työnvälityslain ”oikea ihminen oikealle paikalle” -periaatetta.⁸⁵¹

Sekä tytöt että pojat saivat alusta lähtien henkilökohtaista ammatinvalinnanohjausta, ja heidän käytössään oli samat oppimateriaalit.⁸⁵² Käytännössä ohjauksen sisällöt ja nuoriin kohdistuneet odotukset erosivat sukupuolen mukaan. Tyttöjä ja poikia ohjattiin ja kasvatettiin erilaisiin tulevaisuuksiin ja ammatteihin. Ero oli räikein varhaisissa oppaissa. Esimerkiksi opettaja Väinö Seppä kirjoitti vuonna 1930 julkaistussa *Ammatinvalinta ja työntieto* -kirjassa naisten aseman muuttuneen edellisvuosisadan lopulla alkaneiden vaatimusten seurauksena siihen tilanteeseen, että heitä toimi lähes alalla kuin alalla. Kirjoittaja ei kuitenkaan nähnyt tämän olleen pelkästään hyväksi yhteiskunnalliselle kehitykselle, ja Seppä muistutti, että kodin piirissä tehtävän työn merkitystä ei ollut syytä väheksyä. Lopuksi hän totesi, että niin tyttöjen kuin poikien oli tärkeä miettiä omia henkilökohtaisia taipumuksiaan ja ominaisuuksiaan. Juuri tätä ennen hän oli kuitenkin kirjoittanut naisilta ”ainakin vielä toistaiseksi” usein puuttuvan aloitekykyä, rohkeutta ja päättäväisyyttä, joita tarvittiin monilla toimialoilla.⁸⁵³

Seppän suhtautumisessa naisten ansiotyöhön voi havaita kaikuja taloustieteessä klassikon asemaan nousseesta Alfred Marshallin talousteoriasta. Pääteoksessaan, vuonna 1890 julkaistussa ja lukuisia uusintapainoksia saaneessa *Principles of Economics* -kirjassa, hän esitti, että erityisesti työväenluokkaisten naisten tulisi omistautua lasten- ja kodinhoitoon. Ydinperhe oli kapitalismin perusyksikkö, ja naisten velvollisuus oli työvoiman biologinen ja sosiaalinen uusintaminen. Marshall arvioi palkkatyöhön osallistuvan äidin laiminlyövän tärkeintä velvollisuuttaan, (poika)lasten, tulevien työntekijöiden ja kunnan kansalaisten, kasvattamista. Naisten koulutus oli suotavaa, mutta tämän tuli kehittää

849 Kiuru 1958, 51.

850 Oksanen & Kiviranta 1956, 64–66, (lainaus sivulta 66); Louhivuori, Verner: Varoitus. *Koti* 1/1952.

851 Seppä 1930, 8–10, 21; Selin 2016, 370, 382–384; Kivinen 1988, 447.

852 Pojat asetettiin etusijalle ammatinvalinnanohjauksessa vain aivan aluksi. Ensimmäinen Helsingin kaupungin ammatinvalintakomitean SF-filmiltä tilaama ammatinvalintaa käsitellyt lyhytelokuva oli Mihin nyt pojat – ja miten?. Katso myös alaviite 1092.

853 Seppä 1930, 22–23.

heitä kasvatustehtävässään eikä valmistaa heistä etevämpiä työntekijöitä kapitalistiseen tuotantoon, jonka mahdollistava perhepalkkamalli perustui miestulonsaajaan (”male bread-winner”) ja kodin- ja lastenhoidosta huolehtivaan naiseen.⁸⁵⁴

Suomalaisessa ammatinvalinnanohjauksessa tämä näkyi 1950- ja 1960-luvuilla niin, että mahdollinen tuleva perheellistyminen oli tyttöjen ohjauksessa taustaoletuksena. Tämä vaikutti sekä siihen, kuinka tärkeänä tyttöjen kouluttautumista ja ammattitaidon hankkimista pidettiin ja mitkä olivat niiden päämäärät, että siihen, mitä aloja tytöille suositeltiin. Vaikka jo 1930-luvun taitteessa julkaistussa oppaassa naisten oli todettu työskentelevän yhä useammalla alalla ja menestyvän ammatissaan yhtä hyvin kuin miestenkin, kirjat korostivat sukupuolten välisiä eroja. Keskikoululaisille suunnattu oppikirja totesi elintason nousun vähentäneen naistyövoiman osuutta monessa teollistuneessa maassa, minkä uumoiltiin tapahtuvan vähitellen myös Suomessa.⁸⁵⁵

Sukupuolittava jako näkyi myös koulutus- ja työvoimapolitiittisten komiteoiden kannanotoissa: miesvaltaisten alojen koulutusta koskevissa mietinnöissä perusteluita leimasivat taloudelliset näkökohdat, kuten kansantalouden ja elinkeinoelämän intressit. Naisvaltaisiin aloihin liitettiin sen sijaan voimakas arvolutaus, ja mietinnöissä vedottiin muun muassa humanistisiin ja kansallisiin arvoihin miesvaltaisia aloja useammin. Valtioneuvosto asetti samanaikaisesti vuonna 1954 kaksi eri komiteaa käsittelemään yhtäältä naisten ja toisaalta nuorten miesten työttömyyttä, aivan kuin kyse olisi ollut toisiinsa liittymättömistä kysymyksistä. Molemmat komiteat kiinnittivät huomiota työmarkkinoiden tutkimiseen, ammattikoulutuksen lisäämiseen ja ammatinvalinnanohjauksen tehostamiseen.⁸⁵⁶

Opaskirjojen kuvitus heijasteli ammattirakenteen sukupuolijakaumia. Valokuvissa ja piirroksissa esiintyvät koneidenkorjaajat, autosähköasentajat ja metallialaa opiskelevat olivat miehiä, kun taas kampaajat, pukuompelijat ja talousopettajaoppilaat naisia.⁸⁵⁷ Kuvissa esiintyi hyvin harvoin molempien sukupuolten edustajia samassa ammatissa. Poikkeuksina tästä laboratoriotyöntekijöitä ja kirjapainon latojia esittävässä valokuvissa oli sekä naisia että miehiä. Myös kultasepän ammatin nähtiin soveltuvan sekä tytöille että pojille.⁸⁵⁸ Sukupuolistereotypioita rikkovat kuvat olivat erittäin harvinaisia. Erään ammatinvalinnanoppaan kahdessa tällaisessa valokuvassa kyseessä oli nainen, joka toimi miehiseksi katsotussa ammatissa. Kuvatekstit ”Nainen porauskoneen hoitajana” ja ”Nainenkin pystyy linja-autonkuljettajaksi” viestittivät tilanteen poikkeuksellisuutta. Vuonna 1953 julkaistu kirja esitti naisen toiminnan miehisisä ammateissa mahdollisena,

854 Allén 1991, 10–11.

855 Kiuru 1958, 48. Naisten kouluttamisesta perheenemänniksi äitien ylläpidon ja perhe-elämän vaikeuksien välttämiseksi katso Vaurio, Sulo: Mitä voisimme tehdä kansamme eheyttämiseksi? *Ammattikasvatus* 9/1960. Ruotsin ammatinvalinnanoppikirjojen sukupuolittuneisuudesta katso Mannberg 2003, erityisesti 238–239.

856 Hovi, Kivinen & Rinne 1989, 170–173; Naisten työllisyyskomitean v. 1954 mietintö. KM 1956: 11; Nuorisotyökomitean mietintö v. 1956. KM 1957: 12. Nuorisotyökomitea käsittelee nimestään huolimatta vain nuorten miesten työttömyyttä.

857 Katso esimerkiksi Mattlar 1954, 36, 40, 62, 76, 103, 123.

858 Mäki & Voionmaa-Joutsen 1944, 30; Mattlar 1954, 83; Tietoja ammattioppilaitoksiin aikoville 1955, 39.

mutta ei rohkaissut siihen. Toisaalla kirjassa muistutettiin, että ammattiautoilijan ammattiin saisi hyvää valmennusta, jos asevelvollisuusajaksi pääsisi johonkin moottoroituun joukko-osastoon.⁸⁵⁹ Sukupuolta teoretisoivassa tutkimuksessa on todettu naisille yleensä olevan sallitumpaa toimia miehisinä pidetyillä alueilla tai ”miesten töissä” kuin toisinpäin. Tämä johtuu siitä, että mies on katsottu normiksi ja ihmisyyden perusmalliksi, jota nainen voi vajavaisuudestaankin huolimatta tavoitella. Naisten toimiessa miehiseksi katsotuissa tehtävissä saatetaan korostaa heidän poikkeuksellisuuttaan ja todeta heidän kyvykkyytensä johtuvan siitä, että heissä on tarpeeksi ”miestä”.⁸⁶⁰

Opaskirjat kuvastivat tässä mielessä vallitsevaa todellisuutta. Naisten asemaa tutkivan komitean mietintö totesi suurimman ongelman piilevän siinä, että vaikka ammatinvalinnanohjauksessa pyrittiin jo tuolloin, 1970-luvun taitteessa, suhtautumaan neutraalisti sukupuolirooleihin, työmarkkinoiden sukupuolittuneisuus esitettiin realiteettina, johon nuorten tuli sopeutua.⁸⁶¹ Ohjaajat ja ohjauksen kehittämiseksi vastanneet ministeriön virkamiehet suhtautuivat kahtiajakoisesti Yhdistys 9:n sukupuolirooleista aloittamaan keskusteluun. Jotkut vetosivat ammatinharjoittajiin yleisesti kohdistuviin vaatimuksiin ja odotuksiin: ”sopeutuminen ammattirooliin on sitä helpompaa, mitä lähempänä henkilön taipumukset ja persoonallisuuspiirteet ovat ammattirooliin sisältyviä vaatimuksia ja odotuksia.”⁸⁶² Näin he tulivat vierittäneeksi ongelman ohjauksen ulkopuolelle todeten vasta tienraivaajien ja yleisten asenteiden muutoksen myötä ohjauksenkin voivan muuttua – toisin sanoen he eivät tunnustaneet omaa merkitystään ammatteihin ja työntekoon liittyvien asenteiden muokkaajana. Toiset puolestaan toivat esiin ammatinvalinnanohjauksen roolin ja vastuun monipuolisen tiedon levittäjänä sekä väärin ja vanhentuneiden ennakkoluulojen horjuttajana. Ohjaajat pystyisivät vaikuttamaan paitsi nuoriin, myös työnantajiin ja koululaitokseen.⁸⁶³

Suurin osa ammateista oli sellaisia, joissa työskenteli lähes pelkästään toisen sukupuolen edustajia. Kirjojen laatijoiden olisi ollut vaikea löytää tilannetta, jossa hitsaajaksi opiskeleva tai hänen opettajansa olisi ollut nainen tai mies olisi tehnyt hoitotyötä. Joistakin ammateista käytetyt nimikkeetkin viittasivat selvästi ammatinharjoittajan sukupuoleen, kuten sairaanhoitajatar, laivapoika ja sanomalehtimies (rinnalla käytettiin nimikettä sanomalehtinainen). Joistakin samoja tai hyvin samankaltaisia tehtäviä tehneistä miehistä ja naisista käytettiin tutkimusajankohtana eri ammattinimikkeitä, kuten (nais)keittäjä ja (mies)kokki sekä (nais)ompelija ja useimmiten mieheen viittaava vaatturi. Nimike kietoutui puolestaan ammatinharjoittajan nauttimaan arvostukseen ja palkkatasoon.⁸⁶⁴

Miesten ja naisten työskentely eri aloilla tai tehtävissä johti erilaisiin ansiotasoihin, ja myös samalla alalla työskentelevien välillä oli eroja palkkauksessa. Ne oli virallistettu vuoden 1945 palkkasäännöstelypäätöksessä, jonka mukaan naisten palkat olivat 10–15

859 Mattlar 1953, 27, 30, 49.

860 Rantalaiho 1994, 11–12; Smyth & Darmody 2009, 287.

861 Naisten asemaa tutkivan komitean mietintö. KM 1970: A 8, 27.

862 Venna, Yrjö: Roolikeskustelun tavoitteet ja ammatinvalinnanohjaus. *AmmatINVALINTA* 7–8/1967, 16.

863 Esimerkiksi Aaltonen, Leea: Kansalaiskoululaisen ammatinvalinnanopetuksen ja -ohjauksen kehittämisen. *AmmatINVALINTA* 7–8/1967, 18–20.

864 Kiitän tästä huomiosta Maiju Wuokkoa.

prosenttia miesten ansioita pienemmät kaikissa ohjepalkkoissa. Samapalkkaisuudesta oli keskusteltu ammattiyhdistysliikkeessä jo vuosisadan alussa, mutta näkemykset erosivat toisistaan. Miehet saattoivat puoltaa sitä pitääkseen palkkatason mahdollisimman korkealla tai yrittääkseen saada naiset kokonaan pois joltain alalta. Naiset puolestaan pelkäsivät sen johtavan työttömäksi jäämiseen. Eduskunta ratifioi kansainvälisen työjärjestön ILO:n vuonna 1950 vahvistaman samapalkkaisuussopimuksen vuonna 1962, ja erilliset naispalkat poistuivat työehtosopimuksista vuoteen 1966 mennessä.⁸⁶⁵

Paitsi että ammatit oli jaettavissa jommallekummalle sukupuolelle paremmin soveltuviin, osa opaskirjoista toi tyttöjen ammatinvalinnan kohdalla esiin erään erityisen, arvoja ja arvostuksia kuvastaneen näkökulman. Kirjat kehottivat tyttöjä ottamaan suunnittelussaan huomioon heidän tulevat kotiin ja perheeseen liittyvät velvoitteensa.⁸⁶⁶ Esimerkiksi kotitalousalaan liittyvä ammattitaito olisi aina hyödyllistä, sillä näitä tehtäviä he tulisivat joka tapauksessa harjoittamaan. Muun muassa eräs kuvateksti totesi: ”Ruoanlaittotaito ja ruokapöydän taiteellinen kattaminen – mikä kadehdittava nuoren neidon avu. Tähän tehtävään kannattaa kehittyä jo oman itsensä ja tulevan kotinsa vuoksi.”⁸⁶⁷ Erään nuorten ammatinvalintaa käsittelevän lyhytelokuvan kotitalousopetusta esitellyt kertojanääni totesi, että ”suuren osan naisista [on] valmistauduttava perheenäidin vaatimaan työhön, eikä tulevien virkanaistenkaan ole syytä vieraantua kattiloista ja neulomakorista”.⁸⁶⁸

Kotitalouden hoitoon liittyvien taitojen keskeisyys tuli esiin myös naisten työttömyyttä käsitelleen komitean mietinnössä. Se suositteli kotitalouskursseja ulkotöistä työttömäksi jääville nuorille naisille. Näin ”työttömyyskausi tulisi käytettyä hyödyllisesti”.⁸⁶⁹ Hyvän avioliiton esitettiin olevan tytöille paras tapa turvata oma toimeentulonsa. Ammattitaitoa hankittiin lähinnä pajojen päivien varalle, esimerkiksi perheenisän sairastumista varten.⁸⁷⁰ Työnteon, toimeentulon ja avioliiton välistä yhteyttä kuvaa toisesta näkökulmasta erään kansakoulutyön toteamus sisarestaan: ”vasta sitten kun tulee työn puute, hän ottaa miehen”.⁸⁷¹ Tässä tapauksessa avioituminen oli varasuunnitelma työttömyyden varalta.

Ammatinvalinnanohjaajien merkintöjen mukaan naimisiinmeno kuului oleellisena osana joidenkin oppikoulutyttöjen tulevaisuudensuunnitelmiin. Ohjaajat arvelivat heidän menevän pian naimisiin, minkä vuoksi ammatinvalintaa ei nähty tärkeänä heidän kohdallaan. Ohjaaja kuvaili esimerkiksi erästä koulussa tavallista heikommin menestynyttä tyttöä naiselliseksi ja hauskannäköiseksi, sekä totesi ”eiköhän mene aika äkkiä naimisiin”.⁸⁷² Ohjaajat ehdottivat hänelle ja muutamalle muulle ”naimisiin menevälle

865 Hentilä 1999a, 186, 190–193, 282–283.

866 Työtehtävien sukupuolittuneisuuden ja naisten kotityövelvoitteiden pitkästä jatkumosta katso Vainio-Korhonen 2002, erityisesti 11–14, 16–17, 145–147.

867 Oksanen & Kiviranta 1956, kuvateksti sivujen 40 ja 41 välillä. Katso myös esimerkiksi Sysiharju, Anna-Liisa: Kuinkas sitten kävikään? Tyttärien koulutukseen uutta suuntaa. *Kotiliesi* 17/1953; Mäkinen, Jouko: Kouluaika on ohi... *Koti* 7–8/1956; Mäkipaasi, Jouko: Kotitalousala – jokaisen naisen ala. *Koti* 2/1963.

868 Elämän tienhaarassa. YV-9309, KAVI.

869 Naisten työllisyyskomitean v. 1954 mietintö. KM 1956: 11, 11–15; Aakkosista ammattiin. Yle EA.

870 Mickwitz 2008, 15–16.

871 Kansakoulutyttö 1960, numero 8.

872 Oppikoulutyttö 1960, numero 29.

tyypille” konttorialaa sopivana väliaikaisratkaisuna ennen avioitumista.⁸⁷³ Naimisiinmeno kuuluikin muutaman koulutyön lähitulevaisuuden suunnitelmiin. Eräs 15-vuotias oppikoululainen seurusteli 23-vuotiaan naapuritalossa asuneen opiskelijapojan kanssa. Tyttö totesi aikovansa mennä seuraavana jouluna kihloihin ja avioituvansa 18-vuotiaana. Ammatinvalinnanohjaaja piti suunnitelmaa liikunnanohjaajaksi kouluttautumisesta hyvin epävarmana koulutuksen alaikärajan vuoksi, sillä hän luonnehti tyttöä ”kotiaitityypiksi”, joka ”pääsisi koulutukseen vasta kun alkaa saada lapsia, niin että kai sekin jää”. Ohjaaja kirjasi, ettei ammattitaidon hankkiminen ollut tytölle välttämätöntä, sillä ”nykyisen poikaystävän palkka olisi niin suuri että pystyy elättämään perheen”.⁸⁷⁴

Muistiinpanojen perusteella ei ole mahdollista arvioida, oliko ammattitaidon hankkimisen toissijaisuus tyttöjen omaa suunnitelmaa vai kuvastiko se ohjaajan odotuksia ja tulkintaa tilanteesta. Tästä riippumatta merkinnät kuvastivat avioitumisen ja perheellistymisen merkitystä 1950- ja 1960-lukujen tytöillä. Työstä tuli nainen ennen kaikkea vaimoksi ja äidiksi tulemisen myötä, kun taas pojista kasvoi miehiä sen kautta, että he hankkivat ammattitaidon ja kykenivät huolehtimaan itsestään ja lähipiiristään taloudellisesti. Ammattitaitoon ja työelämässä menestymiseen liittyvät kysymykset olivat erityisen tärkeitä pojille ja miehille, sillä mieselättäjäideali kytki heidän kykynsä itsenäistyä vahvasti sukupuoli-identiteetin muotoutumiseen.⁸⁷⁵ Kansalaiskoulua esittelevä lyhytelokuva esitteli tyttöjen käsityölinjan valmentavan omien ja vauvan vaatteiden ompelemiseen, kun taas kotitalouslinja antoi tytöille taidot huolehtia tulevasta perheestään. Vaikka elokuva huomautti ”tulevien isäntien” tarvitsevan esimerkiksi huonekalun korjaus- ja rakentamistaitoja myös omaa kotiaan varten, poikien linjavaihtoehdot ja niiden kuvailu liittyivät ansiotyömahdollisuuksiin.⁸⁷⁶

Kansakoululaisille suunnatut 1950-luvun alun oppikirjat korostivat perheenäidin tehtävien olevan ammattityötä siinä missä kodin ulkopuolella suoritettava työkin: hänen täytyi taipua pesijäksi, sillittäjäksi, kylvettäjäksi, lastentarhanopettajaksi, sairaanhoitajaksi, siivoojaksi ja kirjanpitäjäksi. Perheenäidin työ oli monipuolista ja vastuunalaista, minä vuoksi hän tarvitsi ammattitietoutta.⁸⁷⁷ Keskikoululaisille tarkoitettu vuonna 1944 julkaistu opas otsikoi kotitalous- ja käsityöaloja esittelevän osuuden ”Kodin askareet vaativat ammattitaitoa” ja totesi talousopettajan tutkinnon olevan ”sopivaa valmistusta myöskin kodin äidin tehtäviin”.⁸⁷⁸ Pääasiallisesti teksti kuitenkin keskittyi esittelemään alalle johtavaa ammattikoulutusta ja ansiotyömahdollisuuksia. Perheenäidin roolin ensisijaisuus naisilla ei siten rajoittunut kansakoululaisiin. Myös myöhemmät keskikoululaisille suunnatut oppikirjat esittivät perheenemännyyttä voitavan pitää elämäntehtävänä, joka vaati ammattikoulutusta muiden ammattien tapaan.⁸⁷⁹

873 Oppikoulutyöt 1960, numerot 29, 54 ja 71; oppikoulutyttö 1968–71, numero 114.

874 Oppikoulutyttö 1968–71, numero 98.

875 Katso Siltala 2013, 376, 414–415.

876 Kehittyvä kansalaiskoulu. Yle EA.

877 Mattlar 1953, 64; Mattlar 1954, 124.

878 Mäki & Voionmaa-Joutsen 1944, 17.

879 Kiuru 1962, 43–44, 86–87. Katso myös Mäkipsäsi, Jouko: Kaikkein arvokkain ammatti. *Koti* 5/1961;

Menevätkö opiskeluvuodet hukkaan perheenemännän ammatissa? *Kotiliesi* 3/1954.

Ammatinvalinnanohjaajat tekivät haastattelujen ja keskustelujen yhteydessä huomiota nuorten ulkonäöstä ja käytöksestä. Ohjaajat kiinnittivät paljon huomiota etenkin tyttöjen ulkonäköön, jolla katsottiin olevan merkitystä paitsi asiakaspalvelutyössä, myös virkauralla ja yksityiselämässä. Esimerkiksi eräs *Kotilieden* lukija yhdisti ulkonäöstä huolehtimisen sekä työnteon ja siinä etenemisen: ”Minä en ihaile montaakaan asiaa niin paljon, kuin iloista, nuorta, hyvinhoidettua virkaäitiä, joka menestyy työssään, kasvattaa sieviä lapsia, on miehelleen sama pirteä kumppani kuin kihloissa oloaikoinaan ja jaksaa loputtomasti yrittää.”⁸⁸⁰ Sukupuoli tuli toistuvasti esiin ohjaajien muistiinpanoissa, jotka ottivat myös hyvin suorasanaisesti kantaa murrosikäisten fyysiseen ja henkiseen kehitykseen myös poikien kohdalla. Ohjaaja luonnehti esimerkiksi erään teknillisestä koulutuksesta kiinnostuneen oppikoulupojan päänasentoa tyttömäiseksi ja arveli hänen tarvitsevan lisää itseluottamusta.⁸⁸¹ Eräs toinen käyttäytyi puolestaan ”miehekkään hillitysti”. Hän oli kiinnostunut kemiasta ja maanmittausinsinöörin ammatista.⁸⁸² Eräs filosofointiin taipuvainen näyttäytyi puolestaan ammatinvalinnanohjaajalle ”pehmeän puoleisena” ja feminiinisenä.⁸⁸³

Ohjaustyötä tehneet psykologit huomioivat myös oppilaan perhetaustan vaikutuksen sukupuoli-identiteetin kehitykseen. Erään kansakoulupojan vanhemmat olivat eronneet seitsemän vuotta aiemmin, mikä johti ammatinvalinnanohjaajan toteamaan: ”kotitausta rikkinäinen, joka ei enää uusi tilanne. Maskuliinisen identifikaation kohde puuttuu edelleen, valinnut feminiinisen välimuotosuunnan, joka ei tahdo selvittää eikä jäsentää tilannetta.” Pojan suunnittelemaan mainospiirtäjän ammattiin oli vaikea päästä etenkin kansakoulupohjalta, ja ohjaaja yritti houkutella poikaa puusepän tai maalarin opintoihin.⁸⁸⁴ Oppikoulutyöt saattoivat puolestaan vaikuttaa esimerkiksi naisellisilta ja aikuisilta, tyyppköiltä, charmittomilta, tyttömäisiltä, ”tyhmähkön-passiivisen-kapean-naisellisilta” tai viehkeän naisellisilta.⁸⁸⁵

Opaskirjat eivät pyrkineet kyseenalaistamaan ammatinvalinnan sukupuolittuneisuutta ja siitä mahdollisesti aiheutuvia ongelmia. Naisten asemaa tutkivan komitean mietintö totesi tämän haittaavan erityisesti tyttöjä. Heidät tulisi saattaa tietoisiksi muun muassa tyypillisten naisvaltaisten alojen heikommasta arvostuksesta ja palkkatasosta sekä siitä, että miesten ja naisten lahjakkuusrakenteissa ei ole todettu sellaisia eroja, joiden perusteella ammatit olisi jaettavissa miehille ja naisille soveltuviin. Ammatinvalinnanohjaustunteja pitävien yhdysopettajien koulutus korosti vielä 1960-luvun puolivälissä sitä, että poikien ja tyttöjen opetuksessa tuli painottaa eri ammattialoja perinteisten sukupuoliroolien mukaisesti. Komiteamietintö totesi ammatinvalinnanohjauksen pikemmin vahvistaneen kuin purkaneen tai heikentäneen vallalla olevien sukupuoliroolien mukaisia valintoja, kun verrattiin ohjausta saaneiden ja sitä ilman jääneiden nuorten käsityksiä heille sopivista ammateista.⁸⁸⁶

880 Pikkuri: Nuorelle ansioäidille. *Kotiliesi* 2/1965.

881 Oppikoulupoika 1960, numero 84.

882 Oppikoulupoika 1960, numero 2.

883 Oppikoulupoika 1960, numero 5.

884 Kansakoulupoika 1968–71, numero 25.

885 Oppikoulutyöt 1960, numerot 1, 3, 5, 22 ja 37.

886 Naisten asemaa tutkivan komitean mietintö. KM 1970: A 8, 26–29.

Nuoret pohtivat ammatteja pitkälti sukupuolinäkökulmasta: eräs poika kritisoi samaansa ammatinvalinnanohjausta siitä, että koulussa oli esitelty liikaa ”sellaisia ammatteja jotka eivät sovi miehille”. Hän olisi kaivannut tietoa muun muassa latojan, junailijan ja rajavartijan työstä.⁸⁸⁷ Samaa kansalaiskoulua yhtä aikaa käynyt poika oli samaa mieltä kirjoittaen palautealomakkeeseen ”oli ammatteja jotka eivät mitenkään voi kiinnostaa poikia”. Kaiken kaikkiaan ohjaus oli kuitenkin ollut hyödyllistä, sillä hän toteaa seuraavasti: ”opintoretket olivat hyviä. Ammattiselosteet olivat runsastietoisia ja sain niistä paljon uutta tietoa.”⁸⁸⁸ Sukupuoli oli nuorille voimakas ammatteja jaotteleva tekijä. Pojat eivät halunneet edes kuulla tehtävistä, jotka eivät sopineet heidän käsitykseensä oman sukupuolensa edustajalle sopivista ammasteista. Näin he itse rajoittivat valinnanmahdollisuuksiaan.⁸⁸⁹

Kansalaiskoulussa tytöt ja pojat oli jaettu eri linjoille, ainoastaan liikelinjaa käyvistä osa oli sekaluokalla, mitä eräs poika kritisoi: ”ei pysty keskittymään tunneilla, koska koko luokan pojat ovat villejä. Sanoo, että poikaluokassa olisi parempi työrauha. Nyt haluaa aina näyttää tytöille kaikenlaisia temppeja ja siitä aiheutuu yleistä levottomuutta.”⁸⁹⁰ Vuonna 1957 säädetyn kansakoululain mukaan esimerkiksi ”poikien käsitoissa” ei voitu ottaa tyttöjä pojista koostuvaan ryhmään, eivätkä vastaavasti pojat voineet opiskella tekstiilien käsittelyyn kuuluvia taitoja toisesta sukupuolesta koostuvassa ryhmässä. Ainoastaan siinä tapauksessa, että tyttöoppilaat muodostivat kokonaisen opetusryhmän, heille voitiin tarjota opetusta vastakkaiselle sukupuolelle sopiviksi katsotuissa käsityötaitoissa.⁸⁹¹

Nuoret saivat opetusta niissä oppiaineissa, joiden taitoja pidettiin hyödyllisinä heidän tulevaisuutensa kannalta. Tämä vahvisti ja uusinsi sukupuolitapaisuutta ja sen kyseenalaistamattomuutta. Kaupungin kahden suurimman ammatillista opetusta tarjoavan kunnallisen oppilaitoksen nimet ohjasivat alan valintaa: koulut olivat vielä lukuvuonna 1959–1960 Valmistava poikien ja Valmistava tyttöjen ammattikoulu. Tämän jälkeen ne muuttuivat Teknilliseksi ammattikouluksi ja Talous- ja ompelualan ammattikouluksi, jolloin pojille tuli mahdolliseksi pyrkiä esimerkiksi ravintotaloutta opiskelemaan ja tytöt saattoivat hakeutua ammattikoulun teknilliseen opetukseen. Ensimmäiset tyttöopiskelijat aloittivat lukuvuonna 1964–1965 Teknillisessä ammattikoulussa, ja seuraavana lukuvuonna ensimmäiset poikaoppilaat hakeutuivat Talous- ja ompelualan ammattikouluun. Nimet muuttuivat uudestaan vuonna 1966, kun sijaintipaikkojen mukaiset Vallilan ja Kampin ammattikoulu -nimet tulivat käyttöön.⁸⁹²

887 Kansakoulupoika 1968–71, numero 69.

888 Kansakoulupoika 1968–71, numero 70.

889 Schoon & Eccles 2014, 9.

890 Kansakoulupoika 1968–71, numero 93.

891 Linjajaosta ja vaihtoehtoista katso luku 1.1; Naisten asemaa tutkivan komitean mietintö. KM 1970: A 8, 15.

892 Taulukko 90. B. Ammattiopetuslaitokset vuonna 1964, Kaupungin opetuslaitokset. HTV 1965; Taulukko 89. B. Ammattiopetuslaitokset vuonna 1965, Kaupungin opetuslaitokset. HTV 1966; KHKK Kunnallishallinto 1966, 32. Katso myös Niini, Aarno: Ammattikoulut ovat auki myös naisille. *Kotiliesi* 16/1963. Lisäksi vuonna 1967 valmistui Haagan ammattikoulu, jossa toimi metallityö- ja auto-osatot. Vuonna 1969 aloittaneeseen Käpylän erikoisammattikouluun sijoitettiin muun muassa kirjapaino- ja hienomekaanikkokoulut. Kaupunki suunnitteli Herttoniemen ja Malmin ammattikouluja

Jotkin valtiolliset ja muutamat yksityiset ruotsinkieliset oppikoulut pitivät yllä sukupuolijakoa peruskoulujärjestelmään siirtymisen kynnykselle asti. Tyttö- ja poikakouluja kävi 1950- ja 1960-luvuilla jo selvä vähemmistö oppikoululaisista, mutta niiden pitkät perinteet muistuttivat tyttöjen ja poikien erilaisiksi katsotuista koulutustarpeista. Näistä oli käyty vilkasta keskustelua 1900-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä. Tyttökoululaiset opiskelivat enemmän kieliä kuin poikakoulujen oppilaat, ja tytöillä oli myös käytännölläheisiä aineita kuten käsitöitä ja kotitaloutta poikia enemmän. Tyttökouluissa keskikoulu kesti yleensä kuusi vuotta eli vuoden pidempään kuin tavallisesti. Opetussuunnitelman erojen lisäksi taustalla oli huoli tyttöjen liikarasituksesta. Heidän varttuessa naisiksi – tuleviksi äideiksi ja lasten synnyttäjiksi – heitä ei saanut rasittaa liiallisella koulutyöllä.⁸⁹³

Henkilökohtaista ammatinvalinnanohjausta saavien kansalaiskoululaisten määrää pyrittiin 1960-luvun jälkipuoliskolla toiminnan valtiollistamisen jälkeen supistamaan siirtymällä kaikille suunnatusta ohjauksesta kysyntäperustaiseen. Oppikoululaisten osalta tämä muutos oli toteutettu jo aiemmin. Ohjaustarvetta arvioitiin oppilaan antamien taustatietojen, vanhempien mielipiteen ja opettajanlausunnon avulla.⁸⁹⁴ Tytöt hakeutuivat poikia herkemmin ohjaukseen, minkä ohjaajat arvelivat johtuvan muun muassa ”tyttöjen ammattikoulutuspaikkojen puutteesta ja todennäköisesti pienemmästä ammattikoulutusmotivaatiosta”.⁸⁹⁵ Ammatillisessa koulutuksessa tytöillä oli vähemmän vaihtoehtoja ja koulutuslinjat olivat lyhytkestoisempia kuin poikien. Vaikka perinteisesti vastakkaisen sukupuolen koulutusaloille katsottuihin opintoihin olisi voinutkin pyrkiä, se oli hyvin harvinaista.⁸⁹⁶

Helsingin ammatinvalinnanohjauspiiri tunnisti 1960-luvun lopulla kansalaiskoulu-tyttöjen poikia heikomman innon hakeutua ammattikoulutukseen, ja vuosikymmenen vaihteessa tämä nostettiin ensimmäistä kertaa esiin asiana, johon ammatinvalinnanohjaus pyrki vaikuttamaan. Samalla työnvälittäjien työskentelytapa muuttui. Asiakkaiden sukupuoleen perustunut jaottelu vaihtui ammattialakohtaiseen erikoistumiseen, mikä pyrki rikkomaan jaottelua miesten ja naisten töihin. Vaikka uudistukset eivät välttämättä siirtyneet heti käytäntöön toimintasuunnitelmien ja -kertomusten tasolta, tämä oli jo tärkeä periaatteellinen merkki uudeltaisesta suhtautumisesta tyttöjen ja poikien mahdollisuuksiin.⁸⁹⁷ 1970-luvun taitteeseen ajoittuu siten murroskohta suhtautumisessa koulutuksen ja ammatinvalinnanohjauksen sukupuolittuneisuuteen.

1960-luvun puolivälistä lähtien. Liukko, Veikko: Helsingin ammattikoulunäkymiä. *Ammattikasvatus* 3/1967; Erikoisammattikoulujen juhlapäivä Helsingissä. *Ammattikasvatus* 5/1969.

893 Kaarninen 1995, 160–164.

894 Hd:1 Toimintasuunnitelmat 1965–1973, toimintasuunnitelman 1965–1966 liite 3: PM Helsingin ohjausjärjestelmän kehittäminen toimintavuosina 1965–66 ja 1966–67. AVO Hki, HMA.

895 Hd:1 Toimintasuunnitelmat 1965–1973, toimintasuunnitelman 1967–1968 liite 1: Ammatinvalinnanohjauksen toteuttaminen suomenkielisten kansalaiskoululaisten ohjauksen osalta toimintavuonna 1967–1968. AVO Hki, HMA.

896 Peräläinen, Antero: Selvitys naisten ammattikoulutuksesta. *Ammattikasvatus* 5/1968.

897 He:1 Toimintakertomukset ja vuositilastot, ammatinvalinnanohjauksen Helsingin piirin toimintakertomus 1.7.1969–30.6.1970. AVO Hki, HMA; Hd:1 Toimintasuunnitelmat 1965–1973, toimintasuunnitelman 1969–1970 liite 11: Tutkimustoiminta. AVO Hki, HMA.

10 Kaikki tekniikkaan liittyvä kiinnostaa poikia

”Useimpia niistä pojista, jotka päättävät koulunkäyntinsä, varmasti kiinnostaa työ tekniikan palveluksessa. He haluavat ruveta eräiksi niistä monista ammattimiehistä, jotka työskentelevät koneiden parissa. Tällä alalla tarvitaankin paljon uusia työntekijöitä, sillä Suomen teollisuus on kehittymässä yhä laajemmaksi. Mutta tullakseen hyväksi ammattimieheksi haluamalleen alalle on pojan opittava paljon. Tietoja ja taitoja vaaditaan. Uusien ammattimiesten kasvattamiseksi tehtaisiin ja konepajoihin on Helsingissä kouluja, joihin kansakoulunsa päättänyt pystyvä ja opinhaluinen poika voi pyrkiä.”⁸⁹⁸

Edellä olevan ammatinvalinnanoppikirjasta otetun katkelman lähes jokainen lause korostaa tekniikan alan ammattien miehisyyttä. Toisaalta sidoksen käsitettiin toimivan myös toisin päin: suurimman osan pojista ajateltiin olevan kiinnostuneita tekniikan alan ammattiteistä. Niiden merkitystä kyseisen oppikirjan julkaisuaikana, 1940-luvun lopulla, tuo esiin myös se, että kyseisen alan oppilaitokset on päätetty esitellä ensimmäisenä kaikista aloista.

Eräs toinen kansakoululaisille tarkoitettu, 1950-luvun alussa julkaistu ammatinvalinnanoppikirja kuvaili teknillisiä harrastuksia, jotka tarkoittivat esimerkiksi radioiden, kellojen, polkupyörien ja pienten sähkömoottorien korjailua. Vaikka teksti totesi suurimman osan kiinnostuneista olevan poikia, se viestitti alan sopivan myös tytöille. ”Muistakaa, tytöt, tämä, älkääkään ollenkaan häpeilkö, jos teitä kiinnostavat niin ’poikamaiset’ asiat kuin koneet ja tekniikka.” Tekniikan aikakausi tarvitsi paljon työntekijöitä, ja teollisuuden koneiden ääressä työskenteli lähes yhtä paljon naisia kuin miehiä. Kirja muistutti lisäksi, että tekniikan tuntemusta tarvittiin monissa muissakin kuin puhtaasti teknillisissä ammattiteissä.⁸⁹⁹

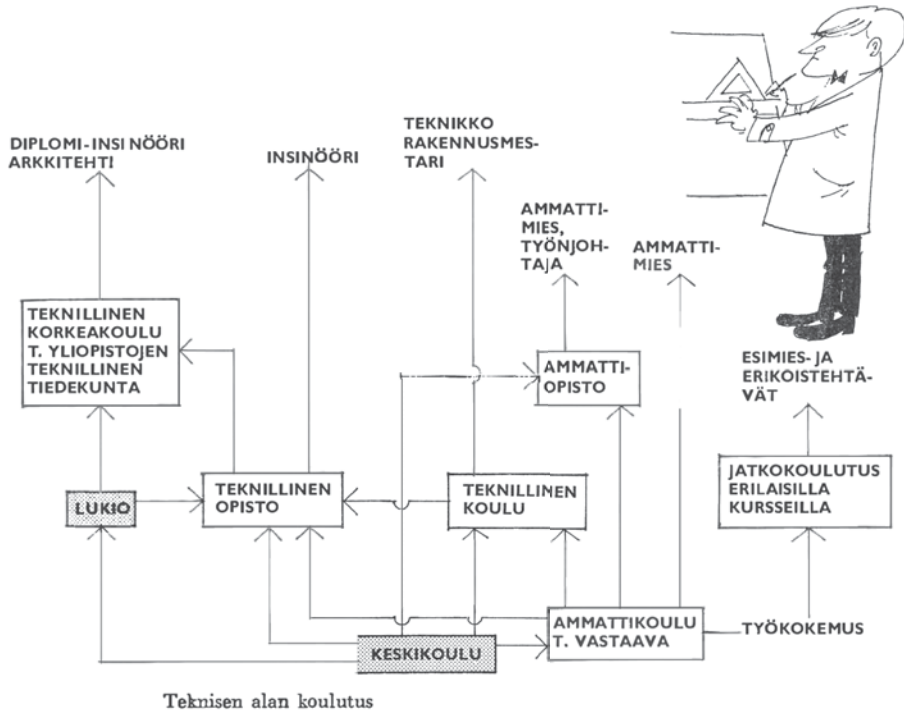
Tekniikan alaan kuuluvia ammatteja oli laaja kirjo, ja monet nuoret viittasivat yleispiirteisesti suunnittelevansa teknillistä alaa. Heidän kouluttautumissuunnitelmansa selkeyttävät kuvaa, sillä koulutusjärjestelmä oli hierarkkinen (kuva 3). Ammattikoulu antoi opin työntekijäasemiin eli ”ammattimieheksi”,⁹⁰⁰ jollaiseksi tosin saattoi edetä myös työnteon lomassa. Teknillisen koulun käynyt saattoi päästä työnjohtaja-asemaan, kun taas asiantuntijatyö ja johtaja-asema edellyttivät teknillisen opiston tai korkeakoulun suorittamista. Ennen vuotta 1958 kuusi vuotta koulua käytyään ja tämän jälkeen kansalaiskoulun eli kahdeksan vuosiluokkaa suorittuaan nuori saattoi pyrkiä ammattikouluun. Niihin hakeutui myös keskikoulun suorittaneita. Ammattikoulut olivat suosittuja, ja esimerkiksi Helsingin kaupungin Valmistava poikien ammattikoulu pystyi ottamaan pyrkijöistä oppilaikseen 1950-luvun alussa alle kolmanneksen.⁹⁰¹

898 Mattlar 1948, 9.

899 Mattlar 1953, 47–48. Erään helsinkiläisen ammatinvalinnanohjaajan kirjoittamassa, ammatteja lyhyesti esittelevässä tekstissä insinöörin ammatin esittely alkaa sanoin: ”Tekniikka on poikien aluetta, joka tuntuu tarjoavan jokaiselle jotain.” Mäkipaasi, Jouko: Ahtaat työmarkkinat. *Koti* 6/1959, 184.

900 Ammattimiehellä viitattiin ammatinvalinnanoppikirjoissa erityisesti teollisuuden palveluksessa olevaan ammattitaitoiseen työntekijään. Esimerkiksi Mattlar 1948, 9; Venna 1971, 103.

901 Laukia 2013, 187–189; Mattlar 1954, 34–35, 44–45. Koulujärjestelmästä ja sen kehityksestä tar-

Kuva 3. Teknisen alan koulutusta havainnollistanut kaavio vuonna 1971 julkaistussa keskikoululaisille suunnatussa ammatinvalinnanoppikirjassa⁹⁰²

Teknillisen koulun opiskelupaikkaan vaadittiin kansakoulun päästötodistuksen lisäksi alan työkokemusta vähintään kaksi vuotta. Ennen vuoden 1958 ammattikoulu-uudistusta osa siitä oli mahdollista korvata opinnoilla valmistavassa ammattikoulussa. Teknilliseen kouluun saattoi hakeutua myös keskikoulupohjalta, jolloin hieman lyhyempikin, kuitenkin vähintään 20 kuukauden, työkokemus riitti. Esimerkiksi 1960-luvun puolivälissä julkaistu opaskirja totesi lähes neljänneksen teknillisiin kouluihin hyväksytyistä olleen keskikoulun käyneitä. Niissä oli useita opintosuuntia, ja hankittu työkokemus määritteli suuntautumismahdollisuuksia. Työkokemuksen kartuttamiseksi oli tärkeä saada mieluinen harjoittelupaikka. Koulutus kesti 1940-luvun lopussa kaksi vuotta, mutta vuonna 1954 julkaistu opas kertoi sen olevan kolmevuotinen.⁹⁰³ Pohjakoulutusvaatimusten noustessa yleisty, että teknillisiin kouluihin pyrkijät ja päässeet olivat käyneet kansalaiskoulun lisäksi ammattikoulun.⁹⁰⁴

kemmin katso luvut 1.1 ja 2.2.

902 Venna 1971, 103.

903 Mattlar 1948, 20; Mattlar 1954, 164–169; Kiuru 1958, 79; Kaartinen 1965, 115–116. Teknilliseen opistoon halunneiden keskikoulu- ja ylioppilaspoikien oli ajoittain vaikea löytää harjoittelupaikkoja, sillä työnantajat palkkasivat harjoittelijoiksi tai pysyvään työsuhteeseen mieluummin ammattikoulun käyneitä. Merkittävä parannus. *Ammatinvalinta* 3/1961.

904 Lahtinen, Reijo: Ammattikoulun poikaoppilaiden jatkokoulutus suunnitelmista. *Ammattikasvatus* 2/1970.

Teknilliseen opistoon saattoi päästä kansakoulun jatkoluokat/kansalaiskoulun ja teknillisen koulun käynyt. Kuitenkin ala oli niin haluttu ja koulutusmahdollisuuksia ylioppilaillekin sen verran vähän, että opistoon päässeistä suurin osa oli keskikoulun suorittaneita tai ylioppilaita. Keskikoulun käyneen piti suorittaa 16 kuukauden ja ylioppilaiden yhden vuoden käytännöllinen harjoittelu, mikä kuvasti muodollisen koulutuksen ja työelämän tiivistä yhteyttä. Opinnot kestivät ylioppilasluokilla kolme, muilla neljä vuotta. Korkeinta teknillistä opetusta antoivat teknilliset korkeakoulut, joihin vaadittiin ylioppilastutkinto. Pääkaupunkiseudulla nuorille oli tarjolla opetusta kaikilta teknillisen koulutuksen tasoilta ja monipuolisesti tekniikan eri osa-alueilta.

Eri alojen ammattiopetuslaitoksista oppilasmääriään lisäsivät 1950–60-luvulla kaikkein eniten teknilliset oppilaitokset: niiden oppilasmäärä lähes kaksinkertaistui 1950-luvun aikana ja kasvoi voimakkaasti myös seuraavalla vuosikymmenellä (liite 3). Helsingissä Kallion kaupunginosassa sijainnut Teknillinen oppilaitos sisälsi teknillisen koulun ja opiston. Koulussa toimi esimerkiksi 1950-luvun alkupuoliskolla kone-, konemestari-, sähkö- ja rakennusosastot sekä teletekniikkaosaston radio- ja puhelinlinjat. Opisto oli perustettu vuonna 1945, mutta jo tätä aiemmin opetusta oli tarjonnut vuonna 1916 perustettu ruotsinkielinen Tekniska läroverket i Helsingfors. Helsingin teknillinen opisto muutti 1960-luvun puolivälissä Hietalahteen Espoon Otaniemeen muuttaneelta Teknilliseltä korkeakoululta vapautuneisiin tiloihin. Korkeinta teknillistä opetusta annettiin lisäksi Åbo Akademiassa ja vuonna 1959 toimintansa aloittaneessa Oulun yliopistossa. Opetus laajeni 1960-luvun puolivälissä Tampereelle Teknillisen korkeakoulun sivuosaston ja Lappeenrantaan teknillisen korkeakoulun perustamisen myötä.⁹⁰⁵

Teknilliset alat kasvoivat voimakkaasti sotien jälkeisinä vuosikymmeninä, ja ne liittyivät läheisesti teknologiseen kehitykseen ja kehitysuskoon. Kansakoululaistenkin nähtiin tarvitsevan yhä enemmän tekniikan opetusta. Vaikka kaikki eivät sitä työssään tarvitsisi, hekin tulisivat vapaa-ajallaan olemaan tekemisissä tekniikan kanssa. Työntekijäammateissa työn luonnetta muutti koneellistuminen ja automaatio, jotka vähensivät ruumiillisen työn rasitusta. Samalla työntekijöihin kohdistuneet koulutusvaatimukset kasvoivat. Toisin kuin vielä 1950-luvun alussa, jo seuraavalla vuosikymmenellä myös ammattimiehen työhön oli suotavaa harjaantua muodollisessa koulutuksessa jo ennen työpaikan saamista. Tämä näkyi etenkin viimeisen otosajankohdan kansakoulupoikien suunnitelmissa: vaikka moni ei olisikaan tiennyt, mistä alasta varsinaisesti oli kiinnostunut, he ilmoittivat aikovansa mennä ammattikouluun. Oma kiinnostus ei aina olisi edes riittänyt opiskelupaikan saamiseen: halutuimmille aloille oli vaikea päästä, kun taas toisille ei ollut tarpeeksi pyrkijöitä, vaan sinne sijoitettiin puoliväkisin muille aloille pyrkineitä. Tämä tuskin paransi opiskelumotivaatiota.⁹⁰⁶

905 Mattlar 1954, 167–169; Kiuru 1958, 79; Venna 1971, 102.

906 Kansakoulupojat 1968–71, numerot 22, 53, 68, 87, 89, 140, 148 ja 168; Pajula, Marja: Poikia tarvitaan käsityöläisammatteihin. *Kotiliesi* 5/1967; Laurila, E.: Automaatio merkitsee korkeampaa koulutusta. *Ammatinvallinta* 4/1966; Oksanen, Kyllikki: Tekniikka ja kansakoulu. *Koti* 9/1961.

10.1 MIEHISTEN MIESTEN METALLITYÖ

Metalliteollisuus oli Helsingissä teollisuuden toimialoista suurin sekä työllisyydellä että jalostusarvolla mitattuna. Ammattirakenneluokituksen teollisuus ja käsityö -pääryhmän ryhmistä varsinaiseen metallityöhön kuuluivat rautatehdas-, metallitehdas-, takomo- ja valimotyö sekä konepaja- ja rakennusmetallityö.⁹⁰⁷ Viimeksi mainittu oli ammatinharjoittajien lukumäärällä mitattuna selvästi suurin, siinä toimi noin viidennes kaikista teollisuuden ja käsityön työntekijöistä ja yli neljäsosa tämän pääryhmän miestyöntekijöistä läpi koko vertailujakson 1950–1980. Suurimmillaan konepaja- ja rakennusmetallityötä tehneiden lukumäärä oli Helsingissä 1960-luvun puolivälissä yltyen lähes 17 000:ään.

Vuonna 1950 metallityön parissa työskentelevistä helsinkiläisistä viidennes oli naisia, osaksi sotien vaikutuksesta. Heitä työskenteli sotavuosina kaikilla teollisuuden aloilla, myös hyvin miehisinä pidetyissä tehtävissä. Osa ammattioppinsa tuolloin saaneista naisista jäi pysyvämmiin alalle. Kuitenkin jo vuonna 1960 heidän osuutensa metallityössä työskennelleistä oli laskenut kahdeksaan prosenttiin, ja siinä suuruusluokassa se pysytteli vertailujakson loppuun asti. Osuuden pienentyminen voi liittyä myös ammattikoulutus- ja erikoistumisvaatimusten voimistumiseen. Avustavia ja helposti opittavia tehtäviä oli tarjolla vähemmän, ja tekniikan alan teollisuudessa työskentely vaati yhä enemmän halua sekä määrätietoista suuntautumista ja erikoistumista kyseiselle alalle. Kuitenkin myös muutamien naisten onnistui hankkia ammattimiehen asema. Kun vuonna 1960 vain 16 prosenttia konepaja- ja rakennusmetallityön ammateissa työskennelleistä naisista kuului muuhun kuin pääosin avustavissa tehtävissä toimineiden muut ryhmän ammatit-alaryhmään, kymmenen vuotta myöhemmin heitä oli yli kolmannes (liite 4).

Yksikään aineistoni tytöistä ei kuitenkaan haaveillut tai suunnitellut metallityön ammattia. Sen sijaan se oli erityisesti kansakoulupoikien suosiossa. Vuoden 1950 otoksessani heistä vajaan viidenneksen ensisijainen suunnitelma liittyi konepaja- ja rakennusmetallityöhön. He halusivat tulla sorvaajiksi, viilajiksi, hitsaajiksi, mekaanikoiksi ja koneasentajiksi. Seuraavan ajankohdan otoksessa metallityön ammattimiehiksi haluavia kansakoulupoikia oli sen sijaan vain kahdeksan hieman yli sadasta henkilöstä. 1960-luvun aikana alan suosio kansakoulua käyvien poikien keskuudessa kuitenkin vielä nousi, ja 1970-luvun taitteeseen sijoittuvassa otoksessa 14 prosenttia heistä mainitsi tälle alalle kuuluvan ammatin ensisijaisena suunnitelmana.⁹⁰⁸

Metallityön suurimman suosion ajoittuminen tutkimusajanjakson alkuun ja sen myöhempi hiipuminen liittyvät todennäköisesti sotakorvausteollisuuteen. Toisesta korvausvuodesta lähtien Neuvostoliitolle luovutettavat tuotteet olivat lähinnä uustuotantoa ja metalliteollisuuden tuotteita, aluksia, sähkömoottoreita ja kokonaisia tehdaslaitoksia.

907 Viittaan jatkossa metallityönä näihin ammattirakenneluokituksen 63- ja 65-ryhmiin kuuluviin ammatteihin. Käsittelen metalliteollisuuteen kuulunutta sähkötekniillistä teollisuutta erikseen sen suuren suosion vuoksi. Auton asentajia käsittelen liikennealan ammattien yhteydessä sen vuoksi, että nämä olivat tiiviisti yhteydessä toisiinsa nuorten suunnitelmissa. Liite 4.

908 Kansakoulupojat 1950, 1960 ja 1968–71. Liitteen 6 kuvioissa on esitetty nuorten yleisimmin mainitsemat ammatti- ja alasuunnitelmat. Kuviot havainnollistavat eri ammattien ja alojen keskinäistä suosiota sekä sen ajallista muutosta.

Metalliteollisuuden kehittyminen oli alkanut jo 1930-luvulla, mutta sotakorvaustuotteiden valmistaminen pakotti uudenaikaistamaan tuotantoa nopeasti ja kasvatti tärkeimpiä tuotteita valmistaneiden yritysten tuotantoa. Tämä toi metallialaa esille julkisuudessa ja lisäsi sen houkuttelevuutta tulevaisuuttaan pohtivien nuorten silmissä.⁹⁰⁹

Helsinkiläiskouluissa käytetty ammatinvalinnanohjausmateriaali teki metallialan tutuksi kaikille 1950-luvun alun kansakoulupojille. Helsingin kaupungin ammatinvalintakomitean ja Suomen Filmitelollisuuden valmistama ensimmäinen ammatinvalintaa käsitellyt suomalainen lyhytelokuva valmistui vuonna 1949. Se esitteli aluksi lyhyesti kaupungin Valmistavan poikien ammattikoulun puutyö- ja metalliosastot jälkimmäiseen keskittyen, minkä jälkeen yhdeksän minuutin pituinen elokuva esitteli vain metalliteollisuuden avaamia työmahdollisuuksia. Kertojan ääni kuvailee metallialaa laajaksi ja monipuoliseksi alaksi: esimerkiksi valajan työ vaati taiteellisiakin ominaisuuksia, työkaluviilaajan piti olla yksityiskohdista äärimmäisen tarkka ja seppään viitattiin yhtenä vanhimmista ja kunnioitetuimmista ammateista.⁹¹⁰ Parikymmentä vuotta myöhemmin valmistunut metallialaa esittelevä elokuva korosti tekniikan kehityksen helpottaneen työskentelyä huomattavasti. Ammattimiehen taidot olivat edelleen tarpeen, mutta sen ajan metallimies käytti jo huomisen tekniikkaa. Esimerkiksi laivanrakennuksessa levyt saatettiin leikata tietokoneohjausta käyttäen.⁹¹¹

Metallialan suosion vaihtelua heijasteli alaa suunnittelevien poikien koulumenestys eri otosajankohtina. Koululaiset on jaoteltu todistusarvosanojen keskiarvon perusteella niin, että jokaisena otosajankohtana kaikista kansakoulupojista noin kolmannes kuului keskimääräistä paremmin menestyneisiin. Vuonna 1950 neljällä kymmenestä metallialaa suunnitelleesta pojista oli keskitasoa parempi todistus, mutta seuraavana otosajankohdantana yksikään kahdeksasta pojasta ei ollut menestynyt koulussa keskitasoa paremmin. Viimeisenä otosajankohtana viidenneksellä metallityöntekijäksi aikovista oli keskimääräistä parempi todistuskeskiarvo.⁹¹² Koulumenestys oli tosin vain yksi tekijä, joka painoi oppilaiden pyrkiessä töihin tai ammattikouluun. Hyvä todistus paransi menestymismahdollisuuksia, vaikka lopullinen valinta tehtiin pääsykokeiden perusteella. Monien karsintavaiheiden läpäisemisessä myös sopivat sosiaaliset suhteet olivat tärkeitä. Erään yksityisen ammattikoulun hakuvaatimuksissa todettiin koulun metalli- ja puutyöosastoille otettavan ensisijaisesti yhtiön palveluksessa olevien vanhempien ja holhoojien poikia.⁹¹³

Metallityön ammattien suosiota kansakoulupoikien keskuudessa voi selittää myös niiden suhteellisella tuttuudella. Jatkoluokilla yksi poikien neljästä linjavaihtoehdosta

909 Hoffman 1997, 273, 287–289, 302–305. Tutkimusajanjakson jälkeisten vuosikymmenten ajallista muutosta ja muun muassa metallialan suosion hiipumista kuvaa se, että Suomen Gallupin kysyessä vuonna 1989 nuorten toiveammatteja viisi torjutuinta olivat metallityöntekijä, kirvesmies, kaupanmyyjä, tarjoilija ja maanviljelijä. Silvennoinen 2002, 41. Näistä metallityöntekijä ja myyjä olivat erittäin suosittuja poikien ja tyttöjen ammattisuunnitelmia tutkimusajanjaksollani.

910 Mihin nyt pojat – ja miten? Yle EA; KHKK 1948 osa 2, 207.

911 Metallimies. MV-1447, KAVI.

912 Koulumenestyksen merkityksestä ei voi tehdä tilastollisia päätelmiä pienten henkilömäärien vuoksi.

913 Tietoja ammatillisiin oppilaitoksiin aikoville 1955, 30. Isän ja muiden lähipiiriin kuuluneiden vaikutuksesta metallialan suunnittelulle katso luku 7.3.

oli metallityölinja, ja vuoden 1958 jälkeen kansalaiskouluun siirtyvät pojat valitsivat liike-, koneteknillisen tai yleisteknillisen linjan väliltä. Opetusohjelma painotti teknillistä osaamista, ja koulu toi sen pojille esiin yhtenä erittäin varteenotettavana vaihtoehtona.⁹¹⁴ Helsingin kaupungin Valmistavassa poikien ammattikoulussa toimi 1950-luvun puolivälissä metallityö-, puutyö- ja rakennusosastot.⁹¹⁵ Kiinnostus metallityötä kohtaan ilmeni joillain pojilla myös harrastuksissa, sillä he sanoivat rakentelevansa pieniä kojeita tai käyvänsä metallikerhossa.⁹¹⁶

Konepaja- ja rakennusmetallityön ammatit sopivat hyvin työläismiestä koskeviin ihanteisiin. Sosiaalishistoriallinen tutkimus on käsitellyt metallityötä maskuliinisuuden näkökulmasta. Ammattitaidon lisäksi näiden ammattien katsottiin vaativan fyysistä voimaa ja myös henkisiä ominaisuuksia kuten peräänantamattomuutta. Suomalaiselle metalliteollisuudelle ominaista oli työvoimavaltaisuus ja käsityön suuri merkitys. Arvostus työyhteisössä hankittiin ammattitaidolla ja kovalla työnteolla. Urakoissa näillä molemmilla oli suuri merkitys ansioihin ja jokaisen panos ja osaaminen heijastuivat työporukan muihin jäseniin.⁹¹⁷

Tämän vuoksi ammatinvalinnanohjaajat kiinnittivät huomiota metallialalle haluavien poikien kehonrakenteeseen. Esimerkiksi he kehottivat lääkärintausunnossa hentorakenteiseksi ja pienikokoiseksi todettua poikaa pohtimaan jotain muuta kuin sorvaajan ammattia.⁹¹⁸ Pojat olivat oppivelvollisuuskoulun viimeisenä keväänä vasta 14–16-vuotiaita. Todennäköisesti lähes kaikilla heistä murrosiän fyysiset muutokset olivat vielä käynnissä, joillakin ehkä vielä kokonaan alkamatta. Toisaalta myös oppilaiden luonteenpiirteiden sopivuutta arvioitiin. Psykologi totesi eräästä viilaajan ammattia harkinneesta ”koska hermostuvainen ja hiljainen, lienee metalliala liian ’kova’ ala”.⁹¹⁹

Metallialan ”kovuus” liittyi paitsi työstettävien materiaalien ominaisuuksiin, myös alan miehisyttä koskeviin käsityksiin. Metallityöntekijöiden maskuliinisuusideaaleja tutkinut Jussi Turtiainen on eritellyt kahdentyyppistä työntekijäihannetta, joilla molemmilla korostettiin omaa miehisyttä sekä erottauduttiin esimiehistä ja tehtaan johdosta. Kunniallinen maskuliinisuus nojautui ruumiillisen työn rasitusten sietämiseen ja osaan ammattilaisen maineeseen. Kova maskuliinisuus ilmeni puolestaan uhmakkuutena sekä roisina huumorina ja kielenkäyttönä. Ammattikulttuuriin kuului tätä kautta myös omien rajojen koettelu ja riskien ottoa. Tapaturmat ja terveydelliset haitat olivat paitsi puutteellisen työturvallisuuden, myös miesten ja miesporukoiden välisten kilpailujen epäsuoria seurauksia.⁹²⁰

Tällainen maskuliinisuus oli luokkasidonnainen ilmiö. Työväenluokkaisilla miehillä – ja sellaisiksi varttuvilla pojilla – itsetunto oli usein kytköksissä fyysiseen voimaan ja sen osoittamiseen. Nämä pojat arvostivat fyysistä työntekoa, joka vastakohtaistui naismai-

914 Kansalaiskoulun linjajaosta katso luku 1.1.

915 Mattlar 1954, 35.

916 Kansakoulupoika 1950, numero 74; kansakoulupoika 1960, numero 19.

917 Turtiainen 2014, erityisesti 172–175.

918 Kansakoulupoika 1950, numero 74.

919 Kansakoulupoika 1950, numero 20.

920 Turtiainen 2014, 172–182.

sena pidettyyn henkiseen työhön.⁹²¹ Metallialan miehinen luonne tuli esiin seuraavassa kuvatekstistä otetussa lainauksessa eräästä ammatinvalinnanoppikirjasta: ”Sepän ammatti on kaikkina aikoina ollut kunnioitettu. Se on raskasta ja tarkkuutta vaativaa, mutta miehelle miehelle sopivaa työtä. Kannattaa yrittää.”⁹²² Metallialan mahdollisuuksia 1970-luvun alussa esitellyt ohjauselokuva totesi valimotyöskentelyn olevan ”rautaisten miesten rautaista työtä”.⁹²³

Metallimiesten keskuudessa oli tärkeää myös työn itsenäisyys. Raudan ja teräksen muokkaaminen vaati opettelua ja harjaantumista, eivätkä kaikki oppineet sen käsittelyyn liittyviä taitoja. Ammattitaito toi arvostusta työtovereiden keskuudessa ja suuremman vaikutusvallan omien tehtävien suhteen. Työn autonomia ja itsemääräämisoikeus olivat tärkeitä arvoja.⁹²⁴ Työn itsenäisyys oli kansakoulupojille yksi tärkeä ominaisuus tulevassa ammatissa. Kahden koneasentajaksi pyrkineen pojan lisäksi myös merikapteenin, lentäjän ja lentokonemekaanikon ammatista haaveilevat pojat toivat sen esiin yhtenä lempiammatin hyvänä puolena.⁹²⁵

Helsingissä oli monia suuria metallialan yrityksiä. Alan perusteollisuutta ei kaupungissa toiminut, lähinnä sellaista edustivat muutamat valimoyritykset. Metallituotteiden valmistuksessa merkittävin yritys oli Oy G.W. Sohlberg Ab, joka avasi uuden tehtaan Herttoniemeen vuonna 1947 valmistaen muun muassa peltiteoksia, mainoskilpiä sekä metallikalusteita ja -kattiloita. Koneteollisuuden suuria yrityksiä olivat puolestaan Oy John Stenberg Ab, Leonard Lindelöfin Konetehdas, Kone ja Silta, joka toimi osana Wärtsilä-yhtymää vuodesta 1936 lähtien, sekä hissien valmistukseen erikoistunut Kone Oy. Nämä valmistivat ennen kaikkea suuria, muun teollisuuden tarvitsemia koneita. 1940-luvun lopulla monen koneteollisuusyrityksen valmistus oli keskittynyt sotakorvaustuotantoon, mutta seuraavalla vuosikymmenellä markkinat laajenivat. Suuret konepajat alkoivat siirtyä pois Helsingistä 1960-luvun puolivälistä lähtien.⁹²⁶

Suuret metalliteollisuuden yritykset olivat tärkeitä nuoren ammatinvalinnan kannalta paitsi siksi, että ne työllistivät paljon ihmisiä, myös sen takia, että monella niistä oli oma ammattikoulu. Konepajakoulut olivat arvostettuja opinahjoja, joihin esimerkiksi 1950-luvun puolivälissä pääsi vain noin kolmannes pyrkijöistä. Sellaisen suorittanut sai yleensä vakinaisen paikan yrityksen palveluksessa. Suurin tällainen oli Strömbergin konepajakoulu, jonka oppilasmäärä kaksinkertaistui tutkimusajanjaksolla kasvaen 65 henkilöstä (1950) lähes 130 oppilaaseen (1970). Myös Wärtsilä-yhtymällä oli konepajakoulu, jota kävi koko tutkimusajanjakson vuosittain viitisenkymmentä opiskelijaa. Se otti oppilaikseen pääsääntöisesti valmistavan ammattikoulun käyneitä.⁹²⁷

921 Willis 1984, 128–129, 174–175.

922 Oksanen & Kiviranta 1956, kuvateksti sivujen 48 ja 49 välillä.

923 Lyhytelokuvassa metallialan miehisyttä alleviivasi elokuvan kehyskertomuksen päättyminen siihen, että hiojana työskentelevä nuorukainen lähtee kaasuttamaan mopollaan tyttöystävä kyydissään. Kaksi nuorempaa poikaa jäivät kioskille kahdestaan. Metallimies. MV-1447, KAVI.

924 Turtiainen 2014, 173–174.

925 Kansakoulupojat 1950, numerot 19, 34, 49, 68 ja 70.

926 Hoffman 1997, 277–278, 284–288.

927 Liite 3; kansakoulupoika 1960, numero 19; Tietoja ammattioppilaitoksiin aikoville 1955, 26.

Wärtsilän omistamalla Hietalahden telakalla oli myös oma ammattikoulunsa, jonka vuotuiset oppilasmäärät olivat samoin viidenkymmenen tienoilla. Valtionrautateiden Pasilassa sijainneeseen konepajakouluun otettiin oppilaita työntekijätarpeen mukaan, ja tutkimusajanjaksolla sen oppilasmäärä pieneni. Vielä vuonna 1950 koulussa oli saanut oppia 46 henkilöä, mutta vuonna 1970 heitä oli enää 23. Oppilasaika oli pääsääntöisesti neljä vuotta. Metallialan ammatteihin valmistavia kouluja oli tutkimusajanjaksolla myös Kone Oy:llä, Oy Metalliteoksella ja Suomen Autoteollisuudella. Yleensä koulutus näissä alkoi muutaman kuukauden koeajalla kestäen neljä vuotta.⁹²⁸ Konepajakoulut ottivat oppilaille vain tietyn ikäisiä henkilöitä. Valtionrautateiden konepajakouluun otettiin 16–20-vuotiaita, mutta moneen yksityiseen kouluun nuoren piti olla 15–17- tai korkeintaan 18-vuotias pyrkiessään.⁹²⁹ Kansakoulua päättävällä nuorella ei ollut kovin monta vuotta aikaa pohtia tulevaisuuttaan, sillä osa vaihtoehtoista sulkeutui iän myötä.

Juuri kukaan oppikoulupojista (saati -tytöistä) ei suunnitellut metallialan ammattityöntekijäksi kouluttautumista. Ainoastaan vuoden 1960 otoksessa heitä oli muutamia, silloinkin vain kolme henkilöä lähes sadasta ammattisuunnitelman maininneesta. Keskikoululaisille suunnattu oppikirja totesi kyllä esimerkiksi auton valmistuksessa tarvittavan monenlaisia ammattimiehiä, mutta nämä eivät selvästikään olleet sellaisia tehtäviä, joihin keskikoulun käyneiden olisi ajateltu sijoittuvan. Sen sijaan heille esiteltiin korkeampaa teknillistä opetusta antavia oppilaitoksia, teknillisiä kouluja, opistoja ja korkeakoulua sekä yliopiston matemaattis-luonnontieteellisen alan opetusta.⁹³⁰

10.2 TULEVAISUUDEN SÄHKÖALA

Sähköteknillinen teollisuus oli sekä jalostusarvoltaan että työllisydeltään metalliteollisuuden osa-alueista suurin. Kokonsa lisäksi – tai sen ansiosta – ala oli erittäin suosittu kansakoulupoikien keskuudessa. Suunnitelmien tukena käytetyt perustelut, sähköalaan liittyvät mielikuvat ja työn luonne erosivat konepajateollisuudesta. Sähkötyön⁹³¹ ammattien edustajat kokosivat sähkökoneita ja -kojeita sekä radio- ja televisiolaitteita ja toimivat kaapeliteollisuudessa. Alan ammatillaisia tarvittiin myös rakennustyömailla ja huoltotyössä niin teollisuus- ja energialaitoksissa kuin huoltoliikkeissäkin.⁹³²

Sähkötyötä tekeviin kuuluivat muun muassa sähkö-, sähkökoneen-, elektroniikka- ja tele- sekä puhelin- ja linja-asentajat samoin kuin sähkö- ja teleteknisten tuotteiden kokoojat. Heidän lukumääränsä nousi vuoden 1950 vajaasta 5 000:sta kymmenessä vuodessa 5 500:aan, ja kohosi seuraavan vuosikymmenen aikana 6 300 työntekijään. Osuus kaikista teollisuuden ja käsityön työntekijöistä pysyi noin seitsemässä prosentissa

928 Liite 3; Tietoja ammattioppilaitoksiin aikoville 1955, 28–31; Mäkipaasi, Jouko: Valtion rautatiet työnantaja tuhansille. *Koti* 6/1962.

929 Mattlar 1954, 52–69.

930 Kiuru 1958, 35–36, 79–80.

931 Ammattirakenneluokituksen ryhmä 66. Liite 4.

932 Hoffman 1997, 289.

1950-luvun ajan, minkä jälkeen osuus kasvoi muiden teollisuuden alojen supistumisen myötä. Vuonna 1980 yli kymmenesosa kaikista pääryhmän työntekijöistä toimi sähkötyön ammateissa.⁹³³

Sähkötyö oli metallialan muiden ammattien tapaan pääasiassa miesvaltainen ala. Naistyöntekijöitä oli alalla esimerkiksi vuonna 1970 vajaa viidennes. Heistä suurin osa, lähes neljä viidesosaa, toimi sähkö- ja teleteknisten tuotteiden kokoojina. Yli kymmenesosa oli avustavissa tehtävissä. Ammattityöntekijät olivat alalla pääosin ammattimiehiä.⁹³⁴ Joidenkin tehtävien kuitenkin katsottiin sopivan paremmin tytöille. Eräs kansakoululaisille tarkoitettu ammatinvalinnanoppikirja totesi näin: ”Sähkömekaanisen teollisuuden palveluksessa on myös huomattava lukumäärä naispuolisia työntekijöitä. Tytöt notkeine näppärine sormineen ja kevyine työotteineen sopivatkin usein paremmin kuin pojat esim. hehkulamppujen, radioputkien ja puhelinlaitteiden pienien hienojen, helposti särkyvien osien käsittelijöiksi.”⁹³⁵ Kirja esitti tytöillä olevan luontaisesti poikia paremmat kyvyt pikkutarkkuutta vaativaan työhön. Tällaisten taitojen merkitys tuli esiin heidän käsityöopetuksensa painotuksissa. Kyse ei siis välttämättä ollut synnynäisestä taipumuksesta vaan harjaantumisesta ja kasvatuksesta tietynlaisiin tehtäviin. Erään toisen kansakoululaisille suunnatun ammatinvalinnanoppikirjan radiotehtaasta otetussa kuvassa kaikki osatyöntekijät olivat naisia, joiden työskentelyä valvoi mieshenkilö.⁹³⁶

Sähkötyö ei kuitenkaan kuulunut yhdenkään aineistoni tytön suunnitelmiin, sen sijaan kansakoulupojat olivat hyvin kiinnostuneita alasta. Vuoden 1950 otoksessa heistä yli kymmenesosa mainitsi jonkin sähkötyön ammatin ensisijaisena suunnitelmaanaan. Alan suosio suorastaan räjähti, sillä kahtena jälkimmäisenä otosajankohtana jopa neljännes kansakoulupojista halusi sähköasentajaksi, radio-, televisio- tai puhelinasentajaksi tai ylipäänsä sähköalalle sen tarkemmin suunnitelmaansa erittelemättä. Sähkötyöllä oli jonkin verran vetovoimaa myös oppikoulupoikien keskuudessa. Nämä ammatit olivat yksi harvoja ammattikoulupohjaisia ammattiryhmiä, jotka kiinnostivat heitä, vaikka niiden suosio oli kuitenkin selvästi paljon pienempi kuin kansakoulupoikien joukossa. Vuonna 1960 oppikoulupojista viisi prosenttia mainitsi sähkötyön ensisijaisesti kiinnostavana alana.

Sähköalan kasvavaa ja vankkaa suosiota kansakoulupoikien keskuudessa kuvasi myös heidän koulumenestyksensä. Jokaisena otosajankohtana kaikista kansakoulupojista noin kolmannes menestyi todistuksen keskiarvon perusteella arvioituna keskitasoa paremmin ja sama osuus kuului myös sitä heikompiin. Vuonna 1950 sähkötyötä suunnittelevista kansakoulupojista vain kuudesosa oli menestynyt keskitasoa paremmin ja peräti puolella heistä oli sitä heikommalla arvosanalla. Kymmenen vuotta myöhemmin heidän joukossaan oli yhtä paljon keskitasoa paremmin suoriutuneita kuin yleisesti kansakoulupojissa, ja viimeisenä otosajankohtana neljä kymmenestä sähkötyön ammattia suunnittelevasta menestyi koulussa keskivertoa paremmin. Kahtena jälkimmäisenä otosajankohtana

933 Liite 4.

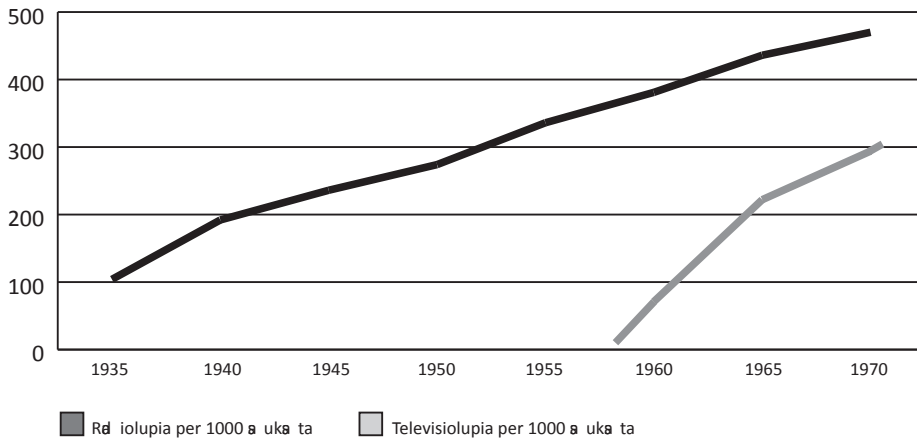
934 Avustavissa tehtävissä toimivilla viitataan ammattirakenneluokituksen 669-alaryhmään ”Muut ryhmän 66 ammatit”. Liite 4.

935 Mattlar 1953, 50.

936 Mattlar 1954, 65.

keskitasoa huonommat todistusarvosanat olivat sähkötyötä suunnittelevien joukossa harvinaisempia kuin kaikilla kansakoulupojilla.⁹³⁷ Sähkötyön pariin haluavat pojat olivat kiinnostuneet saamaan kunnollisen koulutuksen alalle. Esimerkiksi eräs autosähkö-tai puhelinasentajan ammatteja suunnitellut poika kysyi ammatinvalinnanohjaajalta ammattikoulun jälkeisestä koulutuksesta, ja toinen tiedusteli ”kuinka pitkälle yleensä sähköalalla pääsee ja missä opiskella”.⁹³⁸

Sähkötyö oli suorastaan 1960-luvun trendiala. Sen suosio heijasteli koneiden ja ylipäänsä tekniikan yleistymistä niin kaikilla ammattialoilla kuin ihmisten arkielämässä. Teollisuudessa tekniikka syrjäytti käsityömäisiä tuotantotapoja; konttoreihin ja myymälöihin se toi uusia koneita ja laitteita. Näiden myötä tarvittiin myös uutta ammattitaitoa. Tekniikka helpotti ja yksinkertaisti kodinhoitoa sekä toi uusia vapaa-ajanviettotapoja. Suurten kaupunkien asukkaat olivat monesti keskeisessä asemassa uusien innovaatioiden ensimmäisinä käyttönottajina ja levittäjinä, ja Helsingin kohdalla ilmiö näkyi esimerkiksi puhelinten yleistymisessä. Esimerkiksi vuonna 1950 Helsingissä oli puhelimia noin 20 sataa asukasta kohden, kun muualla Suomessa suhdeluku oli noin neljä. Pääkaupungin vuoden 1950 tiheyteen yllettiin muualla Suomessa vuonna 1970, jolloin Helsingissä puhelimia oli jo lähes yksi joka toista asukasta kohden.⁹³⁹

Kuvio 25. Radion ja television yleistyminen Helsingissä vuosina 1935–1971⁹⁴⁰

937 Samoin kuin metallityöhön aikoneiden kohdalla todettiin, koulumenestyksen roolista ei voi tehdä tilastollisia päätelmiä pienten henkilömäärien vuoksi. On kuitenkin mielenkiintoinen huomio, että tutkimusajankohtana suosioltaan vaihtelevaan metallityöhön pyrkivien koulumenestys oli pikemmin laskusuunnassa ja suosiotaan selvästi kasvattanutta sähkötyötä suunnitelleiden nuorten koulumenestys näyttäisi parantuneen tutkimusajanjaksolla.

938 Kansakoulupojat 1960, numerot 27 ja 81, (lainaus numero 81).

939 Tilastokeskus 2007.

940 Taulukko 289. Radio- ja televisioluvat vuosina 1930–1960. HTV 1960; taulukko 265. Radio- ja televisioluvat vuosina 1960–1964. HTV 1964; taulukko 253. Radio- ja televisioluvat vuosina 1961–1966. HTV 1966; taulukko 209. Televisioluvat 1966–1969. HTV 1970; taulukko 218. Televisio- ja radioluvat

Ensimmäiset puhelimet oli hankittu Helsinkiin jo 1870-luvulla heti laitteen keksimisen jälkeen. Ne kuitenkin yleistyivät hitaasti ja pysyivät lähinnä paikalliskäytössä, sillä puhelin miellettiin pitkään yläluokan ja viranomaisten asiointivälineeksi. Nopeammin laite alkoi yleistyä vasta 1920- ja 1930-luvuilla: kun vuonna 1920 puhelimia oli ollut seitsemän sataa asukasta kohden, suhdeluku oli kaksinkertainen 1930-luvun lopussa.⁹⁴¹ Sähkötyön ammattia suunnitelleiden helsinkiläispoikien suunnitelmat heijastivat hyvin puhelimen, radion ja television yleistymistä (kuvio 25). Ensimmäiset radiolähetykset välitettiin Suomessa 1920-luvulla, mutta radio alkoi yleistyä huomattavasti nopeammin kuin puhelin alkuvaiheessa. Tietoja ja ajanvietettä lähettäneitä radioita oli jo vuonna 1940 Helsingissä enemmän kuin puhelimia.

Kaksi sähkötyön ammattia suunnittelevaa poikaa mainitsi vuonna 1950 pyrkivänsä nimenomaan puhelinasantajaksi. Kymmenen vuotta myöhemmästä otoksesta löytyi myös kaksi puhelinasantajaksi haluavaa, ja näiden lisäksi moni toi esiin tahtovansa nimenomaan radioasantajaksi. Säännölliset näköradiolähetykset oli aloitettu vuonna 1958, ja jo pari vuotta myöhemmin muutamit kansakoulupojat toivat esiin halunsa työskennellä televisioasantajina. Tuolloin Helsingissä oli vasta seitsemän televisiolupaa sataa asukasta kohden. Tekniikan nopeutunut kehitys ja kulutusmahdollisuuksien parantuminen näkyivät siinä, että televisio yleistyi huomattavasti nopeammin kuin puhelin ja radio olivat aikanaan tehneet. Viimeisen otosajankohdan sähkötyön ammattia suunnittelevista pojista neljännes halusi nimenomaan radio- ja televisioasantajiksi; nuoret olivat hyvin innostuneita uudesta tekniikasta.

Tekniikan tuomat tulevaisuuden mahdollisuudet toimivat perusteluina sähkötyöammatin suunnittelulle. Sekä nuoret itse että heidän vanhempansa viittasivat alaan ”tulevaisuuden alana”, jolla työnsaanti olisi turvattua myös seuraavina vuosikymmeninä. Yksi kansakoulupoika totesi sähköasantajasuunnitelmansa perusteluna, että se oli ”ammatti, joka aina edistyy maailmassa”, ja toinen totesi sähköalan olevan hyvä valinta, koska se oli ”siistiä ja hyvin palkattua työtä, ei lopu koskaan”.⁹⁴² Näin myös ammatinvalinnanohjausmateriaali luonnehti alaa nuorille. Vuonna 1949 valmistunut *Mihin nyt pojat – ja miten?*-lyhytelokuva kuvasi sähkömiehen ammatin olevan ”erittäin monipuolinen ja vaativa, eikä siinä tule koskaan täysinoppineeksi, sillä muun muassa juuri tällä alalla kehitys on jatkuva ja nopea”.⁹⁴³ Esimerkiksi konepajateollisuuden ammattityöhön verrattuna sähköteollisuuden tehtävät olivat siistimpiä ja vähemmän fyysisiä. Ruumiillisen voiman sijaan tarkkuudella, näppäryydellä ja huolellisuudella oli suuri merkitys ammatissa menestymisessä.

Lähes kaikkien sähköalalle aikoneiden poikien vanhemmat, jotka kirjasivat jonkin toivomuksen jälkikasvunsa tulevasta ammatista, kannustivat poikiaan näiden suunni-

1970–1971. HTV 1972; taulukko 4. Henkikirjoitettu väestö tammikuun 1. päivänä 1875–1970. HTV 1970. Puhelimen yleisyyttä kyseisenä aikana olisi valitettavasti vaikeampi kuvata, sillä tilastointitapaa vaihdettiin puhelinten määrästä puhelinliittymien määrään eikä Oiva Turpeisen tutkimus (1981) sisällä vuosittaisia tai edes viisivuosisittaisia tietoja.

941 Turpeinen 1981, 215.

942 Kansakoulupoika 1950, numero 114; kansakoulupoika 1950, numero 40.

943 *Mihin nyt pojat – ja miten?* Yle EA.

telmissä perustellen sitä poikien kiinnostuksella ja harrastuneisuudella. Muutamalla pojista oli ollut mahdollisuus osallistua koulun yhteydessä toimineeseen radiokerhoon, ja jotkut harrastivat radioiden rakentelua ja korjailua omatoimisesti esimerkiksi kirjastosta lainattujen oppaiden avulla. Poikien oman kiinnostuksen lisäksi sähkötyön luonne tulevaisuuden alana painoi myös vanhempien arvioissa ammatin suotavuudesta.⁹⁴⁴ Eräs poika kertoi isänsä ehdottaneen sitä, ”koska aikanaan pyrki itse samaan”. Isä ei itse ollut päässyt tai päätyntä alalle, mutta katsoi sen edelleen hyväksi vaihtoehdoksi.⁹⁴⁵ Teollisuusyhteiskunnassa sähkö oli ”todellinen elämän eliksiiri”.⁹⁴⁶

Harva sähköalasta innostunut poika oli saanut esimerkin suunnitelmaansa vanhempiensa ammasteista niin kuin monet metallityötä suunnitelleet pojat olivat.⁹⁴⁷ Sähkötyön ammattia harjoittaneiden määrä olikin Helsingissä noin kolmannes konepaja- ja rakennusmetallityötä tekevien määrästä vuosina 1950–1970. Vuoden 1950 otoksessa vain yksi alalle halunnut poika kertoi isänsä työskentelevän sähköasentajana. Kaikista vuoden 1960 kansakoulupojista vain kahden isä työskenteli sähköalalla, ja molempien jälkeläiset aikoivat samalle alalle. Esimerkkiä ja mallia ammattiin haettiin laajemmin sukulaisten ja tuttavien piiristä, ja sekä vuonna 1950 että 1960 reilu kolmannes sähköalalle halunneista kansakoulupojista nimesi lähipiiristään esimerkin. Isän lisäksi mallina mainittiin isovelji, serkku, eno tai setä ja tädin mies. Poikkeuksen tähän miespuolisten sukulaisten joukkoon muodosti erään pojan sähköalalla työskennellyt isoäiti.⁹⁴⁸

Sähköalan suurella suosiolla oli kuitenkin myös kääntöpuolensa: kaikille halukkaille ei riittänyt paikkaa ammattikoulussa. Esimerkiksi 1950-luvun lopulla koko maan ammattikoulut pystyivät ottamaan vain neljä kymmenestä sähköasentajaopintoihin pyrkineestä ja vain viidenneksen radioasentajaopintoihin halunneista opiskelijoikseen.⁹⁴⁹ Helsingin kaupungin Teknillisen ammattikoulun rehtori kommentoi tilannetta vuonna 1967 näin: ”Sähkö on pop, radio ja televisio ovat pop; eivät puutyöt, verhoilu ja maalarin ammatti poikia kiinnosta. Mekaniikka houkuttelee. Se on muotiasia, samoin kuin ns. hieno työ, konttorisävyinen työ. Kuudestasadasta kouluun pyrkijästä oli kolme ja puoli sataa menossa sähköpuolelle.”⁹⁵⁰

Sähköalan suuren suosion vastapainona puutyöosastolle, verhoomoon ja maalauslinjalle ei riittänyt tarpeeksi hakijoita, ja osa oppilaista jouduttiin pakkosijoittamaan näiden opiskelijoiksi. Rehtori totesi samassa haastattelussa myös, että esimerkiksi laivanrakennusalalla oli pulaa puusepistä, kun taas kaikille televisioasentajille ei riittänyt töitä. Vaikka

944 Esimerkiksi vuonna 1960 sähkötyötä suunnitelleiden poikien vanhemmista 24 mainitsi jonkin alan tai ammatin, jota toivoi lapselleen. Ainoastaan kolme näistä mainitsi tällaisena jonkin muun kuin sähkötyön ammatin. Radiokerhoon olivat osallistuneet ainakin kansakoulupojat 1960, numerot 21, 31, 91 ja 97. Radioiden rakentelua ja korjausta omatoimisesti harrastavia olivat esimerkiksi kansakoulupojat 1960, numerot 17, 37, 60 ja 98 sekä kansakoulupoika 1968–71, numero 127.

945 Kansakoulupoika 1960, numero 2.

946 Insinööriksi Teknillisestä opistosta. MV-3296, KAVI.

947 Lähipiiriin vaikutuksesta metallialalle aikoneisiin katso luku 7.3.

948 Liite 4; esimerkiksi kansakoulupojat 1950, numerot 40, 89 ja 121; kansakoulupojat 1960, numerot 14, 45, 51, 70, 98 ja 109.

949 Rakennusalan opintolinjalla eniten tilaa ammattikouluissa. *Ammatinvalinta* 8/1959.

950 Pajula, Marja: Poikia tarvitaan käsityöläisammatteihin. *Kotiliesi* 5/1967.

televisiot yleistyivät nopeasti, nuorten innostus ja laitteiden pariin työskentelemään halunneiden määrä kasvoi vielä tätäkin nopeammin. Uudet, kalliit kodinkoneet olivat alkaneet yleistyä vähitellen 1950-luvun aikana, ja ensimmäisenä ajan ja vaivan säästäjinä perheet hankkivat yleensä pesukoneen tai jääkaapin. Esimerkiksi jopa pölynimuri miellettiin vielä seuraavallakin vuosikymmenellä ylellisyydeksi.⁹⁵¹ Kuten naisten työssäkäyntiä koskevassa keskustelussa tuli toistuvasti ilmi, yleinen mielipide tuomitsi ylellisyydeksi katsotun kulutuksen, mutta kodinhoitoa rationalisoivat koneet olivat hyväksyttäviä ja tervetulleita.

Ammattikoulun ”sähkölinja” oli hyvin monella kansakoulua päättävällä pojalla tärkeässä. Se toimi 1950-luvun puolivälissä osana metallityöosastoa, mutta eriytyi pian tämän jälkeen omaksi osastokseen kuvastaen alan kasvua ja lisääntyvää erikoistumista.⁹⁵² Koska ammattikoulun sähkötyöosastolle pääseminen ei ollut helppoa, ammatinvalinnanohjaajat kiinnittivät huomiota nuorten mahdollisuuksiin päästä haluamaansa opiskelupaikkaan. Joitakin nuoria psykologi kehotti miettimään ammattikoulun osastoista myös kakkosvaihtoehdon, jos nämä eivät pääsisi sähkötyöosastolle. Esimerkiksi erään radioasentajaksi aikoneen kansakoulupojan ohjauskeskustelumerkintöihin ohjaaja kirjoitti näin: ”1. ohjauskeskustelu 21.4.60: Varautuneen ja ujon tuntuinen, myöntelee, kankea. Harrastus voimakkaasti radioalalle. Suositeltu ammattikoulun sähkötyöosastoa, kehoitettu parantamaan suorituksia keväällä jotta päästötodistus paranisi.”⁹⁵³

Myös erään toisen koulupojan kohdalla sähkötyöosaston pääsykokeiden läpäiseminen oli ammatinvalinnanohjaajan mielestä epävarmaa. Pojan isä työskenteli teleteknikkona, ja poika suunnitteli puhelinasentajaksi ryhtymistä. Tämä ei olisi vaatinut teknillisen koulun suorittamista isän tapaan, vaan siihen olisi riittänyt ammattikoulun käyminen. Ohjaaja on tehnyt seuraavat merkinnät huhtikuussa 1960 käydystä ohjauskeskustelusta: ”Aikoo vielä kerran pyrkiä ammattikoulun sähkölinjalle (on yrittänyt jo kerran), jotta puhelinasentajan toive täytyisi. Soveltunee aika mukavasti kyseiselle alalle, huolimatta kätevyyskyvyn niukkuudesta. On vain toivottava, että selviäisi pääsykokeista.”⁹⁵⁴ Helsingin kaupungin ammattikoulun lisäksi sähköalan ammattilaiseksi oli mahdollista päästä työn kautta, jos sai hankittua työpaikan esimerkiksi sähköliikkeestä tai sähköteknillisestä teollisuudesta. Eräs kansakoulua päättämässä ollut poika aikoi pyrkiä ammattikouluun sekä sähkö- että metalliosastoille, mutta totesi että hänellä olisi todennäköisesti tiedossa työtä sekä Philipsiltä että Pohjoismaiden Sähköstä.⁹⁵⁵ Toiveiden ammattiin oli mahdollista kulkea montaa reittiä.

951 Pajula, Marja: Poikia tarvitaan käsityöläisammatteihin. *Kotiliesi* 5/1967; Pantzar 2000, 41–43, 50–51.

952 Mattlar 1954, 35; KHK 1957 osa 1, 226.

953 Kansakoulupoika 1960, numero 17.

954 Kansakoulupoika 1960, numero 51. Vaikka vuonna 1958 säädetty ammattikoululaki asetti ammatikouluihin pääsemisen ehdoksi koko kahdeksanvuotisen oppivelvollisuuskoulun suorittamisen, tehtiin tästä myös poikkeuksia. Helsingin kaupunginvaltuusto esitti vuonna 1960 valtioneuvostolle, että Teknilliseen ammattikouluun ja Talous- ja ompelualan ammattikouluun voitaisiin edelleen ottaa myös kansakoulua vain kuusi vuotta käyneitä, 13 vuotta täyttäneitä nuoria. KHK 1960 osa 1, 63.

955 Kansakoulupoika 1960, numero 27.

Merkittävä sähköteknillisen teollisuuden yritys Helsingissä oli Suomen Kaapelitehdas, joka alkoi jo 1950-luvun lopulla laajentaa puhelinkaapeleiden valmistukseen keskittyntä tuotantoa elektroniikkateollisuuteen. Yrityksen uusi tehdas valmistui Salmisaaren vuonna 1953, ja tuotteiden kysyntä oli niin suurta, että uusi tuotantolaitos valmistui Kirkkonummelle jo vuonna 1961.⁹⁵⁶ Kaapelitehtaan omistukseen oli kuulunut vuodesta 1926 lähtien myös Oy Airam Ab, joka valmisti Punavuoreessa hehkulamppuja ja jolla oli myös pieni lasitehdas Puistolassa. Helsingin suurin teollisuuslaitos oli kuitenkin sähkökoneita ja -laitteita Pitäjänmäellä valmistanut Oy Strömberg Ab:n tehdas. Sen suurin menestystuote, täysin suljettu oikosulkumoottori, oli sopiva yleismoottori monella teollisuuden alalla. Teollisuuden ja kulkuneuvojen generaattoreiksi ja moottoreiksi tarkoitettujen tuotteiden lisäksi Strömberg alkoi 1960-luvulla kehittää elektroniikkatuotantoa.⁹⁵⁷

Kuten metallityön ammatteja suunnitelleiden poikien kohdalla mainittiin, yhtiöillä oli myös omia kouluja. Strömberg koulutti metalli- ja sähköteollisuuden ammattilaisia, Wärtsilä-yhtymän Kone ja Silta Oy:n konepajakoulussa sai oppia myös sähköasentajan ammattiin ja Koneen ammattikouluun kuului hissien ja nosturien valmistus- ja asennusosastot. Koulut antoivat sekä teoreettista opetusta luokkatiloissa että käytännöllistä opetusta tehdasosastoilla.⁹⁵⁸ Yritysten ammattikoulut olivat arvostettuja ja antoivat perinpohjaisen koulutuksen aloille. Esimerkiksi eräs varastonhoitajaisä toivoi sähköasentajaksi halunneen poikansa käyvän ammattikoulun ja saavan pitkäaikaisen opin, mihin sekä poika että hänen vanhempansa katsoivat Strömbergin ammattikoulun tarjonnan parhaan vaihtoehdon.⁹⁵⁹

10.3 OPPIKOULUPOJASTA INSINÖÖRIKSI TAI AINAKIN TEKNIKOKSI

Kansakoulupoikien suunnitelmat ryhtyä metallityön ammattimieheksi tai kouluttautua sähköalalle rinnastuvat oppikoulupoikien teknikko- ja insinöörisuunnitelmiin. Tavoitellut alat ja mahdolliset työnantajat olivat osittain samoja, mutta koulutustasossa ja sen kautta tehtävissä oli selvä ero. Kansakoulupojat aikoivat harjaantua ammattiin työnteon kautta tai käymällä ammattikoulun. Sen sijaan oppikoulua käyvät pojat suunnittelivat käyvänsä teknillisen koulun, opiskelevansa insinööriksi teknillisessä opistossa tai suorittavansa lukion ja menevänsä sen jälkeen Teknilliseen korkeakouluun. Tämän alaluvun alussa esitelty alan koulutuksen ja ammattien hierarkkisuus tuli tässä hyvin esiin. Lasten jako kansa- ja oppikoululaisiin suuntasi voimakkaasti heidän myöhempiä valintojaan.

Nimitän tässä tekniikan alana arkkitehdin, diplomi-insinöörin ja tavallisen insinöörin, rakennusmestarin sekä teknikon ammatteja. Vuoden 1980 väestölaskennassa alan

956 Salmisaaren Kaapelitehtaalla oli 1980-luvulle asti tuotantoa. Vuonna 1966 Suomen Kaapelitehdas Oy fuusioitiin Suomen Kumitehdas Oy:n ja Nokia Oy:n kanssa Oy Nokia Ab:ksi.

957 Hoffman 1997, 290–297. Suomen Kaapelitehtaan elektroniikkaosastosta erityisesti markkinoinnin näkökulmasta katso Suominen 2000, 112–129.

958 Mattlar 1954, 55–59; Ammattikasvatus, tie tulevaisuuteen. SL-15903, KAVI.

959 Kansakoulupoika 1960, numero 70.

ammattit jaoteltiin kahteen alaryhmään, joista ensimmäinen, ”tekniikan alaan kuuluva suunnittelu-, johto- ja tutkimustyö”, sisälsi arkkitehdit ja insinöörit. Toinen alaryhmä koostui ”tekniikan alaan kuuluvasta työnjohto- ja suoritusyöstä”, ja se sisälsi teknikoiden lisäksi kartoittajat, piirustusapulaiset ja mittausapulaiset.⁹⁶⁰ Näiden alaryhmien nimet kuvastivat niihin kuuluvien henkilöiden asemaa ja toimenkuvia, mutta jaottelu ei ollut käytössä aiemmissa väestölaskennoissa. Nuorten suunnitelmien kohdalla olen käyttänyt tätä alaryhmäluokittelua, mutta kuvatessani seuraavassa työllisyyttä käsittelen tekniikan alaa yhtenä kokonaisuutena, koska käyttämissäni lähteissä ei ole tarkempia tietoja vuosilta 1950 ja 1960.

Teknillisen koulun pääsyaatimusten mukaan kansakoulu riitti tämän teknikoita valmistavan oppilaitoksen pohjakouluksi, josta valmistumisen jälkeen opintoja saattoi jatkaa teknillisessä opistossa insinööriksi valmistuen. Kansakoulupojista kuitenkin vain harva suunnitteli opintoja teknillisessä koulussa. Vuoden 1950 otoksessa kolme suunnitteli ensisijaisesti rakennusinsinöörin ammattia ja yksi halusi rakennusmestariksi.⁹⁶¹ He muodostivat vain muutamia prosentteja koko kansakoulupoikien ryhmästä. Samana otosajankohtana oppikoulupojista yli kolmannes ilmoitti suunnittelevansa tekniikan alan ammattia. Kymmenen vuotta myöhemässä kansakoulupoikien otoksessa oli yksi rakennusmestarin uralle aikonut ja viisi teknikon koulutusta tavoitellutta. Heidän osuutensa kaikista ainakin yhden ammattisuunnitelman maininneista kansakoulupojista oli alle kuusi prosenttia, kun saman otosajankohdan oppikoulupojista tekniikan alalle aikoi lähes kolmannes. Alan huima suosio oppikoulupoikien keskuudessa jatkui 1970-luvun taitteessakin, jolloin heistä edelleen kolmannes ilmoitti ensisijaisena suunniteltunaan tekniikan alan ammatin.

Oppikoulupoikien suuri innostus tekniikkaan asettuu parhaiten ymmärrettäväksi helsinkiläismiesten ammattijakaumaa tarkasteltaessa. Vuosina 1950–1970 peräti noin yhdeksän prosenttia kaikista ammattia harjoittavista miehistä toimi tekniikan alalla. Nämä ammatit olivat erittäin miesvaltaisia. Vuonna 1950 arkkitehdeistä, insinööreistä ja teknikoista lähes yhdeksän kymmenestä oli miehiä. Seuraavina vuosikymmeninä naisia alkoi toimia alalla vähitellen enemmän, ja vuonna 1970 naisten osuus tekniikan alan ammattien harjoittajista oli lähes viidennes.⁹⁶²

Otoksiini kuuluvista kaikista tytöistä vain muutama tavoitteli tekniikan alan ammattia, ja nämä suunnitelmat noudattivat ryhmän ammattien sukupuolittuneisuutta. Vain yksi tyttö halusi opiskella insinööriksi. Hän oli ollut keskikoulun viimeistä luokkaa edeltävänä kesänä vesijohtoliikkeessä lähettinä, ja yrityksen insinööri oli rohkaissut häntä hakeutumaan alalle. Ammatinvalinnanohjauksessa tyttö suhtautui kuitenkin jo epäilevämmiin suunnitelmaansa, sillä hän epäili menestymistään matemaattisissa aineissa. Lähes 40 oppilaan luokka oli rauhaton, ja opetusta pystyi seuraamaan ainoastaan eturi-

960 Ammattirakenneluokituksen ryhmät 00 ja 01. Liite 4.

961 Rakennusinsinööri oli teknillisen opiston tutkinto, rakennusmestareita valmistui teknillisestä koulusta.

962 Liite 4; taulukko 44. Varsinaiset ammatinharjoittajat ammatin, kielen ja sukupuolen mukaan 31.12.1950. HTV 1956.

vin pulpetissa. Ohjaaja nosti esiin testien osoittaman sosiaalisuuden sekä kiinnostuksen kieliin ja ihmisten kanssa työskentelyyn. Teknillisen opiston sijaan ohjaaja ehdotti tytölle kauppaopistoa ja ravintola-alaa.⁹⁶³

Tekniikan alalle hakeutuneet opiskelijatyöt törmäsivät monesti ennakkoluuloihin, ja heitä kohdeltiin eri tavoin kuin poikia. Esimerkiksi eräs tekniikan lisensiaatti kertoi professorilla olleen tapana kuulustella tentissä opiskelijatyttöjä pidempään kuin opiskelijapoikia kysellen näiltä tietoisesti myös kurssialueen ulkopuolelta. Sama opettaja oli todennut, ettei hän periaatteen vuoksi antanut koskaan tytölle korkeinta arvosanaa.⁹⁶⁴ Arkkitehdin ammatin suunnittelu kiinnosti useampia oppikoulutyttöjä, mutta heitäkin kuului otoksiin kaikkiaan vain viisi. Arkkitehdin ammatista kiinnostuneet olivat muutenkin innostuneita piirtämiseen liittyvistä töistä. Eräs oppikoulutyttö halusi ensisijaisesti arkkitehdiksi ja toisella sijalla hänellä oli mainospiirtäjän ammatti, kun taas toinen suunnitteli sisustusarkkitehdin, arkkitehdin, vaatesuunnittelijan ja mainospiirtäjän ammatteja.⁹⁶⁵

Valtaosa tekniikan alalla työskentelevistä naisista oli piirustus- ja mittausapulaisia tai laboratoriotyöntekijöitä. Viimeksi mainitun ja kartanpiirtäjän ammatit houkuttelivat joitakin kouluun päättäviä tyttöjä.⁹⁶⁶ Piirtäjiä kouluttivat lähinnä yksityiset yritykset omiin tarpeisiinsa, mutta 1960-luvun alussa Teknillisessä ammattikoulussa aloitti keskikoulupohjainen piirtäjän peruslinja. Sen arveltiin houkuttelevan nuoria, koska ”onhan piirtäjän työ siistiä ja lisäksi ansiomahdollisuudet alalla ovat melko hyvät”.⁹⁶⁷ Metalliteollisuuden ammattimahdollisuuksia esittelevä, 1960-luvun puolivälissä tehty ammatinvalinnanohjauselokuva totesi konepiirtäjän tehtävien sopivan hyvin tytöille, sillä heille oli usein ”annettu kummilahjaksi aimo annos huolellisuutta”. Sääntölisyyden ja tarkkuuden lisäksi piirtäjien tuli osata tekstata siististi ja taitaa sen verran matematiikkaa, että ymmärsivät tekemänsä merkinnät.⁹⁶⁸

Koska tekniikan aloille aikoneita tyttöjä oli hyvin vähän, en pysty tarkemmin analysoimaan sitä, mitkä tekijät kannustivat heitä suunnittelemaan heidän sukupuolelleen harvinaista ammattia. Valintojen on huomattu olevan sitä sukupuolittuneempia, mitä eriytyneempi koulutusjärjestelmä on eli mitä varhaisemmassa vaiheessa lapset joutuvat tekemään valintoja.⁹⁶⁹ Oppikoulua käyneillä ja lähipiirissään kenties laajaan kirjoon eri ammatteja tutustuneilla tytöillä oli monipuolisempi käsitys taidoistaan ja mahdollisuuksista.

963 Oppikoulutyttö 1968–71, numero 202.

964 Pajula, Marja: Naisia teollisuuden palveluksessa. Tieteen ja ihmisten hyväksi. *Kotiliesi* 24/1969; Penttilä, Annikka: Naisia teollisuuden palveluksessa. Hän tutkii elintarvikkeita. *Kotiliesi* 7/1970.

965 Oppikoulutyttö 1968–71, numerot 7 ja 126. Ensisijaisesti arkkitehdiksi aikoneita oppikoulutyttöjä oli kaksi otosvuonna 1950 (numerot 62 ja 114) ja yksi otosvuonna 1960 (numero 16). Oppikoulutyttöjen keskuudessa yleistä sisustusarkkitehtitoivetta käsittelemme myöhemmin taidealojen ammattien yhteydessä.

966 Oppikoulutyöt 1950, numerot 35, 48, 53 ja 63; oppikoulutyöt 1960, numerot 32 ja 84; kansakoulutyöt 1968–71, numerot 43 ja 77; oppikoulutyöt 1968–71, numerot 84, 225 ja 239.

967 Lyytikä, Terttu & Kallio, Kaisa: Keskikoulupohjaisesta ammattikoulutuksesta. *Ammattikasvatus* 3/1963; KHK 1963 osa 1, 248–249; KHK 1964 osa 1, 202.

968 Ammattikasvatus, tie tulevaisuuteen. SL-15903, KAVI.

969 Iannelli & Smyth 2008, 220.

sistaan kuin kansakoulutyttöillä. Myöhemmät valinnanmahdollisuudet olivat yhteydessä koulussa opiskeltuihin oppiaineisiin. Aiempi tutkimus on myös tarkastellut ainevalintojen sukupuolittuneisuuden yhteyttä siihen, käyvätkö oppilaat koulua vain oman sukupuolensa edustajien kanssa vai onko heidän luokkatovereinaan sekä poikia että tyttöjä. Tulokset ovat kuitenkin ristiriitaisia. Yhtäältä yhteiskoulun on havaittu vahvistavan oppilaiden sukupuoli-identiteetin relationaalista ja vastakohtaisuuksiin perustuvaa rakentumista, mikä suuntaisi tyttöjä välttämään miehiseksi katsottujen matematiikan ja luonnontieteiden opiskelua. Toisaalta myös poika- ja tyttökouluissa on huomattu oppiaineita luokiteltavan miehiseksi ja naiselliseksi.⁹⁷⁰

Yleisen käsityksen mukaan ihmiset erosivat lahjakkuudeltaan kahdella tavalla, mikä tuli esiin myös ammatinvalinnanohjaajien toiminnassa. Teoreettisen ja käytännöllisen lahjakkuuden erottelu legitimoit rinnakkaiskoulujärjestelmän, ja jaottelu matemaattiseen ja kielelliseen lahjakkuuteen yhdistyi henkilön sukupuoleen. Poikien oletettiin olevan luonnostaan kyvykkäitä algebrassa, geometriassa, fysiikassa ja kemiassa, kun taas tytöt miellettiin luonnostaan lahjakkaiksi kieliaineissa. Luonnontieteisiin liittyviä piirteitä, kuten abstraktia ajattelua, analyttisyyttä ja objektiivisuutta pidettiin maskuliinisina ominaisuuksina. Näille stereotyyppioille saatettiin aikanaan saada vahvistusta tutkimustuloksista. Myöhempi tarkastelu on kuitenkin tuonut esiin lukuisia näihin tutkimuksiin liittyneitä ongelmia. Käsitys ihmisen älykkyydestä ja lahjakkuudesta on muuttunut monipuolisemmaksi samalla kun on lisääntynyt ymmärrys siitä, mitä tekijöitä tutkimuksenteossa pitäisi ottaa huomioon.⁹⁷¹

Käsitys sukupuolten välisistä lahjakkuuseroista oli vahva myös nuorten omista kommentteissa. Esimerkiksi eräs kielten opiskelua ja sairaanhoitajaksi kouluttautumista suunnitellut oppikoulutyttö ihmetteli ammatinvalinnanohjaukselle: ”eikö Suomessa pääse ylioppilaaksi ilman useimmille tytöille tarpeetonta algebraa ja geometriaa?”⁹⁷² Jotkut luonnehtivat matematiikan olevan miesten alaa, jolla oli turha rasittaa tyttöjä. Kulttuuriset normit eri alojen sopivuudesta miehille ja naisille sekä nuoriin kohdistuvat odotukset ohjasivat identiteetin muodostumista ja asennoitumista eri aloihin. Käsitys matematiikasta ja tekniikasta miehisinä osaamisalueina sai tytöt välttelemään niihin paneutumista. Niissä menestyminen ei ollut yhtä tärkeää tyttöjen käsitykselle omasta itsestään kuin naisellisiksi mielletyissä tehtävissä suoriutuminen.⁹⁷³

Nuorten omaksumien asenteiden taustalla vaikuttivat heidän vanhempiansa näkemykset tyttöjen ja poikien välisistä lahjakkuuseroista. Vanhempien on todettu tukevan poikiensa matematiikan ja luonnontieteiden osaamista enemmän kuin tyttärien. Huolimatta eri sukupuolten samantasoisesta osaamisesta isät ja äidit arvelivat tyttärensä tarvitsevan enemmän apua matematiikkaan ja luonnontieteisiin liittyvissä tehtävissä, ja opettajat antoivat identtisestä suoriutumisesta keskimäärin paremman arvosanan poika- kuin tyttöoppilaille. Vanhempien ja opettajien aliarvioidessa tyttöjen kykyjä he samalla

970 Smyth & Darmody 2009, 276.

971 Kaplan & Rogers 2003, 117–124, 133–134; Kelly 1985, erityisesti 146–148.

972 Oppikoulutyttö 1960, numero 110.

973 Simola, Inkeri: Tytöt ja matematiikka. *Kotiliesi* 22/1962; Wigfield, Tonks & Lutz Klauda 2009, 62.

vaikuttavat näiden itsetuntoon.⁹⁷⁴ Miesten ja naisten lahjakkuusrakenteissa ei ollut eikä ole sen jälkeenkään todettu sellaisia eroja, joiden perusteella tällainen jaottelu olisi oikeutettua. Vaikka ammatinvalinnanohjauksen tuli lähestyä jokaista nuorta yksilönä ja auttaa tätä tulevaisuuspohdinnoissa tämän omista lähtökohdista käsin, sukupuolitapaisuuden ajatus sävytti ohjaajien suhtautumista ja neuvoja.⁹⁷⁵

Tekniikan alan miehisuus liittyi ennen kaikkea matemaattiseen lahjakkuuteen. Toisin kuin esimerkiksi metallityössä, tekniikan alan ammatit edellyttivät harvoin ruumiillista voimaa. Insinööri saattoi hyvinkin olla hintelärakenteinen tai heikkonäköinen, niin kuin joitakuita alalle aikovia poikia kuvailtiin.⁹⁷⁶ Ammatinvalinnanoppikirjojen ja -oppaiden kuvitus vahvisti stereotyyppistä kuvaa teknillisen koulun tai opiston opiskelijasta ja laboratoriotutkijasta silmälasipäisenä ”nörttinä”.⁹⁷⁷ Toisaalta nuoret saattoivat mieltää tekniikan alan myös käytännönläheiseksi. Esimerkiksi eräs viestitekniikoksi aikonut poika kuvasi haluavansa tulevalta ammatiltaan vaihtelua, ja ohjauskeskustelun muistiinpanojen mukaan hänen toiveenaan oli jokin ”tekninen ammatti, jossa ei pelkästään olla nenä papereissa kiinni”.⁹⁷⁸

Matemaattisen lahjakkuuden yhdistyminen yleisissä mielikuvissa miehiin saattoi vaikuttaa myös siten, että oikeistaan epä tietoiset oppikoulupojat kirjasivat ammatinvalinnanohjauslomakkeille suunnittelevansa tekniikan alaa. Esimerkiksi eräs poika halusi insinööriksi ja ajatteli menevänsä lukiossa matemaattiselle linjalle. Ammattisuunnitelmaansa hän perusteli muun muassa sillä, että insinööreillä oli hyvät mahdollisuudet edetä työssään. Hän kuitenkin jännitti jo etukäteen matemaattisella linjalla menestymistä, vaikka arveli voivansa saada apua ystäviltään. Ohjauskeskustelussa paljastui pojan parhaan ystävän suunnitelman vaikuttaneen suuresti linjavalintaan. Psykologi totesi, että pojan piti saada ainakin kokeilla matemaattista linjaa.⁹⁷⁹

Mielikuvat sukupuolten erilaisesta lahjakkuudesta ja soveltuvuudesta eri aloille muutuivat hyvin hitaasti. Myös ammatinvalinnanohjauksella saattoi olla vaikutusta tyttöjen vähäiseen hakeutumiseen tekniikan alan opintoihin. Ohjaajat tuntuivat suosittelleen lukion matematiikka- ja kielipainotteisen linjan välillä empineille keskikoulutyöille herkästi kielii keskittymistä – osin riippumatta psykologisten kykytestien tuloksista ja tyttöjen omasta kiinnostuksesta. Kielilinjaa pidettiin helpompana, ja sukupuolistereotyypit painoivat ohjaajien ehdotelmissä. Sen sijaan he kannustivat poikia tekniikan alalle: kiinnostus näihin ammatteihin liitettiin miehisyteen ja sitä suorastaan odotettiin heiltä. Ohjaajat kannustivat alalle sellaisiakin poikia, jotka olivat vahvempia reaaliaineissa ja kielissä kuin matemaattisissa aineissa.⁹⁸⁰

Odotusarvoteoria selittää tätä ristiriitaa. Pojat todennäköisesti arvottivat tekniikan alan ammatit korkeammalle kuin kielellistä lahjakkuutta vaativat tehtävät sen vuoksi, että

974 Meece, Bower Glienke & Askew 2009, 419; Kelly 1985, 148.

975 Naisten asemaa tutkivan komitean mietintö. KM 1970: A 8, 27.

976 Esimerkiksi oppikoulupojat 1950, numerot 74 ja 85; oppikoulupojat 1960, numerot 23 ja 87.

977 Kiuru 1958, 79; Venna 1971, 113.

978 Oppikoulupoika 1968–71, numero 204.

979 Oppikoulupoika 1968–71, numero 133.

980 Esimerkiksi oppikoulupojat 1950, numerot 38, 42 ja 52.

heidät oletettiin lähtökohtaisesti eteviksi näissä ammateissa. Yleisesti ottaen matemaattista lahjakkuutta arvostettiin enemmän kuin kielellisiä taipumuksia, ja esimerkiksi teollisuusyritysten johtajista noin puolella oli 1900-luvun alkupuolella ja vielä 1970-luvullakin nimenomaan teknillinen koulutus, joka oli järjestäytynyt aiemmin kuin esimerkiksi kaupallisen alan koulutus.⁹⁸¹ Poikien oli helppo kuvitella menestyvänsä tekniikan alalla, sillä heidän käsitettiin luonnostaan omaavan ennen kaikkea matemaattisia valmiuksia. Joukon mukana oli myös helppo mennä: jos moni luokkatovereista suunnitteli teknilliseen opistoon tai lukion matemaattiselle linjalle hakeutumista, tämä tuntui helpolta, luontevalta vaihtoehdolta. Hyvä palkkataso ja mainiot työllisyysnäkökymät eivät ainakaan vähentäneet tekniikan alan ammattien viehätystä. Insinöörien ansiotaso oli erityisen hyvä rakennus- ja kaavoitusosalalla sekä sähköteollisuudessa heikkovirta-alalla. Yleisesti ottaen kaupallisissa tehtävissä toimineiden palkkaus oli suunnittelu- ja tutkimustehtävissä toimineita korkeampi.⁹⁸²

Suurin osa tekniikan alalle aikoneista pojista luetteli ainakin yhden matemaattisluonnontieteellisen aineen lempikouluaineidensa joukossa. Ensimmäisessä ja viimeisessä otosajankohdassa heitä oli yli neljä viidesosaa ja keskimmaisessäkin lähes kolme neljäsosaa. Pojat pitivät algebrasta, geometriasta, fysiikasta tai kemiasta, tai nämä aineet olivat heille helppoja ja he saivat vähällä vaivalla niistä hyviä arvosanoja. Toisaalta menestyminen tietyissä kouluaineissa ei välttämättä ollut sidottu pelkästään lahjakkuuteen. Myös oppilaiden kiinnostus ja se, mihin sitä ohjattiin, vaikutti heidän intoonsa opiskella eri aineita, ja siten heijastui myös heidän saamiinsa arvosanoihin. Esimerkiksi eräs tekniikan alalle teknikoksi tai insinööriksi halunnut poika totesi, ettei hän koskaan tehnyt kieliaineissa saamiaan kotitehtäviä. Vanhemmat tukivat poikansa suunnitelmia, olihan isä insinööri ja äiti kemisti.⁹⁸³

Jotkut teknillistä alaa suunnittelevista pojista ilmoittivat kuitenkin jonkin matemaattisluonnontieteellisen aineen yhdeksi vähiten mieluisimmista kouluaineista. Heidän osuutensa tekniikan alalle suuntaavista vaihteli kuudesosan ja yli neljäsosan välillä. Kyse saattoi olla ikävänä pidetystä opettajasta tai muusta itse oppiaineeseen liittymättömästä seikasta, mutta ammattisuunnitelma ja suhtautuminen siihen tiiviisti liittyneisiin oppiaineisiin vaikutti näissä tapauksissa ristiriitaiselta. Toisaalta nuorilla ei välttämättä ollut monipuolista ja realistista kuvaa suunnittelemastaan ammatista. Esimerkiksi yksi teknillistä opistoa seuraavaksi opinahjokseen suunnitellut keskikoulupoika luopui ajatuksesta kuultuaan, että opinnoissa ja työssä tarvitaan fysiikkaa. Sen sijaan hän kiinnostui ammatinvalinnanohjaajan innostamana Tampereen yliopistossa opiskeltavasta kunnallistutkinnosta.⁹⁸⁴

Ammatinvalinnanohjaus sai jotkut miettimään kiinnostuksenkohteitaan tarkemmin ja esimerkiksi hakeutumaan lukiossa kielilinjalle. Toiset sen sijaan pitivät kiinni alkuperäisestä suunnitelmastaan ja hakeutuivat harjoitteluun teknilliseen kouluun pääsyä

981 Fellman 2000, 116–120.

982 Valtion insinööripalkkaustoimikunnan mietintö. KM 1970: B 63, 17.

983 Oppikoulupoika 1968–71, numero 143.

984 Oppikoulupoika 1968–71, numero 100.

varten tai matemaattiselle linjalle lukioon.⁹⁸⁵ Opetuksen taso eri kouluissa vaihteli ja saattoi vaikuttaa siihen, mitä nuoret käsittivät itselleen mahdolliseksi. Esimerkiksi eräs tyttökoulusta ylioppilaaksi kirjoittanut 19-vuotias pohti seuraavasti: ”Ala vain tuntui kiinnostavalta ja tyttölyseon jälkeen Teknillisen korkeakoulun maanmittausosasto antaisi varmasti vaihtelua. Meillä oli koulussa tosin niin heikko matematiikan opetus, etten usko selviytyväni karsinnoista.”⁹⁸⁶

Ammatinvalinnanohjausta saaneiden ja sitä ilman olleiden nuorten ammattitoiveita tutkittiin ja vertailtiin jonkin verran jo 1970-luvun taitteessa. Oppikoulupojista, jotka eivät olleet saaneet ohjausta, 37 prosentilla toive kuului tekniikan alaan. Ohjausta saaneista oppikoulupojista osuus oli vieläkin suurempi, 42 prosenttia. Toisaalta myös oppikoulutyttöillä ohjaus näyttäisi hieman lisänneen kiinnostusta luonnontieteiden ja tekniikan ammatteja kohtaan, mutta kyse oli vain parin prosenttiyksikön noususta noin kymmenesosaan.⁹⁸⁷

Mihin tekniikan alan ammatteihin oppikoulupojat sitten tarkalleen ottaen halusivat? Millainen koulutus houkutteli heitä eniten? Suurin osa heistä, noin kolme neljäsosa kaikkina otosajankohtina, tähtäsi opisto- tai korkeakoulutasoiseen koulutukseen. Näiden välinen ero ei yleensä ilmene vastauksista, sillä ammattitoiveissa ei ole aina korostettu esimerkiksi sähköinsinööri- tai insinööri- tai korkeakoulutason koulutusta. Jos henkilö aikoi seuraavaksi lukioon, ei tämäkään valaise seikkaa. Teknillisen koulun käymistä suunnitelleet olivat huomattavasti pienempi joukko tekniikan alalle aikovien oppikoulupoikien joukossa. Perheen yhteiskuntaluokka näyttäisi vaikuttaneen siihen, suunnitteliko alasta kiinnostunut oppikoulupoika teknikon vai insinöörin ammattia. Vaikka kyse on todella pienistä ryhmistä, tuntuu oireelliselta, että vain yksi yhdeksästä vuoden 1950 ja yksi seitsemästä vuoden 1960 otoksessa teknilliseen kouluun aikoneista oli korkeimmasta yhteiskuntaluokasta. Sen sijaan teknilliseen opistoon tai korkeakouluun aikoneista korkeimmasta yhteiskuntaluokasta oli vuoden 1950 otoksessa reilusti yli puolet ja 1960 lähes kolmasosa. Koulumenestykseltään teknilliseen kouluun aikoneet eivät eronneet muista teknilliselle alalle aikovista.

Tekniikan alan suurta suosiota korostaa myös se, että insinööreiksi ja tekniikoiksi aikovissa pojissa oli keskimääräistä enemmän hyvin koulussa menestyneitä. Esimerkiksi vuoden 1950 oppikoulupoikien otoksesta hieman yli kolmannes oli menestynyt keskitasoa heikommin ja kolmanneksella oppilaista oli sitä parempi koulutodistuksen keskiarvo. Tekniikan alalle aikovista pojista sen sijaan vain vähän yli viidesosa oli keskitasoa heikommin menestyneitä, ja neljä kymmenestä heistä oli saanut sitä paremman todistuksen. Painotus on samansuuntainen myös kahdessa muussa otoksessa.⁹⁸⁸

Oppikoulupojat käsittivät insinöörien ja teknikoiden työalan yhdeksi kokonaisuudeksi,

985 Oppikoulupojat 1960, numerot 52, 102 ja 118.

986 Mitä mieltä karsintakokeista. *Kotiliesi* 18/1970, 20. Matematiikan tuntimääriä lisättiin oppikoulussa sekä keskikoulu- että lukioasteella vuonna 1958. Tyttölyseoissa matematiikan opetusta annettiin poikalyseoihin verrattuna kaksi viikkotuntia vähemmän sekä kieli- että matemaattisella linjalla. *Kiuasmaa* 1982, 368.

987 Naisten asemaa tutkivan komitean mietintö. KM 1970: A 8, 28.

988 Korkeakoulujen teknillistieteellinen koulutus kuuluu niin sanottuihin statusaloihin, ja sen sisäänpääsyä ryhdyttiin rajoittamaan jo vuonna 1915. Nevala 1999, 117–118.

ja vain noin puolet alalle aikoneista toi suunnitelmissaan tarkemmin ilmi sen, mille osaluueelle haluaisi erikoistua. Näiden mainintojen perusteella poikia kiehtoivat erityisesti rakentaminen sekä sähkö- ja radioalat. Arkkitehtisuunnitelmien lisäksi useampi mainitsi rakennusinsinöörin tai teknikkotasaisen rakennusmestarin koulutuksen tavoitteenaan. Voimakas kiinnostus sähkö- ja radioaloihin pohjautui samoihin syihin, jotka saivat kansakoulupojat innostumaan sähkötyön ammasteista. Uusi tekniikka kiinnosti nuoria, ja ne miellettiin tulevaisuuden aloiksi. Teknillisissä opistoissa toimi useita opinto-osastoja, jotka jakaantuivat opintosuuntiin ja opintolinjoihin. Sähkö- ja rakennusosastojen lisäksi niissä toimi yleensä kemian osasto ja laaja koneosasto.⁹⁸⁹

Oppikoululaisia ei pyydetty lomakkeissa perustelemaan ammattisuunnitelmaansa kansakoululaisten tapaan. Teknikoksi tai insinööriksi tähdännyt oppikoulupoika ei myöskään myöhemmin joutunut perustelemaan suunnitelmaansa ammatinvalinnanohjaajalle, vaan tämä aie katsottiin yleensä niin sopivaksi ja oikeaksi, ettei sitä ollut tarvetta perustella. Ammatinvalinnanoppikirjat esittelivät tekniikan alan monella tapaa hyvänä valintana. Insinöörit ja teknikot työllistyivät mitä moninaisimpiin tehtäviin ja ansiotaso oli korkea. Heti sotien jälkeen teknikoiden todettiin heti koulusta päästyään saavan vähintään 3 000 markan kuukausipalkkaa, ja insinöörit tienasivat heti valmistuttuaan ainakin 4 000–4 500 markkaa kuussa. Paikansaannin todettiin teknillisen koulun käyneillä olevan ”normaalisinakin aikoina erittäin hyvä, ja nykyaikana tällaisesta koulutetusta työvoimasta on huutava puute”.⁹⁹⁰ Tekniikan alalle kouluttautuneiden työtilanne ei ollut heikko myöhempinäkin vuosikymmeninä, esimerkiksi eräässä korkeakoulujen sisäänpääsykoikeita käsittelevässä lehtiartikkelissa todettiin, että ”diplomi-insinööreiltä eivät työt lopu”.⁹⁹¹

Oppikoulupoikien suurta innokkuutta teknillisiin ammatteihin selittää alan korkea arvostus, runsaat työmahdollisuudet ja hyvä palkkataso. Nämä olivat tärkeitä ammattiin valitseville pojille, kuten tekniikan alalle aikoneiden poikien ammatinvalinnanohjaajalle esittämät kysymykset osoittivat: ”onko jotain hyvin palkattuja valtion virkoja insinööreille?”⁹⁹² ”[mitkä ovat] ansiomahdollisuudet tällä alalla?”⁹⁹³. Eräs insinööriksi tai teknikoksi aikonut poika kertoi odottavansa tulevalta ammatiltaan kiinnostavuutta ja rahaa.⁹⁹⁴

Tekniikan alalle kouluttautuneita arvostettiin, ja heillä oli hyvät tulevaisuudennäkömät työllisyyden ja urakehityksen suhteen. Esimerkiksi alaa esitellyt lyhytelokuva suit-

989 Insinööriksi Teknillisestä opistosta. MV-3296, KAVI.

990 Mäki & Voionmaa-Joutsen 1944, 28. Teollisuustyöväkeen kuuluneet miehet ansaitsivat vuoden 1943 viimeisellä neljänneksellä keskimäärin alle 18 markkaa tunnissa. 48 tunnin viikkotyöajalla kuukausitulot olivat tuolloin noin 3700–3900 markkaa. Bergholm 2005, 11. Kuukausituloja verratessa täytyy ottaa huomioon se, että työkokemuksen myötä teknikoiden ja insinöörien palkka kohosi huomattavasti. Vertailua vaikeuttaa samanaikainen voimakas inflaatio. Katso myös Kirjeessä on voimaa. O-1911, KAVI.

991 Mitä mieltä karsintakokeista. *Kotiliesi* 18/1970.

992 Oppikoulupoika 1960, numero 100.

993 Oppikoulupoika 1960, numero 77.

994 Oppikoulupoika 1968–71, numero 154.

sutti insinöörin keskeistä merkitystä teollistuneessa yhteiskunnassa: tämä oli ”tekniikan merkkihenkilö”, joka vastasi tuotannon tärkeimmistä vaiheista. Poikia houkutteli vahva yhtymäkohta uuteen, jatkuvasti kehittyvään teknologiaan, joka näytteli yhä suurempaa roolia ihmisten arkielämässä. Teknikon ja insinöörin ammatit olivat ”tulevaisuuden aloja”. Voimakas suuntautuneisuus tulevaan oli liitoksissa nopeaan kehitysvauhtiin: noin kymmenesosan tekniikan alan tiedosta arveltiin vanhentuvan vuosittain. Myös vanhemmat toivat tulevaisuusnäkökulman esiin perustellessaan poikiensa suunnitelmia myötäileviä mielipiteitään. Esimerkiksi eräs isä halusi kouluttaa poikansa sähköinsinööriksi tai -tekniikoksi, koska ammatit tarjosivat hyviä työmahdollisuuksia. ”Ammatin taloudelliset hyvät puolet” olivat mielessä erään toisen pojan vanhemmilla, jotka kaavailivat pojastaan insinööriä. Molempien kohdalla vanhempien ja pojan omat ammattisuunnitelmat olivat yhteneväiset.⁹⁹⁵

Vanhemmat suhtautuivat erittäin kannustavasti ja myönteisesti poikiensa tekniikan alan toiveisiin. Vain muutama isistä ja äideistä mainitsi kodin toiveena jonkin muun kuin pojan itsensä pohtiman ammatin. Ala oli hyvä ja arvostettu valinta myös heidän mielestään. Vanhempien kannustus ei pohjautunut heidän omaan työkokemukseensa yhtä usein kuin esimerkiksi metallityöstä innostuneiden poikien kohdalla. Vain kymmenesosalla tekniikan alalle aikoneista vuosien 1950 ja 1960 otosten oppikoulupojista oli vanhempi (aina isä), jonka ammatti kuului tekniikan alalle. Tämä osuus ei poikennut kaikkien oppikoulupoikien vanhempien ammattitaustasta. Joillekuille sukutausta oli kuitenkin ratkaiseva. Eräs rakennusmestarin poika tähtäsi rakennusinsinööriksi, sillä hän halusi vielä ”paremmaksi” kuin isänsä. Hän totesi myös, ettei suvussa ollut ketään, joka *ei* olisi tekemisissä rakennusten kanssa. Isän lisäksi enot työskentelivät rakennusalalla, ja myös äiti kannatti poikansa suunnitelmaa perustellen sitä sillä, että sukulaiset olivat alalla.⁹⁹⁶ Tekniikan alan ammatteihin innoittivat poikia myös serkut, tuttavat, sedät ja tätien puoliset.⁹⁹⁷

Voimakas kiinnostus uusimpaan tekniikkaan näkyi muutamissa tietokonealaa koskevissa maininnoissa 1970-luvun taitteessa. Ensimmäisiä matematiikkakoneita tai sähköaivoja, joiksi tietokoneita silloin kutsuttiin, oli otettu Suomessa käyttöön 1950-luvun lopussa, ja seuraavan vuosikymmenen aikana ne levisivät suurimpiin yrityksiin ja valtionhallintoon. Kookkaita ja kalliita laitteita ei kuitenkaan välttämättä hankittu omiin tiloihin, vaan koneaikaa oli mahdollista myös ostaa tätä varten perustetuista laskentakeskuksista. Tietotekniikka sai nopeasti näkyvyyttä uutisoinnissa ja julkisessa keskustelussa 1960-luvulla, ja vuosikymmenen lopulla kustantajatkin uskaltautuivat julkaisemaan aiheesta suurelle yleisölle tarkoitettuja kirjoja. Uusille työntekijöille oli suuri kysyntä, mutta heille asetetut vaatimukset rajoittivat paikkojen täyttämistä. Alan koulutus järjestyi maahantuojien ja käytännön työharjoittelun kautta pitkälti vielä 1960-luvullakin. Korkeakoulut ja yliopis-

995 Insinööriksi Teknillisestä opistosta. MV-3296, KAVI; Oppikoulupojat 1960, numerot 85 ja 100; Tehostettu teknillinen koulutus. *AmmatINVALINTA* 3/1966; Salovaara, Leo: Käytännön harjoittelu meillä ja muualla. Mikä on Sandwich-systeemi? *AmmatINVALINTA* 4/1966, 7.

996 Oppikoulupoika 1960, numero 23.

997 Esimerkiksi oppikoulupojat 1950, numerot 10, 11 ja 91; oppikoulupojat 1960, numerot 30 ja 77.

tot alkoivat järjestää tietotekniikan ja tietojenkäsittelyopin opetusta järjestelmällisesti vuosikymmenen loppupuolella.⁹⁹⁸

Pyrkimys tietokonealalle oli teknologisen kehityksen tuomaa jatkoa poikien kiinnostukselle sähkö- ja puhelinalaan sekä radio- ja televisiotekniikkaan. Uudet ammatit, kuten tietojenkäsittelyn suunnittelija ja ohjelmoija, vaativat matemaattista lahjakkuutta ja kiinnostusta tekniikkaan.⁹⁹⁹ Myös ATK-alan työtehtävät olivat sukupuolittuneita: koneosastojen päälliköt ja operaattorit olivat pääsääntöisesti miehiä, kun taas reikäkorttien lävistäjät, tietojen syöttäjät ja tallentajat yleensä naisia. Tietojenkäsittelyalan tulevaa henkilökuntatarvetta arvioitaessa eroteltiin paitsi eri ammatteihin tarvittavien henkilöiden lukumäärä, myös ammatinharjoittajien sukupuoli. Kaikki lävistäjiksi ja tarkistuslävistäjiksi tarvittavat olivat naisia, kun taas tulevat ohjelmoitsijat ja konsolioperatöörit arvioitiin muutamaa lukuun ottamatta miehiksi. Teknisissä asiantuntijatehtävissä toimineet miehet saattoivat mieltää rutiininomaisissa työtehtävissä toimineet naiset tietoteknisen koneiston osiksi samalla tavoin kuin jotkut ensimmäisistä koneista miellettiin uutisoinnissa naispuolisiksi luotettavuutensa ja kuuliaisuuutensa vuoksi.¹⁰⁰⁰

998 Suominen 2003, 66, 76–78; Suominen 2000, 181–182, 196; Runko, Ylermi: Tietokoneet ammattina. *Ammatinvalinta* 2/1962.

999 Oppikoulupojat 1968–71, numerot 29, 100, 103, 142 ja 208.

1000 Suominen 2003, 69, 79; Suominen 2000, 75–76, 93; Runko, Ylermi: Tietokoneet ammattina. *Ammatinvalinta* 2/1962. Suomen ensimmäiset reikäkorttikoneet oli hankittu Tilastolliseen päätoimistoon ja joihinkin vakuutusyhtiöihin 1920-luvulla. Suominen 2000, 47. Reikäkortinlävistäjän ammattia suunnittelivat kansakoulutyttö 1968–71, numero 43 ja oppikoulutyttö 1968–71, numero 228.

11 Vauhdin ja vapauden haave hurmaa pojat

Tämän ryhmän [liikenne ja suojelu] ammatit kiehtovat voimakkaasti monen pojan ja ehkä jonkun tytönkin mieltä. Merimieheksi, autonkuljettajaksi tai lentäjäksi on ainakin joskus miltei jokainen poika halunnut. Monilla kiinnostus näihin ammatteihin on vain hetkellistä, mutta joillakin säilyy harrastus matkusteluun, seikkailujen etsimiseen ja ulkoiluun niin voimakkaana, että he valitsevat ammattinsa tästä ryhmästä.¹⁰⁰¹

Tekniikan lisäksi ammatinvalinnanoppikirjat esittelivät liikenteeseen liittyvät ammatit monia poikia luonnostaan kiinnostavina. Nämä kaksi alaa liittyivät läheisesti toisiinsa: liikennetyön ammatit vaativat monesti teknistä osaamista. Eräs kansakoululaisille suunnattu ammatinvalinnanoppikirja neuvoikin teknillisistä harrastuksista kiinnostuneita pohtimaan, olivatko he ensisijaisesti mieltyneitä mekaanisten laitteiden ja tuotteiden korjaus-, asennus- ja kokoonpanotehtäviin esimerkiksi autonomientajana vai kiehtoiko heitä enemmän tällaisten koneiden käyttäminen. Jälkimmäiseen ryhmään kuuluva saattoi ryhtyä esimerkiksi auton- tai veturinkuljettajaksi. Myös nämä ammatit vaativat teknillistä osaamista, sillä koneen käyttäjän tuli osata huoltaa laitettaan tai ajoneuvoaan.¹⁰⁰²

Liikennealan ammattiteknilliseen osaamiseen yhdistyi vaihtelun ja jännityksen viehäytys, kuten ammatteja kuvaavan osuuden otsikko eräässä kansakoululaisille suunnatussa oppikirjassa vihjasi. Liikenteen parissa työskentelevä ei pysynyt hetkeäkään paikallaan, joten ala sopisi sellaisille, jotka halusivat jatkuvasti ”nähdä uusia ihmisiä, jännittäviä tapahtumia ja vieraita seutuja”.¹⁰⁰³ Toisaalta oppikirja muistutti poikia siitä, ettei alan ammatteihin kannattanut ryhtyä hetken mielijohteesta. Ennen kaikkea merimiehen ammatti oli tällainen: ”merielämä tuottaa monille vain suuren pettymyksen”,¹⁰⁰⁴ sillä arkinen aherrus saattoi olla hyvin kaukana merielämästä vallitsevasta romantisoidusta ja myyttisestä kuvasta. Matkustamiseen ja vauhtiin tottui nopeasti, ja myöhemmin epä-säännölliset työajat ja jatkuva matkustaminen saattoivat käydä rasittaviksi.¹⁰⁰⁵

Helsinkiläispoikien kiinnostus kuljetus- ja liikennetyön ammatteihin oli myös perusteltua työmahdollisuuksien vuoksi. Koko Suomen tasolla pääkaupunki oli lento- ja meriliikenteen keskus, ja kaupunkilaiset tarvitsivat runsaasti kuljetuspalveluja sekä liikkuakseen itse että elintarvike- ja muiden tarpeidensa tyydyttämiseksi. Kaikista ammattia harjoittavista helsinkiläismiehistä hieman yli kymmenesosan ammatti kuului kuljetus- ja liikennetyön pääryhmään, ja yksi miesten yleisimpiä nimikkeitä oli autonkuljettaja. Erittäin miesvaltaisella alalla toimineet naiset työskentelivät pääosin bussien ja raitiova-

1001 Kiuru 1958, 41.

1002 Mattlar 1953, 50–51.

1003 Mattlar 1953, 60.

1004 Mattlar 1953, 62.

1005 Venna 1971, 99.

nujen rahastajina, postinkantajina ja -lajittelijoina tai posti-, lennätin-, puhelin- ja radio-liikennetyössä. Meri- ja lentoliikenteen ammattiteissa¹⁰⁰⁶ työskenteli tutkimusajanjakson loppuvaiheessa muutama yksittäinen nainen; veturin- ja moottorivaunujen kuljettajat ja -hoitajat¹⁰⁰⁷ olivat kaikki miehiä koko tutkimusajanjakson ajan.¹⁰⁰⁸

Muodollista koulutusta kuljetus- ja liikennetyön ammatteihin oli huomattavasti vähemmän tarjolla kuin esimerkiksi tekniikan alalle. Suurin osa sai oppinsa työnteon lomassa edeten avustavista tehtävistä ammattilaiseksi, esimerkiksi autonapumiehestä autonkuljettajaksi. Kaupungin Valmistavassa poikien ammattikoulussa aloitti 1950-luvun puolivälissä erillinen autotyöosasto, jossa sai oppia asentajan yms. tehtäviin. Kuljettajan tarvitseman ammattiajokortin saaminen edellytti myös korjaustaitojen osoittamista. Myös meriliikenteen ammattien pariin nuoren tie kulki useimmiten käytännön työkokemuksen kautta. Liikenteen kasvua sekä alan muodollisen koulutuksen järjestäytymistä ja lisääntymistä kuvaa, että ammattiopetuslaitosten tilastointi erotteli ensimmäistä kertaa vuotta 1967 koskien liikennealan koulut omaksi ryhmäkseen. Niitä olivat yksityinen Aeron ilmailuopisto ja valtiollinen Helsingin merimiesammattikoulu.¹⁰⁰⁹

11.1 AUTOALALLE KULJETTAJAKSI TAI ASENTAJAKSI

Autoihin liittyvät ammatit olivat kansakoulupoikien ehdottomia suosikkeja. Alalle halunneet pojat halusivat autonkuljettajiksi, -asentajiksi, -apumiehiksi, automekaanikoiksi, -teknikoiksi tai yksinkertaisesti ”autoalalle”. Muutamat autosähköasentajiksi aikoneet olen luokitellut sähköalaa suunnitelleisiin ja autopeltiseppän ammattia ajatelleet sisältyvät metallialalle aikoneisiin. Autoihin liittyneet ammatit toistuivat poikien toiveissa tasaisesti koko 1950- ja 1960-lukujen ajan. Autoalan ammattia suunnitteli vajaa viidennes sekä varhaisimmassa että 1970-luvun taitteen otoksissa, ja vuoden 1960 otoksen kansakoulupojista peräti neljännes aikoi johonkin autoalan ammattiin. Eri otosvuosien välillä oli kuitenkin eroa siinä, mikä alan ammattiteista erityisesti kiinnosti poikia.

Kaksi selvästi suosituinta olivat autonkuljettaja ja autonasentaja. Vuonna 1950 kuljettaja oli näistä selvästi suosituimpi, autoalalle halunneista kaksi kolmasosaa mainitsi sen ensisijaisena suunnitelmanaan. Seuraavassa otoksessa heidän osuutensa oli pienentynyt vähän alle kolmasosaan, ja 1970-luvun taitteen otoksessa kukaan kansakoulua – tai sen koommin oppikoulua – käyvistä pojista ei suunnitellut kuljettajan ammattia. Asentajaksi halunneiden määrä sen sijaan kasvoi: ammattia suunnitteli autoalalle aikoneista kansakoulupojista 1950-luvun alussa vajaa kolmannes, kymmenen vuotta myöhemmin yli puolet

1006 Ammattirakenneluokituksen ryhmät 50, 51 ja 52. Liite 4.

1007 Ammattirakenneluokituksen ryhmä 53. Liite 4.

1008 Liite 4; taulukko 44. Varsinaiset ammatinharjoittajat ammatin, kielen ja sukupuolen mukaan 31.12.1950. HTV 1956; Hoffman 1997, 253; Kiuru 1958, 42. Autonasentajat luokiteltiin koneenasentajina sekä koneen- ja moottorinkorjaajina ammattirakenneluokituksen ryhmään konepaja- ja rakennusmetallityö (65). Se kasvoi voimakkaasti etenkin 1950-luvulla, mutta koska ryhmään kuului myös muita kuin kulkuneuvojen parissa työskennelleitä, en erittele sitä tarkemmin. Liite 4.

1009 Taulukko 91. A. Ammattiopetuslaitoksia 1967, Valtion ja yksityiset. HTV 1968.

ja 1970-luvun taitteen otoksessa kolme neljäsosaa. Kuljettajan ja asentajan ammattien suosiossa tapahtunutta muutosta selittää näiden edustajiin kohdistunut tarve. Heti sotien jälkeen Suomeen tuotiin lähinnä kuorma-autoja, ja henkilöautojen määrä alkoi kohota toden teolla vasta 1960-luvun vaihteessa. Kuorma- ja linja-autot vaativat ammattikuljettajia, kun taas yksityisten omistamat henkilöautot kuluttivat korjauspalveluja. Toisaalta jako näiden kahden ammatin taitajaan ei ollut yksiselitteinen. Autonkuljettajienkin täytyi tuntea kulkuneuvonsa tekniikkaa varsinkin 1950-luvun taitteessa, jottei olisi joutunut tien päällä pulaan sodan vuoksi vanhan ja heikkokuntoisen kaluston kanssa.

Näiden kahden selvästi suosituimman ammatin lisäksi pojat viittasivat autoteknikon ja autonapumiehen ammatteihin sekä yleisesti autoalaan. Autoalalla he todennäköisesti viittasivat asentajan työsarkaan, sillä he kertoivat kiinnostuksen juontuvan esimerkiksi siitä, että olivat seuranneet moottorien korjausta.¹⁰¹⁰ Varsinkin 1950-luvun alussa alaan tai ylipäänsä liikennetyöhön liittyneet suunnitelmat olivat niin hallitsevia, että joidenkin kansakoulupoikien kaikki ammattikaavailut liittyivät jollain tapaa näihin. Esimerkiksi eräs poika halusi ensisijaisesti autonasentajaksi, ja vaihtoehtoisina suunnitelmina hänellä olivat lentokonemekaanikon ja autonkuljettajan ammatit. Opettaja kehui pojan olevan luokan paras sähkö- ja metallitöiden työharjoituksissa. Autoalalle tätä kirvesmiehen poikaa viitoitti kolmen vanhemman veljen esimerkki, sillä he kaikki työskentelivät alalla. Näiden kautta hän ei kuitenkaan saanut harjoittelupaikkaa, vaan nuorisovälitys hankki pojalle asentajaoppilaan paikan Suomen Autoteollisuudesta.¹⁰¹¹

Autojen ja liikenteen pariin 1950–1960-luvulla hinkuvien poikien suunnitelmat ajoituivat maantiliikenteen, käytännössä ennen kaikkea autoliikenteen voimakkaan kasvun vuosikymmeniin. Sodan aikana autokanta oli pienentynyt voimakkaasti polttoaine- ja varaosapulan vuoksi. Osa ajoneuvoista oli tuhoutunut tai puolustuslaitoksen käytössä. Maan linja- ja henkilöautokannat palasivat sotaa edeltäneelle suuruustasolle 1950-luvun vaihteessa. Sotien jälkeisinä vuosina ulkomailta tuotiin pääasiassa järeää kalustoa, ja kuorma-autoja oli maassa henkilöautoja enemmän vuoteen 1951 asti. Ennen kaikkea jälkimmäisten määrä alkoi kohota erittäin nopeasti 1960-luvun vaihteessa tuontirajoitusten hellitettyä. Koko maassa oli vuonna 1950 vajaat 27 000 rekisteröityä henkilöautoa, ja 1960-luvun alussa määrä oli jo kymmenkertainen. Miljoonan henkilöauton raja rikkoutui 1970-luvun puolivälissä. Maantieverkoston parantaminen oli tärkeä edellytys autoistumiselle, ja pääkaupunkiseudulla yhteydet kehittyivät muun muassa kehäteiden rakentamisen ja sisääntuloväylien kohentamisen myötä.¹⁰¹² Yleisesti ottaen liikenteen kasvu ja autoilun massamittaistuminen olivat modernisoituvan yhteiskunnan symboleja, jotka kytkeytyivät kulutuskulttuurin nousuun, vapaa-ajan lisääntymiseen ja yleiseen vapautumiseen niin liikkumisen kuin elämäntapavalintojenkin suhteen.¹⁰¹³

Autonkuljettajille ja -asentajille avautui runsaasti uusia työmahdollisuuksia. Liki

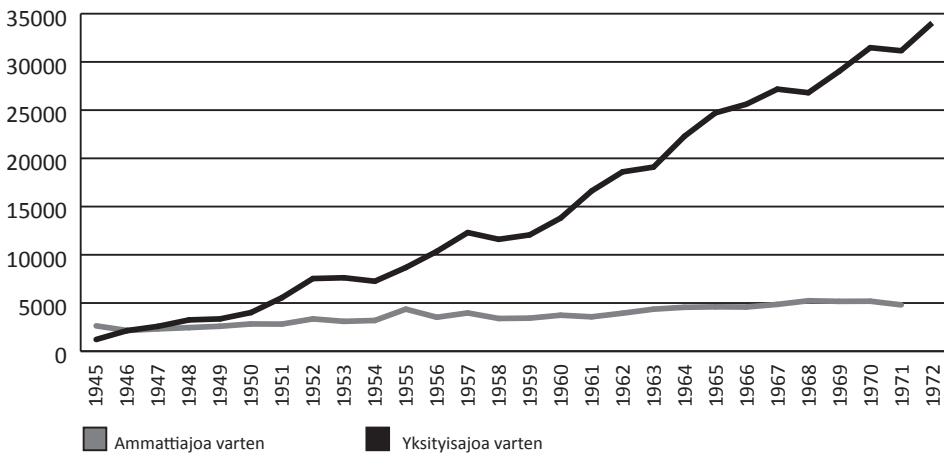
1010 Esimerkiksi oppikoulupoika 1968–71, numero 3.

1011 Kansakoulupoika 1950, numero 55. Pelkästään liikenteeseen liittyneitä suunnitelmia mainitsivat myös esimerkiksi kansakoulupojat 1950, numerot 13, 24, 38, 54, 75 ja 84.

1012 Hoffman 1997, 415–418; Moisala 1983, 222–223, 308.

1013 Katso esimerkiksi Toiskallio 2001; Bergholm 1999, 372.

puolet kuljetus- ja liikennetyötä tekevästä helsinkiläisistä työskenteli moottoriajoneuvojen ja raitiovaunujen kuljettajina. Heidän määränsä kasvoi 1950-luvun aikana kolmanneksella 5800 henkilöstä 7800 työntekijään. Seuraavan kymmenen vuoden aikana alalle tuli vielä tuhat henkilöä lisää. Moottoriajoneuvojen ja raitiovaunujen kuljettajat olivat lähes kaikki miehiä. Näitä ammatteja harjoittavista helsinkiläisistä oli alle prosentti naisia vuosina 1950 ja 1960.¹⁰¹⁴ Ammattiautoilijoiden määrän lisääntyminen ja autoilun suosion nopea nousu näkyivät yksityis- ja ammattiajaja varten myönnettyjen ajokorttien määrän kasvussa (kuvio 26). Heti sotien jälkeen myönnettiin enemmän ammatti- kuin yksityisajokortteja, mutta jo vuonna 1951 ajokortteja annettiin lähes kaksi kertaa enemmän yksityisajaja varten kuin ammattiajajoon. Myönnettyjen ammattiajokorttien määrä kasvoi Helsingissä tasaisesti, mutta ylitti vuositasolla 5 000 kortin rajan vasta 1960-luvun lopulla. Yksityisajokorttien määrän lisääntyminen oli huomattavampaa. Jo 1950-luvun puolivälissä niitä myönnettiin pääkaupungissa yli 10 000 vuodessa, kymmenen vuotta myöhemmin uusia ajokortin omistajia tuli vuosittain 25 000.¹⁰¹⁵

Kuvio 26. Helsingissä myönnettyjen ajokorttien määrä 1945–1970¹⁰¹⁶

Ajokortit myönnettiin erikseen joko yksityis- tai ammattiajaja varten vuoteen 1972 asti. Jälkimmäisen myöntöperusteet olivat vaativammat, ja sen saamiseen liittyi korjaustaitojen hallitseminen. Henkilön piti olla yli 20-vuotias ja toiminut kaksi kuukautta autokor-

1014 Liite 4.

1015 Esimerkiksi Helsingissä vuonna 1959 myönnettyistä noin 15 000 ajokortista yli neljä viidesosaa myönnettiin miehille. Minttu: Nainen ja auto. *Kotiliesi* 8/1960.

1016 Taulukko 201. Voimassa olevat ajokortit vuoden päättyessä 1949. HTV 1950; taulukko 193. Myönnetty ajokortit vuoden 1953 päättyessä. HTV 1954; taulukko 194. Myönnetty ajokortit vuoden 1956 päättyessä. HTV 1957; taulukko 182. Myönnetty ajokortit vuoden 1959 päättyessä. HTV 1960; taulukko 160. Ajokortit vuoden 1963 päättyessä. HTV 1964; taulukko 148. Ajokortit vuoden päättyessä 1967. HTV 1968; taulukko 131. Ajokortit vuoden 1972 päättyessä. HTV 1973.

jaamossa harjoittelijana tai vähintään vuoden kuorma-auton apumiehenä tai hän oli suorittanut kuljettajatutkinnon puolustusvoimien autokoulussa. Ajokortin saaminen edellytti myös muun muassa näköön liittyvien terveydellisten vaatimusten täyttämistä. Yksityisajokortin haltijan oli mahdollista saada ammattiajokortti, jos hän pystyi todistamaan ajaneensa ja huoltaneensa itse autoa vähintään neljä vuotta tai työskennelleensä asentajana vähintään kaksi vuotta.¹⁰¹⁷

Moni autonkuljettaja oppi työhön toimimalla ensin autonapumiehenä, ja jotkut jatkoivat perehtymistä apumiehenä ammattiajokortin saatuaankin. Linja-autokanta uusiutui jo 1950-luvun aikana, mutta henkilöautojen kohdalla modernisoituminen alkoi vasta 1960-luvun vaihteessa tuonnin vapauttamisen myötä. Itä- ja Keski-Euroopan sosialistimaista tuotujen ajoneuvojen suosio hiipui, ja yhä suurempi osa autokannasta oli pieniä länsieurooppalaisia kulkuneuvoja. Henkilöautot olivat ensimmäisessä vaiheessa kaupunkikeihin kiinnittynyt ilmiö, ja Helsingin niemellä kärsittiin pahoista liikenneongelmista ja ruuhkista 1950–1960-luvulla. 1960-luvun aikana Helsingissä rekisteröityjen autojen määrä yli 2,5-kertaistui väkilukuun suhteutettuna. Auton omistaminen muuttui vähitellen statussymbolista välttämättömäksi miellelyksi hyödykkeeksi. Matkustajat siirtyivät linja-autoista ja junista henkilöautojen käyttäjiksi pitkillä matkoilla, mutta ensiksi mainitut pysyivät ääriään myöten täysinä esimerkiksi pääkaupungin sisäisessä liikenteessä.¹⁰¹⁸

Helsingin Raitiotie- ja Omnibussosakeyhtiön jatkajaksi vuonna 1944 perustetun Helsingin Kaupungin Liikennelaitoksen (HKL) raitiotielinjat palvelivat kantakaupungissa liikkuvia ja bussilinjat liikennöivät esikaupunkkeihin asti. Vuosittaisilla matkustajamäärillä mitattuna raitiovaunut olivat linja-autoja suosituimpi kuljetusmuoto vuoteen 1957 asti. HKL:n toiminta laajeni perustamisesta lähtien nopeasti, sillä palveluille oli suuri kysyntä muuttoliikkeen ja esikaupunkiasutuksen leviämisen myötä. Busseja vapautui sodanaikaisista tavarankuljetustehtävistä vain vähitellen, ja bussikalustosta oli 1950-luvun puolivälissäkin suoranaista pulaa. Linja- ja vuorotiheydet paranivat uuden kaluston käyttöönoton myötä. Samalla liikennelaitoksen henkilökuntamäärä paisui 1950-luvun jälkipuolelta asti ollen yli 4 000 työntekijää vuonna 1957. Esikaupunkkeihin liikennöi HKL:n bussien lisäksi joidenkin yksityisten yrittäjien linja-autoja.¹⁰¹⁹ Kasvava liikenne ja sen tarvitsemien kuljettaja- ja asentajamäärien lisäys näkyi myös siten, että Helsingin kaupunki alkoi 1960-luvun lopulla suunnitella ammattikoulun perustamista liikennelaitoksen yhteyteen. Se aloitti syksyllä 1972 tarjoten ”jatkokoulutusta korjaamo- ja huoltoalan ammattimiehiksi pyrkiville”. Koulu tarjosi kaksivuotisen opetuksen lisäksi myös lyhyempiä kursseja ja myöhemmin myös linja-autonkuljettajakoulutusta.¹⁰²⁰

Nuoret perustelivat autoalan suunnitelmiaan yleisimmin omalla kiinnostuksellaan ja sillä, että he katsoivat sekä kuljettajan että mekaanikon ammattien tarjoavan paljon

1017 Autoasetus, Ask. 349/1948, 25 §; Mäkipaasi, Jouko: Sinustako ammattiautoilija? *Koti* 9/1962.

1018 Peltola 1995, 34, 36, 39, 42; Haavisto 1995b, 50–51; Herranen 1997b, 488–489; Mäkipaasi, Jouko: Sinustako ammattiautoilija? *Koti* 9/1962.

1019 Herranen 1997b, 474–475, 477, 481, 483, 491; Hoffman 1997, 427–428.

1020 KHKK Kunnallishallinto 1967, 122; KHKK virastot ja laitokset 1972, 149; KHKK virastot ja laitokset 1974, 271.

vaihtelua.¹⁰²¹ Heillä saattoi jo olla kokemusta moottorien korjailusta koulusta tai vapaa-ajalta, ja autonkuljettajalla ainakin työskentely-ympäristö vaihteli maisemien puolesta enemmän kuin esimerkiksi teollisuustyöntekijällä. Kuljettaja oli myös tätä vapaampi työnjohdon valvonnasta, kun taas työn kielteinen puoli oli sen epäsäännöllisyys.¹⁰²² Pojat ja heidän vanhempansa mainitsivat myös muita autoalan hyviä puolia. Kyseessä oli ”tulevaisuuden ala”, jossa oli mainioita etenemismahdollisuuksia. Kuten eräs poika totesi autonasentaja-aikeestaan: ”tämä ammatti on tulevaisuuden ala koska niin kauan kuin autoja on niin työtä riittää.”¹⁰²³ Alalle aikoneiden poikien innostuksesta kertoi se, että monet mainitsivat ammatinvalinnanohjaajan haastattelussa lukevansa vapaa-ajallaan auto- tai moottorialan kirjoja tai harrastavansa moottoriurheilua.¹⁰²⁴

Moottoriharrastukseen ei välttämättä tarvinnut omaa kulkupeliä: eräs poika kertoi 10–20 pojan porukasta viidellä tai kuudella olevan mopedin, joita yhdessä korjailtiin, ja ”ajellaan välillä musiikkivehkeet mukana”. Pojan vanhin isovelji oli autoilija, ja setä ajoi työkseen rekkaa. Edelliskesänä poika oli viihtynyt hyvin työssään kuorma-auton apumiehenä.¹⁰²⁵ Kaupunki tuki poikien moottoriharrastusta. Kaupungin nuorisotoimisto hankki 1950-luvun lopussa Haagasta harjoitusradan, jossa nuoret pojat saivat oppia liikennesäännöistä ja kulkuneuvon huollosta sekä ajo-opetusta. Kaikki halukkaat eivät mahtuneet kurseille mukaan. Pojilla riitti innostusta mopoihin ja moottoripyöriin, ja vuonna 1967 kaupunki avasi kaksi 15–21-vuotiaille suunnattua moottorihallia.¹⁰²⁶

Etenkin lasten vanhemmat arvostivat sitä, että näkivät alalla riittävän tulevaisuudessa runsaasti työmahdollisuuksia ja toimeentulo oli sikäli turvattu. Työnteon merkitys ja keskeisyys elämässä tuli hyvin esiin erään kansakoulupojan äidin tekemissä merkinnöissä. Äiti kannatti poikansa suunnitelmaa autonasentajaksi ryhtymisestä sen vuoksi, ”kun se on tulevaisuuden ala ja on varma toimeen tulo ja vakituinen paikka”. Leipojana työskentelevä äiti jatkoi vielä: ”Toivottavaa aina olisi että oppilaille hommattaisiin jo koulun päätyttyä työpaikka. Kun monasti joutuvat pitkät ajat tuolla kadulla kulkemaan vailla työtä. Se ei oikein kannata työläisperheessä. Ja lapsi oppii laiskaksi.” Pojan ja hänen yksinhuoltajaäitinsä pohdinnoissa painoi varmasti myös se, että pojan isosisko ja tämän kihlattu olivat töissä Suomen Autoteollisuudessa ja pystyivät järjestämään pojalle työpaikan.¹⁰²⁷

Kansakoulupojilta kysyttiin vuoden 1950 lomakkeissa sitä, millainen työ tuntuisi heistä helpolta ja millainen vaikealta. Muutama heistä totesi tässä yhteydessä johtajan työn vaikuttavan heistä helpolta ja sekatyömiehen vaikealta.¹⁰²⁸ Jotkut autoalalle aikoneista pojista torjuivat tässä yhteydessä tehtäviä tehtävien työn toteamalla esimerkiksi, että

1021 Esimerkiksi kansakoulupojat 1950, numerot 31, 37, 50, 54, 55, 84 ja 111; kansakoulupojat 1968–71, numerot 12 ja 46.

1022 Bergholm 1999, 375–376.

1023 Kansakoulupoika 1950, numero 55.

1024 Esimerkiksi kansakoulupojat 1950, numero 54; kansakoulupojat 1960, numerot 28, 35, 88 ja 105; kansakoulupojat 1968–71, numero 1.

1025 Kansakoulupoika 1960, numero 71.

1026 Ilves 1998, 62–66.

1027 Kansakoulupoika 1960, numero 23.

1028 Kansakoulupojat 1950, numerot 8 ja 37.

vaikealta tuntuisi ”työ, jossa kova kuumuus ja huono ilma ja kova rätinä, esim. jossain metallialan tehtaassa”.¹⁰²⁹ Nämä pojat suhtautuivat kielteisesti monien luokkatoveriensä metallialasuunnitelmaan. Vuoden 1950 otoksen autoalaa ensisijaisesti ajatelleista pojista yksikään ei maininnut metallityötä vaihtoehtoisena suunnitelmanaan.

Suosituille autoalalle pääseminen saattoi kuitenkin olla vaikeaa. Se, että ammatti oli ”tulevaisuuden ala”, ei taannut rajattomia työmahdollisuuksia. Alalla oli työvoiman ylitarjontaa 1960-luvulla.¹⁰³⁰ Eräs ammatinvalinnanohjaaja totesikin: ”kyllä olisi maassamme pian ylen määrin mm. auton asentajia, kampaajia ja kosmetologeja, mikäli kaikki näille aloille tälläkin hetkellä halukkaat nuoret todella voisivat niille valmistua.”¹⁰³¹ 1950-luvun alussa auton asentajaksi kouluttauduttiin yleensä työssä oppimalla. Kattavia palveluja tarjoavissa suurissa autokorjaamoissa oli mahdollisuus tutustua alaan monipuolisesti. Asentajaoppilaspaikan saamiseksi nuori tarvitsi joko sopivia suhteita tai ammatinvalinnanohjaajan suosituksen alalle. Työnvälitystoimisto pystyi yleensä järjestämään harjoittelupaikan suosituksen saaneille. Ammattienedistämislaitos piti Helsingissä kursseja lähinnä autokorjaamoissa jo työskenteleville.¹⁰³²

Ajoneuvojen määrän kasvaessa Valmistavaan poikien ammattikouluun perustettiin erillinen autolinja, jolta valmistui kolmivuotisten opintojen jälkeen muun muassa asentajia. Osa alalle aikoneista suuntasi 1960-luvun alussakin suoraan töihin, jos sai oppilaspaikan – huolimatta ammatinvalinnanohjaajan kehotuksista käydä ammattikoulu. Muodollisen koulutuksen saaneen ja työnteossa taitonsa oppineen välillä ei välttämättä nähty olevan eroa ammattitaidossa, vaan opintojen suosittelu perustui siihen, että ohjaajat näkivät nuorten tarvitsevan vielä kypsymistä. Muutama koulussa vietetty lisävuosi olisi heille hyväksi kehityksen kannalta.¹⁰³³ Suositulle autolinjalle, myöhempään Haagan ammattikouluun, oli kuitenkin vaikea päästä, ja ohjaaja suositteli monelle sinne pyrkivälle pojalle vaihtoehdoksi metallilinjalle hakeutumista. Tämä kuvasi osaltaan metallialan hiipuvaa suosiota.¹⁰³⁴ Esimerkiksi 1950-luvun lopulla koko maassa ammattikoulujen auton asentamista opiskelemaan pääsi vain viidennes pyrkineistä.¹⁰³⁵

Autoalan Keskusliitto oli 1960-luvun alkupuolella ollut huolestunut auton asentajien riittämättömistä koulutusmääristä, mutta vuosikymmenen loppupuolella opiskelupaikkoja oli jo lisätty niin paljon, että autoinsinöörien ja -tekniikoiden sekä auton asentajien koulutus vastasi alan tarpeita.¹⁰³⁶ Vaikka ammattikouluun riitti kansakoulun päästötodistus, keskikoulun käyneellä oli paremmat mahdollisuudet päästä opiskelemaan halutulle

1029 Kansakoulupoika 1950, numero 63. Samaan ovat viitanneet myös kansakoulupojat 1950, numerot 55, 109 ja 111.

1030 Bergholm 1999, 380.

1031 Leistevuo, Olavi: Maaseutunuorison ammatinvalinta teknillistyvässä yhteiskunnassamme. *Kotiliesi* 6/1965.

1032 Moisala 1983, 212; esimerkiksi kansakoulupojat 1950, numerot 24 ja 55; Oksanen & Kiviranta 1956, 102–103.

1033 Kansakoulupojat 1960, numerot 7, 24, 35, 62, 89 ja 103; KHKK 1957 osa 1, 226.

1034 Kansakoulupojat 1960, numerot 26, 57, 74 ja 91; kansakoulupoika 1968–71, numero 182.

1035 Rakennusalan opintolinjalla eniten tilaa ammattikouluissa. *Ammatnivalinta* 8/1959.

1036 Moisala 1983, 242–243.

autolinjalle.¹⁰³⁷ Omien otosteni oppikoulupojat eivät kuitenkaan suhtautuneet autoalaan kovin innokkaasti. Jokaisesta otoksesta löytyi kuitenkin vähintään yksi, joka mainitsi asentajan tai kuljettajan mieluisimpana ammattina. Heitä yhdisti keskitasoa heikompi koulumenestys ja ainakin yksi luokallejäänti.¹⁰³⁸

Nuorukaiset totesivat autonkuljettajalta vaadittavan hyvää kuuloaistia sekä hyvää näköä lähelle ja kauas. Silti autoalalle haluavien joukossa oli myös sellaisia poikia, joilla oli toinen korva kuuro, silmissä karsastusta tai heikko värinäkö.¹⁰³⁹ Ammattimaisiksi autonkuljettajiksi he eivät sopineet, mutta asentajiksi kyllä. Pojat arvioivat kuljettajilta vaadittavan fyysisten ominaisuuksien lisäksi tarkkaavaisuutta, huomiokykyä, valppautta ja raittiutta. Nämä olivat myös ammatinvalinnanoppikirjojen painottamia piirteitä; ohjaustuntien opit olivat ainakin tässä asiassa iskostuneet nuorten mieliin. Lisäksi kirjat muistuttivat siitä, että esimerkiksi autonkuljettajien ja koneenkäyttäjien työhön liittyi suuri velvollisuudentunto, sillä koneet olivat arvokkaita ja joskus he vastasivat työssään toisten ihmisten hengestä ja terveydestä.¹⁰⁴⁰ Erityisesti asentajilta vaadittiin hyvän ruumiillisen kunnon lisäksi kätevyyttä, tarkkuutta ja huolellisuutta niin poikien kuin oppikirjojenkin mukaan.¹⁰⁴¹

Lähipiirin vaikutus ammatinvalintaan oli suuri myös autoalalle aikoneille. Noin kuusi kymmenestä sille tähänneistä pojista nimesi vuosien 1950 ja 1960 otoksissa perheenjäsenen, muun sukulaisen tai jonkun tuttavän, joka harjoitti juuri sitä ammattia, josta nuori itsekin oli kiinnostunut. Vuoden 1950 otoksen kaikista kansakoulupojista seitsemän kertoi isänsä työskentelevän autoalalla, mutta yhdellä heistä ei ollut enää mitään yhteyttä isäänsä, sillä tämä oli opettajan mukaan hylännyt lapsensa.¹⁰⁴² Muista kuudesta pojasta neljä suunnitteli ensisijaisesti isänsä ammattia ja yhdellä se oli toissijainen vaihtoehto.¹⁰⁴³ Nuoret käyttivät vanhempiensa ammattia perustelunaan. Eräs autonkuljettajaksi aikonut selitti suunnitelmaansa sillä, että ”isäni on kuljettaja ja olen vähän oppinut häneltä asioista”.¹⁰⁴⁴

Vuoden 1960 otoksen kansakoulupoikien isistä työskenteli autoalalla kymmenesosa, 11 henkilöä, mutta heistä vain kahden poika halusi antautua isänsä ammattiin. Autoalasta innostuneet pojat hakivat sen sijaan esimerkkiä veljistään, sedistään ja enoistaan, serkuistaan ja tuttavistaan. Erään pojan tädin miehellä oli oma autoverstas, missä poika oli saanut tutustua alaan. Hänen neljä ammattisuunnitelmaansa olivat autoteknikko, autonasentaja, autonkuljettaja ja koneasentaja. Poika oli pyrkinyt jo kansakoulun VI

1037 Kysymyksiä ja vastauksia. *Kotiliesi* 21/1966.

1038 Vuoden 1950 aineistossa ei ole erikseen merkitty luokallejääntejä, mutta pojat olivat vuotta tai kahta vanhempia kuin kansakoulun neljä ensimmäistä luokkaa ja keskikoulun ilman luokallejääntejä opiskelleet. Oppikoulupojat 1950, numerot 6, 7, 29 ja 71; oppikoulupoika 1960, numero 7; oppikoulupojat 1968–71, numerot 3, 90 ja 96.

1039 Kansakoulupojat 1950, numerot 3 ja 66; kansakoulupojat 1960, numerot 23 ja 82.

1040 Esimerkiksi kansakoulupojat 1950, numerot 8, 31, 37, 66, 84, 85 ja 111; *Mattlar* 1953, 50–51.

1041 Esimerkiksi kansakoulupojat 1950, numerot 38, 54 55 ja 63; *Mattlar* 1953, 50.

1042 Kansakoulupoika 1950, numero 56.

1043 Kansakoulupojat 1950, numerot 8, 31, 91 ja 111 sekä 117.

1044 Kansakoulupoika 1950, numero 91.

luokalta ammattikoulun autolinjalle, mutta kun ei ollut sinne päässyt, oli käynyt vuoden metallilinjaa. Se ei kuitenkaan ollut miellyttänyt, ja hän oli tullut kansalaiskoulun toiselle luokalle suorittamaan oppivelvollisuutensa loppuun. Kansalaiskoulun viimeisenä keväänä ammatinvalinnanohjaaja soitti Teknillisen ammattikoulun rehtorille sopien tämän kanssa, että poika voisi yrittää uudelleen siellä. Hän pääsis suoraan autolinjalle, johon hän psykologisten testien mukaan sopi hyvin. Pojan innokkuudesta huolimatta hän ei todennäköisesti käynyt koulua loppuun. Lastensuojeluvirasto pyysi pari vuotta myöhemmin lausuntoa 17-vuotiaaksi varttuneesta nuorukaisesta, sillä tämä oli keskeyttänyt ammattikoulun, pidätetty kerran juopumuksesta eikä pysynyt työpaikoissaan.¹⁰⁴⁵

Sotien jälkeiset vuosikymmenet olivat liikenteen ja kuljetuksen saralla suuren muutoksen aikaa. Sotavuosien autopula oli lisännyt hevosajureiden kysyntää ja viivytännyt ammattikunnan hiipumista. Sekä taksi- että linja-autoista oli sodan jälkeen pulaa. Vuonna 1950 Helsingissä toimi hevosajureita 170 ja parikymmentä vuotta myöhemmin kymmenen. Hevosajurien tilalle olivat tulleet taksiautoilijat.¹⁰⁴⁶ Taksit oli vuoteen 1955 asti luokiteltu auton koon, merkin ja vuosimallin perusteella kolmeen luokkaan, ja matkan hinta määräytyi luokan perusteella. Kaiken kaikkiaan kuljettajia oli moneen lähtöön, ja vaikka kaikkien tehtävänä oli kuljettaa ihmisiä tai tavaroita kahden paikan välillä, heidän työnsä erosi suuresti toisistaan. Vuokra-autoilijat ajoivat henkilöautoa ja kuljettivat asiakkaita pääsääntöisesti kaupungin alueella.¹⁰⁴⁷

Kuorma-autonkuljettajien tehtäviin kuului puolestaan kuljettamisen ohella myös lastaus ja purku, mikä saattoi olla fyysisesti hyvin raskasta ilman apuvälineitä. Kuorma-autoliikennöitsijät olivat sodan jälkeen pääsääntöisesti pienyrittäjiä. Autonkuljettajien välillä oli runsaasti eroja myös taloudellisessa ja sosiaalisessa asemassa. Yksityisyrittäjänä toimivalla henkilöllä saattoi olla menestyvä firma ja monia alaisia, mutta toisessa ääripäässä taloudellista liikkumavaraa ja vaikutusvaltaa omiin työöloihin oli vähän. Alan pirstaleinen työnantaja- ja tuotantorakenne kirjavoittivat työntekijöiden palkkausta ja muita työsuhteen etuja. Autoliikenteen työyhteisöt olivat yleensä pieniä ja niissä oli matala hierarkia. Yrityksen perustaminen autoalalle ei vaatinut suurta alkupääomaa, joten monet ammatillaiset toimivat työuransa aikana niin palkkatyöläisinä kuin yrittäjinä.¹⁰⁴⁸

Autot edustivat modernia elämäntapaa, vapautta ja riippumattomuutta, jotka olivat kovassa kurssissa 1950–1960-luvun Suomessa. Nopea autoistuminen herätti kuitenkin myös vastareaktioita. Helsingissä perustettiin syksyllä 1968 Enemmistö ry, joka vastusti yksityisautoilun ehdoilla tehtävää liikennesuunnittelua. Myös tieliikenneonnettomuuksissa kuolleiden ja loukkaantuneiden määrän nopea kasvu puhutti: ennen nopeusrajoitusten vähittäistä käyttöönottoa vuodesta 1973 lähtien tieliikenteessä oli kuollut koko maassa vuosittain noin tuhat henkilöä 1960-luvun puolivälistä alkaen.¹⁰⁴⁹ Autoiluun liittynyt liikkuvuus, vauhti ja vaara kiehtoivat nuoria miehiä, ja niihin liittyvät kokemukset yhdistivät

1045 Kansakoulupoika 1960, numero 90.

1046 Kielitoimisto hyväksyi lainasanana ”taksi” 1950-luvun alussa.

1047 Peltola 1995, 33; Hoffman 1997, 421–422.

1048 Haavisto 1995a, 30–31; Hoffman 1997, 425; Bergholm 1999, 373–374, 380–381.

1049 Moisala 1983, 251–253, 293.

myös autoalalla toimivia ammattilaisia. Viehätystä lisäsi tekniikka ja sen nopea kehitys – pidettiinhän kiinnostusta tekniikkaan pojilla suorastaan synnynnäisenä ominaisuutena. Länsimaisessa kulttuurissa autoalan miehisuus kytkeytyi tekniikan lisäksi auton symboliarvoon, sillä siihen liitettiin voiman, itsenäisyyden ja sukupuolisen kyvykkyyden merkityksiä. Myös tämä oli omiaan lisäämään alan vetovoimaa nuorten poikien keskuudessa.¹⁰⁵⁰

11.2 SEIKKAILUJA MERELLÄ JA ILMASSA

Myös oppikoulupojat aikoivat liikennetyön ammatteihin. Siinä missä kansakoulupojat suunnittelivat autoista riippuvaisia ammatteja, edellisten pääasialliset kiinnostuksenkohteet olivat suurempia kulkuneuvoja. Autonkuljettajan tai -asentajan ammatit kiehtoivat harvoja keskikoulua päättäviä poikia ainakaan ensisijaisina vaihtoehtoina, mutta sen sijaan moni heistä suunnitteli lentokoneisiin ja laivoihin liittyviä ammatteja. Peräti kymmenesosa keskikoulua päättävistä pojista halusi ensisijaisesti työskennellä näiden parissa 1950-luvun kummankin puolin poimituissa otoksissa. Alan suosio näyttäisi laskeneen 1960-luvun aikana.¹⁰⁵¹ Oppikoulupojat halusivat puolustusvoimien lentäjiksi, liikennelentäjiksi, merikapteeniksi tai vähintään perämiehiksi. Muutama oppikoulupoika kaavaili lentokonemekaanikon ammattia.

Kaikkiaan neljä kansakoulupoikaa mainitsi lentokonemekaanikon tai lentäjän ammatin ensisijaisena suunnitelmaanaan. Kolme heistä kuului varhaisimpaan, vuoden 1950 otokseen. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteivätkö kansakoulupojat olisi enää 1960-luvulla lentomatkailun yleistyessä unelmoineet lentäjän tai lentokonemekaanikon ammateista, päinvastoin. Ohjauslomakkeissa nuorilta kysyttiin 1970-luvun taitteessa, mihin ammattiin he ryhtyisivät, jos mikään ei rajoittaisi heidän valintaansa. Lähes kymmenesosa kansakoulupojista nimesi tässä yhteydessä jonkin lentoliikenteeseen liittyvän ammatin. Kansakoulupojille kyse ei kuitenkaan ollut edes heidän omasta mielestään mahdollisesta tulevaisuudesta.

Kansakoulupojat suunnittelivat merille lähtöä siinä missä oppikoulupojatkin, ja he aikoivat paitsi miehistöön kuuluviin merimiehen ja koneenkäyttäjän ammatteihin, myös päällystöön laskettaviin merikapteenin ja konemestarin tehtäviin. Myös päällystötehtävät alkoivat 1950- ja 1960-lukujen aikana karata kansakoulupojilta saavuttamattomiin: yhtä lukuun ottamatta kaikki tällaiseen asemaan aikoneet kuuluivat varhaisimpaan otokseen. Viimeisenä otosajankohtana neljä poikaa nimesi merikapteenin toiveammattikseen, mutta varsinaisesti he suunnittelivat merimiehen, myymälänhoitajan, laivakokkin tai radio- ja tv-asentajan töitä.¹⁰⁵²

1050 Bergholm 1999, 374–375.

1051 Viimeisen, vuosien 1968–71 otoksen 52 ensisijaisen ammattisuunnitelman maininneista oppikoulupojista vain kaksi (4 %) suunnitteli lentokoneisiin tai laivoihin liittynyttä ammattia. Tämä otos on kuitenkin kooltaan niin pieni, että otosten välillä havaittava suhteellinen muutos ei ole tilastollisesti merkitsevä.

1052 Kansakoulupojat 1968–71, numerot 23, 81, 182 ja 184.

Autonkuljettaja tai -asentaja pysyi kotikaupungissaan tai ainakin kotimaassaan, mutta lentämisen ja merenkulun ammatteihin liittyi matkustamista tutun ympäristön ulkopuolelle. Näissä nuoria kiehtoivat ulkomaille matkustamisen mahdollisuus ja eksoottisuus. Merenkulkuun liittyneitä ammatteja keväällä 1950 suunnitelleiden kansakoulupoikien perustelut valinnalleen olivat kuvaavia: ”tykkään merestä ja sitten saa käydä vieraisissa maissa”, ”saisi käydä monessa maassa ja katsella kauniita maisemia”, ”on hauskaa, että saa nähdä ympäri maailman ja saa aika hyvän tulon” ja ”oppii tuntemaan meriä, näkee ympärille maailmassa”.¹⁰⁵³

Poikien käsitys merenkävijän työstä oli varsin romantisoitu ja kaukana työn arjesta. Niin populaarikulttuurin tuotannossa kuin alalla toimineiden muistelmissa on usein korostettu vapautta, eksoottisuutta ja seikkailumaisuutta. Merimiehet pääsivät näkemään maailmaa jo silloin, kun matkustaminen oli muuten hyvin harvinaista. Toisaalta matkustaminen ja maailman näkeminen saattoi heilläkin rajoittua Itämeren ja Pohjanmeren piiriin. Pelkästään ulkomaisten satamien välillä liikkuneita kauppalaivojakin oli, ja niiden osuus tonnistosta kasvoi 1960-luvulla ja 1970-luvun alussa.¹⁰⁵⁴ Merenkävijät pitivät satamakäyntejä, jotka tulivat merille haluavien poikien perusteluissa esiin kauniina maisemina ja vieraiden maiden näkemisenä, palkintoina vaarallisesta ja ruumiillisesti raskaasta työstä. Satamapysähdykset lyhenivät lastinkäsittelyn uudistuessa ja nopeutuessa. Laivanvarustamoryhmien välinen kilpailu vauhditti 1960-luvulla niin sanottujen roralusten käyttöönottoa. Nostureiden käyttämisen sijaan niin autojen kuin muunkin lastin kuormaus voitiin tehdä aluksen sivusta, perästä tai keulasta pyörien päällä rullaten (roll on–roll off). Seuraavalla vuosikymmenellä kontit yleistyivät. Myös satamien siirtyminen kauemmas kaupunkien keskustoista vähensi merenkulun ammatteihin liittynyttä eksootikkaa. ”Maakrapujen” mielikuvissa merimiehen työ säilytti eksotiikkansa huomattavasti pidempään.¹⁰⁵⁵

Ammattiliitto Merimies-Unionilla oli hyvin vaikutusvaltainen asema: se oli 1940-luvun puolivälissä onnistunut ajamaan läpi periaatteen, jonka mukaan ulkomaanliikenteeseen saatiin pestata vain sen jäseniä. Myös Laivanpäällystöliitto kuului Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliittoon (SAK). Merimies-Unioni pystyi painostamaan esimerkiksi jäänmurtajalakkoilulla. Työehdot laivoilla alkoivat parantua toisen maailmansodan jälkeen poliittisen vasemmiston ja ammattiyhdistysliikkeen vahvistumisen myötä. Kun tätä ennen työaika oli ollut vähintään 12 tuntia vuorokaudessa, kolmivahtijärjestelmä alkoi 1940-luvun lopulta lähtien yleistyä: ensin kaikkein suurimmissa aluksissa ja vähitellen myös pienemmissä.¹⁰⁵⁶

Kansainvälisen työjärjestön ILO:n vuonna 1946 järjestämällä merityökonferenssilla oli vaikutusta muun muassa merimiesten asumiseen. Ennen miehistö oli saattanut majoittua lämmittämättömiin keulakansseihin, joissa he myös ruokailivat ja viettivät lyhyen vapaa-aikansa. Vuonna 1948 säädetty asetus edellytti suurten laivojen miehistöille lämmitettyjä,

1053 Kansakoulupojat 1950, numerot 19, 25, 64 ja 117.

1054 Karjalainen 2007, erityisesti 12–13; Kaukiainen 2008, 441–443.

1055 Kaukiainen 2008, 474; Hoffman 1997, 442–443.

1056 Kaukiainen 2008, 469–471.

ilmastoituja ja valaistuja kahden hengen hyttejä. Asetus vaikutti ennen kaikkea uusien laivojen olosuhteisiin, mutta myös vanhoihin aluksiin voitiin vaatia ”mahdollisia ja kohtuullisia” muutoksia. Myös laivamuonan taso alkoi kohentua. Työajan lyhentyessä ja olosuhteiden parantuessa myös merillä työskentelevien palkat nousivat. Merimiesten ansiot eivät kohooneet yhtä nopeasti kuin palkansaajilla keskimäärin, mutta siitä huolimatta reaalipalkat yli kaksinkertaistuivat vuosina 1950–1970. Työolosuhteet merillä olivat kuitenkin 1970-luvulle asti selvästi heikommät kuin esimerkiksi teollisuuden työntekijöillä.¹⁰⁵⁷

Myös lentoliikennetyöhön liittyneissä mielikuvissa oli runsaasti tilaa eksotiikalle ja romantisoinnille. Ammatteihin liittyi tutkimusajanjaksolla runsaasti uutuudenviehätystä, sillä siviili-ilmailu oli alkanut Suomessa 1920-luvulla. Malmin lentokenttä valmistui vuonna 1937, mutta sotavuodet ja valvontakomission aika katkaisivat hyvin alkaneen matkustaja- ja rahtiliikenteen kasvun. Ulkomaanliikenne pääsi jatkumaan vuonna 1947, jolloin myös ensimmäiset lentoemännät aloittivat työnsä.¹⁰⁵⁸ Sodanaikainen kehitys ilmailussa oli ollut nopeaa, ja pääkaupungille tarvittiin tulevien olympialaistenkin takia uusi, pidemmällä kiitoradalla ja vahvemmillä perustuksilla varustettu lentokenttä. Helsingin maalaiskunnassa sijainnut Seutula otettiin käyttöön vuoden 1952 aikana. Matkustajamäärät sekä koti- että ulkomaanliikenteessä kohosivat nopeasti, ja konetyypit suurenevät ja kehittyivät teknisesti ripeällä tahdilla. Lentoliikenteessä työskennelleiden ulkomaan tuomisesta olivat haluttuja etenkin sodanjälkeisen puutteen ja säännöstelyn aikana. Liikennelentäjiä oli 1940-luvun lopulla Suomessa vain parikymmentä. Vaikka määrä seuraavana vuosikymmenenä lisääntyi, tiedotusvälineet esittelivät heitä sankareina vielä 1960-luvun alussakin esimerkiksi tietyn lentokilometrimäärän ylityttyä tai eläköitymisen yhteydessä. Lentokoneohjaajat ja -mekaanikot olivat puolestaan pitkälle erikoistuneita ammattilaisia, joiden täytyi kouluttautua jatkuvasti. Uudenaikaisen ja hintavan tekniikan kanssa työskenteleviä ammattilaisia arvostettiin suuresti.¹⁰⁵⁹

Lentoliikennettä harjoittaneet kaksi yritystä, vuonna 1947 valtiollistettu Aero Oy (vuodesta 1968 Finnair) ja erityisesti tilauslentoja hoitanut Karhumäki Airways (vuodesta 1957 Kar-Air Oy)¹⁰⁶⁰ kouluttivat omiin tarpeisiinsa ohjaajia, mekaanikkoja ja lentoemäntiä. Koska aiempi lentokokemus oli edellytyksenä lentäjän kurseille pääsyyn, suurin osa koulutettavista oli 1940-luvun lopulla entisiä sotapilotteja. Ilmavoimien sodanjälkeinen kehno tilanne työnsi monia sota-aikojen rintamalentäjiä siviili-ilmailun pariin. Kurssien pääsyvaatimuksiin kuului 1960-luvulle asti Ilmasotakoulun ohjaajalinjalla suoritettu varusmiespalvelus, minkä lisäksi heiltä edellytettiin muun muassa kielitaitoa. Lentäjäkoulutukseen pääseminen edellytti käytännössä ylioppilastutkintoa ja menestymistä testeissä, jotka mittasivat muun muassa paineensieto- ja yhteistyökykyä, motoriikkaa sekä älykkyyttä. Siviili-ilmailun nopea kasvu lisäsi alan työvoimatarvetta: varsinainen lentokoulutus oli kurseilla 1950-luvun alussa vähäistä, ja perämies saattoi

1057 Kaukiainen 2008, 469–473; Gerstenberger 2008, 24–26.

1058 Lentoemännän ammattia ja siitä kiinnostuneita tyttöjä käsitellään luvussa 14.

1059 Hoffman 1997, 454–459; Uola 1999, 82–83, 94, 96, 175.

1060 Kar-Air Oy:stä tuli Aeron tytäryhtiö 1962, ja se sulautettiin pääyhtiöön 1990-luvun alussa. Uola 1999, 177, 255.

edetä kapteeniksi hyvinkin nopeasti silloin, kun lentäjistä oli suurin pula. Koulutetun henkilökunnan riittävyyden takaamiseksi Aero Oy perusti valtion tuella oman ilmailuopiston vuonna 1964. Nopeasti kasvavalle alalle opiskeli vuonna 1970 Aeron opistossa mekaanikkolinjalla lähes sata ja ohjaajalinjalla kuusitoista henkilöä.¹⁰⁶¹

Vaikka tässäkin tapauksessa kouluaan päättäneiden poikien suunnitelmat kohdistuivat kasvavalle ”tulevaisuuden alalle”, lentokoneiden ja laivojen parissa ei ollut tarjolla töitä kaikille halukkaille. Lentoliikenne oli keskittynyt Helsinkiin, mutta pääkaupungissa oli vuonna 1950 alle sata lentotyön ammattia harjoittavaa miestä. Heistä kaksi kolmasosaa oli mekaanikkoja ja vain kolmannes lentäjiä. He olivat iältään huomattavan nuoria: vuoden 1960 sadasta lentotyötä tehneistä lähes kuusi kymmenestä oli alle 30-vuotiaita. Vuoteen 1970 mennessä lukumäärä oli kohonnut 113:een, ja vasta 1970-luvun aikana lukumäärä nousi huomattavammin. Kaikki lentotyön ammattilaiset olivat miehiä.¹⁰⁶² Liikennelentäjien ansiotaso oli erinomainen ja parani suhteellisesti muihin ammattiryhmiin verrattuna 1960-luvulla. Vuosiansiot olivat noin 1,3-kertaiset lääkäreihin verrattuna ja lähes kolminkertaiset opettajiin verrattuna.¹⁰⁶³

Merenkulku oli sen sijaan huomattavasti vanhempi elinkeino ja työllisti merkittävästi useampia helsinkiläisiä. Pääkaupunki oli maan suurin laivanvarustuspaikkakunta, ja merenkulku näkyi kaupungissa Katajanokalla, Hietalahdessa ja Suomenlinnassa toimivina telakoina. Ulkomaankauppa kasvoi voimakkaasti 1940-luvun lopulta lähtien parin vuosikymmenen ajan lisäten merikuljetusten kysyntää. Tekniikan kehittyminen muutti myös laivoja, mistä oli selvimpänä osoituksena niiden koon kasvu. Kuvaavaa on, että sekä vuonna 1945 että 1970 Suomen kauppalaivasto muodostui noin viidestäsadasta aluksesta, mutta niiden yhteenlaskettu vetoisuus yli viisinkertaistui näiden vuosien välillä. Maan kauppalaivasto oli 1950-luvun alussa sodan ja sotakorvausten jäljiltä hyvin vanhanaikainen ja riittämätön kooltaan. Seuraavina vuosikymmeninä siitä katosivat kokonaan purjealukset, ja myös höyryalukset muuttuivat harvinaisiksi 1970-luvun puoliväliin mennessä.¹⁰⁶⁴

Alusten koossa ja voimanlähteissä tapahtuneet muutokset vaikuttivat myös alan työllisyyteen. Kansi- ja konepäällystään kuuluneiden helsinkiläisten määrä alkoi pienentyä jo 1950-luvun aikana, ja laskusuunta jatkui myös seuraavina vuosikymmeninä. Muualla maassa heidän määränsä kohosi vielä 1950-luvulla jonkin verran ennen kasvun taittumista. Laivojen miehistöön kuuluneiden lukumäärä pysyi Helsingissä lähes samana vuosina 1950–1970. Yhteensä meripäällystään tai kansi- ja konemiehistöön kuuluvia oli vuonna 1950 Helsingissä 1 450 ja parikymmentä vuotta myöhemmin 1 300. Kansimiesten määrä kehittyi 1950- ja 1960-luvulla alusten määrän mukana, mutta konemiesten alkoi pienentyä 1960-luvun puolivälissä, kun höyryalusten korvaaminen moottorialuksilla lopetti kokonaisia ammattiryhmiä kuten lämmittäjät.¹⁰⁶⁵

1061 Kiuru 1958, 82; Uola 1999, 79, 84–85, 129–131, 211, 255; Tervonen 2002, 138–139, 165–166, 206; liite 3. Katso myös Ranta, Jaakko: Liikennelentäjä. *Ammatinvalinta* 4/1967.

1062 Liite 4; Taulukko 24. Ammatissa toimiva väestö ammatin, sukupuolen ja iän mukaan. VL 1960.

1063 Uola 1999, 153.

1064 Kaukiainen 2008, 412–417, 420–424. Telakoista katso Hoffman 1997, 290–297.

1065 Liite 4; Kaukiainen 2008, 477; Rossi 1994, 74.

Sekä oppi- että kansalaiskoulua käyvien poikien joukossa oli merenkulun pariin töihin haluavia, ja merielämä näyttäytyi erityisen kiinnostavana jälkimmäisille tutkimusajankohdan alussa. Heitä kiehtoi monipuolisesti sekä päällystötyö kapteeneina, perämiehinä tai konemestareina että kansi- ja konemiesthistön jäsenyys merimiehinä tai koneenkäyttäjinä. Eräs heistä on nimenomaisesti maininnut haluavansa koneenkäyttäjäksi *höyrylaivaan*.¹⁰⁶⁶

Kansakoululaisille tarkoitettu ammatinvalinnanoppikirja opasti merenkulusta haaveilleita näin:

”Usean pojan kehityksessä on vaihe jolloin hänen mielensä palaa merille, näkemään vieraita maita ja kokemaan jännittäviä seikkailuja. Näillä nuorukaisilla ei ole kuitenkaan mitään totuudenmukaista käsitystä siitä, mitä merilläolo todellisuudessa on ja mitä vaatimuksia se nuorille pojille asettaa, eikä myöskään siitä, miten vaikeaa merillepääsy useimmassa tapauksessa nykyään on. Monen pojan säästämiseksi turhalta vaivalta ja pettymyksiltä esitetään tässä yhteydessä lyhyesti, miten merillepyrkiminen ja -pääsy nykyään tapahtuu.”¹⁰⁶⁷

Kirja käsitteli merenkulkuammattajeja vain pojille mieleisinä ja muistutti heitä ammatin pääsemisen vaikeudesta ja ammatin arkitodellisuudesta. Kansioppilaaksi, laiva- tai messipojaksi pyrkineeltä ei vaadittu kansakoulua enempää koulutusta eikä kokemusta, mutta Suomen Merimies-Unionin jäsenillä oli etusija työpaikkoihin nähden. Unionin jäseneksi pystyi pyrkimään vasta, kun oli saanut työnvälitystoimiston merimiesosaston kautta työhönsoituskortin johonkin suomalaiseen kauppalaivaan. Ammatinvalinnanohjauksen testeillä ja suosituksilla oli merkitystä nuorukaisten kilpaillessa työhönsoituksesta. Jo 1930-luvulla oli pidetty tarpeellisena merimieskoulutuksen järjestämistä, ja Merimies-Unioni järjesti 1950-luvulla kursseja työllisyysmäärärahojen sekä kauppa- ja teollisuusministeriön avustusten turvin. Miehistöä kouluttavat merimieskoulut perustettiin 1960-luvun alussa Turkuun ja Maarianhaminaan, ja Helsingissä sellainen aloitti toimintansa vuonna 1966. Päällystötehtäviin valmentautuminen alkoi merenkulkukoulun (vuodesta 1969 merenkulkuopiston) aliperämiesluokalta, jonne saattoi pyrkiä työskennelyään merillä vähintään kolme vuotta. Tutkinnon suoritettuaan ja ainakin vuoden lisää työskennelyään saattoi hakeutua suorittamaan perämiestutkintoa. Merikapteeniksi kouluttautuminen vaati tämän jälkeen vielä lisää työkokemusta ja jälleen lukuvuoden mittaiset opinnot. Suomenkieliset merenkulkuoppilaitokset sijaitsivat Kotkassa ja Rauhalla; ruotsinkieliset olivat Turussa ja Maarianhaminassa.¹⁰⁶⁸

Pelkän kansakoulunkin käynyt saattoi päästä aliperämieskurssille, mutta opinnot vaativat keskikoulutietoja muun muassa matematiikassa ja fysiikassa. Oppilaitokset järjestivät kansakoulun käyneille parin kuukauden pikakursseja, jotka 1960-luvun puolivälissä pitivät lukukauden ja 1960-luvun lopussa koko lukuvuoden mittaisiksi valmistaviksi kurseiksi. Vaikka nuorukaiset suosivat merenkulkuun liittyneitä ammatteja toiveissaan

1066 Kansakoulupoika 1950, numero 64.

1067 Mattlar 1954, 196.

1068 Mattlar 1954, 196–197; kansakoulupojat 1950, numerot 19 ja 28; Rossi 1994, 63–73; Merimiesten ammattikoulutus. *Ammatinvalinta* 2/1959; Mäkipaasi, Jouko: Merille poikasten mieli... *Koti* 7–8/1962.

ja suunnitelmissaan, kouluihin pyrki ajoittain 1950–1960-luvulla liian vähän oppilaita, ja ala kärsi suoranaisestä päällystöpulasta.¹⁰⁶⁹ Myös laivojen konemestarien koulutuksessa työssä oppiminen ja koulunkäynti vaihtelivat. Nuorten tuli ensin hankkia työkokemusta konepajassa ja laivojen konehuoneissa yhteensä kolmen vuoden ajan. Tämän jälkeen he saattoivat hakea teknilliseen kouluun konemestarin oppiin. Kansakoulun päästötodistus vaikutti pääsylimahdollisuuksiin, ja ammatinvalinnanohjaaja toppuutteli joidenkin poikien konemestarisuunnitelmia näiden huonohkon todistuksen takia.¹⁰⁷⁰

Merenkulun ammattien vetovoima oli liitoksissa niiden tarjoamaan itsenäistymiseen. Aikuistuminen, itsenäistyminen ja poismuutto vanhempien luota kiehtoivat helsinkiläisnuoria sotien jälkeisessä ahtaassa ja vaikeassa asuntotilanteessa. Merille lähteminen saattoi siksi tuntua hyvin houkuttelevalta ajatukselta. Sekä meri- että ilmailiikenteeseen yhdistyi mielikuvissa voimakkaasti myös seikkailullisuus ja sankarillisuus. Suurten kulkuneuvojen henkilökunta oli vastuussa lastista ja matkustajista ja saattoi joutua hengenvaarallisiin tilanteisiin. Etenkin lentoliikenteessä työskennelleiden urheata mainetta korostivat toisen maailmansodan hävittäjä-ässien suoritukset: yksilön oli mahdollista tehdä jotain poikkeuksellista ja nousta koko kansan sankariksi. Lentämisen ja merenkulun tenhoa lisäsivät myös poikien suosimat elokuvat, kirjat ja sarjakuvalehdet, kuten *Korkeajännitys*. Esimerkiksi eräs poika totesi ammatinvalinnanohjauksen kyselylomakkeessa saaneensa tietonsa suunnittelemastaan lentäjän ammatista lehdistä, kirjoista ja kavereilta. Aikeen työllistymismahdollisuuksista kysyttäessä poika kirjasi vain ”jos tulee sota”. Keväämmällä hän muutti suunnitelmaansa ja tahtoi pyrkiä merille tavoitteenaan edetä konemestariksi.¹⁰⁷¹

Ammatinvalinnanohjaajien haastattelussa viidesosa kansakoulupojista kertoi lukemansa seikkailukirjoja, ja niiden lisäksi heitä kiinnostivat sotaan liittyvät romaanit sekä merenkulkuun ja moottoreihin liittyvä kirjallisuus. Kirjoja saatiin lainaksi kavereilta tai kirjastosta.¹⁰⁷² Seikkailun, sodan ja maskuliinisuuden teemat olivat jo 1800-luvun lopulla vakiintuneet eurooppalaiseen poikakirjallisuuteen, ja 1930-luvulla sotateema yleistyi genren suomalaisteoksissa. Maskuliinisuus rakentui näissä ja 1940-luvulla julkaistuissa kirjoissa hyvin suoraviivaisesti toimeliaisuuden, isänmaallisuuden, rohkeuden ja pelottomuuden varaan.¹⁰⁷³

Merenkulun ja lentoliikenteen ammatit vaativat miehisinä pidettyjä ominaisuuksia kuten rohkeutta ja päättäväisyyttä. Tytötkin saattoivat olla kiinnostuneita seikkailuntäyteiksi miellettyistä ammasteista, mutta tällaiset työt olivat heiltä saavuttamattomissa. Eräs oppikoulutyttö nimesi merikapteenin toiveammattikseen eli sellaiseksi, johon ryhtyisi, jos mikään ei rajoittaisi valintaa. Varsinaiset suunnitelmat olivat sovinnaisempia: hän aikoi sairaanhoitajaksi tai johonkin eläinten parissa tehtävään työhön.¹⁰⁷⁴ Eräs *Sukelluslaivalla maapallon ympäri* -elokuvasta innostunut 14-vuotias tyttö haltioitui puolestaan päivä-

1069 Rossi 1994, 62–63, 305, 312–313.

1070 Kansakoulupojat 1950, numerot 4, 70 ja 117; Mattlar 1954, 167.

1071 Kansakoulupoika 1950, numero 70.

1072 Kansakoulupojat 1960, numerot 3, 10, 16, 27, 28, 35, 45, 54, 71, 73, 88 ja 98; oppikoulupoika 1960, numero 10; kansakoulupoika 1960, numero 73; Lehtonen & Saarinen 1976, 191–192.

1073 Tepora 2011, erityisesti 121–123.

1074 Oppikoulutyttö 1968–1971, numero 139.

kirjassaan haaveilemaan sukelluslaivan kapteenina toimimisesta. Unelma ei kuitenkaan kantanut kovin pitkälle, sillä hän totesi itse välittömästi ajatuksen mahdottomaksi sukupuolensa vuoksi: ”Mutta miksi olen feminiini, miksi en ole maskuliini? Eiväthän naiset voi koskaan tehdä mitään sellaista suurta ja sankarillista, kuten miehet.”¹⁰⁷⁵

Myös eräs kansakoulutyttö oli saanut suunnitelmiinsa väriä elokuvista. Ensisijainen aie oli ryhtyä myymäläapulaiseksi, sillä hän arveli helpoksi sellaisen työn, jossa saisi liikkuu paljon ja olla toisten ihmisten kanssa tekemisissä, kun taas paikallaan istuminen tuntui vaikealta. Vaihtoehtoisena suunnitelmana hän mainitsi sukeltajan työn. Erinomaisesti koulussa menestynyt tyttö päätyi myymäläapulaiseksi Elantoon.¹⁰⁷⁶ Harvalla pojallakaan oli mahdollisuutta päästä sukeltajaksi tai sukelluslaivan kapteeniksi, mutta tytöt torjuivat tällaiset ajatukset mahdottomina nimenomaan sukupuolensa vuoksi. Aiempi tutkimus on tuonut esiin, että tytöt saattavat haastaa vallitsevia käsityksiä sukupuolelleen sopivista kouluaineista mielipiteillään, mutta varsinaisilla valinnoilla sukupuolitapaisuutta ei uskalleta haastaa. Perinteisistä rooleista poikkeavat valinnat koetaan riskialttiina sijoituksina. Työelämän kannalta niistä ei ajatella olevan yhtä suurta hyötyä kuin vallalla olevia käsityksiä uusintavista valinnoista.¹⁰⁷⁷

Vanhempien suhtautuminen merenkulun tai lentoliikenteen pariin halunneiden poikiensa suunnitelmiin vaihteli. Aina vanhemmat eivät olleet edes tietoisia jälkikasvunsa ajatuksista. Näihin aloihin liittynyt aie saattoikin olla pikemmin toive ja haave kuin pojan itsensäkään realistisena pitämä suunnitelma. Tällöin nuori ei ehkä edes ollut uskaltanut kertoa siitä muille. Esimerkiksi eräs oppikoulupoika oli hyvin epävarma lentäjäaikeestaan. Koulu oli sujunut keskitasoisesti ilman luokalle jääntejä, ja opettajat suosittelivat hänelle lukio-opintoja. Vanhemmat olivat eronneet pojan äidin sanoin ”miehen lukuisten tyttösuhteiden ja höllän rahankäytön vuoksi”, ja osastosihteerinä toimivan yksinhuoltajaäidin taloudellinen tilanne oli tiukka. Poika oli edelliskesänä ollut äitinsä työpaikalla lähettinä, ja äiti yritti houkutellessa poikaa lukioon tai töihin samaan paikkaan. Lentäjätoiveesta äiti ei ollut edes kuullutkaan, vaikka se oli pojan ainoa ammatinvalinnanohjauksessa mainitsema toive.¹⁰⁷⁸

Otosten merenkulun tai ilmailun pariin halunneista pojista kolme oli saanut inspiraation merikapteenin, lentäjän ja lentokonemekaanikon ammatteihin selvästi isältään. Tällaisissa tapauksissa ei ollut kyse haihattelusta, vaan ohjaajatkin arvelivat pojilla olleen realistinen kuva ammateista ja kannustivat heitä niihin. Näille pojille se myös oli mahdollista sosiaalisen pääoman avulla. Eräs oppikoulupoika totesi kaikkien isänpuoleisten (miespuolisten) lähisukulaistensa olevan merikapteeneja. Vanhemmat eivät merenkulkua erityisesti suositelleet, mutta he antoivat poikansa päättää itse. Koulun loppuessa hän oli ilmoittautunut kansiooppilaaksi Suomen Höyrylaiva Osakeyhtiöön.¹⁰⁷⁹ Toisen pojan isä toimi konetarkastajana ilmavoimissa ja äiti toimistotyössä Pääesikunnassa. Poika oli

1075 Eskola & Marttila 1994a, 379–380.

1076 Kansakoulutyttö 1950, numero 86.

1077 Smyth & Darmody 2009, 287–288.

1078 Oppikoulupoika 1968–71, numero 24.

1079 Oppikoulupoika 1950, numero 64.

varttunut lentokoneiden keskellä, sillä perhe asui Malmin lentoasemalla. Aiempana kesänä hän oli päässyt kesätöihin lähetiksi ja koneita ”jynssäämään”. Puolustusvoimissa työskennelleiden vanhempien ja kasvuympäristön vaikutusta lienee ollut, että kaikki hänen ammattisuunnitelmansa liittyivät miehisiin suojeleammatteihin. Jos hän pääsisi lukioon, hän pyrki lentäjäksi ilmavoimiin. Lisäksi häntä kiinnosti laivaston, merivartiolaitoksen ja poliisin tarjoamat työmahdollisuudet.¹⁰⁸⁰ Myös erään kansakoulupojan suunnitelmia vauhditti isän lentokonemekaanikon ammatti. Hän pääsi koulun jälkeen mekaanikon oppilaaksi, mikä olisi todennäköisesti ollut mahdotonta ilman isän suhteita.¹⁰⁸¹

Merenkulkuun ja ilmailuun liittyneet ammatit eivät olleet niin tavallisia, että aineistosta voisi päätellä, kuinka yleisesti nuoret olisivat suunnitelleet isänsä ammattia. Edellä esiteltyjen kolmen hyvin vahvaa yhteyttä kuvastaneen tapauksen lisäksi vain yksi näille aloille aikunut poika saattoi kertoa lähipiiristään löytyvän hänen ammattisuunnitelmaansa harjoittaneen henkilön: hänen tätinsä mies oli lentäjä.¹⁰⁸² Aineisto sisälsi myös useita poikia, joiden isät olivat tai olivat olleet perämiehiä tai merikapteeneita, mutta jotka eivät itse olleet tällaisesta tulevaisuudesta kiinnostuneita. Vähintään keskitasoisesti menestyneille oppikoulupojille muut alat ja ammatit vaikuttivat lupaavammilta ja kiinnostavammilta.¹⁰⁸³ Keskimäärin merenkulkuoppilaitosten perämies- ja kapteeniluokilla opiskelleista nuorista noin neljänneksellä oli merenkulun parissa työskennellyt vanhempi.¹⁰⁸⁴

Vanhemmat suhtautuivat epäillen, tai vähintäänkin varauksella, poikiensa merenkulkuun liittyneisiin ammattisuunnitelmiin. Esimerkiksi erään perämiehen työstä haaveilleen kansakoulupojan vanhemmat olivat todenneet, että tämän olisi ensin käytävä kouluja, ja vasta myöhemmin tämä saisi heiltä luvan merille lähtemiseen. Poika taipui vanhempiansa ehdotukseen kauppakouluun hakeutumisesta.¹⁰⁸⁵ Merimieselämää koskeneet mielikuvat eivät nostaneet merenkulun ammattien suosiota vanhempien silmissä. Ammattitaito opittiin pitkälti käytännössä laivoilla, mikä irrotti nuoren kokonaan kodin piiristä, isän ja äidin sekä muiden tuttujen aikuisten valvovien silmien alta. Tähän liittyi ainakin vanhempien mielikuvissa paljon riskejä. Merillä nuori joutui tekemisiin itseään iäkkäämpien miesten kanssa, joiden seurassa nuori saattaisi helposti oppia huonoille tavoille. Kovaa maskuliinisuutta korostaneeseen merimieselämään liittynyt karskius, runsas alkoholinkäyttö, huolettomuus huomisesta ja hetkessä eläminen eivät antaneet hyvää esimerkkiä vaikutuksille alttiille nuorukaiselle. Ympäristön jatkuva vaihtuminen aiheuttaisi juurettomuutta ja kannustaisi kevytmieliseen huvitteluun sen sijaan, että nuori jalostaisi kestäväää ja pitkäjänteistä mielenlaatua.¹⁰⁸⁶

Ammatinvalinnanohjaaja kannatti merille lähtemistä vain erittäin vastahakoisesti, sillä

1080 Oppikoulupoika 1960, numero 104.

1081 Kansakoulupoika 1950, numero 68.

1082 Oppikoulupoika 1950, numero 14.

1083 Oppikoulupojat 1950, numerot 11, 78 ja 89; oppikoulupoika 1960, numero 50; kansakoulupojat 1950, numerot 13 ja 50.

1084 Tarkastelussa ovat mukana kaikki vuosina 1944–1988 opiskelleet. Rossi 1994, 324.

1085 Kansakoulupoika 1960, numero 73.

1086 Oksanen & Kiviranta 1956, 64–70; Karjalainen 1999, 66–68; Karjalainen 2007, 113–117.

”sellaisen ympäristön kasvatuksellista arvoa [ei] liene arvioitava korkeaksi”.¹⁰⁸⁷ Toisaalta eräästä nuorukaisesta psykologi kirjasi lausuntoonsa, että meri voisi tehdä ”hemmotellusta mammanpojasta” miehen. Poika itse ei suunnitellut merimieheksi pestautumista, vaan hän halusi tehdä jotain urheiluun liittyvää tai pyrkiä postivirkailijaksi.¹⁰⁸⁸ Vanhemmat ja ohjaajat pitivät ammatteja, joihin kuului jatkuvaa liikkumista ja ympäristön vaihtumista, vaarallisina erityisesti tytöille. Esimerkiksi ohjaaja totesi eräästä junatarjoilijana edellisenä kesänä toimineesta työstä erikseen, että ”ei jaksanut päätepsyäkeillä muuta kuin nukkua, sikäli ei vaaraa joutua irrallisiin elämäntapoihin”.¹⁰⁸⁹ Meriliikenteen parissa työskennelleet naiset toimivat 1950- ja 1960-luvuilla lähinnä taloustehtävissä. Laivatyöhön ei 1950-luvun puolivälissä säädetyn merimieslain mukaan saanut pestata alle 21-vuotiaita naisia, minkä vuoksi tyttöjen alaikäraja laivakeittäjäkurssille oli 19 vuotta. Pojat saattoivat pyrkiä koulutukseen jo 16-vuotiaina.¹⁰⁹⁰

1087 Kansakoulupoika 1950, numero 19.

1088 Oppikoulupoika 1960, numero 31.

1089 Oppikoulutyttö 1960, numero 61.

1090 Rossi 1994, 330.

12 Hoito- ja opetusalat kutsuvat tyttöjä

Yleisesti ottaen voi luonnehtia, että miesvaltaisten tekniikkaan ja liikenteeseen liittyneiden alojen keskiössä olivat koneet, työkalut ja muut esineet. Sen sijaan suurimmassa osassa naisvaltaisia aloja työskenneltiin ennen kaikkea toisten ihmisten kanssa.¹⁰⁹¹ Tämä jako tuli esiin myös ammatinvalinnanoppikirjoissa. Esimerkiksi eräs 1950-luvun alussa julkaistu kansakoululaisille tarkoitettu oppikirja¹⁰⁹² jaotteli ammatteja otsikoiden ”Kiinnostus teknillisiin harrastuksiin” ja ”Kiinnostus ihmisiin” alle. Teos totesi myös tyttöjen voivan olla mieltyneitä teknillisiin harrastuksiin – tätä ei ollut kirjan mukaan syytä häpeillä – ja toisaalta poikien voivan viihtyä paremmin ihmisten parissa. Kirja käytti kuvitteellista esimerkkiä pojasta, joka oli mennyt koulun jälkeen töihin varastoapulaiseksi. Hän ei ollut kuitenkaan viihtynyt paikassa, sillä hän kaipasi ympärilleen elämää ja liikettä. Nuorisovälityksen kautta nuorimies oli saanut uuden työn hotellin apupoikana, mistä hän voisi edetä tarjoilijaksi ja kenties hovimestariksi asti.¹⁰⁹³

Ammatinvalinnanoppikirjojen mukaan monissa ammateissa, kuten tarjoilijana, vahtimestarina tai rahastajana, muiden ihmisten kanssa toimiminen oli luonteeltaan pintapuolista ja satunnaista. Toiset ammatit vaativat ”syvempää kiinnostusta” muihin ihmisiin, mikä edisti läheisen ja luottamuksellisen suhteen rakentamisessa. Kirjat esittivät näiden auttamiseen ja ohjaamiseen, opettamiseen ja kasvattamiseen sekä huoltamiseen ja hoivaamiseen keskittyneiden tehtävien, kuten lasten- ja sairaanhoito sekä pienten lasten opettaminen, sopivan joitakin poikkeuksia lukuun ottamatta paremmin naisille.¹⁰⁹⁴ Kaikissa näissä tehtävissä toimi Helsingissä tutkimusajankohtana käytännössä pelkästään naisia muutamia yksittäisiä poikkeuksia lukuun ottamatta.¹⁰⁹⁵ Näille aloille johtava koulutus oli osin rajattu pelkästään tytöille: esimerkiksi Helsingin kaupungin sairaanhoitajatarkoulu¹⁰⁹⁶ ilmaisi asian jo nimessäänkin. Tämän vuoksi käsitellessäni

1091 Osa ammatinvalinnanohjausta vuonna 1960 saaneista nuorista täytti lomakkeen, jossa tiedusteltiin oppilaan toivoman työn luonnetta. Yksi vastakkainasetteluista, joiden välillä nuoret valitsivat, oli ”pääasiassa ihmiset – esineet”.

1092 Kirjan esipuheen mukaan se seurasi ”suurin piirtein vastaavaa ruotsalaista teosta ’Att välja yrke’, jonka on toimittanut Ruotsin työmarkkinahallituksen toimistopäällikkö, fil.lis. Ejnar Neymark.” Mattlar 1953, 3. *Att välja yrke* -kirjan ensimmäinen painos ilmestyi vuonna 1941 alaotsikolla ”en bok om pojkar yrkesval”. Seuraavana vuonna ilmestyneen toisen painoksen alaotsikko oli ”en bok för pojkar och flickor”. Siitä lähtien kirjaa julkaisi Ruotsin työmarkkinahallitus, joka uudisti kirjaa tasaisin väliajoin. Uusia painoksia otettiin vuoteen 1964 asti. Mannberg 2003, 126–127.

1093 Mattlar 1953, 44–45, 47–48, 52–55. Tyttöjen kiinnostuksesta tekniikkaan katso luku 10. Koneiden ja ihmisten parissa työskentelyä käytettiin ammattien jaotteluperiaatteena myös 1970-luvun alussa julkaistuissa oppikirjoissa. Susi 1972, 7; Venna 1971, 93.

1094 Mattlar 1953, 52–54; Susi 1972, 39–42.

1095 Liite 4.

1096 Koulun nimi muuttui vuonna 1958 Helsingin sairaanhoitajakouluksi ja vuonna 1969 Helsingin sairaanhoito-oppilaitokseksi. Ensimmäiset neljä miesoppilasta aloittivat opintonsa vuonna 1971. Taulukko 73. B. Ammattiopetuslaitoksia 1964–71, Kaupungin opetuslaitoksia. HTV 1972. Apuhoitaja-, laboratorionhoitaja-, lääkintävoimistelija- ja röntgenhoitajakoulutuksissa ensimmäiset miehet aloittivat 1960-luvun jälkipuoliskolla.

seuraavassa hoito- ja opetusaloille aikoneita poikia ei juurikaan mainita. Näistä aloista ainoastaan opetustyö ja siitäkkin lähinnä voimistelunopettajan pesti, kiinnosti muutamia oppikoulupoikia. Jako tyttöjen ja poikien mahdollisiin tulevaisuuksiin oli tutkimusajan jaksona hyvin selvä.

12.1 LASTENHOITOA PALKKAA VASTAAN

”Näin olemme tulleet nimenomaan *naisten* työalueelle. Varsinkin *lastenhoittoa* on aina pidetty naisten tehtävänä. Ei silti, ettei pojankin hyvin sopisi hoitaa pienokaisia. On aivan luonnollinen asia, että pojat auttavat vanhempiaan kodin- ja lastenhoidossa varsinkin siinä tapauksessa, että molemmat vanhemmat käyvät työssä. Mutta lastenhoito *ammattina* on eri asia, siinä poikien tuskin kannattaa lähteä kilpasille. Työillä on yliote aivan luonnollisista syistä, sillä useimmat heistä joutuvat tulevaisuudessa hoitamaan omia lapsiaan. Niin luonto on säättänyt ja erikoisesti varustanut heidät siihen tehtävään.”¹⁰⁹⁷

Voimakkaan hierarkkisissa ja sukupuolittuneissa kulttuureissa on pidetty soveliaampana sitä, että naiset toimivat miehisinä pidetyissä tehtävissä kuin toisinpäin. Tämä tulee esiin muun muassa siinä, kuinka tiukasti ylläoleva lainaus eräästä kansakoululaisille tarkoitettusta ammatinvalinnanoppikirjasta rajaa lasten- ja kodinhoitoon liittyneet työt naisille. Pojat saattoivat auttaa niissä, mutta mieheksi vartuttuaan heiltä ei tällaista enää odotettu. Sukupuolitapaisuus selittyi ja tuli oikeutetuksi luontoon ja biologiaan vetoamalla: naiset soveltuivat näihin tehtäviin ”luonnollisista syistä”. Lainauksesta voidaan rivien välistä lukea, että tyttöjen tärkein tulevaisuudentehtävä oli äitiys. Äidiksi tuleminen mahdollisuus teki tytöistä kykeneviä ja halukkaita lastenhoitoon. Kodin ulkopuolella tai toisen ihmisen kodissa tapahtuva hoito oli laajennus siihen, että nainen teki työtä jossain muualla kuin oman kodin piirissä, mutta se ei muuttanut työn sisältöä. Lastenhoitaja oli ammasteista lähimpänä äitiyttä.

Lapsiin ja hoitoalaan liittyneet aiheet olivat tytöillä hyvin yleisiä. Kansakoulutyöt suosivat lastenhoitajasuunnitelmaa koko tutkimusajanjakson ajan. Keväällä 1950 viisitoista prosenttia heistä mainitsi tämän työn ensisijaisena aikomuksenaan. Kahdessa jälkimmäisessä otoksessa ammattia suunnitelleita tyttöjä oli molemmissa yli kymmenesosa. Suurin osa heistä viittasi haluavansa yksinkertaisesti lastenhoitajaksi, ja vain muutama korosti haluavansa *koulutetuksi* lastenhoitajaksi tai (laitos)lastenhoitajaksi esimerkiksi sairaalaan tai lastenkotiin, mikä vaati koulutusta. Muutama tyttö suunnitteli viimeisessä otoksessa kodinhoitajan ammattia, joka on tässä ryhmitelty samaan. Perheessä työskentelevän lastenhoitajan työhön kuului myös kodinhoitoa, ja (kunnalliset) kodinhoitajat vastasivat kotien arjen sujumisesta niin kodin- kuin lastenhoidon osalta.¹⁰⁹⁸

1097 Mattlar 1953, 54. Kursiivit alkuperäisiä.

1098 Näiden lisäksi vuosien 1950 ja 1960 otoksissa oli kummassakin yksi lastentarhanopettajan työstä haaveillut kansakoulutyttö. Myös heidät on otettu tähän analyysiin, mutta oppikoulutyttöjen huomattavasti yleisempiä lastentarhanopettajasuunnitelmia käsittelen opetusalan yhteydessä. Lastentarhanopettajan koulutus oli käytännössä kansakoulunuorten saavuttamattomissa. Helsingin

Myös muutamat oppikoulutyöt suunnittelivat lastenhoitajan ammattia. Jokaisessa otoksessa tällaisen aikeen ensisijaisesti esittäneitä oli kuitenkin selvästi alle kymmenesosa keskikoulua päättävistä tytöistä, viimeisessä otoksessa vain neljä prosenttia. Suunnitelma osoittautui heistä monen kohdalla nopeasti ohimeneväksi, sillä esimerkiksi keväällä 1950 viimeisessä ohjauskeskustelussa kaikki nämä oppikoulutyöt totesivat aikovansa jatkaa lukiossa erästä puusepän ja tehdastyöläisen tytärtä lukuun ottamatta.¹⁰⁹⁹ Lastenhoitajiksi halunneet oppikoulutyöt olivat menestyneet keskitasoa heikommin selvästi keskimääräistä useammin. Jokaisen otosajankohdan huomioiden lähes kuusi kymmenestä heistä oli menestynyt sitä kehnommin, kun kaikista oppikoulutyöistä noin kolmannes kuului tähän ryhmään. Puolestaan sitä paremmin menestyneitä oli lastenhoitajiksi aikoneissa työissä vain kuudennes, kun kaiken kaikkiaan heitä oli samoin noin kolmannes.¹¹⁰⁰ Tämä voisi viitata siihen, että keskikoulussa keskimääräistä heikommin menestyneiden ammattisuunnitelmat lähenivät kansakoululaisten suunnitelmia.

Lastenhoitajina toimineiden kokonaismäärä jää tilastoinnissa epäselväksi ennen kaikkea sen vuoksi, että pienokaisia hoitaneet kuuluivat useaan eri ryhmään. Laitoksissa toimineet lastenhoitajat lukeutuivat sairaanhoitajien kanssa samaan ryhmään.¹¹⁰¹ Näin nämä muun muassa sairaaloissa, lastenseimissä, -tarhoissa ja -kodeissa työskennelleet hoitajat rinnastuivat sairaanhoitajiin, ja vuoden 1960 tilastoinnissa heidän lukumääränsä sisällytettiin kokonaan tähän ryhmään. Lastenhoitajina työskenteli vuonna 1950 eri laitoksissa Helsingissä 550 naista ja parikymmentä vuotta myöhemmin heitä oli yli tuhat. Lastentarhanopettajat on puolestaan aina tilastoitu opettajien kanssa samaan ryhmään.¹¹⁰² Kotiapulaiset ja kodeissa työskentelevät lastenhoitajat kuuluivat sen sijaan palvelutyötä tekevien pääryhmään.¹¹⁰³

Ammattinimikkeiden kirjo ja tilastoinnin epäselvyys vaikeuttavat alan työllisyyden kehityksen arviointia, mutta selvää on, että lastenhoitoon ja kasvatukseen liittyneiden tehtävien parissa työskenteli lähes pelkästään naisia. Alalle uskaltautuneita miehiä oli koko tutkimusajankohtana Helsingissä muutamia kymmeniä. Kotiapulaisten ja kodeissa työskentelevien lastenhoitajien määrä oli 1950-luvun alussa Helsingissä noin 6 400. Alan suuruutta kuvastaa, että tämä kodeissa työskentely oli vuonna 1950 yksi naisten yleisimmistä työnkuvista: 6,5 prosenttia kaikista ammatissa toimivista helsinkiläisnaisista työskenteli näissä ammateissa. Määrällisesti heitä oli yhtä paljon kuin siivoojia ja hieman enemmän kuin myyjiä tai myymäläapulaisia. Vain ompelijoita oli ammatinharjoittajina jonkin verran enemmän kuin kotiapulaisia tai kodeissa toimivia lastenhoitajia, joiden

ja Tampereen lastentarhaseminaareihin vaadittiin vähintään keskikoulutodistus ja Jyväskylän lastentarhaseminaariin ylioppilastutkinto. Suurin osa Helsingin seminaariin pyrkijöistä oli ylioppilaita. Oksanen & Kiviranta 1956, 130–131. Katso myös esimerkiksi Rautio, Liisa: Mieluummin hyvä päästötodistus keskikoulusta kuin huono ylioppilastodistus. *Kotiliesi* 9/1964.

1099 Oppikoulutyöt 1950, numerot 17, 36, 79, 108, 113 ja 115.

1100 Lastenhoitajiksi halunneita oppikoulutyttöjä oli lukumäärällisesti kussakin otoksessa niin vähän (6, 9, 4), ettei vertailua voi tehdä otoksittain.

1101 Ammattirakenneluokituksen 038-alaryhmä. Liite 4.

1102 Ammattirakenneluokituksen 05-ryhmä. Liite 4.

1103 Ammattirakenneluokituksen 813- ja 814-alaryhmät. Liite 4.

yhteismäärä pieneni parilla sadalla 1950-luvun aikana. Todellinen romahdus tapahtui seuraavalla vuosikymmenellä. Vuonna 1970 heitä oli enää alle 3 000, mikä vastasi paria prosenttia kaikista ammattia harjoittaneista naisista.¹¹⁰⁴

Muun muassa ammattirakennetilastointi ja työnvälitystoimiston raportit rinnastivat kotiapulaiset ja kodeissa toimivat lastenhoitajat. Kotiapulaisten työtehtäviin kuului yleensä lastenhoitoa, ja todennäköisesti harva lastenhoitajana työnantajan kodissa työskennellyt pystyi välttymään talousaskareilta. Ammateilla oli yhtymäkohtia, ja vaikka nuori olisi pyrkinyt ja palkattu lastenhoitajaksi, hänen työnsä saattoi yksityisessä perheessä olla lähellä kotiapulaisten tehtäviä. Suhtautuminen näihin kahteen nimikkeeseen erosi kuitenkin jyrkästi toisistaan. Kukaan nuorista ei suunnitellut kotiapulaiseksi ryhtymistä, vaan päinvastoin kansakoulutyöt antoivat sen esimerkkinä ammatista, jota he eivät missään tapauksessa haluaisi itselleen. Kotiapulaisten ja lastenhoitajan työn läheisyyden kannalta kuvaavaa oli kuitenkin se, että edellisen työhön kielteisimmin suhtautuneet mainitsivat tuon ammatin rinnalla paitsi siivoojan ja tehdastyöläisen myös lastenhoitajan työn.¹¹⁰⁵

Kotiapulaisten ja kodeissa toimivien lastenhoitajien määrän romahdus 1960-luvulla ei johtunut siitä, etteikö tällaista työtä olisi enää ollut tarjolla, päinvastoin. Heistä oli suoranaista pulaa ja paikkoja olisi ollut runsaasti tarjolla, mutta kotiapulaisten työhön halunneita tyttöjä ei ollut riittävästi. Työ ei houkutellut nuoria, jotka vieroksuivat ammatin eristyneisyyttä aikuiskontakteista, työaikojen pituutta ja vapaa-ajan epämääräisyyttä sekä ammatin alhaista arvostusta. Nuori työntekijä oli monella tapaa riippuvainen työnantajastaan, ja vaikka paikan pystyi ”myyjän markkinoilla” valitsemaan, nuori joutui yleensä tyytymään työnantajan sanelemaan ehtoihin. Ammatti ei soveltunut naimisissa olevalle naiselle. Paras puoli etenkin pääkaupungin ulkopuolelta tulevien kannalta oli asunnon järjestäminen, sillä sen hankkiminen oli muuten todella vaikeaa.¹¹⁰⁶

Myöskään työnvälitystoimiston nuoriso-osasto ei nähnyt kotiapulaisten ja lastenhoitajan paikkoja nuorten tulevaisuuden kannalta hyödyllisinä. Nämä työt olivat tavallisesti lyhytaikainen ratkaisu, joka ei tarjonnut etenemismahdollisuuksia toisin kuin esimerkiksi yleensä lähetin työ. Nuoriso-osasto, jonka yhteydessä ammatinvalinnanohjaus toimi, totesi, että tiettyjä töitä ei ”tarkoituksenmukaisen ammatinvalinnan kannalta voida pitää yksilöllisesti sopivina”.¹¹⁰⁷ Esimerkiksi vuonna 1960 nuoriso-osasto teki vain 20 välitystä sataa tarjottua kotiapulaisten- ja lastenhoitajapaikkatarjousta kohden, kun muiden työpaikkatarjousten kohdalla suhdeluku oli 70. Helmikuussa 1970 kotiapulaista paikkoja oli tarjolla 340, mutta tällaista työtä hakeneita oli vain 60. Heistäkin ainoastaan puolet otti lopulta työpaikan kotiapulaisten.¹¹⁰⁸

1104 Liite 4. Myös konttorityötä tehneitä naisia oli huomattava osuus kaikista ammattia harjoittavista naisista jo vuonna 1950. Tilastoinnissa oli kuitenkin käytössä yksi iso ryhmä ”valtion virkamiehet, toimistovirkailijat, konttorivirkailijat ym. toimihenkilöt, joita ei voida sijoittaa muihin ryhmiin”, joten konttoristien määrää ei voida arvioida.

1105 Kansakoulutyöt 1950, numerot 11, 19, 20, 22 ja 65; kansakoulutyöt 1960, numerot 70 ja 86.

1106 Paananen 1970, 2–3, 6–7; Paasonen 1956, 70. Kotiapulaista oli ollut pulaa jo 1900-luvun alussa, kun tehtaat olivat alkaneet kilpailla kouluttamattomasta naistyövoimasta kotitalouksien kanssa.

1107 KHKK 1950 osa 2, 216.

1108 KHKK 1960 osa 2, 199; Paananen 1970, 6.

Tytöt eivät tarvinneet muodollista koulutusta ryhtyäkseen kotiapulaiseksi tai lastenhoitajaksi. Monella ammatinvalintaa pohtineella nuorella oli jo työkokemusta lastenhoidosta. Vuoden 1950 kansakoulutyöistä kuusi kymmenestä mainitsi tehneensä jotain ansiotyötä aiemmin, ja heistä kolmasosa oli ollut lastenhoitajina tai kotiapulaisina. Ilmeisesti kymmenen vuotta myöhemmin muunlaisia töitä oli nuorille tytöille heikommien tarjolla. Työkokemusta oli vajaalla 40 prosentilla vuoden 1960 kansakoulutyöistä, ja neljä viidesosaa heistä oli ollut lastenhoitajana tai leikkityttöinä. He olivat saattaneet viettää ensimmäisen kesänsä sellaisena jo 12-vuotiaina.¹¹⁰⁹ Ammatista saatu kokemus vahvisti monen tytön halua hakeutua lastenhoitajaksi. Tässä tehtävässä jo olleet ja tähän ammattiin aikovat totesivat työn ”aika mukavaksi”, ”hyvin hauskaksi” tai korostivat pitävänsä erityisesti pikkulapsista.¹¹¹⁰ Toisaalta pelkkä runsas kokemus lastenhoidosta ei tehnyt alasta houkuttelevaa. Ammatinvalinnanohjaaja suositteli eräälle tytölle sitä tai jotain muuta yksinkertaista työtä, mutta totesi myöhemmin tämän joutuneen ”hoitamaan lapsia niin paljon, ettei enää halua ajatella sitä alaa”. Nuorempiin sisäriin liittyneet velvollisuudet olivat aiheuttaneet tytölle myös paljon poissaoloja koulusta.¹¹¹¹

Ammatin houkuttelevuutta lisäsi sen helppo saavutettavuus. Kansakoulun suorittamisen jälkeen ei vaadittu erityistä koulutusta, sillä tyttöjen ajateltiin osaavan ”luonnostaan” kodin- ja lastenhoitoon kuuluneet tehtävät. Eräs ammatinvalinnanoppikirja aloitti alan esittelyn toteamalla, että ”kotitalousala on naismaailmassa aina ollut ja tulee olemaan valta-asemassa”.¹¹¹² Paikkoja oli runsaasti tarjolla, mihin usea alalle halunneista kansakoulutyöistäkin viittasi. Lastenhoitajan työ oli aiemman työkokemuksen ja monien avoimien paikkojen valossa helppo nähdä itselle mahdollisena. Tyttöillä ei sen sijaan ollut perheenjäseniä, sukulaisia tai tuttavuuksia, jotka olisivat toimineet heille esimerkkinä alalla toimimisesta. Kaikista lastenhoitajan ammatin ensisijaisena suunniteltuaan maininneista kansa- ja oppikoulutyöistä vain yksi tyttö viittasi lastenhoitajana toimivaan serkkuunsa.¹¹¹³ Tytöt saattoivatkin mieltää työn väliaikaiseksi ratkaisuksi ennen naimisiinmenoa ja omien lasten saamista. Eräs heistä perusteli alavalintaa sillä, että hän halusi oppia pienten lasten hoitoa, joka oli valmistautumista tulevaan äitiyteen.¹¹¹⁴ Sekä apua tarvinneet perheet että tytöt itse mielsivät apulaisena työskentelyn kehittävän nuorta tyttöä: hän oppisi ahkeruutta, hyviä tapoja ja kodinhoitoa.¹¹¹⁵

Vaikka tytöt nähtiin sukupuolensa ansiosta sopivina lastenhoitajiksi ja kotitalousalalle, ammatinvalinnanoppikirjat korostivat perheenemäntienkin tarvitsevan ammattikoulutusta. Naistenlehti luonnehti perheenemännän täytyvän pystyä ”käyttelemään koneita kuin teknikot, tekemään taloudellisia laskelmia kuin ekonomit, valvomaan perheen tai yksilön ravitsemusta kuin ravintokemistit ja -fysiologit, pitämään yllä siisteyttä kuin

1109 Esimerkiksi kansakoulutyttö 1960, numero 96.

1110 Kansakoulutyttö 1960, numero 12; kansakoulutyöt 1950, numero 42 ja 71.

1111 Kansakoulutyttö 1950, numero 94.

1112 Mäki & Voionmaa-Joutsen 1944, 17.

1113 Kansakoulutyttö 1960, numero 84.

1114 Kansakoulutyttö 1950, numero 88.

1115 Katso esimerkiksi Kotiapulaiset 301–314, 1698–1704 ja 3045–3057. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkisto (SKS KRA).

tehokkain pölynimuri tai pesujauhe”.¹¹¹⁶ Niin kansa- kuin oppikoulua käyvien tyttöjen nähtiin tarvitsevan perusteellista kotitaloudellista kasvatusta. Tällaisen antoi esimerkiksi 4,5 kuukautta kestänyt talouskoulu, jossa sai oppia muun muassa ruoanlaitossa ja leipomisessa, tarjoilussa, siivoamisessa, kodin talouteen ja kirjanpitoon liittyneissä asioissa sekä lastenhoidossa ja perhekasvatuksessa.¹¹¹⁷ Näinkään lyhyen koulutuksen hankkiminen ei ollut kaikille mahdollista, mutta lastenhoitajana tai kotiapulaisena toimimalla nuoren oli mahdollisuus hankkia tehtävistä runsaasti kokemusta. Perheenemännäisyys haluttiin nostaa ammatiksi muiden joukkoon ja samalla esitettiin myös taloudellisen korvauksen maksamista lastenhoidosta niin sanotun äidinpalkan muodossa. Tämän ajateltiin saavan sellaiset naiset, joiden ansiotyöhön osallistumisen perustelut liittyivät ”vain” taloudellisiin syihin, luopumaan siitä.¹¹¹⁸

Yleisin ja usein myös ainoa perustelu, jonka lastenhoitajaksi halunneet koulutytöt mainitsivat – saattaen toistaa sitä kyselylomakkeen kohdasta toiseen useita kertoja, oli se, että he pitivät lapsista. He tiedostivat, että ammatissa työskentely vaati lisäksi kärsivällisyyttä, siisteyttä ja rauhallisuutta, jotka myös miellettiin naisellisiksi hyveiksi.¹¹¹⁹ Tyttöjen perustelut ammatin hyvistä puolista vastasivat sukupuolistereotypioita. He korostivat haluavansa olla työssään tekemisissä ihmisten kanssa, eräskin totesi, ettei siinä tarvinnut käyttää koneita. Yksi tyttö perusteli ammattivalintaansa sillä, että ”on hyvä huolehtia muista”. Myös toiset toivat esiin auttamisen ammatin hyvänä puolena. Maininnat kuvastivat uhrautuvaisuutta, muiden käytettäväksi asettautumista sekä omien tarpeiden ja halujen arvottamista toissijaisiksi.¹¹²⁰

Nuoret tytöt pääsivät perheisiin lastenhoitajiksi tai kotiapulaisiksi ilman koulutusta, etenkin jos heillä oli kokemusta nuorempien sisarustensa tai naapuruston pienokaisten huolehtimisesta ja kotitöissä auttamisesta. Kotitalouden- ja lastenhoitoon oli kuitenkin tarjolla myös opetusta, johon riitti kansakoulun päästötodistus. Edellä mainittua talouskouluopetusta antoi Helsingin kotitalousopettajaopisto ja Helsingin talouskoulu, joissa kurssit alkoivat kahdesti vuodessa. Maaseudulla toimi kotitalous- ja emäntäkouluja, joiden viidestä kuukaudesta yhteen vuoteen kestäneet kurssit sisälsivät talouskouluissa opettavien aineiden lisäksi opetusta puutarhanhoidossa ja kotieläinten hoidossa. Helsingin kaupungin Valmistavan tyttöjen ammattikoulun, myöhemmän Talous- ja ompelualan ammattikoulun, talousosasto antoi opetusta ruokataloudessa ja kodinhoidossa. Siellä näihin ”jokaisen naisen elämänsä varrella tarvitsevien taitojen” opetteluun kului kaksi vuotta.¹¹²¹

Pääkaupungissa oli tarjolla myös monia lyhyitä kursseja. Helsingissä kaupungin

1116 Wiherheimo, Alli: Toivon ja uskon työtä. Helsingin Kotitalousopettajaopisto 75-vuotias. *Kotiliesi* 2/1966.

1117 Kiuru 1958, 43; Mattlar 1954, 123–125.

1118 Esimerkiksi Jokela, Eila: Espoon malli. *Kotiliesi* 16/1966; Kiuru 1958, 43; Hiisiö & Luoma 1958, 72; Äidinpalkka. *Koti* 6/1961.

1119 Kansakoulutytöt 1950, numerot 2, 3, 15, 29, 42, 46, 49, 56, 70, 76, 77 ja 79; myös esimerkiksi kansakoulutyttö 1960, numero 30.

1120 Kansakoulutytöt 1950, numerot 49, 71 ja 77; kansakoulutyttö 1960, numero 10.

1121 Mattlar 1954, 41, 124–127 (lainaus sivulta 41); Laukia 2013, 193.

kotitalouslautakunta järjesti erittäin suosittuja ruoanlaitto-, pesu- ja käsityökurseja. Ne opastivat muun muassa uusien kodinkoneiden käyttämiseen, esimerkiksi vuoden 1964 kurssien nimiä olivat ”Vesipesu vaiko kemiallinen”, ”Pakastaminen kotioloissa” ja ”Käytännöllisiä ohjeita puhdistusaineitten käytössä”.¹¹²² Kalliolan vapaaopisto järjesti vuodesta 1966 alkaen toimessa jo oleville kotiapulaisille jatkokurseja. Myös ne olivat hyvin suosittuja, sillä pääosin 16–18-vuotiaat osallistujat toivoivat pääsevänsä tätä kautta vähän ”parempiin” ammatteihin.¹¹²³

Talousskoulu tai lyhyet kurssit eivät kuitenkaan yleensä auttaneet ammatillisesti eteenpäin. Pelkän kansakoulun käyneiden oli myös mahdollista käydä noin kaksivuotinen kotisisärikoulutus. Väestöliiton kotisisäriopisto Vuosaarella järjesti vuodesta 1945 lähtien koulutusta, joka sisälsi runsaasti perheissä tapahtunutta harjoittelua. Mannerheimin Lastensuojeluliitolla oli Kauniaisissa puolestaan kodinhoitajaopisto, jossa opetus kesti vajaan vuoden. Kotisisärien oli tarkoitus helpottaa kotien työvoimapulaa, ja koulutusta järjestämällä pyrittiin korostamaan ammattitaidon merkitystä myös kotitaloustyössä ja nostamaan kodeissa tehtävän työn arvostusta. Kotisisäriksi tai kodinhoitajiksi koulutettuneet saattoivat hakeutua yksityisperheiden lisäksi kunnallisen kodinhoitajan paikkoihin. Vuonna 1950 säädetty laki antoi vähävaraisille ja monilapsisille perheille mahdollisuuden saada apua kodinhoidossa, jos perheenemäntä ei esimerkiksi synnytyksen tai sairauden vuoksi siihen pystynyt. Kodinhoitajien apua tarvitsivat myös vanhukset. Valtio osallistui heidän palkkauskustannuksiinsa. Monet vähitellen rakentuvan hyvinvointivaltion uudet tehtävät työllistivät nimenomaan naisia.¹¹²⁴

Varsinaiseen lastenhoitajakoulutukseen pääsemiseksi tarvittiin käytännössä keski-koulutodistus tai opintoja emäntäkoulussa, kansanopistossa tai kotitalouskoulussa, vaikka virallinen pääsyaatimus olikin kansakoulun oppimäärä. Koulutukseen oli paljon pyrkijöitä, ja ammatinvalinnanohjaajat varoittelivat kovasta kilpailusta myös oppikoulutyttöjä.¹¹²⁵ Koulusuoritusten lisäksi pyrkimisessä sai etua vähintään puolen vuoden mittaisesta harjoittelusta. Mannerheimin Lastensuojeluliiton Lastenlinnat Helsingin Töölössä ja Kuopiossa vastasivat lastenhoitajien koulutuksesta.¹¹²⁶ Helsinkiläistyöt kävivät koulun ammatinvalinnanohjaustuntien yhteydessä usein muun muassa Lastenlinnassa tutustumiskäynnillä, ja muutamat tytöt totesivatkin tutustuneensa lastenhoitajan ammattiin opintoretellä.¹¹²⁷ Helsingissä koulutusta järjesti myös Folkhälsan sekä Suomen lastenhoitoyhdistys ylläpitämänsä Töölön lastenkodin ja -tarhan yhteydessä. Nuoret viittasivat tuntevansa myös nämä toimijat.¹¹²⁸

Lastenhoitajan koulutukseen saattoi pyrkiä vasta 18 vuotta täytettyään, joten kan-

1122 Esimerkiksi KHK 1954 osa 2, 224–225; KHK 1962 osa 2, 208–209; KHK 1964 osa 2, 226.

1123 Paananen 1970, 17–18.

1124 Mattlar 1954, 210–214; Oksanen & Kiviranta 1956, 114–115; laki kunnallisista kodinhoitajista, Ask. 272/1950; Pikkanen, Eeva-Maija: Kodinhoitajat joka kuntaan. *Kotiliesi* 18/1963.

1125 Esimerkiksi oppikoulutyöt 1960, numerot 27 ja 121.

1126 Mattlar 1954, 207–208; Oksanen & Kiviranta 1956, 128–129.

1127 Kansakoulutyöt 1950, numerot 29 ja 88; oppikoulutyöt 1960, numerot 26, 27, 34 ja 121.

1128 Oksanen & Kiviranta 1956, 128–129; kansakoulutyöt 1950, numerot 15, 56 ja 70; oppikoulutyöt 1950, numerot 7 ja 115; oppikoulutyöt 1960, numerot 45 ja 72.

sakoulutyöillä olisi ollut vähintään kaksi vuotta aikaa iltaoppikoulun käymiseen ja harjoittelun suorittamiseen ennen pyrkimistä. Harva kuitenkin innostui tästä: tällainen koulutuspolku näyttäytyi pitkänä, vaikeana ja epävarmana tytöille, joista monet halusivat nopeasti kiinni työntekoon. Moni alun perin lastenhoitajaksi halunneista tytöistä alkoikin epäillä suunnitelmaansa. Usea heistä arveli pestautuvansa kesäksi johonkin perheeseen lastenhoitajaksi ja menevänsä tämän jälkeen töihin jollekin muulle alalle.¹¹²⁹ Lastenhoitajan ensisijaisena ammattiaikeenaan alun perin maininneista vuoden 1960 neljästätoista kansakoulutyöstä vain yksi oli lukukauden päättyessä edelleen suunnitelmansa kannalla. Joku tuttava oli luvannut hankkia tälle paikan lastenseimeen, ja tyttö oli todennut ammatinvalinnanohjaajalle haluavansa työskennellä alalla – vaikka ei voisikaan saada koulutusta.¹¹³⁰ Myös lastenhoitaja-ammatin ohjauslomakkeessa maininneiden oppikoulutyttöjen mieli saattoi myöhemmin muuttua. Osa heistä sai lisää miettimisaikaa jatkamalla lukio-opintoihin, ja he pohdiskelivat lastenhoitajan ammatin rinnalla esimerkiksi opettajan tai sairaanhoitajan tehtäviä.¹¹³¹

Vaikka hoitaminen oli perinteisesti ollut naisten työtä ja alan työpaikkoja oli runsaasti tarjolla, tyttöjen vanhemmat eivät suhtautuneet lastenhoitajan ammattivalintaan kovin myönteisesti. Toisin kuin muiden ammattien kohdalla, monet lastenhoitajaksi tai kotiapulaiseksi aikoneiden vanhemmat suosittelivat tyttärelleen jotain toista ammattia. He pitivät jotain toista alaa parempana tai ainakin ehdottivat lastenhoidon ohella myös jotain muuta ammattia.¹¹³² Vuoden 1960 lomakkeissa vanhemmat joutuivat perustelevaan kantaansa. Tyttärensä lastenhoitaja- ja kotiapulaissuunnitelmaa tukeneet vanhemmat käyttivät kaikki ainoana perustelunaan sitä, että tämä itse oli kiinnostunut alasta ja piti lapsista. Myös tytöt käyttivät tätä perustelua hyvin yleisesti eivätkä välttämättä osanneet motivoida suunnitelmaansa millään muulla tavalla. Erään oppikoulutyttöön tullivirkailijäidini toteamus oli hyvin kuvaava: ”Toivon, että hän viimeistään ensi syksynä saisi harjoittelupaikan, jotta näkisi miellyttäväkö ala todella.”¹¹³³

Koulutukseen pääseminen edellytti työharjoittelua muiden alojen tapaan, ja perheet ajattelivat harjoittelun avaavan tyttöjen silmät ammatin arkeen ja saavan heidät

1129 Esimerkiksi kansakoulutyöt 1950, numerot 3, 15, 49, 76, 77; kansakoulutyöt 1960, numerot 20, 40, 68, 84.

1130 Kansakoulutyttö 1960, numero 30.

1131 Esimerkiksi oppikoulutyttö 1950, numero 115; oppikoulutyöt 1960, numerot 4, 72 ja 102.

1132 Lukumäärät ovat pieniä tilastolliselle vertailulle, mutta osuudet poikkesivat vanhempien suhtautumisesta muihin ammatteihin, joiden kohdalla oli poikkeuksellista, että vanhemmat olisivat suositelleet jotain muuta ammattia kuin sitä, johon heidän lapsensa ilmaisi kiinnostustaan. Lastenhoitajaksi tai kotiapulaiseksi aikoneiden tyttöjen kohdalla tämä sen sijaan oli yleistä: kuudentoista tällaisen vuoden 1950 kansakoululaisen kohdalla vanhemmista viisi ehdotti jotain muuta alaa, viisi samaa ammattia kuin tyttärensä, kaksi tätä ja lisäksi jotain toista ammattia, neljä ei ottanut ollenkaan kantaa. Vuoden 1960 neljästätoista kansakoulutyöstä viiden vanhemmat ehdottivat muuta alaa, kolmen vanhemmat tukivat tyttärensä suunnitelmaa, kolmen vanhemmat ehdottivat tyttären suunnitelmaa ja jotain muuta alaa ja niin ikään kolmen vanhemmat eivät ottaneet kantaa. Yhdeksän lastenhoitajaksi tai kotiapulaiseksi halunneen vuoden 1960 oppikoulutyttöön vanhemmista vain kahden vanhemmat kannattivat suunnitelmaa, viisi ehdotti jotain muuta alaa ja kaksi heistä ei ottanut kantaa.

1133 Oppikoulutyttö 1960, numero 27.

pohtimaan valintaa uudelleen. Vanhemmat tuntuivat ajattelevan ammatinvalintaa tässä mielessä tyttäriään pitkäjänteisemmin. Lastenhoitajan tai lähetin työ olivat pääasialliset vaihtoehdot, jotka kansakoulun päättäneelle 14–15-vuotiaalle, työhön halukkaalle tytölle olivat heti tarjolla. Lastenhoitajana tai kotiapulaisena toimiminen ei kuitenkaan yleensä osoittautunut pitkäkestoisesti tyydyttäväksi valinnaksi. Muualle kuin yksityisiin perheisiin oli vaikea päästä ilman koulutusta. 1950-luvun puolivälissä haastatelluista helsinkiläis-kotiapulaisista yli puolet mielti päätyneensä tai ajautuneensa ammattiin, koska heillä ei ollut ollut muitakaan vaihtoehtoja. Samassa tutkielmassa havaittiin, että lähes kaikki alle 25-vuotiaat kotiapulaiset toivoivat saavansa ammattiopetusta ja lähes neljänneksellä heistä toiveammattina oli lastenhoitaja. Yksikään alle 25-vuotiaista kotiapulaisista ei uskonut pysyvänsä kotiapulaisena koko elämänsä.¹¹³⁴ Suuresta suosiosta huolimatta lastenhoitajana työskentely oli suurimmalle osalle tytöistä vain väliaikaisratkaisu.

12.2 SISAR HENTO VALKOISEN IHANNE

Tyttöjen suosimista hoitoalan ammattiteista sairaanhoitajan ja terveyssisaren työt olivat koulutustasoltaan erityisen sopivia valintoja keskiluokkaisille, keskikoulun käyneille tytöille. Näiden ammattien suosio oli oppikoulutyttöjen joukossa korkeimmillaan heti sotien jälkeen: sairaanhoitaja oli ensisijainen ammattisuunnitelma kymmenesosalle keskikoulun keväällä 1950 päättäneistä tytöistä. Seuraavina vuosikymmeninä se sai kilpailijoiksi uusia ammatteja terveyden- ja sairaanhoidon alalta. Nimenomaisesti sairaanhoitajiksi halunneiden määrä pieneni, ja 1970-luvun taitteen otoksen oppikoulutyttöistä vain kaksi, mikä vastaa paria prosenttia, mainitsi tämän ammatin ensisijaisena suunnitelmaanaan. Jos mukaan sisällytetään myös lääkintävoimistelijoin tai lääkärin vastaanottoapulaisiksi halunneet, he muodostivat kuitenkin lähes kymmenesosan oppikoulutyttöistä. Samaan aikaan kun sairaanhoitajasuunnitelmat harvinaistuivat, lääkärin tai hammaslääkärin ammatit nostivat suosiotaan oppikoulutyttöjen keskuudessa. Niitä suunnitteli vain muutama prosentti vuosien 1950 ja 1960 otoksissa, mutta 1960-luvulla yhä useampi oppikoulutyttö alkoi nähdä nämä ammatit mahdollisina itselleen. Lääkäriksi pyrkivien osuus oli 1970-luvun vaihteen otoksessa seitsemisen prosenttia, mikä oli kaksi kertaa suurempi osuus edellisiin otosvuosiin verrattuna. Naisten osuus uusista lääketieteen opiskelijoista kasvoi vuoden 1950 reilusta neljänneksestä 1970-luvun puolivälin yli puoleen. Naislääkäreiden lukumäärä ja heidän osuutensa kaikista lääkäreistä olikin kasvanut Helsingissä 1960-luvulta lähtien.¹¹³⁵

Sairanhoitajan työn nähtiin soveltuvan erinomaisesti naisille. Koulutuksen kautta opittavien taitojen sekä vahvan ja terveen ruumiinrakenteen lisäksi työ vaati sopivaa luonnetta. Hoitajien tuli viihtyä palvelutehtävässä ihmisten parissa ja olla hyvin empatiakykyisiä. Heidän piti haluta auttaa ja hoivata. Työ oli kokonaisvaltaista sairaan

1134 Paasonen 1956, 67–68, 73–74.

1135 Lääketieteen opiskelijoiksi on tässä tilastoitu myös naisvaltainen farmasian koulutus. Nevala 1999, 112; Liite 4.

auttamista, joka vaati kärsivällisyyttä ja luotettavuutta.¹¹³⁶ Näitä ominaisuuksia voisi luonnehtia myös äidillisiksi. Naisille kaikkein sopivimpina nähdyt ammatit toteuttivat 1900-luvun vaihteessa voimistuneen yhteiskunnallisen äitiyden ideologiaa: naisten tehtävä oli perhepiirissä tapahtuvan lasten hoidon ja kasvatuksen lisäksi huolehtia muista myös yhteiskunnassa laajemmin. Vaikka kaikkien naisten ei katsottukaan automaattisesti soveltuvan hoitoalan työhön, siihen liitetyt ominaisuudet nostettiin kaikille naisille sopiviksi ihanteiksi.

Lääketieteellistä ja sairaanhoitotyötä tekevien ryhmä paisui 1950- ja 1960-luvuilla hoitotyötä tekevien määrän kasvaessa voimakkaasti. Vuoden 1950 väestölaskennan tietojen mukaan Helsingissä toimi 2 300 sairaanhoitajaa, terveysisarta ja kättilöä sekä 250 apuhoitajaa. Vuonna 1960 sairaanhoitajia oli 4 000, ja apuhoitajien määrä oli lähes kymmenkertaistunut 2 400 työntekijään.¹¹³⁷ Sairaanhoitajien joukko kasvoi 1960-luvun aikana vielä kuudellasadalla, ja apuhoitajia oli vuonna 1970 peräti 4 200. Molempien ammattien harjoittajat olivat naisia: vuonna 1970 Helsingissä toimi 17 miessairaanhoitajaa ja 19 miesapuhoidajaa. Sukupuolittuneisuudesta viestitti myös *terveysisaren* nimike. Osa alalle aikoneista tytöistä viittasi nimenomaan sairaan*hoitajattaren* ammattiin suunnitelmanaan, mutta tar-päätteen käyttö tässä yhteydessä harvinaistui 1950-luvulla (liite 4).

Hoitotyötä tekevien lukumäärässä tapahtunut jyrkkä kasvu liittyi sotien jälkeiseen hyvinvointivaltion perustan pystyttämiseen ja voimakkaaseen terveyspalvelujen instituutioiden rakentamiseen. Uuden sairaala- ja keskussairaala-verkoston synnyttäminen 1950- ja 1960-luvuilla ja seuraavalla vuosikymmenellä aloitettu terveyskeskusjärjestelmän perustaminen avasivat runsaasti uusia virkoja. Koulutuksen lisäämisestä¹¹³⁸ huolimatta muun muassa sairaanhoitajista oli pulaa, mitä pahensi se, että monet ammattiin kouluttautuneet siirtyivät avioiduttuaan kotirouviksi. Koko maassa sairaanhoitajan virkoja oli 1960-luvun alkupuolella täyttämättä lähes kymmenesosa, ja sairaalat joutuivat työntekijäpulan vuoksi sulkemaan osastoja. Vuorotyötä ja perhe-elämää oli hankala yhdistää, eikä palkkaus tyydyttänyt hoitajaksi opiskelleita. Eräissä kyselyssä todettiin sairaanhoitajien jäävän kotiin myös sen vuoksi, että heidän kohdallaan kotirouvan asema oli sairaanhoitajaa sosiaalisesti korkeampi. Kolme neljäsosaa kotirouvasairaanhoitajattarien aviomiehistä kuului ammattinsa puolesta korkeimpaan sosiaaliryhmään.¹¹³⁹

Sairaanhoitajat valmistuivat kolmivuotisista sairaanhoitajakouluista (vuodesta 1957 kaksi ja puoli vuotta). Alaa esittelevän lyhytelokuvan mukaan koulut odottivat ”suojiinsa nuoria, terveitä, älykkäitä ja sosiaalisesti ajattelevia naisia, jotka haluavat suorittaa

1136 Mattlar 1954, 198; Mäkipaasi, Jouko: Tuleeko sinusta sairaanhoitaja? *Koti* 3/1960; Venna 1971, 56–58; Terveitemme puolesta. MV-117, KAVI.

1137 Sairaanhoitajien lukumäärään sisältyvät myös koulutetut laitoslastenhoitajat ja sairaanhoitopilaat. Laitoslastenhoitajat oli muina vuosina tilastoitu erikseen, ja vuonna 1950 heitä oli 550, vuonna 1970 heidän määränsä oli 1050. Liite 4.

1138 Alan koulutustarjonnan lisäys Helsingissä oli huomattavasti vaatimattomampaa kuin panostukset räjähdyksmäisen voimakkaasti kasvaneeseen teknillisten oppilaitosten opetukseen. Liite 3.

1139 Rinne & Jauhiainen 1988, 150–153, 369; M.H.: Mistä johtuu sairaanhoitajien puute? *Kotiliesi* 2/1956; Väänänen, Marjatta: Miksi sairaanhoitajista on pulaa? *Kotiliesi* 1/1964; Jokela, Eila: Osasto on suljettu. *Kotiliesi* 20/1964; Tähdenvälejä. *Ammatinvalinta* 8/1962.

elämäntytönsä Suomen kotien parhaaksi”.¹¹⁴⁰ Periaatteessa esimerkiksi sairaanhoitaja- ja laitostenhoitajakoulutukseen saattoi vielä 1960-luvulla pyrkiä pelkän kansakoulun päästötodistuksella, mutta käytännössä hoitoalan oppilaitoksiin oli niin paljon hakijoita, että hyväksytyt olivat suorittaneet vähintään keskikoulun. Vuonna 1960 viidennes opiskelijaksi hyväksytyistä oli suorittanut ylioppilastutkinnon, ja vain muutamaa vuotta myöhemmin lähes puolet heistä oli ylioppilaita. Pääsy suosittuihin sairaanhoitajaopintoihin kansakoulupohjalta oli tullut käytännössä mahdottomaksi jo 1930-luvulla. Hyvän pohjakoulutuksen lisäksi sisäänpääsykarsinnassa sai pisteitä talouskoulun suorittamisesta ja sairaalassa suoritetusta työharjoittelusta. Myös kätilön ja mielisairaanhoitajan ammattiryhmissä tapahtui pohjakoulutusinflaatiota, ja yhä suurempi osa hyväksytyistä oli käynyt keskikoulun tai kirjoittanut ylioppilaaksi. Apuhoitajakoulutukseen pääsemiseen riitti sen sijaan koko tutkimusajanjakson pelkän oppivelvollisuuden suorittaminen. Se olikin ammatinvalinnanohjaajien antama vaihtoehto tulevaisuuttaan miettiville tytöille, jos näiden pohjakoulutus tai todistus ei antanut toiveita sairaanhoitajakoulutukseen pääsemisestä.¹¹⁴¹

Jatkosodan aikana aloitettu apuhoitajakoulutus vakiintui 1950-luvun alussa. Pääsyvaatimuksena vajaan vuoden mittaiselle kurssille oli kolmen kuukauden esiharjoittelu. Apuhoitajat auttoivat huomattavasti pidemmän koulutuksen saaneita sairaanhoitajia rutiiniluontoisissa tehtävissä. Monet työtehtävät olivat ammattiryhmillä samoja, mutta jälkimmäiset johtivat hoitoon liittynyttä työtä ja vastasivat sen kokonaisuudesta. Tämä aiheutti välillä rajankäyntiä ja ristiriitoja työpaikoilla, varsinkin kun erityisesti valtion sairaaloissa toimi myös sairaanhoitajaoppilaita.¹¹⁴²

Kansakoulupohjalta sairaanhoitajaksi ponnistamisen vaikeus ei estänyt oppivelvollisuuskoulua käyviä tyttöjä haaveilemasta tästä ammatista. Samaan tapaan kuin kansakoulupojat unelmoivat lentäjän ammatista, monet kansakoulutyöt mainitsivat 1970-luvun taitteessa sairaanhoitajan ammattina, johon he ryhtyisivät, jos mikään ei rajoittaisi heidän valintaansa. Varsinaisesti he kuitenkin suunnittelivat muun muassa apuhoitajan, konttoriapulaisen ja kylmäkön ammatteja sekä talousalaa.¹¹⁴³

Mikä oppikoulutyttöjä kiehtoi sairaanhoitoalan ammateissa etenkin tutkimusajanjakson alussa? Ne olivat sukupuolitapaisesti naisellisia, ja työmarkkinoilla vallitseva tilanne korosti ammatin soveltuvuutta keskiluokkaiselle uralle pyrkineelle tytölle. ”Sisar hento valkoiseen” liitetyt puhtauden, äidillisyyden, auttavaisuuden ja uhrautuvaisuuden ihanheet viehättivät nuoria tyttöjä vastaten ideaalista naiskuvaa. Psykologi suositteli erityisen lämpimästi sairaanhoitajan ammattia sellaiselle tytölle, joka oli testien perusteella arvioitu

1140 Terveytemme puolesta. MV-117, KAVI.

1141 Rinne & Jauhiainen 1988, 153–154; Mäkipaasi, Jouko: Onko mieli sairaanhoitajaksi? *Koti* 3/1962; Mäkipaasi, Jouko: Kolme ammattia tytöille: kätilö – laboratorioapulainen – röntgenapulainen. *Koti* 11/1962; Kysymyksiä ja vastauksia, *Kotiliesi* 2/1965; Väänänen, Marjatta: Miksi sairaanhoitajista on pulaa? *Kotiliesi* 1/1964; Kaarninen 1995, 205; kansakoulutyöt 1950, numerot 17, 25 ja 54; oppikoulutyttö 1960, numero 96; kansakoulutyttö 1968–71, numero 68.

1142 Ojala 1998, 66–76; Mattlar 1954, 204–205.

1143 Kansakoulutyöt 1968–71, numerot 60, 63, 136, 146, 179, 195 ja 210.

naiselliseksi ja eläytyväksi.¹¹⁴⁴ Ammattiin liittynyt ihanteellisuus näkyi myös sairaanhoitajaksi valmistumisen yhteydessä ”Jumalan ja tämän toveripiiriin edessä” vannotussa juhlallisessa valassa.¹¹⁴⁵

Toisten tarpeisiin vastaaminen sai hoitotyöntekijän kokemaan itsensä korvaamattoman tärkeäksi. Myös sota-ajan koettelemukset saattoivat vaikuttaa nuorten tyttöjen toiveisiin pian sen jälkeen. Koulutetut sairaanhoitajat ja näiden apuna toimineet lotat olivat olleet välttämättömiä haavoittuneiden ja esimerkiksi pommituksissa loukkaantuneiden hoidossa. Äidillisen hoivaajan roolissa naiset olivat isänmaalleen hyödyksi pysytellen kuitenkin naisille sopivaksi katsotulla toiminta-alueella. 1940-luvun tyttökirjallisuudessa yleisin aihe oli kasvukertomus pikkulotasta oikean lotan veroiseksi. Poikakirjat korostivat toiminnallisuutta ja urheutta, kun taas tytöille suunnattu kirjallisuus nosti ihanteiksi palveluhalukkuuden ja mukautumisen muiden odotuksiin nurkumatta.¹¹⁴⁶ Jotkut psykologit näkivät sopeutuvaisuuden tyttöjen luontaisena piirteenä. Hoitoalalle halunneet tytöt perustelivat toivettaan sillä, että halusivat olla läheisissä tekemisissä muiden ihmisten kanssa ja auttaa heitä. Joillekuille oli selvää myös tarkempi suuntautuminen: erityisesti lasten sairaanhoitajana toimiminen kiinnosti nuoria tyttöjä.¹¹⁴⁷

Tyttöjen käsitys ihannoimastaan ammatista ei välttämättä ollut kovin realistinen. Monet 1950- ja 1960-luvun suositut nuortenkirjat, kuten Helen D. Boylstonin Helena- ja Helen Wellsin Ursula-sarjat kuvasivat sairaanhoitajan ammattia. Molempien yhdysvaltalaiskirjailijoiden moniosaiset sarjat alkoivat kuvauksella nuoren tytön sairaanhoitajaopinnoista edeten sairaalatyöskentelyn kuvaukseen. Kirjasarjoissa korostui päähenkilöiden voimakas kutsumus ammattiin, mutta juonenkäännteet ja teosten viehätys perustuivat myös lääkäreiden kanssa vaihdettuihin katseisiin ja jännitteeseen, joka vallitsi toisiinsa mahdollisesti ihastuneiden sairaanhoitajattaren ja nuoren lääkärin välillä. Kirjat kuvasivat avioliiton ja työnteon yhdistämisen ongelmallisena. Sairaanhoitajana toimiminen oli ikään kuin harjoittelua perheellistymistä varten, ja avioitumisen jälkeen hoivavietin saattoi suunnata lapsista ja puolisosta huolehtimiseen ja hellimiseen.¹¹⁴⁸ Tytöt harrastivat lukemista enemmän kuin pojat, ja 1960- ja 1970-luvulla varttuneille 14–15-vuotiaille kansakoulu- ja oppikoulutyttöille mieluisinta kirjallisuutta olivat rakkausromaanit.¹¹⁴⁹

Sairaanhoitajan tuli antautua työhönsä kokonaisvaltaisesti. Hän asettui potilaiden käytettäväksi sekä varsinaisilta hoitotaidoiltaan että mieleltään. Ammatinvalinnanoppikirjat varoittivatkin nuoria tyttöjä siitä, että työ oli fyysisesti raskasta ja jatkuva sairauden kohtaaminen vaati ”valoisaa ja elämänmyönteistä mielenlaatua sekä tasapainoista persoonallisuutta”.¹¹⁵⁰ Nuoret rakensivat odotuksiaan muun muassa kirjoista ja elokuvista imemiensä vaikutteiden avulla. Heidän haaveisiinsa saattoi liittyä kärsimättömyyttä

1144 Oppikoulutyttö 1950, numero 20.

1145 Terveytämme puolesta. MV-117, KAVI.

1146 Tepora 2011, 126–128.

1147 Puera: tyttö vai poika? Tarkastelemme pikkulasten eroja. *Koti* 6/1955; esimerkiksi oppikoulutytöt 1950, numerot 7, 15 ja 117; kansakoulutyttö 1968–71, numero 68.

1148 Ruuska 2000, 22–25, 62–63.

1149 Lehtonen & Saarinen 1976, 189, 191, 193.

1150 Venna 1971, 60; myös Matllar 1954, 198.

siitä, että he eivät vielä olleet aikuisia. Koululaisen elämä tuntui tylsältä ja arkipäiväiseltä verrattuna jännittävältä ja vaihtelevalta vaikuttavaan ammattiin. Esimerkiksi sairaanhoitajan ammatin vaatimukset saattoivat saada nuoret tytöt pohtimaan valmiuksiaan ja kyseenalaistamaan suunnitelmiaan, mutta myös pitämään entistä itsepintaisemmin kiinni haaveestaan.¹¹⁵¹

Sukupuoliroolikeskustelun leimahdettua ja demokratiavaatimusten yleistyttyä yhteiskunnan kaikissa organisaatioissa myös sairaaloiden tiukkaa hierarkiaa alettiin 1960-luvun lopulla vähitellen kyseenalaistaa: oliko tarkoituksenmukaista, että ylihoitajat toimivat lähinnä ylilääkäreiden henkilökohtaisina assistentteina? Samalla sairaanhoitajat potivat omanlaista identiteettikriisiä. Ylilääkärit ja -hoitajat pitivät edelleen hoitajien persoonallisuutta ja luonnetta muita ominaisuuksia tärkeämpinä, ja erityisesti edelliset antoivat opinnoissa menestymiselle huomattavasti vähemmän painoarvoa. Olisiko sairaanhoitajan edelleen oltava ”tunneperäinen, hoitava, potilasta emotionaalisesti tukeva äitityyppi”, vai voisiko hän olla ”asemaansa painottava ammattihenkilö” tai ”arkisen materialistisesti työn viihtyvyyšnäkökohtiin suuntautuva työntekijä”?¹¹⁵²

Sairanhoitajan ammatti jäi osalle tytöistä vain ohimeneväksi pilvilinnaksi, ja he itsekkin tiedostivat, että se oli ”sellainen, josta kaikki haaveilevat 14-vuotiaina”.¹¹⁵³ Ammattiunelman yleisyys saattoi myös olla itseään ruokkiva kehä. Ammatti oli julkisuudessa paljon esillä, ja sen työnkuva oli helposti hahmotettavissa. Nuorten suunnitelmiin vaikutti myös se, mitä heidän ystävänsä aikoivat. Sairanhoitajasuunnitelma oli tästä syystä helppo nimitä. Joillekin tytöille saattoi merkitystä olla myös sillä, että koulutuksessa opittavia taitoja voisi soveltaa lisäksi kotiäitinä. Sairanhoitajan ammatin yhteyttä kodin- ja lastenhoitoon kuvasi myös talouskoulun käyneiden suosiminen oppilaitosten sisäänotossa.¹¹⁵⁴

12.3 KASVATUSTYÖTÄ OPETTAJANA

Sairanhoitajan ohella opettaja oli klassinen tyttökirjojen päähenkilön ammatti, johon esimerkiksi kanadalaiskirjailija L. M. Montgomeryn suositun Anna-sarjan sankaritar ryhtyi.¹¹⁵⁵ Opettaja rinnastuu lasten- ja sairaanhoitajaan, sillä siihen kuuluva kasvatustehtävä sekä lasten ja nuorten parissa toimiminen tekivät siitä naisille erityisen sopivaksi katsotun

1151 Eskola & Marttila 1994a, etenkin 175–176, 234–235, 242–243, 264 ja 271; Ruuska 2000, 25; Wilenius, Mirja: Edessä uran valinta. *Kotiliesi* 10/1959.

1152 Aaltonen, Leea: Sairanhoitaja – eräs muuttuva ammattirooli sairaalan byrokraattisessa ongelmakentässä. *AmmatINVALINTA* 7/1970, 10–12.

1153 Eskola & Marttila 1994a, 175–176.

1154 Mattlar 1954, 198. Myös 1960-luvulla julkaistussa inhimillistä pääomaa käsittelevässä taloustieteellisessä tutkimuksessa viitattiin naisten pyrkivän mielellään sijoittamaan sellaisiin tietoihin ja taitoihin, jotka olivat hyödyllisiä monella eri elämän osa-alueella – tässä tapauksessa työelämässä ja kodin hengettärinä. Becker 1962, 38–39.

1155 Vuosisadan alkuun sijoittuvan Anna-sarjan kuusi ensimmäisenä ilmestynyttä osaa suomennettiin 1920-luvulla. Kirjasarjan juonenkäänteisiin kuului, että Anna jäi pois töistä avioiduttuaan ja muutettuaan lääkärimiehensä työn takia uudelle paikkakunnalle.

ammatin. Lastentarhanopettajan ammatilla oli myös läheinen yhtymäkohta lastenhoitajan työhön. Ammatinvalinnanoppikirjojen mukaan opettajan työ vaati hoitoalojen tapaan todellista kiintymystä ihmisiin ja halua muodostaa näihin läheinen ja henkilökohtainen suhde. Kirjat luonnehtivat etenkin kansakoulunopettajan tehtävää kutsumusammattiksi, joka vaati kokonaisvaltaista omistautumista.¹¹⁵⁶

Opettajan ja sairaanhoitajan töitä yhdisti myös oppikoulutyttöjen kiinnostus. Opettajuus oli heidän suosituin ammattiryhmänsä: vuonna 1950 yli viidenneksellä heistä ensisijainen ammattisuunnitelma kuului tähän, ja vuoden 1960 otoksessa näin oli peräti neljänneksellä. Opettaja-ammattien suosio näyttäisi kuitenkin romahtaneen 1960-luvulla, sillä viimeisen otoksen oppikoulutyttöistä alle kymmenesosa viittasi opettajaan ensisijaisena suunnitelmanaan. Heidän lisäksi myös jotkut oppikoulupojat ja kansakoulutyöt suunnittelivat opettajaksi ryhtymistä. Näissä ryhmissä suosio oli kuitenkin hyvin vaatimatonta verrattuna oppikoulutyttöjen ryhmään: esimerkiksi oppikoulupojista vain kuusi prosenttia suunnitteli opettaja-ammattia vuonna 1960, kun sen suosio oli tässä ryhmässä korkeimmillaan.¹¹⁵⁷

Tilastoinnissa opetusalaan kuuluvaan työhön¹¹⁵⁸ sisältyivät kaikenikäisten lasten ja nuorten kasvattajat ja opettajat. Ryhmään kuuluivat lastentarhanopettajat, kansakoulunopettajat – joihin viitattiin yleensä pelkkinä ”opettajina” – sekä oppikoulun- ja niin sanottujen harjoitusaineiden opettajat. Lisäksi ryhmä käsitti kansalais- ja ammattikoulujen ammattiaineiden opettajat, mutta yksikään otoksiini kuuluvista nuorista ei suunnitellut näitä ammatteja. Koulutuksen voimakas laajeneminen ja suurten ikäluokkien kouluttamistarve lisäsivät opetuslalla työskentelevien määrää hyvin nopeasti. Vuonna 1950 Helsingissä alalla työskenteli 3 600 henkilöä ja kymmenen vuotta myöhemmin 5 200. Vuonna 1970 opetuslalla työskenteli jo 7 200 henkilöä, eli heidän määränsä oli kaksinkertaistunut tarkasteluajanjaksona (liite 4).

Opetustyön ammatteihin sisältyivät yllämainittujen lisäksi tilastoinnissa myös yliopistojen ja korkeakoulujen opettajat, rehtorit sekä koulutuspäälliköt. Sotien jälkeisinä vuosikymmeninä Helsingissä oppikoulun- sekä yliopistojen ja korkeakoulujen opettajien lukumäärät kasvoivat suhteellisesti eniten. Pelkästään 1950-luvun aikana ensin mainittujen määrä yli kaksinkertaistui ja jälkimmäisten lisääntyi yli kolminkertaiseksi. Koulutuksen pitenemistä ja laajenemista kuvasi se, että kun vuonna 1950 yliopistossa tai korkeakoulussa opettavia oli alle neljännes kansakoulunopettajien määrästä, vuonna 1970 heitä oli yhtä paljon (liite 4).

Nuorten toiveet eivät kuitenkaan ensisijaisesti kohdistuneet pitkää teoreettista koulutusta vaativiin opetustehtäviin. Yleisimmin mainittu suunnitelma oli ryhtyä kansakoulunopettajaksi, ja toiseksi eniten mainintoja keräsi lastentarhanopettajan ammatti. Joissakin

1156 Mattlar 1954, 221; Mattlar 1953, 53–54; Susi 1972, 41–42. Katso myös Rinne 1986, 59.

1157 Vuoden 1960 otoksessa opettajiksi aikoneista oppikoulupojista kolme suunnitteli voimistelun-, kaksi kansakoulun- ja yksi oppikoulun opettajan työtä. Kansakoulutyttöjen otoksissa opettaja-ammattit keräsivät vain yksittäisiä mainintoja. Vuoden 1950 otoksessa heistä yksi suunnitteli ensisijaisesti kansakoulun- ja yksi lastentarhanopettajan ammattia, vuoden 1960 otoksen kansakoulutyttöistä kaksi suunnitteli kotitalous- ja yksi lastentarhanopettajan ammattia.

1158 Ammattirakenneluokituksen ryhmä 05. Liite 4.

työissä molemmat ammatit herättivät kiinnostusta.¹¹⁵⁹ Aikeita yhdisti halu työskennellä kasvatustehtävissä lasten parissa. Oppikoulutyöt saattoivat perustella kiinnostustaan yhtä suoraviivaisesti kuin kansakoulutyöt kuvasivat lastenhoitajasuunnitelmaansa: he pitivät lapsista.¹¹⁶⁰ Toinen mahdollinen motivaationlähde opettajuuteen kumpusi mielenkiinnosta jotain tiettyä kouluainetta kohtaan. Esimerkiksi liikunnasta innostuneet halusivat voimistelun- ja urheilunopettajiksi, käsitöistä pitäneet niitä opettamaan ja ruuanlaitosta kiinnostuneet talousopettajiksi. Tällainen kiinnostus suuntautui lähinnä niin sanottuihin harjoitusaineisiin. Ensisijaisesti oppikouluun jonkin lukuaineen opettajaksi halunneita oli koko aineistossa vain kolme nuorta.¹¹⁶¹

Opetusalalla työskennelleistä lähes neljä kymmenestä oli miehiä vuosina 1950–1970. Opettajien sukupuolijakauma ja ammattien nauttima arvostus kuitenkin vaihtelivat huomattavasti koulutusasteesta riippuen: mitä vanhempia opetuksen kohteet olivat, sitä suurempi osa opettajista oli miehiä ja sitä korkeampaa arvostusta he nauttivat. Ensimmäinen miespuolinen lastentarhanopettaja valmistui vuonna 1970; häntä ennen koulutukseen oli hyväksytty vain naisia. Lastentarhanopettajien määrä kasvoi selvästi jo 1960-luvun aikana, mutta vuonna 1973 säädetyn lasten päivähoitolain toimeenpaneminen kasvatti heidän määräänsä reilusta viidestäsadasta (1970) yhdeksäänsataan (1980). Päivähoidon järjestäminen perinteistä lastensuojelutoimintaa laajemmin liittyi läheisesti perheellisten naisten ansiotyön lisääntymiseen kahdellakin tapaa. Yhtäältä hoidon laajentamisen tarve oli syntynyt naisten palkkatyön yleistymisen myötä: ”ansioäitien” lapset tarvitsivat hoitopaikan vanhempien työpäivän ajaksi. Toisaalta varhaiskasvatuksen työvoiman kysyntä kohdistui naisiin, joille lastenhoito oli perinteisesti kuulunut. Hyvinvointivaltion rakentaminen sekä loi erityisesti naisille sopiviksi katsottuja paikkoja että mahdollisti naisten työssäkäynnin.¹¹⁶²

Lastentarhanopettajien tuli olla suorastaan ylitsevuotavan äidillisiä sekä halukkaita ja kykeneviä läheisten ihmissuhteiden solmimiseen.¹¹⁶³ Eräälle tytölle ammattia ei suositeltu sen vuoksi, että ammatinvalintapsykologi oli todennut, ettei hänellä ollut ”todellista lämpöä ja empatiaa vain pikemmin dominanssia” ja ”ohjattava identifioi itsensä äidiksi, mutta hänen kontaktikykynsä liike-elämän tapaan pinnallisia (isä ekonomi)”.¹¹⁶⁴ Lastentarhanopettajan ammatti oli hyvin suosittu oppikoulutyttöjen keskuudessa. Esimerkiksi vuoden 1960 otoksessa heistä kaikista lähes kymmenesosa mainitsi tämän ensisijaiseksi suunnitelmakseen, mikä vastasi kolmasosaa opetuslalle aikoneista oppikoulutyttöistä.

1159 Esimerkiksi oppikoulutyöt 1960, numerot 45, 75 ja 76; oppikoulutyttö 1968–71, numero 230.

1160 Oppikoulutyöt 1960, numerot 12, 45, 61, 62, 66 ja 75.

1161 Oppikoulutyttö 1950, numero 32; oppikoulupoika 1960, numero 63; oppikoulutyttö 1960, numero 41.

1162 Liite 4; Rinne & Jauhiainen 1988, 162–163. Lastentarhanopettajien ei ollut helppo yhdistää yhteiskunnallista äitiyttä ja perheellistymistä. Opettajiksi opiskelevien kihlautumista ei pidetty suotavana, ja esimerkiksi 1960-luvun alussa eräs opiskelija anoi Ebeneserin lastentarhaseminaarin johdolta lupaa naimisiinmenoon. Perheellistymisen jälkeen myös lastentarhanopettajat jäivät yleensä pois ansiotyöstä. Meretniemi 2015, 167, 170.

1163 Katso lisää Meretniemi 2015, erityisesti 160–161, 165–166, 168.

1164 Oppikoulutyttö 1968–71, numero 17.

Kansakoulunopettajat muodostivat opetuslalla työskennelleiden joukossa suurimman yksittäisen ammattiryhmän. Kahta ensimmäistä vuosiluokkaa opettaviksi alakoulunopettajiksi nähtiin sopivina ainoastaan naiset.¹¹⁶⁵ Kaiken kaikkiaan kansakoulunopettajista oli miehiä 1950- ja 1960-lukujen Helsingissä lähes kolme kymmenestä, mutta ammattia ensisijaisesti suunnitelleet nuoret olivat lähinnä tyttöjä. Peräti kymmenesosa kaikista oppikoulutyttöistä suunnitteli vuonna 1950 kansakoulunopettajaksi ryhtymistä, ja osuus oli lähes yhtä korkea myös kymmenen vuotta myöhemässä otoksessa. Oppikoulutyttöjen ammattisuunnitelmavalikoiman laajentuessa 1960-luvun aikana opettaja-aikeet harvinaistuivat: myöhäisimmän otoksen yli sadasta oppikoulutyöstä vain kaksi halusi kansakoulunopettajaksi.

Opettajien koulutus oli hajallaan eri oppilaitoksissa ja esimerkiksi kansakoulunopettajaksi opiskelevilla oli hyvin erilaisia pohjakoulutuksia. Lastentarhanopettajat saivat Helsingissä koulutuksensa Ebeneserkodin lastentarhaseminaarissa, ja myös Jyväskylässä ja Tampereella järjestettiin koulutusta. Sisäänpääsyaatimuksina kaksivuotiseen lastentarhaseminaariin oli keskikoulutodistus ja kolmen kuukauden työharjoittelu. Seminaariin pyrki paljon ylioppilaita, joten kilpailu opiskelupaikoista oli kovaa. Vain noin kymmenesosa pyrkijöistä sai 1950-luvun ja 1960-luvun lopulla paikan.¹¹⁶⁶

Kansakoulunopettajaksi saattoi valmistua kahdella tapaa. Helsingissä, Turussa, Oulussa ja Jyväskylässä ammattiin opiskeltiin korkeakoulussa,¹¹⁶⁷ ja toinen vaihtoehto oli käydä opettajaseminaari. Suomenkielisiä seminaareja toimi yhdeksällä paikkakunnalla ja ruotsinkielisiä kahdella. Ne olivat 1920-luvulta lähtien alkaneet muuttua keskikoulupohjaisiksi, ja vuonna 1958 säädetyssä seminaarilaissa ne muuttuivat lopullisesti keskikoulupohjaisiksi. Tämän jälkeen pelkän kansakoulun käyneen oli mahdollista päästä seminaariin kaksivuotisen esikoulutuksen kautta. Seminaari oli keskikoulupohjaisena nelivuotinen, kansakoulupohjaisena se kesti viisi vuotta. Korkeakouluopinnot vaativat aina ylioppilastutkinnon, mutta itse koulutus kesti vain kaksi vuotta. Vuosina 1948–58 ylioppilaita valmistui opettajiksi opettajapulana lääkitsemiseksi järjestetyillä tätäkin lyhemmillä kursseilla.¹¹⁶⁸

Keskustelu siitä, oliko opillinen sivistys vai henkilökohtainen kutsumus tärkeämpää opettajan ammatissa, juonsi juurensa vähintään 1930-luvulta. Opettajaksi halunneita keskikoulun suorittaneita ja ylioppilaita oli joka tapauksessa yhä enemmän, ja ponnistaminen kansakoulupohjalta opettajaksi kävi vähitellen vaikeammaksi. Opettajaksi opiskelevien joukossa perhetaustaltaan ylä- ja keskiluokkaisten osuudet kasvoivat 1950- ja

1165 Alakouluissa työskenteli koko maassa 28 miesopettajaa vuonna 1955, jolloin heidän osuutensa oli korkeimmillaan. Tämä oli 0,6 % kaikista alakoulunopettajista. Valtakunnallisesti alakoulunopettajien määrä ja osuus kaikista kansakoulunopettajista oli ollut korkeimmillaan vuonna 1945. Vuodesta 1955 lähtien heidän määränsä alkoi pienentyä nopeasti. Rinne 1986, 56–57, 67.

1166 Rinne & Jauhiainen 1988, 251–252; Kysymyksiä ja vastauksia, *Kotiliesi* 22/1965; Kysymyksiä ja vastauksia, *Kotiliesi* 6/1970; Mäkipaasi, Jouko: Ahtaat työmarkkinat. *Koti* 6/1959.

1167 Jyväskylän seminaari muutettiin vuonna 1934 kasvatusopilliseksi korkeakouluksi, jossa annettiin myös erityisopettajakoulutusta lähinnä kansakoulun apukoulun ja tarkkailuluokkien opettajia ajatellen. Väliaikaiset opettajakorkeakoulut perustettiin Helsinkiin vuonna 1947, Turkuun 1949 ja Ouluun 1953. Näistä viimeksi mainittu vakinaistettiin vuoden 1957 alusta. Opettajanvalmistustoimikunnan mietintö. KM 1967: A 2, 10.

1168 Opettajanvalmistustoimikunnan mietintö. KM 1967: A 2, 9–10.

1960-lukujen aikana, mikä liittyi myös ammattirakenteen muutoksiin. Kutsumustyöksi mielletty opettajuus oli muuttumassa palkkatyöksi ja ammatiksi muiden joukossa.¹¹⁶⁹

Esimerkiksi vuonna 1950 eräs koulussa erinomaisesti menestynyt kansakoulutyttö kyseli mahdollisuuksista päästä koulutukseen ilman keskikoulutodistusta. Ammatinvalinnanohjaaja rohkaisi tyttöä jatko-opintoihin, ja he pohtivat yhdessä, miten tytön kannattaisi käyttää seuraavat kolme vuotta ennen kuin seminaariin pyrkiminen olisi iän puolesta mahdollista.¹¹⁷⁰ Koulutodistuksen lisäksi pääsytutkinnossa kiinnitettiin erityistä huomiota laulutaitoon, ja jotkut nuoret olivat huolestuneita siitä, riittäisikö heidän musikaalisuutensa lastentarhan- tai kansakoulunopettajan ammatissa.¹¹⁷¹

Niin sanottujen harjoitusaineiden opettajien koulutuksessa painottuivat yleensä enemmän taidolliset kuin pedagogiset valmiudet, mutta monien näitä valmistaneiden oppilaitosten pääsyaatimuksiin kuului 1950-luvulla keskikoulusuoritus. Seuraavalla vuosikymmenellä sen käyneidenkin alkoi olla hankala päästä suosituille aloille.¹¹⁷² Voimistelunopettaja oli oppikoulupoikien suosikkiammatti opetusallalla. Tällaisten poikien – ja ammatista kiinnostuneiden tyttöjen – lempikouluaineisiin kuului voimistelu ja urheilu, ja he harrastivat myös vapaa-ajallaan liikuntaa ohjatuksi. Sattumaa tai ei, lähes kaikki voimistelunopettajaksi halunneet pojat mainitsivat konttoristin työn sellaisena ammattina, jota eivät missään nimessä haluaisi itselleen. Tarkkuutta ja huolellisuutta vaatineiden, hyvin rutiininomaisten tehtävien suorittaminen paikallaan istuen lienee poikien mielissä ollut täysin vastakohtainen liikunnan parissa toimimiselle.¹¹⁷³ Voimistelunopettajia koulutti Helsingin yliopiston voimistelulaitos ja vuodesta 1963 lähtien myös Jyväskylän kasvatustieteellinen korkeakoulu (1966– Jyväskylän yliopisto).

Piirustuksenopettajat valmistuivat Taideteollisesta oppilaitoksesta ja musiikinopettajat Sibelius-Akatemiasta. Nämä eivät kuitenkaan kiehtoneet nuoria läheskään yhtä paljon kuin kuvataide ja musiikki muuten ammatteina.¹¹⁷⁴ Näitä suosituimpi suunnitelma tyttöjen keskuudessa oli talousopettaja, liittyihän se tiiviisti naisten valta-alueen, kodin piiriin. Eräät vanhemmat toivoivat tyttärestään kotitalousopettajaa, koska katsoivat sen olevan ”naiselle hyvin sopiva ammatti”.¹¹⁷⁵ Kansakoulun päästötodistus ei kuitenkaan riittänyt suosituille alalle. Kotitalousopettajia valmistui muun muassa Helsingin kotitalousopettajaopistosta ja ruotsinkielisestä Porvoon maalaiskunnassa toimineesta Högvalla seminarium i huslig ekonomi -oppilaitoksesta. Näihin vaadittiin 1950-luvun puolivälissä keskikoulutodistuksen lisäksi lukukauden kestäneen talouskoulun suorittamista ja lähes vuoden harjoittelua vieraassa kotitaloudessa. Kymmenen vuotta myöhemmin keskikoulupohjalta saattoi pyrkiä Savonlinnan seminaarin kotitalousopettajaosastolle, mutta Helsingissä pääsyaatimuksiin kuului talouskoulun lisäksi ylioppilastutkinto. Alalle riitti

1169 Rinne & Jauhiainen 1988, 219–220, 226–227; Rinne 1989, 108–111, 117, 194–197. Kansakoulunopettajien pohjakoulutustason muutoksesta, katso Rinne 1989, 130–133.

1170 Kansakoulutyttö 1950, numero 63.

1171 Mattlar 1954, 221–222; esimerkiksi oppikoulutyttö 1950, numero 33.

1172 Kysymyksiä ja vastauksia, *Kotiliesi* 9/1966.

1173 Oppikoulupoika 1950, numero 106; oppikoulupojat 1960, numerot 1 ja 117.

1174 Taidealoja suunnitelleista nuorista katso luku 15.3.

1175 Kansakoulutyttö 1960, numero 97.

niin paljon halukkaita, että vain neljännes pyrkijöistä sai opiskelupaikan.¹¹⁷⁶

Myös käsityönopettajan tointa pidettiin hyvin sopivana ammattina naisille. Samalla tapaa kuin voimistelunopettajiksi aikoneet pojat ja tytöt harrastivat vapaa-ajallaan liikuntaa, käsityönopettajan ammattia suunnitelleet tytöt korostivat harrastavansa käsitöitä ja pitävänsä erityisesti tästä kouluaineesta.¹¹⁷⁷ Tyttöjen käsityönopettajia valmistui Helsingin käsityönopettajaopistosta ja Hämeenlinnassa toimineesta Fredrika Wetterhoffin kotiteollisuusopettajaopistosta sekä ruotsinkielisistä oppilaitoksista Turussa ja Tammisaaressa. Poikien käsityönopettajat saivat oppinsa Lahden kotiteollisuusopettajaopistossa tai Rauman seminaarissa.¹¹⁷⁸ Käsityötaitojen erottelu ja opettajankoulutuksen jako eri oppilaitoksiin korosti tyttöjen ja poikien lahjakkuusprofiilien välillä nähtyjä eroja.

Nuorten vanhemmat suhtautuivat lastensa opettajasuunnitelmiin pääsääntöisesti erittäin myönteisesti. Yleensä vanhemmat olivat keskenään yksimielisiä siitä, mihin ammattiin heidän lapsensa tulisi suunnata. Muutamien opettajaksi aikoneiden isät ja äidit antoivat kuitenkin molemmat oman ehdotuksensa. Tällöin opetusala suositellut oli aina äiti, kun taas isä ehdotti jälkikasvulleen esimerkiksi rakennusmestarin, optikon, lääkärin tai arkkitehdin ammattia.¹¹⁷⁹ Vanhemmat arvioivat ammattien sopivuutta jälkeläisilleen omasta näkökulmastaan ja kiinnittivät erityistä huomiota niissä piirteisiin, jotka heille itselleen olivat tärkeitä. Opettaja oli läheisessä vuorovaikutuksessa muihin ja työskenteli nimenomaan lasten kanssa. Ammattisuosituksensa perusteluissa vanhemmat nojautuivat lähinnä nuoren omaan kiinnostukseen ja ominaisuuksiin. Samoin kuin lastenhoitajaksi halunneiden tyttöjen kohdalla, vanhemmat kertoivat lastentarhanopettajan työtä suunnitelleiden tyttärensä pitävän lapsista. Harjoitusaineita opettamaan aikoneiden nuorten vanhemmat korostivat lastensa sopivuutta ja taipumuksia, kuten urheilu- ja voimistelu-suorituksia. Erään kansakoulunopettajaksi halunneen tytön vanhempi totesi tyttärensä sopivuudesta, että tällä on ”synnynnäinen kyky ohjata ja määrätä”.¹¹⁸⁰

Yleisesti ottaen vanhempien lähestymistapa lastensa ammatinvalintaan riippui nuoren sukupuolesta. Tytärten kohdalla oli tavallista, että he korostivat nuoreen itseensä liittyneitä ominaisuuksia, kun taas poikien kohdalla vanhemmat arvioivat myös suosittelemansa ammatin eri puolia. Kuitenkin opettaja-ammattien kohdalla sama nuoren omilla ominaisuuksilla perustelu koski sekä tyttöjen että poikien vanhempia. Vain yhden tytön vanhemmat tekivät asiassa poikkeuksen. Eräs oppikoulutyttö halusi itse sairaanhoitajaksi tai matkailualalle, esimerkiksi matkatoimistoon töihin. Hänen ilmavoimien lentäjänä työskennellyt isänsä olisi halunnut tyttärestään arkkitehdin tai valtiotieteen maisterin, ja äiti näki opettajan parhaimpana vaihtoehtona. Perusteluina äiti totesi, että ”opetustyö on mielenkiintoista ja kehittävää (joskin paljon vaativaa). Lisäksi pitkät kesä- ja talvilomat

1176 Oksanen & Kiviranta 1956, 116–117; Kysymyksiä ja vastauksia. *Kotiliesi* 21/1964; Wiherheimo, Alli: Toivon ja uskon työtä. Helsingin Kotitalousopettajaopisto 75-vuotias. *Kotiliesi* 2/1966.

1177 Oppikoulutyttö 1950, numero 6; oppikoulutyöt 1960, numerot 89 ja 116; oppikoulutyöt 1968–71, numerot 94 ja 110.

1178 Opettajanvalmistustoimikunnan mietintö. KM 1967: A 2, 10–11.

1179 Oppikoulupojat 1950, numerot 21 ja 46; oppikoulutyttö 1950, numero 32; oppikoulutyttö 1960, numero 110.

1180 Oppikoulutyttö 1960, numero 23.

(matkoja ym.)” Pian 16 vuotta täyttävä tyttö olisi muuten jatkanut opintoja lukiossa, mutta matematiikka ei sujunut lainkaan. Matkustus oli tämän vanhempiensa ainokaisen suunnitelmissa kaikkein keskeisimmällä sijalla. Haastattelussa hän totesi haluavansa varakkaan aviomiehen, jotta voisi matkustaa. Vanhemmat suunnittelivat, että tytär menisi keskikoulun jälkeen ensin ulkomaille parantamaan kielitaitoaan, ja tämän jälkeen ”isän suhteilla matka- tai lentotoimistoon harjoittelijaksi”.¹¹⁸¹

Eräs kansakoululaisille suunnattu ammatinvalinnanoppikirja muistutti, että ”opettajan uraa ei kuitenkaan pidä kenenkään valita suhteellisen hyvän kannattavuuden ja runsaiden lomien takia”.¹¹⁸² Kuten edellinen esimerkki osoitti, myös joidenkin sellaisten nuorten vanhemmat, joiden lapset eivät itse ensisijaisesti olleet kiinnostuneita opettajan urasta, näkivät tämän ammatin hyvänä jälkikasvulleen. Opettajuuteen liittyi vahvasti kunnollisuuden ja esimerkillisyyden vaatimus, ja etenkin maaseudulla kansakoulunopettaja saattoi nousta merkittävään asemaan paikkakunnalla. Erään oppikoulupojan isä suositteli pojalleen kansakoulunopettajan ammattia perustellen sitä näin: ”Koulutus keskikoulupohjaisessa opettajaseminaarissa sopisi parhaiten tällaiselle keskitason pojalle, jolla on heikot kielinumerot ja muutenkin tähänastisten harrastusten perusteella (seurakunnan pallokerho ja urheilu) säilynyt raikkaassa ilmapiirissä ja hyvässä seurassa.” Poikka itseään kiinnosti kauppaoppilaitoksessa opiskelevien sisartensa tapaan eniten liikeala. Lopulta hän kuitenkin päätti hakeutua teknilliseen kouluun valmistuakseen rakennusmestariksi. Opettajaseminaari ei olisi tullut kysymykseen heikon laulutaidon vuoksi.¹¹⁸³

Kunnollisuuden ja oikeanlaisen luonteen merkitys oli hyvin tärkeä, sillä opettajan piti olla tasapuolinen ja oikeudenmukainen sekä omata ”lujaa siveellistä luonnetta”.¹¹⁸⁴ Tämä ammatinvalinnanoppikirjojen uusintama käsitys ammatista oli konservatiivinen ja mukaili 1900-luvun alkupuolen näkemystä opettajasta ”kansankynttilänä”. Esimerkiksi *Opettajain Lehdessä* tätä näkemystä oli alettu kritisoida jo 1930-luvulla: kaikkeen valmiina olevan kutsumusammattilaisen oli voitava vaatia myös esimerkiksi taloudellisia etujaan muiden ammattiryhmien tavoin. Kansakoulunopettajien heikko palkkakehitys oli tuskastuttanut heitä etenkin 1940-luvun lopulla inflaation kiihtyessä. Lisäksi heillä tulisi olla – myös maaseudulla – oikeus yksityisyyteen ja vapaus valita vapaa-ajanviettotapansa ilman velvoitetta järjestötoimintaan osallistumisesta. Opettajalta vaadittuun mallikansalaisuuteen liittyi kuitenkin puhdasmaineisuus ja nuhteettomuus myös 1950-luvulla.¹¹⁸⁵

Opettajan ammattia suunnitelleiden nuorten voisi ajatella pitäneen erityisen paljon koulusta ja menestyneen siellä hyvin. Testasin vuosien 1950 ja 1960 otosten oppikoulutyttöjä yhtenä joukkona, jotta opettajan ammattia suunnitelleiden määrä olisi suurempi.¹¹⁸⁶ Vuosien 1950 ja 1960 otoksissa opettajiksi aikoneista oppikoulutyöistä vain

1181 Oppikoulutyttö 1960, numero 110.

1182 Mattlar 1954, 221.

1183 Oppikoulupoika 1960, numero 75.

1184 Mattlar 1954, 221.

1185 Anttila 2014, 128–135; Rinne 1986, 95, 205–206.

1186 Näinä molempina otosajankohtina opettaja-ammatin suosio oli suuri, mutta laski tämän jälkeen huomattavasti, minkä vuoksi 1960–70-luvun taitteen oppikoulutyttöjä ei ole otettu mukaan tähän vertailuun.

noin viidennes oli menestynyt koulussa keskitasoa heikommin, kun muihin ammatteihin tähdänneistä näin oli käynyt yli kolmannekselle tytöistä.¹¹⁸⁷ Menestyminen ei toki aina tarkoittanut, että oppilas olisi pitänyt koulunkäynnistä – toisaalta mahdollinen epämieluisuus saattoi puolestaan liittyä enemmän kotitehtävistä aiheutuneisiin kahnauksiin vanhempien kanssa kuin varsinaiseen koulunkäyntiin.¹¹⁸⁸ Moni opettajaksi aikonut toki viihtyi hyvin koulussa, joskin parin tytön kohdalla se johtui ensisijaisesti siitä, että siellä tapasi tovereita ja luokalla oli hyvä yhteishenki.¹¹⁸⁹

Opettajan ammatti oli kaikille nuorille tuttu, olihan koululaisilla tuoretta kokemusta opettajista ja koulumaailmasta. Tämä läheisyys todennäköisesti lisäsi suosiota: ammatti täytyi jollain tavalla tuntea, jotta sen pystyi arvioimaan mieleisekseen. Jotkut opettajiksi halunneet tytöt kertoivat opastaneensa nuorempia sisaruksiaan tai auttavansa toistuvasti luokkatovereitaan.¹¹⁹⁰ Opetusalalle aikoneista oppikoulutyttöistä noin neljännes mainitsi jonkun sukulaisensa tai tuttavansa työskentelevän alalla.¹¹⁹¹ Nuorten ammattiaikeet osuivat yleensä täysin yksin tämän lähipiirin jäsenen kanssa. Esimerkiksi tyttö, jonka serkku oli koulukeittiöopettaja, halusi talousopettajaksi, ja toinen tyttö, jonka täti opetti luonnonhistoriaa, aikoi luonnonhistorian ja maantieteen opettajattareksi.¹¹⁹²

Todennäköisesti nuoret samaistivat pitkälle ammattiaikeensa ja kyseistä työtä tekevän henkilön. Nuori ihannoit serkkua, tätiä tai äidin tai isän serkkua kokonaisuudessaan, minkä perusteella hänen edustamallaan ammatillakin oli erityistä vetovoimaa. Esikuvaksi nostettu sukulainen tai tuttava edusti yleensä samaa sukupuolta kuin nuori itse – vaikka aina sukulaisen tai tuttavan sukupuoli ei käy ilmi. Opettajan ammattia suunnitelleet oppikoulupojat viittasivat isoveljeensä, setäänsä ja enoonsa.¹¹⁹³ Vaikka ammattiin liitettiin pääosin naisellisia pidettyjä ominaisuuksia, läheisen esimerkin ansiosta oppikoulupoikien oli mahdollista pitää sitä itselleen mahdollisena, jopa toivottavana.

1187 Ero on tilastollisesti suuntaa antava ($\chi^2 = 3,585$, $df = 1$, p -arvo = 0,057).

1188 Esimerkiksi oppikoulutyöt 1960, numerot 89 ja 11. Katso myös luku 7.2.

1189 Oppikoulutyöt 1960, numerot 40, 60, 62, 66, 75, 81, 92 ja 126. Ystävyyssuhteilla koulussa viihtymistään perustelivat oppikoulutyöt 1960, numerot 60 ja 126, edellisen luokkansa yhteishenkeen viittasi oppikoulutyttö 1960, numero 66.

1190 Esimerkiksi oppikoulutyttö 1960, numero 88; oppikoulutyttö 1968–71, numero 109.

1191 Oppikoulutyöt 1950 ja 1960. Viimeisessä otoksessa opettajiksi halunneita oppikoulutyttöjä oli vain seitsemän, eikä heistä kenenkään perheenjäsenissä ollut opettajaa. Lomakkeissa ei tällöin enää kysytty erikseen sukulaisten ja tuttavien kiinnostavista ammateista.

1192 Oppikoulutyöt 1950, numerot 10 ja 32.

1193 Oppikoulupojat 1960, numerot 14, 28 ja 63.

13 Kaupan ala ja konttorityö houkuttelevat tyttöjä

Hoito- ja opetusaloilla työskentelevien naisten tuli muodostaa läheinen ja luottamuksellinen suhde ihmisiin, joiden kanssa he tekivät töitä. Jotkin muut ammatit, kuten myyjän työ, eivät sen sijaan vaatineet yhtä suurta eläytymistä asiakkaan tilanteeseen, vaan vuorovaikutus oli pintapuolisempaa. Myös tällaiseen ensisijaisesti muiden ihmisten kanssa tehtävään työhön ammatinvalinnanoppikirjat ja -ohjaajat katsoivat tyttöjen sopivan erinomaisesti. Kaupan ala tarjosi hyvät työmahdollisuudet 1950-luvulla, jolloin esimerkiksi myymälänhoitajina, osastonhoitajina ja myymälähenkilöstönä toimineiden lukumäärä lähes 1,5-kertaistui Helsingissä. Näissä tehtävissä työskennelleistä suurin osa oli naisia, mutta alan ylemmissä tehtävissä, esimerkiksi tukkukauppiassa ja kauppaedustustyötä tekevissä, enemmistö oli miehiä. Toinen vielä runsaammin naisia työllistänyt ala oli konttorityö, johon he ammatinvalinnanoppikirjojen mukaan sopivat hyvin näppäryytensä ansiosta. Myös hallinnollisessa, tilinpidollisessa ja konttoriteknisessä työssä enemmistö johtajista ja päälliköistä oli miehiä.¹¹⁹⁴ Kaupallisen alan kasvu 1950-luvulla näkyi myös alan koulutuksen lisääntymisenä kauppakouluissa ja -opistoissa, Myynti- ja mainoskoulussa sekä yritysten omissa kouluissa (liite 3).

Helsinki oli sotien jälkeen kaupan sekä rahoitus- ja vakuutustoiminnan keskuksena hyvin hallitsevassa asemassa. Kaupungin osuus kotimaankaupasta oli tuolloin noin neljännes, mutta se supistui vuoteen 1960 mennessä reiluun viidennekseen. Koko maassa myynnin volyyymi lisääntyi 1950-luvulla nopeammin kuin kansantalous, vaikka se jäikin hieman jälkeen vielä vikkelämmin kasvaneen teollisuuden vauhdista. Kaupan ala oli kärsinyt säännöstelystä suuresti. Vaikka se joutuikin 1950-luvulla tasapainoilemaan voimistuvan kulutus- ja investointikysynnän ja hitaasti kriisiajan säännöstelystä toipuvan tarjonnan välillä, vuosikymmen oli kaupan alalle voimakkaan kasvun aikaa.¹¹⁹⁵ Kulutusyhteiskunnan läpimurto ajoittui Suomessa säännöstelyn purkamista seuranneille kahdelle vuosikymmenelle. Katukuvassa tämä näkyi muun muassa kaupan alan myymäläverkoston ja pankkien konttoriverkoston laajenemisena. Mainosala kasvoi nopeasti, ja monet kodinkoneet alkoivat muuttua harvinaisuuksista lähes välttämättöminä pidetyiksi joka kodin esineiksi.¹¹⁹⁶

Kaupan alan tehtävien ja konttorityön yleisyys näkyi myös helsinkiläisnuorten ammattisuunnitelmissa. Yleisen kielenkäytön tapaan myös nuoret käyttivät monia samantapaisia ammattinimikkeitä. Tutkimusajankohtana nimike kauppa-apulainen viittasi käytännön koulutuksen saaneeseen myyjään. Myymäläapulainen puolestaan tarkoitti nuorta henkilöä, joka opetteli myyntityötä yleensä elintarvikeliikkeessä. Samalta kuulostava liikeapulainen

1194 Esimerkiksi Oksanen & Kiviranta 1956, kuvatestit sivujen 40 ja 41 sekä 48 ja 49 välillä; liite 4.

1195 Hoffman 1997, 251–252, 358–360.

1196 Heinonen 2000, 14–16. Kulutusyhteiskunnan syntymisestä laajemmin Heinonen 1998, erityisesti 250–256; kulutuksesta erityisesti kodinsisustuksen näkökulmasta Sarantola-Weiss 2003.

oli sen sijaan huomattavasti laaja-alaisempi käsite, joka saattoi viitata kauppa-apulaiseen, mutta myös konttoristiin, kirjanpitäjään tai kirjeenvaihtajaan kaupoissa, asioimis-, vakuutus- ym. liikkeissä ja niiden konttoreissa. Kauppa- ja liikeapulaisen nimikkeitä käytettiin myös sekaisin. Kaupallisen alan koulutusta saaneet konttoristit ja kirjanpitäjät olivat kuitenkin jo 1930-luvulla pyrkineet eroon ”apulaisuudesta” haluten korostaa itseään henkisen työn tekijöinä.¹¹⁹⁷

Omassa tutkimuksessani olen luokitellut kauppa-, myymälä- ja liikeapulaisen ammattia suunnitelleet nuoret samaan alaryhmään kaupallisen työn pääryhmän alle.¹¹⁹⁸ Myymäläapulaisen ja -harjoittelijan tehtävät ja nimike muuttuivat yleensä kauppaapulaisen tai myyjän työhön. Kauppa-apulaisetkin saattoivat osallistua konttorityöhön, joten näidenkään välinen raja ei ollut selväpiirteinen. Tämä huomio on syytä pitää mielessä etenkin kansakoulutyttöjen suunnitelmia tarkasteltaessa. Heillä sekä myynti- että konttorityöhön liittyneet ajatukset olivat erittäin yleisiä ja niihin kohdistuneet aiheet esiintyivät myös rinnakkain keskenään vaihtoehtoisina.

13.1 VAIHTELEVAA TYÖTÄ MYYJÄTTÄRENÄ

Kaupallisen alan suuri kasvupotentiaali 1950-luvun alussa heijastui nuorten ammattisuunnitelmiin. Vuoden 1950 otoksen kansakoulutyöistä lähes kolmanneksen ensisijainen suunnitelma oli myyjä tai kauppa-, liike- tai myymäläapulainen. Ensimmäisenä otosajankohtanani kaupan alan vetovoima heijastui myös oppikoulutyttöjen aikeissa. Yksi heistä halusi libristiksi ja neljä pohti myyjän uraa.¹¹⁹⁹ Kaupallisen työn suosio ei kuitenkaan pysynyt yhtä korkealla. Kymmenen vuotta myöhemmin siihen halunneita oli kansakoulutyöistä reilu viidennes, ja 1970-luvun taitteen kansakoulutyöistä enää kymmenesosa aikoi kaupan alan ammattiin. Vaikka ala pysyi yhtenä yleisimmistä suunnitelmista, sen houkuttelevuus pieneni 1950–1960-luvulla selvästi. Oppikoulutyttöjen kohdalla alan kiinnostavuus suli samaan aikaan olemattomiin; kaupan alan ammattia ensisijaisesti suunnitelleita oli kahdessa seuraavassa otoksessa kummassakin vain yksi. Toinen heistä halusi mainosalalle muihin kuin piirtäjän tehtäviin, ja toinen haaveili mannekiinin työstä.¹²⁰⁰

Työntekijämäärien vaihtelut ja mahdollisesti myös alan suosion lasku nuorten ammattisuunnitelmissa olivat yhteydessä kaupan alalla ja työnteon luonteessa tapahtuneisiin suuriin muutoksiin. Vähittäiskauppoja perustettiin sotien jälkeen 1960-luvun puoliväliin

1197 Hentilä 1999a, 487–488. Alojen läheisyyttä kuvaa myös niiden niputtaminen yhteen lainsäädännössä ja komiteatyöskentelyssä. Laki kauppaliikkeiden ja toimistojen työoloista, Ask. 605/1946; Liikealan työolotoimikunnan mietintö. KM 1968: B 57.

1198 Ammattirakenneluokituksen 231-alaryhmä. Samaa alaryhmään kuuluivat myös myymälän- ja osastonhoitajat sekä myyjät. Liite 4.

1199 Oppikoulutyöt 1950, numerot 3, 71, 76, 82 ja 87.

1200 Oppikoulutyttö 1960, numero 53; oppikoulutyttö 1968–71, numero 114. Mainosalan suunnitelmia käsitellään taidealojen yhteydessä luvussa 15.3, ja mannekiinihaaveita sivutaan käsiteltäessä palvelutyön alla kampaajan ja kosmetologin ammatteja luvussa 14.

asti runsaasti: osa niistä oli ollut toiminnassa ennen sotia, mutta myös aivan uusia liikkeitä avautui paljon. Tämän jälkeen vähittäiskauppojen määrä kääntyi pääkaupungissa loivaan laskuun, mutta tukkukaupat lisääntyivät vielä senkin jälkeen. Kaupunkien liikkeet olivat suurimmaksi osaksi erikoisliikkeitä, kun taas maaseudulla toimi paljon yleismyymälöitä. Suurin ajanjaksolla tapahtunut murros liittyy kauppojen luonteeseen. Ennen toista maailmansotaa kaikki vähittäisliikkeet olivat olleet niin sanottuja palvelumyymälöitä. Kaupat olivat erikoistuneet tiettyihin tuotteisiin, ja myymälähenkilöstö palveli asiakkaita punniten, mitaten ja pakaten ostokset. Helsingissä oli 1950-luvun alkupuolella esimerkiksi elintarvikekaupan myymälöitä yhteensä yli 2 600, joista maito- ja leipä-, liha- sekä siirtomaatavarakauppoja oli kutakin noin 700. Helsinkiläiset kävivät tutuissa, pienissä korttelikaupoissa ruokaostoksilla päivittäin ennen kuin jääkaapit yleistyivät ja säilytysmahdollisuudet muutenkin paranivat 1950- ja 1960-lukujen aikana.¹²⁰¹

Muuttoliike muokkasi Helsinkiä ja kantakaupungin ulkopuolelle alkoi rakentua uusia asuinalueita, lähiöitä. Näihin rakennettavat liiketilat pystyttiin suunnittelemaan aivan uudenslaisiksi. Itsepalvelumyymälöiden piti olla tilavampia, sillä niissä asiakkaat poimivat valmiiksi pakatut tuotteet itse hyllyiltä. Tämä vähensi huomattavasti henkilökunnan tarvetta, ja myös työn luonne muuttui: kaupassakäynti ei ollut enää vastaavanlainen sosiaalinen ja julkinen tapahtuma kuin se ennen oli ollut. Itsepalvelun yleistyminen herätti ristiriitaisia tunteita sekä myyjissä että asiakkaisissa. Toisaalta asiointi nopeutui ja helpottui, ja tuotteiden vertailu saattoi olla asiakkaan kannalta helpompaa: niitä esiteltyt ja ostamaan kannustanut myyjä, jonka käytöksen asiakas saattoi kokea painostavana, jäi pois kuluttajan ja tuotteen ”väliltä”. Vanhemmat ikäluokat olivat kuitenkin tottuneet saamaan palvelua ja neuvoja myyjiltä. Valmiit pakkaukset nopeuttivat asiointia, mutta asiakas ei nähnyt tuotteen laatua ja hintavertailukin koettiin vaikeammaksi.¹²⁰²

Eräissä 1970-luvulla tehdyssä tutkimuksessa selvisi, että yli puolet kaupan työntekijöistä oli mieluummin itsepalvelu- kuin palvelumyymälässä: jälkimmäisissä työskentely vaati myyjiltä erittäin palveluultista asennetta kiireen ja runsaan seisomisen sietämisen lisäksi. Kassatyöntekijöiden jalkoja, käsivarsia ja hartioita säästävät tuolit vakiintuivat 1960-luvun lopussa. Vähittäiskauppiat yrittivät saada myymälämallin muutoksen heijastumaan myös jakelukanavassa taaksepäin, sillä myyjille maksettava palkka oli korkeampi kuin pakkaajien ja hinnoittelijoiden ansiotasoa. Pakkausmenetelmät kehittyivätkin huomattavasti, esimerkiksi maidon myynnissä siirryttiin tonkkamyynnistä ensin lasipulloihin, 1960-luvulla maitopusseihin ja lopulta kartonkitölkkeihin.¹²⁰³

Valintamyymälöiden läpimurto ajoittui 1960-luvun taitteeseen, vaikka muutama liike oli kokeillut Yhdysvalloista omaksuttua toimintamallia jo 1940-luvun lopussa. Kantakaupungissa erikoistuneita korttelikauppoja oli kuitenkin paljon vielä 1970-luvun puolivälissäkin. Välivaiheena oli kokeiltu niin sanottuja yhteis- tai osastomyymälöitä, jossa

1201 Hoffman 1997, 363–364, 374–375; Pantzar 2000, 50–51.

1202 Hoffman 1997, 372–373; Hentilä 1999a, 307–310; Huiputetaanko perheenemäntää pakkauksilla? ja Rauni: Pussissa vai pakkauksessa? *Kotiliesi* 8/1962; Komulainen 2015, 140–141. Kaupan alan muutoksesta katso myös Nissinen, Raimo: Kaupan kriisi. *AmmatINVALINTA* 4/1970.

1203 Hentilä 1999a, 298–302, 309–313.

asiakas edelleen sai myyjän henkilökohtaista palvelua, mutta eri tuoteryhmät löytyivät saman katon alta. Myymäläkoko alkoi kasvaa 1960-luvun puolivälissä, ja seuraavan vuosikymmenen alussa avautuivat ensimmäiset super- ja automarketit, jotka haalivat asiakkaita lähiympäristöään laajemmalla alueella. Itsepalveluperiaatteen lyötyä läpi hinnoittelusta tuli laajan valikoiman ohella palvelua tärkeämpi kilpailuvaltti kauppaliikkeille. Suurimmissa marketeissa oli tarjolla myös vaatteita, mikä muutti tekstiilikauppaa. Kaupunkilaiset ostivat vaatteensa pienliikkeiden sijaan yhä useammin keskustan tavarataloista tai elintarvikeostosten yhteydessä valintamyymälästä. Lakkautettujen myymälöiden tilalle perustettiin jonkin verran myös uusia liikkeitä, jotka olivat vielä aiempaa erikoistuneempia tai tarjosivat entistä selvemmin muodinmukaista vaatetusta.¹²⁰⁴

Kauppan alaa suunnittelevien nuorten tyttöjen sanavalinnat korostivat heidän omaa sukupuoltaan ja aikomansa ammatin feminiinisyttä. Suurin osa heistä, jotka halusivat nimenomaan myyjiksi (eivätkä liikeapulaisiksi, myymäläharjoittelijoiksi yms.), viittasi toivomaansa ammattiin *myyjättärenä*. Sekä vuoden 1950 että 1960 otoksissa kansakoulutyöt viittasivat pääosin juuri siihen.¹²⁰⁵ Vain viimeisenä otosajankohtana he viittasivat ammattiin yhtä usein myyjänä kuin myyjättärenä. Vaikka lukumäärällisesti ryhmät olivat pieniä, sanavalinta viestitti sekä tyttöjen omasta ajatusmaailmasta että yleisestä ajattelutavasta.

Uudet kestokulutustarvikkeet ja elintason nousu heijastuivat myös kaupan toimialarakenteeseen: elintarvikkeiden osuus pieneni, ja muun muassa rauta-, sähkö-, urheiluväline- ja huonekaluliikkeet sekä autokaupat ja huoltoasemat kasvattivat osuoksiaan vähittäiskaupasta.¹²⁰⁶ Näissä liikkeissä työntekijät olivat pääsääntöisesti miehiä. Samaan aikaan kun kaupan alan houkuttelevuus laski ammattiaan valitsevien tyttöjen keskuudessa, sen suosio kasvoi kansakoulupoikien joukossa. Ensimmäisenä otosvuonna vain muutama prosentti, neljä poikaa, mainitsi kaupan alaan kuuluvan ammattisuunnitelman, mutta kahtena myöhempanä otosajankohtana näin teki jo kymmenesosa. Ammattirakenteen vertikaalista sukupuolittuneisuutta kuvastaen kansakoulupojat olivat kiinnostuneita kaupan alan tehtävistä monipuolisemmin sekä tähtäsivät luonteeltaan itsenäisempiin ja korkeampiin asemiin kuin tytöt. Myyjän tehtävien lisäksi he nimesivät kauppiaan, kauppaedustajan, myymälänhoitajan ja liikemiehen ammatit.¹²⁰⁷ Pojat saattoivat täsmentää myös haluavansa nimenomaan miehisinä pidetyille aloille esimerkiksi lihamestariksi, varaosamyyjäksi tai bensiniimyyjäksi.¹²⁰⁸

Kansakoulu riitti yleensä myymälähenkilöstön tehtäviin, mutta jotkut suorittivat myös kauppakoulun tai kävivät iltaisin liikeapulaiskoulua. Ammatinvalinnanoppikirjat totesivat myös, että koska keskikoulun käyminen oli yleistynyt, sen suorittanutta myymälähen-

1204 Hoffman 1997, 371–375.

1205 Vuoden 1950 kansakoulutyöistä kolme mainitsi ensisijaisena ammattisuunnitelmaan myyjän ja seitsemän myyjättären. Vuoden 1960 kansakoulutyötöotoksessa vain yksi viittasi ensisijaisena ammattisuunnitelmanaan myyjään ja yhdeksän myyjättären.

1206 Hentilä 1999a, 296; Komulainen 2015, 154.

1207 Esimerkiksi kansakoulupojat 1950, numerot 16 ja 112; kansakoulupojat 1960, numerot 30, 49, 52 ja 80; kansakoulupojat 1968–71, numerot 31 ja 81.

1208 Kansakoulupojat 1968–71, numerot 71, 76 ja 98.

kilökuntaa oli enemmän. Alan arvostus ei kuitenkaan ollut yhtä korkea kuin aiemmin. Työläistytölle kauppaan töihin pääseminen oli 1900-luvun alussa merkinnyt sosiaalista kohoamista ja antanut hänelle keskiluokkaisen identiteetin, vaikka työolojen suhteen kaupan työntekijät olivat samassa asemassa kuin palvelijattaret. Myyntityö oli alkanut naisistua jo 1890-luvulla.¹²⁰⁹ Itsepalvelumyymälöiden työntekijät eivät kuitenkaan enää olleet samanlaisia tuotteiden ja niiden käytön asiantuntijoita, joita palvelumyymälöiden tiskien takana päivystäneet myyjät ja myyjättäret olivat olleet.

Kaupan alalle halunneille tytöille ei ollut samantekevää, missä liikkeessä he tulisivat työskentelemään. Useat mainitsivat rohdoskaupan tai kemikalion mieluisimpana vaihtoehtona.¹²¹⁰ Kauneudenhoitoon liittynyttä työtä voidaan pitää hyvin feminiinisenä. Kosmetiikkaan erikoistuneiden myymälöiden yleistymisen viestitti elintason noususta: välttämättömän ohella oli varaa ylimääräiseen. Tytöt esittivät toiveita myös muun muassa valmisvaatekauppaan tai kangasliikkeeseen pääsemisestä.¹²¹¹ Myös nämä miellettiin naisellisiksi aloiksi, liittyväthän ne pukeutumiseen, ulkonäköön ja sisustamiseen. Vähemmän haluttuja olivat sen sijaan maito- ja leipämyymälät. Niitä oli kaupungissa runsaasti ja ne työllistivät paljon naisia, mutta ehkä osaksi juuri siitä syystä ne eivät kuuluneet houkuttelevimpiin vaihtoehtoihin. Nuoren tytön oli kuitenkin ikänsä puolesta helpoin päästä juuri maito- ja leipäkauppaan. Muutamalla työllä oli jo työkokemusta nimenomaan maitokaupasta edellisikesiltä.¹²¹²

Suurin toimija vähittäiskaupan alalla Helsingissä oli sotien jälkeisinä vuosikymmeninä Osuusliike Elanto, jolla oli 1950-luvun puolivälissä 500 elintarvike-, rohdos- ja kukkakauppaa tai suurmyymälää sekä tavaratalot Hakaniemessä ja Aleksanterinkadulla. Henkilökuntaa sen myymälöissä oli tuolloin 4 000, ja osuusliike pyöritti myös kahvila- ja ravintolatoimintaa. Elannon voimakkain kasvu ajoittui 1950-luvun taitteeseen, vaikka niin myymälöiden kuin työntekijöidenkin lukumäärät kasvoivat 1960-luvun puoliväliin saakka. Silloin Elannolla oli myymälähenkilökuntaa Helsingissä 6 200. Elannon lisäksi muita osuustoiminnallisia vähittäiskauppaliikkeitä olivat Helsingin Osuuskauppa (HOK) ja Andelslaget Varuboden. Yhdessä nämä toimijat olivat hyvin vaikutusvaltaisia, sillä kolme osuusliikettä hallitsivat Helsingissä elintarvikkeiden vähittäismyyntimarkkinoista yli 40:tä prosenttia. HOK pyöritti pääkaupunkiseudulla noin sataa myymälää 1950-luvun alussa, mutta jo vuonna 1957 niiden määrä oli yli kaksinkertaistunut. Varuboden oli kolmesta pienin, sillä oli Helsingissä 55 myymälää 1950-luvun alussa. HOK:n, Varubodenin ja Suomen Osuuskauppojen Keskuskunnan (SOK) yhteinen Sokos-tavaratalo avasi ovensa Helsingin keskustassa olympiavuonna 1952. Samassa kiinteistössä sijaitsi lisäksi ravintola ja hotelli Vaakuna, joka oli valmistuessaan Suomen suurin.¹²¹³

Pääkaupungin katukuvaan kuului myös muita suuria tavarataloja. Niistä tunnetuin ja

1209 Kiuru 1958, 39; Mäkipaasi, Jouko: Myyjän ammatti on monipuolinen. *Koti* 5/1960; Hentilä 1999b, 108, 113–115.

1210 Esimerkiksi kansakoulutyöt 1950, numerot 37, 47, 84 ja 89; kansakoulutyöt 1960, numerot 4, 17 ja 33.

1211 Kansakoulutyöt 1960, numerot 25 ja 61.

1212 Kansakoulutyöt 1950, numerot 5, 44 ja 84.

1213 Hoffman 1997, 389–392; Komulainen 2015, 127–128.

suurin oli Stockmann, joka toipui nopeasti sodanaikaisesta tavarapulasta, säännöstelystä ja pommitusten jättämistä jäljistä. Vuonna 1950 sen Helsingin toimipisteissä työskenteli jo 1 800 henkilöä. Mannerheimintien ja Aleksanterinkadun risteyksen tavaratalon lisäksi yhtiöllä oli varastokiinteistö Karajanokalla ja 1950-luvun lopulle saakka rautakauppa Kalliassa. Lisäksi Stockmannilla oli autotalleja, ompelimo ja tukkutoimintaa. Nämä sekä yhtiön toimisto ja varastot keskitettiin 1950-luvun lopulla Pitäjänmäelle. Helsingin keskustan tavaratalon liiketilat suurenivat ja valikoimat laajenivat 1950- ja 1960-luvuilla. Stockmann oli monessa mielessä edelläkävijä, joka oli alusta lähtien halunnut erottua korkeatasoisella tarjonnallaan.¹²¹⁴

Elanto ja Stockmann olivatkin ne yritykset, joiden nimet esiintyivät useimmin ammatinvalintaa pohtineiden nuorten kokemuksissa ja suunnitelmissa. Ammatinvalinnanohjaajan merkintöjen perusteella yritykset olivat kuitenkin kiinnostuneita hieman erilaisesta työvoimasta, mikä korostui etenkin tutkimusajanjakson alussa. Stockmannille töihin pääsyyn vaadittiin ruotsin kielen taitoa. Ohjaaja kirjasi joidenkin tyttöjen kohdalla peräkkäin merkinnät ruotsin osaamisesta ja mahdollisuudesta päästä Stockmannille.¹²¹⁵ Elantoon sen sijaan pääsi ilman toisen kotimaisen hallintaa, mikä tuli ilmi esimerkiksi seuraavan tytön kohdalla: ”Kauppakouluajatukselta luopunut, paitsi iltakauppakouluun menee kenties, myymäläalan paikan saatuaan. Ruotsia ei osaa, joten olisi saatava paikka sellaiseen liikkeeseen, jossa sitä ei vaadita. Siirtomaatavaraliikkeen asettaa etusijalle. Työnvälityksessä 2.5.1950 sai Elantoon osoituksen. Sai paikan, alkaa 1.6.1950. Palkka 5 700:-.”¹²¹⁶ Ruotsin kielen taidon merkitys palveluammateissa pieneni 1950-luvun aikana, sillä ruotsinkielisten helsinkiläisten osuus supistui. Kun vuonna 1950 lähes viidesosa kaupunkilaisista oli ollut ruotsinkielisiä, heidän osuutensa oli kutistunut kymmenen vuotta myöhemmin hieman reiluun kymmenesosaan.

Myymälytyöhön pyrkiviltä odotettiin hyvää käytöstä, esiintymistaitoa ja sosiaalisuutta, joita pidettiin muutenkin tytöille tärkeinä taitoina. Esimerkiksi eräs äiti toivoi, että hänen tyttärestään tulisi mannekiini-myyjätär viitaten tällä ilmeisesti tuote-esittelijänä toimimiseen. Isosiskolla oli oma kampaamoliike, ja esikuvakseen tyttö nimesi edustajamannekiinin toimivan tuttavansa. Äiti perusteli alatoivetta seuraavasti: ”hyvin palkattu, naisellinen ammatti. Oppii käytöstä, etikettiä ja liikkumaan siroiti.”¹²¹⁷ Olennaista tuntui olevan, että nämä taidot eivät liittyneet ainoastaan ansiotyöhön, vaan niistä olisi naiseksi varttuvalla tytöllä joka tapauksessa etua elämässä.

Monet kansakoulutyötö toivat nämä piirteet esiin kuvatessaan ammatin hyviä puolia. Työssä saisi ”seurustella monen ihmisen kanssa”¹²¹⁸ ja siinä ”joutui yleisön kanssa tekemisiin”.¹²¹⁹ Eräs tyttö totesi pitävänsä siitä, että on kosketuksissa eri ihmisten kanssa¹²²⁰ ja pari muuta totesi, että myymäläapulaisen ammatista tekee hyvän se, että siinä

1214 Hoffman 1997, 380–384.

1215 Kansakoulutyöt 1950, numerot 55 ja 98.

1216 Kansakoulutyttö 1950, numero 91.

1217 Kansakoulutyttö 1950, numero 99.

1218 Kansakoulutyttö 1950, numero 22.

1219 Kansakoulutyttö 1950, numero 73.

1220 Kansakoulutyttö 1950, numero 44.

ei tarvitse olla yksin.¹²²¹ Työelämään vasta astuneelta nuorelta saattoi kuitenkin kestää pitkään ennen kuin hän pääsi myyntitehtäviin ja ylipäänsä tekemisiin asiakkaiden kanssa. Sitä ennen hänen tehtävänsä liittyivät usein kaupan siisteyteen. Esimerkiksi maito- ja lihakaupoissa riitti tiskattavaa ja siivottavaa. Ikävimmät työt lankesivat yleensä kokemattomimmalle työntekijälle.¹²²²

AmmatINVALINNANOHJAAJAT näkivät myyjän tarvitsevan siinä määrin esiintymistaitoa, että he suosittelivat sitä myös ensisijaisesti näyttelijän työstä haaveillelle tytölle. Suuret liikkeet, kuten Elanto ja Helsingin Osuuskauppa, järjestivät henkilökunnalleen runsaasti vapaa-ajantoimintaa: näytelmäkerhoja, kuoroja ja urheilutapahtumia.¹²²³ Asiakkaiden kanssa tekemisissä oleminen oli vaihtelevaa, ja työympäristö oli vilkas. Tämä vastasi hyvin stereotyyppistä käsitystä naisista, joiden nähtiin soveltuvan vuorovaikutteiseen työhön muiden ihmisten kanssa. Esimerkiksi ujoille siirtomaatavarakaupan myyjäksi halunneelle tytölle ammatINVALINNANOHJAAJA ehdotti myyntitehtäviä, jossa tarvitsisi pikemmin ”palvella” kuin ”kaupata”.¹²²⁴

Kaupan alalle aikoneet tytöt toivat vuoden 1950 otoksessa esiin muuten kansakoulutyttöille harvinaislaatusesta alan hyvänä puolena sen, että kaupallisissa tehtävissä saattoi edetä. Ensimmäiseksi nuori toimi yleensä lähettinä ja muissa avustavissa tehtävissä *päästen* myymään vain harvoin, mutta jos työssä menestyi ja sopiva paikka aukesi, liikeapulainen tai myyjä saattoi edetä myymälän- tai osastonhoitajaksi. Jotkut tytöt kertoivat haaveestaan perustaa oma liike. Tämä oli 15–16-vuotiaille vielä kaukainen unelma, mutta osoitti suunnittelukykyä.¹²²⁵ Ammattia suunnitellessa harva kansakoululainen ulotti pohdintansa tällä tavoin lähitulevaisuutta pidemmälle, korkeintaan muutamiin seuraaviin vuosiin.

Työnantajat edellyttivät myyjiksi tai kauppa-, liike- tai myymäläapulaisiksi aikoneilta siisteyttä, rehellisyyttä ja huolellisuutta, käsiteliväthän he suuria rahasummia. Puhtaus oli tärkeää etenkin elintarvikkeiden kanssa työskennellessä, mutta sen merkitystä korosti myös se, että asiakkaille henkilökunta toimi kaupan edustajana ja ulkonäkö oli sen vuoksi tärkeää. Myyjien ja myymälöiden siisteys ja hygienia symboloivat nykyaikaisuutta: tämän vuoksi he pukeutuivat valkoisiin asuihin, ja elintarvikemyymälän kalusteet olivat esimerkiksi lasia, ruostumatonta terästä ja marmoria. Työn siisteys oli myös yksi seikoista, joilla tytöt perustelivat ammatillisuunnitelmaansa. Vaihtelevuuden lisäksi myyntityö vastakohtaistui esimerkiksi tehdastyöhön myös tällä tavoin.¹²²⁶

Nuoria haastatelleet ammatINVALINTAPSYKOLOGIT kiinnittivät huomiota paitsi nuoren käyttäytymiseen myös heidän ulkonäköönsä. Esimerkiksi eräästä kauppa-apulaisiksi halunneesta työstä ohjaaja kirjoitti: ”Siniharmaa tweedpuolihome ja väriin sopiva velourtakki, valkoinen pusero (...) Suht. hauskan näköinen. Ammatintoive ulkonäkö +.

1221 Kansakoulutyöt 1950, numerot 55 ja 103.

1222 Rahikainen 1999, 347–349.

1223 Kansakoulutyttö 1950, numero 5; Myymäläkulttuuria. MV-1948, KAVI; Komulainen 2015, 130, 145.

1224 Kansakoulutyttö 1960, numero 33.

1225 Kansakoulutyöt 1950, numerot 9, 57 ja 91.

1226 Myymäläkulttuuria. MV-1948, KAVI; esimerkiksi kansakoulutyttö 1950, numero 9.

Kuiva mutta melko asiallinen.”¹²²⁷ Tyttö teki ”miellyttävän ja siistin” vaikutelman, ja psykologi suositteli häntä myymälätöihin. Eräs toinen tyttö puolestaan aikoi pyrkiä Stockmannin kouluun, ja häntä ammatinvalinnanohjaaja luonnehti: ”Mukava, terve, oikein vitaalinen tyttö. Oletettavasti tulisi hyvä myyjä, sympaattinen ulkonäkö.”¹²²⁸ Erästä ensin lastenhoitajan työtä suunnitellutta, sittemmin liikeapulaiseksi aikonutta tyttöä ohjaaja rohkaisi tähän ammattiin sillä perusteella, että tyttö osasi ruotsia ja ”ulkomuoto [on] sopiva myymälään”.¹²²⁹ Kaikkien kohdalla ei tehty näin myönteisiä lausuntoja, sillä ohjaajat kommentoivat muutamissa muistiinpanoissaan teini-ikäisen ylipainoa tai ihon finnisyyttä. Seikat eivät näiden tyttöjen kohdalla kuitenkaan aiheuttaneet sitä, että heidät olisi nähty epäsoviviksi myymälätöihin.¹²³⁰

Ulkonäköä tärkeämpi ominaisuus myyjillä oli hyvä laskutaito. Suurin osa alalle aikovista kansakoulutyttöistä luettelikin vuoden 1950 otoksessa ”hyvän laskupään” yhtenä niistä ominaisuuksista, jota vaadittiin heidän suunnittelemassaan ammatissa. Tytöt yhdistivät hyvän lasku- ja kielitaidon varmempaan työllistymiseen.¹²³¹ Ammatinvalinnanohjaajat arvioivat nuorten laskutaitoa testien ja kouluarvosanojen perusteella ja päättelivät niiden pohjalta, voiko henkilölle suositella myyntityötä. Kaupan alan muuttuminen ja itsepalvelumyymälöiden läpimurto muutti myös sinne rekrytoitaviin kohdistuneita vaatimuksia. Esimerkiksi eräs tulevaisuudestaan epä tietoinen, koulussa huonosti viihtynyt tyttö oli ollut kansalaiskoulun viimeisen luokan aikana kahdesti työharjoittelussa eri myymälöissä. Ohjaaja totesi, että tyttö saisi todennäköisesti paikan ainakin kesäksi toisessa näistä: ”myymälä on pika-sellinen, jossa ei laskento ole tärkeä eikä joustava ja sujuva asiakaspalvelu liioin.”¹²³² Kaupan alan houkuttelevuus nuorten mielissä oli heikentynyt 1950- ja 1960-luvuilla samanaikaisesti, kun alalla työskenteleviin kohdistuneet odotukset väljenivät.¹²³³

Eräs fyysinen ominaisuus oli tärkeä kaupan alalle aikoneille: hyvät ja terveet jalat olivat tärkeä avu koko työpäivänsä seisonelle työntekijälle. Vahvat jalat olivat konkreettinen ominaisuus, jota nuoret pystyivät itse arvioimaan. Hentorakenteisuus ja heikot lihasvoimat eivät olleet este myymälätöihin pyrkimiselle, mutta esimerkiksi latuskajalkaisuus oli. Koululääkärit kiinnittivät erityistä huomiota matalaan jalkapohjan kaareen, eikä tällaisille nuorille suositeltu seisomista vaativia ammatteja. Jotkut joutuivat luopumaan liikealan suunnitelmastaan sen vuoksi, etteivät he jaksaneet pitkästä seisomisesta.¹²³⁴

Osalle myymälätöihin aikoneista kansakoulutyttöistä ala oli tullut tutuksi jonkun perheenjäsenen kautta. Toisin kuin esimerkiksi metallialalle aikoneilla kansakoulupojilla, tämä oli harvoin kumpikaan vanhemmista – työskentelihän vain harvan kansakoululaisen

1227 Kansakoulutyttö 1960, numero 25.

1228 Kansakoulutyttö 1950, numero 95.

1229 Kansakoulutyttö 1950, numero 29.

1230 Kansakoulutyöt 1960, numerot 36 ja 99; kansakoulutyttö 1950, numero 86.

1231 Esimerkiksi kansakoulutyöt 1950, numerot 67 ja 103.

1232 Kansakoulutyttö 1968–71, numero 56.

1233 Tämä liittyy paitsi kaupan alan muutokseen, myös muun palvelusektorin tarjoamiin uusiin mahdollisuuksiin. Katso luku 14.

1234 Esimerkiksi kansakoulutyttö 1950, numero 60.

isä kaupan alalla. Perheellisten naisten ansiotyön yleistyminen näkyi myös omassa aineistossani koululaisten äitien yleistyneenä työssäkäyntinä.¹²³⁵ Kuitenkin kussakin otoksessa vain muutama liikealalle aikonut kansakoulutyttö pystyi ottamaan mallia äidistään. Epätietoiselle nuorelle vanhempien esimerkillä oli suuri vaikutus: erään kansakoulutyttö lempiammatti oli ”myyjätär ehkä (kun äitikin)”.¹²³⁶ Äitiä ja isää useammin nuoret ottivat mallia vanhemmista sisaruksista ja tädeistä. Veljiä lukuun ottamatta työt eivät maininneet miespuolisia sukulaisia; he etsivät esikuvan mieluummin saman sukupuolen edustajasta. Vanhemmat suhtautuivat kaupan alalle aikoneiden tytärtensä suunnitelmiin kannustavasti, ja noin kolme neljäsosaa heistä kirjasi lomakkeeseen toiveekseen saman kuin tyttärensä suunnitelma.

Myyjien peruskoulutus oli pitkään pelkkä oppivelvollisuuskoulu, sen kaksi viimeistä luokkaa mahdollisesti ehkä liikelinjalla suoritettuina. Kaupalliselle alalle aikoneet työt eivät koulumenestykseltään eronneet juurikaan kaikista kansakoulutyöistä. Vuoden 1960 otoksessa myyjättären ja liikeapulaisen ammattia suunnitelleista puolet oli menestynyt koulussa keskitasoa paremmin, kun kaikista kansakoulutyöistä niin hyviä arvosanoja oli saanut vain kolmannes. Myyjistä vain noin kymmenesosa oli saanut kaupallista koulutusta 1960-luvun alussa.¹²³⁷ Oppikirjat painottivat alalle aikoneille nuorille silti koulutuksen tärkeyttä, sillä ne totesivat vain perusteellisen ammattikoulutuksen ja pitkäaikaisen käytännöllisen kokemuksen johtavan hyvään ammattipätevyyteen. Koulutus myös suojelisi työttömyydeltä.¹²³⁸

Pääkaupunkiseudulla koulutuksen tarjoajia oli monia ja oppilasmäärät kasvoivat huomattavasti sotien jälkeisinä vuosikymmeninä. Kun kaupallista alaa opiskeli vuonna 1950 Helsingissä noin 2 200 henkilöä, heidän lukumääränsä oli vuonna 1960 saavuttanut 3 700. Kauppakoulut ja -opistot kouluttivat työvoimaa ennen kaikkea konttoreiden tarpeisiin, ja myymälätyöhön tarjosivat opetusta kauppiaitten tai liikemiesten yhdistysten ja osuustoimintaliikkeiden ylläpitämät koulut. Stockmannin tavaratalo oli perustanut vuonna 1946 oman koulun, jonka monipuolisesta opetuksesta saattoi päästä osalliseksi suorittuaan oppilaskokelaskurssin ja harjoittelujakson vähintään tyydyttävästi. Stockmannin koulun muutamissa kymmenissä mitatut opiskelijamäärät olivat kuitenkin pieniä esimerkiksi Elannon satojen opiskelijoiden rinnalla. Koulujen omat tilastointitavat tosin vaikuttivat lukumäärien suuruusluokkaan: jotkin toimijat ilmoittivat opiskelijamääriinsä myös lyhyen kurssin käyneet ja kirjekurssina opintoja suorittaneet.¹²³⁹

1235 Katso aineistoanalyttisen selvityksen luku Ammattiasemaluokittelu ja siitä johdettu yhteiskuntaluokkajaottelu (liite 1).

1236 Kansakoulutyttö 1968–71, numero 13.

1237 Hentilä 1999a, 291–292.

1238 Mattlar 1948, 68–69; Mattlar 1954, 179. Katso myös Kaupan kenttä laajenee. Lisää kursseja – koulustarve kasvaa jyrkästi. *AmmatINVALINTA* 1/1968, 11.

1239 Liite 3; Liikealan työolotoimikunnan mietintö. KM 1968: B 57, 43; Kuisma, Finnilä, Keskisarja & Sarantola-Weiss 2012, 391–392.

13.2 SIISTIÄ SISÄTYÖTÄ

Konttoriala oli keskittynyt hyvin voimakkaasti pääkaupunkiin. Kuten ammatinvalinnanoppikirjatkin valistivat, kaikki valtion suurimmat virastot sekä valtaosa pankkien ja teollisuusyritysten pääkonttoreista sijaitsivat Helsingissä.¹²⁴⁰ Kaikista ammatissa toimivista helsinkiläisnaisista suurin osa teki vuosina 1950–1970 hallinnollista, tilinpidollista ja konttoritekniistä työtä,¹²⁴¹ joka kasvoi ajanjaksolla sekä absoluuttisesti työntekijöiden lukumääränä että suhteellisesti osuutena kaikista ammattia harjoittavista naisista arvioituna. Tällaista työtä tehneisiin kuului helsinkiläisnaisista yli neljännes vuosina 1950 ja 1960, ja osuus kasvoi 1960-luvun aikana kolmannekseen. Kun hallinnollista, tilinpidollista ja konttoritekniistä työtä tehneitä naisia oli vuonna 1950 Helsingissä vajaat 28 000, kymmenen vuotta myöhemmin heitä oli 33 000. Seuraavan vuosikymmenen aikana heidän määränsä kohosi huimaa vauhtia nousten vuoteen 1970 mennessä 46 500:aan. Samaan aikaan kun teollisuustyöntekijöiden määrä pieneni nopeasti ja palvelutyöpääryhmän ammatteja harjoittavien joukko kohosi maltillisesti, ennen kaikkea konttoritekniistä työtä tekevien määrä kasvoi ripeästi (liite 4).

Helsinkiläisistä ammattia harjoittavista miehistä 14–18 prosenttia lukeutui hallinnollista, tilinpidollista ja konttoritekniistä työtä tehneisiin vuosina 1950–1980.¹²⁴² Tämän ammattirakenneluokituksen pääryhmän alaiset ryhmät jakautuivat kuitenkin naisten ja miesten tehtäviin. Johdossa ja esimiehinä toimineet olivat suurimmaksi osaksi miehiä, kun taas matalasti palkatuissa, rutiininomaisissa tehtävissä työskentelevistä suurin osa oli naisia. Pääosin he tekivät muuta konttorityötä¹²⁴³ eli toimivat esimerkiksi yleiskonttoristeina, puhelinvälittäjinä tai pankki- ja vakuutusvirkailijoina. Muu konttorityö -ryhmään luokitellut miehet työskentelivät pääosin paitsi yleiskonttoristeina myös isännöitsijöinä, varastonhoitajina, huolitsijoina, laivanselvittäjinä, toimistovahtimestareina ja lähetteinä.¹²⁴⁴

Naisten katsottiin sopivan huolellisuutta ja tarkkuutta vaativiin rutiiniluontoisiin tehtäviin ”luontaisten” ominaisuuksiensa puolesta hyvin, sillä heidän katsottiin sietävän miehiä paremmin yksitoikkoisten rutiinien suorittamista. Miesten ajateltiin soveltuvan hyvin johtotehtäviin yhtä lailla luontaisiksi miellettyjen ominaisuuksiensa, kuten rohkeuden ja päättäväisyyden puolesta.¹²⁴⁵ Miehet ja naiset olivat pääosin erityyppisissä tehtävissä erilaisin ansiotasoin, mutta myös samoissa tehtävissä toimiessaan heidän palkkansa erosivat toisistaan pitkään. Miesten ja naisten samapalkkaisuus oli ollut kauan alan ammattiyhdistysliikkeen tavoitteena, kun se 1960-luvulla toteutui työehtosopimustasolla.¹²⁴⁶

Hallinnollisen, tilinpidollisen ja konttoritekniisen työn ammatit levittäytyivät asemiltaan kaikkiin neljään ryhmään aputyötä tekevästä johtajiin, kuuluihan pääryhmään ammatteja läheteistä ja apulaisvahtimestareista yritysten osastopäällikköihin ja kaupungin-

1240 Kiuru 1958, 41.

1241 Ammattirakenneluokituksen 1-pääryhmä. Liite 4.

1242 Liite 4.

1243 Ammattirakenneluokituksen ryhmä 14. Liite 4.

1244 Liite 4.

1245 Naisille ja miehille ominaisiksi katsotuista luonteenpiirteistä katso Rantalaiho 1986, 35–38.

1246 Tuomisto 1986, 74, 78; Liikealan työolotoimikunnan mietintö. KM 1968: B 57, 2.

johtajiin. Keskityn seuraavassa niihin ammatteihin, joista nuoret olivat kiinnostuneimpia eli sihteereihin, konekirjoittajiin, puhelinkeskuksenhoitajiin ja yleisesti konttoristeihin. He olivat selvästi työntekijäasemassa, mutta erottuivat ruumiillista työtä tekevästä, saivathan he sentään ”työskennellä vähän siistimmässä pukimissa, siistimmän työn ääressä”.¹²⁴⁷

Nuoret olivat sisäistäneet konttorityön vaatimukset hyvin. Alaa keväällä 1950 suunnitelleet kansakoulutyöt totesivat sen edellyttävän ennen kaikkea huolellisuutta, nopeutta ja sorminäppäryyttä. Ammatinvalinnanoppikirjat kuvasivat naiset miehiä näppärämpinä, minkä vuoksi ne esittivät naisten sopivan hyvin esimerkiksi puhelinkeskusten hoitajiksi. Kansakoulutyöt totesivat konttorityöntekijältä vaadittavan myös hyvää laskupäätä ja oikeinkirjoitustaitoa sekä selvää ja huolellista käsialaa. Molempien kotimaisten kielten hallinnastakin oli etua.¹²⁴⁸

Tulevaisuuttaan pohtineista nuorista kansakoulutyöt olivat kaikkein innokkaimpia hakeutumaan konttoritöihin, mutta myös oppikoulutyttöjen ja -poikien joukossa oli näitä ammatteja suunnitelleita. Sekä keväällä 1950 että 1960 kansakoulutyöistä noin viidennes ajatteli konttorialaa. Viimeisenä otosajankohtana 1970-luvun taitteessa osuus oli noussut tässä ryhmässä neljännekseen. Kansakoulutyöt muotoilivat aikeensa viitaten yleisesti konttorialaan tai -työhön tai konttoristina toimimiseen. Jotkut mainitsivat aikovansa ensin sisäläheteksi tai juoksutyöiksi ja pyrkivänsä myöhemmin muihin konttoritöihin. Tämä olikin yleisin tapa päästä alalle, etenkin jos nuorella ei ollut ammatillista koulutusta. Vasta viimeisenä otosajankohtana joidenkin konttoritöihin aikoneiden suunnitelmat olivat hieman täsmällisempiä, ja he mainitsivat esimerkiksi konekirjoittajan ja pankkivirkailijan ammatit tai aikoivat suorittaa merkantin tai merkonomin tutkinnon kauppaoppilaitoksessa. Kaksivuotiseen kauppakouluun vaadittiin 15 vuoden ikä ja kansakoulun oppimäärä, kun taas samoin kaksivuotiseen kauppaopistoon pääsemiseksi nuoren tuli olla vähintään 16-vuotias ja hallita keski- tai kauppakoulun oppimäärä.¹²⁴⁹

Konttorityö kattoi laajan tehtäväkirjon, ja alalla työskentelevillä oli hyvin eritasoisia pohjakoulutuksia. Pelkän oppivelvollisuuskoulun käyneenkin oli mahdollista päästä konttorityöntekijäksi, joskin koulutustason yleisen nousun myötä keskikoulun suorittaneet alkoivat 1960-luvulla syrjäyttää pelkän kansakoulun käyneitä alalle hakeuduttaessa.¹²⁵⁰ Kansalaiskoulusta suoraan konttoriin pyrkinet aloittivat työskentelyn yleensä läheteinä, ja jos työ sujui hyvin, he pääsivät parin vuoden jälkeen konttoriharjoittelijaksi ja siitä edelleen tarkemmin määriteltyihin tehtäviin. Joskus harjoittelijaksi pääseminen oli kiinni

1247 Lehto, Lemp: Onko konttorityöntekijäin taloudellinen asema tyydyttävä ja tulevaisuus turvattu? *Vaaka* 2/1954. Vuonna 1967 ilmestynyt ammatinvalinnanoppikirja jakoi konttorialan työt konttori- ja toimistotyöhön, joista jälkimmäinen sisälsi myös yleisönpalvelua. Kaartinen & Sillanpää 1967, 96–97. Konttorialan töihin halunneista tytöistä vain kaksi käytti sanaa toimisto. Kansakoulutyöt 1968–71, numerot 182 ja 188.

1248 Kansakoulutyöt 1950, numerot 1, 8, 35, 45 ja 59; Oksanen & Kiviranta 1956, kuvateksti sivujen 48 ja 49 välillä. Sorminäppäryyttä tarvittiin myös monilla miesvaltaisilla aloilla, kuten sähköalalla ja hienomekaanikon ammatissa, mutta tätä sorminäppäryyttä ei aina mielletty samaksi taidoksi kuin naisvaltaisten konttorityön ja ompelun vaatimukset. Apropos: tsupparinako tulevaisuus? Yle EA.

1249 Oksanen & Kiviranta 1956, 110–111

1250 Liikealan työolotoimikunnan mietintö. KM 1968: B 57, 3.

siitä, että työnantaja sai lähetinpaikkaan uuden työuraansa aloittavan 15–16-vuotiaan nuoren.¹²⁵¹ Muutamat kansakoulutyöt perustelivat konttorialalle hakeutumista juuri sillä, että ”siinä pääsee kohoamaan eteenpäin”.¹²⁵² Tosiasiassa tämä lienee ollut rajallista etenkin suoraan kansakoulusta työelämään siirtyneille. Nuoren tytön näkökulmasta lähetestä konekirjoittajaksi pääseminen näytti suurelta harppaukselta, jonka suunnittelu saattoi kuitenkin olla suhteellisen realistista. Alalla etenemistä toivoneille oli runsaasti tarjolla ilta- ja kirjekursseja, joten opiskelu oli mahdollista työn ohessa. Niiden taso ja tosiasiassa tarjoamat eteenpäinpääsymahdollisuudet vaihtelivat huomattavasti, mihin naisten työttömyyttä tutkinut komitea kiinnitti huomiota.¹²⁵³

Vaikka ammatinvalintaa pohtineet kansakoulunuoret olivat vasta 14–15-vuotiaita, monella konttorialalle aikoneella työllä oli jo kokemusta alasta. Vuoden 1950 konttorityötä suunnitelleista kansakoulutyöistä lähes kaksi kolmasosaa oli ollut ansiotyössä, ja lähes kaikki heistä olivat toimineet asiatyttöinä tai konttoriapulaisina. He olivat saaneet jo kokeilla konttoritöitä ja huomanneet viihtyvänsä niissä.¹²⁵⁴ Kansakoulutyöillä oli myös muita syitä suosia alaa. He perustelivat suunnitelmaansa vastakohtaistamalla konttorityön ruumiilliseen työhön. Edellisessä sai istua paikallaan ja olla sisätiloissa. Lisäksi se oli kevyttä, siistää ja rauhallista. Vaikka palkkataso oli pääsääntöisesti heikompi kuin ammattitaitoisilla tehdastyöntekijöillä, alan herättämät mielikuvat kaupunkilaisena ja modernina alana sekä työn ulkoiset puitteet tekivät siitä kiinnostavan ja houkuttelevan. Tytöt pitivät työtä tuttaviansa kokemusten perusteella hauskana, mukavana ja miellyttävänä. Jotkut heistä totesivat myös pitävänsä erityisesti laskemisesta ja kirjoittamisesta, osa viitaten tällä kone- ja toiset kaunokirjoitukseen. Moni heistä mainitsi konekirjoituksen, laskennon tai kirjanpidon kuuluvan lempikouluaineisiinsa.¹²⁵⁵

Konttorialan suosio kansakoulutyttöjen keskuudessa lisääntyi hieman 1950- ja 1960-lukujen aikana, ja samalla parani alalle aikoneiden koulumenestys. Vuonna 1950 alaa suunnitelleista työistä lähes puolet oli edistynyt koulussa keskitasoa heikommin todistusarvosanojen valossa ja vain neljännes keskitasoa paremmin. Kaikista muista kansakoulutyöistä kolmannes oli menestynyt tätä kehnommin ja tätä paremmin yli kolmannes heistä. Osuudet olivat kääntyneet toisinpäin 1960-luvun lopulla: konttorityöhön aikoneista vain viidennes oli saanut keskitasoa huonomman todistuksen, kun muista sellaisen oli saanut kolmannes. Lähes puolet alaa suunnitelleista oli sen sijaan pärjännyt keskitasoa paremmin, kun muille aloille aikovista vain kolmannes oli yltänyt tähän. Samaan aikaan kun alan suosio nousi, se alkoi houkuttaa yhä enemmän opinnoissa hyvin menestyneitä. Tähän saattoi myös vaikuttaa kilpailu keskikoulun käyneiden kanssa: ilman hyvää todistusta kansakoululaisen ei ollut enää 1960-luvun lopulla helppoa päästä konttorityöhön.¹²⁵⁶

1251 Esimerkiksi kansakoulutyttö 1950, numero 22. Katso myös Wilenius, Mirja: Edessä uran valinta. *Kotiliesi* 10/1959.

1252 Kansakoulutyttö 1950, numero 100.

1253 Naisten työllisyyskomitean v. 1954 mietintö. KM 1956: 11, 12, 17–18.

1254 Esimerkiksi kansakoulutyöt 1950, numerot 1, 10, 11, 45, 48, 59 ja 96.

1255 Esimerkiksi kansakoulutyöt 1950, numerot 1, 8, 10, 11, 12, 35, 45, 48, 50, 75 ja 100.

1256 Koulutuksen arvon suhteellisuutta korostavasta työpaikkakilpailumallista katso Aro 2014, 40–42.

Konttorityöntekijät toimivat vielä 1950–1960-luvulla paljon pelkän kynän ja paperin varassa, mutta kaunis ja selkeä käsiala tai hyvä laskupää eivät enää olleet samanlaisia välttämättömyyksiä kuin aiempina vuosikymmeninä. Jo 1950-luvulla työntekijät kiinnittivät huomiota alan nopeaan kehitykseen ja työn muuttumiseen, eikä muutostahti hidastunut seuraavina vuosikymmeninä. Konttorityöntekijät saivat avukseen uusia koneita työtä nopeuttamaan ja helpottamaan. Niiden käsittely vaati opettelua ja harjaantumista. Työntekijät näkivät uuden teknologian käytön nostavan oman työn arvoa ja merkitystä – samalla tavoin kuin esimerkiksi kotiapulaisilla – vaatihan koneiden käyttäminen enemmän osaamista kuin käsin työskentely. Tämä ei kuitenkaan yleensä heijastunut ansiotasoon, ja konttorityö pysyi heikommin palkattuna alana esimerkiksi ammattitaitoisiin tehdastyöntekijöihin verrattuna. Yleisessä ansiokehityksessä oli kuitenkin suuria eroja toimialasta ja paikkakunnasta sekä sukupuolesta ja palkkaryhmästä riippuen. Erityisen nopeaa ansiokehitys oli 1960-luvulla raha- ja vakuutuslaitosten palveluksessa olleilla toimihenkilönaisilla etenkin alimmissa palkkaryhmissä.¹²⁵⁷

Teknologian lisääntymisellä oli myös negatiivisia seurauksia työntekijälle. Koneet kasvattivat tehokkuusvaatimuksia, lisäsivät työn kuormittavuutta ja vähensivät sen itsenäisyyttä.¹²⁵⁸ Automatisoituminen saattoi myös vähentää työvoiman tarvetta: esimerkiksi kaupunkien suuret puhelinkeskukset oli automatisoitu 1940-luvun alkuun mennessä, ja puhelunvälittäjiä tarvittiin kaupungeissa enää maaseudulta tulevien ja sinne menevien yhteyksien hoitamiseen. Maalaiskunnista keskuksenhoitajat katosivat 1960-luvun vaihteessa.¹²⁵⁹ Koneellistuminen ja automaatio vaikuttivat konttorityön ammattirakenteeseen samansuuntaisesti kuin teollisuudessa: yksinkertaisimmat rutiinitehtävät siirtyivät koneiden vastuulle, mutta konttorit tarvitsivat uutta ja koulutettua henkilöstöä erikoistuneisiin ja osin täysin uudenlaisiin tehtäviin.¹²⁶⁰

Kansalaiskoulun liikelinjan käyneet oppilaat olivat saaneet opetusta muun muassa kirjanpidossa, konekirjoituksessa ja tekstauksessa, mutta konttorissa tarvittavaa ammattitaitoa saattoi hankkia myös muualla. Moni konttoriin aikova tyttö mainitsi ammatinvalinnanohjaajalle suunnittelevansa konekirjoituskurssin suorittamista.¹²⁶¹ Kurseja tarjosivat muun muassa kaupungin suomen- ja ruotsinkieliset työväenopistot, mutta myös yksityiset, voittoa tavoittelevat koulut. Eräskin tyttö kävi Hakaniemen konekir-

1257 Tuomisto 1986, 60–61; Liikealan työolotoimikunnan mietintö. KM 1968: B 57, 20–21.

1258 Rantalaiho 1986, 15.

1259 Orpo, Marja: Hetkinen, yhdistän. *Kotiliesi* 15/1961. Puhelunvälittäjillä tarkoitettiin käsivälitteisiä puhelinkeskustoja hoitavia ”sentraalisantroja”, jotka kuuluvat ammattiluokituksessa Kuljetus ja liikenne -pääryhmään 5. Puhelunvälittäjillä viitattiin puolestaan puheluita esimerkiksi viraston tai yrityksen sisällä välittäneisiin ”keskusneiteihin”, ja heidät rinnastettiin konttorityöntekijöihin pääryhmään 1. Näiden vain yhdellä kirjaimella toisistaan erottuvan ammattinimikkeen käyttö oli nuorten ammattisuunnitelmissa horjuvaa.

1260 Mäkipaasi, Jouko: Koneellistuva konttoriala. *Koti* 2/1961; Koneellistumisen ja automaation vaikutukset konttorityöhön. *Ammatinvalinta* 8/1960, 9–12. Jälkimmäinen artikkeli on lyhennetty suomennos *International Labour Review* -lehdessä julkaistusta kahdesta laajaan kansainväliseen selvitykseen perustuneesta artikkelista.

1261 Esimerkiksi kansakoulutyttö 1950, numero 63; kansakoulutyttö 1960, numero 44; oppikoulutyöt 1960, numerot 8, 17, 22, 32 ja 47.

joituskoulussa alkeiskurssin.¹²⁶² Konttoritöihin valmensivat myös opinnot muutamissa helsinkiläisissä erikoiskouluissa, joita olivat esimerkiksi Myynti- ja Mainoskoulu sekä vuonna 1967 perustettu ylioppilaspohjainen Helsingin Sihteeriopisto.¹²⁶³ Liikealan opetusta tarjonneita yksityisiä konttoriopistoja oli myös paljon. Ammatinvalinnanoppikirjat varoittivat nuoria kuitenkin siitä, että opetus näiden 1–4 kuukautta kestäville kursseilla saattoi jäädä aivan ”alkeelliseksi ja pintapuoliseksi” sellaisessakin tapauksessa, että opettajat olisivat päteviä – mikä sekään ei aina ollut asianlaita.¹²⁶⁴

Kaupan, palvelujen ja hallinnon sektorien kasvaessa konttorityöntekijöille riitti kysyntää, mutta konttoriin aikova saattoi hyötyä kurssien käymisestä ja esimerkiksi konekirjoituksen lyöntinopeuden osoittaneesta todistuksesta. Varsinaiselta konekirjoittajalta vaadittiin nopeudeksi vähintään 7 000–8 000 lyöntiä puolessa tunnissa. Jotkut kansakoulutyöt pohtivat kauppakoulussa ja jopa -opistossa kouluttautumista, mutta merkantiksi tai peräti merkonomiksi opiskelu vaati selvästi enemmän aikaa, rahaa, tarmoa ja sisukuutta kuin yksittäisten kurssien suorittaminen ja ammattitaidon kehittäminen työssä oppimalla. Suuret työnantajat järjestivät omille työntekijöilleen koulutusta. Esimerkiksi Helsingin kaupunki piti vuodesta 1957 lähtien muun muassa sokkolaskennan kursseja kymmennäpäyntyteenlaskukoneella, johtamistaidollista koulutusta ja puhelunvälittäjän täydennyskursseja sekä koulutti reikäkorttialalla työskenteleviä ja antoi yleisönpalveluskursseja vahtimestareille. Kaupungin oma toimistokoulu, jonka opetukseen kuului paljon harjoittelua kaupungin virastoissa ja laitoksissa, aloitti toimintansa syksyllä 1964.¹²⁶⁵

Kauppakorkeakoulut antoivat konttorityön korkeinta opetusta, ja niissä oli mahdollista suorittaa akateemisen sihteerin ja kirjeenvaihtajan tutkinnot, jotka houkuttelivat nimenomaan naisopiskelijoita. Esimerkiksi Kauppakorkeakoulusta vuonna 1964–65 valmistuneista, alemman korkeakoulututkinnon suorittaneista ekonomieista oli neljännes naisia ja ylemmän korkeakoulututkinnon läpäisseistä kauppatieteiden kandidaateista vain neljä prosenttia oli naisia, mutta kaikki koulun kirjeenvaihtajalinjalta valmistuneet 185 henkilöä olivat naisia. Ajallisesti ekonomin, akateemisen sihteerin tai kirjeenvaihtajan tutkinnon suorittaminen kesti yhtä pitkään, kolme vuotta, mutta ne avasivat erilaiset mahdollisuudet palkkatason ja aseman suhteen.¹²⁶⁶

Kansakoulusta konttorityöhön aikoneista tytöistä vain harva aikoi tutkimusajanjakson lopullakaan hankkia varsinaista ammattikoulutusta lyhyitä kursseja enemmän. Sen sijaan alalle aikoneet oppikoulutyöt suunnittelivat kouluttautumista. He olivat määrätietoisia, sillä usea heistä nimesi aikeensa tarkasti esimerkiksi viittaamalla tiettyyn ammattiin tai työpaikkaan. Monen tavoitteena oli merkonomin tutkinto.¹²⁶⁷ Kauppaopistoon pyrkijöiltä edellytettiin monesti muutaman kuukauden esiharjoittelua ennen kaksivuotisia opintoja.

1262 Kansakoulutyttö 1950, 63.

1263 Liikealan työolotoimikunnan mietintö. KM 1968: B 57, 33–34.

1264 Ammatinvalinnan opas. Helsingin kansakoulujen jatkoloukkien oppilaille 1945, 56.

1265 Mäkipaasi, Jouko: Koneellistuva konttoriala. *Koti* 2/1961; KHKK 1957 osa 2, 106–107; KHKK 1959 osa 2, 95–96; KHKK Virastot ja laitokset 1968, 47; KHKK 1964 osa 2, 86.

1266 Väänänen, Marjatta: Nainen liike-elämässä. *Kotiliesi* 3/1967.

1267 Esimerkiksi oppikoulutyöt 1950, numerot 93 ja 97; oppikoulutyöt 1960, numerot 35, 42, 71 ja 90; oppikoulutyöt 1968–71, numerot 20, 21, 24, 86, 95 ja 208.

Alan oppilaitoksia oli Helsingissä useita, ja konttorialalle valmentaneen kaupallisen alan opiskelijoiden määrä kasvoi huomattavasti 1950-luvun aikana.¹²⁶⁸

Konttorityötä suunnitteli ensisijaisesti reilu kymmenesosa oppikoulutyttöistä vuonna 1950, ja kymmenen vuotta myöhemmin jopa viidesosa heistä aikoi pyrkiä konttorialalle. Suunnitelma oli tällöin yhtä yleinen kuin kansakoulutyttöjen joukossa. Viimeisessä otoksessa alalle aikoneita oppikoulutyttöjä oli viitisentoista prosenttia, ja heistä puolet suunnitteli ammatikseen merkonomia. On kuitenkin epäselvää, kuinka vakavasti he olivat aihetta miettineet. Vain muutama näistä tytöistä mainitsi kauppaopiston koulutussaikeissaan, ja moni oli epätietoinen siitä, mihin he pyrkisivät keskikoulun jälkeen.¹²⁶⁹

Monet konttorialalle aikoneet oppikoulutyötö toivoivat pääsevänsä työskentelemään vieraiden kielten ja matkustuksen parissa esimerkiksi kirjeenvaihtajina tai matkatoimistovirkailijoina. Ne miellettiin naisille sopivaksi työskentelyalaksi, sillä kielellistä lahjakkuutta pidettiin heille ominaisena. Kirjeenvaihtajiksi aikoneita oppikoulutyttöjä oli kaikkina otosajankohtina, mutta matkustukseen liittyviä ammatteja ei ymmärrettävästikään mainittu vielä 1950-luvun alussa, jolloin matkailu oli vielä hyvin vaatimatonta. Kuitenkin jo keväällä 1960 neljä oppikoulutyttöä mainitsi haluavansa matkatoimistovirkailijaksi. Työvoimaltaan huomattavasti suurempi pankkiala keräsi oppikoulutyöiltä saman määrän ensisijaisia mainintoja. Sen sijaan vain yksi tytöistä mainitsi matkatoimiston työpaikkana toissijaisissa suunnitelmissaan, kun taas pankkiala vilahteli monella vaihtoehdona. Kymmenesosa kaikista oppikoulutyttöistä näki pankkialalla työskentelyn yhtenä mahdollisena uravaihtoehtona. Erään tytön vanhemmat pitivät pankkivirkailijan työtä hyvänä vaihtoehtona, koska se oli ”kevyttä, siistää ja naisille sopivaa”. Tytär aikoi joko jatkaa lukiossa tai hakeutua kauppaopistoon keskikoulun jälkeen.¹²⁷⁰

Pankeissa avautui runsaasti työpaikkoja, ja niiden toimintaa vilkastutti muun muassa palkanmaksun siirtyminen tilille käteismaksun sijaan. Ne kilpailivat keskenään ensisijaisesti konttoreiden määrällä ja sijainnilla, sillä korkoja säänneltiin ja pankkien tarjoamat tuotteet olivat yhtenäisiä. Esimerkiksi 1960-luvun puolivälissä Helsingin kaupungin alueella toimi lähes 80 Kansallis-Osake-Pankin (KOP), lähes 70 Pohjoismaiden Yhdyspankin ja noin 30 Helsingin Osakepankin konttoria.¹²⁷¹ Työvoiman tarve oli ennen minkäänlaisen automaation käyttöönottoa suuri, ja esimerkiksi KOP koulutti alalle myös keski-ikäisiä kotirouvia, joista osalla ei ollut lainkaan aiempaa työkokemusta.¹²⁷²

Myös oppikoulupoikia kiinnosti liikealan työmahdollisuudet. Heidän suunnitelmiaan näkyi alan sukupuolen ja koulumuodon mukainen hierarkia. He eivät suinkaan suunnanneet rutiinitehtäviin, vaan suurimmalla osalla oli tavoitteenaan merkonomin tai ekonomin tutkinto ja sen tarjoamat mahdollisuudet asiantuntija- ja johtotehtävissä. Toisin kuin esimerkiksi tekniikan alalle aikoneet pojat, he eivät korostaneet erityistä

1268 Kiuru 1958, 81; Liite 3.

1269 Jotkut tytöt viittasivat merkonomiin nimenomaan ammattina – ei koulutuksena – jota suunnittelivat. Oppikoulutyötö 1968–71, numerot 20, 24, 86 ja 235.

1270 Oppikoulutyttö 1960, numero 64.

1271 Hoffman 1997, 399.

1272 Kotirouvista pankkivirkailijoita. *Kotiliesi* 5/1967.

kiinnostustaan kaupalliselle alalle. Vaikuttaa pikemmin siltä, että kaupalliset opinnot olivat käytännöllinen ja sopiva ratkaisu sellaiselle oppikoulupojalle, joka ei ollut erityisen kiinnostunut mistään tietystä alasta, mutta jota vanhemmat kuitenkin kannustivat jatkamaan opintoja. Joidenkin kohdalla kaupallinen ala tuli ehkä kysymykseen sen vuoksi, että he olivat ainakin kouluarvosanojen valossa pikemmin kielellisesti kuin matemaattisesti lahjakkaita. Kaupalliset opinnot tosin vaativat kummankinlaista osaamista, mutta matematiikalla oli huomattavasti vähemmän painoarvoa niissä kuin tekniikan alan koulutuksessa. Kaupallisen koulutuksen merkitys ja arvostus yritysmaailmassa nousi 1960-luvulta lähtien nopeasti.¹²⁷³

Osa konttorityöhön aikoneista tytöistä otti esimerkkiä alalla jo olevasta perheenjäsenestään, sukulaisestaan tai tuttavastaan. Tytöt saivat mallia yleensä vanhemmasta siskosta tai (oletettavasti nais-) serkusta, joskus tytöt viittasivat myös konttorissa työskentelevään tuttavaansa. Kansakoulutyttöjen lähipiiriin kuuluneet olivat hyvin samantyyppisissä tehtävissä, joihin he itse tähtäsivät. Kahden ensimmäisen otosajankohdan kansakoulutytöt viittasivat sukulaisiinsa ja tuttaviinsa konttoristeina tai konttorialalla työskentelevinä. 1960-luvun lopulla, jolloin myös kansakoulutyttöjen omat suunnitelmat olivat tarkempia, esikuvien joukkoon mahtui myös erikoistuneempia työntekijöitä, kuten konekirjoittajia, reikäkorttilävistäjiä ja puhelinvälittäjiä.¹²⁷⁴ Tämä kuvaa konttorityön vähittäistä erikoistumista. Kukaan vuosien 1950 ja 1960 otosten konttoriin aikoneista kansakoulutyöistä ei voinut hakea esimerkkiä äidistään siten kuin muun muassa metallialalle aikoneet kansakoulupojat käyttivät isiensä ammattia mallinaan. Vasta viimeisenä otosajankohtana jotkut kansakoulutytöt viittasivat konttorityötä tehneeseen tai tekevään äitiinsä.¹²⁷⁵ Oppikoulutytötkin viittasivat siskoihinsa, serkkuihinsa ja tuttaviinsa, mutta parilla heistä oli kauppaoppilaitoksessa opiskeleva veli tai konttorialalla työskentelevä vanhempi. Heidän näkökulmansa konttorityöhön oli laajempi myös tätä kautta.¹²⁷⁶

Ensimmäisessä ja viimeisessä otoksessa konttoriin aikoneilla kansakoulutyttöillä oli muille aloille ja ammatteihin aikoneita useammin konttorityötä tekeviä sukulaisia tai tuttavita. Eroja voidaan huomata myös tilastollisesti vertailtaessa.¹²⁷⁷ Oppikoulutyttöillä tällaista ei havaita: konttorityötä tekevät sukulaiset ja tuttavat olivat yhtä yleisiä niiden joukossa, jotka tämän alan ammattia suunnittelivat, kuin niiden ryhmässä, jotka aikoiivat jollekin muulle alalle. Tämä viittaisi siihen, että kansakoulunuoret olivat oppikoululaisia riippuvaisempia lähipiirinsä esimerkeistä ammattipohdinnoissaan.

Vaikka juuri kellään kansakoulutyttöjen vanhemmista ei ollut omaa työkokemusta

1273 Oppikoulupojat 1950, numerot 17, 26, 33, 34 ja 76; oppikoulupojat 1960, numerot 56, 73, 79 ja 123; Fellman 2000, 117–118.

1274 Kansakoulutytöt 1950, numerot 52, 60, 69, 96 ja 100; kansakoulutytöt 1960, numerot 3, 15, 27, 31, 53, 63 ja 76; kansakoulutytöt 1968–71, numerot 52, 64, 73, 120, 136, 154, 166 ja 189.

1275 Kansakoulutytöt 1968–71, numerot 2, 148 ja 199.

1276 Oppikoulutyttö 1950, numero 31; oppikoulutytöt 1960, numerot 1, 17, 22, 86, 90, 104, 109 ja 118; oppikoulutytöt 1968–71, numerot 20, 21, 235 ja 243.

1277 Vuoden 1950 kohdalla ero on tilastollisesti suuntaa antava ($\chi^2 = 3,806$, $df = 1$, p -arvo = 0,051), ja otosajankohdan 1968–1971 kohdalla ero on tilastollisesti merkitsevä ($\chi^2 = 7,15$, $df = 1$, p -arvo = 0,007).

konttorialalta, he näkivät tämän vaihtoehdon erittäin hyvänä tyttarelleen. Lähes kaikki konttorityötä suunnitelleiden tyttöjen vanhemmat, jotka ottivat kantaa asiaan, ehdottivat ja kannattivat tätä alaa. Isät ja äidit suhtautuivat myönteisesti myös oppikoulutyttärensä konttorityösuunnitelmiin. Koulutukseen suhtautuminen jakoi kuitenkin eri koulumuotoja käyvien nuorten vanhempien mielipiteitä. Vasta 1960-luvun lopulla muutamat kansakoululaisten vanhemmat ehdottivat tyttarelleen kauppakoulua konttorialalle pääsemiseksi ja siellä etenemiseksi. Aiemmin he eivät pitäneet tätä tarpeellisena tai välttämättömänä. Oppikoululaisten vanhemmat suunnittelivat yleisesti jo vuoden 1960 otoksessa merkonomiin koulutusta tyttärilleen, myös joillekin sellaisille, joilla merkonomiin koulutus oli toissijainen ammattisuunnitelma.¹²⁷⁸ Jo pelkästään konttorialalle suunnanneiden tyttöjen pohjakoulutuksen ero asetti heidät erilaisiin asemiin työhaussa, mutta oppikoululaiset olivat tämän lisäksi hanakampia hankkimaan myös muodollista ammatillista oppia. Erilaisen pohjakoulutuksen saaneet tytöt ja pojat saattoivat työllistyä samaan työympäristöön, mutta jo lähtökohtaisesti erilaisiin tehtäviin.

1278 Kansakoulutytöt 1968–71, numerot 96, 137, 153, 154, 155 ja 205; oppikoulutytöt 1960, numerot 35, 42, 71, 90 ja 118 sekä 15, 39 ja 78.

14 Naisvaltainen palvelutyö: kampaajaksi, ravintola-alalle tai matkailun pariin haluavat tytöt

Tässä alaluvussa käsiteltäviä ammatteja yhdisti se, että niiden edustamien alojen kasvu ja ammattien räjähdysmäisen nopea yleistyminen nuorten mainitsemina suunnitelmina liittyivät elintason kohoamiseen ja vapaa-ajan lisääntymiseen 1950–1960-luvulla.¹²⁷⁹ Palvelutyön¹²⁸⁰ ammateista suurin osa oli hyvin naisvaltaisia, mutta ryhmään mahtui myös miesvaltainen vartiointi- ja suojelutyö, jossa neljä kymmenestä oli poliiseja. Vaikka poliisin ja palomiehen ammatit edustivat perinteistä miehisyyttä ja olivat ehkä monen pikkupojan lempiammatteja, innostus oli laantunut siihen mennessä, kun nuoren oli aika tehdä tulevaisuuttaan koskevia valintoja oppivelvollisuuden päättyessä. Poliisiksi tai palomieheksi aikoneita kansa- ja oppikoulupoikia oli aineistossani kaikkiaan vain viisi.¹²⁸¹

Talonmiehiä, urheiluohjaajia sekä vartiointi- ja suojelutehtävissä toimivia lukuun ottamatta naiset muodostivat ehdottoman enemmistön palvelutyön ammateissa. Monet näistä ammateista olivat tehtäviltään sellaisia, joita pidettiin kodin piirissä itsestään selvästi ”naisten töinä” ja jotka olivat vähitellen ja vain osittain siirtyneet ansiotyön piiriin. Ammattien arvostus oli matala osaksi siitä syystä, että kenen tahansa (naisen) katsottiin pystyvän suoriutumaan niistä. Sukupuoli viestitti tässä tapauksessa kyvykkyydestä ravintolatyöhön, kotiapulaiseksi, siivoojaksi ja pesulatyöntekijäksi. Matalan arvostuksen ja raskaan aherruksen kääntöpuoli oli, että esimerkiksi siivoojan ammattiin pääseminen oli helppoa, ja työtä oli tarjolla myös osa- ja väliaikaisesti. Naisvaltaiset palvelutyön ammatit eivät vaatineet pitkää muodollista koulutusta.¹²⁸²

Palvelutyön naisvaltaisuuden ja matalan koulutustasovaatimuksen perusteella on ymmärrettävää, että sen kasvu näkyi selvimmin kansakoulutyttöjen suunnitelmissa. Oppikoulutyttöjen ja kansakoulupoikien suunnitelmat heijastelivat ilmiötä jonkin verran. Vuoden 1950 otoksen kaikista kansakoulutyöistä vain neljä sadasta kaavaili

1279 Näiden alojen ja ammattien suosio naisten keskuudessa oli kuitenkin huomattavasti vanhempaa perua, esimerkiksi 1700-luvun lopun Turussa naispuolisten rittäjien ja itsensä työllistäneiden yleisimpiin ammatteihin kuului kapakoitsija, ruokalanpitäjä ja majatalonpitäjä. Vainio-Korhonen 2002, 147. Tutkimusajanjaksolla palvelutyöhön kuuluneiden ammattien suosio kasvoi suorastaan räjähdysmäisesti kansakoulutyttöjen ensisijaisissa suunnitelmissa. Elinkeinorakenteen murroksesta katso luvut 3 ja 4.

1280 Ammattirakenneluokituksen pääryhmä 8. Liite 4.

1281 Näistä pojista kolmen isä tai setä työskenteli tai oli työskennellyt vartiointi- ja suojelutehtävissä. Sen sijaan niiden kahden, joilla tällaista ”sukurasitetta” ei ollut, isät painostivat poikiaan ryhtymään omaan ammattiinsa sähköasentajaksi ja hammasteknikoksi. Kansakoulupoika 1968–71, numero 137; oppikoulupojat 1960, numerot 78 ja 106; oppikoulupojat 1968–71, numerot 200 ja 205.

1282 Liite 4; taulukko 44. Varsinaiset ammatinharjoittajat ammatin, kielen ja sukupuolen mukaan 31.12.1950. HTV 1956; Paananen 1970, 2–7, 17–18; Kouki, Sirkka: Arvostetaanko kotitaloustyötä? *Kotiliesi* 7/1965.

jollekin muulle palvelutyön alalle kuin lastenhoitajaksi ryhtymistä,¹²⁸³ mutta kymmenen vuotta myöhemmin poimitussa otoksessa heidän osuutensa oli suorastaan ”räjähtänyt” viidennekseen. Kasvu ei pysähtynyt tähän, vaan 1970-luvun taitteen kansakoulutyöistä peräti lähes kolmannes suunnitteli jotain palvelutyön ammattia. Oppikoulutyöissä kehitys oli maltillisempaa: pian sodan jälkeen vain yksi sadasta mainitsi sen ensisijaisena suunnitelmanaan, mutta vuoden 1960 otoksessa heitä oli seitsemisen prosenttia, ja tarkasteluajanjakson viimeisessä otoksessa yli kymmenesosa. Vaikka 1960-luvun puolivälissä ministeriön ammatinvalinnanohjauksen asiantuntijat arvioivat, että tyttöjen yleiset toiveet palveluammatteihin työllistymisestä olivat epärealistisia, ne osoittautuivat myöhempää kehitystä tarkasteltuna oikeansuuntaisiksi. Elinkeinorakenne muuttui enusteita nopeammin.¹²⁸⁴

Palvelutyöhön kuului monenlaisia ammatteja, mutta yksi niistä oli selvästi ylitse muiden sekä kansa- että oppikoulutyttöjen suunnitelmissa: kampaaja. Vuoden 1960 otoksesta kaikista kansakoulutyöistä yli kymmenesosa aikoi ensisijaisesti kampaajaksi, ja kymmenisen vuotta myöhemässä otoksessa hiusalalle halunneita kansakoulutyttöjä oli lähes viidennes. Suunnitelmien yleistymistä vauhditti alan kasvu. Partureiden ja kampaajien määrä 1,6-kertaistui Helsingissä 1950- ja 1960-lukujen aikana. Vuonna 1970 Helsingissä toimi 1 900 kampaajaa ja parturia, jotka olivat lähes kaikki naisia. Miehet eivät kuitenkaan olleet tuntemattomia alalla, ja monen alalle kouluttavan kähertäjäkoulun rehtorina toimi kähertäjä-, parturi- tai kampaajamestarimies. Ammattikunnan suuruutta kuvaa se, että kampaajan tai parturin ammattia harjoittavia naisia oli Helsingissä vuonna 1970 kaksi kertaa enemmän kuin kansakoulunopettajina työskenteleviä naisia.¹²⁸⁵

Tilastoinnissa kosmetologit ja kampaajat kuuluivat samaan ryhmään,¹²⁸⁶ ja monet kansakoulutyöt olivat kiinnostuneita molemmista tehtävistä. He saattoivat haaveilla kosmetologin ammatista, mutta realistisempi suunnitelma heille oli kampaajaksi kouluttautuminen.¹²⁸⁷ Kosmetologin ammatti oli varsin nuori, ja sen harjoittajia oli selvästi vähemmän kuin hiusalalla työskenteleviä.¹²⁸⁸ Oppia alalle oli tarjolla Suomessa 1930-luvun alkupuolelta lähtien yksityisessä helsinkiläisoppilaitoksessa. Kosmetologikoulun pääsyvaatimukseen kuului keskikoulun oppimäärä, ja aluksi puoli vuotta kestäneet, myöhemmin yksivuotiset opinnot olivat todella hintavat esimerkiksi kampaajakoulutukseen verrattuna. Hiusalalle pääsi tekemällä oppisopimuksen liikkeenharjoittajan kanssa. Koulunkäynti ja työharjoittelu vuorottelivat, ja ammattiin opiskelu kesti kaupungin omistamassa Kähertäjäkoulussa kolme vuotta. Sen oppilasmäärä kohosi 1950-luvun aikana kahdeksas-

1283 Lastenhoitajan tai kotiapulaisen ammattia suunnitelleet on jätetty tässä mainittujen osuuskien ulkopuolelle heidän suuren määränsä vuoksi. Lastenhoitajan ammattia suunnitelleista katso luku 12.1.

1284 Rahikainen 1999, 361–362.

1285 Liite 4; Mattlar 1954, 76–77.

1286 Ammattirakenneluokituksen ryhmä 84. Liite 4.

1287 Kansakoulutyöt 1960, numerot 22, 42 ja 77; kansakoulutyöt 1968–71, numerot 185 ja 212.

1288 Vuonna 1970 Helsingissä työskenteli 250 kosmetologia. Tätä aiempia tietoja ei ole saatavissa, sillä vuosina 1950 ja 1960 heitä on ilmeisesti ollut niin vähän, että tiedot on yhdistetty partureina ja kampaajina työskentelevien ryhmään.

takymmenestä vuosittaisesta oppilaasta yli kahteensataan. Kähertäjäkouluun pääsyyn riitti kansakoulun päästötodistus, ja työharjoittelupaikka suoritti yleensä kirjoittautumis- ja lukukausimaksut sekä maksoi palkkaa oppilasajalta. Kosmetologikoulun kurssimaksu oli 1950-luvun puolivälissä kampaajaksi kouluttautumisen kuluihin verrattuna noin 18-kertainen. Se jäi kokonaan opiskelijan kustannettavaksi, eikä kouluttautumisaajalta saanut palkkaa toisin kuin kampaajaksi opiskelevat saivat. Kosmetologikoulu pääsi valtionavun piiriin 1960, ja Kähertäjäkoulu avasi kosmetologin opintolinjan vuonna 1966.¹²⁸⁹

Ammatinvalinnanoppikirjat kannustivat nuoria 1950-luvulla kouluttautumaan partureiksi ja kampaajiksi, joina ”nuorilla naisilla ja miehillä tulee jatkuvasti olemaan paljon työtä”. Väitettä perusteltiin sillä, että ihmiset kiinnittivät entistä enemmän huomiota ulkonäköönsä.¹²⁹⁰ Kampaajiksi halunneet tytöt olivat kiinnostuneita ulkonäköön liittyneistä seikoista, ja muutamia heistä kiehtoivat kampaajan lisäksi mannekiinin työt. Hiusalan ammatin hyvänä puolena pidettiin myös sitä, että osaava ja pätevä ammattilainen saattoi paitsi toimia toisen palveluksessa, myös perustaa oman liikkeen.¹²⁹¹ Hygieni- ja kauneudenhoitotyön ammattilaisilla piti olla näppärät sormet ja seisomatyötä tekevien kampaajien jalat tuli olla ”hyvät”. Toisaalta palvelutyötä tekevien tuli myös osata käyttäytyä kohteliaasti, joustavasti ja tahdikkaasti.¹²⁹² Ammatinvalinnanoppikirjan mukaan kampaajan, parturin, kosmetologin ja pukuompelijan työllä ”saattaa olla suorastaan mielenterveydellinen vaikutus. Toisaalta he kohentavat asiakkaansa ulkomuotoa ja siten myös itseluottamusta, toisaalta asiakkaat joskus huojentavat mieltään kertomalla heille henkilökohtaisista pulmistaan.”¹²⁹³ Tämä läheni empaattisuutta ja omien tarpeiden toissijaisuutta koskeneita vaatimuksia, jotka kohdistuivat hoitoalalla työskenteleviin.

Palvelusektorin kasvu ja kulttuurinen murros näkyivät myös ravintola-alan ja matkailuun liittyneiden ammattien suosion lisääntymisenä nuorten toiveissa. Ravintola-alan kasvun ja matkailun yleistymisen edellytyksenä oli elintason kohentuminen. Sotajan tanssikiellon päätyttyä sekä säännöstelyjen ja anniskelumääräysten helpotettua ravintola-ala lähti nousuun tarjonnan kasvaessa ja sekä kotimaisen että ulkomaisen kysynnän voimistuessa. Moni Helsingin vanhoista hotelleista ja ravintoloista modernisoitiin 1950-luvulla, ja samalla avattiin täysin uusia majoitus- ja ravitsemusliikkeitä. Kaupunkilaiset saivat ihmetellä uusia suurravintoloita, ”suuren maailman mallin mukaisia ’night-club’-ravintoloita”¹²⁹⁴ ja monenlaisia baareja, joiden sisustamisessa sallittiin nyt myös korkeat asiakastuolit, baarijakkarat. Yksityisten liikkeenharjoittajien lisäksi kasvun takana olivat osuustoiminnalliset keskusliikkeet Suomen Osuuskauppojen Keskuskunta (SOK) ja Kulutusosuuskuntien Keskusliitto (KK). Jälkimmäinen järjesti

1289 Yksityisen Suomen Kosmetologikoulun yhden vuoden mittainen kurssi maksoi 64 000 markkaa vuonna 1956, kun Helsingin kaupungin Kähertäjäkoulussa kirjoittautumismaksu oli ollut 300 ja lukukausimaksu 500 markkaa vuonna 1954. Oksanen & Kiviranta 1956, 110–111; Mattlar 1954, 76; Mattlar 1948, 45; Kyttä, Raili: Uusi ammattikoulutusala. *Ammattikasvatus* 1/1966; Liite 3.

1290 Mattlar 1954, 75.

1291 Mattlar 1954, 75; kansakoulutyöt 1960, numerot 28, 58 ja 99.

1292 Mattlar 1954, 75.

1293 Venna 1971, 59.

1294 Soini 1963, 253.

myös runsaasti työharjoittelua sisältänyttä koulutusta alalle aikoneille.¹²⁹⁵

Ravintolat työllistivät keittiöapulaisia, kokkeja, keittäjiä ja kylmäköitä, esimiehinä toimineita keittiömestareita ja ravintolaemäntiä sekä tarjoilijoita ja hovimestareita. Heidän yhteenlaskettu lukumääränsä kasvoi Helsingissä vuoden 1950 vajaan 7 000:sta parissa kymmenessä vuodessa yli 10 000 henkilöön, ja alan ammatinharjoittajien määrä kasvoi 1960-luvulla suhteellisesti nopeammin kuin kaikkien ammattien harjoittajien joukko.¹²⁹⁶ Samana vuosikymmenenä ravintola-ala löi läpi kansakoulutyttöjen suunnitelmissa. Alan vetovoimaisin ammatti oli kylmäkö. Kylmiin ruokiin erikoistuneen keittiöammattilaisen työ vaati erityistä pikkutarkkuutta, ja tyttöjä saattoi houkuttaa ajatus, että työssä ei tarvitsisi viettää yhtä paljon aikaa kuumassa keittiössä kuin kokkien piti. Työharjoittelu antoi koululaiselle todenmukaisemman kuvan ammatista. Eräs hotelli Palacessa keittiöharjoittelijana ollut tyttö totesi, että työssä oli ollut hyvin kiireistä ja kuumaa. Tämän kokemuksen vuoksi hän alkoi suunnitella kampaajan tai myyjän ammattia talousalan sijaan.¹²⁹⁷ Harjoittelu suuntasi muidenkin suunnitelmia: eräältä kansakoulutyttöltä kylmäkösuunnitelma unohtui, koska hän oli viihtynyt työharjoittelussa sekatarvarakaupassa.¹²⁹⁸

Muutammat kansakoulutyöt olivat kiinnostuneita keittäjän¹²⁹⁹ tai ravintolaemännän ammanteista, ja yksi heistä mainitsi tarjoilijan työn. Suurimmalle osalle ravintola-alan suunnitelma liittyi nimenomaan ruoan valmistukseen, joka kuului kodeissa yleensä kokonaan naisten vastuulle. Poikkeuksiakin oli: erään oppikoulupojan autoilijana työskennellyt isä oli paljon poissa, mutta tämä osasi tehdä ”melkein parempaa sapuskaa kuin äiti”. Isä oli oppinut ruuanlaittotaidon lapsuudessaan, sillä hänen äitinsä oli kuollut varhain, ja monilapsisessa perheessä harjoitusta oli saanut yllin kyllin. Oppikoulupojan perheessä kotiaskareet oli jaettu lasten kesken: poika ja hänen isoveljensä valmistivat vuoroviikoin ruuan ja pikkusiskon vastuulla oli tiskaus.¹³⁰⁰

Ammatinvalinnanoppikirjat esittelivät talousalaa nimenomaan naisille sopivana ja heille kuuluvana työnä, joskin totesivat myös, että ”pojillekin on tilaa talousalalla. Laivojen kokit ja stuertit ovat yleensä miehiä, ja esim. leipurin ammatti on sekä hauska että hyvätuloinen.”¹³⁰¹ Muun muassa kauppalaivojen henkilökuntaa kouluttanut Suomen kokki- ja stuerttikoulu otti vain miesoppilaita 1950-luvun puolivälissä. Ammattitaitoisesta taloushenkilökunnasta oli kuitenkin laivoilla pulaa, ja Kotkan ammattikoulu antoi opetusta laivakeittäjiksi aikoneille tytöille.¹³⁰²

Yksikään otosteni oppikoulutyttöistä ei maininnut ravintola-alan ammattia suunnitel-

1295 Soini 1963, 245–255, 262–263; Mattlar 1954, 100–101; Mäkipaasi, Jouko: Vieraanvaraisuus ammattina. *Koti* 4/1963. Kaupunkien tilanne erosi suuresti maalaiskunnista, joissa ei ollut paikkakuntalaisille tarjoilevia anniskeluravintoloita eikä alkoholijuomien vähittäismyyntiä. Niin sanottujen raittiusravintoloiden ja ruokaloiden kohdalla tilanne ei ollut alueellisesti yhtä epätasainen. Soini 1963, 276–277, 279.

1296 Liite 4.

1297 Kansakoulutyttö 1968–71, numero 46.

1298 Kansakoulutyttö 1968–71, numero 62.

1299 Kokki viittasi yleensä miespuoliseen ruuanvalmistajaan, keittäjä puolestaan naispuoliseen.

1300 Oppikoulupoika 1960, numero 103.

1301 Mattlar 1953, 65.

1302 Mattlar 1954, 95–96.

missaan. Keskikoululaisille suunnattu oppikirja totesi kansakoulun käyneiden muodostavan enemmistön talousalalla työskentelevistä ja sivuutti alan tarkemmalla käsittelyltä. 1970-luvun alussa julkaistu keskikoululaisille tarkoitettu oppikirja esitteli talousalaa jo hiukan laajemmin.¹³⁰³ Vaikka oppikoulutyöt eivät alalle halunneetkaan, poikien joukossa oli muutamia, jotka aikoivat hovimestareiksi, kokeiksi tai ylipäänsä ravintola-alalle. Tällaisia toiveita oli myös kansakoulupojilla. Kokin ammattisuunnitelmaa vahvisti esimerkiksi se, että poika oli harjoitellut usean vuoden ajan ruuanlaittoa talouskerhossa tai että hän oli seurannut keittiötyöskentelyä ollessaan hotellissa asiapoikana.¹³⁰⁴ Monet ravintola-alan työt olivat fyysisesti raskaita. Eräs alun perin alalle aikonut, oppikoulussa kehnosti kieliaineissa pärjännyt poika muutti tämän vuoksi ammatinvalinnanohjaajan haastattelussa mieltään. Poika kertoi tekevänsä kotona ”kaakkuja ja muuta ruokaa”, mutta ravintola-alassa häntä epäilytti työn raskaus ja se, ettei hän osannut kieliä. Tarjoiluhenkilökuntaan kohdistuneet vaatimukset kasvoivat asiakaskunnan kansainvälistyessä. Raskaan ravintola-alan sijaan poika päätti pyrkiä autonasentajaksi.¹³⁰⁵

Ravintola-ala ja etenkin keittiön avustavat tehtävät olivat 1950-luvulla naisvaltaisia. Alan työvoima oli naisistunut, sillä mieshakijoita ei enää ollut riittänyt tarpeeksi. Heikon maineen vuoksi ravintolat kärsivät suoranaisestä työvoimapulasta 1950–1960-luvulla.¹³⁰⁶ Vertikaalista sukupuolittuneisuutta kuvaa, että esimerkiksi vuonna 1960 keittiöapulaisista vain pari prosenttia oli Helsingissä miehiä, mutta suurkeittiöiden esimiehistä heitä oli neljännes. Kokeista, keittäjistä ja kylmäköistä sekä hovimestareista ja tarjoilijoista miehiä oli vajaa kymmenesosa. Miesten osuus alalla työskentelevistä kasvoi seuraavina vuosikymmeninä, ja vuoteen 1980 mennessä hovimestareista ja tarjoilijoista jo yli viidennes ja keittiöhenkilökunnastakin 14 prosenttia oli miehiä (liite 4). Ravintola-alaan kohdistuneet aiheet olivat nuorilla pojilla kuitenkin sen verran harvinaisia, että aineistostani ei voida huomata, alkoiko ammatinvalintaa pohtineiden poikien suhtautuminen alaan muuttua jo 1950–1960-luvulla.¹³⁰⁷

Sen sijaan aineisto sisältää voimakkaita sukupuolta koskevia tyypittelyjä. Ohjauspsykologi luonnehti erästä hovimestarin ja kokin ammatteja suunnitellutta oppikoulupoikaa näin: ”Persoonallisuutta leimaa ja rasittaa melkoinen keskittymättömyys: ajattelua naiivius ja kontakteja ärtyvyys ja herkkätuntoisuus, ellei käyttäytymisessä ole suorastaan tyttömäisiä piirteitä.” Perhesuhteita häiritsi vanhempien erimielisyys pojan kouluttautumisesta. Kansakoulupohjalta työnjohtajaksi edennyt isä kannatti ammattikoulutusta ”eikä [ollut] oikein iloinen pojan eteenpäin pääsystä”, kun taas ylioppilastutkinnon suorittanut äiti kannusti poikaa lukioon.¹³⁰⁸ Erästä laivakokiksi, leipuriksi tai kondiittoriksi aikonutta kansakoulupoikaa psykologi luonnehti pehmeäksi, feminiinisesti identifioituneeksi, mukautuvaksi ja sopeutuvaksi, jolla oli vahva hellydentarve.¹³⁰⁹ Näiden poikien luon-

1303 Kiuru 1958, 43; Venna 1971, 61.

1304 Kansakoulupojat 1950, numerot 14 ja 81.

1305 Oppikoulupoika 1968–71, numero 14.

1306 Pohls 2016, 77–78, 80–85, 146–149.

1307 Ravintola-alan sukupuolittuneisuudesta ja siitä käydystä keskustelusta katso Pohls 2016, 183–189.

1308 Oppikoulupoika 1960, numero 83.

1309 Kansakoulupoika 1960, numero 101. Psykologit luonnehtivat poikia myös sanoilla ”identifioitunut

teenpiirteitä ja käyttäytymismalleja pidettiin naisellisina, mikä oli ehkä osasyynä siihen, että ammatinvalinnanohjaaja kannatti poikien ravintola-alasuunnitelmia.

Hotelli- ja ravintola-alan ammattien heikko arvostus näkyi siinä, että ravintoloitsijan ja hotellinomistajan ammatit jäivät alle keskitason asiaa vertaillaessa tutkimuksessa. Alkoholien ja viihteen kanssa työskentelevillä ihmisillä ajateltiin olevan muita alhaisempi kynnys alkoholisoitumiseen, ja heidän moraalikäsitteisiään saatettiin pitää epäilyttävinä. Ammatinvalinnanoppikirjakin varoitteli 1950-luvun puolivälissä, ettei ravintola-alalla menestyisi henkilö, ”jolla on perinnöllistä taipumusta alkoholismiin tai jota muuten väkijuomat vetävät puoleensa taikka joka tuntee halua olla liian paljon juhlivassa seurassa”.¹³¹⁰ Pääkaupunkiseudun kansa- ja keskikoululaisten joukossa vuosikymmenen lopulla tehdyn kyselytutkimuksen mukaan harva nuorista suunnitteli ravintola-alan ammattia. Asenteet alaa kohtaan periytyivät mahdollisesti vanhemmilta.¹³¹¹

Kansainvälisistä vaikutteista ja modernisoitumisesta huolimatta stereotyyppiat sekä ravintola-asiakkaista että niissä työskentelevistä henkilöistä istuivat lujassa. Vasta 1960-luvun jälkipuoliskolla ravintolat alkoivat laajamittaisemmin sallia asiakkaikseen miesseuraa vailla olevia naisia, ja samalla vuosikymmenellä pukeutumismäärät väljenivät. Solmiottomuus, villapaidat ja puseroasut miehillä herättivät keskustelua, kun asiakkaat alkoivat omaksua rennomman pukeutumistyylin. Alan huonolla maineella oli kuitenkin työntekijöiden kannalta myös kääntöpuoli. Ravintola-alan palkkataso nousi 1960-luvulla, kun työntekijöitä ei olisi muuten saatu rekrytoituksi.¹³¹²

Koneellistuminen muutti myös ravintola-alaa, ja uudet laitteet vähensivät keittiöapulaisten tarvetta huomattavasti. Ravintolatyö – etenkin keittiön puolella – oli ollut erittäin työvoimavaltaista ja fyysisesti raskasta, sillä valmistusta ja säilytystä helpottavaa tekniikkaa ei juuri ollut. Mainetta pyrittiin parantamaan samalla lääkkeellä kuin monella muulla alalla: lisäämällä muodollista koulutusta. Käytännön kautta työhön oppiminen ja ammattiin kasvaminen oli yleistä myös ravintola-alalla: uusi työntekijä eteni yksinkertaisista ja puuduttavista rutiinitehtävistä, kuten juuresten pesemisestä ja kuorimisesta, vähitellen vaativampiin ja erikoistuneempiin. Vaikka osa vanhemmista työntekijöistä väheksyi muodollista koulutusta, jota heillä itsellään ei ollut, alan opetus lisääntyi tutkimusajanjaksolla selvästi.¹³¹³ Koulutuksen lisäämisellä oli myös toivottuja vaikutuksia, sillä esimerkiksi *AmmatINVALINTA*-lehti kuvasi ravintola-alaa 1960-luvun alussa näin: ”Entisestä hiukan syrjityn tuntuudesta alasta on muuttuvassa yhteiskunnassa tullutkin eräs kaikkein tärkeimpiä, jota ilman yksinkertaisesti ei enää tulla toimeen.”¹³¹⁴

Helsingissä opetusta tarjosivat kaupungin ammattikoulu ja ravintola-alan yrittäjien kieltolain jälkeen perustama Hotelli- ja ravintolakoulu. Kaupungin omistaman Valmistavan tyttöjen ammattikoulun nimi muuttui vuonna 1960 Talous- ja ompelualan

oikein”, millä he viittasivat nimenomaan sukupuoli-identifioitumiseen. Esimerkiksi oppikoulupojat 1960, numerot 4, 15, 60, 112 ja 121.

1310 Mattlar 1954, 100. Katso myös Mäkipaasi, Jouko: Vieraanvaraisuus ammattina. *Koti* 4/1963.

1311 Mäkipaasi, Jouko: Ravintola-alan jälkikasvu. *Hotelli- ja ravintolalehti* 1–2/1960.

1312 Sillanpää 2002, 99–101, 122–126.

1313 Sillanpää 2002, 102–104.

1314 Ravintola-alan koulutus tehostuu ja monipuolistuu. *AmmatINVALINTA* 8/1961.

ammattikouluksi ja 1966 Kampin ammattikouluksi. Vaikka oppilaat olivat tämänkin jälkeen suurimmaksi osaksi tyttöjä ja nuoria naisia, ensimmäisen nimenmuutoksen myötä muun muassa ravintola-alalle opiskelu tuli koulussa mahdolliseksi myös pojille. Hotelli- ja ravintolakoulussa opiskeli kokeiksi ja tarjoilijoiksi vuonna 1950 sata henkilöä, kymmenen vuotta myöhemmin heitä oli jo lähes kaksi ja puoli sataa, ja 1970 lukumäärä hipoi seitsemäsataa. Tuona vuonna valtion lisäksi myös kaupunki alkoi osallistua voimakkaasti laajentuneen koulun ja esimieskoulutusta antavan opiston toimintakustannuksiin. Oppilaista noin puolet jäi valmistuttuaan töihin pääkaupungin hotelleihin ja ravintoloihin.¹³¹⁵

Lisääntyvän vapaa-ajan, kohoavan elintason ja kehittyvän teknologian johdosta muodostui myös kokonaan uusia ammatteja. Kun Suomesta ulkomaille matkustaneiden määrä oli vuonna 1958 ollut 800 000, heitä oli kymmenen vuotta myöhemmin 2,2 miljoonaa. Ulkomaalaisia matkailijoita kävi puolestaan 1960 Suomessa 450 000, mutta vain kuutta vuotta myöhemmin miljoona.¹³¹⁶ Matkailun lisääntyminen tuli sivujuonteena esiin jo liikenteen pariin halunneiden, ennen kaikkea lentäjän urasta haaveilleiden poikien kohdalla. Se sai aikaan myös uusia, erityisesti naisille sopivaksi katsottuja palvelutyön ammatteja. Tämä näkyi nopeasti nuorten oppikoulutyttöjen aikeissa: vuonna 1960, jolloin lento- ja matkustaminen oli Suomessa hyvin vaatimatonta, kolme tyttöä mainitsi lentoemännän ensisijaisena ammattisuunnitelmaansa. 1970-luvun taitteen oppikoulutyttöjen otoksessa kaksi suunnitteli lentoemännän ammattia, yksi tytöistä halusi matkaoppaaksi ja yksi matkailualalle, esimerkiksi matkatoimistovirkailijaksi.¹³¹⁷ Kansakoululaisilta kielitaitoa ja koulutusta vaativat ammatit olivat käytännössä saavuttamattomissa.

Vaikka matkailuun liittyneet ammattisuunnitelmat jäivätkin yksittäisten mainintojen tasolle, eräs seikka nostaa niiden merkitystä. Lentoemäntä keräsi yksittäisistä ammattiteista eniten mainintoja sekä kansakoulu- että oppikoulutyöiltä, kun heiltä 1970-luvun taitteen lomakkeessa tiedusteltiin toiveammattia, johon he halusivat, jos mikään ei rajoittaisi heidän valintaansa. Kummassakin ryhmässä yli kymmenesosa toiveammatin nimenneistä mainitsi lentoemännän.¹³¹⁸ Vaikka työtä ei pidetty itselle mahdollisena, tämä ei estänyt unelmoimasta siitä. Lentoemännän ja hoitoalojen ammattiteissa oli samoja piirteitä. Molemmissa työskenneltiin läheisessä kosketuksessa muiden ihmisten kanssa, ja ne vaativat halua ja kykyä auttaa ja eläytyä toisten tilanteeseen. Molemmissa tehtävissä työskenteleviltä tarvittiin myös aitoa auttamishalua: lentoemäntä oli matkan ajan vastuussa asiakkaiden turvallisuudesta, samalla tavoin kuin sairaanhoitaja pyrki kaikin tavoin edistämään potilaiden hyvinvointia. Lentomatkailevan uutuusarvon, harvinaisuus-

1315 KHKK 1961 osa 1, 49; KHKK Kunnallishallinto 1966, 32; KHKK Kunnallishallinto 1970, 43–44; liite 3.

1316 Heinonen 1998, 254; Jaatela, Tauno: Palveluelinkeinot Suomen työmarkkinakuvassa. *Ammattinvalinta 7–8/1967*, 23.

1317 Oppikoulutyöt 1960, numerot 55, 91 ja 106; oppikoulutyöt 1968–71, numerot 5, 128, 204 ja 241.

1318 Vuosien 1968–71 otoksen 143 kansakoulutyöstä 102 nimesi toiveammatin, ja näistä 13 mainitsi lentoemännän (13 %). Saman ajankohdan 108 oppikoulutyöstä 48 nimesi jonkin toiveammatin, ja heistä kuusi mainitsi lentoemännän ammatin (13 %).

den ja hintavuuden vuoksi se oli erityistä ja ylellisyyttäkin. Lentoemäntä näytteli suurta roolia matkustajien kokemuksessa.¹³¹⁹

Lentoemännän ammatista tekivät kiehtovan myös sellaiset seikat, jotka houkuttivat poikia lentäjiksi ja merille. Matkustamohenkilökunta näki eksoottisia paikkoja. Eräs tyttö kertoi haluavansa ”lentoemännäksi, koska haluan matkustaa paljon, toimia ihmisten parissa, oppia ja hyötyä kielitaidosta, palvella ja vaihtelua. Odotan työn olevan kovaa ja raskasta, mutta hauskaa.” Ohjauskeskustelussa psykologi halusi keskustella toiveesta ja varmistaa, ettei se johtunut esimerkiksi jännityksenkaipuusta tai halusta itsenäistyä ja tulla riippumattomaksi vanhemmista.¹³²⁰ Nämä syyt olisi kuitattu ohimenevänä murrosikään liittyvänä vaiheena. Tytöille suunnatuissa lentoemäntiä kuvaavissa kirjasarjoissa päähenkilöt esiintyivät yleensä selkeämmin subjekteina kuin esimerkiksi sairaanhoitajajansankarittaret. Vaikka sosiaaliset vuorovaikutustaidot olivat molemmissa ammateissa tärkeitä, kirjat eivät kuvanneet lentoemänniltä vaadittavan niin suurta hoivaamisviettiä ja uhrautumishalua kuin sairaanhoitajilta.¹³²¹

Lentoemännäksi riitti halukkaita ja alalle koulutuksen saaneille töitä. Heitä kouluttivat tarpeisiinsa lentoyhtiöt, Aero oy (vuodesta 1968 Finnair) ja Kar-Air. Ensimmäiselle Aeron vuonna 1947 järjestämälle kurssille haki 270 naista, joista kuusi pääsi koulutukseen. Suurin osa kurssilaisista oli 1960-luvulla ylioppilaita, mutta poikkeustapauksessa koulutukseen saattoi päästä kansakoulupohjalta. Riittävän kielitaidon hankkiminen olisi pelkän kansakoulun varassa olleelta vaatinut oleskelua ulkomailla. Hyvän pohjakoulutuksen lisäksi hakijat saivat lisäpisteitä sairaanhoito- ja lastenhoito-opinnoista sekä matkailualan kokemuksesta. Ikää tuli olla vähintään 21, korkeintaan 28 vuotta. Lentoemännäksi haluavan tytön tuli lisäksi hallita miellyttävä käytös ja olla ulkonäöltään viehättävä. Yleensä Aero/Finnair järjesti matkustamohenkilökunnan kuutisen viikkoa kestänyttä peruskoulutusta vuosittain. Kurssille pääsi parikymmentä, mikä vastasi noin kymmenesosaa hakijoista.¹³²²

Kampaajiksi ja kosmetologeiksi halunneet tytöt, ravintola-alalle aikoneet nuoret sekä matkailualasta unelmoineet tytöt olivat kaikki kiinnostuneita palvelutyön ammateista, jotka liittyivät kulutuksessa tapahtuneisiin muutoksiin. Selvimmin palvelutyön kasvu näkyi kansakoulutyttöjen suunnitelmissa, joihin ilmestyi kaupan, konttorin ja lastenhoidon rinnalle myös (muuta) palveluammattajeja. Kampaajan, kosmetologin, tarjoilijan ja lentoemännän työssä miellyttävä ulkonäkö oli eduksi. Ulkonäön ja kaupallisuuden liittymäkohtaan osui myös mannekiinin ammatti, josta muutamat tytöt haaveilivat.¹³²³ Uusien mahdollisuuksien nousua kuvastaa myös se, että monet kansakoulutyöt olivat kiinnostuneita useista eri palvelutyön tehtävistä, kuten kampaajan ammatista ja ravintola-alasta.¹³²⁴

1319 Lennä kanssani. Yle EA.

1320 Oppikoulutyttö 1968–71, numero 128.

1321 Ruuska 2000, 30–31, 35.

1322 Ihmisikä liikennelentoja. Yle EA; oppikoulutyttö 1968–71, numero 128; Mäkipaasi, Jouko: Lentoliikenne ammatin antaja. *Koti* 12/1960; Mäkipaasi, Jouko: Vauhdikas ilmailuala. *Koti* 1/1962; Kysymyksiä ja vastauksia. *Kotiliesi* 15/1965; Kysymyksiä ja vastauksia. *Kotiliesi* 6/1970.

1323 Kansakoulutyöt 1960, numerot 58 ja 95; oppikoulutyöt 1968–71, numerot 86 ja 114.

1324 Esimerkiksi kansakoulutyöt 1968–71, numerot 35, 60, 62, 69, 160 ja 206.

15 Poikien ja tyttöjen aloja

15.1 TYTTÖJEN JA POIKIEN ERILAISET KÄDENTÄIDÖT

Käsityöala kiinnosti sekä tyttöjä että poikia, mutta heidän suunnittelemansa ammatit jakautuivat sukupuolitapaisesti. Käsityöalalla viitataan tyttöjen kohdalla tekstiilikäsityön ammatteihin, lähinnä ompelijan työhön, kun taas poikien kohdalla kyse oli puualasta, lähinnä kirvesmiehen ja puusepän tehtävistä sekä rakennusalan muista tehtävistä.¹³²⁵ Yhteistä tyttöjen ja poikien käden taitoja vaatimille aloille oli se, että niiden ammattien suosio oli nuorten keskuudessa korkeimmillaan tutkimusajanjakson alussa, minkä jälkeen se laski samaan tapaan kuin niissä työskentelevien lukumäärä ja heidän osuutensa kaikista helsinkiläisistä ammatissa toimivista.

Vuonna 1950 peräti joka kymmenes ansiotyössä ollut nainen toimi Helsingissä tekstiilikäsityön alalla, joka voidaan jakaa kahteen ryhmään. Lankaa ja kankaita tuottanut tekstiilityö oli erittäin naisvaltainen työntekijöiltään, ainoastaan teollisuudenalan laitosmiehet olivat nimikkeensä mukaisesti lähes kaikki miehiä. Sen sijaan leikkaus-, ompelu- ja verhoilutyötä tekeviin kuului jonkin verran myös miehiä, jotka työskentelivät vaatureina, turkkureina ja verhoilijoina. Tekstiili- ja vaatetusteollisuus kääntyi teollisuuden toimialoista ensimmäisenä laskuun niin Helsingissä kuin maan tekstiiliteollisuuspääkaupunki Tampereella jo 1950-luvun jälkipuoliskolla. Vuoteen 1960 mennessä näillä toimialoilla työskenteli enää seitsemän prosenttia ammattia harjoittavista helsinkiläisnaisista, ja seuraavan vuosikymmenen aikana prosenttiosuus pieneni alle neljään. Laskusuunta oli selvä myös absoluuttisina lukumäärinä tarkasteltuna. Tekstiilikäsityön parissa toimi yli 12 000 henkilöä vuonna 1950, mutta parikymmentä vuotta myöhemmin heitä oli enää alle puolet tästä.¹³²⁶ Taitojen ja tehtävien sukupuolittaminen näkyi myös ompelualaa esitelleissä lyhytelokuvissa. Niissä ompeleminen on ”näppärien naisten valtakuntaa”, ”ammattimies on aina ammattimies, vaikka olisikin nainen kysymyksessä” ja miespuolinen ”mestari valvoo työnsuoritusta naiskaartinsa keskellä”.¹³²⁷ Näppäryys liitettiin yleisesti ominaisuutena tyttöihin ja naisiin, vaikka monet miesvaltaiset ammatit vaativat samankaltaista osaamista.¹³²⁸

Tekstiilikäsityön supistumista vauhdittivat ulkomainen tuonti ja kiristynyt kilpailu. Tekstiiliteollisuudessa ei voitu juurikaan hyödyntää automaatiota, ja työvaiheet pysyivät hyvin käsityövaltaisina. Tämän vuoksi työvoimakustannuksilla oli merkittävä rooli tuotteen hinnanmuodostuksessa. Esimerkiksi langanvalmistus koostui pitkään lukuisista

1325 Ammattirakenneluokituksen ryhmät 60 tekstiilityö ja 61 leikkaus-, ompelu- ja verhoilutyö ym. sekä 67 puutyö, 68 maalaus- ja lakkaustyö ja 69 rakennusalan muut työt. Liite 4.

1326 Liite 4.

1327 Herettiinpä herroiksi. YSL-4580, KAVI. Katso myös Ihmisiä työnsä ääressä 2: trikooteollisuus. SL-263, KAVI.

1328 Myös tytöt itse korostivat ompelijan työn vaatimaa näppäryyttä. Kansakoulutyöt 1950, numerot 6, 36 ja 92.

erillisistä työvaiheista, joiden välissä tarvittiin työntekijöitä: puuvillapaalujenkin avaaminen ja syöttäminen kuitujen avausta varten karstauskoneisiin tehtiin käsin. Tämä vaikutti suuresti niin sanottujen vanhojen teollisuusmaiden kilpailukykyyn kansainvälistyillä markkinoilla. Vaikka koneet kehittyivät jo 1950- ja 1960-luvuilla suoraviivaistaen tuotantoa, vasta 1980-luvulla otettiin käyttöön sellaista uutta teknologiaa, joka lisäsi työn tuottavuutta nopeasti ja paransi länsimaisen tekstiiliteollisuuden kilpailuasemaa.¹³²⁹ Helsingiläiset tekstiili- ja vaateusteollisuuden yritykset olivat pääasiassa suhteellisen pieniä trikootehtaita sekä naisten ja miesten asusteita toimittaneita tuotantolaitoksia. Lisäksi kaupungissa toimi lukuisia pieniä ompelimoita ja kotiompelijoita. Valmisvaatteiden läpilyönti 1950-luvun aikana muutti markkinatilannetta: itse tehdyistä tai ompelijalla teetetyistä vaatteista tuli vanhanaikaisia.¹³³⁰

Sekä tekstiili- ja vaateusteollisuuden suuri työllistävä merkitys 1950-luvun alussa että sen joutuisa heikkeneminen vuosikymmenen lopulta lähtien näkyivät selvästi kansakoulutyttöjen ammattisuunnitelmissa. Vuonna 1950 yli kymmenesosa heistä aikoi alalle, mutta seuraavassa otoksessa vain kuusi prosenttia suunnitteli tekstiilikäsityön ammattia. Ompelijan, vaatturin, modistin tai kutojan ammattiin tai yleisesti käsityöalalle aikoneita kansakoulutyttöjä oli 1970-luvun taitteessa enää kaksi. Toisaalta alan suuri työllistävä merkitys ja sitä kautta ”vaara” joutua sille näkyi myös sen kuulumisena yleisimpiin kansakoulutyttöjen ei-toivottuihin aloihin. Lähes viidennes tytöistä mainitsi tekstiilikäsityön ammatin ei-toivottujen ammattien joukossa vuoden 1950 otoksessa. Kymmenen vuotta myöhemminkin näin kirjanneiden kansakoulutyttöjen osuus oli 15 prosenttia.

Käsityöala kiinnosti ennen kaikkea kansakoulutyttöjä, mutta myös muutama oppikoulutyttö ilmaisi kiinnostuksensa alaan. He harrastivat käsitöitä, ja yksi heistä kehui tekevänsä kaikki vaatteensa itse – muunlaisia perusteluja suunnitelmalleen tytöt eivät juuri esittäneetkään. Oppi- ja kansakoulua käyvien tyttöjen käsityösuunnitelmat erosivat kuitenkin toisistaan, mikä näkyi myös ammatinvalinnanohjaajien merkinnöissä. Käsityöalaa suunnitteleva oppikoulutyttö rinnasti alan taidealoihin, muotisuunnitteluun ja lahjakkuuteen piirtämisessä. Hän saattoi suunnitella oman ateljeen perustamista, kun taas kansakoulutyttöjen näkemys käsityöalasta oli todennäköisesti lähempänä rutiinia toistavaa vaiheompelijan työtä teollisuudessa – vaikka hekin toki saattoivat haaveilla oman ompelimon perustamisesta.¹³³¹ Ompelualalle syntyi sotien jälkeen yhä selvemmin kaksi erilaista ammattikuntaa. Tilaustöiden tekijöiltä eli pukuompelijoilta vaadittiin suunnitteluosaamista ja loppuun asti viimeisteltyä käsityötaitoa, kun taas teollisuusompelijan työ oli monotonisempaa. Siinä nopeus ja konemainen tarkkuus olivat suuremmassa roolissa. Ammattikoulujen opetus valmisti pikemmin puku- kuin teollisuusompelijan työhön.¹³³²

1329 Hoffman 1997, 275, 278; Kasvio & Piispa 1985, 11, 14–15.

1330 Hoffman 1997, 282; Toukolehto, Kerttu: Ompelun ammattiopetuksen uudet suuntaviivat. *Ammattikasvatus 8–9/1959*, 204–205. Helsingissä toimineista vaatealan yrityksistä katso Lapalainen & Almay 1996, 18–20, 41–61, 146–147.

1331 Oppikoulutyöt 1960, numerot 5, 14 ja 73; oppikoulutyttö 1968–71, numero 92; kansakoulutyttö 1950, numero 82; kansakoulutyttö 1968–71, numero 34.

1332 Toukolehto, Kerttu: Ompelun ammattiopetuksen uudet suuntaviivat. *Ammattikasvatus 8–9/1959*; Sinkkonen, Thelma: Mitä naisten pukuteollisuus odottaa ammattikoulun ompeluosaston käyneiltä

Yli puolet Helsingin kolmestasadasta vaatturista oli miehiä vuonna 1970. Kukaan oppikoulupojista ei maininnut tekstiilikäsityön ammatteja, mutta kansakoululaisista yksi, nuorisokodissa asunut ja luokkatovereitaan selvästi vanhempi poika halusi vaatturiksi. Hän pyrki ja pääsi vaatturiammattikouluun, mutta keskeytti koulun vuoden opintojen jälkeen ja haki nuorisovälityksestä autonapumiehen töitä. Myöhemmin hän oli kiinnostunut merille lähtemisestä.¹³³³ Sen sijaan eräs toinen aluksi kultasepän ammattia suunnitellut kansakoulupoika kouluttautui todennäköisesti vaatturiksi. Poika oli ollut kansalaiskoulun toisena vuonna kultaseppäkoulussa työharjoittelussa kaksi viikkoa. Vaikka hän oli viihtynyt paikassa ja menestynyt työtehtävissään, hän muutti harjoittelun jälkeen mieltään. Pojan äiti suhtautui dominoivasti ja kunnianhimoisesti jälkeläistensä tulevaisuuteen todeten ammatinvalinnanohjaajalle seuraavasti: ”Kaikki kolme lapseni ovat saaneet seurata omaa tahtoaan. Poika käy lukiota, tyttö suoritti keskikoulun ja aion nyt panna Juhaninkin keskikouluun!” Ilmeisesti äidin ja ammatinvalinnanohjaajan väliset keskustelut vaikuttivat siihen, että poika sai valita itselleen keskikoulua mieluisamman opintien ja hakeutui vaatturiammattikouluun.¹³³⁴

Yksityiseen, valtion avustuksella toimineeseen vaatturiammattikouluun oli alettu vasta sotien jälkeen ottaa tyttöjä. Tätä ennen vaatturin ammatti oli käsitetty nimenomaan poikien työksi. Koulu kesti 3,5 vuotta, ja pääsyvaatimuksena oli kansakoulun päästötodistus. Kansakoulutyttöjen suunnittelemaan ompelijan ammattiin saattoi valmistua monella tapaa. Kouluopintojen lisäksi työssäoppiminen oli varteenotettava vaihtoehto 1950-luvun puolivälissäkin. Taitavaksi ompelijaksi saattoi kouluttautua toimimalla harjoittelijana hyvässä liikkeessä tai ensiluokkaisen ompelijan apulaisena.¹³³⁵

Kaupungin Valmistava tyttöjen ammattikoulu¹³³⁶ koulutti nuoria ompelualalle kaksivuotisilla puku- ja liinavaateompeluosastoilla, joilla opinnot kestivät kaksi vuotta 1950-luvun puolivälissä. Ensin mainitun osaston käyneet saattoivat syventää opintojaan ompelimon yksivuotisella kurssilla.¹³³⁷ Ammatinvalinnanoppikirja totesi työnantajien suosivan valinnoissaan jatko-opetuksen käyneitä ja kehui heidän joukostaan tulleen myös itsenäisiä ammatinharjoittajia. Käsityöalan opetusta sai myös Helsingin käsityönopeettajaopistossa, jossa kansakoulun käyneistä ja alalle jo harjoitusta saaneista koulutettiin kaksivuotisilla kursseilla pukuompelijoita ja modisteja sekä vähintään keskikoulun käyneistä käsityönopeettajia. Suosituuksiin käsityönopeettajakoulutukseen oli jo 1950-luvun lopussa vaikea päästä pelkän keskikoulun päästötodistuksen varassa, sillä ylioppilastutkinnon suorittaneita pyrkijöitä oli paljon.¹³³⁸

Lisäksi Helsingin käsityönopeettajaopisto tarjosi alle vuoden mittaisia kursseja kan-

tytöiltä työntekijöinä. *Ammattikasvatus* 6/1966; Klink, Gerhard: Miten teollisuusompelun opetus olisi järjestettävä ammattikouluissa. *Ammattikasvatus* 5/1967.

1333 Liite 4; kansakoulupoika 1968–71, numero 117.

1334 Kansakoulupoika 1968–71, numero 8.

1335 Mattlar 1954, 78–79, 118.

1336 Vuodesta 1960 koulun nimi Talous- ja ompelualan ammattikoulu, vuodesta 1966 Kampin ammattikoulu. KHKK 1960 osa 1, 63; KHKK Kunnallishallinto 1966, 32.

1337 Opintojen pituus piteni tutkimusajanjaksolla kolmivuotiseksi.

1338 Kiuru 1958, 80–81; Mattlar 1954, 39–41, 118–119.

kaankudonnassa ja kehruussa sekä järjesti käsityön perustietoja ja -taitoja käsittelevää kurssia, jota oppikirja suositti sopivaksi jokaiselle naiselle. Työkokemusta pukuompelusta jo vähintään vuoden hankkineet saattoivat myös kouluttautua Helsingin leikkuuopiston kursseilla: kahdeksassa viikossa saattoi oppia kaavapiirustusta ja leikkuuta, ja vuoden kurssi valmisti ammattitaitoiseksi naisten- ja lastenvaatteiden leikkaajaksi. Kolme yritystä – Osakeyhtiö Neovius, Suomen koneliike Oy ja Husqvarna ompelukone Oy – järjestivät joidenkin viikkojen pituisia konekutomakursseja.¹³³⁹

Kansakoulupohjalta oli käsityöalaa lisäksi mahdollista opiskella niin sanotuissa kiinteissä ja kiertävissä naiskotiteollisuuskouluissa, joiden tehtävä oli ”käytännöllisellä ja tietopuolisella opetuksella herättää harrastusta järjestelmälliseen käsityöhön etupäässä koteja varten, mutta myös kasvattaa ammattitaitoisia käsityöalan työntekijöitä”.¹³⁴⁰ Myös tytöt itse olivat sisäistäneet käsityötaitojen kuuluvan heiltä vaadittaviin taitoihin. Eräs tyttö perusteli ompelijasuunnitelmaansa sillä, ”kun niitä taitoja tarvitaan elämässä kuitenkin”.¹³⁴¹ Kurssi kutoma- tai ompeluosastolla kesti yhdeksän kuukautta, ja käsityötaitojen lisäksi opetussuunnitelmaan kuului kodinhoidon opetusta. Kurssin suorittamisesta oli etua myös muutamille muille aloille, kuten mielisairaanhoidajaksi tai diakonissaksi pyrittäessä. Kotiteollisuuskoulut sijaitsivat pääosin maaseutupaikkakunnilla. Helsinkiä lähin koulu toimi Hämeenlinnassa sijainneen Fredrika Wetterhoffin kotiteollisuusopiston yhteydessä.¹³⁴²

Ompelijoihin ja muihin tekstiilikäsityön parissa työskennelleisiin naisiin voidaan rinnastaa puutyötä tehneet miehet, vaikka kirvesmiehinä ja puuseppinä työskentelevien osuus kaikista ammattia harjoittavista miehistä ei ollut missään vaiheessa tutkimusajanjaksolla niin merkittävä kuin tekstiili- ja vaatetusteollisuudessa työskentelevien naisten. Vaikka koneellistuminen muutti myös puutyön ammatteja, niissä vaadittiin 1950-luvullakin paljon käsityöosaamista: ”puuseppä ei koskaan tule olemaan pelkkä koneenkäyttäjää”.¹³⁴³ Vuonna 1950 puualalla työskenteli vajaat viisi prosenttia kaikista ammatissa toimivista miehistä, ja osuus pieneni seuraavina vuosikymmeninä prosenttiyksikön kymmenessä vuodessa niin, että vuonna 1980 alle kaksi prosenttia miehistä työskenteli puutyön parissa.¹³⁴⁴

Samansuuntaisesti kehittyi myös puutyöalan ammatin ensisijaisena suunniteltuaan maininneiden osuus kansakoulupojista. Erot olivat kuitenkin pieniä, sillä alan ammattiin aikoneita oli pojista kunakin otosajankohtana kahden ja vajaan viiden prosentin väliltä. Ammattisuunnitelmansa perusteluina pojat vetosivat kiinnostuksensa ja alan ”hauskuuden” lisäksi 1950-luvun alussa siihen, että työ oli puhdasta ja siistä.¹³⁴⁵ Helsingin Teknillisessä ammattikoulussa oli kuitenkin seuraavalla vuosikymmenellä suoranaista pulaa puusepiksi, verhoilijoiksi ja maalareiksi opiskelevista, vaikka esimer-

1339 Mattlar 1954, 119, 121–122.

1340 Mattlar 1954, 113.

1341 Kansakoulutyttö 1950, numero 58.

1342 Mattlar 1954, 113–115.

1343 Ammattia etsimässä II. SL-11912, KAVI.

1344 Liite 4.

1345 Kansakoulupojat 1950, numerot 11, 32, 48 ja 92.

kiksi laivanrakennuksessa olisi tarvittu satoja puuseppiä.¹³⁴⁶

Puutyöalan heikkoon suosioon voidaan liittää myös se, että sille aikoneet kansakoulu-pojat olivat epä tietoisia tulevaisuudestaan eikä heitä kiinnostanut ammatillinen koulutus. Sen sijaan he halusivat suoraan töihin, ja muutamalla työnsaanti riippui isän tai tämän tuttavapiirin kontakteista. Yksi heistä aikoi aloittaa kirvesmiesisänsä apumiehenä koulun loputtua, ja toinen yritti saada töitä isänsä tuttavan työpaikalta.¹³⁴⁷ Mielikuvaa hiipuvasta alasta vahvistaa sekin, että erään apukoululaisen vanhemmat olisivat toivoneet pojalle ensisijaisesti tulevaisuutta metallialalla, mutta totesivat, että tällä ”ei ole mitään mahdollisuutta päästä” sille. Tämän vuoksi he olisivat halunneet pojan pyrkivän ”ammattikouluun puulinjalle, koska ei ole toista mahdollisuutta”. Vanhemmat kokivat puusepäksi opiskelun selvästi toissijaisena vaihtoehtona – joka kuitenkin olisi parempi kuin ilman koulutusta tai paikkaa jääminen. Poika itse aikoi yrittää saada paikkaa metalliverstaasta, mutta hän oli valmis jatkamaan myös edellisikesäisessä lähetin pestissään, jos saisi paikan.¹³⁴⁸

Puutyöalan koulutusta sai Helsingissä tytöille suositeltua ompelualaa vastaavasti kaupungin Valmistavassa poikien ammattikoulussa.¹³⁴⁹ Puutyöosastolla oli puusepän työpaja, ja lisäksi opetusta annettiin mallinveistossa. Osaston yhteyteen kuului myös maalaamo. Rakennusosastolla koulutettiin puolestaan muurareita ja rakennuskirvesmiehiä. Opinnot kestivät 1950-luvun puolivälissä kaksi vuotta ja pitenevät myöhemmin vuodelle eri ajan-kohtina osastosta riippuen. Ammatinvalinnanoppikirjat muistuttivat joka tapauksessa nuoria siitä, että tuo aika ei riittänyt valmiiksi ammattityöntekijäksi oppimiseen, vaikka koulusta saatava oppi ja kokemus olivat ehdottomasti eduksi. Koulun puutyöosastolla toimi 1960-luvun alussa penkki-, konepuusepän, mallinveistäjän, verhoilijan, maalaajan ja pintakäsittelijän opintolinjat, kun taas rakennusosastolla linjoja oli neljä. Ne kouluttivat rakennuskirvesmiehiä, seinämuurareita, rappaajia ja uunimuurareita.¹³⁵⁰

Rakennusalalle valmensi myös kolmivuotinen Maalariammattikoulu, jonne otettiin kansakoulun suorittaneita *nuorukaisia*. Maalarin työt eivät niinkään kiinnostaneet nuoria, mutta muutama poika on maininnut nimenomaan automaalarin ammatin yhtenä itselleen mieluisana suunnitelmana. Automaalarin erillinen opintolinja toimi 1960-luvun alusta lähtien Teknillisen ammattikoulun auto- ja konekorjausosaston yhteydessä.¹³⁵¹ Puusepän oppia järjestettiin kunnallisten ammattikoulujen lisäksi siellä, missä heistä oli suurin kysyntä. Lahti oli Suomessa johtavassa asemassa huonekaluteollisuudessa, ja kaupungissa toimi 1950-luvun puolivälissä lähtien Puusepänteollisuuden koulu, joka

1346 Pajula, Marja: Poikia tarvitaan käsityöläisammatteihin. *Kotiliesi* 5/1967.

1347 Esimerkiksi kansakoulupojat 1960, numerot 11, 47, 65 ja 94.

1348 Kansakoulu poika 1960, numero 61.

1349 Vuodesta 1960 koulun nimi Teknillinen ammattikoulu, vuodesta 1966 Vallilan ammattikoulu. KHKK 1960 osa 1, 63; KHKK Kunnallishallinto 1966, 32.

1350 Kauppa- ja teollisuusministeriö vahvisti eri ammatteihin vaadittavien opintojaksojen pituudet. Oppijaksoja alettiin pidentää vuonna 1958 annetun ammattikoululain jälkeen. *Mattlar* 1954, 35–36; Helsingin kaupungin ammattioppilaitosten ohjesääntö. Helsingin kaupungin kunnallinen asetuskokoelma 1961, 39.

1351 *Mattlar* 1954, 91–92; kansakoulupojat 1968–71, numerot 51, 122, 138, 157 ja 210; Helsingin kaupungin ammattioppilaitosten ohjesääntö. Helsingin kaupungin kunnallinen asetuskokoelma 1961, 39.

valmisti ammattilaisia Askon, Iskun ja monien pienempien huonekaluteollisuusyritysten tarpeisiin.¹³⁵²

Puusepän ammatti oli yksi kansakoulupoikien useimmin mainitsemista ei-toivotuista ammateista. Vuonna 1950 otoksesta seitsemisen prosenttia ja 1960 peräti yli kymmenesosa jonkin ei-toivotun ammatin maininneista kansakoulua käyneistä pojista viittasi siihen.¹³⁵³ Haluttomuus kouluttautua puusepäksi näyttäisi yleistyneen ajan myötä, minkä voi arvella liittyneen alan näkemiseen vanhanaikaisena ja sellaisena, jolla ei ollut tulevaisuudessa kunnollisia työmahdollisuuksia. Kansakoulupoikien puutyöalaan kohdistamaa vähäistä mielenkiintoa ja suoranaista torjuntaa huomionarvoisempaa on kuitenkin rakennusalan heikko vetovoima kokonaisuudessaan. Se käsitti maalarit ja lakkaajat¹³⁵⁴ sekä kirjavan joukon muita rakennustyöntekijöitä, jotka työskentelivät paitsi talo-, myös muun muassa katu-, maantie- ja rautatietyömailla.¹³⁵⁵ Osa heistä, kuten muurarit ja rapparit, oli ammattitaitoisia, mutta vielä 1950-luvulla yli puolet heistä oli seka- ja aputyöntekijöitä. Vuoden 1960 väestölaskennan mukaan lähes kuusi kymmenestä rakennusosalalla Helsingissä työskennelleestä oli tällaisia vähän tai ei lainkaan ammattitaitoa tarvitsevia, raskasta ja kuluttavaa ruumiillista työtä tekeviä miehiä ja naisia (liite 4).

Fyysisen raskauden huomioon ottaen ei ole yllättävää, että yksikään kansakoulupojista ei ole ensimmäisessä otoksessa maininnut rakennusalan ammattia ensisijaisena suunnitelmanaan. Kahdessa jälkimmäisessäkin alalle aikovat olivat harvassa. Vuoden 1960 otoksen kansakoulupojista yksi oli suunnitellut raudoittajan ammattia isoveljensä esimerkin mukaisesti. Poika oli luokkatovereitaan vanhempi ja rotevampi, sillä hän oli jäänyt luokalle kahdesti.¹³⁵⁶ Viimeisen otosajankohdan pojista yksi aikoi rakennusosalalle, maalariksi. Myös hän otti mallia vanhemmasta veljestään, joka opiskeli ensimmäistä vuotta ammattikoulussa maalariksi. Mieluiten tämä rakennustyöläisen ja siivoojan poika olisi halunnut nimenomaan *automaalariksi*.¹³⁵⁷

Myös rakennusalan ammatit kuuluivat niihin, joita nuoret torjuivat mainiten ne vähiten toivominaan ammatteina. Kansakoulupojat luettelivat maalarin, muurarin ja rapparin työt ei-toivotuina. Vuoden 1950 otoksessa nämä ammatit saivat vain muutaman maininnan, mutta vuoden 1960 otoksen pojista lähes viidesosa jonkin ei-toivotun ammatin listanneista viittasi vähintään yhteen näistä kolmesta. Muutama heistä viittasi kahteen tai kaikkiin kolmeen. Muista rakennusalan ammateista kansakoulupojat karsastivat myös asfaltinkeittäjän työtä.¹³⁵⁸ Sekä kansa- että oppikoulupojat viittasivat myös yleispiirteisesti rakennusalaan sellaisena, jolle he eivät ainakaan halunneet ryhtyä.¹³⁵⁹ Ammattikoulujen rakennusalan opintolinjoilla oli 1950-luvun lopussa ja 1960-luvun alussa vähemmän

1352 Mattlar 1954, 74–75.

1353 Katso myös liite 8.

1354 Ammattirakenneluokituksen ryhmä 68. Liite 4.

1355 Ammattirakenneluokituksen ryhmä 69. Liite 4.

1356 Kansakoulupoika 1960, numero 86.

1357 Kansakoulupoika 1968–71, numero 122.

1358 Kansakoulupojat 1960, numerot 29 ja 50.

1359 Esimerkiksi kansakoulupoika 1960, numero 35; oppikoulupojat 1960, numerot 46, 76 ja 84.

pyrkijöitä kuin aloituspaikkoja toisin kuin suosituilla auto- ja sähköalojen linjoilla.¹³⁶⁰

Vaikka otokseni eivät olekaan niin suuria, ettei sattuman vaikutusta voida sulkea pois, nuorten aikeet olivat selvässä epäsuhdassa rakennusalan työntekijämäärän kanssa: työmahdollisuuksien runsaus ei riittänyt saamaan nuoria suunnittelemaan alaa. Rakentamiseen kohdistunutta painetta kasvatti sotavuosien vahinkojen lisäksi myös rakennustoiminnassa lähes viisi vuotta kestänyt lama-aika 1930-luvun alussa.¹³⁶¹ Maalaus- ja lakkaustyössä sekä rakennusalan muissa tehtävissä työskenteli yli seitsemän prosenttia kaikista ammatissa toimivista helsinkiläismiehistä niin 1950-luvun alussa kuin lopussakin. Tämän jälkeen osuus alkoi vähitellen supistua. Koneet ja laitteet alkoivat jo 1960-luvun aikana pienentää työvoiman, ennen kaikkea aputyöntekijöiden tarvetta, ja samaan aikaan naisten osuus alalla työskentelevistä laski. Kaikkiaan alalla toimivista noin kymmenesosa oli 1950-luvulla ollut naisia, joista yli neljä viidesosa oli työskennellyt ruumiillisesti kuluttavissa aputyöntekijän tehtävissä rakennustyömailla.¹³⁶² Tämän vuoksi ei liene yllättävää, että rakennusala ei kiinnostanut tyttöjä.

Nuorten haluttomuutta voidaan rakennusalan töiden raskauden lisäksi selittää myös muilla sille ominaisilla piirteillä. Alaan liittyi kausityöllisyyttä ja -työttömyyttä, sillä vuodenvaihtelu rytmitti työmaiden toimintaa. Keskimäärin rakennusurakoiden työkautet nauttivat tehdastyöntekijöitä parempaa tuntipalkkaa, mutta työkaudella piti ansaita myös talvikuukausien toimeentulo. Rakentaminen oli herkkä taloustilanteesta tapahtuville muutoksille, ja myös tutkimusajanjaksolla alalla tapahtui useita äkkinäisiä vaihteluja työvoimapolitiikan ja työttömyyden välillä. Kaupungille rakennusurakoiden ajoittaminen taloudellisesti huonoihin aikoihin toimi työvoimapolitiikan välineenä työttömyyskausina. Varatöinä teetetyt urakat olivat maa- ja vesirakentamista.¹³⁶³ Rakennusurakoiden rekrytoituneissa oli keskimääräistä enemmän muualta muuttaneita, sillä rakennusala oli elintarviketeollisuuden ohella maalta muuttaville helppo ala päästä kiinni kaupungin työelämään. Nimenomaan korkeasuhteiset toivat Helsinkiin runsaasti työläisiä maaseudulta. Esimerkiksi 1930-luvun laman aikaan rakennustyötä työnvälitystoimistosta hakeneista työttömistä alle viidesosa oli syntynyt Helsingissä.¹³⁶⁴

15.2 POJAT LATOJIKSI JA PAINAJIKSI, TYTÖT SITOMOTYÖHÖN

Kädentaitoja vaatineet tekstiili- ja puutyön alat erottuivat selvästi ammatinharjoittajien sukupuolen mukaan. Sen sijaan graafinen työ¹³⁶⁵ kuului niihin harvoihin teollisuuden ja

1360 Rakennusalan opintolinjalla eniten tilaa ammattikouluissa. *AmmatINVALINTA* 8/1959; Kauppa- ja teollisuusministeriön alaisiin ammattioppilaitoksiin pyrkineiden ja oppilaaaksi otettujen jakaantuminen ammattialoittain v. 1961. *AmmatINVALINTA* 7/1961.

1361 Hoffman 1997, 338–343; Hannikainen 2004, 11.

1362 Liite 4.

1363 Hannikainen 2004, 110–111. Maailmansotien välisistä suurista suhdannevaihteluista rakentamisesta Helsingissä katso Hannikainen 2004, 23–38.

1364 Uljas 2005, 99; Hannikainen 2004, 61.

1365 Ammattirakenneluokituksen ryhmä 70. Liite 4.

käsityön aloihin, joilla työskenteli lähes yhtä paljon miehiä ja naisia. Vuonna 1950 alalla oli Helsingissä hienoinen naisenemmistö, mutta parikymmentä vuotta myöhemmin kuusi kymmenestä oli miehiä. Kirjapainoalan työtehtävissä vallitsi kuitenkin selvä sukupuolijako: suurin osa latojista ja painajista oli miehiä, kun taas sitomotyöntekijät olivat voittopuolisesti naisia. Vaikka graafiset tehtävät eivät nuorten yleisimmin suunnittelemiin ammatteihin kuuluneet, alan suurehko työntekijämäärä ja graafisen alan keskittyminen Helsinkiin antavat syyn käsitellä alaa tässä – esimerkiksi 1960-luvun vaihteessa runsaat puolet alan työpaikoista oli Helsingissä. Pääkaupungissa painettiin valtakunnalliset sanomalehdet ja suurimmat kirjankustantajat toimivat siellä. Helsingissä toimi sekä erittäin suuria kirjapainoja että peräti toistasataa pienempää ja keskikokoista, muutamista työntekijöistä muutamaiin kymmeneen henkilöihin työllistänyttä kirjapainoa.¹³⁶⁶

Helsingin ydinkeskustassa toimi monia painotaloja, joista osalla oli pitkät historialliset juuret. Helsingissä toimineita suuria ja perinteikkäitä yrityksiä olivat muun muassa Frencckellin Kirjapaino, Tilgmann ja Weilin & Göös, joka oli sodan jälkeen 1960-luvun alkupuolelle asti puhtaasti kirjapainoyhtiö. Kustantamoiden omista painoista Otava oli suurin, jo 1940-luvun lopulla yhtiön kirjapainossa oli lähes 500 työntekijää. Yhtiön merkitystä Helsingin kannalta pienensi se, että toimintaa alettiin siirtää Keuruulle jo 1950-luvun aikana. Sanomalehtiin keskittyneitä kirjapainoja olivat muun muassa Uusi Suomi, Sanoma ja Hufvudstadsbladets Tryckeri.¹³⁶⁷ Kirjapainoala noudatti teollisuuden yleistä kehitystä siinä mielessä, että työntekijämäärät Helsingissä olivat korkeimmillaan 1960-luvun alussa ja puolivälissä, mutta tämän jälkeen ne alkoivat pienentyä tuotannon siirtyessä kaupungin rajojen ulkopuolelle. Graafisessa teollisuudessa työskennelleiden määrä kohosi 1950-luvun aikana viidestä tuhannesta yli 5 800:aan, missä se pysytteli seuraavan vuosikymmenen ajan, mutta pienentyi 1970-luvun aikana voimakkaasti laskien alle 4 000:n (liite 4).

Kirjapainoala nautti nuorten keskuudessa sekä ajallisesti että suhteelliseen työntekijämääräänsä nähden melko tasaista suosiota. Kansakoululaisista vain yksi poika suunnitteli graafisen työn ammattia vuoden 1950 otoksissa, mutta kahtena jälkimmäisenä otosajankohtana sekä kansakoulua käyvistä tytöistä että pojista kahdesta neljään prosenttia viittasi alaan ensisijaisena suunnitelmanaan. Alan sisäisen sukupuolijaottelun mukaisesti pojat viittasivat painajan ja latojan ammatteihin ja tytöt kirjansitojan tehtäviin. Tyttöjä kiinnosti myös kuvankorjaamista tehneen litografin ammatti.¹³⁶⁸ Kirjapainoalan suunnitteluun liittyi monella nuorella vuoden 1960 otoksessa ”sukurasitetta”, jopa molempien vanhempien puolelta. Esimerkiksi erään painajaksi halunneen pojan isä oli konelatoja ja äiti painajan apulainen. Muuan sitomotyötä suunnitellut kansakoulutyttö puolestaan kertoi kuululleensa tehtävistä sitomossa työskentelevältä äidiltään. Hänen isänsä oli konelatoja.¹³⁶⁹

1366 Liite 4; Lahtinen 2006, 64–83; Mäkkipaasi, Jouko: Kirjapainoala. *Koti* 7–8/1960.

1367 Hoffman 1997, 323–330.

1368 Kansakoulupoika 1950, numero 56; kansakoulupojat 1960, numerot 8, 39, 42 ja 58; kansakoulupojat 1968–71, numerot 138, 191, 210 ja 215; kansakoulutyöt 1960, numerot 1 ja 56; kansakoulutyöt 1968–71, numerot 59, 124 ja 178.

1369 Kansakoulupoika 1960, numero 58; kansakoulutyttö 1960, numero 1. Lisäksi erään konelatojan ammattia suunnitelleen pojan sisko toimi kirjansitojana (kansakoulupoika 1960, numero 8), ja toinen

Sen sijaan yhdenkään kirjapainoalaa 1970-luvun taitteessa suunnitelleen seitsemän kansakoululaisen perheenjäsen ei työskennellyt alalla. Ainakin neljällä muulla tuon otosajankohdan kansakoulututtyöistä ja -pojista oli graafista työtä tekeviä vanhempia tai sisaruksia. Näin pienten tapausmäärien ollessa kyseessä sattuman vaikutus on erittäin suuri eikä mahdollisen muutoksen taustalla olevilla syillä voida kuin spekuloida. Taustalla saattoivat kuitenkin olla alan epävarmat tulevaisuudennäkymät kaupungissa. Monet suuret painotalot olivat siirtyneet tai suunnittelivat muuttoa 1960-luvun jälkipuoliskolla. Muutos saattaa ilmentää myös vanhempien ja muiden perheenjäsenten ammattien heikentyvää vaikutusta nuoren alanvalintaan.

Kirjapainojen työntekijöiltä vaadittiin sujuvaa lukutaitoa. Jotkin työvaiheet vaativat myös fyysistä voimaa, etenkin kivipainantatekniikan vielä ollessa käytössä. Tutkimusajanjaksolla monia kirjanpainamisen työvaiheita, kuten latomista ja painamista tehtiin kirjapainon koosta riippuen joko käsin tai koneellisesti – siitäkin huolimatta, että esimerkiksi latomakone oli keksitty jo 1820-luvulla. Esimerkiksi sidonta tapahtui 1950-luvulla suurissa yksiköissä koneellisesti ja käsin sidontaan turvaututtiin vain erityisen arvokkaiden teosten kohdalla, mutta pienissä yrityksissä työ sujui edelleen käsityönä. Alhaista koneellistumisastetta kuvaa se, että vasta 1950-luvulla alkoivat yleistyä automaattiset kokoojakoneet, jotka ihmistyövoiman sijaan poimivat painetut arkit omista pinoistaan kirjoiksi. Esimerkiksi kansienvalmistuksessa koneet nopeuttivat työtä huomattavasti, ja ihmiset muuttuivat vähitellen käsityöläisistä koneiden käyttäjiksi ja valvojiksi.¹³⁷⁰

Yllämainituista painotaloista vain Sanoma Osakeyhtiöllä oli tutkimusajankohtana omaa koulutoimintaa. Opiskelijamääriltään se oli kuitenkin vaatimatonta, vuonna 1970 Sanoma Osakeyhtiön opiston Graafisessa ammattikoulussa opiskeli 18 henkilöä. Yhtiön toimittajakoulusta paikan oli saanut 15 miestä ja naista. Helsingin kaupunki järjesti kirjapainoalan opetusta niille, jotka olivat oppilaina jossain kirjapainossa. Kunnallinen kirjaltajakoulu oli aloittanut toimintansa jo vuonna 1919 tarjoten yhden päivän viikossa käytännöllistä ja tietopuolista opetusta nuorille, jotka ahersivat alan yrityksissä viikon muina viitenä työpäivänä. Oppilaitos sai 1920-luvun puolivälissä nimen Kirjapainokoulu, ja 1950-luvulla toiminta järjestyi jo niin, että sitä käytiin kurssimuotoisesti kahtena vuonna, kumpanakin yhdeksän viikon ajan. Opinnot kestivät kuitenkin selvästi pidempään: esimerkiksi käsinlatojat solmivat nelivuotisen oppisopimuksen. Graafisen työn merkityksestä kertoo se, että Kirjapainokoulun oppilasmäärä oli vuonna 1950 noin 150 ja kymmenen vuotta myöhemmin sata henkilöä suurempi. Vuonna 1970, kun se oli yhdistetty huomattavasti pienemmän Hienomekaanikkokoulun kanssa Käpylän ammattikouluksi, oppilaita oli yli 400.¹³⁷¹

kertoi tutustuneensa aikomaansa painajan ammattiin faktorina työskentelevän isänsä työpaikalla (kansakoulupoika 1960, numero 39).

1370 Hendell & Vuorio 1957, 89, 100, 144–145, 322–327, 339. Kirjapainoalan työstä 1960-luvun puolivälissä katso Toimittajaksiko? Yle EA.

1371 Liite 3; KHKK 1918, 234; KHKK 1955 osa 1, 44; Lahtinen 2006, 13–15.

15.3 TAIDEALAN HOUKUTUS

Taidealan ammatit olivat harvinainen poikkeus nuorten suunnittelemien alojen ja ammattien joukossa. Se oli ainoita aloja, johon sekä tytöt että pojat ilmaisivat kiinnostusta, eikä myöskään koulutustausta muodostanut yhtä selvää rajalinjaa alalle hakeutumisessa kuin muiden alojen kohdalla. Toki eritaustaisten tyttöjen ja poikien valinnoissa taidealan sisällä oli eroja. Ainoastaan mainospiirtäjän ammattia suunnitteleita löytyi sekä oppi- että kansakoulua käyvistä, niin tytöistä kuin pojista. Valinnanvaraa alan sisällä riitti, sillä se käsitti ammattirakenneluokituksessa niin kirjallisesti kuin kuvataiteen, muotoilun, näyttämötaiteen ja musiikin kautta itseään ilmaiseita. Myös toimittajat kuuluivat tähän ryhmään käsittäen esimerkiksi vuonna 1960 kustannus- ja mainostoimittajien kanssa lähes kolmanneksen taide ja kirjallinen toiminta -ryhmän ammatinharjoittajista.¹³⁷²

Taidealalla vallitsi myös työelämässä 1950- ja 1960-luvuilla muutoin erittäin harvinainen tilanne. Ammattirakennetilaston taide ja kirjallinen toiminta -ryhmä ylsi lähelle eriytymättömän alan¹³⁷³ määritelmää: vuosina 1950 ja 1960 lähes neljä kymmenestä alalla työskennelleestä oli naisia. Heidän osuutensa kasvoi etenkin 1970-luvulla, ja vuonna 1980 lähes puolet taidealan helsinkiläisistä ammatinharjoittajista oli naisia. Kokonaisuudessaan alalla työskentelevien määrä kasvoi Helsingissä 1950- ja 1960-luvuilla, jopa nopeammin kuin kaikkien ammatinharjoittajien määrä yhteensä. Vuonna 1950 heitä oli ollut Helsingissä 2 700, mikä vastasi reilua prosenttia kaikista ammatinharjoittajista. Kymmenen vuotta myöhemmin heitä oli 4 200 ja vuonna 1970 jo 5 600 vastaten paria prosenttia kaikista ammatinharjoittajista.¹³⁷⁴ Taidealalla työskentelevät olivat esimerkiksi populaarikulttuurissa osuuttaan näkyvämpi ryhmä. 1940- ja 1950-luvulla yleisin yksittäinen ammattiryhmä suomalaiselokuvien sankareilla ja sankarittareilla oli taiteilija.¹³⁷⁵

Taidealan ammatit olivat erityisen suosittuja oppikoulutyttöjen joukossa. Peräti viidesosa heistä suunnitteli vuonna 1950 jotakin niistä. Keskimmaisessä otoksessa alan ammatteihin aikoneiden osuus oli laskenut viiteentoista prosenttiin, mutta 1970-luvun vaihteessa osuus oli jälleen viidesosa. Taidealalla heitä kiinnosti erityisesti piirtämiseen ja kuvittamiseen tai somistamiseen ja sisustamiseen liittyneet työt sekä näyttelijän ura. Eri ammattien suosion ajallisesta vaihtelusta ei voi tehdä päätelmiä. Oppikoulutyttöjen innostusta kuvasi hyvin se, että jotkut heistä suunnittelivat monia taidealan ammatteja. Esimerkiksi eräs oppikoulutyttö halusi näyttelijäksi tai mainos- ja somistusalalle. Toinen näyttelijän ammatista haaveillut halusi vaihtoehtoisesti somistajaksi, muotisuunnittelijaksi tai mainospiirtäjäksi.¹³⁷⁶

Taidealat edustivat ammattien joukossa jotain poikkeuksellista, ja nuoret eivät aina

1372 Ammattirakenneluokituksen ryhmä 08. Liite 4.

1373 Eriytymättömyydellä viitataan ammatin tai alan sukupuolijakaumaan. Eriytymättömäksi nimitetään ammattia, jossa ammatinharjoittajien sukupuolijakauma on tasainen: miehiä on 41–60 %, samoin kun naisia. Mies- tai naisvaltaisena pidetään ammattia, jonka ammatinharjoittajista 61–90 % edustaa tätä sukupuolta. Miesten tai naisten ammatiksi kutsutaan ammatteja, joissa toisen sukupuolen edustaja on alle kymmenen prosenttia. Nummenmaa 1992, 12.

1374 Liite 4.

1375 Lehto-Trapnowski 1996, 154.

1376 Oppikoulutyöt 1960, numerot 38 ja 120.

mieltäneet niillä toimimista työksi. Taiteilijana työskentelyn sijaan taiteilijana oltiin, sillä näiden ammattien nähtiin heijastuvan koko elämäntapaan. Teini-ikäiset saattoivat kokea, etteivät voisi olla tyytyväisiä missään muussa ammatissa kuin sellaisessa, jossa voisivat todella toteuttaa itseään.¹³⁷⁷ Eräs tyttö oli keskikoulua päättäessään jo 18-vuotias jäätyään kahdesti luokalle. Hän arveli, ettei voisi viihtyä millään muulla kuin taidealalla. Hänen tätinsä työskenteli teatterissa, ja kotirouvaäidillä oli paljon laulajatartuttavia. Tyttö suunnitteli pyrkivänsä Teatterikouluun ja Ateneumiin, ja jos ei saisi näistä opiskelupaikkaa, hankkisi ”kunnan ammatin” käymällä kauppaopiston.¹³⁷⁸ Taidealojen vahva vetovoima kävi ilmi myös erään abiturienttitytön päiväkirjasta syksyltä 1959. Tämän poikaystävä, jota kirjoittaja kutsui Kaalepiksi, oli juuri saanut tietää päässeensä Taideteollisuusopiston uudelle kamerataiteen osastolle.

”Ja minkä minä voin itse sille, etten ole taiteilija, millään alalla. (...) Olen aina selittänyt äidille ja isälle, että tahtoisin tehdä sellaista – sanokaamme sitä vaikka ’työksi’, joka tyydyttäisi minua koko ajan. En tahtoisin kuivaa pakollisluontoista opiskelua yliopistossa, joka vain tuntuisi koulun jatkolta. Taide ja sen omaksuminen elämänuransa pohjaksi on sensijaan *elämää*; musiikki tai kuvaamataide, mikä hyvänsä. Näyttämötaide ja kirjallisuus aivan yhtä hyvin kuin elokuva- ja valokuvaustaide – kaikki on ikään kuin puolet elämästä – mitä ei taivaan tähden voi sanoa esim. kielten opiskelusta yliopistossa. Saattaahan olla, että voisin vielä sellaiseenkin innostua, mutta varmaa on, ettei se voi olla mitään verrattuna taiteeseen. (...) Mutta luotan Tarkoitukseen; tottahan Kohtalo osoittaa minulle, mikä on elämäni. Tietysti hän oli tarkoittanut, että Kaalepin on päästävä Ateneumiin, ja se tuntuu kaikesta huolimatta lohdulliselta.

Mutta en voi kieltää, että pelkään. Jos hänestä tulee juoppo, jos hän ei pystykään alallaan tarpeeksi korkealle? Ja, jospa...hän unohtaa minut?”¹³⁷⁹

Päiväkirjaa pitäneellä, koulussa hyvin menestyneellä oppikoulutytyllä oli monia eri mahdollisuuksia, mutta hän itse koki, ettei voisi työskennellä millään muulla kuin taidealalla. Taiteen tekemisellä oli erityinen hohto, ja nuoret uskoivat sen olevan sisällöltään erityisen palkitsevaa. Koulutukseen pääsy tai harjoittelupaikan hankkiminen taiteen parista ei kuitenkaan ollut helppoa. Ammatinvalinnanoppikirjat muistuttivat nuoria taidealojen suurista vaatimuksista. Erityislahjakkuuden lisäksi vaadittiin suurta rakkautta jollekin taiteenalalle ja rutkasti tarmoa. Pelkällä kouluarvosanalla lahjakkuutta ei voinut ennustaa, vaan kirjat neuvoivat nuoria kokeilemaan ja kehittämään taipumuksiaan myös vapaaajallaan. Taiteen saralla pystyivät menestymään vain kaikkein parhaimmat.¹³⁸⁰

Myös ammatinvalinnanoppikirjat osallistuivat taidealojen mystifointiin: ”Yleensä taiteilijoitten toimeentulo on heikko, mutta sitä, joka on taiteilijaksi syntynyt, eivät

1377 Eräs ammatinvalintaa käsitellyt lyhytelokuva markkinoi nuorille, että saman tyydytyksen, jonka taiteilija saa taideteoksen luomisesta, tuottaa ruumiillisen työn tekijälle esimerkiksi rakennuksen kohoaminen tai tien aukaiseminen. Elämän tienhaarassa. YV-9309, KAVI.

1378 Oppikoulutyttö 1960, numero 38.

1379 Eskola & Marttila 1994b, 484–485. Kursiivi alkuperäinen.

1380 Ammatinvalinnan opas. Helsingin kansakoulujen jatkoloukkien oppilaille 1945, 56–61; Venna 1971, 128.

vaikkeudet pelota.”¹³⁸¹ Taiteilijaksi ei voinut kasvaa ja kehittyä, vaan sellaiseksi synnyttiin. Musiikkiammatista kiinnostuneita kehoitettiin pyrkimään alalle vain siinä tapauksessa, ”jos innostuksesi musiikkiin on niin voimakas, ettei muuta valinnan mahdollisuutta ole”.¹³⁸² Eräs ammatinvalinnanopas totesi puolestaan, että ”sanomalehtimieheksi synnyttään” – kovista vaatimuksista ja mahdollisista vastoinkäymisistä välittämättä synnynnäisiä lehtimiehiä odotti niin runsas tyydytyksen tunne ammattinsa harjoittamisesta, ”etteivät he voi toimia muulla alalla”.¹³⁸³

Oppikirjat kannustivat taidealoista kiinnostuneita hankkimaan myös jonkin muun alan ammattikoulutuksen, sillä niiden todettiin harvoin takaavan varmaa toimeentuloa. Kirjojen mukaan esimerkiksi musiikki ja näytteleminen olivat hyviä harrastuksia, jos niistä ei saisikaan itselleen työtä. Toisaalta kirjat muistuttivat siitä, että esimerkiksi suullinen esitystaito, hyvä kirjallinen ilmaisukyky, piirustustaito sekä muoto- ja väriaisti olivat tarpeellisia monessa muussakin ammatissa kuin suoranaisilla taidealoilla. Kirjat pyrkivät saamaan oppilaita pohtimaan tarkemmin suunnitelmiaan ja ”korjaamaan” niitä tarpeen mukaan realistisemmiksi.¹³⁸⁴ Eräs balettia tanssinut kansakoulupoika oli saanut tanssinopettajansa kautta ainakin lyhytaikaisen kiinnityksen Svenska Teaterniin, mutta hän oli isänsä kanssa tehnyt myös varasuunnitelmia siltä varalta, ”ettei taide elätä”. Muut vaihtoehdot olivat mennä leipurin oppiin tai rakennustyöläiseksi isän tapaan.¹³⁸⁵

Oppikoulupoikien joukosta löytyi joitakin taidealoille halukkaita. Suosituimmillaankin vuonna 1960 heidän osuutensa kaikista otoksen oppikoulupojista oli kuitenkin vain reilut kuusi prosenttia. Yhtä muusikoksi halunnutta lukuun ottamatta poikien taidealas suunnitelmat kohdistuivat mainospiirtäjän ammattiin ja toimittajan työhön.¹³⁸⁶ Kansakoulupoikien aikeet noudattelivat samaa linjaa, selvästi suosituin ammatti oli mainospiirtäjä. Pari toimittajaksi – tai nuorten käyttämien nimikkeiden mukaisesti sanomalehtimieheksi ja radioselostajaksi – halunnutta poikaa korosti haluavansa raportoida nimenomaan urheilusta. Heidän mielenkiintonsa liittyi pikemmin urheiluun kuin kielelliseen ilmaisuun.¹³⁸⁷ Lisäksi kansakoulupojat mainitsivat somistajan ja näyttelijän ammatit. Lähes kymmenesosa pojista ilmaisi vuonna 1950 jonkin taidealoihin liittyvän ammatin ensisijaisena suunnitelmanaan, heistä puolet halusi juuri mainospiirtäjäksi. Sen sijaan vuoden 1960 otoksessa yksikään kansakoulupoika ei esittänyt taidealan suunnitelmaa, ja 1970-luvun taitteen otoksessa 140 kansakoulupojasta vain kaksi viittasi taidealan työhön ensisijaisena suunnitelmanaan.

Taidealoihin luokiteltavien ammattien suuri suosio kansakoulupoikien joukossa pian

1381 Ammatinvalinnan opas. Helsingin kansakoulujen jatkuoluokkien oppilaille 1945, 58. Eräs toinen oppikirja totesi saman kirjailijan työstä, katso Mattlar 1953, 72. Katso myös Mäkkipaasi, Jouko: Houkutteleva teatteri. *Koti* 3/1963.

1382 Mattlar 1953, 68. Taidealaan liitetyistä stereotyyppioista erään Ateneumissa opiskelleen nuoren naisen näkökulmasta katso Järvinen, Tuula: Boheemeja vaiko ahkeria opiskelijoita. *Koti* 2/1964.

1383 Oksanen & Kiviranta 1956, 30–31.

1384 Mattlar 1953, 68–73.

1385 Kansakoulupoika 1960, numero 13.

1386 Oppikoulupojat 1960, numerot 27, 46, 74, 92, 94, 97.

1387 Kansakoulupojat 1950, numerot 62 ja 77.

sotien jälkeen ja niiden myöhempi lähes täydellinen työntyminen syrjään kaipaavat selitystä. Odotusarvoteoriaa soveltaen lienee ollut kyse siitä, mitä nuoret pitivät itselleen mahdollisena. Vähintään keskikoulun suorittaneiden nuorten määrän ja osuuden kasvaessa ja muodollisen koulutuksen vakiintuessa alalla kuin alalla 1950–1960-luvun aikana, pelkän oppivelvollisuuskoulun pohjalta ponnistaneiden nuorten oli vaikea menestyä kilpailussa opiskelu- ja harjoittelupaikoista. Lahjakkuus kyseisellä taidealalla ei riittänyt, kun alalle oli yhtä lahjakkaita, pidemmän pohjakoulutuksen tai paremman todistuksen saaneita pyrkijöitä. Taidealojen ammattia ei kannattanut tavoitella, koska kansakoululaisen menestymisodotukset olivat alhaiset. Ammatinvalintapsykologi kuvaili erästä mainospiirtäjäksi halunnutta poikaa näin: ”Kapea-alaisesti visuaalisesti kyvykäs. Hahmotuskykyä, visuaalisuutta edellyttävät tehtävät Ateneum-tason alapuolelta.” Lisäkoulunkäynti ei poikaa kiinnostanut, ja psykologin tyrmättyä pojan piirtäjähaaveet tämä arveli suuntaavansa autoalalle. Ammatinvalinnanohjauksen kompromissina esittämät ehdotukset erilaisista puutyö- ja maalariammateista sekä mallisuunnittelutehtävistä eivät poikaa innostaneet.¹³⁸⁸

Pojat suhtautuivat taidealojen ammatteihin tyttöjä käytännöllisemmin ja suoraviivaisemmin. Siinä missä kansakoulutyttö saattoi todeta haluavansa viulutaiteilijaksi, koska ”en varmaan tulisi toimeenkaan ilman musiikkia” tai teatterityöntekijäksi, koska oli seitsemänvuotiaasta lähtien ajatellut ryhtyvänsä näyttelijäksi,¹³⁸⁹ pojat totesivat esimerkiksi mainospiirtäjäkiinnostuksensa syyksi sen, että he olivat hyviä piirtämään ja olivat tutustuneet ammattiin opintoretkellä Keskkoon. Mainospiirtäjän työtä kansakoulupojat pitivät hyvänä oman kiinnostuksensa lisäksi sen vuoksi, että se oli ruumiillisesti kevyttä, eikä siinä tarvinnut ”tehdä samaa asiaa koko ajan kuten tehtaissa”. He mainitsivat kannustimekseen myös hyvän palkan.¹³⁹⁰

Samoin kuin oppikoulutyöt, myös kansakoulutyöt suosivat taideoja kaikkina otosajankohtina. Heillä taidealasuunnitelmat olivat kuitenkin huomattavasti harvinaisempia kuin oppikoulutyöillä, sillä tällaisen ensisijaisen aikeen maininneiden osuus oli jokaisena otosajankohtana selvästi alle kymmenesosa. Tyttöjen suunnitelmat kohdistuivat kuitenkin samoihin ammatteihin koulutaustasta riippumatta. Suurin osa kansakoulutyöistä halusi päästä näyttelijäksi tai piirtäjäksi – niin muoti- kuin mainospiirtäminen houkutteli. Joukkoon mahtui myös muutamia muusikon, laulajan tai taidemaalarin ammattista kiinnostuneita. Vaikka taideala veti puoleensa sekä tyttöjä että poikia, he olivat pääosin viehättyneitä eri ammattiteistä.

Myös ammattien sisällä, esimerkiksi toimittajien työssä, oli sukupuoleen perustuneita rajoja. Koko maassa sanomalehtien toimituskunnasta noin viidennes oli 1960-luvun alussa naisia, mutta Helsingissä heidän osuutensa sanomalehti-, kustannus- ja mainostoimittajista oli lähes neljä kymmenestä. Ammattia kuvannut käsikirja totesi naisten etenemismahdollisuuksien olevan huomattavasti miehiä heikompien. Opus neuvoi sanomalehtimiehen työstä kiinnostuneita tyttöjä erillisessä Naistoimittaja-luvussa seu-

1388 Kansakoulupoika 1968–71, numero 25.

1389 Kansakoulutyöt 1950, numerot 26 ja 5.

1390 Kansakoulupojat 1950, numerot 17, 59, 60, 83 ja 103 (lainaus numero 83).

raavasti: ”Eräissä suurlehdissä tosin alkaa jo meilläkin naistoimittajilla olla naisellisempi työkenttä, kuten muotijuttujen, lapsi- ja kotiaiheitten, sosiaalisten kysymysten, keveitten sivujen eli hömpän, nuorten ja lasten osastojen yms. hoito.”¹³⁹¹ Samalla kun kirja avasi tytöille mahdollisuuden ammattiin, se osoitti sukupuoleen sidoksissa olevan rajatun tehtäväkentän.

Alan koulutus ja käytännön työssä osoitetut taidot eivät taanneet naisille yhtäläisiä etenemis- ja uramahdollisuuksia, vaikka pääkaupungissa vaihtoehtoja olikin yleensä enemmän kuin pienempien paikkakuntien lehdissä. Valtaosa toimittajista aloitti työnsä sanomalehden palveluksessa kotimaanosastolla ja siirtyi myöhemmin muiden osastojen tai radion ja television palvelukseen. Toimittajan ammatin perusedellytys oli ”sujuva kynä”, mutta 1960-luvun puolivälissä työnantajat edellyttivät myös kunnollista kielitaitoa ja yliopistotasoisista koulutusta – alalle ei enää päässyt suoraan töihin. ”Hyvällä *miehellä*” oli kunnolliset toimeentulomahdollisuudet toimittajan työssä, ja toimittajien palkkaus vaihteli hyvin paljon etenkin aikakauslehdistössä. Alaa Yhteiskunnallisessa korkeakoulussa opiskelleet nuoret naiset totesivat, että ”päätoimittajaksi ei ilmeisesti pääse vielä naiset nykyään”, mutta he pyrkivät uutistoimittajiksi.¹³⁹²

Muodollisen koulutuksen ja työmahdollisuuksien tarjonta oli taidealoilla suurinta pääkaupungissa. Ateneumissa toimivat sekä Suomen Taideyhdistyksen piirustuskoulusta alkunsa saanut Suomen taideakatemia (vuodesta 1985 Kuvataideakatemia) että Veistokoulun nimellä perustettu Taideteollinen oppilaitos (vuodesta 1973 Taideteollinen korkeakoulu). Taideakatemian oppilaiden oli läpäistävä opintojensa aikana monta karsintaa. Kansakoulun suorittaminen ja 16 vuoden ikä riittivät pyrkimiseen, jota varten halukkaat toimittivat näytetöitä. Niiden arvioitsijat painottivat omaperäisyyttä. Osa hakijoista sai kutsun valmistavalle luokalle, jonka oppilaista osa karsiutui 1940-luvun jälkipuoliskolla heti kahden viikon, myöhemmin syyslukukauden tai koko vuoden jälkeen. Ensimmäisen vuoden jälkeen kaikki opiskelivat vuoden piirustusluokalla, jonka jälkeen he syvensivät opintojaan joko maalaus-, kuvanveisto- tai grafiikkaluokalla. Ne kestivät kokonaisuudessaan 3–6 vuotta. Erikseen oli vielä mestari-, myöhempi korkeakoululuokka.¹³⁹³ Koulun opiskelijamäärä pysyi pienenä ja suurin piirtein samana, 60:n ja 75:n välillä vuodet 1950–1970.¹³⁹⁴

Taideteollisesta oppilaitoksesta valmistui mallipiirtäjiä ja taidekäsitöläisiä taidekäsitöityöhön ja -teollisuuteen sekä kuvaamataidon opettajia oppikouluihin. Se jakaantui kahteen osaan: Taideteollinen ammattikoulu toimi iltakouluna ja Taideteollisuusopisto päiväkouluna. Edelliseen ei vaadittu keskikoulutodistusta, vaan iltaopinnot oli tarkoitettu ennen kaikkea alalla jo työskenteleville edistämään heidän ammattikehitystään. Muun muassa koristeveistäjät ja -maalarit, huonekalupuusepät sekä kultasepät ja kaivertajat saivat oppia kolmivuotisilla kursseilla. Lisäksi ammattikoulu antoi jatko-opetusta kirjansitojille

1391 Liite 4; Okkonen 1962, 238, 257–258.

1392 Toimittajaksiko? Yle EA.

1393 Blummé 1989, 34; Ammatinvalinnan opas. Helsingin kansakoulujen jatkoiluokkien oppilaille 1945, 58; Mattlar 1954, 224–225.

1394 Liite 3.

ja -painajille sekä latojille. Opistoon pyrkijöiltä vaadittiin keskikoulun päästötodistus tai hyvin suoritettu taideteollisen ammattikoulun kurssi, kuvaamataidon opettajiksi pyrkivien piti olla ylioppilaita. Opistossa saivat opetusta muun muassa tulevat muotipiirtäjät ja -sommittelijat sekä modistit mallinsommittelu- ja muotiosastolla, kun taas graafinen osasto koulutti kirjankuvittajia ja mainonnan ammattilaisia. Muilla kolmivuotisilla osastoilla opiskeltiin koristemaalausta sekä sisustus-, veisto- ja tekstiilitaidetta.¹³⁹⁵ Sekä ammattikoulun että opiston opiskelijamäärä kasvoi voimakkaasti etenkin 1960-luvun aikana. Niiden yhteenlaskettu opiskelijamäärä lähes kaksinkertaistui vuosina 1950–1970 vajaan 500:sta yli 900:aan. Taideteollisen oppilaitoksen lisäksi Helsingissä toimi myös Vapaa taidekoulu, joka antoi opetusta sekä päivä- että iltatunteina vapaiksi taiteilijoiksi pyrkineille, kirjeellisesti opetusta antanut ABC-piirustuskoulu ja tekstiilitaiteilijoita valmistanut Tekstiilikoulu Kreetta Pohjanheimo.¹³⁹⁶

Elintason yleinen kohoaminen loi työpaikkoja muun muassa mainosalalle, joka oli keskittynyt Helsinkiin. Vaikka ”hyvä tavara mainostaa itse itsensä” -ajattelulla oli pitkät juuret, kaupan ala näki mainostamisen 1950-luvulla välttämättömänä tiedonvälityksenä. Mainokset saattoivat kuluttajien tietoon hintamuutokset ja uudet tuotteet käyttöohjeineen. Seuraavaan vuosikymmeneen onkin viitattu kulutusvallankumouksen aikana.¹³⁹⁷ Kaupan ala työllisti mainospiirtäjiä, somistajia ja tekstiaajia. Nuorten suosiossa olleeseen mainospiirtäjän ammattiin ei ollut yhtä ainoaa koulutusta, mutta hyvästä yleissivistyksestä ja kaupallisesta harjoittelusta oli etua alalle hakeuduttaessa. Piirtämistä oli mahdollista opiskella Taideteollisuusopistossa. Tarjonta vahvistui vuonna 1955 perustetulla Mainosgraafikkojen koululla, joka aluksi valitsi oppilaansa alalla työskentelevien joukosta suositusten ja työnäytteiden perusteella, ja vuodesta 1962 lähtien MG-kouluun pyrittiin koekurssin kautta. Opinnot kestivät kaksi vuotta, joiden ajan opiskelijat myös työskentelevät kokopäiväisesti. Muodollista koulutusta tärkeämpää suositulle alalle pääsemiseksi oli käytännössä osoitettu taito ja lahjakkuus – sekä usein myös ripaus onnea tai sopivia sosiaalisia suhteita.¹³⁹⁸ Somistajiksi halunneet saattoivat pyrkiä Myynti- ja mainoskoulun, myöhemmän Markkinointi-instituutin somistajakouluun tai Köpmannaskolanin, myöhemmän Köpmannäläoverketin somistajalinjalle. Ilman näiden edellyttämää keskikoulutodistusta vaihtoehdoksi jäi yrittää hankkia oppisopimus.¹³⁹⁹ Myynti- ja mainoskoulu antoi myös mainoshoitajan ja markkinoijan koulutusta.¹⁴⁰⁰

Pääkaupungissa toimi myös monia musiikkioppilaitoksia. Sibelius-Akatemian alkeiskoulu opetti musikaalisesti lahjakkaita alle 15-vuotiaita, mutta konservatorio-osaston

1395 Mattlar 1954, 107–110. Sisustustaiteen linjalta valmistuneet eivät virallisesti olleet sisustusarkkitehtejä, joiden koulutusta ei Suomessa järjestetty lainkaan, mutta he tekivät vastaavia töitä.

1396 Mattlar 1954, 117, 225–227.

1397 Nylander, Esko: Mainosalan tehtävistä. *Ammattikasvatus* 1/1960; Mymäläkulutturia. MV-1948, KAVI. Erityisesti televisiomainonnasta katso Kortti 2003.

1398 Kakko 1986; Mäkipaasi, Jouko: Entistä tärkeämpi mainosala... *Koti* 2/1962. Mainosalasta katso myös Törmä, Topi: Mainonta ammattina. *Ammatinvalinta* 1/1969.

1399 Mattlar 1954, 190; oppikoulutyttö 1960, numero 80; kansakoulupoika 1968–71, numero 35. Katso myös Sairi, Veikko: Somistaja – mainonnan teknillinen toteuttaja. *Ammatinvalinta* 1/1969.

1400 Jokinen, Jouko: Mainosala – elävä ammattiala. *Ammatinvalinta* 1/1969, 10.

pääsyvaatimuksiin kuului musiikillisen pohjakoulutuksen lisäksi vähintään keskikoulun oppimäärä. Konservatorion päästötodistuksen saatuaan oli mahdollista pyrkiä jatkamaan opintoja vielä korkeakoulussa tai musiikinopettajaseminaarissa. Sibelius-Akatemiassa toimi myös kanttoreita kouluttanut kirkkomusiikkiosasto, jonka pääsyvaatimuksena oli vähintään keskikoulu. Kansakoulun käyneiden, musikaalisten ja terveiden poikien, joilla oli ehjät ja tasaiset hampaat, oli mahdollista hakeutua puolustusvoimain soittoppilaskouluun. Ilman keskikoulutodistusta musiikkia oli mahdollista opiskella myös Sivistysjärjestöjen kansankonservatoriossa. Ammatinvalinnanoppikirjat kehuivat musiikin olevan erinomainen vapaa-ajan harrastus, ja kirjat totesivat sen olevan myös mahdollinen sivutyö.¹⁴⁰¹

Kaikki edellisessä kappaleessa mainitut oppilaitokset kouluttivat pelkästään klassisen musiikin taitajia. Oulunkylän Pop & Jazz opisto (nykyinen Pop & Jazz konservatorio) aloitti toimintansa vuonna 1972, ja Sibelius-Akatemia avasi jazz-musiikin ja kansanmusiikin osastot 1980-luvun alussa. 1970-luvun alun ammatinvalinnanoppikirja mainitsi kuitenkin jo viihde- ja tanssimuusikot ja iskelmälaulajat. Kirja luonnehti heidän työtään epäsäännölliseksi, ja suurimman osan kuvattiin harjoittavan ammattia sivutyönään.¹⁴⁰² Esimerkiksi ravintolamusikot olivat 1950-luvulla suurimmaksi osaksi amatöörejä, jotka tekivät myös muita työtä. Alle neljäsosa heistä oli ammattimusiikoita, jotka kykenivät elättämään itsensä ja perheensä pelkästään soittamisella.¹⁴⁰³ Kuten ammatinvalinnanoppikirjat ja -ohjaajat muistuttivat nuoria, vain lahjakkaimmat pystyivät hankkimaan taidealoilla koko elantonsa.

Erityislahjakkuuskaan ei yksistään riittänyt taidealoilla, vaan myös fyysiseen olemukseen kohdistui vaatimuksia. Viulistin ja pianistin sormien tuli olla pitkät, urkuri ei saanut olla jalkainvalidi, ja ”laulajattarelle on eduksi, jos hänellä on hauska ulkomuoto”.¹⁴⁰⁴ Ammatinvalinnanoppikirja kertoi myös näyttelijän ammatissa olevan etua miellyttävästä ulkonäöstä. Tosin kirja totesi, että ”sievät kasvot eivät varmastikaan vielä takaa todellisia näyttelijätaipumuksia”.¹⁴⁰⁵

Myös teatterialan koulutus oli keskittynyt Helsinkiin. Ammattiteatterien ja alan liittojen muodostaman osakeyhtiön ylläpitämä Suomen Teatterikoulu oli perustettu 1943, ja se otti oppilaille 17 vuotta täyttäneitä ”luontaisia lahjakkuuksia”. Keskikoulun päästötodistus ei ollut ehdoton vaatimus, vaan myös kansakoulun käyneitä hyväksyttiin oppilaisiksi. Näyttelijäopintojen kesto piteni tutkimusajanjakson aikana asteittain kahdesta neljään vuoteen, ja näyttelijöiden lisäksi Teatterikoulu koulutti ohjaajia ja lavastajia. Syksyllä 1962 koulussa aloitti ylioppilaille tarkoitettu korkeakouluosasto. Teatterikoulun lisäksi alaa saattoi opiskella Svenska Teaternin yhteyteen vuonna 1908 perustetussa koulussa. Tampereen yliopisto aloitti teatterialan koulutuksen 1960-luvulla.¹⁴⁰⁶

1401 Mattlar 1954, 228–232; Mattlar 1953, 68–69.

1402 Venna 1971, 126.

1403 Nikkonen 2004, 93–95.

1404 Mäki & Voionmaa-Joutsen 1944, 53.

1405 Ammatinvalinnan opas. Helsingin kansakoulujen jatkoloukkien oppilaille 1945, 61.

1406 Mäki & Voionmaa-Joutsen 1944, 54–55; Oksanen & Kiviranta 1956, 138–139; Venna 1971, 129; Teatterikoulustoimikunnan mietintö. KM 1967: B 79, 9, 12, 16, 18, 20, 21.

Ammatillinen koulutus laajeni ja vakiintui myös taidealoilla 1950–1960-luvulla. Esimerkiksi Teatterikoulun opiskelijamäärä yli kolminkertaistui kahdessa vuosikymmenessä. Alalle koulutettavien lukumäärät olivat kuitenkin hyvin pieniä, vuonna 1970 koulussa opiskeli korkeakouluosasto mukaan lukien 62 henkilöä.¹⁴⁰⁷ Teattereissa työskenteli runsaasti henkilöitä, joilla ei ollut ammattikoulutusta. Heidän osuutensa oli vuonna 1966 tehdyn kyselyn mukaan suurin vanhimmissa, yli 50-vuotiaiden ikäryhmissä. Maan suurimpien suomenkielisten teattereiden taiteellisen henkilökunnan miehistä yli puolet ja naisista neljä kymmenestä oli kouluttamatonta. Pienemmissä teattereissa kouluttamattomien osuus oli tätäkin suurempi.¹⁴⁰⁸

Helsinkiäisnuorille taidealojen koulutusta oli saatavilla omassa kotikaupungissa. Kilpailu koulutus- ja harjoittelupaikoista oli kuitenkin kovaa, eikä nuoria haluttu kannustaa unelmoimaan näillä aloilla työskentelystä. Suurin osa nuorista oli tietoisia kovasta kilpailusta, ja ensisijaisena mainittu ammatti saattoi olla pikemmin haave kuin realistisena pidetty suunnitelma. Pojilla oli tyttöjä enemmän uskoa omaan kykyihinsä ja mahdollisuuksiinsa taidealan ammateissa: he vetosivat esimerkiksi siihen, että vaikka piirtäjiä oli paljon, heitä myös otettiin jatkuvasti lisää töihin.¹⁴⁰⁹ Eräs kansakoulutyttö sen sijaan haaveili näyttelijän ammatista, ”en sen vuoksi että haluaisin tulla kuuluisaksi, [vaan] oman kutsumuksen tähden”. Hän oli kuitenkin kirjoittanut heti toiveensa perään ”mutta se on turha toive” ja arvellut pyrkivänsä myyjäksi vaatetus- tai kangasmyyvälään ja käyvänsä myöhemmin kauppakoulun.¹⁴¹⁰ Eräs oppikoulutyttö puolestaan olisi halunnut sanomalehtialalle. Hänen vanhempansa asuivat pientä maatilaa Itä-Suomessa. Tyttö opiskeli Helsingissä asuen tätinsä luona, mutta vietti kaikki loma-ajat tilalla auttamassa. Viimeisen keskikouluvuoden talvena isä oli sairastunut vaikeasti eikä enää pystynyt tilan töihin. Hyvin menestynyt tyttö totesi joutuvansa lopettamaan oppikoulun ja tiedusteli eri aloista, joilla olisi ”lyhyt ja melko halvaksi tuleva koulutus”. Hänen huoltajansa painotti hyvien työnsaantimahdollisuuksien tärkeyttä alanvalinnassa.¹⁴¹¹

Nuoret joutuivat punnitsemaan tarkkaan, oliko heidän mahdollista hankkia elantonsa taidealoilla vai tuliko heidän pikemmin hankkia jokin ”kunnollinen” ammatti, jollaisena ammatinvalinnanohjaaja ei välttämättä esimerkiksi teatterialan töitä pitänyt.¹⁴¹² Lähes kaikki kansakoulutyöt, jotka olivat maininneet taidealan, luopuivat myöhemmin suunnitelmasta ja pyrkivät sen sijaan esimerkiksi kauppakouluun, myyjiksi tai ompelualalle. Lähimmäksi kuvataiteilijasuunnitelmaa lienee päässyt eräs kansakoulutyttö, joka reilu vuosi koulun päättymisen jälkeen otettiin harjoittelijaksi nahkataideyritykseen.¹⁴¹³ Oppikoulua käyneet tytöt pitivät tiukemmin kiinni suunnitelmastaan. He saivat todennäköisesti perheeltään enemmän tukea opintojen jatkamiseen ja epävarmalla alalla yrittä-

1407 Liite 3.

1408 Teatterikoulutustoimikunnan mietintö. KM 1967: B 79, liite B., 10-11, 25.

1409 Työllistymisarviota on kysytty vain kansakoululaisilta vuonna 1950. Kansakoulupojat 1950, numerot 60 ja 103. Esimerkiksi kansakoulutyöt 1950, numerot 14, 21, 26, 38 ja 74.

1410 Kansakoulutyttö 1950, numero 5.

1411 Oppikoulutyttö 1960, numero 33.

1412 Oppikoulutyttö 1960, numero 38.

1413 Kansakoulutyttö 1950, numero 38.

miseen. Alavalintaan vaikutti perheen taloudellinen tilanne. Ohjaaja suositteli esimerkiksi eräälle kiviaputyömiehen tyttärelle kykytestien perusteella tämän sisustusarkkitehdin ammattisuunnitelmaa. Oppikoulutyttö kuitenkin totesi hakeutuvansa todennäköisesti konttoriin tai virastoon töihin, koska ei voisi käydä enempää koulua. Hän halusi alalle, ”jossa voin työlläni päästä eteenpäin”.¹⁴¹⁴

Vaikka osa taidealan oppilaitoksista otti sisään myös pelkän kansakoulutodistuksen varassa olevia lahjakkaita nuoria, keskikoulun suorittaneet olivat heitä paremmassa asemassa. Oppi- ja kansakoulutyttöjen taiteellista lahjakkuutta ei ammatinvalinnanohjauksen keräämien tietojen varassa voida vertailla. Oppikoulutyttöille taideopinnot näyttäisivät kuitenkin olleen selvästi todennäköisempiä. Keskusteluissa ohjaaja suositteli esimerkiksi vuoden 1950 otoksen taidealalle halunneista oppikoulutyttöistä kolmasosalle hakeutumista Taideteollisuusopistoon joko suoraan tai lukion jälkeen.¹⁴¹⁵ Opiston opiskelijoista lähes kolme neljäsosaa oli 1950-luvulla naisia, kun taas Taideteollisen ammattikoulun pääosin iltaisin järjestettyyn opetukseen osallistuneista yli puolet oli miehiä.¹⁴¹⁶ Tämä näkyi myös ohjausaineistossa etenkin vuoden 1950 kohdalla. Kansakoululaisista nimenomaan pojat suunnittelivat ”Ateneumin iltakurssille” hakeutumista, ja oppikoululaisista puolestaan tytöt aikoivat Taideteollisuusopistoon.¹⁴¹⁷

Moni alun perin taidealaa pohtineista nuorista muutti aikeitaan kevätlukukauden päättymiseen mennessä, tai ne jäivät ilmaan. Vaikka kaikkiin taidealojen oppilaitoksiin ei ollut alaikärajaa pyrkimisessä, kansakoulunuoret saattoivat päättää lykätä pyrkimistä myöhemmäksi ja keskikoululaisille lukioon hakeutuminen antoi lisää miettimisaikaa. Yleisesti ottaen nuoret eivät saaneet perheeltään yhtä paljon kannustusta taiteisiin liittyneisiin kuin muihin suunnitelmiinsa. Taidealan ammatin ensisijaisena maininneiden oppikoulutyttöjen vanhemmista lähes puolet ehdotti sekä vuoden 1950 että 1960 otoksissa jotain muuta ammattia. Viimeisessä ohjauskeskustelussa ohjaajan kanssa rakentunut suunnitelma saattoi olla ollut nuorilla jo aiemmin mielessä vaihtoehtoisena suunnitelmana, ja se saattoi noudattaa myös vanhempien ehdotusta. Esimerkiksi eräs oppikoulutyttö punnitsi aluksi sisustajan ja mainospäirtäjän ammattien sekä kauppaopiston välillä. Keskikoulun käynyt kotirouvaäiti kannatti merkonomiopintoja, olihan tyttö kiinnostunut kielistä, pikakirjoituksesta ja matematiikasta. Tyttö päätyi lopulta kauppaopiston kannalle.¹⁴¹⁸ Ammatinvalinnanohjauksella saattoi olla myös vaikutusta päätöksentekoon. Ohjaajat toivat keskusteluissa oppaiden tapaan esiin sen, missä muussa kuin varsinaisessa taidealan ammatissa pystyi hyödyntämään taipumuksiaan, tai kehot-

1414 Oppikoulutyttö 1950, numero 39.

1415 Oppikoulutyöt 1950, numerot 40, 67, 70, 72, 95, 96 ja 110.

1416 Liite 3; Taulukko 132. A. Ammattikoulut lukuvuosina 1950/51–1954/55, Kaikki koulut lukuvuonna 1954/55. HTV 1956.

1417 Esimerkiksi kansakoulupojat 1950, numerot 17, 59 ja 73; oppikoulutyöt 1950, numerot 40, 70, 72, 95 ja 96.

1418 Tytön johtajana toiminut isä oli kuollut syöpään. Oppikoulutyttö 1960, numero 15. Nuoren suunnitelma muotoutui samalla tavalla myös esimerkiksi seuraavissa tapauksissa: eräs näyttelijäksi halunnut kansakoulutyttö päätyi suunnittelemaan myyjän ammattia, ja toinen näyttelijän urasta haaveillut suuntasi ompelualalle. Kansakoulutyöt 1950, numerot 5 ja 24.

tivat nuorta jättämään esimerkiksi musiikin tai näyttelemisen hyväksi harrastukseksi.¹⁴¹⁹

Harvalla taidealasta kiinnostuneella nuorella oli sukulaistensa ja tuttaviansa joukossa joku, josta olisi voinut ottaa suoraan mallia. Vain yksi otosvuosien 1950 ja 1960 lähes 40:stä taidealan ammattiin halunneesta oppikoulutyttöstä kertoi lähipiiristään löytyvän taidealalla työskentelevän henkilön. Näyttelijättäreksi halunneen tytön täti toimi teatterialalla.¹⁴²⁰ Viimeisen otosajankohdan lomakkeissa sukulaisten ja tuttavien kiinnostavista ammasteista ei ole kysytty erikseen, mutta perheenjäsenten ammatit niihin on kirjattu.

Kaksi keskenään joissain suhteissa varsin samanlaista tyttöä sopivat esimerkeiksi perheistä, joissa taideoille suuntautuminen oli pikemminkin sääntö kuin poikkeus. Eräs 15-vuotias keskikoulutyttö oli hyvin kiinnostunut teatterista, näyttelijänä tai ohjaajana toimimisesta sekä toimittajan työstä. Hänen äitinsä oli toimittaja, ja toinen isosiskoista opiskeli Taideteollisessa oppilaitoksessa. Tyttö itse kuului Ylioppilasteatteriin. Hän koki, ettei osannut sopeutua koulujärjestelmään ja olisi halunnut suorittaa lukion yksityisesti. Opettaja luonnehti tyttöä kriittiseksi ja keskustelunhaluiseksi arvioiden tämän kuuluvan luokkansa parhaimpaan kolmannekseen.¹⁴²¹

Eräessä toisessa oppikoulua käyneessä tytössä oli hyvin paljon samaa: hän oli kiinnostunut teatterissa tai radiossa työskentelystä ja oli juuri päässyt Ylioppilasteatteriin. Isä oli musiikkiohjaaja ja äiti Teatterikoulun käynyt freelancer-ohjaaja. Tyttö piti opinahjoaan vanhoillisena ja koulujärjestelmää ärsyttävänä. Vaikka hän menestyi hyvin koulussa, myös hän pohti lukion suorittamista yksityisesti. Oppikoululainen oli todennäköisesti saanut suunnitelmiinsa pontta vanhemmiltaan, olihan hän esiintynyt pienestä pitäen radiossa. Hänen äitinsä ei kuitenkaan rohkaissut ryhtymään alalle. Äiti piti tärkeimpänä ”koulun käymistä loppuun” ja ammatin hankkimista. Psykologin haastattelussa tyttö totesi äidin varoittaneen, että ”teatteri ei oikein lyö leiville”.¹⁴²²

Myös eräälle kansakoulupojalle perheenjäsenen esimerkillä oli vaikutusta. Ulkotyöläisen poika oli kiinnostunut mainospiirtäjän ammatista. Hänen vanhempi veljensä oli käynyt Taideteollisen ammattikoulun kolmivuotisen iltakurssin ja edennyt tämän jälkeen mainospiirtäjäksi mainospäälliköksi. Lääkäri oli todennut pojan värinäön olevan heikko, eikä myöskään hänen tyydyttävä piirustusnumeronsa osoittanut taipumusta ammattiin. Pojalla ei ollut muita suunnitelmia, ja hän vetosi siihen, ettei hänen veljelläänkään ollut ollut seitsikköä parempaa piirustusnumeroa koulussa.¹⁴²³

Taidealan ammatissa toimivat sukulaiset tai tuttavat saattoivat saada nuoren tuntemaan, ettei hän voisi viihtyä millään muulla alalla. Jos lähipiiristä ei sopivaa mallia löytynyt, nuori haki omaa suunnitelmaa vahvistanutta esimerkkiä kauempaakin: eräs kansakoulutyttö viittasi tunnettuun näyttelijään, joka oli hänen äitinsä serkun lankomies.¹⁴²⁴

1419 Kansakoulutyötöt 1950, numerot 5 ja 38; kansakoulutyttö 1960, numero 38; oppikoulutyttö 1950, numero 77.

1420 Oppikoulutyttö 1960, numero 38.

1421 Oppikoulutyttö 1968–71, numero 14.

1422 Oppikoulutyttö 1968–71, numero 118.

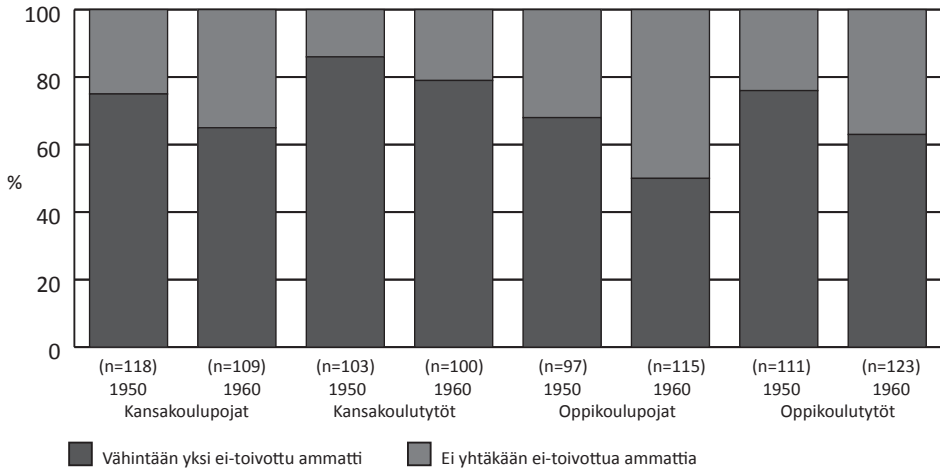
1423 Kansakoulupoika 1950, numero 59.

1424 Kansakoulutyttö 1960, numero 48.

16 Torjutut tulevaisuudet ja unelma-ammattit

16.1 "MISSÄÄN TAPAUKSESSA EN HALUAISI..."

Tulevaisuuttaan pohtineilta nuorilta kysyttiin vuosien 1950 ja 1960 ammatinvalinnanohjauslomakkeissa sitä, mitä ammatteja he eivät ainakaan haluaisi. Osa nuorista torjui vain yhden alan tai ammatin, muutama luetteli neljäkin tällaista, ja joillakuilla ei ollut mielessään yhtään ei-toivottua ammattia. Kaikissa koulumuodon ja sukupuolen mukaan jaetuissa ryhmissä niiden osuus, jotka eivät maininneet yhtään ei-toivottua ammattia, oli suurempi jälkimmäisessä otoksessa. Kansakoulutyttöjen ja oppikoulupoikien vastaukset olivat kauimpana toisistaan (kuvio 27). Vuonna 1950 edellisistä lähes yhdeksän kymmenestä mainitsi vähintään yhden ei-toivotun ammatin, kun saman vuoden otoksessa jälkimmäisistä näin teki vain kaksi kolmesta. Kansakoulupoikien ja oppikoulutyttöjen kohdalla ei-toivottua ammattia mainitsemattomien osuudet sijoittuivat näiden kahden väliin muistuttaen toisiaan.

Kuvio 27. Yhden tai useampia ei-toivottuja ammatteja maininneiden nuorten osuus kansa- ja oppikoulupojista ja kansa- ja oppikoulutyöistä 1950 ja 1960

Sukupuolen ja koulutaustan mukaan jaettujen ryhmien osuuksia voidaan selittää sen avulla, millaisin perustein nuoret torjuivat ammatteja. Näin selittyy myös se, miksi oppikoulupojista, joilla koulutuksensa perusteella oli paremmat mahdollisuudet pyrkiä ja sijoittua haluamaansa ammattiin, oli kansakoulutyttöjä suurempi osa jättänyt tyhjäksi ei-toivottua ammattia koskevan kohdan. Nuorilta ei pyydetty selitystä siihen, miksi he

vieroksuivat jotakin alaa tai ammattia. Vastausten laajasta kirjosta voi kuitenkin päätellä jotain siitä, millaisia ajatuksia kysymys ei-toivottavista ammasteista herätti.

Osa vastauksista viittaa sellaisiin aloihin tai ammatteihin, joihin nuorella oli todellinen ”vaara” joutua. Tällaisiin tehtäviin pääsy oli mahdollista nuoren koulutaustan perusteella, ja niissä toimi pääosin heidän oman sukupuolensa edustajia. Tällainen joidenkin vieroksuma ammatti saattoi kokonaisuudessaan olla hyvinkin suosittu kyseisessä sukupuoleen ja koulutaustaan pohjautuvassa ryhmässä. Esimerkiksi kansakoulupojat viittasivat ei-toivottuna ammattina useimmin metallialaan, johon kohdistui kymmenesosa heidän kaikista maininnoistaan. Kansakoulutyöt vieroksuivat puolestaan eniten tekstiilikäsityötä, johon liittyi yli kymmenesosa heidän maininnoistaan. Yhtä suuri osa niistä on ensimmäiseltä ja toiselta otosajankohdalta, joten alan teollisuuden 1950-luvulla alkanut hiipuminen ei ollut kielteisen suhtautumisen syy, ainakaan ainoa sellainen. Samalla tavoin selittyvät oppikoulupoikien tekniikan alan maininnat ja oppikoulutyttöjen viittaukset sairaanhoitajan ja kätilön ammatteihin ei-toivottuina. Nämä hoitoalan tehtävät olivat toiseksi yleisin ryhmä oppikoulutyttöjen vieroksumien alojen listalla: syystä tai toisesta ala ei kiehtonut, ja nuoret kokivat tärkeäksi ilmaista, etteivät halunneet ammatinvalinnanohjaajan edes ehdottavan heille jotain sellaista, mitä he eivät ainakaan halunneet ryhtyä tekemään (liite 8).

Toinen tapa selittää jonkin alan tai ammatin ei-toivottavuutta on sen alhainen arvostus. Tällaisina voidaan pitää esimerkiksi sekä kansa- että oppikoulupoikien monesti mainitsemaa kadunlakaisijan ja sekä kansa- että oppikoulutyttöjen viittaamaa siivoojan työtä. Nuoret valitsivat myös ei-toivottuina pitämänsä ammatit sukupuolitapaisesti. Ainoastaan ”tehdastyöntekijä” ylitti tässä raja-aitoja, sillä siihen viittasivat yleisesti niin kansa- ja oppikoulutyöt kuin oppikoulupojatkin – toki mielikuvat tehdastyön luonteesta saattoivat heillä erota toisistaan.

Kolmas, kaikkein pienin ryhmä nuorten mainitsemista ei-toivotuista aloista ja ammasteista muodostuu sellaisista, joihin sijoittuminen olisi ollut varsin epätodennäköistä nuorten siihenastisen koulutuksen perusteella. Nämä ammatit vaativat erityiskoulutusta, joten niihin ei sattumalta jouduttu tai ajaututtu. Oppikoulupoikien ja myös muutamien kansakoulupoikien mainitsema papin ammatti oli yksi esimerkki tällaisesta. Samankaltaisia perustelua löytyi kansakoulutyttöjen mainitsemien taidealojen ammattien taustalta. Taidemaalariksi, kirjailijaksi, piirtäjäksi tai somistajaksi harva ajautui, vaan pikemmin vaadittiin määrätietoista alalle pyrkimistä. Kansakoulutyöt saattoivat kokea ammatin epämiellyttäväksi tai nuoret ajattelivat, ettei heidän lahjakkuutensa ja mielenkiintonsa sovellu kyseiselle alalle.

Tätä taustaa vasten voidaan ymmärtää, miksi ei-toivotun ammatin maininneiden määrä oli selvästi korkein kansakoulutyttöjen joukossa. Se, että oppikoululaiset eivät maininneet ei-toivottuja ammatteja yhtä usein kuin kansakoululaiset, ei suinkaan tarkoittanut, että he olisivat olleet valmiimpia tekemään mitä tahansa työtä. Heidän siihenastinen koulutuksensa takasi melko varmasti sen, että he eivät tulisi päätymään nuohoojaksi, rakennustyöläiseksi tai siivoojaksi. Toisaalta monen jatkaessa yleissivistäviä opintoja ei ammatinvalintaa koskeva päätöksenteko ollut heidän kohdallaan yhtä ajankohtaista kuin kansakoululaisilla. Tämän vuoksi oppikoululaiset eivät olleet miettineet

mieluisinta ja epämieluisinta ammattia yhtä tarkasti kuin edelliset. Kansakoulutyttöillä oli suurin riski joutua heikosti arvostettuun, huonosti palkattuun tai muuten epämieluiseseen työhön. Heidän pohjakoulutuksensa ei avannut heille valinnanvaraa niin kuin keskikoulun käyneille tytöille. Heillä ei myöskään ollut yhtä hyviä mahdollisuuksia kuin kansakoulupojilla saada työpaikkaa, joka olisi kehittänyt ammattitaitoa ja tarjonnut etenemismahdollisuuksia.¹⁴²⁵

Nuorten mainitsemista epämieluisista ammateista voidaan lisäksi tehdä toinen yleishuomio. Myös tässä suhteessa tyttöjen ja poikien mainitsemat ammatit noudattelivat pääosin sukupuolittunutta työnjakoa. Poikien torjuessa puusepän ammatin ja autoalan, tytöt viittasivat sairaanhoitajan, kättilön ja lastenhoitajan tehtäviin. Mainitessaan epämieluisia ammatteja nuoret ottivat ennen kaikkea kantaa siihen, mihin omalle sukupuolelle ja omaan koulutustasoon sopivaksi katsottuun ammattiin he eivät halunneet. Sukupuolen mukaista eriytymistä kuvastaa esimerkiksi se, että ainoastaan pojat viittasivat pappiin ei-toivottuna ammattina – tulihan naisille vasta 1980-luvun lopulla mahdolliseksi saada pappisvihkimys. Vuoden 1950 otoksen oppikoulupojista, jotka mainitsivat vähintään yhden ei-toivotun ammatin, lähes joka kymmenes vieroksi pappin ammatin (liite 8).

Muutama ala ja ammatti keräsi kuitenkin useita mainintoja kaikkien sukupuolen ja koulutaustan mukaan jaettujen neljän ryhmän torjumina tulevaisuuskuvina samalla tapaa kuin mainospiirtäjän ammatti yhdisti nuoria suunniteltuna ja toivottuna urana. Liitteessä 8 on esitetty taulukot nuorten yleisimmin mainitsemista ei-toivotuista ammateista ja aloista. Kaikkien koulutaustan ja sukupuolen mukaan jaetun ryhmän kymmenen epäsuosituimman alan tai ammatin joukkoon mahtuivat opettajan ja konttoristin ammatit sekä kaupan ala käsittäen myyjät ja myymäläapulaiset, sekä poikien kohdalla näiden lisäksi myymälänhoitajan, kauppiaan ja kauppaedustajan ammatit. Koska näiden suosittujen alojen vetovoimaa on käsitelty jo aiemmin, seuraavassa niihin pureudutaan vain epäsuosion mahdollisten syiden osalta.

Kaikilla nuorilla oli päivittäistä kokemusta opettajista ja näiden työskentelyympäristöstä. Pelkkä ”opettaja” viittasi kansakoulunopettajaan, ja sekä kansa- että oppikoulupojat torjuivat nimenomaan tämän ammatin. Lähes viidesosa oppikoulupoikien maininnoista kohdistui opettajan ammattiin. Kansakoulupoikien maininnoista nelisen prosenttia koski kansakoulunopettajaa. Kansakoulutytöt vieroksivat kansakoulunopettajan lisäksi käsityö- ja kotitalousopettajan tehtäviä, kaikkiaan heidän maininnoistaan viitosen prosenttia oli tällaisia. Oppikoulutytöt viittasivat edellä mainittujen lisäksi muun muassa myös matemaattis-luonnontieteellisten aineiden opettajiin. Heillä opettaja-ammattit olivat lähes yhtä epäsuosittuja kuin oppikoulua käyvillä pojilla: tyttöjen maininnoista yli kymmenesosa viittasi kansakoulunopettajaan ja viisi prosenttia jonkin tietyn oppiaineen opettajaan. Oppikoululaiset torjuivat opettajan ammatin huomattavasti yleisemmin kuin kansakoululaiset, mikä kuvastanee sitä, että heille opettajaksi ”joutuminen” oli todennäköisempää kuin pelkän kansakoulun suorittaneille. Kouluttautuminen kansakoulunopettajaksi pelkän oppivelvollisuuskoulun

1425 Katso luku 1.1.

pohjalta oli 1950-luvulla edelleen mahdollista, mutta hyvin harvinaista.¹⁴²⁶

Opettaja-ammattien vastenmielisyyden voi ajatella kuvastaneen nuorten omaa kokemustaan. Heidän oma koulumenestyksensä, suhtautumisensa koulunkäyntiin ja opettajakokemuksensa vaikuttivat opettajuuteen suhtautumiseen. Jokaisella heistä oli todennäköisesti kokemusta sekä hyvistä ja miellyttävistä että huonoista ja vastenmielisistä opettajista. Kaiken lisäksi nuoret täyttivät ammatinvalinnanohjauslomakkeet yleensä koulussa, joten opettajan ammatti oli läsnä myös vastaustilanteessa. Nuorten kannoissa näkyi myös heidän suhtautumisensa tiettyihin oppiaineisiin. Niin opetussuunnitelmat kuin ammatinvalinnanoppikirjat korostivat käsitöiden ja kotitalouden merkitystä tytöille, ja heillä oli usein myös perheissään näihin liittyviä velvollisuuksia. Kouluopetus ja oppikirjat esittivät käsitöiden ja kotitalouden ”luonnostaan” kiinnostavan tyttöjä, mikä saattoi aiheuttaa vastareaktioita. Toisaalta tyttöjä ei pidetty matemaattis-luonnontieteellisissä aineissa yhtä lahjakkaina kuin poikia, mikä saattoi saada heidät turhaankin hyljeksimään näitä aineita.

Konttorityö aiheutti puolestaan eniten torjuntaa oppikoulutyttöjen joukossa. Heidän maininnoistaan peräti neljännes liittyi siihen, oppikoulupojilla konttoristin yms. työt saivat toiseksi eniten mainintoja ei-toivottuna työnä.¹⁴²⁷ Konttorityö oli ”siistiä sisätyötä”, joka näyttäytyi monelle kansakoulutytlle ruumiillista työtä houkuttelevampana vaihtoehtona. Oppikoululaisten torjuva suhtautuminen erikoistumattomaan konttorityöhön johtui todennäköisesti siitä, että he näkivät itselleen olevan parempiakin ammatteja tarjolla. Konttoristit toimivat avustavissa tehtävissä toisten alaisuudessa, työ oli rutiininomaista, ja etenemismahdollisuudet olivat heikot. Keskikoulun jälkeen suoraan töihin menevälle konttorityö saattoi kelvatakin, mutta pidempiä opintoja suunnittelevien aikeet kurrottivat korkeammalle. Konttorityötä koskevien mainintojen suuri määrä voi liittyä myös alan työntekijämäärän suuruuteen ja sen voimakkaaseen kasvuun 1950–1960-luvulla eli alan näkyvyyteen ja merkitykseen.

Samoja syitä voidaan nähdä myös kaupan alaan liittyneiden mainintojen taustalla. Vajaat kymmenesosat kansa- ja oppikoulutyttöjen ei-toivottuja ammatteja koskevista maininnoista kohdistuivat myyjän tai myymäläapulaisen tehtäviin. Kansa- tai oppikoulua käyvien poikien viittauksista viitosen prosenttia liittyi näihin tai muihin kaupan alan tehtäviin. Kansakoululaisten torjunta selitti se, että heillä oli ”vaara” joutua näihin tehtäviin, kun taas alaa vieroksuneet oppikoululaiset eivät todennäköisesti halunneet tyytyä myymälähenkilöstön tehtäviin, joihin pääsyyn riitti kansakoulu. Poikien suurempaa mahdollisuuksien määrää ja ammattiasemaltaan korkeampiin tehtäviin suuntautuvaa kunnianhimoa kuvaa se, että tavanomaisen myymälähenkilöstön lisäksi heidän kaupan alaan liittyvien, ei-toivottujen ammattiensa joukkoon kuuluivat myös kauppiaan, myymälänhoitajan ja kauppaedustajan tehtävät. Tyttöjen ja poikien suunnitelmissa samoin kuin heidän torjumissaan ammattensa heijastui siten alan sukupuolitunut ammattiasemahierarkia.

Näiden sekä kiinnostusta että torjuntaa herättäneiden alojen lisäksi jotkin nuorten

1426 Katso luku 12.3.

1427 Konttorityön määritelmästä katso luku 13.1.

mainitsemista ei-toivotuista aloista tai ammasteista eivät herättäneet kiinnostusta kenesäkään. Näiden epäsuosio ei yllätä, sillä ne olivat heikosti palkattuja ja arvostettuja sekä vähän tai ei lainkaan ammattitaitoa vaativia. Myös nämä olivat sukupuolen mukaan jakautuneita. Ainoana poikkeuksena tästä voidaan pitää niin kansakoulutyttöjen kuin oppikoulupoikien ja -tyttöjen mainitsemaa tehdastyöntekijän ammattia. Oppikoululaisten torjumien ammattien joukossa tehdastyöntekijä sai joitakin prosentteja maininnoista, mutta kansakoulutyttöjen maininnoissa se oli kolmanneksi yleisin keräten niistä lähes kymmenesosan. Tehdastyöntekijä ei viitannut mihinkään tiettyyn tehtävään, mutta mainitsemalla sen nuoret torjuivat yleisellä tasolla kaikki teollisuuden ammattimahdollisuudet. Teollisuuden, käsityön ja koneenhuollon pääryhmä oli 1950-luvun Helsingissä työntekijämäärältään miesten kohdalla selvästi suurin ja naisten kohdalla toiseksi kookain. Vuonna 1950 useampi kuin neljä kymmenestä ammattia harjoittavasta miehestä ja neljännes naisista työskenteli tähän pääryhmään kuuluneessa ammatissa.¹⁴²⁸

Teollisuudella oli tarjota paljon töitä, vaikka yritykset alkoivat 1960-luvun kuluessa muuttaa tuotantolaitoksiaan pääkaupungin ulkopuolelle. Alan heikkenevät työmahdollisuudet kotipaikkakunnalla olivat tuskin kuitenkaan ensisijainen syy nuorten torjunnalle. Tehdastyöhön liitetyt mielikuvat eivät tehneet siitä houkuttelevaa vaihtoehtoa. Likaisuus, meluisuus, yksitoikkoisuus, pakkotahtisuus ja fyysinen raskaus olivat todennäköisiä syitä sille, miksi etenkin tytöt eivät teollisuuden palkkalistoille halunneet. Tehdastyöntekijän tehtävät olivat lisäksi ristiriidassa ihanteelliseen naisellisuuteen liitettyjen ominaisuuksien, puhtauden ja siisteyden sekä ihmisten parissa toimimisen kanssa.

Tehdastyötä koskeneisiin käsityksiin yritettiin vaikuttaa ammatteja esittelevillä elokuvilla. Esimerkiksi metallin perusteollisuutta esiteltyt, 1940-luvun lopussa valmistunut elokuva vakuutteli, etteivät nykyaikaiset valimot olleet pimeitä ja ahtaita pajoja, vaan valoisia ja tilavia tehdashalleja. Elokuvan mukaan ammattitaitoisen työntekijän ”mielenkiintoista vaihtelua tarjoava työpäivä” ei ollut fyysisesti raskas, sillä hänellä oli koneita apunaan. Lisäksi viikon lopussa työstä ”tuli aika iso tili”, jolla kyllä kelpasi mennä kotiin.¹⁴²⁹ Ilmeisesti tämänkaltainen vakuuttelu upposi kansakoulupoikiin, sillä vaikka jotkut heistä torjuivat esimerkiksi metallialan, vain kaksi heistä mainitsi tehdastyöntekijän ei-toivottuna ammattina.

Eräät voimakkaasti kaikissa ryhmissä torjutuista ammasteista sijoittuivat monia helsinkiläisiä työllistäneeseen ryhmään, mutta runsaat työmahdollisuudet eivät riittäneet tekemään niistä houkuttelevia. Kiinteistöhoito- ja siivoustyön ryhmään¹⁴³⁰ kuuluneet siivoojan, kadunlakaisijan¹⁴³¹ ja nuohoojan ammatit keräsivät runsaasti mainintoja. Pojat

1428 Katso luku 4.1.

1429 Minustako valajaksi? MV-1754, KAVI. Katso myös Metallimies. MV-1447, KAVI.

1430 Ammattirakenneluokituksen ryhmä 83. Liite 4.

1431 Hauska yhteensattuma on, että monelle 1970- ja 1980-luvuilla kasvaneelle on jäänyt erästä television tietoisuudesta mieleen erään pikkupojan toteamus toiveammattiinsa liittyen: ”Tietysti lakasen lakasinkoneella!”. Poika esiintyi vuonna 1974 valmistuneessa, Yleisradion tuottamassa liikenneturvallisuuden tärkeydestä muistuttaneessa Tietoisuudessa. Tietoisuutta esitettiin ainakin vielä 1980-luvun puolivälissä. Vaikka kadunlakaisijan työllä ja lakaisukoneella työskentelyllä oli sama päämäärä, katujen puhtaanapito, niitä voidaan kuitenkin pitää eriluontoisina. *Lakaisukoneella*

viittasivat kahteen viimeksi mainittuun ammattiin ei-toivottuna, kun taas tytöt eivät halunneet siivoojiksi. Kadunlakaisijoiden lukumäärää ei ole eritelty ammattirakennetilastoissa, mutta kaikki Helsingissä työskennelleet nuohoojat olivat miehiä vähintään 1980-luvulle asti. Ammattikunta oli pieni, kaupungissa riitti töitä 50–80 nuohoojalle 1950–1960-luvulla. Pieneen määrään suhteutettuna nuohooja keräsi kansakoulupoikien joukossa runsaasti mainintoja ei-toivottuna ammattina. Siivoojat ja siivoustyön johtajat olivat puolestaan lähes kaikki naisia, alle kaksi prosenttia tehtävissä työskennelleistä oli miehiä 1950- ja 1960-luvuilla. Sen sijaan siivoustyö oli naisille yksittäisenä ammattina merkittävä työllistäjä: 5–7 prosenttia ammattia harjoittavista helsinkiläisnaisista työskenteli siivoojina tai siivoustyön johdossa vuosina 1950–1980.¹⁴³²

Siivoustyön hyvät puolet liittyivät sen helppoon saatavuuteen, alhaisiin tai olemattomiin ammattitaitovaatimuksiin ja mahdollisuuteen työskennellä osa-aikaisesti. Näistä ainakin vaatimusten puute koski myös poikien vieroksumaa kadunlakaisijan ammattia. Sopivuus siivoojaksi määrittyi sukupuolen mukaan, sillä siivoojan työnkuva sisälsi ja sisältää perinteisesti naisille jo kodin piirissä sopiviksi katsottuja tehtäviä ja toisten tarpeita varten asettautumista. Siivoojan ammatti oli kuitenkin myös fyysisesti kuluttava ja raskas. Sen matala arvostus ja ei-toivottavuus nuorten keskuudessa liittyi tehdastyön tapaan likaisuuteen ja arkiseen toistoon. Lian ja ajoittain myös ruumiin eritteiden kanssa työskentelevien asema on ollut aikaan ja paikkaan sidotusta kulttuurista riippumatta alhainen. Siivoustyön arvostusta pyrittiin parantamaan monien muiden ammattien tapaan tehtävän vaatiman taidon merkitystä korostamalla.¹⁴³³ Siivoojan ammatin lisäksi kansakoulutytöt vieroksuivat pesulatyöntekijän ja kotiapulaisen tehtäviä. Myös nämä työt koostuivat naisille jo pitkään kotitalouden piirissä kuuluneista palvelutehtävistä, ja ammatit olivat työmarkkinoilla voimakkaasti naisten hallussa. Vuonna 1960 helsinkiläisistä pesulatyöntekijöistä 95 prosenttia oli naisia ja kotitaloudenhoitajista ja kodeissa lastenhoitajina työskentelevistä kaikki olivat yhtä lukuun ottamatta naisia.¹⁴³⁴

Ammattirakenneluokittelussa kadunlakaisijat kuuluivat talonmiesten kanssa kiinteistötyöntekijöiden ryhmään. Nimikkeestä huolimatta helsinkiläisistä kiinteistötyöntekijöistä yli puolet oli naisia vuosina 1950–1970. Asuntopulan vaivaamissa kaupungeissa talonmiehen pestiin tarttumisen varmistasi asunnon ja antoi mahdollisuuden hoitaa omia lapsia kotona. Talonmies oli oletusarvoisesti aina tavattavissa, mikä sitoi hänet kodin ja taloyhtiön piiriin. Työ oli pääosin hyvin fyysistä, ja tehtäviin kuului esimerkiksi lumityöt, öljylämmityskattilan viikoittainen siivous, roskien polttaminen, puusaunan lämmitys, rappukäytävien siivous ja katuosuuksien pitäminen siistinä, mikä saattoi vaatia lakaisemista kahdesti päivässä.¹⁴³⁵ Talonmiehen työtehtävät olivat toisin sanoen juuri sellaisia, joita helsinkiläisnuoret vieroksuivat, vaikka vain yksi nuorista on viitannut juuri tähän

tehtävä työ liittyi autojen ja koneiden maailmaan. Tietoisku: Lasten ammatit. Yle EA.

1432 Liite 4.

1433 Käyhkö 2006, erityisesti 16–19; Vainikka, Erkki: Siivoustyön aliarvioiminen tulee kalliiksi. *Ammattikasvatus* 5/1967.

1434 Liite 4. Kotiapulaisista katso luku 12.1.

1435 Liite 4; Talonmiehet 1–29, 69–77, 97–111, 116–121, 192, 193–196. SKS KRA.

ammattiin ei-toivottujen listassaan.¹⁴³⁶

Ammatin alhaiset ja kokonaan puuttuvat ammattitaito- ja koulutusvaatimukset, fyysinen raskaus ja matala arvostus liittyivät myös seka- ja aputyömiehen ammattiin. Fyysinen kunto ja hyvä terveys olivat siinä tärkeimmät ominaisuudet. Kymmenesosa oppikoulupoikien maininnoista kohdistui seka- ja aputyömiehen ammatteihin, joiden ei-toivottavuutta selittävät tekijät liittyivät myös rakennusalan vieroksumiseen. Esimerkiksi vuonna 1960 alalla työskentelevistä useampi kuin neljä kymmenestä oli aputyöntekijöitä. Heidän lukumääränsä ja osuutensa rakennusalan työntekijöistä pieneni 1960- ja 1970-lukujen aikana selvästi.¹⁴³⁷ Sekatyömies symboloi oppikoulupojille kouluttamattomuutta ja ruumiillista raatamista, jotka olivat päinvastaisia heidän käymänsä keskikoulun edustamien arvojen ja eteenpäin pyrkimisen tavoitteen kanssa. Kansakoulupojista hieman yllättäen vain viisi viittasi ei-toivottujen ammattien listallaan seka- tai aputyömieheen. Yleisesti ottaen rakennusalan ammasteista ei sen sijaan ollut heidänkään listoillaan pulaa, sillä seitsemisen prosenttia kansakoulupoikien maininnoista liittyi maalarin, muurarin tai rapparin ammatteihin.¹⁴³⁸

Viimeinen esiin nostettava ryhmä ei-toivotuista ammasteista kiinnittyi helsinkiläisnuorten elinympäristön ulkopuolelle maatalouteen. Ryhmästä riippuen vain muutama prosentti nuorten mainitsemista ei-toivotuista ammasteista kuului maa- ja metsätalouteen (liite 8).¹⁴³⁹ Alkutuotannon merkitys oli kuitenkin vielä 1950-luvulla kansallisella tasolla erittäin suuri. Maatalouteen penseästi suhtautuneet kansakoulutyöt viittasivat yhtä, maanviljelijän työn maininnutta lukuun ottamatta karjakon ammattiin. Karjakon ja navetta-apulaisen työt olivat yleisesti ottaen vieroksuttuja ja työntekijöistä oli pulaa, mihin myös naisten työttömyyttä käsitellyt komitea viittasi. Etenkin teollisuuskeskusten läheisyydessä maatalouden oli vaikea saada ja pitää työntekijöitä näissä tehtävissä.¹⁴⁴⁰ Oppikoulutyöt torjuivat puolestaan piian ammatin. Kansa- tai oppikoulua käyvät pojat viittasivat rengin, maa- tai metsätyömiehen ja maanviljelijän ammatteihin. Maanviljelijää lukuun ottamatta ne kuuluivat selvästi työntekijäasemaan ja sijoittuivat melko alas ammattien statushierarkiassa, mikä heikensi niiden houkuttelevuutta. Suurimmat syyt liittyivät näiden kaupunkilaisnuorten kohdalla ehkä silti ammattien elinympäristöön ja elämäntapaan.

Toisaalta alkutuotannon ammatit eivät olleet ennen kuulumattomia nuorten suunnittelemina ammatteina. Kaikissa koulumuodon ja sukupuolen mukaan jaotelluissa ryhmissä oli muutamia henkilöitä, jotka halusivat maa- ja metsätalouden tai kalastuksen pariin. Mainintojen vähäisyys vaikeuttaa päätelmien tekemistä, mutta alkutuotantoon kiinnittyvien ammattien suunnittelu näyttäisi olleen yleisintä tutkimusajanjakson alussa vuonna 1950 ja harvinaisinta 1970-luvun vaihteessa.¹⁴⁴¹ Nuorten suunnitelmia jäseni

1436 Kansakoulupoika 1950, numero 85. Tämä talonmiehen ammatin ei-toivottuna maininnut poika suunnitteli ensisijaisesti isänsä ammattia. Isä työskenteli työnjohtajana autoalan yrityksessä.

1437 Liite 4.

1438 Rakennusosalasta katso luku 15.1.

1439 Vuosien 1950 ja 1960 oppikoulutyöistä neljä viittasi piian ammattiin ei-toivottuna.

1440 Naisten työllisyyskomitean v. 1954 mietintö. KM 1956: 11, 11.

1441 Maa- ja metsätaloustyön sekä kalastusalan ammatteja ensisijaisesti suunnitelleita nuoria oli

heidän koulutuksensa: kansakoulupojat suunnittelivat muun muassa maanviljelijän ja kalastajan ammatteja, kansakoulutyöt piian ja karjanhoitajan töitä, kun taas oppikoululaisia kiinnosti agronomin ja metsänhoitajan ammatit.

Myös nuorten pääkaupunkilaisuus tuli maininnoissa esiin. Ensisijaisena kiinnostuksenkohteena saattoi olla nimenomaan eläimet, ja esimerkiksi eräs kansakoulupoika aikoi eläintenhoitajaksi Korkeasaareen, ”koska pidän eläimistä ja ei aikakaan tulisi pitkäksi hoitaessa niitä”. Perheenjäsenien allergisuuden vuoksi ammatinvalinnanohjaaja suositteli tämän suunnitelman hylkäämistä, ja keskikoulun aiemmin keskeyttänyt poika hakeutui seuraavaksi mieluisimmalle alalleen puutarhaharjoittelijaksi.¹⁴⁴² Nuoret perustelivat suunnitelmaansa tehdä työkseen ”jotain eläinten kanssa” samalla tavoin kuin lastenhoitajiksi halunneet tytöt: he pitivät eläimistä. Eläintenhoitajiksi tai -kouluttajiksi halusivat edellä mainitun kansakoulupojan lisäksi myös viimeisen otosajankohdan yksi kansakoulu- ja kolme oppikoulutyttöä.¹⁴⁴³

Eräs eläimiä rakastava, piiksi halunnut helsinkiläistyttö perusteli suunnitelmaansa näin: ”saa olla ulkona auringossa ja raikkaassa ilmassa, ei tarvitse tuntea itseään suljetuksi sisälle.” Työ maaseudulla vastakohtaistui hänen perheenjäsentensä ammatteihin. Kansakoulutyön isä oli satamatyöläinen, äiti aputyöläinen maalausyrityksessä ja vanhemmat sisarukset tehdastyöntekijöitä. Häntä ei kiinnostanut mikään muu kuin piian työ, ja hän mainitsi tehdastyöläisen ammatin kaikista epämieluisimpana. 15-vuotiaalla työllä oli jo kokemusta suunnittelemaastaan ammatista ansiotyönäkin, sillä hän oli työskennellyt piikana Ruotsissa ja viihtynyt siellä erittäin hyvin. Ammatinvalinnanohjaaja suositteli työlle hakeutumista maaseudulle töihin ja pyrkimistä Högvallan emäntäkouluun 17-vuotiaana.¹⁴⁴⁴

Maaseudun ja kaupungin vastakkainasettelu tuli esiin nuorille suunnatuissa ammatinvalinnanoppaissa. Eräs niistä lähestyi maaseudun ja kaupungin välistä jännitettä kuvitteellisen tarinan kautta. Kansakoulun jatkoloukkia päättävä Pentti haaveili kaupunkielämästä Helsinkiin suunnatun kouluretken jälkeen. Häntä ei kiinnostanut jatkaa vanhempiensa pientilaa, vaan kaupungin hovit houkuttelivat häntä, vaikkei hän ollutkaan varma ammattiaikeestaan. Vanhemmat, kaupunkiin muuttanut naapurin poika ja muut ikätoverit saivat kuitenkin Pentin pään käännetyksi. Tarina kuvasi kotieläinten hoitoa erityisen palkitsevana ja maalaiselämää rauhallisena ja viihtyisänä, kun taas kaupunkielämää luonnehdittiin kalliiksi ja yksinäiseksi. Kirja markkinoi nuorille ammattitaidon hankkimista maaseudulla asumisesta huolimatta: sopivaa koulutusta saattoi hankkia kirkonkylässä järjestettävällä pukuompelukurssilla, läheisessä kansanopistossa tai harjoittelussa metsätyömaalla. Tarina päättyy toteamukseen: ”Ei kaupungissa ole sen parempi olla, vaikka sinne joskus mieli tekeekin.”¹⁴⁴⁵

kaikki ryhmät huomioiden vuoden 1950 otoksissa kymmenen, vuoden 1960 otoksissa neljä ja vuosien 1968–71 otoksissa kuusi henkilöä. Viimeisen otosajankohdan kuudesta henkilöstä neljä halusi eläintenhoitajaksi.

1442 Kansakoulupoika 1950, numero 80.

1443 Kansakoulutyttö 1968–71, numero 1; oppikoulutyöt 1968–71, numerot 87, 139 ja 213.

1444 Kansakoulutyttö 1950, numero 23.

1445 Oksanen & Kiviranta 1956, 46–51. Katso myös Seppä 1930, 25–27.

Pääosin kaupunkilaisnuorille suunnatut ammatinvalinnanoppikirjat antoivat maatalouden ammasteista toisenlaisen kuvan, vaikka kansakoululaisille tarkoitettut kirjat esittelivät lyhyesti maatalousammatteja ja niihin johtavaa koulutusta.¹⁴⁴⁶ Yksi oppikirjoista totesi, että ”useimmat kaupungissa koulunsa käyneistä nuorista etsivät itselleen työalan, johon vaadittavan ammattitaidon he voivat saada kotikaupungissaan ja jossa he myös myöhemmin tulevat työskentelemään”.¹⁴⁴⁷ Helsingissä laaditut kirjat toivat esiin, että vain kolmannes maaseudun nuorisosta hakeutui 1950-luvun puolivälissä maatalousalalle kahden kolmasosan siirtymässä esimerkiksi teollisuuden palvelukseen.¹⁴⁴⁸ Keskikoululaisille suunnatut ammatinvalinnanoppikirjat suhtautuivat alkutuotannon ammattien tulevaisuuteen tätäkin kielteisemmin. Ne totesivat Suomen olevan maaperänsä ja luonnonolosuhteidensa takia epäsopeva maatalousmaaksi, vaikka metsätalouteen maa sopi loistavasti. Maatalouden merkitys oli vähentynyt 1880-luvulta lähtien, ja maaseudun nuoriso hakeutui muille aloille, koska maatalous ei pystynyt tarjoamaan työtä ja toimeentuloa kaikille sen parista lähteneille. Keskikoululaisten intoa hakeutua maa- tai metsätalouden palvelukseen suitsittiin toteamalla sekä agronomeja että metsänhoitajaksi kouluttautuneita olevan liikaa.¹⁴⁴⁹

Edellä on maalailtu kuvaa helsinkiläisnuorten torjumista ammasteista ja todettu maaseudulla varttuneiden nuorten pakko lähteä kotiseutunsa ulkopuolelle toimeentulonsa hankkimiseksi. Samalla on kuitenkin myös todettu monien kaupunkilaisnuorten eitoivottuna pitämän ammatin harjoittajien ryhmien olleen kooltaan merkittäviä. Helsinki ei voinut toimia ilman siivoojia, tehdastyöläisiä, kadunlakaisijoita ja rakennustyömaiden sekatyömiehiä. Tämän tutkimuksen ulkopuolelle jää kysymys siitä, toteutuivatko nuorten suunnitellut tulevaisuuskuvat, päättivätkö he hakeutua joillekin muille aloille vai ajautuivatko he johonkin sellaiseen ammattiin, jota olivat pitäneet koulunkäyntiään päättäessään erittäin epämieluisana. Tämän tutkimuksen tehtävänä ei myöskään ole selvittää Helsinkiin muuttaneiden sijoittumista työmarkkinoille 1950- ja 1960-luvuilla. Aiempi tutkimus on kuitenkin osoittanut maaseudulta kaupunkiin muuttaneiden sijoittuvan keskimääräistä runsaammin tietyille aloille.¹⁴⁵⁰ Heidän on ollut helppo päästä esimerkiksi rakennustyöläisiksi ja elintarviketeollisuuteen, ja kodinhoitajiksi kouluttautuneet tulivat joko maaseudun pientiloilta tai kaupunkien työväenluokasta.¹⁴⁵¹ 2000-luvulla etnisyydestä on tullut länsimaissa erotteleva tekijä: maahanmuuttajat muodostavat suuren ryhmän kotitaloustyöntekijöistä Euroopassa.¹⁴⁵² Kehnosti palkattuihin ja heikosti arvostettuihin, jopa halveksuttuihin työtehtäviin löytyi työntekijöitä niistä, joilla oli vähiten valinnanvaraa työmarkkinoilla. Sukupuoli ja koulutus rajasivat nuorten mahdollisuuksia – sekä kuviteltuja että todellisia.

1446 Esimerkiksi Mattlar 1953, 56–57; Mattlar 1954, 132–163.

1447 Mattlar 1948, 100.

1448 Mattlar 1954, 132–133.

1449 Kiuru 1958, 32–34.

1450 Kiitän Ida Suolahtea hänen kommentistaan, joka johdatti minut pohtimaan kaupunkiin muuttavien työllistymistä ja sitä, ketkä työllistyivät kaupunkilaisnuorten epämieluisina pitämiin tehtäviin.

1451 Uljas 2005, 99; Hannikainen 2004, 61; Tedre 2004, 78–79.

1452 Tedre 2004, 79.

16.2 "ELLEI MINULLA OLISI MITÄÄN RAJOITUKSIA AMMATTINI VALITSEMISESSA..."

Viimeisen otosajankohdan nuorilta kysyttiin ”toiveammattia”, jonka he valitsisivat, jos mikään ei rajoittaisi heidän valintaansa. Koska kysymyksenasettelu ja sen vuoksi myös nuorten suhtautuminen kysymykseen eroavat aiemmin esitellyistä, mahdolliseksi tai jopa todennäköisiksi mielletyistä ammattisuunnitelmista, toiveammatteja käsitellään tässä erikseen. Osa niistä oli sellaisia, joita nuoret itse pitivät ainakin jossain määrin epärealistisena haaveiluna. Osa oli puolestaan sellaisia, joihin samat nuoret viittasivat myös suunnitteleminaam ammatteina ja joihin heillä oli mahdollisuus kouluttautua. Esimerkiksi kansakoulupojalla oli mahdollisuudet päästä televisioasentajaksi ja kansakoulutyöllä kylmäköksi,¹⁴⁵³ kun taas oppikoulupoika saattoi kouluttautua insinööriksi ja -tyttö kansakoulunopettajaksi.¹⁴⁵⁴ Rinnakkaiskoulujärjestelmässä koulutusmuoto vaikutti voimakkaasti suunnitelman realismuuteen. Kansakoulupojan nimeämänä insinööriin ja kansakoulutyön mainitsemana opettajan ammatti muuttuivat toiveammateiksi, joihin heillä ei todennäköisesti ollut mahdollisuutta edetä opiskelupaikkakilpailun ja pohjakoulutukseninflaation kiristytessä.¹⁴⁵⁵

Toiveammattin nimeäminen oli helpointa siinä tapauksessa, että nuoren valinnanvapaus oli rajattua. Kuten nuorten maininnoissa ei-toivotuista ammateista, myös toiveammattiin viittaamisen yleisyydessä kansakoulutyttöjen ja oppikoulupoikien osuudet olivat kauimpana toisistaan. Edellisistä seitsemän kymmenestä nimesi vähintään yhden toiveammattin, kun taas jälkimmäisistä näin teki vain neljä kymmenestä. Jatkokoulutus- ja työllistymismahdollisuudet olivat selvästi rajatumpia kansakoulun suorittaneilla kuin keskikoulun käyneillä. Koulutustaustan lisäksi sukupuoli vaikutti nuorten valinta-avaruuden laajuuteen. Kansakoulupojista kuusi kymmenestä ja oppikoulutyttöistä 45 prosenttia nimesi toiveammattin. Jostain ammatista haaveilu ja sen tavoittamattomaksi mieltäminen näyttäisi olleen yleisempää keskikoulun suorittaneiden tyttöjen kuin poikien keskuudessa. Joillekin oppikoulupojista kysymys saattoi tuntua oudolta – eiväthän he välttämättä kokeneet minkään rajoittavan valintojaan. Ammatinvalintaan jotkut heistä olivat hakeutuneet kuullakseen asiantuntijan mielipiteen soveltuvuudestaan, sillä heillä oli mielessä useita vaihtoehtoja.¹⁴⁵⁶

Oppikoululaisten mainitsemina toiveammattit eivät vaikutaakaan samassa määrin toiveajattelulta kuin kansakoululaisten toteamina. Vaikka halutuimmille aloille ja oppilaitoksiin ei ollut helppo päästä, keskikoulun suorittaneiden pohjakoulutus asetti heidät parempaan asemaan. Oppikoulutyöt ja -pojat nimesivät samoja toiveammatteja, joita he suunnittelivat. Noin viidestäkymmenestä toiveammattin maininneesta oppikoulu-

1453 Kansakoulupojat 1968–71, numerot 35, 63, 131, 148 ja 174; kansakoulutyöt 1968–71, numerot 37, 46, 55, 56, 70, 151, 191 ja 218.

1454 Oppikoulupojat 1968–71, numerot 126, 133, 142, 154 ja 208; oppikoulutyöt 1968–71, numerot 109, 230, 231 ja 245.

1455 Kansakoulupojat 1968–71, numerot 42, 46, 74, 102, 118, 165 ja 218; kansakoulutyöt 1968–71, numerot 31, 48, 65, 153 ja 205.

1456 Esimerkiksi oppikoulupojat 1968–71, numerot 9, 11, 109, 124, 130, 132, 145 ja 214.

työstä peräti 14 – lähes 30 prosenttia – viittasi johonkin taidealan ammattiin. Eniten mainintoja keräsivät näyttelijän ja sisustusarkkitehdin ammatit. Lähes kaikki heistä myös suunnittelivat jotain taidealan ammattia, vaikka se ei välttämättä ollutkaan aivan sama kuin toiveammatti. Taidealan nimeäminen toiveammattiksi oli siten vieläkin yleisempää kuin sen suunnittelu. Alan ammateissa menestymisen edellyttämä lahjakkuus ja epävarmat työmahdollisuudet todennäköisesti hillitsivät nuorten intoa suunnitella näille aloille ryhtymistä. Samat tekijät vaikuttivat siihen, että ne oli helppo käsittää sellaisiksi ammateiksi, joihin haluaisi, jos mikään ei rajoittaisi ammatinvalintaa.

Taidealojen lisäksi useita oppikoulutyttöjä kiehtoi kansakoulun- tai lastentarhanopettajan sekä lentoemännän työ. Kuten taidealan ammatit, myös nämä kuuluivat monen oppikoulutyttöjen varsinaisiin suunnitelmiin. Ammatit olivat hyvin naisvaltaisia: lastentarhanopettajista ja lentoemännistä lähes kaikki ja kansakoulunopettajistakin yli kaksi kolmasosaa olivat 1970-luvun alussa Helsingissä naisia. Oppikoulutyttöjen suosituimpien toiveammattien joukkoon kuului myös lääkäri: kaksi korosti haluavansa nimenomaan *lastenlääkäriksi*, ja kolme tyttöä viittasi ammattiin ylipäänsä. Kaikki viisi myös suunnittelivat ensisijaisesti lääkärin ammattia. Pitkiä opintoja vaativa lääkärin ammatti houkutteli koulussa hyvin menestyneitä tyttöjä: sen toiveammattikseen nimenneistä yhtä lukuun ottamatta kaikilla oli keskitasoa parempi todistuskeskiarvo.¹⁴⁵⁷

Lääkäri kuului myös oppikoulupoikien yleisimmin mainitsemiin toiveammatteihin. Vaikka asiaa koskeneeseen kysymykseen vastanneita ei ollut paljon, poikien kiinnostus lääketieteeseen näyttäisi suuntautuneen eri tavoin kuin tyttöjen. Eräs poika viittasi kirurgin ammattiin, joka oli hänelle vaihtoehtoinen suunnitelma teknilliseen opistoon pyrkimisen ja insinööriksi valmistumisen kanssa. Lääkäriksi halunneita poikia motivoi ammatin korkea status ja siihen liittyvät edut. Ihmisten kanssa tehtävä työ ja muiden auttaminen ei välttämättä ollut heille yhtä tärkeää ammatissa. Esimerkiksi eräs hammaslääkäriksi tai lääkäriksi kouluttautumista suunnitellut poika totesi odottavansa tulevalta ammatilta rahaa.¹⁴⁵⁸ Oppikoulupojat viittasivat yleisesti toiveammattinaan lisäksi insinööriin ja lentäjän tehtäviin, jotka molemmat kuuluivat myös monen suunnittelemiin ammatteihin.

Kansakoulupoikien ja -tyttöjen ryhmissä nousi useita suosikkeja. Toiveammattin maininneista pojista viidennes olisi suunnannut sähköalalle, jos heidän valintaansa ei olisi rajoittanut mikään. Nuorukaiset halusivat televisio-, radio- tai sähköasentajiksi. Asentajatoiveiden toteutuminen oli mahdollista, mikäli heidän onnistui päästä suosituille sähkölinjalle ammattikouluun. Sähköalan ammattia suunnitelleita poikia oli vielä enemmän, peräti neljännes, kuin alalta toiveammattinsa valinneita. Osa sähköasentajan tms. ammattia suunnitelleista pojista nimesikin toiveammattikseen teknikon tai insinööriin. Kansakoulupojat saattoivat siten haaveilla teknillisessä koulussa tai opistossa suoritettavasta

1457 Oppikoulutyöt 1968–71, numerot 80, 103, 142, 209 ja 232. Lääketiedettä on oikeustieteen, teknillistieteellisen koulutuksen, kauppatieteen ja eläinlääketieteen ohella nimitetty statusalaksi, jolle sisäänpääsyä ryhdyttiin jo varhain rajoittamaan. Lääketieteen opiskelijoiden sosiaalinen tausta ei monien muiden opintoalojen tapaan tasoittunut 1900-luvun jälkipuoliskolla, vaan se pysyi yläluokkaisena. Nevala 1999, 117–118, 202–204.

1458 Oppikoulupojat 1968–71, numerot 99, 111, 126 ja 213.

tutkinnosta, mutta itselleen mahdollisena he pitivät ammattikoulutasoista tutkintoa tai harjaantumista ammattiin työelämässä. Kansakoululupojista kymmenesosan toiveammatti oli insinööri tai tekniikko.¹⁴⁵⁹

Esimerkiksi eräs vaatturin ja myyjättären poika oli jäänyt keskikoulun toiselle ja tullut tämän jälkeen kansalaiskouluun. Pojan toiveammatti oli sähköinsinööri, mutta hän suunnitteli sähköasentajan tai -tekniikon ammatteja. Poika oli menestynyt koulussa arvosanojen valossa keskitasoisesti, ja opettaja kehui hänen kuuluvan luokkansa parhaimpaan kolmannekseen, mutta hän itse pelkasi huonon koulutodistuksen vaikeuttavan suunnitelmiaan. Ammatinvalinnanohjaajalta poika halusi myös kysyä siitä, oliko hänen toivomissaan ja suunnittelemissaan ammateissa riittävästi työpaikkoja tarjolla.¹⁴⁶⁰

Kansakoululupoikien toiveammateissa näkyivät sähköalan lisäksi muut heidän yleisesti suunnittelemansa alat ja ammatit, autonasentaja tai metalliala. Heidän mielessään oli insinöörin ja tekniikon töiden lisäksi myös muita ammatteja, jotka olisivat vaatineet oppivelvollisuuskoulua pidempää pohjakoulutusta. Oppikoululupoikien tapaan lentäjä ja lääkäri kuuluivat monen kansakoululupojan toiveammateihin. Lääkäritoive näyttäytyi kansakoululupojilla hyvin irrallisena, sillä lääkärin toiveammatikseen nimenneet suunnittelivat ryhtyvänsä autosähkö- tai tavalliseksi sähköasentajaksi tai ravintola-alalle.¹⁴⁶¹ Lentäjän ammatista haaveilleiden poikien suunnitelmat kiinnittyivät sen sijaan osalla liikenteeseen ja kuljetukseen, sillä he aikoivat muun muassa autonasentajiksi tai merimiehiksi.¹⁴⁶² Kansakoululupoikien suosimiin toiveammateihin kuului myös merikapteeni. Muutama kansakoululupoika oli kiinnostunut johtotehtävistä: kaksi heistä olisi halunnut johtajaksi ja yksi autonasentajan oppiin aikonut olisi ryhtynyt presidentiksi, jos mikään ei olisi rajoittanut heidän tulevaisuuden suunnitelmiaan.¹⁴⁶³

Myös osa kansakoululutyttöistä haaveili ammatista, johon oli mahdotonta päästä ilman keskikoulun päästötodistusta. Kaikkein eniten mainintoja keräsi lentoemännän ammatti. Oppikoululutyttöjen tapaan myös kansakoululutyöt haaveilivat taidealan ammateista. Osuus oli kuitenkin huomattavasti pienempi kuin oppikoululutyöillä, sillä ”vain” reilu kymmenesosa kansakoululutyttöistä nimesi toiveammatikseen jonkin taidealan ammatin. Yksittäisistä ammateista suosituin oli mainospiirtäjä, mutta tyttöjen haaveissa olivat myös somistajan, muotisuunnittelijan, näyttelijän ja laulajan työt. Muutamaa mainospiirtäjän ammatista kiinnostunutta ammatinvalinnanohjaaja jopa suositteli hakeutumaan Ateneumiin. He eivät kuitenkaan saaneet tukea suunnitelmilleen lähipiiristä. Esimerkiksi varastomiesisän ja makeistehtaassa työskennelleen äidin tytär mietti mainospiirtäjän ammatin lisäksi kirjatyöntekijäksi ryhtymistä muutamaa vuotta vanhemman siskonsa tapaan. Toinen mainospiirtäjäksi halunnut puolestaan totesi alistuneen oloisesti, että hänen kasvatusäitinsä oli kyllä mukava, mutta tällä ei ollut aikaa paneutua tytön asioihin. Äiti teki kirjanpitoitotä välillä myös kotona ja kohdisti huomionsa omaan biologiseen

1459 Kansakoululupojat 1968–71, numerot 42, 48, 74, 118 ja 165.

1460 Oppikoululupoika 1968–71, numero 74.

1461 Kansakoululupojat 1968–71, numerot 50, 120, 194, 202 ja 212.

1462 Kansakoululupojat 1968–71, numerot 4, 19, 71 ja 149.

1463 Kansakoululupojat 1968–71, numerot 13, 152 ja 65.

lapseensa. Tämä 22-vuotias isovelji oli aina menestynyt koulussa hyvin ja opiskeli nyt ensimmäistä vuotta Teknillisessä opistossa. Tyttö arveli pyrkivänsä kauppakouluun, mutta kohtalaisesta koulumenestyksestä huolimatta pelkäsi, ettei hän pääsisi sinne vaan tyytyisi menemään kasvatusäitinsä työpaikalle lähetyksi.¹⁴⁶⁴

Kymmenesosa kansakoulutyöistä toivoi pääsevänsä sairaanhoitajaksi tai opettajaksi. Kummankin ammatin koulutus vaati käytännössä vähintään keskikoulutodistusta, ja niihin pyrki myös paljon ylioppilaita. Myös kosmetologin ammatti oli sellainen, jonka kansakoulutyöt mainitsivat yleisemmin toiveenaan kuin ensisijaisena suunnitelmanaan. Pääasiassa kansakoulutyttöjen toiveammatit olivat kuitenkin sellaisia, joihin heillä oli mahdollisuus kouluttautua suoraan ja joihin hakeutumista he myös suunnittelivat. Yleisimmät näistä olivat kampaajan tai parturin, konttoristin tai pankkivirkailijan, kylmäkön ja lastenhoitajan työt. Näistä kampaajan ja kylmäkön ammatit olivat nuorten suunnitelmissa ja toiveissa niin suosittuja ammatinharjoittajien määrään nähden, että kaikki halukkaat eivät voineet päästä ammatteihin. Esimerkiksi helsinkiläisistä ammatissa toimivista naisista reilu prosentti toimi kampaajina tai partureina 1970-luvun alussa, ja heidän lukumääränsä ja osuutensa kaikista ansiotyötä tekevästä naisista pieneni 1970-luvun aikana (liite 4). Kampaajan tai parturin työstä haaveili kymmenesosa toiveammatin nimenneistä kansakoulutyöistä.

Nuoret eivät toiveammattejakaan nimitessään haastaneet ammattirakenteen sukupuolittuneisuutta. Silloinkin, kun tytöt viittasivat taidealaan, jolla kaiken kaikkiaan työskentelevistä oli lähes yhtä suuri osuus miehiä ja naisia 1970-luvulla, he viittasivat pääasiassa naisellisina pidettyihin ammatteihin kuten sisustusarkkitehdin ja muotisuunnittelijan työhön. Kansakoulutyttöjen mainospiirtäjätoiveammatti oli poikkeus, sillä 1960-luvulla kolme neljäsosaa ammatissa toimineista oli miehiä.¹⁴⁶⁵

Vastakkaisen sukupuolen ammatin nimeäminen toiveammatiksi oli hyvin harvinaista. Kukaan oppikoulupojista ei viittanut naisvaltaiseen ammattiin tai alaan. Kansakoulutyttöjen joukossa ainoa tällainen oli eräs tutkimusmatkailijan toiveammatinaan maininnut nuori. Ammatinvalinnanohjaaja diagnosoi tyttöä seuraavasti: ”selvästi kaukokaipuun vaivaama – baareissa tapaa ulkolaisia ja kuvittelee osaavansa englantia.” Tutkimusmatkailijatoive johtui pikemmin seikkailunhalusta ja päähänpistosta kuin pitkästä pohdiskelusta. Tytöllä ei ollut yhtään ammattisuunnitelmaa, eikä hänen lähipiirissään ollut kiinnostavia esikuvia. Tytön isä oli kuollut varhain keuhkotautiin, ja äiti yritti hankkia perheelle toimeentulon rakennustyöläisenä. Tyttö oli jäänyt kansakoulussa kerran luokalleen, sillä tyttö oli lintsannut isosiskojaan kanssa perheen äidin ollessa sairaalahoitossa. Siskot olivat avioituneet 17- ja 18-vuotiaina, eikä kummallakaan heistä ollut ammattia. Isoveli puolestaan oli ollut kansalaiskoulun jälkeen työtön. Tutkimusmatkailijatoiveen lisäksi tyttö haaveili Amerikkaan tätinsä luo muuttamisesta. Tyttö oli aiemmin ollut töissä Karjakunnan myymälässä, ja kerätäkseen varoja Atlantin ylittämiseen hän aikoi mennä samaan lihakauppaan töihin myös koulun loma-ajoina ja kansalaiskoulun jälkeen.¹⁴⁶⁶

1464 Kansakoulutyöt 1968–71, numerot 203 ja 238.

1465 Liite 4.

1466 Kansakoulutyttö 1968–71, numero 162. Tyttöjä varoiltiin ”kiehtovista satumaista” haaveilusta

Muutama oppikoulutyttö nimesi toiveammatin, joka myötäili oppikoulupoikien yleisesti nimeämiä suunnitelmia ja toiveita. Eräs heistä suunnitteli ja toivoi insinöörin ammattia.¹⁴⁶⁷ Yksi oppikoulutyöstä halusi puolestaan miehelle kuljetus- ja liikennealalle merikapteeniksi. Koulumenestys ei ollut paras mahdollinen: hän ei ollut jäänyt kertaakaan luokalle, mutta hän oli saanut keskikoulun jokaisella luokka-asteella ehtoja kieliaineissa. Merikapteenitoiveen ohella hänen toissijainen suunnitelmansa viittasi seikkailunhaluun. Hän halusi olla ”sairaanhoitaja maassa kuten Biafra”.¹⁴⁶⁸

Vastakkaisen sukupuolen ammatin nimeäminen toiveammatiksi ei ollut yleistä myöskään kansakoulupoikien keskuudessa. Heistä kolme tosin toivoi valmistuvansa kokiksi, ja näistä yksi halusi nimenomaan laivakokiksi. Laivojen ruuanlaittajat olivat pitkälti miehiä vielä 1970-luvun alussa.¹⁴⁶⁹ Mieskokkien määrä ja osuus kaikista kokkeina, keittäjinä ja kylmäkköinä työskentelevistä oli alkanut nousta 1960-luvun aikana samalla kun alan arvostus parani vähitellen. Ravintolatyöhön oli saatettu suhtautua hyvin ennakkoluuloisesti, mutta alan koulutuksen järjestäminen ja työvoiman ammattitaidon korostaminen hälvensivät epäluuloja.¹⁴⁷⁰

Eräs kokin ammattia toivonut ja suunnitellut poika kertoi laittavansa usein ruokaa. Hänen äitinsä oli kuollut edellisvuonna, ja viidestä vanhemmasta sisaruksesta kolme asui vielä lapsuudenkodissaan. Sisarusparven nuorin oli koululaisena valikoitunut perheen ruokahuollosta vastaavaksi, koska varastonhoitajaisällä ja työssäkäyvillä sisaruksilla ei ollut tähän aikaa. Kuopus aikoi ammattikoulun kokkilinjalle.¹⁴⁷¹ Myös stuertin ammatista haaveillut kansakoulupoika oli menettänyt toisen vanhemmistaan. Äiti ei ollut mennyt ansiotyöhön isän kuoleman jälkeen, ja perheen taloudellinen tilanne oli tiukka. Pojalla oli neljä vanhempaa siskoa, joista vanhin, 29-vuotias, oli naimisissa ja asui perheineen samassa taloudessa. 15-, 16- ja 18-vuotiaat siskot olivat ryhtyneet kansalaiskoulun suoritettuaan lastenhoitajiksi, ja keskimäinen heistä oli muuttanut pois kotoa. Stuertin ammatin poika käsitti itselleen vain haaveeksi. Hän arveli kansalaiskoulun jälkeen pyrkivänsä ammattikouluun kokkilinjalle, sillä hän suunnitteli kokin tai viinurin ammatteja.¹⁴⁷²

samaan tapaan ja samoista syistä kuin maaltapakoa kauhisteltiin. Katso esimerkiksi Aallos, Arvo: Suomalaistyttöjä maailman turuilla. *Koti* 10/1952.

1467 Katso luku 10.3. Oppikoulutyttö 1968–71, numero 202.

1468 Oppikoulutyttö 1968–71, numero 139. Biafralla tyttö viittasi Nigeriassa vuosina 1967–1970 käytyyn sisällissotaan itsenäiseksi julistautuneen Biafran tasavallan ja Nigerian liittovaltion joukkojen välillä. Saarrettu Biafra kärsi pahasta nälänhädästä, ja järkyttävät kuvat tilanteesta levisivät television ja lehtien välityksellä maailmalta myös Suomeen.

1469 Kansakoulupoika 1968–71, numero 181. Katso myös luku 11.2.

1470 Liite 4. Katso myös luku 14.

1471 Kansakoulupoika 1968–71, numero 192.

1472 Kansakoulupoika 1968–71, numero 37.

Ajatukset tulevassa? Kuvassa elämännälkäisiä koululaisia vierailulla Elannon leipätehtaalla vuonna 1957. Kuva: Helsingin kaupunginmuseo. Kuvaaja: Eino Heinonen.

KOULUTUS- JA AMMATTISUUNNITELMAT MENNEEN JA TULEVAN DIALOGINA

Mennyttä, nykyistä ja tulevaa ei voida yksiselitteisesti erottaa toisistaan. Saksalaishistorioitsija Reinhart Koselleck on määritellyt ajallisten ulottuvuuksien välisiä yhteyksiä kokemustilan ja odotushorizontin käsitteillä, jotka huomioivat myös paikallisuuden merkityksen.¹⁴⁷³ Sekä mennyt että tuleva ovat läsnä nykyisessä, mutta ne eivät ole symmetrisessä suhteessa siihen. Mennyt on kokonaisuudessaan läsnä nykyisessä – siitähän huolimatta, että henkilön muisti on valikoiva, hänen tietomääränsä rajallinen ja hänen muistikuvansa menneestä saattavat muuttua. Tähän viittaava kokemustilan käsite (*space of experience*) sisältää myös sen, että kokemukset pohjautuvat tapahtuneesta tiedostaen ja tiedostamatta tehtyihin tulkintoihin: sama tapahtuma ei jätä samanlaista jälkeä eri ihmisten kokemustilaan. Tapa ja sanavalinnat, jotka valitsemme mennyttä käsitellessämme, vaikuttavat ymmärrykseemme siitä. Myös tulevaisuuteen kohdistuvaa suunnittelua ohjaavat arvomme sisältyvät kokemustilan käsitteeseen.¹⁴⁷⁴

Tuleva sen sijaan on nykyisessä läsnä odotusten kautta. Nykyhetkestä avautuvaa odotushorizonttia (*horizon of expectations*) ei koskaan saavuteta, sillä määritelmän mukaisesti horisonttia lähestyttäessä se loittonee. Horisontissa avautuva näkymä on aina sidoksissa omaan paikkaamme, omaan nykyiseemme. Menneen ja tulevan tilallinen ulottuvuus eroavat siten toisistaan: mennyt on kokonaisuudessaan monissa kerroksissa läsnä, mutta tulevasta on näkyvissä vain hyvin rajallinen kaistale. Koselleck sisällyttää odotuksiin toiveet, pelot, tunnepitoiset huolenaiheet ja järkipärisen analyysin sekä uteliaisuuden.¹⁴⁷⁵ Kaiken menneen käsittävä kokemustila vaikuttaa siihen, miten henkilö nykyisyydessä suhtautuu tulevaan. Vuorovaikutusta tapahtuu myös toiseen suuntaan: odotukset muokkaavat jo tapahtuneesta tehtäviä tulkintoja.¹⁴⁷⁶ Psykologien mukaan muistin tai toimivan mielen tärkein tehtävä ei olekaan tallentaa todenmukaista tietoa, vaan pikemmin rakentaa menneestä todennäköistä kokonaiskuvaa.¹⁴⁷⁷

Kokemustilan ja odotushorizontin historianfilosofiset käsitteet muistuttavat his-

1473 Odotushorizontin käsite tuli historian tutkimukseen kirjallisuuden tutkimuksesta. Hans Robert Jauss kiinnitti huomion teosten vastaanottoon, ja hänen ajatustensa pohjalta kehittyi reseptiteoria. Se korostaa tekstin merkityksen syntyvän tekstin ja lukijan kohdatessa ja mahdollistaa monet erilaiset tulkinnat. Toisaalta Karl Mannheim oli käyttänyt odotushorizonttikäsitettä jo tätä aiemmin. Hänen mukaansa nopean yhteiskunnallisen rakennemuutoksen aikana ihmisten mahdolliset odotukset muuttuvat määrällisesti ja laadullisesti kattaen yhä suuremman kirjon vaihtoehtoja. Mannheim 1940, 178–180.

1474 Koselleck 2004, 259–260; Pickering 2004, erityisesti 273. Menneen, nykyisen ja tulevan välistä suhdetta oli Koselleckia aiemmin pohtinut myös muun muassa yhdysvaltalaisfilosofi Charles Peirce (1839–1914), joka kirjoitti ”Thus, the present is half past and half to come.” Peirce 1994.

1475 Koselleck 2004, 259–262.

1476 Tribe 2004; Salmi 1998.

1477 Puttonen, Mikko: Muistin tehtävä ei ole muistaa. *Helsingin Sanomat* 23.6.2015; Lawler 2008, 16–19.

toriantutkijaa tämän sidonnaisuudesta omaan aikaansa ja paikkaansa sekä siitä, että historian tutkimus on tulkintaa.¹⁴⁷⁸ Ne varoittavat jälkiviisauteen tai anakronismiin sortumisesta ja tuovat esiin sen, että tutkijan tuntema, tutkimusajankohdan jälkeen tapahtunut kehitys ei ole ollut tutkimuksen kohteena olevien ihmisten tiedossa, vaan sen sijaan heidän toimensa ja valintansa ovat muokanneet tuota tutkijan havaitsemaa kehitystä. Tutkimuksen kohteena olevien ihmisten kokemustila ei myöskään vastaa sitä käsitystä, jonka tutkija muodostaa kohteestaan. Niissä voivat painottua eri seikat tai toisella osapuolella on sellaista tietämystä tai ymmärrystä, jota toinen ei pystynyt tai ei pysty saavuttamaan.

Tässä tutkimuksessa on analysoitu sukupuolen, koulumuodon ja yhteiskuntaluokan vaikutusta koulutus- ja ammattisuunnitelmiin 1950–60-luvun Helsingissä. Keskeisen kontekstin suunnitelmien rakentamiselle loivat paitsi olemassa olevat yhteiskunnalliset rakenteet, myös niiden nopea muutos, yhteiskunnan modernisoituminen. Odotushorisontin käsite onkin liitetty nimenomaan moderniin kulttuuriin. Agraarisessa, teknologisesti hitaasti kehittyvässä yhteiskunnassa ei juuri osattu odottaa muutoksia, vaan odotukset perustuivat omille ja edellisten sukupolvien kokemuksille. Muutos ajattelutavassa liittyi ajatukseen edistyksestä ja siitä, että ihminen pystyy itse vaikuttamaan tapahtuvaan. Modernissa yhteiskunnassa kokemustila ei rajannut odotushorisonttia niin tiukasti kuin aiemmin.¹⁴⁷⁹

Odotushorisontin laajenemista ja edistysuskoa kuvastaa se, että viranomaiset ja poliitikot näkivät tarpeellisenä tarjota nuorille ammatinvalinnanohjausta. Yhdyssanan kaikki kolme osaa kuvastavat muutosta. Nuoria haluttiin opastaa löytämään itselleen ja yhteiskunnan kehitykseen sopiva *ammatti* sekä hankkimaan siihen vaadittava ammattitaito. Ammattitaidon oppiminen oli siirtymässä työpaikoilta muodolliseen koulutukseen. Lisäksi nuorten käsitettiin voivan *valita* useiden mahdollisten vaihtoehtojen välillä, mikä edellytti vahvasti moderniin yhteiskuntaan liittyviä piirteitä: eriytynyttä työnjakoa ja monipuolista ammattirakennetta. Myös uuteen julkiseen palveluun liittyvä kolmas sana *ohjaus* kiinnittyy vahvasti nimenomaan moderniin yhteiskuntaan. Nuorille tarjottavan tietopuolisen opastuksen avulla heidät oli mahdollista saada sijoittumaan työmarkkinoille tyydyttävällä tavalla sekä yhteiskunnan kannalta että heidän omasta näkökulmastaan.

Nuorille tarjotut tiedot ja heidän suunnittelunsa lähtökohdat eivät kuitenkaan olleet yhtäläisiä. Rinnakkaiskoulujärjestelmän aikana jako kahteen erilaiseen tulevaisuuteen oli tapahtunut jo oppikouluun pyrkimisen yhteydessä lasten ollessa 10–11-vuotiaita. Nuorten tosiasialliset valinnanmahdollisuudet ja suunnitelmat olivat hyvin erilaiset siitä riippuen, kävivätkö he kansakoulun jatkoloukkia, myöhempää kansalaiskoulua, vai suorittivatko oppikoulun ensimmäistä vaihetta, keskikoulua. Koko kahdeksanvuotisen kansakoulun suorittaneiden jatkokoulutusmahdollisuudet rajoittuivat ammatilliseen koulutukseen kurseilla tai kouluissa. Keskikoulun käyneet saattoivat näiden lisäksi pyrkiä ammatillista koulutusta tarjonneisiin opistoihin tai myöhemmät korkeakouluopinnot mahdollistavaan lukioon. Keskikoulu avasi oppivelvollisuuskouluun verrattuna huomattavasti enemmän

1478 Katso Kalela 2000, passim.

1479 Koselleck 2004, 263–267, 270.

vaihtoehtoja sekä koulutuksen että työmahdollisuuksien suhteen. Tähän perustuen myös se, millaista ammatinvalinnanohjausta nuoret saivat, riippui heidän käymästään koulusta.

Mitä nuorempiin lapsiin rinnakkaiskoulujärjestelmän jaottelu kohdistuu, sitä enemmän se perustuu perheiden sosioekonomiseen asemaan. Helsingissä suurin osa oppivelvollisuutensa kansakoulun jatkoluokilla tai myöhemmin kansalaiskoulussa päättävistä oli taustaltaan työväenluokkaisia, kun taas oppikoululaisten perhetaustaa voi suurimman osan kohdalla luonnehtia keskiluokkaiseksi. Koulutus oli keskeinen mekanismi yhteiskunnallisen aseman siirtämisessä seuraavalle sukupolvelle. Oppikoulukoulutukseen panostamalla vanhemmat pyrkivät varmistamaan omaan tilanteeseensa vertautuvan tai jopa paremman tulevaisuuden lapsilleen. Koulutus miellettiin investoinniksi kuluerän sijaan, ja toteutunutta kehitystä tarkastelemalla voidaan todeta tämän pitäneen erittäin hyvin paikkansa vähintään suurten ikäluokkien sukupolveen asti: koulutukseen tehdystä sijoituksesta ennakoitu tuottolupaus lunastettiin.¹⁴⁸⁰

Yleissivistävän koulutuksen suuren suosion ja kannattavuuden lisäksi muodollisen ammatillisen koulutuksen kysyntä ja tarjonta yleistyivät 1950–1960-luvun Helsingissä huomattavasti, mikä vaikutti työvoiman tuottavuuden nopeaan kasvuun. Vankka usko koulutukseen näkyi selkeimmin kansakoulua päättävien tyttöjen ja poikien voimakkaasti kasvaneena intona hakeutua ammatilliseen koulutukseen töihin suoraan menemisen sijaan. Oppivelvollisuuden ja aikuisuuden väliin kiilasi uusi opiskelun leimaama elämänvaihe yhä suuremmalle osalle ikäluokasta. Ammatin oppiminen erkaantui työnteosta ja sen sijaan, että ammattikoulujen oppilaita olisi ajateltu valmisteltavan työelämässä varsinaisesti tapahtuvaa ammatin oppimista varten, koulujen tehtäväksi nousi osaavien ammattilaisten valmistaminen. Nopeasti kehittyvä elinkeinoelämä tarvitsi yhä erikoistuneempiin tehtäviin yhä osaavampaa työvoimaa, kun taas ammattitaidottomalle tai vain vähäisen ammattitaidon omaaville oli yhä vähemmän tehtäviä tarjolla.

Koulutus- ja ammattitaitovaatimusten kasvaminen selittää nuorten ja heidän perheidensä lisääntyntä kiinnostusta hankkia muodollista koulutusta. Sen hankkimiselle oli kuitenkin taustaedellytyksiä, joiden toteutumista on tässä tutkimuksessa tarkasteltu yhteiskuntaluokkaan kiinnittyvien taloudellisen, kulttuurisen ja sosiaalisen pääoman käsitteiden avulla. Perheiden laadulliset ja määrälliset erot pääomien hallinnassa selittävät nuorten koulutukseen ja sen kautta myöhempään ammattiin liittyneiden suunnitelmien erilaisuutta.

Taloudellisen pääoman vähäisyyden vaikutus nuorten suunnitelmiin oli kaikkein selvimmän ja suorimman nähtävissä. Kansakoululaisten kohdalla se heijastui töihin menemisen suosimisena, oppikoululaisten kohdalla se ilmeni nuoren epävarmuutena ja riskinoton välttämisenä. Työväenluokkaisella keskikoulunuorella suunnitteluun vaikuttaneet seikat saattoivat olla keskenään ristiriidassa. Yhtäältä perhe saattoi olla hyvin koulutusmyönteinen ja kannustaa nuorta jatkamaan opintoja, mihin ehkä myös opettajat

1480 Kivinen 1988, 450–451. Vuosina 1936–1965 syntyneitä tarkasteltaessa on huomattu, että sosiaalinen nousu edeltävään sukupolveen verrattuna yleistyi suomalaismiehillä suuriin ikäluokkiin asti ja harvinaistui tämän jälkeen syntyneillä, kun taas suomalaisnaisten kohdalla vertikaalinen sosiaalinen nousu yleistyi kohortti kohortilta. Erola 2009, 313.

ja ammatinvalinnanohjaaja rohkaisivat. Toisaalta jos perheen taloudellinen tilanne oli epävarma, nuori pelkäsi lisäopinnoistaan aiheutuvia kustannuksia ja räsitusta perheen taloudelle. Tällöin jatko-opinnoissa onnistumiseen latautui niin suuria odotuksia, että niiden lunastaminen saattoi tuntua nuoresta jo etukäteen pelottavalta ja ylivoimaiselta. Tämä sävytti etenkin lukioon liittyvää pohdintaa, sillä kuten ammatinvalinnanoppikirjat muistuttivat, oppikoulun toinen vaihe ei vielä tuonut ammattitaitoa, joten opinnot olisivat todennäköisesti jatkuneet vielä keskikoulua huomattavasti vaativammaksi kuvaillun lukion jälkeen.

Vaikka jatkokoulutus itsessään olisi ollut maksutonta, perheen toimeentuloa olisivat rasittaneet nuoren elinkustannukset ja hänen ansiotulojensa puuttuminen. Koulusta päässeeltä 15-vuotiaalta voitiin jo olettaa perheen tulonmuodostukseen osallistumista. Tämän vuoksi opinhaluisten nuorten ainoa vaihtoehto lisäkoulutuksen hankkimiseksi saattoi olla ansiotöiden ja opintojen tekeminen samanaikaisesti. Nuorten suunnitteluun heijastui myös taloudellisen pääoman runsaus. Hyvin toimeentulevissa perheissä nuoreen ei kohdistunut yhtä suuria paineita ammatinvalintatilanteessa ja opinnoissa onnistumisessa: nuoren koulutukseen ja ammattiin liittyneet suunnitelmat eivät tällaisessa tapauksessa kiinnittyneet suoraan koko muun perheen toimeentuloon.

Nuorten mahdollisuudet saada muilta kuin perheenjäseniltään taloudellista apua opintojensa jatkamiseen olivat hyvin rajalliset koko tutkimusajanjakson ajan. Vähävaraisten perheiden oli mahdollista hakea oppikoulusta vapaaoppilaspaikkaa tai alennusta lukukausimaksuun, mutta tämä ei auttanut elinkustannusten kattamisessa. Valtion opintoavustuksen saamiseen liittyi monia rajaavia tekijöitä, ja kokonaisuudessaan opintoavustusjärjestelmän vaikutus oli vähäinen etuuksien rajallisuuden ja edunsaajien harvalukuisuuden vuoksi. Tutkimusajankohdan yleistä suhtautumista koulutukseen kuvaa, että valtion taloudellinen tuki oli ensi sijassa suunnattu *ammatti*opintoihin. Yleissivistäviin opintoihin oli mahdollista saada tukea vain poikkeustapauksissa.

Suhtautumista koulutukseen ja työntekoon sääteli myös nuoren ja hänen perheensä kulttuurinen pääoma, jonka vaikutukset näkyivät taloudellista pääomaa epäsuoremmin. Arvoja ja arvostuksia ei sanallistettu samalla tavoin kuin taloudellisia tekijöitä, eivätkä nuoret itsekään välttämättä tiedostaneet kulttuurisen pääoman vaikutusta. Käsitukset voivat olla niin sisäänrakennettuja, että niitä pidettiin itsestäänselvyyksinä. Koulutukseen ja ammattiin liittyneet kysymykset kiinnittyivät laajemmin koko elämäntapaan ja tulevaisuuteen kohdistuneisiin odotuksiin.

Keskeisin koulutukseen ja ammattiin liittyneitä suunnitelmia suunnannut tekijä oli perheen suhtautuminen muodolliseen koulutukseen. Ajatuksellisesti loikka siitä, että riittävä ammattitaito oli ollut mahdollista saavuttaa työnteon lomassa palkkaa saaden, siihen tilanteeseen, että taito olisi hankittava erikseen muodollisessa koulutuksessa ennen työelämään astumista ja ilman ansiotuloja, oli valtava. Tämän muutoksen ymmärtäminen ja hyväksyminen veivät aikaa. Kaikille kansakoulun viimeistä luokkaa käyville koulunkäynti ei ollut ensisijaista työntekoon nähden edes oppivelvollisuuden suorittamisen aikana, olihan 1940-luvun alkupuolelle asti kuusivuotisen kansakoulun suorittaneiden nuorten ollut mahdollista käydä päivät töissä ja illat jatkoluokkia. Varsinkin tutkimusajanjakson alussa kansakoululaisten ajattelussa työnteko vastakohtaistui koulunkäyn-

tiin. Monet odottivat innolla ansiotyöhön pääsemistä, ja työnteke näyttäytyi nuorille koulunkäyntiä mielekkäämpänä tekemisenä. Koulunkäynnin hyöty ja päämäärät olivat paitsi yleissivistävässä myös ammatillista osaamista kehittävässä koulutuksessa paljon abstraktimpia kuin ansiotyöstä saatava palkka ja tehtävät. Työnteon kautta nuori astui aikuisten maailmaan ja pystyi nousemaan muista riippuvaisen lapsen asemasta perheen toimeentuloon osallistuvaksi jäseneksi.

Kulttuuriseen pääomaan liittyy myös se, kuinka pitkäjänteisesti nuoret pystyivät ja osasivat suunnitella tulevaisuuttaan: kuinka paljon ja millaista apua he saivat lähipiiristään koulutusta ja työntekeä koskevan tiedon hankintaan, ajattelivatko he ammatinvalinnan koskettavan vain välitöntä työllistymistä, vai laativatko he pitkäjänteisiä suunnitelmia, joissa lopulliseen päämäärään edettiin pienempien tavoitteiden kautta? Suunnittelun aikajänne ja suunnitelmien laatimiseen lähipiiristä saadun avun ja tuen voimakkuus erotteli omaa identiteettiään rakentavia nuoria. Koulusta pääsevät nuoret tarvitsivat muiden apua päätöksenteossaan, ja koulutuksen merkitystä vahvasti painottaneet vanhemmat pystyivät paimentamaan teini-ikäisiä lapsiaan keskikoulun läpi ja saamaan heidät jatkamaan muodollisessa koulutuksessa sellaisissakin tapauksissa, joissa nuori itse oli epävarma mielenkiinnonkohteistaan tai hänen koulumenestyksensä oli ollut heikkoa. Sen sijaan jos lähipiiri, ennen kaikkea vanhemmat eivät vaikuttaneet kiinnostuneilta nuoren ammatinvalintaan liittyneistä kysymyksistä tai he eivät osanneet auttaa niissä millään tavoin, nuori jäi pohdinnoissaan yksin ja oli taipuvaisempi ulottamaan suunnitelmansa vain lähitulevaisuuteen kuten seuraavaan syksyyn. Koulutukseen kielteisesti tai lapsensa tulevaisuuteen välinpitämättömästi suhtautuneet vanhemmat olivat kuitenkin pieniä vähemmistöjä: suurin osa suhtautui myönteisesti koulunkäyntiin ja yritti parhaansa mukaan auttaa jälkikasvuun suunnitelmien laatimisessa.

Jo taloudellisen pääoman kohdalla mainittu epävarmuus voidaan yhdistää myös kulttuuriseen pääomaan. Ne nuoret, joiden vanhemmat olivat ammattinsa perusteella arvioituina saaneet suhteellisen pitkän koulutuksen ja työskentelivät esimerkiksi ylempinä toimihenkilöinä tai niin sanottujen vapaiden ammattien harjoittajina, saattoivat suhtautua opintojen jatkamiseen itsestään selvänä seuraavana vaiheena elämässä. Halu hakeutua koulutukseen oli sisäistetty ajattelumalli, joka oli linjassa edeltäneen sukupolven esimerkin kanssa. Näin valitsemista tukivat todennäköisesti myös perhepiirissä olevan kulttuurisen pääoman objektiivoituneet ja institutionalisoituneet muodot. Objektiivoitunut kulttuurinen pääoma saattoi olla esimerkiksi tietosanakirjasarja, josta nuori oli oppinut hakemaan tietoa tarvittaessa. Lähipiiri pystyi tarvittaessa auttamaan nuorta koulutehtävissä tai hankkimaan hänelle tällaista apua. Lähipiirin institutionalisoitunut kulttuurinen pääoma hyödytti nuorta myös siinä mielessä, että nämä jonkin tietyn koulutuksen läpikäyneet tekivät sen tutuksi nuorelle. Askel seuraavaan oppilaitokseen ei tuntunut niin pitkältä harppaukselta, jos lähipiiri osasi kertoa siitä nuorelle etukäteen.

Sellaisessakin perheessä, jossa vanhemmat itse eivät olleet saaneet pitkää muodollista koulutusta, suhtautuminen siihen saattoi olla hyvin myönteistä. Vanhempien sukupolvelle koulutus oli ihanne. Suurimmalle osalle heistä kouluttautuminen oli jäänyt toteutumattomaksi haaveeksi, mikä lisäsi sen lumoa. Vanhempien sukupolven koulutuskäsitys sisälsi sekä itseisarvoisen sivistyksen ihanteen että mahdollisuuden parempaan

ja turvallisempaan elämään.¹⁴⁸¹ Nuorta rohkaistiin jatkamaan opintojaan, ja vanhemmat suhtautuivat hyvin kannustavasti kaikkeen koulunkäyntiin liittyvään. Silti lähipiiri ei voinut tarjota nuorelle varmuutta opintojen jatkamisen kannattavuudesta tai sopivuudesta nuoren kannalta. Epävarmuudelle ja kyseenalaistamiselle jäi näin paljon enemmän tilaa. Ammatinvalinnanoppikirjat korostivat keskikoululaisille huomattavasti lukion vaativuutta ja sitä, että oppikouluopintojen jatkamispäätöstä tehtäessä omaa lahjakkuutta oli arvioitava tarkkaan. Kansakoululaisilla puolestaan monivuotisen muodollisen ammatillisen koulutuksen hankkiminen saattoi aiheuttaa epävarmuutta. Koulutuksen merkitystä lisännyt ammattien erikoistuminen ja osaamisvaatimusten kasvu tapahtuivat niin nopeasti, että edeltäneen sukupolven esimerkki ammattitaidon hankkimisesta työnteon lomassa ei enää ollutkaan käypä. Perhetausta vaikutti tällä tavoin paitsi siihen, mitä vaihtoehtoja nuori ylipäättään harkitsi ja piti mahdollisena itselleen, myös siihen, kuinka helpolta ja ongelmattomalta valinta tuntui.

Perhe ja muu lähipiiri muodostivat nuoren tärkeimmän sosiaalisen pääoman, joka liittyi jo kulttuurisen pääoman yhteydessä viitattuun lähipiirin mahdollisuuteen tutustuttaa nuori eri koulutusvaihtoehtoihin – tai kouluttamattomuuteen – ja ammatteihin. Ammattien periytymistä heikensi elinkeinorakenteen nopea kehitys ja kokonaan uusien ammattien syntyminen. Tätä ehkäisi myös muodollisen koulutuksen painoarvon kasvu, poika ei voinut enää kasvaa ammattiin pelkästään isänsä työntekoa seuraamalla kuin vaikkapa käsityöläisammattien harjoittajat olivat edellisenä vuosisatana tehneet.¹⁴⁸²

Nämä seikat eivät kuitenkaan mitätöineet sosiaalisen pääoman merkitystä. Vanhempien ja muun lähipiirin esimerkit ja näkemys eri ammateista vaikuttivat nuorten suunnitteluun, ja he saattoivat selittää suunnitelmaansa viittaamalla suorasanaisesti isänsä tai vaikkapa vanhemman sisaruksensa antamaan malliin. Ammatinvalinnanohjaajat kiinnittivät nuoren lähipiiriin erityistä huomiota tiedustelemalla paitsi vanhempien sekä isosiskojen ja -veljien, myös sukulaisten ja tuttavien ammatteja, joista nuori oli kiinnostunut. Nuoren esikuvakseen nostama henkilö edusti lähes aina samaa sukupuolta kuin hän itse, mutta mallia haettiin ydinperheeseen kuuluvien lisäksi vanhempien sisaruksista, serkuista ja tuttavista. Lähipiirin esimerkkien vaikutus näyttäisi olleen erityisen painava siinä tapauksessa, että nuori suunnitteli hakeutuvansa oppivelvollisuuskoulun jälkeen suoraan töihin. Ilmiö oli yleisemmin huomattavissa poikien kuin tyttöjen kohdalla, mitä selittää äitien isiä harvinaisempi ansiotyössä toimiminen.

Lähipiirin ammattien vaikutus etenkin suoraan töihin aikoneiden nuorten suunnitelmiin oli ymmärrettävää myös sen vuoksi, että sosiaalinen pääoma oli tärkeää työ- tai harjoittelupaikan saamiseksi. Työpaikkojen välityksen lisäksi sosiaalisessa verkostossa liikkui koulutukseen ja ammatteihin liittyvää tietoa ja käsityksiä. Omaa ammattia tai alaa suositeltiin, jos sitä ja sen tarjoamia mahdollisuuksia pidettiin hyvinä. Toisaalta lähipiirin kautta avautuneet työmahdollisuudet saattoivat joissakin tilanteissa liittyä siihen, ettei nuori tai hänen perheensä pitänyt mitään muuta mahdollisena. Jos vaihtoehtoja ei osattu pohtia tai nähdä, ammatinvalinta oli pikemminkin ammattiin tyytymistä. Vaikka

1481 Kauppila 2002, 8–9.

1482 Esimerkiksi Uotila 2014, 264–265.

työnvälitystoimiston nuoriso-osasto välitti työpaikkoja kouluaan päättävälle nuorille, ammatinvalinnanohjaajat suhtautuivat erittäin myötämielisesti nuorten omien suhdeverkostojen kautta avautuviin työmahdollisuuksiin.

Suunnitelmiin vaikuttaneet pääomat kytkeytyivät paitsi perheen yhteiskuntaluokkaan myös nuoren terveydentilaan ja hänen perheensä rakenteeseen. ”Sairaudet, vajavuudet ja vammat” saattoivat estää jossain tietyssä ammatissa tai alalla toimimisen tai rajoittivat nuoren mahdollisuutta osallistua täysipainoisesti kouluopetukseen. Sairastunut saattoi joutua kantamaan kielteistä leimaa paranemisestaankin huolimatta, mikä vaikutti myös hänen työllistymismahdollisuuksiinsa. Erityisryhmien mahdollisuudet osallistua työelämään paranivat tutkimusajanjaksolla sitä mukaa kun työvoimapulasta ja sotainvalidien tarpeista sysäyksen saanut, työhuoltoa ja koulutusta korostanut kuntoutustoiminta laajeni ja vakiintui 1950-luvun taitteesta lähtien.¹⁴⁸³

Taloudellisen, kulttuurisen ja sosiaalisen pääoman määrä ja laatu sekä nuoren mahdollisuudet niiden hyödyntämiseen liittyivät paitsi perheen yhteiskuntaluokkaan myös perhesuhteisiin. Perheenjäsenten välisten suhteiden läheisyys sääтели sitä, miten hyvin nuori pystyi hyödyntämään ja halusi hyödyntää heidän kulttuurista ja sosiaalista pääomaansa. Teini-ikäisen ja hänen vanhempiansa huonot, etäiset tai suorastaan riitaiset suhteet vaikuttivat nuoren suhtautumiseen edellisen sukupolven mielipiteisiin ja neuvoihin. Perhesuhteet vaihtelivat suuresti nuorten välillä, mutta sukupolvien väliset suhteet olivat vuorovaikutuksessa myös yleisen kulttuurisen muutoksen kanssa. Nuorten ja aikuisten väliset suhteet muuttuivat vähitellen tasavertaisemmiksi, kun vanhempien ja opettajien kyseenalaistamaton auktoriteettiasema alkoi murtua. Samalla ammatinvalinnanohjaajat olisivat pitäneet heitä ensisijaisesti perheensä jäseninä ja suunnittelu olisi tapahtunut kokonaan suhteessa heidän lähipiiriinsä. Yhteiskunnallisen muutoksen nopeutuminen ”vanhensi” aiempien sukupolvien kokemukset ja käsitykset: omaa tulevaisuuttaan rakentaessaan nuoret eivät pystyneet eivätkä halunneet tukeutua niihin yhtä vahvasti kuin ennen. Yhteiskunnan modernisoitumiseen liittyvä yksilöllistymiskehitys vaikutti samansuuntaisesti ja lisäsi nuorille vähintäänkin teoreettisesti avautuvien vaihtoehtojen määrää.¹⁴⁸⁴

Myös perheen rakenne sääтели nuoren pääsyä ja käyttömahdollisuuksia pääoman eri muotoihin. Ydinperhe oli yleisin, mutta vain yksi variaatio. Helsingissä yksinhuoltajaperheet olivat muuta maata yleisempiä, ja jotkut varttuivat kasvattivanhempien huomassa. Nuoren suunnittelua sävytti myös se, millä tavoin yhden tai kahden huoltajan perhe oli muodostunut: taustalla saattoi olla toisen vanhemman menettäminen eron tai kuoleman vuoksi, tai nuori ei välttämättä tiennyt tilanteeseen johtaneita syitä eikä tuntenut toista vanhempaansa lainkaan. Perheenjäsenten oma elämäntilanne heijastui heidän kykyihinsä ja mahdollisuuksiinsa auttaa ja tukea nuorta tämän tulevaisuudensuunnittelussa niin konkreettisesti esimerkiksi taloudellista apua tarjoten ja työpaikkamahdollisuuksia avaten kuin epäsuoremmiin esimerkiksi emotionaalista tukea antaen.

1483 Puumalainen 2008, 16–19.

1484 Ziehe 1991, 32, 42–43; Vanttaja & Järvinen 2006, 36; Aro 2013, 287–288.

Paitsi nuorten perhetausta ja siihenastinen koulutus, myös sukupuoli vaikutti heidän suunnitelmiinsa. Samaa koulumuotoa käyvien tyttöjen ja poikien välillä ei ollut merkittäviä eroja siinä, kuinka pitkään tai minkä tasoiseen koulutukseen he aikoivat, mutta aikomansa koulutuksen pohjalta he suunnittelivat asemaltaan ja ennen kaikkea alavalinnaltaan huomattavan erilaisia ammatteja. Sekä kansa- että oppikoulua käyvät pojat tekivät samaa koulumuotoa käyviin tyttöihin verrattuna ammattiasemaltaan huomattavasti kunnianhimoisempia suunnitelmia tutkimusajanjakson alussa, mutta sukupuolten välinen ero tasoittui 1950–60-luvun aikana. Erojen kaventuminen ei niinkään johtunut siitä, että tyttöjen odotukset olisivat kurottaneet korkeampiin ammattiasemiin – vaikka ne kansakoululaisten kohdalla hieman näin tekivätkin – vaan lähinnä poikien tulevaa ammattiasemaa koskevan odotustason madaltumisesta.

Kansakoulupoikien kohdalla ammattiasemaodotusten madaltumisen voi ajatella liittyneen koulutustasovaatimusten kasvuun. Vaikka nuoret olivat aiempaa halukkaampia hankkimaan ammatillista koulutusta oppivelvollisuuskoulun jälkeen, tämänkään ei välttämättä katsottu riittävän siihen asemaan pääsemiseksi, joka edeltäneiden sukupolvien oli ollut mahdollista saavuttaa työpaikalla oppimalla ja kykynsä esimerkiksi työnjohtajan tehtävään osoittamalla. Kansakoulutyöillä vastaavaa kehitystä ei havaita, mihin vaikutti erityisesti naimisissa olevien naisten ansiotyön jatkuva yleistyminen: kodin ulkopuolisen työn rooli kasvoi heidän elämässään. Vaikka sama pohjakoulutus ei riittänytään siivittämään naisia yhtä korkeaan ammattiasemaan kuin miehiä, tytöt näkivät ansiotyön yhä keskeisempänä osana tulevaisuuttaan. Ansiotyössä ei enää pistädyttäisikään lyhyesti ennen avioitumista ja perheen perustamista, vaan palkkatyöstä tuli yhä keskeisempi koko elämäntulkun vaikuttanut osa-alue myös naisille.

Samalla tavoin voidaan ymmärtää myös oppikoululaisten kohdalla havaittavaa kehitystä. Palveluelinkeinojen kasvu, joka kytkeytyi elinkeinorakenteen muutokseen, hyvinvointivaltion rakentamiseen ja elintason nousuun, lisäsi erityisesti naisille soveltuviksi katsottujen ammattien ja ammatinharjoittajien määrää. Vaikka vähintään keskikoulun suorittaneiden osuus ikäluokista lisääntyi, tyttöjen suunnitteleminen ammattien asema ei laskenut toisin kuin pojilla. Poikien kohdalla laskua selitti erittäin korkea lähtötaso: oppikoulupoikien suunnitelmat olivat erittäin kunnianhimoisia 1950-luvun alussa. Keskikoulun käyneiden osuuden ikäluokasta kasvaessa se ei enää tuonut yhtä suurta suhteellista eroa kuin aiemmin. Lisäksi perheen yhteiskuntaluokan nuoren ammattiasemasuunnitelmia ohjaava vaikutus heikkeni tutkimusajanjaksolla. Esimerkiksi ylimpään yhteiskuntaluokkaan kuuluneet oppikoulupojat eivät enää 1960-luvun alussa ja lopussa erottuneet muista yhtä selkeästi suunnitelmiansa kunnianhimoisuudella kuin vielä 1950-luvun alussa.

Sukupuolen vaikutus heijastui ennen kaikkea nuoren alavalintaan. Suhtautuminen naisten kodin ulkopuoliseen työskentelyyn oli muuttumassa: avioituminen ei enää johtanut naisen irtisanomiseen tai hänen irtisanoutumiseensa, ja jäykät sukupuoliroolit kyseenalaistuivat 1960-luvun lopun julkisessa keskustelussa. Työmarkkinoiden sukupuolittuneisuus oli esitetty nuorille realiteettina, johon tuli sopeutua. Nuorten mainitsemat ammattisuunnitelmat osoittivat heidän mukautuneen tilanteeseen. Pojat mainitsivat miesvaltaisia tekniikan ja liikenteen alojen ammatteja, kun taas tyttöjen aiheet kohdis-

tuivat naisvaltaisiin tehtäviin myyjiksi, konttoristeiksi tai hoiva- ja opetusaloille. Vain muutaman ammatin sekä tytöt että pojat saattoivat kuvitella mahdollisiksi itselleen, ja vain yksi ammatti oli sellainen, jota sekä kansakoulupojat ja -tytöt että oppikoulupojat ja -tytöt suunnittelivat itselleen: mainospiirtäjä.

Ajatus alojen sukupuolittuneesta sopivuudesta oli vahvasti edustettuna myös koulujärjestelmässä. Kansakoulun jatkuoluokilla ja myöhemmässä kansalaiskoulussa oppilaat oli pääosin jaettu eri linjoille, joiden ammatilliset oppiaineet kehittivät hyvin eri taitoja tytöillä ja pojilla. Osassa oppikouluista kävi 1970-luvulla tapahtuneeseen peruskouluuudistukseen asti ainoastaan yhtä sukupuolta, ja tyttökouluissa keskikouluvaihe kesti vuoden tavallista pidempään. Ammatillista koulutusta tarjonneet oppilaitokset jakaantuivat oppilaiden sukupuolen mukaan paitsi epäsuorasti sen perusteella, mitkä alat nähtiin vain miehille tai naisille sopivina, niin osa myös julkilausutusti ottaessaan oppilaikseen vain tietyn sukupuolen edustajia.

Tyttöjen ja poikien ammattisuunnitelmat ja niistä käytetyt perustelut erosivat toisistaan. Pojat ja heidän vanhempansa viittasivat toistuvasti ammatin hyviin puoliin, kun taas tytöt ja heidän huoltajansa käyttivät perusteluina nuorta itseään koskevia luonnehdintoja. Pojille työstä saatava rahallinen korvaus oli tärkeämpi kuin tytöille, minkä vuoksi heidän suhtautumisensa koulutukseen oli todennäköisesti välineellisempää ja päämääräorientoituneempaa kuin koulutuksen myös itsensä kehittämisenä nähneet tytöt. Suhtautuminen koulutukseen välineenä on liitetty vuosina 1936–1955 syntyneisiin, joihin suurin osa tämän tutkimuksen nuorista kuuluu. Koulutusmahdollisuuksien kasvu ja monipuolistuva elinkeinorakenne tarjosivat uusia tilaisuuksia, joihin sekä tytöt että pojat olivat valmiita tarttumaan.¹⁴⁸⁵

Nuoret perustelivat ammattisuunnitelmiaan useimmin omalla kiinnostuksellaan, jonka voimakkuutta tai pysyvyyttä eivät ammatinvalinnanohjaajatkaan aikanaan pystyneet varmuudella arvioimaan. Ohjauksen tavoitteena oli jakaa nuorille tietoa koulutus- ja ammattivaihtoehtoista sekä selvittää nuorten omia kiinnostuksenkohteita. Suunnitelman perustelu mieltymykseen viittaamalla oli tämän vuoksi hyvin ymmärrettävää. Sukupuolitapaisuuden ja oman henkilökohtaisen kiinnostuksen lisäksi nuoret ja heidän vanhempansa perustelivat alavalintoja myös ammatin mainioilla tulevaisuudennäkymillä: Helsingin hyvästä työllisyystilanteesta huolimatta nuoret suhtautuivat ilman työtä jäämisen uhkaan vakavasti etenkin tutkimusajanjakson alussa. Työttömäksi tai työkyvyttömäksi joutumisen seuraukset yksilölle ja hänen perheelleen olivat tuntuvia aikana, jolloin työvoimapolitiikka nojautui lapiolinjalle ja sosiaaliturva oli hyvin rajallista.

Suhtautuminen työntekoon koki kuitenkin 1950–1960-luvun aikana muutoksen, joka on havaittavissa sekä nuorille suunnatussa ammatinvalinnanohjauksessa että heidän suhtautumisessaan koulutukseen ja ammattiin liittyneeseen suunnitteluun. Ohjaus muuttui vähitellen nuoren lähipiirin ammatteja kartoittavasta ja suoraviivaisista ratkaisuja hakeneesta toiminnasta käsittelemään hänen elämäntilannettaan kokonaisuutena ja painottamaan oman mielipiteen merkitystä. Ohjaajat kysyivät myös 1970-luvun vaihteessa vanhempien

1485 Katso Kauppila 2002, 10–11.

mielipidettä, mutta nuori itse nousi selkeämmin toimijaksi ja yksilöksi. Myös lomakkeisiin valitut kysymykset kuvaavat mentaalista murrosta. Vuosien 1950 ja 1960 lomakkeissa ohjaajat tiedustelivat nuorilta epämieluisaa ammattia tai alaa. Johonkin tiettyyn ammattiin pyrkimisen lisäksi heillä oli mahdollisuus valita jotain pois. 1960-luvun aikana tämä kysymys poistettiin lomakkeista, ja sen sijaan ohjaajat olivat kiinnostuneita kuulemaan minkä ammatin nuori valitsisi, jos mikään ei rajoittaisi hänen päätöksentekoaan. Epämieluisien vaihtoehtojen torjumisen sijaan nuoria kannustettiin haaveilemaan, epärealistisestikin. Tähän rohkaisivat myös työelämässä tapahtuneet muutokset: fyysisesti raskaita ja monotonia sekatyömiehen tehtäviä oli tarjolla entistä vähemmän, kun taas pitkälle koulutettujen asiantuntijoiden paikat lisääntyivät. Käännös oli nopeampi ja perinpohjaisempi kuin 1950-luvulla oli ennustettu ennen suurten ikäluokkien astumista työmarkkinoille.

Tämä kiertyy myös nuorten suhtautumiseen tulevaisuuteensa. He alkoivat nähdä itsellään yhä useampia ammattivaihtoehtoja. Työnteon sijaan koulutus näytteli yhä suurempaa roolia nuorten suunnitelmissa, ja työelämä loittoni kauemmas ja epämääräisemmäksi osaksi nuorten tulevaisuutta. Oppivelvollisuuden jälkeisen koulutuksen yleistyminen ja pidentyminen tekivät heistä aiempaa selvemmin erottuvan ikäryhmän, mitä korosti elintason nousun myötä vahvistunut kaupallinen nuorisokulttuuri. Työnteon merkityksen keventymisen lisäksi tulevaisuudensuunnitteluun liittyi kuitenkin myös entistä suurempaa epävarmuutta, jota ei voi palauttaa ainoastaan ammatinvalinnanohjauksen periaatteissa tapahtuneisiin muutoksiin.

Nopea yhteiskunnallinen muutos aiheuttaa nuorissa ja heidän perheissään epä tietoisuutta, mikä saattaa johtaa jopa välinpitämättömyyteen asiaa kohtaan. Kehitysvauhdin kiihtyessä mahdollisuudet ja odotukset tulevat yhä moninaisemmiksi ja lukuisammiksi. Merkittävät muutokset laajentavat odotusten kirjoa ja suurentavat odotushorisonttia, mutta samalla ne tekevät kaikista odotuksista epävarmempia. Vanhat ”totuudet” eivät enää päde, mutta kukaan ei myöskään osaa luotettavasti ennustaa tulevaa. Yksilö ei voi luottaa odotuksia rakentaessaan ja suunnitellessaan asiain tilan jatkuvuuteen, vaan hänen pitää varautua siihen, että kyseisellä hetkellä luotettavina ja itsestään selvinä pidetyt rakenteet saattavat murtua milloin tahansa. Nopeutuva muutos modernissa ja postmodernissa yhteiskunnassa on myös itse itseään ruokkiva kehä. Odotukset karkaavat sitä kauemmas kokemuksista, mitä enemmän maailman koetaan jo muuttuneen.¹⁴⁸⁶

Tässä tutkimuksessa ei ole seurattu menneisyyden nuorten suunnitelmien etenemistä: miten koulutusaikheet ja ammattitavoitteet elivät, muuttuivat ja toteutuivat myöhemmin. Jokaisen nuoren kokemustilasta avautui laaja odotushorisontti, vaikka jälkiviisaasta kurkistusaukosta tarkasteltuna elämästä muodostuisikin loogisesti ja vailla kiertoteitä tai umpikujia edennyt tarina. Nuoren tulevaisuutta koskevaan suunnitteluun, ja varmasti myös aikeiden myöhempään toteutumiseen, vaikuttivat monet hyvin sattumanvaraisetkin tekijät. Sukupuoli, perhetausta ja siihenastinen koulutus loivat kuitenkin ne rakenteelliset puitteet, joiden rajaamina ja suuntaamina 1950–60-luvun nuoret punnitsivat koulutukseen ja ammattiin liittyneitä aikeitaan.

1486 Pickering 2004, 282–283, 285–286; Ziehe 1991, 16–17, 27; Rubin 2003, 795.

Lähdeviitteissä ja lähdeluettelossa käytetyt lyhenteet

Ask.	Asetuskokoelma
AVO Hki	Ammatinvalinnanohjauksen Helsingin piiritoimisto
HKA	Helsingin kaupunginarkisto
HMA	Hämeenlinnan maakunta-arkisto
HTV	Helsingin kaupungin tilastollinen vuosikirja
KA	Kansallisarkisto
KAVI	Kansallinen audiovisuaalinen instituutti
KHKK	Kertomus Helsingin kaupungin kunnallishallinnosta (niin sanotut kunnalliskertomukset)
KM	Komiteanmietintö
SKS KRA	Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkisto
SVT	Suomen virallinen tilasto
VL 1960	Yleinen väestölaskenta Helsingissä vuonna 1960
VL 1970	Yleinen väestölaskenta Helsingissä vuonna 1970
Yle EA	Yleisradion Elävä arkisto [http://yle.fi/aihe/elava-arkisto]

Lähteet ja kirjallisuus

ARKISTOLÄHTEET

Helsingin kaupunginarkisto (HKA)

AmmatINVALINTAKomitea (komitea n:o 128)

Kaupunginhallitus

Mäkelän kansakoulu

Suomenkielisten kansakoulujen kanslia

Työnvälitystoimiston nuoriso-osasto

Helsingin kaupunginmuseo

Helsingin yliopistomuseo

Hämeenlinnan maakunta-arkisto (HMA)

AmmatINVALINNAOHJauksen Helsingin piiritoimisto (AVO Hki)

Kansallisarkisto (KA)

Kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriön työvoimaosasto

Kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriön työvoimaosaston ammatINVALINNAOHJAUSTOIMISTO

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkisto (SKS KRA)

Kotiapulaiset: Kotiapulaisuustot talteen. Kotiapulaisperinteen keruukilpailu 2004–05

Talonmiehet: Talonmiehet töissä -tutkimuskysely 2007–08

Tilastoarkisto

Väestölaskenta 1950

PAINETUT LÄHTEET

KIRJALLISUUS

AmmatINVALINNA O.PAS. Helsingin kansakoulujen jatkuuokkien oppilaille (1945). Helsinki: Helsingin kaupungin ammatINVALINTAKomitea.

Eskola, Katarina & Marttila, Satu (1994a) *50-luvun tytöt. Päiväkirjat 1951–1956*. Helsinki: Kirjayhtymä.

Eskola, Katarina & Marttila, Satu (1994b) *50-luvun teinit. Päiväkirjat ja kirjeet 1957–1960*. Helsinki: Kirjayhtymä.

Gumpler, Herbert (1964) *Kosto vai kasvatus. Lisääntyvä nuorisorikollisuus aikamme ongelma*. Helsinki: Tammi.

Hiisiö, Ossi & Luoma, Matti (1958) *Omalle uralle. Kansalaiskoulun ammatINVALINNA O.P.PIKIRJA*. Helsinki: Kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriön ammatINVALINNAOHJAUSTOIMISTO & Valistus.

Kaartinen, Antti (1965) *Mistä apua ammatINVALINTAPULMIIN?* Teoksessa Ojala, Herkko (toim.) *Keskikoululaisen O.PAS.* Jyväskylä: Gummerus.

Kaartinen, Antti & Sillanpää, Heikki (1967) *Nuorten ammatINVALINTA*. Helsinki: WSOY.

Kiuru, Veikko (1958) *Keskikoululaisen ammatINVALINTA*. Helsinki: Kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriön ammatINVALINNAOHJAUSTOIMISTO & Valistus.

Kiuru, Veikko (1962) *Keskikoululaisen ammatINVALINTA*. Helsinki: Kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriön ammatINVALINNAOHJAUSTOIMISTO & Valistus.

Kuusi, Eino (1919) *Työnvälityksen O.PAS.* Helsinki: Suomen sosialihallitus.

Matilainen, Jouko (1968) *Ammattikouluun pyrkijän O.PAS.* Helsinki: WSOY.

Matllar, Wolmar (toim.) (1948) *Ammatillinen koulutus kansakoulun jälkeen. Opastusta Helsingin kau-*

- prungin kansakoulujen oppilaille*. Helsinki: Helsingin kaupungin ammatinvalintakomitea.
- Mattlar, Wolmar (toim.) (1953) *Valitsemme ammattia. Lyhyt opas kansakoulun 7. ja 8. luokan oppilaille*. Helsinki: Helsingin kaupungin painatus- ja hankintatoimisto.
- Mattlar, Wolmar (toim.) (1954) *Ammatillinen koulutus kansakoulun jälkeen*. Helsinki: Helsingin kaupungin painatus- ja hankintatoimisto.
- Multimäki, Kaarlo (1965) *AmmatINVALinnanohjauksen tehokkuus oppikoulussa*. Ammatinvalinnanohjauksen monistesarja n:o 3. Helsinki: Kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriön ammatinvalinnanohjaustoimisto.
- Multimäki, Kaarlo & Kukkonen, Simo (1966) *Haastattelu ja ohjauskeskustelu*. Ammatinvalinnanohjauksen monistesarja n:o 8. Helsinki: Kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriön ammatinvalinnanohjaustoimisto.
- Mäki, Niilo & Voionmaa-Joutsen, Marjatta (1944) *Keskikoulu takana – elämä edessä. Ammatinvalinnan ohjeita keskikoulun päättäneille*. Helsinki: Kouluhallitus.
- Okkonen, Antero (1962) *Toimittajan työ. Johdatusta sanomalehtimiehen ammattiin*. Hämeenlinna: Karisto.
- Oksanen, Niko & Kiviranta, Eero (1956) *Mitä meistä tulee? Nuorten elämänuran valinnan opas*. Helsinki: Otava.
- Rosenqvist, Aksel (1920) *Elämänuran valinta ja kokeellinen ammatti-sielutiede*. Porvoo: WSOY.
- Seppä, Väinö (1930) *AmmatINVALINTA ja työntieto. Oppikirja kansakoulun jatko-opetusta varten*. Helsinki: Kirja.
- Susi, Heimo (1972) *Kansalaiskoulun ammatinvalinnan oppikirja. Omalle uralle*. Helsinki: Työvoimaministeriön ammatinvalinnanohjaustoimisto & Valistus.
- Tietoja ammattioppilaitoksiin aikoville (1955)*. Helsinki: Kauppa- ja teollisuusministeriön ammattikasvatusosasto.
- Venna, Yrjö (1971) *Mihin ammattiin? Ammatinvalintatietoutta keskikoululaisille*. Helsinki: Työvoimaministeriön ammatinvalinnanohjaustoimisto & Valistus.

KOMITEANMIETINNÖT (KM)

- Komiteamietintö uudistettavan koulujärjestelmän yleisten periaatteiden vahvistamiseksi. KM 1948: 1.
- Komiteamietintö ammatinvalinnan ohjaustoiminnan järjestämisestä opetustoimen yhteydessä. KM 1954: 5.
- Koulunuudistustoimikunnan mietintö. KM 1966: A 12.
- Kouluohjelmakomitean mietintö. KM 1959: 11.
- Liikealan työolotoimikunnan mietintö. KM 1968: B 57.
- Maalaiskansakoulun jatko-opetuskomitean mietintö. KM 1954: 12.
- Naisten asemaa tutkivan komitean mietintö. KM 1970: A 8.
- Naisten työllisyyskomitean v. 1954 mietintö. KM 1956: 11.
- Nuorisoriikollisuustoimikunnan mietintö. KM 1966: A 2.
- Nuorisotyökomitean mietintö. KM 1957: 12.
- Opettajainvalmistustoimikunnan mietintö. KM 1967: A 2.
- Teatterikoulutustoimikunnan mietintö. KM 1967: B 79.
- Valtion insinööriopettajatoimikunnan mietintö. KM 1970: B 63.
- Valtion opintotukikeskuksen johtokunnan mietintö. Opintotukitoiminnan perusteet ja lähivuosien tavoitteet. KM 1973: 19.
- Yhtenäiskoulun kustannustoimikunnan mietintö. KM 1964: B 84.

KUNNALLISKERTOMUKSET (KHKK)

- Helsingin kaupungin kunnallishallinto 1966. Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto 1968.
- Helsingin kaupungin kunnallishallinto 1967. Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto 1969.
- Helsingin kaupungin kunnallishallinto 1970. Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto 1973.
- Helsingin kaupungin virastot ja laitokset 1968. Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto 1971.

LAIT, ASETUKSET JA OHJESÄÄNNÖT

Ammattiopintojen avustuslaki Asetuskokoelma (Ask.) 796/1944
Asetus ammatinvalinnanohjauksesta Ask. 383/1960
Autoasetus Ask. 349/1948
Helsingin kaupungin ammattioppilaitosten ohjesääntö, Helsingin kaupungin kunnallinen asetuskokoelma 1961. Helsingin kaupungin tilastotoimisto, 1962.
Henkilötietolaki Ask. 523/1999
Kansakoululaki Ask. 247/1957
Laki kauppaliikkeiden ja toimistojen työoloista Ask. 605/1946
Laki kunnallisista kodinhoitajista Ask. 272/1950
Laki oppivelvollisuudesta Ask. 101/1921
Laki sotaorpojen työhuollosta Ask. 363/1948
Laki työntekijäin vuosilomasta Ask. 199/1960
Työntekijäin vuosilomalaki Ask. 317/1946
Työnvälityslaki Ask. 263/1936
Valtioneuvoston päätös ammattiopintojen avustuslain täytäntöönpanosta Ask. 798/1944
Yksityisoppikouluasetus Ask. 23/1951

LEHDISTÖ

Ammatinvalinta 1956--1970
Ammattikasvatus 1958--1970
AVO Ammatinvalinnanohjaus 1987
Ekonomi 1957
Helsingin Sanomat 1961, 2012, 2015, 2016
Hotelli- ja ravintolalehti 1960
Koti 1950–1964
Kotiliesi 1950--1970
Oppikoululehti 1964
Suomalainen Suomi 1958
Vaaka. Helsingin liiketyöntekijäin uutis- ja ammattiyhdistyslehti 1954
Yliopisto 2016

LYHYTELOKUVAT, RADIO- JA TELEVISIO-OHJELMAT¹⁴⁸⁷

Aakkosista ammattiin. Fennada-Filmi Oy 1954. Yleisradion Elävä arkisto (Yle EA). <http://yle.fi/aihe/artikkeli/2007/10/11/ammattia-oppimassa> (Viitattu 12.4.2016.)
Ajankohtainen tehtävämme. Kurkvaara-Filmi Oy 1960. MV-4095, Kansallinen audiovisuaalinen instituutti (KAVI).
Ammattia etsimässä II. Paavo Salo 1956. SL-11912, KAVI.
Ammattikasvatus, tie tulevaisuuteen. Pentti Lintonen Oy 1964. Levittäjät: Suomen Metalliteollisuuden Keskusliitto ja Kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriön Ammatinvalinnanohjaustoimisto. SL-15903, KAVI.
Apropos: tsupparinako tulevaisuus? Yleisradio 19.2.1967. Yle EA. <http://yle.fi/aihe/artikkeli/2006/09/08/tsupparinako-tulevaisuus> (Viitattu 25.4.2016.)
Edessä ammatinvalinta. Yleisradio 1971. Yle EA. <http://yle.fi/aihe/artikkeli/2013/07/26/nuoriso-ammattia-valitsemassa> (Viitattu 26.11.2015.)

¹⁴⁸⁷ Elokuvista ja ohjelmista on mainittu tuottaja. Tilaaaja, suunnittelija tai levittäjä on mainittu, jos ne ovat tiedossa. Ohjelmasarjoista on merkitty julkaisupäivämäärä, muista julkaisuviittein.

Elämän tienhaarassa. Suomi-Filmi Oy 1947. YV-9309, KAVI.
Herettiinpä herroiksi. Suomi-Filmi Oy 1952. Tilaaja: Puku-Keskus Oy. YSL-4580, KAVI.
Ihmisiä liikennelentoja. Yleisradio 1998. Yle EA. <http://yle.fi/aihe/artikkeli/2012/03/19/haaveissa-siintaa-lentoemannan-ammatti> (Viitattu 14.4.2016.)
Ihmisiä työnsä ääressä 2: trikooteollisuus. Paavo Salo 1957. SL-263, KAVI.
Insinööriksi Teknillisestä opistosta. Suomi-Filmi Oy 1965. Tilaaja ja levittäjä: Postisäästöpankki PSP. MV-3296, KAVI.
Kehittyvä kansalaiskoulu. Leo Hildén 1958. Yle EA. <http://yle.fi/aihe/artikkeli/2007/02/14/kansalaiskoulu-kasvatti-suoraan-ammattiin> (Viitattu 8.4.2016.)
Kirjeessä on voimaa. Uutta ja parempaa -sarjan 51. osa. Filmimies Oy 1947. Suunnittelija: Teollisuuden koulutustoimikunta. O-1911, KAVI.
Kuritus Pohjolassa. Yleisradio 1966. Yle EA. <http://yle.fi/aihe/artikkeli/2009/01/22/lasten-ruumillinen-kuritus-hyvaksyttiin-viela-1960-luvulla> (Viitattu 20.11.2014.)
Lennä kanssani. Yleisradio 1968. Yle EA. <http://yle.fi/aihe/artikkeli/2012/03/19/haaveissa-siintaa-lentoemannan-ammatti> (Viitattu 14.4.2016.)
Metallimies. Suomi-Filmi Oy 1970. Tilaaja: Suomen Metalliteollisuuden Työnantajaliitto, levittäjät: Kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriön Ammatinvalinnanohjaustoimisto, Helsingin kaupungin ammatinvalintakomitea ja Oy Inforfilm Ab. MV-1447, KAVI.
Mihin nyt pojat – ja miten? Suomen Filmitoimisto SF Oy 1949. Yle EA. <http://yle.fi/aihe/artikkeli/2006/10/11/mihin-nyt-pojat> (Viitattu 12.4.2016.)
Minustako valajaksi? Allotria Filmi Oy 1947. MV-1754, KAVI.
Myymääläkulttuuria. Suomi-Filmi Oy 1951. Tilaaja: Helsingin Osuuskauppa. MV-1948, KAVI.
Terveitemme puolesta. Suomi-Filmi Oy 1950. Tilaaja: Sairaanhoidajien koulutussäätiö. MV-117, KAVI.
Tietoisuuskas: Lasten ammatit. Yleisradio 1974. Yle EA. <http://yle.fi/aihe/artikkeli/2011/07/29/tietoystietoisuuskas-lakasinkoneella> (Viitattu 12.3.2015.)
Tiistaipalaveri Hakakerhossa. Yleisradio 1961. Yle EA. <http://yle.fi/aihe/artikkeli/2011/01/03/haka-kerho-toimii> (Viitattu 20.11.2014.)
Toimittajaksiko? Yleisradio 1965. Yle EA. <http://yle.fi/aihe/artikkeli/2015/03/02/vuonna-1965-toimit-tajaksi-mielineen-piti-olla-sinut-kiireen-painomusteen-ja> (Viitattu 16.11.2016.)
Täytyy lähteä: perhekasvatus 1. Yleisradio 1971. Yle EA <http://yle.fi/aihe/artikkeli/2015/03/13/ruove-telaisten-nuorten-tulevaisuus-oli-muualla> (Viitattu 18.4.2016.)

TILASTOT

Helsingin kaupungin tilastolliset vuosikirjat (HTV)

Helsingin kaupungin tilastolliset vuosikirjat vuosilta 1950, 1951, 1954, 1956, 1957, 1960, 1961, 1962, 1964, 1965, 1966, 1967, 1968, 1969, 1970, 1971, 1972 ja 1973. Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto 1950, 1951, 1954, 1956, 1957, 1960, 1962, 1963, 1965, 1966, 1967, 1968, 1969, 1970, 1971, 1972, 1973 ja 1974.

Suomen viralliset tilastot (SVT)

SVT VI C : 102:1 Vuoden 1950 yleinen väestölaskenta. Väkiluku, väestön ikä ja kielisuhteet. Helsinki: Tilastollinen päätoimisto 1956.
SVT VI C : 102:2 Vuoden 1950 yleinen väestölaskenta. Väestö elinkeinohaaran ja ammattiaseman mukaan. Helsinki: Tilastollinen päätoimisto 1955.
SVT VI C : 102:4 Vuoden 1950 yleinen väestölaskenta. Väestö elinkeinohaaran ja ammattiaseman mukaan, yksityiskohtainen ryhmittely. Helsinki: Tilastollinen päätoimisto 1956.
SVT VI C : 102:5 Vuoden 1950 yleinen väestölaskenta. Väestö ammatin sekä ammatillisen koulutuksen mukaan. Helsinki: Tilastollinen päätoimisto 1956.
SVT VI C : 103:2 Yleinen väestölaskenta 1960. Väestön ikä, siviilisääty, pääkieli ym. Helsinki: Tilastollinen

- päätoimisto 1963.
- SVT VI C : 103:3 Yleinen väestölaskenta 1960. Ammatissa toimivan väestön elinkeino ja ammattiasema. Helsinki: Tilastollinen päätoimisto 1963.
- SVT VI C : 103:6 Yleinen väestölaskenta 1960. Väestön sosioekonominen asema, ammatissa toimivan väestön ikä, työpaikan sijainti. Helsinki: Tilastollinen päätoimisto 1963.
- SVT VI C : 103:8 Yleinen väestölaskenta 1960. Syntymäpaikka, koulusivistys, siirtoväki ym. Helsinki: Tilastollinen päätoimisto 1964.
- SVT VI C : 103:9 Yleinen väestölaskenta 1960. Ammatti ja ammattikoulutus. Helsinki: Tilastollinen päätoimisto 1964.
- SVT Väestö 1991:5. Väestön taloudellinen toiminta 1970–1985. Helsinki: Tilastokeskus 1991.
- SVT Väestö 1995:6. Väestön taloudellinen toiminta ja asuinolot 1970–1990. Helsinki: Tilastokeskus 1995.
- SVT Väestölaskenta 1995:3. Väestön taloudellinen toiminta ja asuinolot 1950–1995. Helsinki: Tilastokeskus 2000.
- SVT XXXII : 13 Työläisnuorisotutkimus. Helsinki: Tilastollinen päätoimisto 1935.

Muut tilastot

- Helsingin kaupungin tilasto VI:18 Opetuslaitokset 1949/50. Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto 1957.
- Helsingin kaupungin tilasto VI:27 Opetuslaitokset 1959. Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto 1961.
- Helsinki 1980. Väestö- ja asuntolaskenta. Helsinki: Helsingin kaupungin tilastokeskus 1982.
- PX-Web-tietokannat. Helsinki: Tilastokeskus. <http://pxnet2.stat.fi/PXWeb/pxweb/fi/StatFin/?rxid=e1681812-14ac-4fe4-bee3-9f22e4b7c856> (Viitattu 10.6.2015.)
- Yleinen väestölaskenta Helsingissä vuonna 1960 (VL 1960). Helsingin kaupungin tilasto VII:1. Erikoistutkimukset. Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto 1963.
- Yleinen väestölaskenta Helsingissä vuonna 1970 (VL 1970). Helsingin kaupungin tilasto VII:8. Erikoistutkimukset. Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto 1974.

VALTIOPÄIVÄASIAKIRJAT

- Valtiopäivät 1949, 1951, 1959, 1963.

TUTKIMUSKIRJALLISUUS

- Aalto, Ritva (1967) *Valtakunnallinen nuorisotutkimus. Selvitys nuorten alueellisesta sijoittumisesta, koulutus- ja työmahdollisuuksista sekä näihin kohdistuvista ennusteista*. Helsinki: Valtion nuorisotyölautakunta.
- Aalto, Ritva (1971) Nuorten toiveista. Teoksessa Aalto, Ritva & Minkkinen, Sirkka: *Nuoret tänään. Valtakunnallisen nuorisotutkimuksen tuloksia*. Helsinki: Otava.
- Aalto, Ritva (1975) *Nuorten sosiaalitudminen ja nuorisotyö*. Helsinki: Helsingin yliopiston sosiologian laitos & Kansalaiskasvatuksen keskus.
- Aapola, Sinikka (2003) Murrosiän lyhyt historia Suomessa. Teoksessa Aapola, Sinikka & Kaarninen, Mervi (toim.) *Nuoruuden vuosisata. Suomalaisen nuorison historia*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Abada, Teresa & Tenkorang, Eric Y. (2009) Pursuit of university education among the children of immigrants in Canada: the roles of parental human capital and social capital. *Journal of Youth Studies* 12 (2), 185–207.
- Acker, Joan (1973) Women and Social Stratification. A Case of Intellectual Sexism. *American Journal of Sociology* 78 (4), 936–945.
- Aho, Simo (1988) *Palkkatyö yhteiskunnallisen järjestyksen perustana. Tutkimus palkkatyön normalisoinnin historiasta ja työyhteiskunnan kriisistä*. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Ahola, Sakari & Kivinen, Osma & Rinne, Risto (1991) *Koulutuksesta työelämään. Koulutus- ja ammat-*

- tirakenteiden kytkeytyminen*. Turku: Turun yliopiston koulutus sosiologian tutkimusyksikkö.
- Ahonen, Sirkka (2003) Tasa-arvon pyrkimys 1960-luvun koulutuspolitiikassa. Teoksessa Vuorio-Lehti, Minna & Nieminen, Marjo (toim.) *Kasvatushistoria nyt. Makro- ja mikrotutkimuksesta marginaalisuuden, sukupuolen ja tilan analyysiin*. Helsinki: Suomen kasvatustieteellinen seura.
- Ahonen, Sirkka & Rantala, Jukka (1996) *Sata vuotta oppikoulua varten. Valmistava koulu 1870-luvulta 1970-luvulle*. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Alasuutari, Pertti (1996) *Toinen tasavalta. Suomi 1946–1994*. Tampere: Vastapaino.
- Alasuutari, Pertti (2011) *Laadullinen tutkimus 2.0*. Tampere: Vastapaino.
- Alestalo, Matti & Uusitalo, Hannu (1980) *Prestige and social stratification. A Comparative Study on Occupational Prestige and its Determinants*. Helsinki: Societas Scientiarum Fennica.
- Allardt, Erik & Jartti, Pentti & Jyrkilä, Faina & Littunen, Yrjö (1958) *Nuorison harrastukset ja yhteisön rakenne*. Porvoo: WSOY.
- Allén, Tuovi (1991) Homo Oeconomicus ja ”naisen paikka” taloustieteessä. *Naistutkimus* 4 (2), 7–17.
- Anttila, Anu-Hanna (2007) Palkkatyö vapaan edellytyksenä. Teoksessa Anttila, Anu-Hanna & Suoranta, Anu: *Pärjäämisen ajat – horjuvat työt*. Tampere: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura.
- Anttila, Erko (2014) Opettajien työnkuvan muutos. Kansankynttilästä tunnevalmentajaksi. Teoksessa Väänänen, Ari & Turtiainen, Jussi (toim.) *Suomalainen työntekijä 1945–2013*. Tampere: Vastapaino.
- Aro, Mikko (2003) Pitääkö koulutus lupauksensa? *Sosiologia* 40 (4), 313–328.
- Aro, Mikko (2013) Koulutusekspansio ja koulutusinflaatio Suomessa vuosina 1970–2008. *Yhteiskuntapolitiikka* 78 (3), 287–303.
- Aro, Mikko (2014) *Koulutusinflaatio. Koulutusekspansio ja koulutuksen arvo Suomessa 1970–2008*. Turku: Turun yliopisto.
- Atkinson, John W. (1957) Motivational determinants of risk-taking behavior. *Psychological Review* 64 (6:1), 359–372.
- Autio, Veli-Matti (1995) *Opintorahalla vai -lainalla. Opintotuen historiaa valtion opintotukikeskuksen toimialalta 1969–1994 ja vähän ennenkin*. Helsinki: Opetusministeriö.
- Ball, Stephen J. (2003) *Class strategies and the education market. The middle classes and social advantage*. Lontoo: RoutledgeFalmer.
- Barni, Daniela & Ranieri, Sonia & Scabini, Eugenia & Rosnati, Rosa (2011) Value transmission in the family: do adolescents accept the values their parents want to transmit? *Journal of Moral Education* 40 (1), 105–121.
- Beck, Ulrich (1995) Poliittikan uudelleen keksiminen: kohti refleksiivisen modernisaation teoriaa. Teoksessa Beck, Ulrich & Giddens, Anthony & Lash, Scott: *Nykyajan jäljillä. Refleksiivinen modernisaatio*. Tampere: Vastapaino.
- Becker, Gary S. (1962) Investment in Human Capital. A Theoretical Analysis. *Journal of Political Economy* 70 (5:2), 9–49.
- Berger, Sebastian (2009) Myrdal’s Institutional Theory of the State: From Welfare to Predation – and Back? *Journal of Economic Issues* 43 (2), 353–360.
- Bergholm, Tapio (1999) Automies – yksinäinen susi vai lauman jäsen. Teoksessa Parikka, Raimo (toim.) *Suomalaisen työn historiaa. Korvesta konttoriin*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Bergholm, Tapio (2005) Suomen säädeltyjen työmarkkinasuhteiden synty. Palkkapäätös 19.6.1945. *Yhteiskuntapolitiikka* 70 (1), 3–14.
- Bergholm, Tapio (2006) Moottorin pärinää ja pauketta. Teoksessa Häggman, Kai (toim.) *Täältä tulee nuoriso! 1950–79*. Helsinki: WSOY.
- Bergholm, Tapio (2007a) Suomen mallin synty. *Yhteiskuntapolitiikka* 72 (5), 475–492.
- Bergholm, Tapio (2007b) *Sopimusyhteiskunnan synty 2 – Hajaannuksesta tulopolitiikkaan. SAK 1956–1969*. Helsinki: Otava.
- Bertraux, Daniel & Thompson, Paul (1997) Introduction. Teoksessa Bertraux, Daniel & Thompson, Paul (toim.) *Pathways to Social Class. A Qualitative Approach to Social Mobility*. Oxford: Clarendon Press.
- Bishop, Emily Caroline & Willis, Karen (2014) ‘Without hope everything would be doom and gloom’: young people talk about the importance of hope in their lives. *Journal of Youth Studies* 17 (6), 778–793.
- Blomster, Peter (2000) *Yliopisto-opiskelijoiden toimeentulo ja opintotuki 1900-luvun Suomessa*. Helsinki: Kansaneläkelaitoksen tutkimus- ja kehitysyksikkö.

- Blossfeld, Hans-Peter & Shavit, Yossi (1993) *Persisting Barriers. Changes in Educational Opportunities in Thirteen Countries*. Teoksessa Blossfeld, Hans-Peter & Shavit, Yossi (toim.) *Persistent Inequality. Changing Educational Attainment in Thirteen Countries*. Boulder: Westview Press.
- Blummé, Vilja (1989) *Kuvataiteilijat koulussaan. Eri taiteenalojen ylimmän koulutuksen kehitys maassamme*. Teoksessa Paaermaa, Pauli & Jääskinen, Aune & Valkonen, Olli (toim.) *Suomen taideakatemia 50 vuotta*. Helsinki: Suomen taideakatemia.
- Bourdieu, Pierre (1984) *Distinction. A Social Critique of the Judgment of Taste*. Lontoo: Routledge & Kegan Paul.
- Bourdieu, Pierre (1985) *Sosiologian kysymyksiä*. Tampere: Vastapaino.
- Bourdieu, Pierre (1986) The forms of capital. Teoksessa Richardson, John G. (toim.) *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. New York: Greenwood Press.
- Bourdieu, Pierre (1998) *Järjen käytännöllisyys*. Tampere: Vastapaino.
- Braverman, Harry (1998 [1974]) *Labor and Monopoly Capital. The degradation of Work in the Twentieth Century*. New York: Monthly Review Press.
- Breen, Richard & Jonsson, Jan O. (2007) Explaining Change in Social Fluidity. Educational Equalization and Educational Expansion in Twentieth-Century Sweden. *American Journal of Sociology* 112 (6), 1775–1810.
- Breen, Richard & Luijckx, Ruud & Müller, Walter & Pollak, Reinhard (2009) Nonpersistent Inequality in Educational Attainment. Evidence from Eight European Countries. *American Journal of Sociology* 114 (5), 1475–1521.
- Bruun, Kettil (1954) Uusi sosiaaliryhmitys. *Tilastollisia kuukausitietoja Helsingistä*, 5 (3), 37–44.
- Bruun, Seppo & Lindfors, Jukka & Luoto, Santtu & Salo, Markku (1998) *Jee jee jee. Suomalaisen rockin historia*. Helsinki: WSOY.
- Burghes, Louie (1994) What happens to the children of single parent families? *BMJ: British Medical Journal* 308 (6937), 1114–1115.
- Butler, Jeffrey V. (2016) Inequality and relative ability beliefs. *The Economic Journal* 126 (593), 907–948.
- Butler, Judith (2002) *Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity*. New York, Lontoo: Routledge.
- Coleman, James S. (1988) Social Capital in the Creation of Human Capital. *American Journal of Sociology* 94 (Supplement), S95–S120.
- Coleman, James S. & Husén, Torsten (1985) *Becoming adult in a changing society*. Pariisi: Centre for Educational Research and Innovation OECD.
- Conger, Rand D. & Donnellan, M. Brent (2007) An Interactionist Perspective on the Socioeconomic Context of Human Development. *Annual Review of Psychology* 58, 175–199.
- Crompton, Rosemary (1993) *Class and Stratification. An Introduction to Current Debates*. Cambridge: Polity Press.
- Cunnie, Keith A. & MartinRogers, Nicole & Mortimer, Jeylan T. (2009) Adolescent work experience and self-efficacy. *International Journal of Sociology and Social Policy* 29 (3/4), 164–175.
- Delamont, Sara (2000) The anomalous beasts. Hooligans and the sociology of education. *Sociology* 34 (1), 95–111.
- Devine, Fiona (2008) Class reproduction and social networks in the USA. Teoksessa Weis, Lois (toim.) *The way class works. Readings on school, family, and the economy*. New York: Routledge.
- Elster, Jon (1989) *Nuts and Bolts for the Social Sciences*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Erola, Jani (2009) Social Mobility and Education of Finnish Cohorts Born 1936–75. Succeeding While Failing in Equality of Opportunity? *Acta Sociologica* 52 (4), 307–327.
- Erola, Jani & Moio, Pasi (2007) Social Mobility over Three Generations in Finland, 1950–2000. *European Sociological Review* 23 (2), 169–183.
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha (1998) *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.
- Esping-Andersen, Gösta & Korpi, Walter (1986) From Poor Relief to Institutional Welfare States. The Development of Scandinavian Social Policy. *International Journal of Sociology* 16 (3/4), 39–74.
- Evans, Sarah (2009) In a Different Place: Working-class Girls and Higher Education. *Sociology* 43 (2), 340–355.
- Faas, Caitlin & Benson, Mark J. & Kaestle, Christine E. (2013) Parent resources during adolescence:

- effects on education and careers in young adulthood. *Journal of Youth Studies* 16 (2), 151–171.
- Fellman, Susanna (1999) Kirjanpitäjistä controlleriksi konttoripäälliköistä talousjohtajaksi. Teoksessa Parikka, Raimo (toim.) *Suomalaisen työn historiaa. Korvesta konttoriin*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Fellman, Susanna (2000) *Uppkomsten av en direktörsprofession. Industriledarnas utbildning och karriär i Finland 1900–1975*. Helsinki: Finska Vetenskaps-Societeten.
- Fogel, Robert W. (2012) *Explaining long-term trends in health and longevity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fogel, Robert W. & Floud, Roderick & Harris, Bernard & Chul Hong, Sok (2011) *The Changing Body. Health, Nutrition, and Human Development in the Western World since 1700*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gerstenberger, Heide (2008) Odotuksia ja pettymyksiä. Merimiesten satamakäyntien historiasta. Teoksessa Mäenpää, Sari & Aartomaa Johanna & Malinen, Ismo (toim.) *Täkillä, koneessa ja byssassa. Merenkulkijan elämää ennen ja nyt*. Kotka: Suomen merimuseo.
- Giddens, Anthony (1995) Elämää jälkitraditionaalisessa yhteiskunnassa. Teoksessa Beck, Ulrich & Giddens, Anthony & Lash, Scott: *Nykyajan jäljillä. Refleksiivinen modernisaatio*. Tampere: Vastapaino.
- Gini, Al (2000) *My Job, My Self. Work and the Creation of the Modern Individual*. Lontoo: Routledge.
- Goldin, Claudia & Katz, Lawrence F. (2008) *The Race between Education and Technology*. Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Goodwin, John & O'Connor, Henrietta (2005) Exploring Complex Transitions: Looking Back at the 'Golden Age' of From School to Work. *Sociology* 39 (2), 201–220.
- Granovetter, Mark S. (1973) The Strength of Weak Ties. *American Journal of Sociology* 78 (6), 1360–1380.
- Grolnick, Wendy S. & Friendly, Rachel W. & Bellas, Valerie, M. (2009) Parenting and Children's Motivation at School. Teoksessa Wentzel, Kathryn R. & Wigfield, Allan (toim.) *Handbook of Motivation at School*. New York: Routledge.
- Guo, Guang & VanWey, Leah K. (1999) Sibship size and intellectual development: is the relationship causal? *American Sociological Review* 64 (2), 169–187.
- Haapala, Pertti (2003) Nuoriso numeroina. Teoksessa Aapola, Sinikka & Kaarninen, Mervi (toim.) *Nuoruuden vuosisata. Suomalaisen nuorison historia*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Haavisto, Timo (1995a) Miljoonien kilometrien mies. Teoksessa Masonen, Jaakko & Hänninen, Mauno (toim.) *Tuhat vuotta tietä, kaksisataa vuotta tielaitosta. 3, Pikeä, hikeä, autoja. Tiet, liikenne ja yhteiskunta 1945–2005*. Helsinki: Tielaitos.
- Haavisto, Timo (1995b) Häkäpöntöistä turboihin. Teoksessa Masonen, Jaakko & Hänninen, Mauno (toim.) *Tuhat vuotta tietä, kaksisataa vuotta tielaitosta. 3, Pikeä, hikeä, autoja. Tiet, liikenne ja yhteiskunta 1945–2005*. Helsinki: Tielaitos.
- Hannikainen, Matti (2004) *Rakentajat suhdanteissa. Palkat, työttömyys ja työmarkkinäkäytännöt Helsingin rakennustoiminnassa 1930-luvun laman aikana*. Helsinki: Suomen tiedeseura.
- Harjula, Minna (2007) *Terveysten jäljillä. Suomalainen terveyspolitiikka 1900-luvulla*. Tampere: Tampere University Press.
- Harjunen, Pirjo & Leppänen, Seppo (1984) *Palkkarakenne Suomessa vuosina 1960–1982*. Helsinki: Taloudellinen suunnittelukeskus.
- Heikkilä-Halttunen, Päivi (2006) Nuortenkirjallisuuden kiihkeä murrosikä. Teoksessa Häggman, Kai (toim.) *Täältä tulee nuoriso! 1950–79*. Helsinki: WSOY.
- Heikkinen, Anja (1995) *Lähtökohtia ammattikasvatuksen kulttuuriseen tarkasteluun. Esimerkkinä suomalaisen ammattikasvatuksen muotoutuminen käsityön ja teollisuuden alalla 1840–1940*. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Heikkinen, Anja & Leino-Kaukiainen, Pirkko (2011) *Valistus ja koulunpenkki. Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Heinonen, Visa (1998) *Talonpoikainen etiikka ja kulutuksen henki. Kotitalousneuvonnasta kuluttajapolitiikkaan 1900-luvun Suomessa*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Heinonen, Visa (2000) Näin alkoi "kulutusjuhla". Suomalaisen kulutusyhteiskunnan rakenteistuminen. Teoksessa Hyvönen, Kaarina & Junnto, Anneli & Laaksonen, Pirjo & Timonen, Päivi (toim.) *Hyvää elämää. 90 vuotta suomalaista kuluttajatutkimusta*. Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus ja Tilastokeskus.

- Heiskanen, Ilkka & Mitchell, Ritva (1985) *Lättähatuista punkkareihin. Suomalaisen valtakulttuurin ja nuorisokulttuurien kohtaamisen kolme vuosikymmentä*. Helsinki: Otava.
- Heiskanen, Outi & Santakari, Minna (2004) *Asuuko neiti Töölössä? Elämää elokuvien Helsingissä*. Helsinki: Teos.
- Helanko, Rafael (1953) *Turun poikasakit. Sosiologinen tutkimus 9–16-vuotiaiden poikien spontaanisista ryhmistä vv. 1944–51*. Turku: Turun yliopisto.
- Helanko, Rafael (1969) *Eräistä varttuneen nuorison käyttäytymismuodoista Turussa 1960-luvulla*. Turku: Turun yliopiston sosiologian laitos.
- Helén, Ilpo & Jauho, Mikko (2003) *Terveyskansalaisuus ja elämän politiikka*. Teoksessa Helén, Ilpo & Jauho, Mikko (toim.) *Kansalaisuus ja kansanterveys*. Helsinki: Gaudeamus.
- Hendell, Lauri & Vuorio, V.A. (1957) *Kirja ja kirjapainotaito*. Helsinki: Otava.
- Hentilä, Marjaliisa (1999a) *Keikkavaaka ja kousikka. Kaupan työ ja tekijät 1800-luvulta itsepalvelu-aikaan*. Helsinki: Liikealan ammattiliitto ja Edita.
- Hentilä, Marjaliisa (1999b) ”Pikku myyjätär”. Ammatin naisistuminen ja hygienian tulo myymälään. Teoksessa Parikka, Raimo (toim.) *Suomalaisen työn historiaa. Korvesta konttoriin*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Herranen, Timo (1997a) *Kaupunkisuunnittelu ja asuminen*. Teoksessa *Helsingin historia vuodesta 1945, 1. osa*. Helsinki: Helsingin kaupunki.
- Herranen, Timo (1997b) *Joukkoliikenne*. Teoksessa *Helsingin historia vuodesta 1945, 1. osa*. Helsinki: Helsingin kaupunki.
- Higgins, E. Tory (2007) *Value*. Teoksessa Kruglanski, Arie W. & Higgins, E. Tory (toim.) *Social Psychology. Handbook of Basic Principles*. New York: Guilford.
- Hirdman, Yvonne (1997) ”Social Planning under Rational Control.” Social Engineering in Sweden in the 1930s and 1940s. Teoksessa Kettunen, Pauli & Eskola, Hanna (toim.) *Models, Modernity and the Myrdals*. Helsinki: Renvall Institute for Area and Cultural Studies, University of Helsinki.
- Hjerppe, Riitta (1988) *Suomen talous 1860–1985. Kasvu ja rakennemuutos*. Helsinki: Suomen Pankki.
- Hjerppe, Riitta (1990) *Kasvun vuosisata*. Helsinki: VAPK-kustannus.
- Hobsbawm, Eric (1999) *Äärimmäisyyksien aika. Lyhyt 1900-luku (1914–1991)*. Tampere: Vastapaino.
- Hoffman, Kai (1997) *Elinkeinot*. Teoksessa *Helsingin historia vuodesta 1945, 1. osa*. Helsinki: Helsingin kaupunki.
- Hoikkala, Tommi (2008) *Suuret ikäluokat ja työ*. Teoksessa Purhonen, Semi & Hoikkala, Tommi & Roos, J.P. (toim.) *Kenen sukupolveen kuulut? Suurten ikäluokkien tarina*. Helsinki: Gaudeamus.
- Holland, Janet & Reynolds, Tracey & Weller, Susie (2007) *Transitions, Networks and Communities: The Significance of Social Capital in the Lives of Children and Young People*. *Journal of Youth Studies* 10 (1), 97–116.
- Holland, Janet & Thomson, Rachel (2012) *The expansion of higher education in the UK: Winners and losers*. Teoksessa Tolonen, Tarja & Palmu, Tarja & Lappalainen, Sirpa & Kurki, Tuuli (toim.) *Cultural practices and transitions in education*. Lontoo: Tufnell Press.
- Hovi, Raimo & Kivinen, Osmo & Rinne, Risto (1989) *Komitealaitos, koulutusmietinnöt ja koulutuspolitiikan oikeutus. Ammatillisen ja akateemisen koulutuksen oikeutusperustelujen muutokset suomalaisissa koulutusmietinnöissä 1860-luvulta 1980-luvun lopulle*. Turku: Turun yliopiston koulutussosiologian tutkimusyksikkö.
- Häggman, Kai (1997) *Suurten muutosten Suomessa. Kansaneläkelaitos 1937–1997*. Helsinki: Kansaneläkelaitos.
- Häggman, Kai (toim.) (2006) *Täältä tulee nuoriso! 1950–79*. Helsinki: WSOY.
- Häikiö, Martti (2015) *Tiedon metropoli: tutkimus, opetus ja tiedonvälitys 1945–2010. Helsingin historia vuodesta 1945, 6. osa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Häkkinen, Antti (2013) *Suomalaiset sukupolvet, elämäntavat ja historia – Sukupolvesta sukupolveen*. Teoksessa Häkkinen, Antti & Puuronen, Anne & Salasuo, Mikko & Ojajärvi, Anni: *Sosiaalinen albumi. Elämäntavat sukupolvien murroksissa*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura.
- Häkkinen, Antti (2014) ”Kun yhteiskunta tuli kylään”: nuorisosukupolvien erilaiset yhteiskuntakohtaukset ja -kokemukset. Teoksessa Vehkalahti, Kaisa & Suurpää, Leena (toim.) *Nuoruuden sukupolvet. Monitieteisiä näkökulmia nuoruuteen eilen ja tänään*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura.

- Hänninen, Ville (2006) Rokaten tunnista tuntiin. Teoksessa Häggman, Kai (toim.) *Täältä tulee nuorisot!* 1950–79. Helsinki: WSOY.
- Iannelli, Cristina & Smyth, Emer (2008) Mapping gender and social background differences in education and youth transitions across Europe. *Journal of Youth Studies* 11 (2), 213–232.
- Ihanus, Juhani (2003) Kai von Fieandt. *Kansallisbiografia-verkkojulkaisu*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. <http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/7051/> (Viitattu 19.9.2011.)
- Ilves, Kirsi (1998) *Stadi ja sen nuoret. Nuorisotyötä Helsingissä 1948–1997*. Helsinki: Edita.
- Inglehart, Ronald (1977) *The Silent Revolution. Changing Values and Political Styles Among Western Publics*. Princeton (N.J.): Princeton University Press.
- Isoaho, Hannu & Kivinen, Osmo & Rinne, Risto (1990) *Nuorten koulutus ja kotitausta*. Helsinki: Tilastokeskus.
- Jallinoja, Riitta (1980) Miehet ja naiset. Teoksessa *Suomalaiset. Yhteiskunnan rakenne teollistumisen aikana*. Helsinki: WSOY.
- Jauhiainen, Annukka (2002) *Työväen lasten koulutie ja nuorisokasvatuksen yhteiskunnalliset merkitykset. Kansakoulun jatko-opetuskysymys 1800-luvun lopulta 1970-luvulle*. Turku: Turun yliopisto.
- John-Brooks, Caroline St. (1996) *Mapping the Future. Young People and Career Guidance*. Pariisi: OECD.
- Jokinen, Eeva (2005) *Aikuisten arki*. Helsinki: Gaudeamus.
- Jokinen, Jussi & Matoniemi, Timo & Paavonen, Riitta & Tyvelä, Tuukka (2011) *Helsingin seudun elokuvateattereita 1900-luvun alusta lähtien*. Helsinki: Kansallisen audiovisuaalisen instituutin kirjasto. <https://kavi.fi/fi/kirjasto/aineistot/helsingin-seudun-elokuvateattereita-1900-luvun-alusta-lahtien> (Viitattu 13.4.2016.)
- Julkunen, Raija (1994) Suomalainen sukupuolimalli – 1960-luku käänteenä. Teoksessa Anttonen, Anneli & Henriksson, Lea & Nätkin, Ritva (toim.) *Naisten hyvinvointivaltio*. Tampere: Vastapaino.
- Järvelä, Marja (1984) Luokkaperhe. Teoksessa *Suomalaiset luokkakuvassa*. Tampere: Osuuskunta Vastapaino.
- Järvenpää, Iris (1964) Sosiaaliryhmätutkimus vuonna 1961. Tulosten vertailu vuonna 1954 suoritetuun tutkimukseen. *Tilastollisia kuukausitietoja Helsingistä* 15 (7), 289–296.
- Järvinen, Katriina & Kolbe, Laura (2008) *Luokkaretkellä hyvinvointiyhteiskunnassa. Nykysukupolven kokemuksia tasa-arvosta*. Helsinki: Kirjapaja.
- Kaarninen, Mervi (1995) *Nykyajan tytöt. Koulutus, luokka ja sukupuoli 1920- ja 1930-luvun Suomessa*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Kaarninen, Mervi (2006) Nuorisokulttuurin läpimurto. Teoksessa Häggman, Kai (toim.) *Täältä tulee nuorisot!* 1950–79. Helsinki: WSOY.
- Kakko, Kari (toim.) (1986) *Groteski. Mainosgraafikkojen koulun 30-vuotisjuhla-julkaisu*. Helsinki: Mainosgraafikkojen koulu.
- Kalela, Jorma (1989) *Työttömyys 1900-luvun suomalaisessa yhteiskuntapolitiikassa*. Helsinki: Työvoimaministeriö.
- Kalela, Jorma (2000) *Historiantutkimus ja historia*. Helsinki: Gaudeamus.
- Kaplan, Gisela & Rogers, Lesley J. (2003) *Gene Worship. Moving Beyond the Nature/Nurture Debate Over Genes, Brain, and Gender*. New York: Other Press.
- Karjalainen, Mira (1999) *Merimiehen matkakertomus. Laivaelämä vankila-metaforan valossa*. Uskottieteen pro gradu -tutkielma, humanistinen tiedekunta, Helsingin yliopisto.
- Karjalainen, Mira (2007) *In the Shadow of Freedom. Life on board the oil tanker*. Helsinki: Suomen Tiedeseura.
- Kasurinen, Katri (1964) *Ammattien arvostus ja luokkajako Helsingin kaupungissa*. Sosiologian pro gradu -tutkielma, valtiotieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto.
- Kasvio, Antti & Piispa, Leena (1985) *Tekstiilitehdas ja sen naistyöntekijät. Case-tutkimus teknisestä muutoksesta sekä naisten työstä suomalaisessa tekstiilialan tuotantolaitoksessa*. Tampere: Tampereen yliopiston Yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitos.
- Kataja, Heli (1997) *Aseman, koulutuksen ja kulttuuripääoman periytyminen sodanjälkeisessä Suomessa*. Turku: Turun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunta.
- Kaukiainen, Yrjö (2008) *Ulos maailmaan! Suomalaisen merenkulun historia*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- Kauppila, Juha (2002) *Sukupolvet, koulutus ja oppiminen. Tulkintoja koulutuksen merkityksestä elämänkulun rakentajana*. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Kauppila, Juha (2013) Koulutuksen merkitys ja suomalaiset koulutussukupolvet. Teoksessa Antikainen, Ari & Rinne, Risto & Koski, Leena: *Kasvatustieteologia*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Kavén, Pertti (2010) *Humanitaarisuuden varjossa. Poliittiset tekijät lastensiiroissa Ruotsiin sotiemme aikana ja niiden jälkeen*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Kelly, Alison (1985) The construction of masculine science. *British Journal of Sociology of Education* 6 (2), 133–154.
- Keltikangas-Järvinen, Liisa (2003) *Hyvä itsetunto*. Helsinki: WSOY.
- Kempainen, Ilona (2006) *Isänmaan uhrin. Sankarikuolema Suomessa toisen maailmansodan aikana*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kempainen, Jaana (2001) *Kotikasvatus kolmessa sukupolvessa*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Kettunen, Pauli (1995) Lönarbetet och den nordiska demokratin i Finland. Teoksessa Kettunen, Pauli & Rissanen, Tapio (toim.) *Arbete och nordisk samhällsmodell. Texter från den fjärde nordiska konferensen för historisk arbetslivsforskning, Helsingfors och Kiljava den 16–19 september 1993*. Tampere: Sällskapet för forskning i arbetarrörelsens historia och arbetarkultur i Finland & Centrum för arbetslivsforskning vid Forskningsinstitutionen för samhällsvetenskaper, Tammerfors universitet.
- Kettunen, Pauli (1997) The Society of Virtuous Circles. Teoksessa Kettunen, Pauli & Eskola, Hanna (toim.) *Models, Modernity and the Myrdals*. Helsinki: Renvall Institute for Area and Cultural Studies, University of Helsinki.
- Kettunen, Pauli & Simola, Hannu (2012) *Tiedon ja osaamisen Suomi. Kasvatus ja koulutus Suomessa 1960-luvulta 2000-luvulle*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kim, Hyun Sik (2011) Consequences of Parental Divorce for Child Development. *American Sociological Review* 76 (3), 487–511.
- Kinnunen, Merja (2001) *Luokiteltu sukupuoli*. Tampere: Vastapaino.
- Kiuasmaa, Kyösti (1982) *Oppikoulu 1880–1980. Oppikoulu ja sen opettajat koulujärjestyksestä peruskouluun*. Oulu: Pohjoinen.
- Kivinen, Osmo (1988) Koulutus kulttuuripääomana. *Kasvatus* 19 (6), 445–452.
- Kivinen, Osmo & Ahola, Sakari (1988) Koulunpenkiltä työmarkkinoille. Nuorten ammattitöiveet ja todellisuus. *Sosiaalinen aikakauskirja* 82 (4), 28–33.
- Kivinen, Osmo & Hedman, Juha & Kaipainen, Päivi (2012) Koulutusmahdollisuuksien yhdenvertaisuus Suomessa. *Yhteiskuntapolitiikka* 77 (5), 559–566.
- Kivinen, Osmo & Rinne, Risto (1988) Valikointi, koulutus ja työ. *Kasvatus* 19 (6), 502–517.
- Kivinen, Osmo & Rinne, Risto (1989) Koulutettuna työhön. Tutkintojen ja työmarkkina-asemien kohtaaminen. Teoksessa Kivinen, Osmo & Rinne, Risto & Ahola, Sakari & Kankaanpää, Arto: *Työelämä, koulutus ja ennusteet*. Helsinki: Opetusministeriö.
- Kivinen, Osmo & Rinne, Risto (1995) *Koulutuksen periytyvyys. Nuorten koulutus ja tasa-arvo Suomessa*. Helsinki: Tilastokeskus.
- Kivirauma, Joel & Silvennoinen, Heikki (1989) *Koulutus työvoimapolitiikkana*. Turku: Turun yliopiston Koulutussosiologian tutkimusyksikkö.
- Klimke, Martin & Scharloth, Joachim (2008) 1968 in Europe. An Introduction. Klimke, Martin & Scharloth, Joachim (toim.) *1968 in Europe. A History of Protest and Activism, 1956–1977*. New York: Palgrave Macmillan.
- Komulainen, Anitra (2015) Kapina ja konsensus 1905–1980. Teoksessa Kuisma, Markku & Komulainen, Anitra & Siltala, Sakari & Keskiarja, Teemu: *Kapinallinen kauppa. Helsingin Osuuskauppa Elanto 1905–2015*. Helsinki: Siltala.
- Korkiasaari, Jouni (2000) Suomalaiset Ruotsissa 1940-luvulta 2000-luvulle. Teoksessa Korkiasaari, Jouni & Tarkiainen, Kari: *Suomalaiset Ruotsissa*. Turku: Siirtolaisuusinstituutti.
- Kortteinen, Matti (1992) *Kunnian kenttä. Suomalainen palkkatyö kulttuurisena muotona*. Helsinki: Hanki ja jää.
- Kortti, Jukka (2003) *Modernisaatiomurroksen kaupalliset merkit. 60-luvun suomalainen televisiomainonta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Korvenpää, Juha (2003) Säröinen 1960-luku. Teoksessa Peltonen, Matti & Kurkela, Vesa & Heinonen,

- Visa (toim.) *Arkinen kumous. Suomalaisen 60-luvun toinen kuva*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Koselleck, Reinhart (2004) *Futures past. On the semantics of historical time*. New York: Columbia University Press.
- Koski, Leena (2003) *Oppikoulunuoruus 1940–1950-luvuilla*. Teoksessa Aapola, Sinikka & Kaarninen, Mervi (toim.) *Nuoruuden vuosisata. Suomalaisen nuorison historia*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kosonen, Matleena (2016) *Löytöretki työn maailmassa. Ammatinvalinnanopetus keskisuomalaisissa kouluissa 1958–1973*. Suomen ja Pohjoismaiden historian pro gradu -tutkielma, humanistinen tiedekunta, Helsingin yliopisto.
- Kroger, Jane (2007) *Identity Development. Adolescence Through Adulthood*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Kuisma, Markku & Finnäll, Anna & Keskisarja, Teemu & Sarantola-Weiss, Minna (2012) *Hulluja päiviä, huikeita vuosia. Stockmann 1862–2012*. Helsinki: Siltala.
- Kuusi, Hanna (2003a) *Tuberkuloosin torjunta ja moderni kansalainen*. Teoksessa Helén, Ilpo & Jauho, Mikko (toim.) *Kansalaisuus ja kansanterveys*. Helsinki: Gaudeamus.
- Kuusi, Hanna (2003b) *Työmiehen päiväkirja. Luokka, sukupolvi ja menneisyyden taakka*. Teoksessa Peltonen, Matti & Kurkela, Vesa & Heinonen, Visa (toim.) *Arkinen kumous. Suomalaisen 60-luvun toinen kuva*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kuusinen, Jorma (1985) *Lukioon siirtyneiden lahjakkuus ja sosiaalinen tausta*. *Sosiologia* 22 (3), 191–196.
- Kuusinen, Jorma (1986) *Koulumenestys, lahjakkuus ja sosiaalinen tausta*. *Kasvatus* 17 (3), 192–197.
- Kuusinen, Jorma & Leskinen, Esko (1986) *Älykkyys ja koulumenestys*. *Psykologia* 21 (4), 243–248.
- Kyärä, Tomi & Ollikainen, Virve (2004) *Naisten asema työmarkkinoilla – sakotetaanko sukupuolesta?* Teoksessa Hjerpe, Reino & Räisänen Heikki (toim.) *Hyvinvointi ja työmarkkinoiden eriytyminen*. Helsinki: Valtion taloudellinen tutkimuskeskus.
- Käyhkö, Mari (2006) *Siivoojaksi oppimassa. Etnografinen tutkimus työläistyistä puhdistuspalvelualan koulutuksessa*. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Käyhkö, Mari (2014) *Kelpaanko? Riitänkö? Kuulunko? Työläistäustaiset naiset, yliopisto-opiskelu ja luokan kokemukset*. *Sosiologia* 51 (1), 4–20.
- Laakso, Seppo & Loikkanen, Heikki A. (2004) *Kaupunkitalous. Johdatus kaupungistumiseen, kaupunkien maankäyttöön sekä yritysten ja kotitalouksien sijoittumiseen*. Helsinki: Gaudeamus.
- Ladd, Gary W. & Herald-Brown, Sarah L. & Kochel, Karen P. (2009) *Peers and Motivation*. Teoksessa Wentzel, Kathryn R. & Wigfield, Allan (toim.) *Handbook of Motivation at School*. New York: Routledge.
- Lahtinen, Juhani (2006) *Käsinlatoja – kadonnut ammattikunta*. Helsinki: Juhani Lahtinen.
- Lappalainen, Piippa & Almay, Mirja (1996) *Kansakunnan vaatettajat*. Helsinki: WSOY.
- Laukia, Jari (2013) *Tavoitteena sivistynyt kansalainen ja työntekijä. Ammattikoulu Suomessa 1899–1987*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Laukia, Jari (2016) *Kansalaiskasvatus ja sivistys ammattikoulussa 1900–1920*. Teoksessa Saaritsa, Sakari & Selin, Sinikka (toim.) *Työväki ja sivistys*. Tampere: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura.
- Lawler, Steph (2008) *Identity. Sociological Perspectives*. Cambridge: Polity Press.
- Lehto-Trapnowski, Päivi (1996) *Maitotyttö vai dynamiittityttö*. Teoksessa Peltonen, Matti (toim.) *Rillumare ja valistus. Kulttuurikahakoita 1950-luvun Suomessa*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Lehtonen, Arvo & Saarinen, Pirkko (1976) *Nuorten mielikirjallisuus*. Helsinki: Otava.
- Lepistö, Vuokko (1994) *Joko Teillä on primuskeitin? Kotitalousteknologian saatavuus ja tarjonta Helsingissä 1800-luvun puolivälistä 1910-luvun lopulle*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Liljeström, Marianne (2004) *Sukupuolijärjestelmä*. Teoksessa Koivunen, Anu & Liljeström, Marianne (toim.) *Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.
- Lähtenmäki, Maria (1995) *Mahdollisuuksien aika. Työläisnaiset ja yhteiskunnan muutos 1910–30-luvun Suomessa*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Maehr, Martin L. & Zusho, Akane (2009) *Achievement Goal Theory. The Past, Present, and Future*. Teoksessa Wentzel, Kathryn R. & Wigfield, Allan (toim.) *Handbook of Motivation at School*. New York: Routledge.
- Malinen, Antti (2014) *Perheet ahtaalla. Asuntopula ja siihen sopeutuminen toisen maailmansodan*

- jälkeisessä Helsingissä 1944–1948*. Helsinki: Väestöliitto.
- Malmberg, Raili (1991) Naisten ja kotien lehdet aikansa kuvastimina. Teoksessa Tommila, Päiviö (toim.) *Suomen lehdistön historia 8. Yleisaikakauslehdet*. Helsinki: Aikakauslehtien Liitto ry.
- Mannberg, Jan (2003) *Studie- och yrkesorientering i AMS yrkesinformerande texter 1940–1970*. Umeå: Umeå universitet.
- Mannheim, Karl (1940) *Man and Society in an Age of Reconstruction. Studies in Modern Social Structure*. Lontoo: Routledge & Kegan Paul.
- Marander-Eklund, Lena (2014) *Att vara hemma och fru. En studie av kvinnligt liv i 1950-talets Finland*. Helsinki: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Marks, Gary Neil (2008) Are Father's or Mother's Socioeconomic Characteristics More Important Influences on Student Performance? Recent International Evidence. *Social indicators research* 85 (2), 293–299.
- Markus, Hazel Rose & Kitayama, Shinobu (1991) Culture and the Self. Implications for Cognition, Emotion, and Motivation. *Psychological Review* 98 (2), 224–253.
- Markus, Hazel & Nurius, Paula (1986) Possible selves. *American Psychologist* 41 (9), 954–969.
- Meece, Judith L. & Bower Glienke, Beverly & Askew, Karyl (2009) Gender and Motivation. Teoksessa Wentzel, Kathryn R. & Wigfield, Allan (toim.) *Handbook of Motivation at School*. New York: Routledge.
- Meretniemi, Maija (2015) *Hyvä koti ja henkinen äitiys lastentarhatyön esikuvina. Aate- ja käsitehistoriallinen tutkielma Suomen varhaiskasvatuksen taustasta*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Merimaa, Erkki (2011) Erityistä tukea tarvitsevien oppilaiden opetuksen järjestämisen ja siihen liittyvän lainsäädännön kehitys. Teoksessa *Koulutus yhteiskunnallisen muutoksen airueena. Suomen kouluhistoriallisen seuran vuosikirja 2011*. Helsinki: Suomen kouluhistoriallinen seura.
- Mickwitz, Margaretha (2008) Tasa-arvotilanne 1960-luvulla. Teoksessa Mickwitz, Margaretha & von Essen, Agneta & Nordgren, Elisabeth (toim.) *Roolien murtaajat. Tasa-arvokeskustelua 1960-luvulta 2000-luvulle*. Helsinki: Gaudeamus.
- Moisala, U.E. (1983) *Auto Suomessa. Auton kaupan, käytön ja korjaamotoiminnan historia vuoteen 1983*. Helsinki: Autoalan keskusliitto ry & Autotuojat ry.
- Muhonen, Reetta (2013) ”Työläisten lapsista ei herroja kouluteta”. Kokemuksia opinteillä etenemisestä itsenäisyyden alun Suomessa. *Sosiologia* 50 (1), 29–45.
- Myrskylä, Pekka (2009) Koulutus periytyy edelleen. *Hyvinvointikatsaus* 20 (1), 24–28.
- Männistö, Jyrki (2011) Ylioppilastulvaa pelätty Suomessa yli sata vuotta. Teoksessa *Koulutus yhteiskunnallisen muutoksen airueena. Suomen kouluhistoriallisen seuran vuosikirja 2011*. Helsinki: Suomen kouluhistoriallinen seura.
- Naumanen, Päivi (1994) *Tiedon, taidon ja vallan tiellä. Miesten ja naisten kouluttautuminen ja työ*. Turku: Turun yliopiston Koulutussosiologian tutkimuskeskus.
- Naumanen, Päivi & Silvennoinen, Heikki (2010) Koulutus, yhteiskuntaluokat ja eriarvoisuus. Teoksessa Erola, Jani (toim.) *Luokaton Suomi? Yhteiskuntaluokat 2000-luvun Suomessa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Nenonen, Marko (2006) *Lapiolinjalla. Työttömät pakkotöissä 1948–1971*. Jyväskylä: Atena.
- Nevakivi, Jukka (2009) Jatkosodasta nykypäivään 1944–2009. Teoksessa Jussila, Osmo & Hentilä, Seppo & Nevakivi, Jukka: *Suomen poliittinen historia 1809–2009*. Helsinki: WSOY.
- Nevala, Arto (1999) *Korkeakoulutuksen kasvu, lohkoutuminen ja eriarvoisuus Suomessa*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Nevala, Arto (2016) Työväestön jälkeläiset yliopistoissa toisesta maailmansodasta 2010-luvulle. Teoksessa Saaritsa, Sakari & Selin, Sinikka (toim.) *Työväki ja sivistys*. Tampere: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura.
- Niederle, Muriel & Vesterlund, Lisa (2007) Do women shy away from competition? Do men compete too much? *Quarterly Journal of Economics* 122 (3), 1067–1101.
- Niemi, Petri (2016) *Ohjaus ja oppilaiden urapohdinta. Turkuilaiden peruskoulun päättöluokkalaisten ohjauskokemukset urapohdinnan selittäjinä*. Turku: Turun yliopisto.
- Niini, Aarno & Elfvengren, Elisabeth (1962) *Nuorten koulunkäyntimahdollisuudet ja työmarkkinoille tulo vuosina 1955–1965*. Helsinki: Valtakunnansuunnittelutoimisto.
- Nikkonen, Ahti (2004) *Ravintolamuusikon ammatin nousu ja tuho*. Helsinki: Suomen Etnomusikologinen Seura.

- Nikunen, Leena (2002) Lasten huomioiminen psyykkisesti sairaiden vanhempien perheissä. *Perheterapia* 18 (3), 8–21.
- Nikunen, Minna (Tulossa) Young people, future hopes and concerns in Finland and the European Union: classed and gendered expectations in policy documents. *Journal of Youth Studies*, [http://dx.doi.org/10.1080/13676261.2016.1260693].
- Nummenmaa, Anna-Raija (1992) *Toisen sukupuolen ammatti nuoren koulutusvalintana*. Helsinki: Työministeriö.
- Nuorna kuolla eestä maan, ja kunnian ja kuninkaan (2015) *Sodan jäljet -verkkosivusto*. http://www.sodanjäljet.fi/jatkosota/nuorna-kuolla-eesta-maan-ja-kunnian-ja-kuninkaan/ (Viitattu 4.4.2016.)
- Näre, Sari (2008) ”Kuin viimeistä päivää” – sota-ajan sukupuolikulttuuri ja seksuaalinen väkivalta. Teoksessa Näre, Sari & Kirves, Jenni (toim.) *Ruma sota. Talvi- ja jatkosodan vaiettu historia*. Helsinki: Johnny Kniga.
- Näre, Sari (2016) *Sota ja seksi. Rintamamiesten seksuaalikerrontaa talvi- ja jatkosodan ajalta*. Helsinki: Tammi.
- OECD (2011) *Better policies for better lives. The OECD at 50 and beyond*. Pariisi: OECD. http://www.oecd.org/about/47747755.pdf (Viitattu 4.6.2015.)
- Ojala, Seija (1998) *Arjen ihmeitä. 50 vuotta ammatin ja koulutuksen historiaa*. Helsinki: Suomen lähi- ja perushoitajaliitto SuPer.
- Opetushallitus (2016a) *Valintaperusteet peruskoulupohjaisiin ammatillisiin perustutkintoihin*. Helsinki: Opetushallitus. https://opintopolku.fi/wp/ammattillinen-koulutus/ammattillisen-koulutuksen-valintaperusteet-kayttoon/valintaperusteet-peruskoulupohjaisiin-ammattillisiin-perustutkintoihin-2/ (Viitattu 20.4.2016.)
- Opetushallitus (2016b) *Ensikertalaiskiintiö*. Helsinki: Opetushallitus. https://opintopolku.fi/wp/valintojen-tuki/yhteishaku/korkeakoulujen-yhteishaku/ensikertalaiskiintiö/ (Viitattu 20.4.2016.)
- Paananen, Leena (1970) *Kotiapulaiset Helsingissä vuonna 1969 sosioekonomiselta kannalta tarkasteltuna*. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus.
- Paasonen, Airi (1956) *Kotiapulaisen ammatti hänen omasta näkökulmastaan. Tutkimus Helsingin kotiapulaisten ammattien arvostuksesta*. Sosiaalipolitiikan pro gradu -tutkielma, valtiotieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto.
- Pahkinen, Erkki & Lehtonen, Risto (1989) *Otanta-asetelmat ja tilastollinen analyysi*. Helsinki: Gaudeamus.
- Pantzar, Mika (2000) *Tulevaisuuden koti. Arjen tarpeita keksimässä*. Helsinki: Otava.
- Parman, John (2015) Childhood Health and Human Capital: New Evidence from Genetic Brothers in Arms. *The Journal of Economic History* 75 (1), 30–64.
- Parsons, Jacquelynne Eccles & Adler, Terry F. & Kaczala, Caroline M. (1982) Socialization of Achievement Attitudes and Beliefs: Parental Influences. *Child Development* 53 (2), 310–321.
- Peirce, Charles S. (1994) *The Collected Papers of Charles Sanders Peirce. Electronic Edition. Volume 6: Scientific Metaphysics*. Charlottesville: InteLex. http://pm.nlx.com/xtf/view?docId=peirce/peirce.06.xml;chunk.id=div.peirce.cp1.100000;toc.depth=1;toc.id=div.peirce.cp1.100000;brand=default (Viitattu 4.10.2016.)
- Pekkala Kerr, Sari (2012) Koulutusmenot ja väestön koulutustaso. Teoksessa Kettunen, Pauli & Simola, Hannu (toim.) *Tiedon ja osaamisen Suomi. Kasvatus ja koulutus Suomessa 1960-luvulta 2000-luvulle*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Pekkala Kerr, Sari & Rinne, Risto (2012) Koulutus ja väestön taloudellinen ja sosiaalinen liikkuvuus. Teoksessa Kettunen, Pauli & Simola, Hannu (toim.) *Tiedon ja osaamisen Suomi. Kasvatus ja koulutus Suomessa 1960-luvulta 2000-luvulle*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Peltola, Jarmo (1995) Kiskoilta asfaltille. Teoksessa Masonen, Jaakko & Hänninen, Mauno (toim.) *Tuhat vuotta tietä, kaksisataa vuotta tielaitosta. 3. Pikeä, hikeä, autoja. Tiet, liikenne ja yhteiskunta 1945–2005*. Helsinki: Tielaitos.
- Penrose, Edith (2009 [1959]) *The Theory of the Growth of the Firm*. Oxford: Oxford University Press.
- Pettersson, Marita (1978) *AmmatINVALINNAHOJAUKSEN hallinnon ja toiminnan kehitys vuosina 1956–72*. Helsinki: Työvoimaministeriön ammatINVALINNAHOJAUSTOIMISTO.
- Pickering, Michael (2004) Experience as horizon. Koselleck, expectation and historical time. *Cultural Studies* 18 (2–3), 271–289.

- Pietiäinen, Jukka-Pekka (1995) Yksityisoppikoulut vaurastuvassa Suomessa 1944–1977. Teoksessa Salminen, Jari & Pietiäinen, Jukka-Pekka & Teperi, Jouko: *Yksityisoppikoulujen historia 1872–1977*. Helsinki: Painatuskeskus.
- Pohls, Maritta (2016) *Viini, laulu & taustajoukot. Hotelli- ja ravintolahenkilökunnan historia*. Helsinki: Into.
- Poikolainen, Janne (2015) *Musiikkifanius ja modernisoitua nuoruus. Populaarimusiikin ihailijakulttuurin rakentuminen Suomessa 1950-luvulta 1970-luvun alkuun*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura.
- Pulkkinen, Terho (1956) *Työttömyyden levinneisyys. Sosiaalipoliittinen tutkimus työttömyyden levinneisyydestä Suomessa vuosina 1948–1953*. Helsinki: Sosiaalipoliittinen yhdistys.
- Pulma, Panu (1987) Kerjuuluvasta perhekuntoutukseen. Teoksessa Pulma, Panu & Turpeinen, Oiva: *Suomen lastensuojelun historia*. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto.
- Pulma, Panu (2000) Kasvun katveessa. Teoksessa *Helsingin historia vuodesta 1945, 2. osa*. Helsinki: Helsingin kaupunki.
- Puoskari, Pentti (2013) *Väärää politiikkaa suuren muuton vuosina? Virolaisen ja Paasion hallitusten elinkeino- ja rakennepoliittikka 1964–1968*. Joensuu: Itä-Suomen yliopisto.
- Purhonen, Semi (2007) *Sukupolvien ongelma. Tutkielmia sukupolven käsitteestä, sukupolvitietoisuudesta ja suurista ikäluokista*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Purhonen, Semi (2008a) Johdanto: suuret ikäluokat sukupolvena? Teoksessa Purhonen, Semi & Hoikkala, Tommi & Roos, J.P. (toim.) *Kenen sukupolveen kuulut? Suurten ikäluokkien tarina*. Helsinki: Gaudeamus.
- Purhonen, Semi (2008b) Suurten ikäluokkien sisäiset jaot yhteiskunnallisena sukupolvena. Teoksessa Purhonen, Semi & Hoikkala, Tommi & Roos, J.P. (toim.) *Kenen sukupolveen kuulut? Suurten ikäluokkien tarina*. Helsinki: Gaudeamus.
- Purhonen, Semi & Hoikkala, Tommi & Roos, J.P. (toim.) (2008) *Kenen sukupolveen kuulut? Suurten ikäluokkien tarina*. Helsinki: Gaudeamus.
- Puumalainen, Jouni (2008) Kuntoutuksen historiaa. Teoksessa Rissanen, Paavo & Kallanranta, Tapani & Suikkanen, Asko (toim.) *Kuntoutus*. Helsinki: Duodecim.
- Puuronen, Vesa (2000) *Johdatus nuorisotutkimukseen*. Tampere & Helsinki: Vastapaino & Nuorisotutkimusseura.
- Puuronen, Vesa (2003) Pihasakeista alakulttuureihin. Nuorten ryhmätoiminta Suomessa 1900-luvun jälkipuoliskolla. Teoksessa Aapola, Sinikka & Kaarninen, Mervi (toim.) *Nuoruuden vuosisata. Suomalaisen nuorison historia*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Puuronen, Vesa (2006) *Nuorisotutkimus*. Tampere: Vastapaino.
- Pöysä, Jyrki (2015) *Lähiluvun tieto. Näkökulmia kirjoitetun muistelukerronnan tutkimukseen*. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura.
- Rahikainen, Marjatta (1999) Kaupunkilaisnuorten töitä 1950–1970. Teoksessa Parikka, Raimo (toim.) *Suomalaisen työn historiaa. Korvesta konttoriin*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Rahikainen, Marjatta (2003) Nuorena työhön. Lasten ja nuorten työnteko 1900–1970. Teoksessa Aapola, Sinikka & Kaarninen, Mervi (toim.) *Nuoruuden vuosisata. Suomalaisen nuorison historia*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Rahikainen, Marjatta (2004) *Centuries of Child Labour. European Experiences from the Seventeenth to the Twentieth Century*. Aldershot: Ashgate.
- Rantalaiho, Liisa (1984) Naiset luokkarakenteessa. Teoksessa Blom, Raimo & Kerkelä, Heikki & Kivinen, Markku & Melin, Harri & Järvelä, Marja & Rantalaiho, Liisa, Nikula, Jouko & Tyrkkö, Arja & Keinänen, Pirjo & Julkunen, Pertti: *Suomalaiset luokkakuvassa: luokkaprojekti*. Tampere: Vastapaino.
- Rantalaiho, Liisa (1986) Toimistotyö naisten työnä. Teoksessa Rantalaiho, Liisa (toim.) *Toimistotyö, toimistotyöntekijät ja toimistoautomaatio*. Tampere: Tampereen yliopiston Yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitos.
- Rantalaiho, Liisa (1994) Sukupuolisopimus ja Suomen malli. Teoksessa Anttonen, Anneli & Henriksson, Lea & Nätkin, Ritva (toim.) *Naisten hyvinvointivaltio*. Tampere: Vastapaino.
- Rauhala, Urho (1966) *Suomalaisen yhteiskunnan sosiaalinen kerrostuneisuus. 1960-luvun suomalaisen yhteiskunnan sosiaalinen kerrostuneisuus ammattien arvostuksen valossa*. Porvoo: WSOY.
- Rautakilpi, Sirkku (2003) Kouluttamattomuus ja elämänkulku. Niukan koulutuksen vaikutus elämänkulkuun Suomessa vuosina 1900–2000 kouluttamattomien itsensä kuvaamana. Teoksessa Rinne, Risto

- & Kivirauma, Joel (toim.) *Koulutuksellista alaluokkaa etsimässä. Matala koulutus yhteiskunnallisen aseman määrittäjänä Suomessa 1800- ja 1900-luvuilla*. Helsinki: Suomen kasvatustieteellinen seura.
- Rentola, Kimmo (2006) Vuoden 1968 radikaali sukupolvi. Teoksessa Häggman, Kai (toim.) *Täältä tulee nuoris! 1950–79*. Helsinki: WSOY.
- Rinne, Risto (1986) *Kansanopettaja mallikansalaisena. Opettajuuden laajeneminen ja opettajuuteen rekrytoitumismekanismit Suomessa 1851–1986 virallisen kuvausaineiston ilmaisemana*. Turku: Turun yliopiston kasvatustieteiden laitos.
- Rinne, Risto (1989) *Mistä opettajat tulevat? Suomalaisen kansanopettajiston yhteiskunnallinen tausta sekä kulttuurinen ja sosiaalinen pääoma 1800-luvun puolivälistä 1980-luvun lopulle*. Turku: Turun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunta.
- Rinne, Risto & Haltia, Nina & Nori, Hanna & Jauhiainen, Arto (2008) Koulutusmahdollisuuksien sitkeä eriarvoisuus. *Kasvatus* 39 (5), 511–516.
- Rinne, Risto & Jauhiainen, Arto (1988) *Koulutus, professionaalistuminen ja valtio. Julkisen sektorin koulutettujen reproduktioammattikuntien muotoutuminen Suomessa*. Turku: Turun yliopiston kasvatustieteiden laitos.
- Rinne, Risto & Kivirauma, Joel (2003a) Koulutuksen ja syrjäytymisen muuttuva yhteys. Teoksessa Rinne, Risto & Kivirauma, Joel (toim.) *Koulutuksellista alaluokkaa etsimässä. Matala koulutus yhteiskunnallisen aseman määrittäjänä Suomessa 1800- ja 1900-luvuilla*. Helsinki: Suomen kasvatustieteellinen seura.
- Rinne, Risto & Kivirauma, Joel (2003b): Oppioikeudesta kouluttautumispakkoon. Teoksessa Rinne, Risto & Kivirauma, Joel (toim.) *Koulutuksellista alaluokkaa etsimässä. Matala koulutus yhteiskunnallisen aseman määrittäjänä Suomessa 1800- ja 1900-luvuilla*. Helsinki: Suomen kasvatustieteellinen seura.
- Rinne, Risto & Vuorio-Lehti, Minna (1996) *Toivoton unelma? Koulutuksellista tasa-arvoa koskevat toiveet ja epäilyt peruskoulun synnystä 1990-luvulle*. Helsinki: Opetushallitus.
- Roberts, Ken (2012) The end of the long baby-boomer generation. *Journal of Youth Studies* 15 (4), 479–497.
- Roese, Neal J. & Sherman, Jeffrey W. (2007) Expectancy. Teoksessa Kruglanski, Arie W. & Higgins, E. Tory (toim.) *Social Psychology. Handbook of Basic Principles*. New York: Guilford.
- Roest, Annette M.C. & Dubas, Judith Semon & Gerris, Jan R.M (2010) Value transmissions between parents and children: Gender and developmental phase as transmission belts. *Journal of Adolescence* 33 (1), 21–31.
- Roos, J.P. (1987) *Suomalainen elämä. Tutkimus tavallisten suomalaisten elämäkerroista*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Ross, Andrew (2003) *No-collar. The Humane Workplace and Its Hidden Costs*. New York: Basic Books.
- Rossi, Leena (1994) *Koulun kautta merille. Ammattikasvatus Suomen merenkulkuoppilaitoksissa 1813–1988*. Helsinki: Opetushallitus.
- Rubin, Anita (2003) Tulevaisuudenkuvat ja identiteetin rakentuminen myöhäismodernissa. Teoksessa Kampainen, Matti & Kuusi, Osmo & Söderlund, Sari (toim.) *Tulevaisuudentutkimus. Perusteet ja sovelluksia*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Ruuska, Tanja (2000) *”Hänkin halusi tehdä jotakin elämän ihmeen pelastamiseksi”. Tutkielma kuudesta tyttöjen ammattisarjasta*. Yleisen kirjallisuustieteen pro gradu -tutkielma, humanistinen tiedekunta, Helsingin yliopisto.
- Saari, Juho (1997) In Gunnar Myrdal’s footsteps: Pekka Kuusi and the Vision of Scientific Planning. Teoksessa Kettunen, Pauli & Eskola, Hanna (toim.) *Models, Modernity and the Myrdals*. Helsinki: Renvall Institute for Area and Cultural Studies, University of Helsinki.
- Saaritsa, Sakari (2016) Taloudellinen, inhimillinen ja fysiologinen pääoma: Antropometrinen näkökulma koulutusjärjestelmään ja sosiaaliseen liikkuvuuteen 1900-luvun alun Suomessa. Teoksessa Saaritsa, Sakari & Selin, Sinikka (toim.) *Työväki ja sivistys*. Tampere: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura.
- Saaritsa, Sakari & Kaihovaara, Antti (2016) Good for girls or bad for boys? Schooling, social inequality and intrahousehold allocation in early twentieth century Finland. *Cliometrica* 10 (1), 55–98.
- Saarivirta, Toni & Consoli, Davide & Dhondt, Pieter (2010) Suomen terveydenhuoltojärjestelmän ja sairaaloiden kehittyminen. Vaatimattomista oloista modernin terveydenhuollon eturintamaan.

- Kasvatus & Aika* 3 (4), 25–41.
- Salasuo, Mikko (2003) Mielen vallankumous – ensimmäinen huumeaalto Suomessa. Teoksessa Peltonen, Matti & Kurkela, Vesa & Heinonen, Visa (toim.) *Arkinen kumous. Suomalaisen 60-luvun toinen kuva*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Salmenkallio, Kauko (1967) Iltaoppikoulun merkityksestä Suomen naissivistykselle. *Kasvatusopillinen aikakauskirja* 104 (4), 184–197.
- Salmi, Hannu (1998) ”Juna saapuu raiteelle 2.” Odottamisen historiaa. *Tieteessä tapahtuu* 16 (8), 43–48.
- Salminen, Ida (2009) Tarpeet, halut ja moraali. Naisten ansioityö ja kulutusasenteiden muutokset Suomessa ja Länsi-Saksassa 1950-luvulla. *Historiallinen Aikakauskirja* 107 (1), 56–67.
- Sarantola-Weiss, Minna (2003) *Sohvaryhmän läpimurto. Kulutuskulttuurin tulo suomalaisiin olohuoneisiin 1960- ja 1970-lukujen vaihteessa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Satka, Mirja (1993) Sota-aika perhekäsitysten ja sukupuolten suhteiden murroksena. Teoksessa Haapala, Pertti (toim.) *Hyvinvointivaltio ja historian oikut*. Tampere: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura.
- Savage, Jon (2007) *Teenage. The Creation of Youth Culture*. Lontoo: Chatto & Windus.
- Schoon, Ingrid & Eccles, Jacquelynne S. (2014) Introduction: conceptualizing gender differences in aspirations and attainment – a life course perspective. Teoksessa Schoon, Ingrid & Eccles, Jacquelynne S. (toim.) *Gender Differences in Aspirations and Attainment. A Life Course Perspective*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Schoon, Ingrid & McCulloch, Andrew & Joshi, Heather E. & Wiggins, Richard D. & Bynner, John (2001) Transitions from school to work in a changing social context. *Young* 9 (1), 4–22.
- Schultz, Theodore W. (1961) Investment in Human Capital. *The American Economic Review* 51 (1), 1–17.
- Schunk, Dale H. & Pajares, Frank (2009) Self-Efficacy Theory. Teoksessa Wentzel, Kathryn R. & Wigfield, Allan (toim.) *Handbook of Motivation at School*. New York: Routledge.
- Seaman, Peter & Sweeting, Helen (2004) Assisting Young People’s Access to Social Capital in Contemporary Families. A Qualitative Study. *Journal of Youth Studies* 7 (2), 173–190.
- Selin, Sinikka (2009) *Häiritsevän erilaiset. Työnvieroksunta Helsingissä 1946–1948*. Suomen ja Pohjoismaiden historian pro gradu -tutkielma, humanistinen tiedekunta, Helsingin yliopisto.
- Selin, Sinikka (2016) Oikea työnilo on arvokkainta elämässä: Ammatinvalinnanoppikirjat ammattitaitoisia työntekijöitä ja kunnollisia kansalaisia kasvattamassa 1950–60-luvulla. Teoksessa Saaritsa, Sakari & Selin, Sinikka (toim.) *Työväki ja sivistys*. Tampere: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura.
- Sellar, Sam & Lingard, Bob (2014) The OECD and the expansion of PISA. New global modes of governance in education. *British Educational Research Journal* 40 (6), 917–936.
- Seppänen, Antti & Kauppi, Matti (1996) Lättähatut. Teoksessa Peltonen, Matti (toim.) *Rillumarei ja valistus. Kulttuurikahakoita 1950-luvun Suomessa*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Sihvola, Juha (2005) Historiallisen tiedon kasvu ja edistys. Teoksessa Meurman-Solin, Anneli & Pyysiäinen, Ilkka (toim.) *Ihmistieteet tänään*. Helsinki: Gaudeamus.
- Siisiäinen, Martti (2003) Yksi käsite, kaksi lähestymistapaa. Putnamin ja Bourdieu’n sosiaalinen pääoma. *Sosiologia* 40 (3), 204–218.
- Sillanpää, Merja (2002) *Säännöstelty huvi. Suomalainen ravintola 1900-luvulla*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Siltala, Juha (2004) *Työelämän huonontumisen lyhyt historia. Muutokset hyvinvointivaltioiden ajasta globaaliin hyperkilpailuun*. Helsinki: Otava.
- Siltala, Juha (2013) *Nuoriso – mainettaan parempi? Nykynuorten sopeutumiskäsitteet historiassa*. Helsinki: WSOY.
- Silvennoinen, Heikki (2002) *Koulutus marginalisaation hallintana*. Helsinki: Gaudeamus.
- Skeggs, Beverley (1997) *Formations of Class and Gender. Becoming Respectable*. Lontoo: Sage.
- Skeggs, Beverley (2004) *Class, Self, Culture*. Lontoo: Routledge.
- Skeggs, Beverley (2012) Value and values: Injustice, investment, judgement and caring. Teoksessa Tolonen, Tarja & Palmu, Tarja & Lappalainen, Sirpa & Kurki, Tuuli (toim.) *Cultural practices and transitions in education*. Lontoo: Tufnell Press.
- Smith, Jonathan F. & Skrbiš, Zlatko (2016) Arenas of comfort and conflict: peer relationship events and young people’s educational attainment. *Journal of Youth Studies* 19 (5), 646–664.

- Smyth, Emer & Banks, Joanne (2012) 'There was never really any question of anything else': young people's agency, institutional habitus and the transition to higher education. *British Journal of Sociology of Education* 33 (2), 263–281.
- Smyth, Emer & Darmody, Merike (2009) 'Man enough to do it'? Girls and non-traditional subjects in lower secondary education. *Gender and Education* 21 (3), 273–292.
- Snellman, Hanna (2003) *Sallan suurin kylä – Göteborg. Tutkimus Ruotsin lappilaisista*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Soini, Yrjö (1963) *Vieraanvaraisuus ammattina. Kulttuurihistoriallinen katsaus Suomen majoitus- ja ravitsemiselinkeinon kehitykseen 2*. Helsinki: Otava.
- Somerkivi, Urho (1977) *Helsingin kansakoulun historia*. Helsinki: Helsingin kaupunki.
- Strathdee, Rob (2001) Changes in Social Capital and School-to-Work Transitions. *Work, Employment & Society* 15 (2), 311–326.
- Suikkanen, Asko & Linnakangas, Ritva & Martti, Sirpa & Karjalainen, Anne (2001) *Siirtymien palkkatyö*. Helsinki: Sitra.
- Sulkunen, Irma (1987) Naisten järjestäytyminen ja kaksijakoinen kansalaisuus. Teoksessa Alapuro, Risto & Liikanen, Erkki & Smeds, Kerstin & Stenius, Henrik (toim.) *Kansa liikkeessä*. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Suominen, Jaakko (2000) *Sähköaivo sinuiksi, tietokone tutuksi*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Suominen, Jaakko (2003) Tiedon kumous – kansalaiset ja ATK. Teoksessa Peltonen, Matti & Kurkela, Vesa & Heinonen, Visa (toim.) *Arkinen kumous. Suomalaisen 60-luvun toinen kuva*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Sutela, Hanna & Lehto, Anna-Maija (2014) *Työolojen muutokset 1977–2013*. Helsinki: Tilastokeskus.
- Suviranta, Annikki (1967) *Perheenemännän ansiotyön kannattavuus ja motivointi*. Porvoo: WSOY.
- Sysiharju, Anna-Liisa (1972) *Keskikoulusta eteenpäin 1960-luvun Suomessa VI. Ketkä siirtyivät heti lukioon? Lukiotutkimus 1964–71: koulutusurat*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston kasvatustieteiden tutkimuslaitos.
- Takala, Martti & Niskanen, Erkki (1963) *Kansalaiskoulun oppilaiden asenteet koulua, yhteiskuntaa ja työelämää kohtaan*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston kasvatustieteiden tutkimuskeskus.
- Tapaninen, Antti (2012) *Sata vuotta psykologista ammatinvalinnanohjausta. Ohjaustoiminnan alku Yhdysvalloissa ja varhaisvaihe Suomessa*. Helsinki: Psykologien kustannus.
- Tedre, Silva (2004) Likainen työ ja virallinen hoiva. Teoksessa Henriksson, Lea & Wrede, Sirpa (toim.) *Hyvinvointityön ammatit*. Helsinki: Gaudeamus.
- Teperi, Jouko (1995) Yksityisten oppikoulujen taistelu olemassaolostaan. Teoksessa Salminen, Jari & Pietiäinen, Jukka-Pekka & Teperi, Jouko: *Yksityisoppikoulujen historia 1872–1977*. Helsinki: Painatuskeskus.
- Tepora, Tuomas (2008) "Elävät vainajat" – kaatuneet kansakuntaa velvoittavana uhrina. Teoksessa Näre, Sari & Kirves, Jenni (toim.) *Ruma sota. Talvi- ja jatkosodan vaiettu historia*. Helsinki: Johnny Kniga.
- Tepora, Tuomas (2011) Pyyteettömyyden palkka on elämä. Toisen maailmansodan nuortenkirjallisuus. Teoksessa Kempainen, Ilona & Salmi-Niklander, Kirsti & Tuomaala, Saara (toim.) *Kirjoitettu nuoruus. Aikalaistulkintoja 1900-luvun alkupuolen nuoruudesta*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura.
- Tervonen, Ismo (2002) *Veljekset Karhumäki Suomen ilmailun pioneereina 1924–1956*. Tampere: Apali.
- Teräs, Kari (2002) Modernisoituvat satamat. Teoksessa Pylkkänen, Ali & Bergholm, Tapio & Teräs, Kari: *Satamillaan maa hengittää. Suomen Satamaliiton historia 1923–2000*. Helsinki: Suomen Satamaliitto.
- Therborn, Göran (1995) *European Modernity and beyond. The Trajectory of European Societies, 1945–2000*. Lontoo: Sage.
- Thompson, Paul (1997) Women, Men, and Transgenerational Family Influences in Social Mobility. Teoksessa Bertraux, Daniel & Thompson, Paul (toim.) *Pathways to Social Class. A Qualitative Approach to Social Mobility*. Oxford: Clarendon Press.
- Thomson, Rachel & Bell, Robert & Holland, Janet & Henderson, Sheila & McGrellis, Sheena & Sharpe, Sue (2002) Critical Moments. Choice, Chance and Opportunity in Young People's Narratives of Transition. *Sociology* 26 (2), 335–354.
- Tilastokeskus (2007) *Sentraalisantroista kännykkäkansaan – televiestinnän historia Suomessa tilastojen valossa. Suomi 1917–2007*. Helsinki: Tilastokeskus. <http://www.stat.fi/tup/suomi90/syyskuu.html> (Viitattu 16.3.2015.)

- Toiskallio, Kalle (2001) Johdanto. Mihin auto on ajettu. Teoksessa Toiskallio, Kalle (toim.) *Viettelyksen vaunu. Autoilukulttuurin muutos Suomessa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Tolonen, Tarja (2004) Vanhemmuuden puutteen heijastuminen nuorten sosiaaliseen pääomaan. *Nuorisotutkimus* 22 (4), 17–34.
- Tribe, Keith (2004) Translator's introduction. Teoksessa Koselleck, Reinhart: *Futures past. On the semantics of historical time*. New York: Columbia University Press.
- Tuominen, Marja (1991) "Me kaikki ollaan sotilaitten lapsia." *Sukupolvihegemonian kriisi 1960-luvun suomalaisessa kulttuurissa*. Helsinki: Otava.
- Tuomisto, Tero (1986) *Mukana kuvassa. Kuusi vuosikymmentä konttoristien ammattiyhdistystoimintaa*. Helsinki: Helsingin konttoristit.
- Turpeinen, Oiva (1981) *Helsingin seudun puhelinlaitos 1882–1982*. Helsinki: Helsingin puhelinyhdistys.
- Turpeinen, Oiva (1997) Väestö. Teoksessa *Helsingin historia vuodesta 1945, 1. osa*. Helsinki: Helsingin kaupunki.
- Turtiainen, Jussi (2014) Metallin kietoutuneet muistot. Metallityöläisten maskuliinisuus toisen maailmansodan jälkeen. Teoksessa Väänänen, Ari & Turtiainen, Jussi (toim.) *Suomalainen työntekijä 1945–2013*. Tampere: Vastapaino.
- Twenge, Jean M. (2006) *Generation Me. Why Today's Young Americans Are More Confident, Assertive, Entitled - and More Miserable - Than Ever Before*. New York: Free Press.
- Uljas, Päivi (2005) Hyvinvointivaltion rakentajat. Ammattiyhdistysväen taistelu sosiaaliturvasta. Teoksessa Savtschenko, Ritva & Pursiainen, Pia & Uljas, Risto (toim.) *Sata vuotta, tuhat taistelua. Suomen Elintarviketyöläisten Liiton 100-vuotisjuhlakirja*. Helsinki: Suomen Elintarviketyöläisten Liitto SEL ry.
- Uljas, Päivi (2012) *Hyvinvointivaltion läpimurto. Pienviljelyhegemonian rapautumisen, kansalaisliikkeen ja poliittisen murroksen keskinäiset suhteet suomalaisessa yhteiskunnassa 1950-luvun loppuvuosina*. Helsinki: Into.
- Uola, Mikko (1999) "Ylitse maan ja veen" 1924–1999. *Suomen liikennelentäjälitto ry:n 50-vuotisjuhlakirja*. Helsinki: Suomen liikennelentäjälitto ry.
- Uotila, Merja (2014) *Käsityöläinen kyläyhteisönsä jäsenenä. Prosopografinen analyysi Hollolan käsityöläisistä 1810–1840*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Urponen, Kyösti (1994) Huoltoyhteiskunnasta hyvinvointivaltioon. Teoksessa *Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisen sosiaalisen turvan historia*. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto.
- Vainio-Korhonen, Kirsi (2002) *Ruokaa, vaatteita, hoivaa. Naiset ja yrittäjyys paikallisena ja yleisenä ilmiönä 1700-luvulta nykypäivään*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Vanttaja, Markku (2002) *Koulumenestyjät. Tutkimus laudaturyliooppilaiden koulutus- ja työurista*. Helsinki: Suomen kasvatustieteellinen seura.
- Vanttaja, Markku (2005) Koulutuksesta ja työstä karsiutuneiden nuorten kotitaustan ja myöhempien elämäntilanteiden tarkastelua. *Yhteiskuntapolitiikka* 70 (4), 411–416.
- Vanttaja, Markku & Järvinen, Tero (2006) Oppiminen ja identiteetti muuttuvassa yhteiskunnassa. Teoksessa Mäkinen, Jarkko & Olkinuora, Erkki & Rinne, Risto & Suikkanen, Asko (toim.) *Elinkautisesta työstä elinikäiseen oppimiseen*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Vehkalahti, Kaisa (2010) Historiallisten aineistojen etiikka lasten ja nuorten tutkimuksessa. Teoksessa Lagström, Hanna & Pösö, Tarja & Rutanen, Niina & Vehkalahti, Kaisa (toim.) *Lasten ja nuorten tutkimuksen etiikka*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura.
- Vickerstaff, Sarah A. (2003) Apprenticeship in the 'golden age': were youth transitions really smooth and unproblematic back then? *Work, Employment and Society* 17 (2), 269–287.
- Vihavainen, Maija & Kuparinen, Virva (2006) *Asuminen Helsingissä 1950–2004*. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus. http://www.hel.fi/hel2/tietokeskus/julkaisut/pdf/06_11_27_vihavainen_vj34.pdf (Viitattu 23.6.2015.)
- Vincent, David (1997) *Shadow and Reality in Occupational History. Britain in the First Half of the Twentieth Century*. Teoksessa Bertraux, Daniel & Thompson, Paul (toim.) *Pathways to Social Class. A Qualitative Approach to Social Mobility*. Oxford: Clarendon Press.
- Vuorio-Lehti, Minna (2007) Valkolakin hohde. Keskustelua ylioppilastutkiminnon merkityksestä Suomessa toisen maailmansodan jälkeen. *Kasvatus & Aika* 1 (1), 19–33.
- Vuorjoki, Yrjö (1962) *Helsingin kaupungin työnvälitystoimisto 1903–1960. Työnvälityksen teoriaa ja*

- käytäntöä*. Helsinki: Helsingin kaupunki.
- Väänänen, Ari & Turtiainen, Jussi (2014a) Suomalaisen työntekijyyden ja työntekijäidealien historia. Teoksessa Väänänen, Ari & Turtiainen, Jussi (toim.) *Suomalainen työntekijäisyys 1945–2013*. Tampere: Vastapaino.
- Väänänen, Ari & Turtiainen, Jussi (2014b) Suomalaisen työntekijyyden muutos 1945–2013. Teoksessa Väänänen, Ari & Turtiainen, Jussi (toim.) *Suomalainen työntekijäisyys 1945–2013*. Tampere: Vastapaino.
- Wierenga, Ani (2009) *Young People Making a Life*. Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Wigfield, Allan & Eccles, Jacquelynne S. (2000) Expectancy-Value Theory of Achievement Motivation. *Contemporary Educational Psychology* 25 (1), 68–81.
- Wigfield, Allan & Tonks, Stephen & Lutz Klauda, Susan (2009) Expectancy-Value Theory. Teoksessa Wentzel, Kathryn R. & Wigfield, Allan (toim.) *Handbook of Motivation at School*. New York: Routledge.
- Willis, Paul (1984) *Koulun penkiltä palkkatyöhön. Miten työväenluokan nuoret saavat työväenluokan työt?* Tampere: Vastapaino.
- Wrede, Sirpa (2003) Kenen neuvola? Kansanterveystyön ”naisten huoneen” rakennuspuut. Teoksessa Helén, Ilpo & Jauho, Mikko (toim.) *Kansalaisuus ja kansanterveys*. Helsinki: Gaudeamus.
- Ylitalo, Essi (2015) Ruskeasuon koulu ja muu erityisopetus. Teoksessa Häikiö, Martti: *Tiedon metropoli: tutkimus, opetus ja tiedonvälitys 1945–2010. Helsingin historia vuodesta 1945, 6. osa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Zentner, Marcel & Renaud, Olivier (2007) Origins of Adolescents’ Ideal Self: An Intergenerational Perspective. *Journal of Personality and Social Psychology* 92 (3), 557–574.
- Ziehe, Thomas (1991) *Uusi nuoriso. Epätavanomaisen oppimisen puolustus*. Tampere: Vastapaino.

Liite 1. Aineistoanalyttinen selvitys

AmmatINVALINNAOHJAUKSEN pääpiirteet on selostettu johdantoluvussa, mutta tässä liitteenä olevassa aineistoanalyttisessä selvityksessä kuvaan aineistoa, sen luokittelua ja analysointia sekä näihin vaikuttaneita tekijöitä vielä tarkemmin. Avaan viimeiseen otosajankohtaan liittyviä erityispiirteitä, käsittelen otosten edustavuutta perusjoukkoon verrattuna sekä esittelen ammattirakenne- ja ammattiasemaluokitteluni.

OHJAUSPERIAATTEIDEN 1960-LUVUN MUUTOKSEN VAIKUTUS LÄHDEAINEISTOON

Ohjausta saaneiden määrää rajanneen vastaanottojärjestelmän käyttöönotto,¹⁴⁸⁸ alkuperäisen aineiston noin kymmenesosaan kutistanut pelkän syntymäpäiväotannan arkistointi pysyvässäilytykseen¹⁴⁸⁹ ja arkiston järjestämisperiaatteet aiheuttivat sen, että 1970-luvun taitteen aineistosta ei ollut mahdollista poimia otoksia. Syntymäpäiväotannan valitseminen pysyvässäilytykseen vaikuttaa vain arkistoidun aineiston määrään, ei sen edustavuuteen, joten tätä kysymystä ei tarvitse pohtia laajemmin. Valtiollisen ajan arkiston järjestystapaa on sen sijaan hyvä avata laajemmin. AmmatINVALINNAOHJAUKSEN Helsingin piiritoimiston arkistossa ohjattujen henkilöaktit on eroteltu vain sukupuolen ja vuoden mukaan. Perus- ja työnhakijakortit sisältävät tietoja myös muista kuin kouluun päättävistä nuorista, sillä ohjauksen työkenttä laajeni 1960-luvulla koskemaan myös aikuisia. Aktien joukossa on kansa- tai keskikoulua päättävien nuorten lisäksi abiturientteja, ylioppilaita ja opiskelijoita, sairauden tai tapaturman vuoksi vajaatyökykyisiä, mielisairaita, kotiäitinä vietettyjen vuosien jälkeen työelämään palaavia naisia sekä sellaisia nuoria ja nuoria aikuisia, jotka eivät tarvitse varsinaista ohjausta, vaan ainoastaan hakivat työnvälityksestä töitä.

Aineiston kirjavuutta lisää se, että valtiollisen ajan aineistossa henkilöaktit on järjestetty sen vuoden mukaan, jolloin henkilö on viimeisen kerran asioinut Helsingin ammatINVALINNAOHJAUSTOIMISTOSSA. Kunnallisessa aineistossa henkilöakti sen sijaan on arkistoitu sen vuoden kohdalle, jolloin nuori on saanut kansa- tai keskikoulun päätyessä henkilökohtaista ohjausta. Joissakin näissä akteissa on tämän lisäksi asiakirjoja esimerkiksi niin sanotusta jälkitarkkailusta myöhemmiltä vuosilta.¹⁴⁹⁰ Päädyin valtiollisen ajan osalta käymään läpi vuosien 1970 ja 1971 aktit. Viittaan kuitenkin viimeiseen otosajankohtaan 1968–1971, sillä aineisto sisältää myös ennen vuotta 1970 koulunsa päättäneitä. Kansakoulupoikien kohdalla reilu neljännes otokseni tapauksista on vuosilta 1968–1969, kansakoulutyttöistä kolmannes. Oppikoulupoikien ja -tyttöjen kohdalla

1488 Katso johdanto.

1489 Pysyvässäilytykseen on otettu joka kuukauden 8., 18. ja 28. päivä syntyneet.

1490 Jälkitarkkailussa nuoren työuran alkua seurattiin muutama vuosi varsinaisen ohjauksen päättymisen jälkeen esimerkiksi hänen työnantajansa antamien tietojen perusteella.

ohjausta 1968–1969 saaneita on viidennes. Enemmistö viimeiseen otosajankohtaan liittyvistä tapauksista on siten kaikkien ryhmien kohdalla vuosilta 1970 ja 1971.

Kouluaan päättäviä nuoria koskevia henkilöakteja ei ole eroteltu koulumuodon mukaan. Ne eivät liioin ole aakkosjärjestyksessä, vaan ne on järjestetty juoksevilla numeroinnilla sen mukaan, milloin henkilön tapausta on käsitelty ammatinvalinnanohjaustoimistossa. Nämä kaikki tekijät huomioon ottaen perus- ja työnhakijakorteista ei voitu poimia otoksia, vaan kävin vuosien 1970 ja 1971 aineistot kokonaisuudessaan läpi. Tutkimustani varten poimin ne toimistossa asioineet nuoret, jotka olivat kansalais- tai keskikoulun viimeisellä luokalla ja joista on tallentunut akteihin vähintään heidän tärkeimmät taustatietonsa sekä merkintöjä koulutukseen ja ammattiin liittyvistä suunnitelmista. Näin minulle muodostui viimeiseltä otosajankohdalta 156 kansakoulupojan, 143 kansakoulutyttöä, 59 oppikoulupojan ja 108 oppikoulutyttöä ”otokset”.

Näiden sukupuolen ja koulumuodon mukaan jaettujen ryhmien kokoon vaikuttaa se, että kansalaiskoululaisten nähtiin tarvitsevan henkilökohtaista ohjausta keskikoululaisia enemmän ja että tytöt olivat halukkaampia hakemaan ulkopuolista apua.¹⁴⁹¹ Jälkimmäisten avuntarvetta lisäsi se, että heille sopiviksi katsotuista ammattikoulutuspaikoista oli vielä suurempi pula kuin poikien paikoista. Piiritoimiston 1960-luvun lopun toimintasuunnitelmien mukaan ohjattavia voitaisiin ottaa vastaan suomenkielisten kansalaiskoulujen tyttöluokkien oppilaista vajaat kaksi kolmasosaa ja poikaluokilta alle puolet. Kaikki ruotsinkieliset kansalaiskoululaiset saivat edelleen henkilökohtaista ohjausta. Kansalaiskoulut olivat poikavaltaisia, esimerkiksi lukuvuonna 1969–1970 kaupungin kansalaiskoululaisista 57 prosenttia oli poikia. Keskikoululaisissa henkilökohtaista ohjausta saavien osuutta pyrittiin supistamaan kolmannekseen kaikista oppilaista.¹⁴⁹²

Viimeisen otosajankohdan otokset ovat vastaanottojärjestelmän takia määritelmällisesti näyttöä eivätkä otoksia, kun perusjoukoksi ajatellaan kaikki kouluaan päättävät nuoret. Voidaan olettaa, että nämä ammatinvalinnanohjaukseen joko omasta tai esimerkiksi vanhempiansa, opettajansa tai ohjaajan aloitteesta hakeutuneet nuoret olivat keskimääräistä epävarmempia suunnitelmistaan. Toisaalta etenkin oppikoulutytöt hakeutuivat ohjaukseen hyvin monenlaisista syistä, jotka saattoivat liittyä laajemmin elämäntilanteeseen. On myös selkeämpää viitata samalla sanalla kaikkia otosajankohtia koskeviin lähteisiin kuin vaihdella kahta eri termiä. Otoksen ja näyttöä keskeinen periaatteellinen ero on pidetty mielessä analyysivaiheessa ja johtopäätöksiä tehtäessä.

1491 Opinto-ohjaajan apua pyytävän oppilaan on todettu 2000-luvun peruskoululaisia koskevassa tutkimuksessa olevan parempia urapohdintoja kuin ne, jotka eivät apua pyytäneet. Avun pyytämistä voidaan pitää metakognitiivisena taitona. Niemi 2016, 144.

1492 He:1 Toimintakertomukset ja vuositilastot, ammatinvalinnanohjauksen Helsingin piirin toimintakertomus 1.7.1968–30.6.1969. AVO Hki, HMA; Hd:1 Toimintasuunnitelmat, toimintasuunnitelman 1967–1968 liite 1: Ammatinvalinnanohjauksen toteuttaminen suomenkielisten kansalaiskoululaisten ohjauksen osalta toimintavuonna 1967–68 ja liite 2: Ammatinvalinnanohjauksen toteuttaminen suomenkielisten oppikoulujen ja erillisohjauksen osalta toimintavuonna 1967–68. AVO Hki, HMA; Hd:1 Toimintasuunnitelmat, toimintasuunnitelman 1968–1969 liite 4: Oppikoululaisten ohjaus, liite 5: Kansakoululaisten ohjaus ja liite 8: Ruotsinkielinen ohjaus. AVO Hki, HMA; taulukko 67. B. Kansakoulut 1944/45–1970/71, Oppilaiden vaihtuvuus 1969/70. HTV 1971.

OTOSTEN EDUSTAVUUS

Arvioidakseni otosten edustavuutta vertailin niitä perusjoukkoihin muun muassa koulunkäyntikielen¹⁴⁹³ ja eri kouluihin jakautumisen suhteen. Kielen kohdalla vuosien 1950 ja 1960 kaikki otokset vastaavat erittäin hyvin perusjoukkoja. Suurimmillaan eroa on muutamia prosenttiyksikköjä, eikä kieltä koskien ole tilastollisesti merkitsevää eroa yhdenkään otoksen ja perusjoukon välillä vuosia 1950 ja 1960 koskien. Sama pätee myös viimeisen otosajankohdan kansakoululaisten otoksiin, mutta vuosien 1968–1971 kohdalla sekä oppikoulupojissa että -tytöissä ruotsinkielisissä kouluissa opiskelevat ovat yliedustettuina etenkin poikien osalta. Esimerkiksi lukuvuonna 1969–1970 kaikkiaan helsinkiläisoppikouluissa opiskelevista pojista noin 14 prosenttia kävi ruotsinkielistä koulua, mutta heitä oli otoksen pojista peräti kolmannes. Koska tämä ryhmä oli kooltaan jo muutenkin selvästi muita pienempi, otoksen lisäkarsiminen ei tullut kysymykseen. Ruotsinkielisten ohjaukseen oli suhteessa paremmat resurssit. Olihan toimintasuunnitelmissa todettu, että kansakoululaisista ohjausta saisivat kaikki ruotsinkielisten koulujen oppilaat, mutta vain osa suomenkielisten kansalaiskoulujen oppilaista.

Kansakoulutyttöjen ja -poikien osalta otokset vastaavat erittäin hyvin heidän jakautumistaan eri kouluihin perusjoukkojen tapaan. Oppilasmäärältään suurimmat kansalaiskoulut ovat otoksissa parhaiten edustettuina, ja kaikki koulut pienimpiä¹⁴⁹⁴ lukuun ottamatta ovat edustettuina otoksissa. Kansakoululaisten kohdalla täytyy kuitenkin korostaa erästä koulujärjestelmään liittyvää seikkaa. Lain mukaan oppivelvollisuus kesti kevätlukukauden loppuun sinä vuonna, kun oppilas täytti 13 tai suoritusten ollessa kesken vuoden pidempään. Tämän lisäksi lakiin oli kirjattu velvollisuus osallistua kahden seuraavan vuoden ajan kansakoulun jatko-opetukseen eli jatkoluoille, jos opintoja ei muulla tavalla jatkettu.¹⁴⁹⁵ Ennen vuonna 1957 säädettyä kansakoululakia ja 1958 säädettyä ammattikoululakia tällaiseksi opintojen jatkamiseksi kuuden tai seitsemän vuoden jälkeen soveltui ammatillinen koulutus. Näin ollen kansakoululaisten joukosta oli Helsingissä karsiutunut paitsi oppikouluopinnot aloittaneita, myös valmistavaan ammattikouluun pyrkineitä ja päässeitä. Nämä olivat tehneet jo 12–13-vuotiaina keskeisen koulutusta koskevan päätöksen. Osa ammattikoulun aloittaneista tosin palasi jatkoluoille tai kansalaiskouluun, niissä tapauksissa opinnot eivät olleet tyydyttäneet heitä.¹⁴⁹⁶

1493 Koulunkäyntikieli oli muutamissa otoksen tapauksissa eri kuin oppilaan äidinkieli. Oli yleisempää, että äidinkieleltään suomenkielinen opiskeli ruotsinkielisessä koulussa kuin toisinpäin.

1494 Tällainen oli esimerkiksi Puistolankoulu, jossa vuonna 1950 oli 24 henkilöä VIII luokkaa-asteen sekaluokalla.

1495 Laki oppivelvollisuudesta, Ask. 101/1921, 3 ja 8 §.

1496 Vuoden 1960 kansakoulupoikien otokseen kuuluu kaksi valmistavasta ammattikoulusta kansakoulun jatkoluoille tullutta henkilöä. Oppivelvollisuuttaan jatkoluoilla tai kansalaiskoulussa ja ammattikoulussa suorittaneiden määrrien vertailu tuo esiin jälkimmäisen edustaneen poikkeusta. Esimerkiksi lukuvuonna 1949–50 Helsingissä kävi 507 nuorta kansakoulun toista jatkoluokkaa (VIII luokka) ja ammattikoulussa opiskeli *kaikkiaan* 686 kouluikäistä eli 7–15-vuotiasta lasta ja nuorta. Kymmenen vuotta myöhemmin kansalaiskoulun viimeisellä luokalla oli 1953 poikaa ja tyttöä ja ammattikouluissa 817 kouluikäistä nuorta. Ammattikouluun oli mahdollista pyrkiä VI, VII tai VIII luokan jälkeen, joten tarkempi vertailu vaatisi tietoja ammattikoulunuorten ikäjakaumasta. Taulu 15. Suomenkielisten

Tässä yhteydessä on syytä tuoda esiin myös se, että osa kansakoululaisista suoritti oppivelvollisuuttaan apukoulussa tai tarkkailu- tai erityisluokalla. Apukoulu oli tarkoitettu lapsille ja nuorille, jotka eivät menestyneet tavallisessa opetuksessa ja joiden henkinen kehitys oli ikään nähden jäljessä. Myöskään tarkkailuluokkien oppilaat eivät suoriutuneet tavallisella luokalla, minkä lisäksi heidän katsottiin olevan tunne-elämältään häiriintyneitä tai sosiaalisesti sopeutumattomia. Erityisluokkia käyvät lapset eivät voineet osallistua normaaliin opetukseen esimerkiksi kuurouden tai sokeuden vuoksi.¹⁴⁹⁷ Erityis- ja tarkkailuluokkalaaisia oli yli 13-vuotiaista helsinkiläiskansakoululaisista hyvin vähän, alle prosentti sekä vuonna 1950 että 1960. Erityisluokkalaisten määrä pysyi pienenä seuraavallakin vuosikymmenellä, mutta tarkkailuluokkalaisten osuus kasvoi lähes neljään prosenttiin.¹⁴⁹⁸ Tämän tutkimuksen otoksissa on kaksi tapausta, joissa viitataan tarkkailuluokan käymiseen. Toisen oppilaan mainitaan olleen aiemmin sillä, ja toinen, aiemmin oppikouluakin käynyt poika, aiottiin siirtää tarkkailuluokalle, ”jotta saataisiin kolme pahinta kaverusta hajoitettua eri luokkiin”.¹⁴⁹⁹

Apukoululaisia oli tutkimusajanjaksolla viidestä kuuteen prosenttia yli 13-vuotiaista kansakoululaisista. Otoksissa heidän osuutensa on samaa suuruusluokkaa.¹⁵⁰⁰ Apukoululaisia ei ole eroteltu analyysissä omaksi ryhmäkseen, sillä heidän suunnitelmansa eivät eronneet muista kouluun päättävistä, vaikka heidän mahdollisuutensa niiden toteuttamiseen olivat todennäköisesti heikommat. Varsinaisten oppimisvaikeuksien lisäksi apukoululaisten etenemistä vaikeuttivat koulumuotoon liitetyt ennakkoluulot. Ammatinvalinnanohjaajien arvioidessa nuorten suoriutumista kykytesteissä heidän tuloksiaan verrattiin paitsi keskimääräiseen suoritukseen, niin heikkojen suoritusten osalta myös apukoululaisiin. Näin ollen myös tavallista luokkaa käyvien joukosta löytyi henkilöitä, jotka olivat ”apukoulutasoisia”. Heidän vanhemmilleen oli saatettu ehdottaa oppilaan siirtoa apukouluun, mutta nämä eivät olleet sitä hyväksyneet. Vastaavasti sitä käyvien joukossa oli nuoria, jotka ohjaaja olisi kykytestien perusteella sijoittanut tavalliselle luokalle. Ero apukoululaisten ja tavallista luokkaa käyvien välillä oli häilyvä.¹⁵⁰¹

kansakoulujen oppilaat ryhmitettyinä sukupuolen, äidinkielen, syntymäpaikan ja kotipaikan sekä vanhempien säädyn tai ammatin mukaan lukuvuonna 1949/50 ja taulu 29. Ruotsinkielisten kansakoulujen oppilaat ryhmitettyinä sukupuolen, äidinkielen, syntymäpaikan ja kotipaikan sekä vanhempien säädyn tai ammatin mukaan lukuvuonna 1949/50. Helsingin kaupungin tilasto VI:18 Opetuslaitokset 1949/50; taulu 11. Suomenkielisten kansakoulujen oppilaat ryhmitettyinä henkilötietojen mukaan syyslukukaudella 1959 ja taulu 20. Ruotsinkielisten kansakoulujen oppilaat ryhmitettyinä henkilötietojen mukaan syyslukukaudella 1959. Helsingin kaupungin tilasto VI:27 Opetuslaitokset 1959; taulu 113. Kouluikäiset lapset vuosina 1930–50. HTV 1951; taulu 116. Oppivelvolliset lapset vuosina 1950–60. HTV 1961.

1497 Merimaa 2011; Ylitalo 2015, 66–67.

1498 Taulukko 112. Kaupungin kansakoulujen oppilaat henkilötietojen mukaan lukuvuosina 1919/20–1950/51. HTV 1951; taulukko 118. Kaupungin kansakoulujen oppilaat lukuvuosina 1949/50–1960/61. HTV 1961; taulukko 67. C. Kansakoulut 1944/45–1970/71, Oppilaiden henkilötiedot. HTV 1971.

1499 Kansakoulupoika 1950, numero 1; kansakoulupoika numero 1968–71, numero 23.

1500 Vuosien 1950 ja 1960 kohdalla apukoululaisia oli kansakoulupoikien ja -tyttöjen otoksista 5–7%. Vuosien 1968–71 osalta heitä oli kansakoulupojista 3% ja tytöistä 8%.

1501 Sutinen, Kyllikki: Mitä apukoulu on – ja mihin se pyrkii? *Koti* 10/1953; Autio, Kaarlo: Apukouluun siirto ja oikeus oppivelvollisuuden suorittamiseen. *Ammatinvalinta* 3/1965.

Yksityisissä oppikouluissa ammatinvalinnanohjauksen sisällyttäminen opetussuunnitelmaan oli vapaaehtoista vielä vuoden 1958 jälkeenkin. Ne saattoivat valita, tarjosivatko sitä oppilailleen osana suunnitelmaa tai sen ulkopuolella tai eivät lainkaan. Toiminta vaati innostuneen yhdysopettajan, joka oli ammatinvalinnanohjaustoimiston ja koululaisten linkki pitäen ohjaustunteja oman aineensa opetuksen lisäksi. Lisätäkseen työn houkuttelevuutta kaupunki maksoi ainakin vuosina 1956 ja 1958 yhdysopettajille palkkiota. Esimerkiksi vuonna 1960 ammatinvalinnanohjaus kuului opetusohjelmaan kahdeksassa yksityisessä oppikoulussa ja viidessätoista koulussa sitä annettiin sen ulkopuolella. Sopivien opettajien puutteen lisäksi niukat taloudelliset resurssit saattoivat hillitä yksityisoppikoulujen halukkuutta järjestää oppilailleen ammatinvalinnanohjausta, vaikka ne saattoivatkin saada valtionapua ammatinvalinnanopetuksen järjestämistä varten siinä tapauksessa, että se oli merkitty koulun lukusuunnitelmaan vapaaehtoisena aineena. Valtionapu ei kattanut koululääkärin lausunnoista koituneita menoja.¹⁵⁰²

Tästä syystä aineiston edustavuutta on analysoitu vielä tarkemmin oppikoululaisten kohdalla. Valtion ja yksityisten oppikoulujen suurin ero oppilasjoukon suhteen oli siinä, että työntekijäperheiden lapsia opiskeli enemmän valtion oppikouluissa kuin korkeampaa lukukausimaksua perineissä yksityisissä kouluissa.¹⁵⁰³ Koska ammatinvalinnanohjausta ei annettu kaikissa yksityisissä oppikouluissa, otoksia on vertailtu kouluittain. Tilastotietoja noudatellen jaoin koulut valtion–yksityinen-jaon lisäksi suomen- ja ruotsinkielisiin, ja tarkastelin poikia ja tyttöjä erikseen. Oppikoululaisotosten koululaiset edustavat kaikkina otosajankohtina kaikkia eri koulutyyppisiä. Kuten on oletettavaa sen perusteella, että ammatinvalinnanohjaus kuului valtion oppikoulujen opetussuunnitelmiin automaattisesti, toisin kuin yksityisoppikouluissa, valtion kouluissa opiskelevien osuus on otoksissa suurempi kuin perusjoukossa.¹⁵⁰⁴

Suurin osa helsinkiläisistä keskikoululaisista opiskeli tutkimusajanjaksolla yksityisissä suomenkielisissä oppikouluissa, joiden luku- ja oppilasmäärät kasvoivat erittäin voimakkaasti 1950- ja 1960-luvuilla.¹⁵⁰⁵ Kaikista keskikoululaisista 46 prosenttia kävi lukuvuonna 1949–1950 yksityistä suomenkielistä oppikoulua, ja heidän osuutensa oli noussut 53 prosenttiin kymmenen vuotta myöhemmin. Lukuvuonna 1969–1970 kaksi kolmasosaa helsinkiläisistä keskikoululaisista kävi yksityistä suomenkielistä oppikoulua. Otoksissa heidän osuutensa ei kohonnut yhtä nopeasti. Ensimmäisessä kevään 1950 otoksessa yksityistä suomenkielistä oppikoulua käyviä tyttöjä ja poikia on kumpiakin hieman yli 40 prosenttia, seuraavassa vuoden 1960 otoksessa heitä on noin puolet pojista ja 45 prosenttia tytöistä.

1502 KHKK 1958 osa 2, 188; KHKK 1959 osa 2, 208; KHKK 1960 osa 2, 196; KHKK 1956 osa 1, 193; KHKK 1958 osa 1, 219; Pietiäinen 1995, 207; Ammatinvalinnanohjaus yksityisoppikouluissa. *Ammatinvalinta* 6/1961. Lukuvuonna 1959–60 Helsingissä toimi 17 valtion oppikoulua, joissa opiskeli noin 11 400 oppilasta keskikoulu- ja lukioasteilla. Yksityiset oppikoulut vaihtelivat huomattavasti kooltaan, ja niitä toimi Helsingissä tuolloin 47. Oppilaita niissä oli yhteensä 22 600.

1503 Oppikoulujen lukukausimaksuista enemmän katso luku 1.1.

1504 Perusjoukolla tarkoitan tässä kaikkia Helsingissä oppikoulun keskikouluasteella päiväkouluissa tiettynä lukuvuonna opiskelleita kyseisen sukupuolen edustajia.

1505 Katso kuvio 4.

Valtion oppikouluissa opiskelevat ylikorostuvat etenkin vuoden 1960 kohdalla ruotsinkielistä oppikoulua käyvien joukossa: tuolloin perusjoukon keskikoulupojista vajaa kymmenesosa opiskeli valtiollisessa ruotsinkielisessä oppikoulussa ja hieman reilu kymmenesosa yksityisessä. Otoksen keskikoulupojista valtiollisessa ruotsinkielisessä oppikoulussa opiskelevia on viidennes ja yksityisessä opiskelleita kolme prosenttia. Kaiken kaikkiaan otoksessa on perusjoukkoa enemmän ruotsinkielisessä oppikoulussa opiskelevia – kaikkien heistä äidinkieliään ei ollut ruotsi, mutta juuri yksityisessä ruotsinkielisessä oppikoulussa opiskelevat ovat otoksessa aliedustettuina.

Nämä epäsuhdut eivät kuitenkaan väistämättä vääristä otosteni edustavuutta. Yksityisissä suomenkielisissä oppikouluissa opiskelevat tytöt ja pojat ovat selvästi runsaimmin edustettuina kaikissa otoksissani perusjoukon tapaan, ja myös koulunkäyntikielen suhteen otokset ovat edustavia perusjoukon suhteen viimeistä otosajankohtaa lukuun ottamatta. Koulunkäyntikielen ottaminen huomioon tämän ajankohdan oppikoululaisotoksia poimittaessa ja sen käyttäminen rajaavana tekijänä ei sekään olisi ollut järkevää, sillä tämä olisi kutistanut etenkin oppikoulupoikien kohdalla jo muutenkin muita otoksia selvästi pienempää aineistoa. Vaikka teenkin tutkimuksessa väittämiä nuorten koulutaustan perusteella, tämä ei ole ainoa tekijä, johon pohjaan väitteeni. Tarkastelen erikseen nuorten perheiden yhteiskuntaluokan vaikutusta nuorten suunnitelmiin, jolloin merkittävien oppilasjoukkoja erottava tekijä, valtion ja yksityisten oppikoulujen lukukausimaksujen erisuuruisuus, menettää merkitystään analyysissä.

Otosten perusteella ammatinvalinnanohjaus oli joka tapauksessa yleisesti käytössä myös yksityisissä oppikouluissa, sillä otosteni nuoret edustavat laajaa kirjoa oppilaitoksia. Esimerkiksi vuoden 1950 oppikoulupojat edustavat kaikkia kahdeksaa päiväopetusta keskikouluasteella tarjonnutta valtion oppikoulua ja yhdeksäätoista kaupungin 30 yksityisestä oppikoulusta. Myös muut otokset ovat laveja niissä edustettujen koulujen määrällä arvioituna. Kouluja oli hyvin paljon, eivätkä jokaisen koulun oppilaat ole otoksissa edustettuina. Lähes kaikissa yksityisissä oppikouluissa opiskeli esimerkiksi lukuvuonna 1959–1960 korkeintaan kolme prosenttia kaupungin kaikista 26 600 keskikoulupojasta ja -tytöstä.¹⁵⁰⁶ Näin ei ole vaaraa, että tarkasteluani vääristäisi se, että ammatinvalinnanohjausta ei ole annettu kaikissa yksityisissä oppikouluissa ja että otoksiini valikoituneet henkilöt edustaisivat tästä syystä vain muutamia yksityisiä oppikouluja. Lukuvuonna 1969–1970 noin kuusikymmentä oppikoulua tarjosi Helsingissä keskikouluasteen päiväopetusta joko tytöille, pojille tai molemmille. Viimeisen otosajankohdan oppikoulutyöt edustavat 48:aa ja oppikoulupojat 31:tä eri koulua.¹⁵⁰⁷

Kullakin oppikoululla oli oma maineensa: yleisesti ottaen vanhimmat niistä olivat arvostetuimpia, kun taas uudet, vastaperustetut koulut eivät olleet vielä vakiinnuttaneet

1506 Tähän olivat poikkeuksena ainoastaan Maunulan yhteiskoulu, jossa opiskeli 3,9 % keskikoulupojista, Karjalan yhteiskoulu, jossa opiskeli 3,3 % keskikoulupojista ja Lauttasaaren yhteiskoulu, jossa opiskeli 3,3 % keskikoulutyttöistä.

1507 Toisaalta vaikka kaikkien koulujen oppilaat eivät ole otoksissa edustettuina, tämä ei sulje pois sitä, etteikö kyseisissä kouluissa olisi mahdollisesti tarjottu ammatinvalinnanohjausta. Kouluja oli niin monia ja oppilaat olivat jakautuneet niihin niin tasaisesti, ettei tämäntekoisiiin otoksiin tule täysin vastaavankokoisia osuuksia kustakin koulusta.

asemaansa ja saattoivat joutua kamppailemaan saadakseen päteviä opettajia. Toisaalta jokaisessa koulussa oppilaita oli laaja kirjo, ja voisi olla harhaanjohtavaa esittää nuori ensisijaisesti tietyn koulun edustajana. Jos tutkimuksessa olisi erityisesti haluttu painottaa koulun – tai jopa mahdollisesti yksittäisten ammatinvalinnan yhdysopettajien – roolia, otokset olisi voitu tehdä ryväsotantaa käyttäen. Kun tavoitteena kuitenkin on luoda yleiskuva helsinkiläisnuorista tiettyjen koulujen tai asuinalueiden nuorten tarkastelun sijaan, niin se että kaikkien koulujen oppilaat eivät ole samassa suhteessa edustettuina otoksissani ja perusjoukossa, ei itsessään vaaranna otosten edustavuutta. Minkään taustatekijän ei voi olettaa olevan painottunut niin, että sen merkitys olisi yhtäältä tullut esiin tai toisaalta selvästi menettänyt merkitystään silloin, jos kaikki koulut olisivat olleet edustettuina otoksessa samalla osuudella kuin perusjoukossa.¹⁵⁰⁸ Täytyy huomioida myös, että vaikka koulutus- ja ammattisuunnitelmien analysoinnissa huomataan rakenteellisten tekijöiden vaikutus, yksilötasolla tulee ilmi myös sattumanvaraisuus ja tekijöiden kietoutuminen toisiinsa välillä monimutkaisestikin.

Helsingissä toimi suomen- ja ruotsinkielisten koulujen lisäksi myös muutamia vieraskielisiä oppikouluja sekä 1950-luvun puolivälissä perustettu steinerkoulu. Missään otoksissani ei ole oppilaita Helsingin saksalaisesta koulusta, Helsingin englantilaisesta yhteiskoulusta, Rudolf Steiner -koulusta tai Helsingin Suomalais-Venäläisen Koulun Venäjänkielisestä Yhtenäiskoulusta.¹⁵⁰⁹ Tämä voi johtua paitsi siitä, että oppilasmäärät näissä olivat steinerkoulun 1970-luvun taitteen tilannetta lukuun ottamatta pieniä, tai siitä, etteivät nämä koulut tarjonneet oppilailleen ammatinvalinnanohjausta.

AMMATTIASEMALUOKITTELU JA SIITÄ JOHDETTU YHTEISKUNTALUOKKAJAOTTELU

Nuorten perheiden jaottelu yhteiskuntaluokkiin perustuu heidän antamiinsa tietoihin vanhempiensa ammateista. Ne on jaoteltu neljään ammattiasemaluokkaan, ja tätä samaa luokitusta on käytetty myös nuorten suunnitelmien luokitteluun ja analysointiin. Määrittelen ensin luokitteluani yleisesti suhteuttaen sitä muihin ammattiasemaluokitteluihin. Tämän jälkeen kuvaan, miten nuorten vanhemmat on jaettu ammattiasemaluokkiin ja tätä kautta eri yhteiskuntaluokkiin, ja lopuksi avaan itse luokituksen sisältöä.

Käyttämäni neliryhmäinen ammattinimikkeisiin perustuva ja tutkimusajanjakson ammattiasemaluokitteluihin pohjautuva luokitteluni on ennen kaikkea kuvaileva ja

1508 Ehkä ainoa tällainen tekijä olisi voinut olla se, saivatko nuoret koulussa ammatinvalinnanohjausta vai eivät. Ohjauksen saaminen ja sitä vaille jääminen vaikuttivat todennäköisesti nuoren tietämykseen eri ammateista ja koulutusvaihtoehdoista. Toisaalta myöskään ohjausta saaneet eivät olleet yhtenäinen ryhmä, vaan ohjauksen taso, painotukset ja monipuolisuus vaihtelivat opettajan kiinnostuksen ja paneutuneisuuden mukaan. Kosonen 2016, 39–41.

1509 Vuoden 1969–70 oppikoulutyttöjen otoksessa on kolme Suomalais-Venäläisen Koulun oppilasta, mutta olen olettanut, että he ovat käyneet koulun Suomenkielistä Yhteiskoulua. Oppilaitoksessa oli juridisesti kaksi eri koulua, Venäjänkielinen Yhtenäiskoulu ja Suomenkielinen Yhteiskoulu.

asteittaisia eroja huomioiva, ei luokkien välisiä suhteita tutkiva ja teoriaorientoitunut. Tämänkaltaisen luokittelun avulla voi tehdä empiirisiä havaintoja materiaalisten ja symbolisten palkintojen epätasa-arvoisesta jakaantumisesta, mutta se ei tavoittele tämän jakaantumisen analysointia. Esimerkiksi nykyisin yleisesti sosiologisessa luokkatutkimuksessa käytettyjen luokitusten, kuten John Goldthorpen kollegoineen kehittämän ns. EGP-asteikon ja Erik Olin Wrightin jaottelun, pohja on sosiologian klassikoiden Max Weberin ja Karl Marxin ajattelussa. Nämä perustuvat eroihin ammattien työmarkkina-asemissa. Samassa luokassa olevia yhdistävät samankaltaiset tulonlähteet ja tulotaso, muut työsuhteen ehdot, taloudellinen turvallisuus ja mahdollisuudet edetä taloudellisesti sekä samankaltainen asema auktoriteettihierarkiassa.¹⁵¹⁰

On kuitenkin tuotu esiin myös se, että kuvailevan ja teoreettisesti suuntautuneen tutkimuksen esittämät ammattiasemien jaottelut ovat hyvin samankaltaisia, eivätkä ne siksi ole toisilleen vastakkaisia. Vaikka sosiaalinen liikkuvuus avaa yhden näkökulman nuorten suunnitelmiin ja toiveisiin, luokkien väliset suhteet eivät ole tutkimukseni keskiössä enkä pyri teoriaorientoituneeseen lähestymistapaan. Alun perin 1980-luvulla Isossa-Britanniassa ja Yhdysvalloissa kehitettyjen ja siitä yhteiskunnan muutoksen myötä muotoutuneiden mallien soveltaminen 1950- ja 1960-lukujen Suomeen sopivaksi voisi johtaa vääriin tulkintoihin. Elinkeinorakenteen ja arvostusten muuttuminen näkyvät eroina omani ja EGP-luokittelun välillä.¹⁵¹¹

Deskriptiivisiin ja teoreettisesti suuntautuneisiin luokitteluihin kohdistetun kritiikin aiheet ovat olleet melko yhtenäisiä. Suurimpana ongelmana niissä on nähty luokittelun perustuminen sukupuolen mukaan jakautuneilla työmarkkinoilla ensisijaisesti perinteisiin miesten ammatteihin huomioimatta naisten työssäkäynnin merkittävää yleistymistä. Tämä johtaa siihen, että miehet sijoittuvat eri luokkiin suhteellisen tasaisesti, mutta naiset kasaantuvat niihin, joihin kuuluu naisille tyypillisiä ammatteja. Kysymys on myös laajemmin siitä, mihin luokkien väliset rajat pitäisi vetää. Tämä onkin jatkuvaa tasapainoilua: yhtäältä on välttämätöntä, että luokat ovat mahdollisimman yhtenäisiä sisäisesti, mutta toisaalta liian hienojakoisella jaottelulla menetetään kokonaan luokittelun analyysivoima.¹⁵¹²

1510 Crompton 1993, 58–60.

1511 Esimerkiksi sairaanhoitaja lasketaan EGP-luokittelussa asiakaspalvelutyöhön ja yhdistetään työväestöön, samoin työnjohtotehtävissä toimivien työntekijöiden asema on nykyarvioinnissa heikompi kuin tutkimusajankohtanani tehdyissä.

1512 Crompton 1993, 89–96.

Taulukko 3. Ammattiasemaluokittelu ja ammatissa toimivien yli 14-vuotiaiden miesten ja naisten sosiaaliryhmäjakauma Helsingissä vuonna 1960

			Ammatissa toimivien yli 14-vuotiaiden miesten ja naisten sosiaaliryhmäjakauma Helsingissä vuonna 1960 (%)	
Numero-tunnus	Ammattiasema	Esimerkkiammatteja	Miehet (N=120 602)	Naiset (N=119 660)
1	Johtavassa asemassa olevat, vapaiden ammattien harjoittajat	johtaja, lääkäri, insinööri, lehtori, metsänhoitaja, mainospäällikkö, toimittaja, majuri, psykologi, kansakoulunopettaja	20	12
2	Pienyrittäjät, työnjohtajat ja ylemmät toimihenkilöt	kauppias, kirjanpitäjä, sairaanhoitaja, postivirkailija, työnjohtaja, sihteeri, terveystarkastaja, teknikko, palotarkastaja, konduktööri, optikko, puutarhuri	22	23
3	Ammattitaitoiset ja erikoistuneet työntekijät, muut toimihenkilöt	asentaja, kirvesmies, seppä, vaatturi, veturinkuljettaja, konttoristi, autonkuljettaja, leipuri, myyjä, latoja, kylmäkkö, koulutettu lastenhoitaja, ompelija, kampaaja	44	44
4	Apu- ja sekatyöntekijät	varastotyöläinen, viemäripuhdistaja, merimies, postinkantaja, puistonvartija, karjakko, tehdastyöläinen, pakkaaja, saunottaja, silittäjä, auton apumies, torimyyjä, naulakonhoitaja, ravintola-apulainen	14	21

Lähde: Taulukko 17. Ammatissa toimiva väestö iän, sukupuolen, siviilisäädyn ja sosiaaliryhmän mukaan. VL 1960.

Käyttämäni ammattiasemaluokittelu pohjautuu tutkimusajanjaksolla tilastoinnissa käytettyihin luokitteluihin ja ammattien arvostusta käsitteleviin tutkimuksiin.¹⁵¹³ Luokittelu koostuu neljästä ryhmästä, joita ovat 1) johtavassa asemassa olevat ja vapaiden ammattien harjoittajat, 2) pienyrittäjät, työnjohtajat ja ylemmät toimihenkilöt, 3) ammattitaitoiset ja erikoistuneet työntekijät, muut toimihenkilöt sekä 4) apu- ja sekatyöntekijät (taulukko 3). Kunkin ammattiaseman tyypillistä pohjakoulutustasoa on esitelty luvussa 6.1. Oheisessa taulukossa luokittelua on havainnollistettu antamalla myös esimerkkejä kuhunkin asemaan kuuluvista ammasteista. Kaiken kaikkiaan aineistossa mainitaan vanhempien ammatteina tai nuorten ammattisuunnitelmina,

¹⁵¹³ Bruun 1954; Järvenpää 1964; Kasurinen 1964; Rauhala 1966. Ammattien arvostusta koskeneiden tulosten on todettu muistuttaneen hyvin paljon muissa maissa havaittuja tuloksia. Alestalo & Uusitalo 1980, 27.

-toiveina ja ei-toivottuina ammatteina viitisen sataa eri nimikettä.

Perheiden sosiaaliryhmäjaottelussa oli pitkään käytössä periaate, jossa huomioitiin ainoastaan niin sanotun perheen päämiehen eli käytännössä lähes aina miehen sosiaaliryhmä. Tämän tiedon perusteella samaan ryhmään sijoitettiin tämän lapset ja vaimo, vaikka vaimo olisi ollut itsekin ansiotyössä. Naimisissa olevien naisten työssäkäynnin jatkuvasti yleistyessä alettiin 1960-luvulla kritisoida tämän antavan vääristyneen kuvan väestöstä kokonaisuutena. Sen katsottiin keskiluokkaistavan luokkarakennetta ja peittävän näkyvistä työväenluokan naisistumisen.¹⁵¹⁴ Jakaessani perheitä yhteiskuntaluokkiin vanhempien ammattiasemien perusteella olen käyttänyt molempia vanhempia koskevia tietoja aina kun se on ollut mahdollista.

Ammattiasemaluokittelun ulkopuolelle ovat suurimpana ryhmänä jääneet kotirouvat ja -äidit sekä perheenemännät.¹⁵¹⁵ Nuoret käyttivät näitä kaikkia ilmaisuja kuvatessaan äitinsä omistautumista kodin- ja lastenhoidolle. Kotiäideiksi olen merkinnyt myös ne, joiden ammattia koskeva kohta on jätetty lomakkeissa tyhjäksi ja joista ei tule esiin mitään poikkeuksellista. Vanhempien avioeroa, isän leskeksi jäämistä tai sitä, ettei nuorella ole äidistään mitään tietoa, olisi pidetty niin merkityksellisenä ja ammatinvalintaan vaikuttavana seikkana, että tieto olisi tullut esiin joko opettajan- ja lääkärinlausunnoissa tai ammatinvalinnanohjaajan haastattelussa, mikäli oppilas itse ei olisi tästä muuten maininnut. Kotirouvana olevia äitejä oli huomattavan paljon vuonna 1950, mutta heidän osuutensa pieneni nopeasti seuraavina vuosikymmeninä. Ensimmäisenä otosajankohtana kansakoululaisten äideistä useampi kuin neljä kymmenestä ja oppikoululaisten kohdalla reilusti yli puolet oli kotona. Vuonna 1960 enää noin neljännes kansakoululaisten äideistä oli kotiäitejä ja oppikoululaisten äideistä kotona olevien osuus oli laskenut neljään kymmenestä. Seuraavan vuosikymmenen aikana ammatissa toimivuus yleistyi oppikoululaisten äitien kohdalla. Viimeisenä otosajankohtana sekä kansa- että oppikoululaisten äideistä lähes sama osuus, 27–29 %, oli kotirouvia.

Varsinaisen ammattiasemaluokittelun ulkopuolelle ovat kotirouvien lisäksi jääneet vanhemmat, jotka ovat kuolleet, eläkkeellä tai heidän ammattiasemastaan ei ole tietoa (esimerkiksi pelkästään maininta ”työssä” tai työpaikan nimi). Siinä tapauksessa, että heistä on tämänkaltaisen tiedon lisäksi maininta heidän työuran aikaisesta ammattinimikkeestään, olen käyttänyt sitä luokittelussa. Vain muutamassa tapauksessa nuori ei ole maininnut eläkkeellä olleen vanhemman ammattia. Edesmenneistä vanhemmista tieto on jätetty useammin merkitsemättä, mutta osa on sen sijaan voinut merkitä isä- tai äiti puolensa ammatin. Yhtä lukuun ottamatta kaikista ammatinvalinnanohjaushetkellä työttömänä olleista vanhemmista nuoret ovat kertoneet tämän (edellisen) ammatin. Vanhempien ammatti vaikutti nuorten valintoihin ja käsityksiin omista mahdollisuuksistaan siinäkin tapauksessa, että vanhempi ei ammatinvalintahetkellä toiminut työelämässä. Aiempi ammatti vaikutti myös perheen sosiaaliseen asemaan yhteiskunnassa. Aineistossa on myös nuoria, jotka eivät tunteneet lainkaan äitiään tai isäänsä, jolloin

1514 Acker 1973; Rantalaiho 1984, 184–187.

1515 Perheenemännäys miellettiin ammatinvalinnanoppikirjoissa ammatiksi, mutta sitä ei voi sijoittaa ammattiasemaluokitteluun. Esimerkiksi Kiuru 1958, 43; Hiisiö & Luoma 1958, 72.

näiden ammattiasematieto puuttuu.

Suurimmassa osassa perheistä, joista molempien vanhempien ammattiasema on voitu määrittellä, vanhemmat edustavat keskenään samaa ammattiasemaa. Tällaisissa tapauksissa, joita on otoksesta riippuen 63–79 %, yhteiskuntaluokan määrittely on ollut suoraviivaista. Myös tapaukset, joissa vain toisen vanhemman ammattiasema on ollut tiedossa tai toisesta ei ole tietoja, jaottelu on ollut yksinkertaista: nuorten perheiden yhteiskuntaluokka on arvioitu sen vanhemman perusteella, josta on tieto. Jos perheen vanhemmat edustavat eri ammattiasemia, tilanne on kuitenkin ollut hankalampi. Tavallisesti näissä tapauksissa perheen mies on edustanut naista korkeampaa ammattiasemaa. Kaikissa ryhmissä on kuitenkin myös jonkin verran vastakkaisia esimerkkejä. Kansakoululaisilla tämä oli jonkin verran yleisempää, ja heidän perheistään vajaa kymmenesosa oli sellaisia, joissa äidin ammattiasema oli korkeampi kuin isän. Oppikoululaisten kohdalla heidän osuutensa vaihteli neljän ja seitsemän prosenttiyksikön välillä.

Suurimmassa osassa kaikista niistä tapauksista, joissa vanhempien ammattiasema oli eri, ne olivat järjestysnumeroiltaan peräkkäisiä. Tällöin perheen yhteiskuntaluokka on määräytynyt näistä kahdesta korkeamman mukaan. Myös niissä tapauksissa, joissa eroa on ollut kaksi pykälää (esimerkiksi 2 ja 4 tai 1 ja 3), olen valinnut ylempään. Tällaista ”korkeamman” ammattiaseman valitsemista referenssiksi käytetään yleisesti sosiaalisen liikkuvuuden tutkimuksessa arvioimaan henkilön lapsuudenperheen yhteiskuntaluokkaa.¹⁵¹⁶ Tällaista menettelyä, joka voi korostaa perheen miehen merkitystä perhekokonaisuuden sijoittumiselle yhteiskuntaluokajaottelussa, voidaan kritisoida naisten sivuuttamisesta, heidän työntekonsa jäsentämisestä erilaisin ehdoin kuin miesten ja heidän ansioidensa mieltämisestä ei-välttämättömäksi osaksi perheen toimeentuloa.¹⁵¹⁷ Tässä tutkimuksessa keskeistä ei kuitenkaan ole miesten ja naisten välinen dynamiikka perheenelättäjyydessä, vaan sen hahmottaminen, miten nuorten perheiden sosiaalinen tausta vaikutti heidän suunnitelmiinsa.

Tämä tutkimus sijoittuu pääosin ajankohtaan, jolloin kotiäitiys oli varsin yleistä, eikä sukupuolirooleja kyseenalaistava keskustelu ollut vielä käynnistynyt. Jonkun oli oltava kotona lastenhoidon ja työläiden kotitaloustöiden takia, eikä ammattitaidottoman työntekijän palkalla kannattanut palkata apulaista kotiin. Lastenhoitojärjestelyjen vaikeuden lisäksi naiset perustelivat työssäkäyntiään kahdella, yhteiskuntaluokan mukaan eriävällä tavalla. Vaimon ansiotyö oli sitä yleisempää, mitä alempi hänen miehensä sosiaalinen asema oli ja mitä pienemmät tulot tällä oli. Näissä tapauksissa perustelu oli nimenomaan taloudellinen. Naisen ansiot olivat varmasti välttämättömiä, mutta saman tulotason ja sosiaalikerrostuman perheistä niissä, joissa äiti kävi ansiotyössä, oli asumistaso huomattavasti korkeampi kuin niissä, joissa äiti oli kotona. Sen sijaan mitä korkeammalle naiset sijoittuivat oman ammattinsa perusteella määrätyn sosiaalisen aseman mukaan, sitä useammin he mainitsivat työssäkäynnin syyksi halun säilyttää ammattinsa ja työpaikkansa tai he kertoivat viihtyvänsä työssä paremmin kuin kotona.¹⁵¹⁸ Oma paradoksinsa

1516 Erola 2009, 311.

1517 Esimerkiksi Jallinoja 1980, 246; Järvelä 1984, 173–174.

1518 Suviranta 1967.

oli se, että kun kotirouvana olo alkoi elintason nousun myötä tulla mahdolliseksi yhä suuremmalle osalle työväenluokkaisista naimisissa olevista naisista, suhtautuminen naisten työssäkäyntiin ja sukupuolirooleihin oli muuttumassa voimakkaasti.¹⁵¹⁹

Lisäksi täytyy muistaa, että nuoren huoltajat eivät välttämättä olleet hänen biologisia vanhempiaan. Perheen yhteiskuntaluokkaa koskevassa luokittelussa erikoistapauksia olivat ne, joissa toinen heistä oli avioitunut uudelleen avioeron tai leskeksi jäämisen jälkeen.¹⁵²⁰ Jos biologinen vanhempi oli kuollut, isän tai äidin ammattiasema on merkitty isä- tai äitipuolen mukaan, jos sellainen oli. Jos tällaista ei ollut, merkintä on tehty biologisen vanhemman ammattiaseman mukaan, jos tämä tieto on mainittu. Jos vanhemmat olivat eronneet ja nuorella oli uusi isä- tai äitipuoli, harkitsin tapauskohtaisesti, kumman (biologisen vanhemman vai sen, jonka kanssa nuori on asunut yhdessä sillä hetkellä) ammatin mukaan merkitsin ammattiaseman. Harkintaan vaikutti muun muassa se, oliko nuori tekemisissä biologisen vanhempansa kanssa ja huolehtiko ”etävanhempi” taloudellisesti lapsestaan.¹⁵²¹

AMMATTIRAKENNELUOKITTELU

Ammattirakennetta tarkasteltaessa ammatissa toimivuuden käsite on keskeinen. Henkilö luetaan ammatissa toimiviin, jos hän kuuluu taloudellisesti aktiiviseen väestöön ollen ”tuloa tuottavassa työssä vähintään puolet alan normalityöajasta ja saa työstään korvauksen joko rahana tai luonnossa”.¹⁵²² Ammatissa toimimattomiin laskettiin tutkimusajanjakson väestölaskennoissa alle 14-vuotiaat lapset, suurin osa ”eläkkeen nauttijoista”, laitoshoidokeista ja vangeista, pääomilla ja koroilla eläjät, sekä opiskelijat, jotka eivät olleet ilmoittaneet itselleen ammattia tai jotka työskentelivät vähemmän kuin puolet alan normalityöajasta. Asevelvolliset laskettiin entisen ammattinsa perusteella ammatissa toimiviin. Väestöä ryhmiteltäessä lapsen ikäraja on yleensä asetettu viiteentoista ikävuoteen, mutta oman tutkimusajanjaksoni väestölaskentatilastoista jo 14-vuotiaat saatettiin lukea ammatissa toimiviin – suunnittelihan moni minunkin otoksiini kuuluva kansakoululainen menevänsä suoraan töihin kahdeksanvuotisen oppivelvollisuuden suorittuttuaan.¹⁵²³

Kuvatakseni työmarkkinoita, joille nuoret olivat suuntaamassa, käytän helsinkiläismiesten ja -naisten ammattirakennetta kuvaavia tilastoja. Jotta vuosien 1950–1980 tilastotietoja voitaisiin verrata toisiinsa, tutkimusajanjaksollani käytössä olleita luokituksia on täytynyt yhdistellä. Ammattiryhmitys otettiin ensimmäisen kerran käyttöön vuoden 1950 väestölaskennassa; sitä edeltäneissä kymmenvuotistilastoissa ammatissa toimiva väestö oli

1519 Nupponen, Ritva: Tavoitteet, roolit ja ammattikoulutyön tulevaisuus. *Ammattikasvatus* 7/1968 ja 8–9/1968.

1520 Aineiston vanhemmissa oli vain yksi avopari. Kaikkien kohdalla ei toki ole tietoa siitä, olivatko yksinhuoltajavanhemman kanssa elävän nuoren vanhemmat koskaan olleet naimisissa.

1521 Kaiken kaikkiaan tällaisia tapauksia oli aineistossa 23.

1522 SVT VI C : 103:3, 7.

1523 SVT VI C : 103:3, 7–8.

jaoteltu vain elinkeinohaaran ja ammattiaseman mukaan.¹⁵²⁴ Ammattiluokitus perustui kansainvälisen työjärjestön ILO:n ehdotukseen, ja Tilastollinen päätoimisto (nykyinen Tilastokeskus) kehitti sitä muiden Pohjoismaiden tilastollisten keskusvirastojen kanssa.¹⁵²⁵

Asian suhteellinen uutuus selittää luokituksessa tapahtuneita muutoksia. Vuoden 1960 väestölaskennassa useiden ammattien paikkaa oli vaihdettu ensimmäisestä luokittelusta.¹⁵²⁶ Vuoden 1950 luokituksessa oli käytetty teollisuuden parissa työskentelevien ja käsityöläisten kohdalla runsaasti oppiaikaan perustuvia jaotteluja, joilla yritettiin jakaa henkilöt ammattitaitoiisiin ja -taidottomiin. Esimerkiksi kärki-, karuselli-, revolveri- ja työkalusorvaajat, joiden oppiaika oli ollut vähintään kaksi vuotta, kuuluivat yhteen ryhmään ja sorvin käyttäjät, automaatti- ja revolverisorvien käyttäjät, joiden oppiaika oli ollut korkeintaan vuoden, toiseen ryhmään. Tällaisesta luokittelusta luovuttiin, ja vähäisesti oppia saaneet apulaiset alettiin listata omana ryhmänään. Vuoden 1950 jaottelu ei ole käyttökelpoinen myöskään omassa luokittelussani, koska käytettävissäni ei ole tietoja vaikkapa sorvarin uraa suunnittelevan nuoren kohdalla hänen aikomansa oppiajan kestosta eikä vastaavaa tietoa mainita myöskään heidän vanhempiansa ammattien kohdalla. Jaottelun osuvuus ammattitaidon kuvauksen kannaltakin on rajallinen.

Vuosina 1960 ja 1970 käytössä olleet jaottelut ovat sen sijaan keskenään hyvin samantyyppiset, ja nämä ovat olleet pohjana omalle luokitukselleni.¹⁵²⁷ Vuoden 1950 väestölaskennan tilastoissa ilmoitetut tiedot olen taivuttanut näiden myöhempien ajankohtien tilastointiin. Yleisellä tasolla näin onkin voitu tehdä, mutta yksityiskohtaisia ammattitason tietoja ei ole eritelty. Vuoden 1950 osalta olen myös käyttänyt kahta lähdettä, joiden tiedot eroavat jonkin verran toisistaan. Helsingin kaupungin tilastollisen vuosikirjan taulukossa¹⁵²⁸ on kuvattu erikseen helsinkiläismiesten ja -naisten ammatissa toimivuutta, mutta painetussa kirjassa julkaistu luokittelu ei ole yhtä yksityiskohtainen kuin Tilastoarkistossa säilytettävä julkaisematon taulukko,¹⁵²⁹ joka ei puolestaan jaottele ammatissa toimivia miehiin ja

1524 Elinkeinorakenne kuvaa sitä, millä toimialalla ammatissa toimivien ihmisten työpaikat ovat, mutta ei sitä, mitä ammattia he harjoittavat. Ammattirakenne sen sijaan kuvaa sitä, millaista työtä he käytännössä tekevät. Esimerkiksi sihteerit ovat kaikki samassa ryhmässä ammattirakennetilastoissa, mutta elinkeinorakennetilastoissa sihteerit sijoittuvat eri ryhmiin sen mukaan, toimivatko he esimerkiksi teollisuus- vai palvelualojen yrityksen palveluksessa.

1525 SVT VI C : 102:5, 5–6.

1526 Muutoksia on lueteltu esimerkiksi SVT VI C : 103:9, 14–15.

1527 Ainoa selvä muutos, jonka olen tehnyt väestölaskentatilastoissa käytettyyn ammattiluokitukseen, koskee toimistovahtimestareita ja lähettejä. Olen siirtänyt heidät alaryhmän 1-pääryhmään (Hallinnollinen, tilinpidollinen ja konttoritekkinen työ) sen sijaan, että ammattien edustajat olisivat 5-pääryhmässä (Kuljetus- ja liikennetyö) Posti- ja lähettetyö -alaryhmässä. Lähetin tehtävät olivat nuorille yleensä läpikulkuammatti, jonka kautta päästiin liike- tai konttorialalle. Tämä ei muuta työn luonnetta, mutta näiden ammattien siirtäminen ryhmään 14, Muu konttorityö, tuo paremmin esiin sen, mitä alaa nuori suunnitteli ja tavoitteli itselleen. Siirtoa puoltaa myös se, että ammattiyhdistysliikkeessä toimistovahtimestarit saattoivat järjestäytyä konttorityöntekijöiden liittoihin. Tuomisto 1986, 50.

1528 Taulukko 44. Varsinaiset ammatinharjoittajat ammatin, kielen ja sukupuolen mukaan 31.12.1950. HTV 1956.

1529 Julkaisematon taulukko 17. Ammatissa toimiva väestö ammatin, ammattiaseman ja yleissivistyksen mukaan. Helsinki. Väestölaskenta 1950. Tilastoarkisto.

naisiin. Julkaisemattomassa taulukossa ilmoitettu ammatissa toimivien kokonaismäärä on 753 henkilöä suurempi kuin tilastollisessa vuosikirjassa ilmoitettu, mikä vastaa vajaata puolta prosenttia ammatissa toimivista. Olen käyttänyt painetun vuosikirjan lukuja silloin, kun näkökulma liittyy erityisesti sukupuoleen, ja arkistoaineistoa, kun ajallinen muutos on keskiössä. Vuosikirjan yleispiirteisestä luokittelusta johtuen kuvioihin 12. ja 13. liittyy epätasällisyyttä, jolla ei kuitenkaan kokonaiskuvan kannalta ole merkitystä.¹⁵³⁰

Ammattirakenteen muutoksen hahmottamiseksi ja tulevaisuudensuunnitelmien vertaamiseksi toteutuneeseen kehitykseen olen lisäksi poiminut tiedot vuoden 1980 väestö- ja asuntolaskennasta, jonka tietoja olen ryhmitellyt uudelleen sopimaan edellisten väestölaskentojen luokittukseen.¹⁵³¹ Käyttämäni ammattiluokitus on neliportainen. Yhdeksän pääryhmän tunnukset ovat yksinumeroisia, ja pääryhmät jakautuvat kaksinumeroisiin ryhmiin. Nämä on jaettavissa kolminumeroisiin alaryhmiin, ja tarkimman tason muodostavat nelinumeroisen koodin saaneet ammatit.¹⁵³²

Ihmisten jaottelemisessa ja luokittelussa on aina omat ongelmansa, joita käsitelin jo ammattiasemaluokitukseni esittelyn yhteydessä (edellinen alaluku Ammattiasemaluokittelu). Siitä huolimatta tässäkin on tarpeen korostaa, ettei ammattien luokittelu yleisesti ottaen tai oman aineistoni kohdalla ole yksiselitteistä. Omaa työtäni helpottaa ja sille antaa taustaa se, että voin käyttää tutkimusajankohtana käytössä olleita luokituksia ja verrata omaa aineistoani niihin. Vaikeuksia aiheuttaa muun muassa se, että nuorten kirjaamat tiedot ovat joissain tapauksissa puutteellisia tai ne voivat olla jopa vääriä. Ammattiluokituksessa esimerkiksi yrittäjien luokitteluun vaikuttaa se, ovatko he toimineet puhtaasti hallinnollisina johtohenkilöinä vai työskennelleet työntekijöidensä rinnalla samoissa tehtävissä. Tämän mukaan he ovat lukeutuneet joko liikeyritysten johtajiin tai työntekijöihin. Tästä voidaan esittää esimerkkinä jalkinestarin työ. Samanlainen erottelu koskee myös teollisuudessa ja käsityön alalla toimineita työnjohtajia. Ilmoitettujen tietojen epätarkkuutta suhteessa ammattiluokituksen tarkkuuteen ja tähän liittyviä ongelmia käsiteltiin myös jo aikanaan väestölaskentajulkaisuissa.¹⁵³³

Ongelmaa voidaan lieventää nostamalla tarkastelutasoa. Ammattiluokituksen tarkimman tason, nelinumeroisten ammatteja ilmaisevien ryhmien käyttäminen ja aineiston esittely niiden kautta ei ole tarkoituksenmukaista, sillä tällainen sirpaloittaisi aineistoa.

1530 Esimerkkinä tällaisesta epätasällisyydestä voidaan mainita, että vuosikirjassa julkaistussa taulukossa huolinta-alalla toimivat 369 henkilöä on niputettu yhteen ja lueteltu 1-pääryhmän alla. Tässä käytetyssä luokittelussa näistä vain speditöörit eli huolitsijat kuuluvat 1-pääryhmään. Tullaajat kuuluvat 8-pääryhmään, ahtaajat 7-pääryhmään ja meklarit 2-pääryhmään.

1531 Haasteellisuus yhtenäisen ammattiluokituksen luomisessa pitkäikäisaineistolle on tuotu esiin myös Tilastokeskuksen koostamassa julkaisussa. Sen vuosien 1950–1995 tiedot koskevat koko maata, eikä siihen ole otettu mukaan vuoden 1960 tietoja, joten en ole voinut hyödyntää sitä omassa työssäni. SVT Väestölaskenta 1995:3, 95.

1532 Esimerkkinä numeroinnista voidaan viitata esimerkiksi myymälänhoitajan ammattiin, jonka koodi 2311 kertoo sen kuuluvan 2-pääryhmään Kaupallinen työ, 23-ryhmään Muu kaupallinen työ ja sen alla 231-alaryhmään Myymälänhoitajat, osastonhoitajat ja myymälähenkilöstö. Käyttämäni ammattiluokitus näkyy liitteessä 4, joka kuvaa Helsingin ammattirakennetta vuosina 1950–1980 alaryhmätasolla.

1533 Esimerkiksi SVT VI C : 103:9, 13–14.

Järkevämpää on pitäytyä pääryhmä- ja ryhmätasoisissa vertailuissa ja vain suurimpien ryhmien kohdalla syventyä alaryhmä- ja ammattitasoille. Lisäksi syventyminen on perusteltua sellaisten alaryhmien ja ammattien kohdalla, jotka tutkimusajanjaksollani nousevat esille kokonaan uusina ja kuvaavat yhteiskunnan muuttumista, vaikka pysyisivätkin kaikissa otoksissani suhteellisen pienikokoisina. Nuorten toiveet ja suunnitelmat tukevat myös tätä, sillä monet eivät viitanneet tarkasti tiettyyn ammattiin, vaan yleisemmin alaan. Tällaisia aineistossa paljon toistuvia merkintöjä ovat konttori-, liike- ja kauppa-, auto-, metalli- sekä lastenhoitoala. Näitä varten olen luonut nelinumeroisia koodeja, jotka olen luokitellut sopivan ryhmän alle. Näistä esimerkeistä epäselvin lienee autoala, joka voi periaatteessa viitata niin kuljetustehtäviin kuin ajoneuvojen huoltoon. Yleensä tällä tarkoitettiin autonkorjaus- ja -huoltotehtäviä. Saman pojan ammattisuunnitelmiin on kuitenkin hyvin voinut kuulua niin autonkuljettajan kuin autonasentajan työ, eikä hän ole osannut tarkentaa kiinnostustaan. Epämääräinen tai tarkentumatonkin suunnitelma sisältää kuitenkin tietoa, jonka poisjättäminen köyhdyttäisi tai jopa vääristäisi aineistoa.

MONIA AMMATTISUUNNITELMIA JA -TOIVEITA – MITÄ ANALYSOIDA?

Suurimmalla osalla nuorista on ollut useita ammattisuunnitelmia. Lomakkeissa heiltä on kysytty sekä mieluisinta ammattia että vaihtoehtoisia ammatteja. Kysymykset on muotoiltu esimerkiksi näin: ”Minkä ammatin mieluummin haluaisit itsellesi?” ja ”Jos sinun olisi pakko valita jokin muu ala, minkä asettaisit silloin ensi sijalle?” (kansakoululaiset 1950) sekä ”Seuraavasta ammatista tai työstä pitäisin eniten” ja ”Jos en sattuisi pääsemään edellä mainitsemaani ammattiin, hakeutuisin jollekin seuraavista aloista” (oppikoululaiset 1960). Näin ollen lähdeaineiston puolesta olisi ollut mahdollista analysoida jokaisen henkilön osalta monia vaihtoehtoisia suunnitelmia ja niiden keskinäisiä suhteita. Esimerkiksi olisi voitu tutkia, mainitsivatko jotain tiettyä ammattia suunnitelleet tyypillisesti yhtenä vaihtoehtoisena suunnitelmanaan jonkin toisen tietyn ammatin. Esimerkiksi tulevaisuudentutkimus käsittelee usein erilaisia toisilleen vaihtoehtoisia kehityskulkuja. Vaikka jälkikäteen toteutunut kehitys saattaa näyttää itsestään selvältä, siihen on johtanut monien tietoisien ja tiedostamattomien valintojen sekä henkilöstä itsestään riippumattomien syiden polku.

Käsittelen työssäni nuorten mainitsemien vaihtoehtoisten ammattisuunnitelmien määriä kiinnittäen erityisesti huomiota niihin, jotka eivät ole maininneet yhtäkään suunnitelmaa (luku 5.1). Kuitenkin tutkiessani nuorten suunnitelmia niiden ammattiaseman ja -alan näkökulmasta käytän vain nuorten ammatinvalinnanohjauslomakkeessa ensisijaisena mainitsemaa suunnitelmaa. Tähän on useita syitä, joista osa on puhtaasti käytännöllisiä. Ensimmäisenä esitettyä toivetta tai suunnitelmaa voidaan pitää nuorelle tärkeimpänä, ja se oli luultavasti nuoren mielestä todennäköisin vaihtoehto eri mahdollisuuksista. Se oli oletettavasti myös ensimmäisenä mieleen tullut kiinnostava ammatti. Ensisijainen ammattisuunnitelma löytyy lähes kaikilta nuorilta. Niissä tapauksissa, joissa nuoren lomakkeessa mainitsema ensisijainen suunnitelma viittaa vain alaan tarkenta-

matta ammattia tai ammattiasemaa, tämä on yleensä pääteltävistä muualta aineistosta. Muista kuin ensisijaisista suunnitelmista tällainen päättely olisi vaikeampaa, sillä niitä ei ole välttämättä käsitelty yhtä perinpohjaisesti kuin nuoren ensimmäisenä mainitsemaa.

Usean ammattisuunnitelman kuljettaminen läpi vertailujen olisi sekavoittanut analyysia ja tuonut tarpeetonta toistoa. Yhden ”vertailuluvun” saamiseksi ammattiasemanalyysia varten pohdin myös sellaista vaihtoehtoa, että olisin esimerkiksi laskenut keskiarvon kunkin nuoren ammattisuunnitelmien asemista. Keskiarvon laskeminen kuitenkin väistämättä ”latistaa” aineistoa pienentäen ääripäitä ja suurentaen keskikohtaa. Koska luokitteluportaita on vain neljä, tämä olisi vaikeuttanut erojen havaitsemista eri ryhmien välillä. Lisäksi keskiarvojen käyttö vaatisi, että ammattiasemaluokittelu mielletäisiin välimatka- eikä laatuero- tai järjestysasteikolliseksi. Olen kuitenkin tarkistanut hajontakuvia tarkastelemalla ja selitysasteita laskemalla sen, ettei ammattisuunnitelmien lukumäärä ja ensimmäisen suunnitelman asema tai kaikista suunnitelmista laskettu keskiarvo korreloi keskenään. Toisin sanoen ei ole syytä olettaa, että ensimmäisenä mainittujen suunnitelmien ammattiaseman tarkastelu poikkeaisi kokonaiskuvasta niidenkään kohdalla, jotka ovat kirjanneet useita ammattiaikeita.¹⁵³⁴

Esitellessäni ja analysoidessani nuorten ammattisuunnitelmia ammattialan näkökulmasta kuvailen esimerkkitapauksissa myös nuorten vaihtoehtoisia suunnitelmia. Tätä kautta muistutan myös lukijaa siitä, että nuorilla oli vain harvoin yksi ainoa selkeä suunnitelma ja että nuorten aiheet saattoivat myös vaihdella yleensä noin puoli vuotta kestäneen henkilökohtaisen ammatinvalinnanohjauksen aikana. Vaihtoehtoisten suunnitelmien tarkempi ja systemaattisempi kuvailu olisi kuitenkin tuonut työhön runsaasti toistoa. Samat ammatit ja alat, jotka olivat yleisimpiä ensisijaisina ammattisuunnitelmina, hallitsivat myös vaihtoehtoisten suunnitelmien listoja.

Ennen ammatinvalinnanohjaajan tapaamista lomakkeeseen täytetty, ensisijaisena pidetty ammattisuunnitelma saattoi vaihtua toiseksi lukukauden lopussa. Ohjauskeskustelumuiistiinpanojen sisältö ja yksityiskohtaisuus vaihtelevat kuitenkin ohjaajan mukaan enemmän kuin nuoren omat lomakemerkinnät. Nuorten kevään lopussa mainitsemien suunnitelmien ottaminen analyysin kohteeksi olisi todennäköisesti myös heikentänyt nuorten omaa ääntä tuoden vahvemmin esiin ammatinvalinnanohjausvirkaileijoiden näkökulman. Keskustelun muistiinpanot kuvastivat ohjaajan näkökulmaa. Nuori ei nähnyt tulevaisuuttaan samalla tavoin kuin psykologisten testien osuvuuteen luottava ohjaaja.

Ammatinvalinnanohjauslomakkeiden kysymykset koskivat nuorten suunnitelmia. Vaikka kysymysten muotoiluissa viitattiin ammatin *haluamiseen* ja siitä *pitämiseen*, niiden tarkoitus ei ollut houkutelua nuoria perusteettomaan haaveiluun. Epärealistiselta toiveajattelulta vietiin pohja viimeistään henkilökohtaisessa ammatinvalinnanohjauksessa, mutta jo ohjauksen ensimmäisessä vaiheessa, tiedotustoiminnassa, tavoitteena oli lisätä nuorten tietämystä eri ammattien edellytyksistä ja saada heidät arvioimaan kriittisesti

1534 Tämä vahvisti sen, että nuoret eivät olleet taipuvaisia mainitsemaan ensimmäisenä ammattisuunnitelmaansa sellaista ammattia, joka sijoittuu korkeampaan ammattiasemaan kuin heidän mainitsemansa ammattisuunnitelma yleisesti ottaen.

omia kykyjään ja taipumuksiaan. Tämän perusteella nuorten suunnitelmat olivat pääsääntöisesti sellaisia, mitä he pitivät mahdollisina, toivottavina ja/tai todennäköisinä itselleen. Esimerkiksi 1950-luvun puolivälissä Yhdysvalloissa toteutetussa tutkimuksessa, josta raportoitiin mielenkiinnolla myös Suomessa, todettiin nuorten tekevän selvän eron toiveiden ja varsinaisten suunnitelmien välillä.¹⁵³⁵ Viimeisen otosajankohdan, 1970-luvun vaihteen lomakkeissa esitetty kysymys ”toiveammattista”, jonka nuori valitsisi, jos mikään ei rajoittaisi hänen valintaansa, erottautui selvästi suunnitelmia koskevasta kysymyksestä. Nuorten mainitsema toiveammattaja käsitellään siksi erillisessä luvussaan III osan lopuksi.

1535 Nuorten ammatintoiveet ja niiden ”realistisuus”. *Ammatinvalinta* 5/1957.

Liite 2. Esimerkkejä ammatinvalinnanohjauslomakkeista

Kansakoululaisille tarkoitettu, vuonna 1950 käytetty lomake ”Mille alalle?”

Mille alalle?

Muutamia ammatinvalintaan liittyviä kysymyksiä.

Olet jo koulussa saanut pitkähkön ajan valmennusta ammatinvalintaasi varten. Työkirjaan olet kerännyt tietoja ammattielämästä ja itsestäsi. Nyt saat tilaisuuden kertoa suunnitelmistasi ja toiveistasi sekä niistä tuloksista, joihin olet työkirjassasi tullut.

Näin sinä lisäät omalta osaltasi Ammatinvalinnanohjauksen mahdollisuuksia auttaa sinua selviytymään niistä vaikeuksista, joita sinulla vielä voi olla, ennenkuin saat itsellesi parhaiten sopivan toimen tai työpaikan.

Vastaa mahdollisimman tunnollisesti ja totuudenmukaisesti. Tietysti sinä työskentelet itsenäisesti. Älä välitä siitä, mitä toiset ajattelevat tai kirjoittavat.

**Käytä lyijykynää! Merkitse reunaluokalle
ensin nimesi ja muut henkilötietosi.**

1. Minkäläatuinen työ tuntuisi sinusta helpolta tai päinvastoin vaikealta?
2. Mitä puuhaillet mieluummin vapaa-aikanasi?
3. Mikä ammatti on isälläsi?
- äidilläsi?
- vanhemmilla sisaruksillasi?
4. Onko jollakin sukulaisellasi ammatti, joka sinua erityisesti kiinnostaa? Kenellä? Mikä ammatti?
5. Mihin ammattiin kotonasi halutaan sinun antautuvan?
6. Mitä työtä olet jo itse ehtinyt yrittää? Kerro jotakin siitä!

7. Minkä ammatin mieluummin haluaisit itsellesi?
8. Mitkä seikat ovat erityisesti vaikuttaneet siihen, että haluat juuri sen ammatin?
9. Mitä edellytyksiä arvelet tuon ammatin harjoittajaltaan vaativan?
10. Mitä näistä luulet itselläsi olevan?
11. Mitä muuta tiedät tuosta ammatista, jonka aiot valita?
- a) Mitä siinä tehdään? Käytetäänkö työkaluja ja koneita? Mitä?
- b) Minkä vuoksi pidät sitä hyvänä ammattina?
- c) Mitä tiedät tämän ammatin harjoittajien paikansaanti- ja työmahdollisuuksista?
12. Miten olet saanut tiedon edellisessä kohdassa kertomistasi asioista?
13. Jos sinun olisi pakko valita jokin muu ala, minkä asettaisit silloin ensi sijalle?
14. Mitä ammattia et missään tapauksessa haluaisi itsellesi?
15. Miten olet suunnitellut ammattikelpoisuutesi kehittämistä?

16. Ehkä et aivan välittömästi koulusta päästyäsi voi aloittaa ammattikoulutustasi valitsemallasi alalla (olet ehkä esim. liian nuori). Mitä olet aikonut siinä tapauksessa tehdä kouluajan päättymistä seuraavana vuonna (seuraavina vuosina)?

17. Viimeiset arvosanasi eri kouluaineissa (ote työkirjasta)

Varsinaisessa kansakoulussa:

Uskonto ()	Maa- ja kotitalous ()
Uskonnonhistoria ja siveysoppi ()	Terveys- ja raittiusoppi ()
Ympäristöoppi ja askartelu ()	Laskento- ja mittausoppi ()
Äidinkieli a) lukeminen ()	Piirustus ()
b) kirjalliset harjoitukset ()	Kaunokirjoitus ()
Historia ()	Käsityö ()
Kotiseutuoppi ja maantieto ()	Voimistelu, leikki ja urheilu ()
Luonnontieto ()	Laulu ()

Jatkokoulussa:

Uskonnonhistoria ja siveysoppi () ()
Äidinkieli, a) kirjoitus () ()
b) suullinen esitystaito () ()
c) kirjallisuus () ()
Kansalais- ja työntieto () ()
Laskento () ()
Terveys- ja raittiusoppi () ()
Kirjanpito () ()
Voimistelu, urheilu () ()
..... () ()

18. Mistä aineista pidät eniten koulussa?

19. Mistä aineista et pidä lainkaan?

20. Kirjoita tähän, mitä haluaisit tiedustella ammatinvalinnanohjaajalta. (Mikäli sinulla on jokin sairaus, vajavuus tai vamma, muista kysyä ammatinvalinnanohjaajalta, olisiko se ehkä esteenä toivomassasi ammatissa.)

21. Oletko jo työssä tai onko sinulla työpaikka tiedossa? Missä?

22. Jos olet jo toimessa, mitä pidät työstäsi ja miksi?

23. Haluatko, että Nuorisovälitys järjestää sinulle työpaikan?

Kansa- ja oppikoululaisille tarkoitettu, vuonna 1960 käytetty lomake
 ”AmmatINVALINNAHOHJAUKSELLE”

AmmatINVALINNAHOHJAUKSELLE

Sukunimi: Etunimet:

Synt.: 19..... Syntymäpaikka: Kotipaikka:

Varsinainen kotiosoite (v:sta 19..... alkaen):

Opiskelija-asunnon osoite (ellei asu kotona):

Nykyinen koulu (v:sta 19..... alkaen):

1. Olen aikaisemmin käynyt seuraavia kouluja (nimi ja aika):

2. Viime kevättodistus:

Käytös	Huol	Karvo	Voim	Urh	Laulu	Piir	Kan	Veisto	Met	Käs	Omp	Tal		
Aidink	Aine	Ruotai	Saksa	Engl	Latina	Ranska	Venäjä	Lask	Alg	Geom				
Luonnol.	Fys	Kem	Luonnol.	El-op	Kasv	Maant	Hist	Uak	Terv.-o	Kir.p				

3. Viime joulutodistus:

Käytös	Huol	Karvo	Voim	Urh	Laulu	Piir	Kan	Veisto	Met	Käs	Omp	Tal		
Aidink	Aine	Ruotai	Saksa	Engl	Latina	Ranska	Venäjä	Lask	Alg	Geom				
Luonnol.	Fys	Kem	Luonnol.	El-op	Kasv	Maant	Hist	Uak	Terv.-o	Kir.p				

4. Olen jäänyt seuraaville luokille:

5. Olen tähän mennessä tehnyt seuraavia ansiotöitä (aika, työpaikka ja tehtävä):

6. Mieleni näistä töistä:

7. Seuraavasta ammatista tai työstä pitäisin eniten:

..... Siihen olen tutustunut

8. Jos en sattuisi pääsemään edellä mainitsemaani ammattiin, hakeutuisin jollekin seuraavista aloista:

..... Näihin aloihin olen tutustunut

KÄÄNNÄ!

9. Sukulaisteni ja tuttavieni ammateista minua kiinnostavat eniten seuraavat (esim. serkku myymälänhoitaja):
10. Missään tapauksessa en haluaisi seuraavia ammatteja:
11. Työ- ja koulutussuunnitelmani koulun jälkeen:
12. Ammatinvalinnanohjaajalta haluaisin erityisesti tiedustella seuraavia asioita:
13. Samalla tiedustelen, vaikuttavatko seuraavat vajavuudet, sairastamani taudit ja saamani vammat haitallisesti aikomissani ammateissa (esim. lievä sydänvika mainosalalla):

....., 19.....

Oma allekirjoitus

Holhoojan täytettäväksi

Ammatti, jota ohjattavalle toivotaan:

Seuraavista syistä:

Jos halutun alan koulutus on hankittava jossakin oppilaitoksessa, koti voi kustantaa koulutuksen *kokonaan / osittain / ei ollenkaan*. (oikea vaihtoehto alleviivataan)

Ohjattavalla on *kotona / läheisen omaisen yrityksessä* työtä *pysyvästi /* *vuodeksi / kesäkausiksi*. (oikeat vaihtoehdot alleviivataan)

Holhoojan toivomuksia ohjattavan koulutuksen ja työnsaannin suhteen:

.....

.....

.....

....., 19.....

Holhoojan allekirjoitus

Kansa- ja oppikoululaisille tarkoitettu, vuonna 1960 käytetty henkilötietolomake

Sukunimi etunimet

Synt. / 19 Koulu ja kansalaiskoulun linja

 1. Isän nimi ikä kuollut v.
 ammatti

 2. Äidin nimi ikä kuollut v.
 ammatti

äiti kotona/työssä:

3. Sisaret ja veljet vanhimmasta nuorimpaan:

nimi	ikä	asuu kotona kyllä/ei	koulunkäynti	ammatti	naimi- sissa kyllä/ei

4. Viime kevättodistuksen keskiarvo

5. Mistä kouluaineesta pidät eniten

6. Mistä kouluaineesta pidät vähiten

Vuonna 1960 käytetty lomake ”Opettajan lausunto”

Opettajan lausunto

Oppilas: S. 19

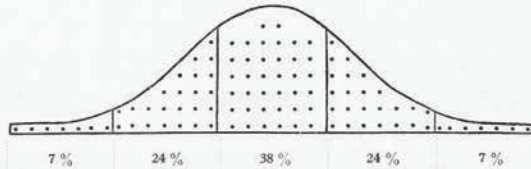
Koulu: Luokka: Oppilasta seurattu vuotta

Lomake täytetään viivoittamalla punakynällä kutakin ominaisuutta ilmaisevan ruudun alaosa.

Esim.

Heikko

Suuri oppilasmäärä jakautuu jokaisen arvoiteltavan ominaisuuden kohdalla viiteen arvosteluluokkaan oheisen kuvion osoittamalla tavalla.

	7 %	24 %	38 %	24 %	7 %
1. Yleislajjakkuus	Heikko	Verrattain heikko	Tavallinen	Tavallista parempi	Erinomainen
2. Käytännöllisyys	Epäkäytännöllinen	Verrattain epäkäytännöllinen	Tavallinen	Tavallista käytännöllisempi	Erittäin käytännöllinen
3. Vastuuntunto	Heikko	Verrattain heikko	Tavallinen	Tavallista vastuuntuntoisempi	Erittäin vastuuntuntoinen
4. Työskentelyn nopeus tarkkuus kestävyys	Huono	Verrattain huono	Tavallinen	Tavallista parempi	Erinomainen
5. Suullinen ilmaisu	Heikko	Verrattain heikko	Tavallinen	Tavallista parempi	Erinomainen
6. Liikkeiden sujuvuus	Heikko	Verrattain heikko	Tavallinen	Tavallista parempi	Erinomainen
7. Toveripiirin laajuus	Suppea	Verrattain suppea	Tavallinen	Tavallista laajempi	Erittäin laaja
8. Sopeutuvuus toveripiirissä	Heikko	Verrattain heikko	Tavallinen	Tavallista sopeutuvampi	Erittäin sopeutuva
9. Johtajuus toveripiirissä	Alistuva	Verrattain alistuva	Tavallinen	Tavallista johtavampi	Erittäin johtava
10. Mielialan perussävy	Alakuloinen	Verrattain alakuloinen	Tavallinen	Tavallista iloisempi	Erittäin iloinen
11. Mielialan tasapainoisuus	Tasapainoton	Verrattain tasapainoton	Tavallinen	Tavallista tasapainoisempi	Erittäin tasapainoinen

Ilmennyt taiteellinen lahjakkuus (lyhyt tarkempi selostus suotava):

a) luovaa (säveltäminen, maalaaminen, piirtäminen, muovailu, ainekirjoitus)

b) esittävää (soitto, laulu, lausunta, näytteleminen, tanssi)

Vuonna 1960 haastattelun pohjana käytetty lomake

Nimi

1. KOULU (lääksyjen lukuun käytetty aika, innostus koulunkäyntiin)
.....
.....
2. HARRASTUKSET, VAPAA-AJANVIETTO, LOMA-AJAT (harrastukset, yhdistystoiminta, rentoutuminen, työnteko loma-aikoina)
.....
.....
.....
.....
.....
3. YSTÄVÄPIIRI (lukumäärä subjektiivisesti ja objektiivisesti, luottamustyötävät, missä tapaa, poikia vai tyttöjä, suhde toiseen sukupuoleen)
.....
.....
.....
4. ASUMINEN, TALOUDELLISET OLOT (asunto-olot, asuinpaikkakunnat, keitä kotona asuu, taloudelliset olot)
.....
.....

HAVAINTOJA OHJATTAVASTA (ulkoasu ja kehonhoito, habitus, liikehtiminen, puhe, näkyvät vammat ja keholliset poikkeavuudet, neuroottisia piirteitä käyttäytymisessä, asennoituminen haastattelijaa kohtaan, ajattelutapa, ulkonäkö ammatintoiheen kannalta)
.....
.....
.....

Haast.OK2/59

Nimi

5. PERHE (isä: luonne, harrastukset, alkoholinkäyttö, kasvatustapa , ohjattavan suhde isään; äiti: samoin, sisarukset: suunnilleen sama. Kuolentapaukset, avioerot, kasvatusvanhemmat, sairaudet, crossaolo vanhemmista. - Muut tärkeät henkilöt.)

6. OMA TERVEYS

7. SUUNNITELMAT (onko suunnitelmia, niiden pysyvyys, motivointi, odotukset, vanhempien mielipiteet, suunnitelmien toteutumisen esteet)

Hanst.OK3/59

LIITE 3. Helsingin ammattioppilaitokset ja niiden oppilasmäärät lukuvuosina 1949/50, 1959/1960 ja 1970

Lähteet:

Taulukko 118. Erikoisammattikoulut lukuvuosina 1929/30-1949/50, A. Kaikki koulut lukuvuonna 1949/50. HTV 1951; Taulukko 120. Ammattiopetuslaitokset lukuvuonna 1959/60. HTV 1961; Taulukko 71. Ammattiopetuslaitoksia 1964–70. HTV 1971.

Kaupallinen ala		1950	1960	1970
	Svenska handelsinstitutet	55	69	163
	Suomen liikemiesten kauppapisto	254	561	553
	Helsingin kauppiaitten kauppapilaitoksen kauppapisto	51	106	276
	Helsingin kauppiaitten kauppapilaitoksen kauppakoulu	56	67	64
Helsingin kauppa-koulu ja -opisto	Helsingin kauppakoulu	120	306	237
	Kauppapisto	-	-	71
	Handelsskolan	-	-	39
Eiran kauppapilaitos (Suomen liikemies-yhdistyksen)	Kauppakoulu	-	-	124
	Suomen liikemiesyhdistyksen liikeapulaiskoulu	80	87 (1)	170
	Myyjäkurssi	-	-	10
	Suomen osuuskauppakoulu/Suomen osuuskauppapisto (1970)	99	98 (2)	707
	Helsingin yksityinen kauppakoulu	35	40	-
	Myynti- ja mainoskoulu/Markkinointi-instituutti (1969–)	606	49 (3)	58
	Elannon koulu	353	1237	36
	Stockmannin koulu	66	35	33
	KK:n Osuuskauppakoulu/E-instituutti	394	921	529
	Malmin Kauppapisto	-	54	125
Köpmanna-läroverket	Handelsinstitutavdelningen	-	-	109
	Svenska Köpmannaskolan	-	66	63
	Merkantila aftonskolan	-	207	90
	YHTEENSÄ	2169	3669	3457

(1) v. 1960 lisäksi 165 oppilasta kielikursseilla

(2) v. 1960 lisäksi eripituisilla erikoiskursseilla 152 oppilasta

(3) v. 1960 lisäksi 843 oppilasta kursseilla, jotka pääasiallisesti opetuskirjeiden avulla johdettua itse-opiskelua

Teknilliset oppilaitokset		1950	1960	1970
Helsingin teknillinen oppilaitos	Teknillinen koulu	565	1121	1324
	Tekniska skolan (4)	-	174	277
	Teknillinen opisto	270	397	1037
	Tekniska läroverket (i H:fors)	251	281	520
	YHTEENSÄ	1086	1973	3158

(4) v. 1970 ei enää Helsingin teknillisen oppilaitoksen alaisuudessa, vaan omana oppilaitoksenaan

Terveyden- ja sairaanhoito, lastenhoito yms.		1950	1960	1970
Sairaanhoitajaopisto/ Hgin Sairaanhoito- opisto (v. 1970)	Sairaanhoitajakoulu/Sairaanhoitajajaosto	453	239	283
	Jatko-opintojen osasto/Erikoiskoulutus- ja jatko-opintojen jaosto	-	149	190
	Kuopion sairaanhoitajakoulun oppilaskursseja	120	-	-
	Terveydenhuolto-opisto	133	-	-
	Jatko-opisto	149	-	-
	Helsingin kaupungin sairaanhoitajatarkoulu/Sairaanhoitajakoulu (v. 1960)/Sairaanhoito-opiston sairaanhoitajajaosto (v. 1970)	176	168	173
	Kätilöopisto	246	241	70
Helsingfors svenska sjuksköterskeinstitut/ Helsingfors svenska sjukvårdsinstitut	Sjuksköterskeutbildning	-	171	171
	Specialutbildning	-	-	67
Diakonissakoulu/ Helsingin diakonia- opisto (v. 1970)	Diakonissakoulu	151	139	-
	Sairaanhoitajajaosto	-	-	79
	Erikoiskoulutusjaosto	-	-	25
	Helsingin diakonissalaitoksen apuhoitajakurssit/ Apuhoitajajaosto (v. 1970)	-	21	66
	Helsingin Apuhoitajakurssi	-	101	-
	Lapinlahden sairaalan mielisairaanhoitajakurssit	-	25	-
	Nikkilän sairaalan mielisairaanhoitokoulu (5)	-	33	-
	Barnavårdsinstitutet Folkhälsan	-	54	86
	Lastenlinna/Helsingin Lastenlinnan lastenhoitajakoulu (v. 1970)	-	146	150
	Töölö Barnavårdinneskola	-	49	30
	Invalidisäätiön lääkitysvoimisteluoipisto	-	37	-
	Valtion lääkintävoimistelukurssit	-	37	-
	Laboratorioapulaisten kurssit	-	50	-
	Röntgenapulaisten kurssit	-	39	-

Helsingin IV Sairaanhoidon oppilaitos (6)	Apuhoitajakoulu	-	-	246
	Laboratoriohoitajaopisto	-	-	136
	Lääkintävoimistelijaopisto	-	-	158
	Röntgenhoitajaopisto	-	-	92
	Lääketehtäjä Orion Oy:n laboranttikoulu	-	23	28
	Ebeneserkodin lastentarhaseminaari	58	61	60
Sairaanhoitokoulu	Apuhoitajajaosto	-	-	49
	Mielisairaanhoitajajaosto	-	-	49
	Suomen kosmetologien yhdistyksen opisto	-	-	62
	YHTEENSÄ	1486	1783	2270

(5) v. 1970 ks. Sairaanhoitokoulu/Mielisairaanhoitajajaosto

(6) Syntyi vuonna 1965 Valtion lääkitävoimistelijaopiston, Helsingin laboratorioteknillisten apulaisten kurssien, apuhoitajakurssien ja röntgenhoitajakurssien sekä Invalidisäätiön lääkitävoimisteluopiston yhdistyttyä hallinnollisesti.

Erikoisammattikoulut		1950	1960	1970
	Valmistava poikien ammattikoulu	365	1578	-
	Valmistava tyttöjen ammattikoulu	314	394	-
	Haagan ammattikoulu	-	-	530
	Kampin ammattikoulu	-	-	342
	Vallilan ammattikoulu	-	-	1041
	Yleinen ammattikoulu (7)	479	-	-
	Kirjapainokoulu (8)	153	244	-
	Käpylän ammattikoulu (8)	-	-	416
	Laboratoriokoulu	-	-	116
	Kultaseppäkoulu (9)	26	42	68
	Oy Strömberg Ab:n konepajakoulu	65	77	126
Oy Wärtsilä Ab	Värtsilä-yhtymä Oy:n konepajakoulu	54	-	-
	Hietalahden telakan ammattikoulu(1960)/Helsingin telakan ammattikoulu (1970)	-	44	57
	Kone ja Silta Konepajakoulu (1960)/Helsingin tehtaan konepajakoulu (1970)	-	58	45
	Valtionrautateiden konepajakoulu	46	39	23
	Maalariammattikoulu	34	35	23
	Kone Oy:n hissi- ja nosturiteollisuuden ammattikoulu	-	66	-
	Oy Metalliteoksen ammattikoulu	-	15	-
	Oy Suomen Autoteollisuus Ab:n ammattikoulu	-	-	12
	Hammasteknikkokoulu	-	15	54
	Faktorikoulu	-	-	29

Sanoma Osakeyhtiön opisto	Graafinen ammattikoulu	-	-	18
	Toimittajakoulu	-	-	15
	Kähertäjäkoulu	79	205	226
	Optikkokoulu (10)	-	16	-
	Silmälasi-optikkokoulu (11)	-	23	-
	Optikko-Opisto (12)	-	-	48
Instrumentarium Oy:n ammattiopetuslaitokset	Optinen osasto	-	-	40
	Metallityöosasto	-	-	8
	Huolinta-alan ammattikurssi	-	-	19
	Verhoilija-ammattikoulu	21	-	-
	Vaatturiammattikoulu/Vaatturikoulu (1970)	44	24	37
	Helsingin leikkuuopisto (13)	392	32	32
Helsingin käsityöopisto (1950)/Helsingin käsityönopeettajaopisto (1960, 1970)	Käsityöseminaari	62	94	-
	Käsityökoulu	49	76	91
	Kutomakoulu (1950, 1960)/Kutomakurssi (1970)	28	16	30
	Ompelimo (1950, 1960)/Pukuompelukurssi (1970)	24	26	24
	Hattuosasto	8	21	-
	Modistikurssi	-	-	8
	Opettajanvalmistusosasto	-	-	96
	Radiosähköttäjäkursit	-	34	23
	YHTEENSÄ	2243	3174	3597

- (7) Yleisessä ammattikoulussa annettiin yleissivistävää opetusta iltaisin muun muassa Kähertäjäkoulussa sekä Verhoilija- ja vaatturiammattikouluissa opiskeleville. Toiminta lopetettiin 31.5.1950.
- (8) Helsingin kaupungin kirjapainokoulu ja syksyllä 1967 toimintansa aloittanut hienomekaanikkokoulu yhdistyivät hallinnolliseksi kokonaisuudeksi, Käpylän ammattikouluksi 1970.
- (9) Tietopuolista opetusta saatiin Taideteollisessa oppilaitoksessa, jonka lukuun oppilaat myös sisältyvät.
- (10) Toiminnassa 1950–59, Suomen Erikois-Optikkojen liitto omisti koulun. Oppilaiden lukumäärä 30.10.1959 koulun lopettaessa toimintansa.
- (11) Optisen alan Keskusliiton ylläpitämä.
- (12) Optikkokoulun ja Silmälasi-optikkokoulun yhdistymispäätös tehtiin 1959, koulun toiminta alkoi 1962.
- (13) Vuotta 1950 koskien työvuoden koko oppilasluvu (useita lyhyehköjä kursseja), vuonna 1960 tämän luvun lisäksi eripituisilla kursseilla 222 oppilasta, vuonna 1970 lisäksi lyhyehköjä kursseja (ei tietoa oppilasmäärästä).

Taideala		1950	1960	1970
Sibelius-Akatemia	Alkeiskoulu	268	210	-
	Musiikkikoulu ja sen jatko-osasto	289	-	-
	Koulumusiikkiosasto	-	62	122
	Nuoriso-osasto	-	-	171
	Konservatorio	-	165	-
	Korkeakoulu	-	40	-
	Kirkkomusiikkiosasto	-	96	116
	Sotilassoitto-osasto (1950 ja 1970)/ Puolustusvoimain soitto-oppilaskoulu (1960)	56	27	37
	Yleinen osasto	-	-	379
	Sivistysjärjestöjen kansankonservatorio	662	?	?
	Helsingin kirkkomusiikkiopisto	35	-	-
	Suomen teatterikoulu	18	35	62 (14)
	Svenska teaterns elevskola/ Svenska Teaterskolan i H:fors (1970)	15	13	15
	Suomen taideakatemia koulu, "Ateneum"	62	74	71
Taideteollinen oppilaitos	Taideteollinen ammattikoulu	277	327	458
	Taideteollisuusopisto	202	275	468
	Mainosgraafikkojen koulu	-	16	30
	YHTEENSÄ	1884	1340	1867

(14) joista korkeakoulu-osastolla 27

Talousala		1950	1960	1970
	Suomen hotelli- ja ravintolakoulu (1950)/Hotelli- ja Ravintolakoulu (1960)/Hotelli- ja ravintolakoulu sekä Hotelli- ja ravintolaopisto (1970)	103	241	690
Helsingin kotitalous-opettajaopisto	Helsingin kotitalousopettajaopisto	57	80 (15)	-
	Keittäjäkurssi	-	-	18
	Opettajainvalmistusosasto	-	-	146
	Taloukoulun	-	-	36
	Suomen Kokki- ja Stuerttikoulu (16)	?	20	-
Väestöliiton kotisisaropisto	Harjoittelukoulu	-	-	160
	Meriharju	-	-	27
	YHTEENSÄ	160	261	1077

(15) Lisäksi talous- ja keittäjäkurseilla 84 ja lyhyillä iltakurssilla 181 oppilasta

(16) Toiminnassa 1926–66, koulun korvasi Merimiesammattikoulun perustaminen 1961.

Liikenne		1950	1960	1970
Aeron ilmailuopisto	Mekaanikkolinja	-	-	94
	Ohjaajalinja	-	-	16
Helsingin merimies- ammattikoulu	Kansimiesluokka	-	-	101
	Konemiesluokka	-	-	29
	Laivakokkiluokka	-	-	33
	Laivasähkömiesluokka	-	-	26
	Pursimiesluokka	-	-	7
	Talousesimiesluokka	-	-	16
	YHTEENSÄ	0	0	322

Yhteiskunnalliset alat		1950	1960	1970
	Toimistokoulu (Helsingin kaupungin)	-	-	50
	Yhteiskunnallinen korkeakoulu	?	424	-
	Svenska medborgarhögskolan/ Social- och kommunalhögskolan (1964–)	?	82	196
	YHTEENSÄ	0	506	246

Vajaakykyisten ammattiopilaitokset		1950	1960	1970
	Sokeainkoulu/Sokeain ammattikoulu (1960, 1970)	70	41	87
	Invalidisäätiön ammattikoulu	?	293	259
	YHTEENSÄ	70	334	346

Liite 4. Ammatissa toimiva väestö ammatin ja sukupuolen mukaan Helsingissä 1950, 1960, 1970 ja 1980

Liite on julkaistu myös sähköisessä muodossa Helsingin kaupunginarkiston SINETTI-arkistotietojärjestelmässä: <https://yksa3.darchiv.fi/YKSA3/public/files/20160504-YAM100211-146235299055100>. Tilaston luokituksesta ym. katso aineistoanalyttinen selvitys, kohta ammattirakenneluokittelu (liite 1).

Lähteet:

- Vuosi 1950: Julkaisematon taulukko 17. Ammatissa toimiva väestö ammatin, ammattiaseman ja yleissivistyksen mukaan. Helsinki. Väestölaskenta 1950. Tilastoarkisto.
 Vuosi 1960: Taulukko 24. Ammatissa toimiva väestö ammatin, sukupuolen ja iän mukaan. Yleinen väestölaskenta Helsingissä vuonna 1960. Helsingin kaupungin tilasto VII:1. Erikoistutkimukset. Helsingin kaupungin tilastotoimisto, 1963.
 Vuosi 1970: Taulukko 2.2. Ammatissa toimiva väestö ammatin (3-num.), sukupuoli ja ammattiaseman mukaan. Yleinen väestölaskenta Helsingissä vuonna 1970. Helsingin kaupungin tilastotoimisto, 1974.
 Vuosi 1980: Taulukko 2.3 Ammatissa toimiva väestö ammatin (4-num.), ammattiaseman ja sukupuolen mukaan 1.11.1980. Helsinki 1980. Väestö- ja asuntolaskenta. Helsingin kaupungin tilastokeskus, 1982.

		1950				1960				1970				1980											
		miehiä		naisia		yhteensä		miehiä		naisia		yhteensä		miehiä		naisia		yhteensä							
Ammatissa toimivia yhteensä						200105		120606		119663		240269		132576		138948		271524							
Tunnus	Luokitelu- faso																								
		Pääryhmän, ryhmän tai alaryhmän nimi																							
0	1	Teknillinen ja luonnontieteellinen sekä humanistinen, taiteellinen ja yhteiskuntatieteellinen työ																							
						23503		19554		16878		36432		24713		26730		51443		24768		31409		56177	
00-01	2	Tekniikan alaan kuuluva työ																							
000	3					9594		10234		1828		12062		11455		2638		14093		4412		631		5043	
						323		377		140		517		443		156		599		550		277		827	

		1950			1960			1970			1980		
		miehiä	naisia	yhteensä	miehiä	naisia	yhteensä	miehiä	naisia	yhteensä	miehiä	naisia	yhteensä
001	3				2455	16	2471	1119	53	1172	1049	101	1150
002	3				1105	4	1109	684	3	687	495	23	518
003	3				797	12	809	480	2	482	566	48	614
004	3				2915	41	2956	1226	13	1239	805	25	830
005	3				632	358	990	223	50	273	182	57	239
006	3				62	0	62	60	1	61	46	8	54
007	3				1515	957	2472	140	19	159	680	89	769
008	3				376	300	676	93	2	95	39	3	42
010	3			9271			sis. 001	1766	67	1833	1500	374	1874
011	3						sis. 002-	660	9	669	499	104	603
012	3						003	633	8	641	766	80	846
013	3						sis. 004	1724	17	1741	1186	110	1296
014	3						sis. 005	74	11	85	138	25	163
015	3						sis. 006-	17	0	17	43	1	44
016	3						007	745	42	787	1133	216	1349
017	3						sis. 008	249	28	277	198	33	231
018	3						ei ole	611	909	1520	196	424	620
019	3						ei ole	508	1248	1756	433	1112	1545
02	2			194	649	206	855	888	426	1314	732	506	1238
020	3				155	92	247	219	178	397	158	172	330
021	3				24	1	25	92	6	98	95	21	116
022	3				47	4	51	56	12	68	46	14	60
023	3				48	4	52	48	35	83	56	45	101
024	3				14	18	32	2	0	2	0	0	0

		1950			1960			1970			1980		
		miehiä	naisia	yhteensä	miehiä	naisia	yhteensä	miehiä	naisia	yhteensä	miehiä	naisia	yhteensä
0521-0524	4			709	533	966	1499	620	1475	2095			
0525	4			961	383	882	1265	341	940	1281			4498
0526-0530	4			739	143	582	725	185	570	755			
0531	4			280	0	380	380	1	536	537	19	881	900
0533	4				265	101	366	411	270	681	sis. harj.aineiden opettajiin		
0539	4			698									
056	3			ei ole			ei ole	285	109	394	473	362	835
059	3				48	147	195	55	131	186	150	175	325
06	2			616	329	246	575	357	346	703	305	313	618
060	3			145	278	110	388	281	148	429	209	80	289
061	3			115							31	32	63
062	3			312	51	136	187	76	188	264	65	201	266
063	3			44				0	10	10	0	0	0
07	2			637	962	137	1099	954	262	1216	970	448	1418
070	3			178	222	39	261	204	47	251	202	102	304
071	3			ei ole	48	0	48	47	0	47	44	3	47
072	3			306	229	6	235	197	11	208	205	34	239
073	3			ei ole	334	65	399	389	187	576	401	286	687
079	3			153	129	27	156	117	17	134	118	23	141

08	2	Taide ja kirjallinen toiminta	2705	2565	1587	4152	3189	2414	5603	2843	2600	5443
080	3	Kuvaamataiteilijat	506	413	363	776	298	160	458	242	162	404
081	3	Mainos- ja kaupalliseen alaan liittyvä taiteellinen työ	307	454	206	660	520	311	831	397	345	742
083	3	Kirjailijat ja kriitikot	134	94	64	158	83	60	143	66	55	121
084	3	Sanomalehden toimittajat, kustannustoimittajat, mainos-toimittajat	592	800	496	1296	929	968	1897	812	946	1758
085	3	Muotoilijat	41			ei ole	169	269	438	167	282	449
086	3	Näyttämötaiteilijat, laulajat	266	271	252	523	287	268	555	177	199	376
087	3	Muusikot (v. 1950 sis. laulajat, säveltäjät)	572	437	131	568	569	121	690	474	150	624
088	3	Radio- ja tv-ohjelmatoimittajat ja -ohjaajat ym.	ei ole			ei ole	230	131	361	293	232	525
089	3	Muut taide- ja viihdealan ammattit	287	96	75	171	104	126	230	215	229	444
09	2	Muut pääryhmän 0 ammatit	486	1735	1348	3083	3329	3133	6462	4667	7992	12659
090	3	Tilintarkastajat	ei ole	337	70	407	226	104	330	215	124	339
091	3	Sosiaalialan työntekijät (ei kodeissa), harrastus- ja vapaa- aikatoiminnan ohjaus	32	207	508	715	227	855	1082	382	3797	4179
092	3	Kirjaston- ja arkistonhoitajat, museovirkkamiehet	245	197	413	610	274	906	1180	303	1246	1549
093	3	Taloudellisen, tilastollisen yms. tutkimus- ja suunnittelutyön tekijät	ei ole	133	44	177	384	140	524	891	523	1414
094	3	Atk-pääälliköt, -suunnittelijat ja ohjelmoijat					1169	322	1491	1800	806	2606
095	3	Psykologit (v. 1960 Psykologit ja henkilösuhdetoiminta)	ei ole	662	200	862	65	125	190	61	244	305
098	3	Henkilökunta- ja suhdetoimintamiehet	ei ole			sis.095	729	394	1123	709	794	1503
099	3	Muut humanistisen, luonnontieteellisen ja yhteiskuntatieteellisen alan ammattit	209	199	113	312	255	287	542	306	458	764
1	1	Hallinnollinen, tlinpidollinen ja konttoritekninen työ	41212	17844	32981	50825	18814	46508	65322	19541	46928	66469
10	2	Yhteiskunnallis-hallinnollinen työ	649	1319	244	1563	1672	546	2218	1982	1114	3096

		1950				1960				1970				1980			
		miehiä	naisia	yhteensä		miehiä	naisia	yhteensä		miehiä	naisia	yhteensä		miehiä	naisia	yhteensä	
100	3			649	1319	244	1563	1672	546	2218	1982	1114	3096				
111	2			5235	8898	1024	9922	8148	941	9089	9756	2027	11783				
110	3			4565	4249	627	4876	2729	264	2993	3645	506	4151				
111	3				571	11	582	654	28	682	872	105	977				
112	3			670	2170	110	2280	2638	162	2800	3245	490	3735				
113	3				490	64	554	743	125	868	884	382	1266				
114	3			sis.110-111			ei ole	414	78	492	326	113	439				
115	3				1418	212	1630	970	284	1254	784	431	1215				
12	2			5140	574	5451	6025	520	6892	7412	336	5596	5932				
120	3			2985	424	2477	2901	433	3159	3592	226	2919	3145				
121	3			2155	57	1522	2874	29	1575	1604	30	1012	1042				
122	3				3	1292	1295	26	2100	2126	58	1549	1607				
129	3			ei ole	90	160	250	32	58	90	22	116	138				
13	2			2967	175	3090	3265	197	6930	7127	455	10392	10847				
130	3			1122	158	1039	1197	155	4515	4670	397	8119	8516				
131	3			1845	17	2038	2055	42	2415	2457	58	2273	2331				
139	3				0	13	13										
14	2			27221	6878	23172	30050	8277	31199	39476	7012	27799	34811				

140	3	Konekirjanpitiäjät				2	53	55	4	77	81	294	4999	5293
141	3	Tietojenkäsittelykoneiden operaattorit, reikäkortti-, reikänauhälävistäjät, magneettinauhankirjoittajat			195	335	530	589	1360	1949	703	1608	2311	
142	3	Puhelinvälittäjät, puhelimen hoitajat	573	39	1763	14983	16746	1243	17492	18735	583	9753	10336	EIOLE
143	3	Yleiset konttorityön tekijät			163	680	843	154	749	903			sis. 140	
144	3	Laskuapulaiset, monistajat yms.			470	2309	2779	707	3733	4440	778	4587	5365	
145	3	Pankkitoimihenkilöt ja osastonhoitajat			223	1541	1764	355	2041	2396	352	1928	2280	
146	3	Vakuutusvirkailijat					ei ole	18	223	241	18	304	322	
147	3	Sairauskassa- ja sosiaalivakuutusvirkailijat					981	52	358	410	56	580	636	
148	3	Matkailualan toimihenkilöt	369		705	276		742	189	931	625	388	1013	
149	3	Huollitsijat, laivanselvittäjät ym.							2149	427	2576	1592	370	1962
150	3	Isännöitsijät, varastonhoitajat ym.	1602						242	154	396	260	260	520
151	3	Tarjoustenlaskijat, tilaustenkäsittelijät							1403	1366	2769	1303	1048	2351
152	3	Toimistovahtimestarit ja lähetit	962		1176	1095	2271	1403	1366	2769	1303	1048	2351	
159	3	Muut konttorityön ammatit			2177	1216	3393	609	1944	2553	448	1974	2422	
2	1	Kaupallinen työ	16378		8751	15009	23760	10841	14004	24845	8693	10844	19537	
20	2	Tukku- ja vähittäiskauppiaat	3811		1166	1660	2826	942	1424	2366	844	961	1805	
200	3	Tukkukauppiaat	773		157	23	180	71	15	86	79	16	95	
201	3	Vähittäiskauppiaat	3038		1009	1637	2646	871	1409	2280	765	945	1710	
21	2	Kiinteistöjen, palvelusten ja arvopapereiden myynti	232		540	62	602	970	288	1258	956	651	1607	
210	3	Vakuutushankkijat	EIOLE		284	23	307	246	21	267	185	44	229	
211	3	Kiinteistöjen ja arvopapereiden välittäjät	EIOLE		117	10	127	162	21	183	221	62	283	
212	3	Mainosmiehet	232		84	29	113	517	235	752	550	545	1095	
214	3	Muut ryhmän 21 ammatit			55	0	55	45	11	56				
22	2	Kauppaedustustyö	1955		2679	162	2841	3544	364	3908	2450	477	2927	
220	3	Myyntimiehet, myyntiedustajat	1327		2204	127	2331	3149	308	3457	2249	445	2694	
221	3	Tukkumyyntiagentit			475	35	510	395	56	451	201	32	233	

		1950				1960				1970				1980			
		miehiä	naisia	yhteensä	miehiä	naisia	yhteensä	miehiä	naisia	yhteensä	miehiä	naisia	yhteensä	miehiä	naisia	yhteensä	
23	2			10380	4366	13125	17491	5385	11928	17313	4443	8755	13198				
230	3			540	1191	1666	2857	1384	555	1939	1346	763	2109				
231	3			9357	2282	10870	13152	3288	10777	14065	2730	7572	10302				
233	3			111			ei ole	119	158	277	70	65	135				
234	3				297	7	304	256	10	266	158	74	232				
235	3			276	330	300	630			ei ole			ei ole				
239	3			96	266	282	548	338	428	766	139	281	420				
3	1			1689	813	376	1189	625	311	936	623	379	1002				
30	2			719	309	47	356	233	47	280	172	41	213				
300	3			191	166	35	201	81	25	106	40	11	51				
302	3			32	21	0	21	12	0	12	9	2	11				
303	3			262	12	0	12	24	0	24	28	3	31				
304	3			234	109	11	120	111	21	132	91	23	114				
305	3				1	0	1	5	1	6	4	2	6				
306	3				0	1	1			0			0				
307	3				0	0	0			0			0				
31	2			802	401	324	725	328	263	591	369	335	704				
310	3			327	113	49	162	63	25	88	45	59	104				
311	3			460	278	251	529	243	187	430	300	202	502				
312	3			15			0			0	2	1	3				
313	3						0			0			0				
319	3				10	24	34	22	51	73	22	73	95				
32	2			2	0	0	0	1	0	1	0	0	0				

		1950				1960				1970				1980			
		miehiä	naisia	yhteensä		miehiä	naisia	yhteensä		miehiä	naisia	yhteensä		miehiä	naisia	yhteensä	
511	3			160	208	0	208	255	0	255	149	0	149				
52	2			95	100	0	100	113	0	113	167	1	168				
520	3			95	100	0	100	113	0	113	167	1	168				
5201	4																
5202	4			30													
5203	4																
5204	4			65													
53	2			1605	338	0	338	239	0	239	146	0	146				
530	3			1605	338	0	338	239	0	239	146	0	146				
54	2			6967	8220	285	8505	8840	224	9064	8101	412	8513				
540	3			5816	7745	50	7795	8636	157	8793	7925	261	8186				
541	3			172	55	1	56	10	0	10	176	151	327				
542	3			ei ole	420	234	654	194	67	261							
543	3			979			ei ole			ei ole			ei ole				
55	2			1299	651	1336	1987	600	1114	1714	562	575	1137				
550	3			184	563	40	603	449	26	475	322	44	366				
551	3			ei ole			ei ole	141	137	278	224	203	427				
552	3			1115	88	1296	1384	10	951	961	16	328	344				
56	2			ei ole	625	167	792	725	206	931	729	164	893				
560	3			61	0	61	98	2	100	121	7	128					
561	3			107	28	135	47	2	49	15	62						

		1950			1960			1970			1980		
		miehiä	naisia	yhteensä	miehiä	naisia	yhteensä	miehiä	naisia	yhteensä	miehiä	naisia	yhteensä
61	2			9956	895	7395	8290	613	4397	5010	288	1634	1922
610	3				391	271	662	177	130	307			
611	3			8030	0	1580	1580	10	976	986	55	514	569
612	3				114	179	293	82	143	225	55	99	154
613	3			569	34	255	289	12	215	227	2	47	49
614	3			380	281	63	344	249	43	292	134	20	154
615	3			633	51	655	706	21	469	490	13	211	224
616	3			sis. 610-612	4	4116	4120	28	2165	2193	13	602	615
619	3			344	20	276	296	34	256	290	16	141	157
62	2			1225	378	318	696	173	103	276	108	43	151
620	3			444	256	37	293	126	16	142	85	7	92
621	3				24	12	36	4	2	6	0	0	0
622	3							1	20	21	0	0	0
623	3			422	13	93	106	2	1	3	0	0	0
624	3				18	5	23	2	1	3	0	0	0
625	3				13	54	67	9	16	25	5	0	5
626	3			359	54	117	171	29	47	76	16	34	50
63	2			1412	1152	300	1452	564	135	699	339	69	408
630	3				37	0	37	42	7	49	59	3	62
631	3				20	2	22	12	1	13	19	2	21
632	3				18	0	18	1	1	2			
633	3				9	3	12	3	2	5			
634	3			608	207	0	207	92	5	97	41	8	49

635	3	Valimotyöntekijät	725	316	29	345	249	33	282	55	13	68
636	3	Langanvetäjät, putkenvetäjät		45	9	54	19	7	26	36	6	42
639	3	Muut rautatehdas-, metallitehdas-, takomo- ja valimotyön ammatit	79	500	257	757	146	79	225	99	33	132
64	2	Hienomekaaninen työ	1283	1163	93	1256	1215	124	1339	903	232	1135
640	3	Hienomekaanikot	352	358	20	378	505	18	523	473	96	569
641	3	Kellosepät	201	185	3	188	160	4	164	74	6	80
642	3	Optikot	55	91	10	101	85	23	108	57	56	113
643	3	Hammasteknikot	163	145	12	157	129	12	141	105	16	121
644	3	Kulta- ja hopeasepät ym.	369	384	48	432	287	37	324	155	34	189
645	3	Kaivertajat	43			ei ole	49	30	79	39	24	63
646	3	Muut hienomekaanista työtä tekevät	100			ei ole						
65	2	Konepaja- ja rakennusmetallityö	14916	14466	1071	15537	15089	910	15999	9852	843	10695
650	3	Koneenasentajat, koneistajat ja työkaluntekijät	7099	3359	1	3360	2874	138	3012	1474	101	1575
651	3	Koneenasentajat ym.		835	1	836	1685	11	1696	2040	19	2059
652	3	Koneen- ja moottorinkorjaajat	1682	3812	1	3813	3773	23	3796	1847	20	1867
653	3	Sepät (v. 1980 "Ohut- ja paksulevysepät")	1158	1502	40	1542	1832	24	1856	1401	15	1416
654	3	Putkityöntekijät	1330	1960	0	1960	1897	1	1898	1375	2	1377
655	3	Hitsaajat ja kaasuleikkaajat (polttajat)	810	1187	30	1217	1324	76	1400	944	62	1006
656	3	Paksulevysepät ja muotoraatutyöntekijät	560	698	0	698	375	0	375			ei ole
656	3	Metallioijat	ei ole	69	97	166	104	65	169	48	12	60
659	3	Muut ryhmän 65 ammatit (v. 1950 muut metalliteostyöntekijät, muihin ryhmiin kuulumattomat harjoittelijat ja oppilaat, muualla mainitsemattomat aputyöntekijät sekä metallityön tarkastajat)	2277	1044	901	1945	1225	572	1797	723	612	1335
66	2	Sähkötyö	4834	4601	951	5552	5194	1125	6319	4441	651	5092
660	3	Sähköasentajat		1961	17	1978	2550	47	2597	2091	30	2121

		1950				1960				1970				1980			
		miehiä	naisia	yhteensä		miehiä	naisia	yhteensä		miehiä	naisia	yhteensä		miehiä	naisia	yhteensä	
661	3			7			ei ole		92	0	92		146	0	146		
662	3			2551		777	49	826	158	1	159		125	6	131		
663	3			1055		493	0	493	696	17	713		846	100	946		
664	3			ei ole		582	12	594	827	39	866		758	96	854		
665	3							ei ole	376	877	1253		185	304	489		
665	3					130	0	130	101	0	101				ei ole		
669	3			1221		658	873	1531	394	144	538		290	115	405		
67	2			4998		4650	128	4778	3814	81	3895		2213	51	2264		
670	3							ei ole	16	3	19		23	0	23		
671	3							ei ole	38	2	40		39	5	44		
672	3							ei ole	13	30	43		7	8	15		
673	3					3005	0	3005	2531	0	2531		1361	2	1363		
674	3					1100	0	1100	162	1	163		66	0	66		
675	3								432	4	436		185	1	186		
676	3					161	0	161	317	10	327		407	20	427		
677	3					203	54	257	225	13	238		98	6	104		
678	3							ei ole	36	5	41		8	4	12		
679	3					181	74	255	44	13	57		19	5	24		
68	2			1752		2499	157	2656	2514	159	2673		1520	65	1585		
680	3			1752		2166	41	2207	2163	68	2231		1520	65	1585		
681	3			ei ole		333	116	449	351	91	442						
69	2			6679		6627	832	7459	5953	366	6319		3739	96	3835		
690	3			1053		1109	7	1116	753	5	758		346	3	349		

		1950				1960				1970				1980			
		miehiä	naisia	yhteensä		miehiä	naisia	yhteensä		miehiä	naisia	yhteensä		miehiä	naisia	yhteensä	
720	3			113	64	2	66		78	4	82		47	5	52		
721	3			1475	511	1075	1586		506	1021	1527		408	639	1047		
722	3			749	63	319	382		56	202	258		45	97	142		
723	3			320	70	81	151		101	90	191		84	54	138		
724	3			66	30	132	162		77	153	230		126	98	224		
725	3			499	359	129	488		552	195	747		384	120	504		
726	3			345	117	251	368		143	187	330		62	90	152		
727	3			125			ei ole		2	1	3		0	0	0		
729	3			315	133	93	226		108	84	192		134	102	236		
73	2			1280	259	300	559		449	285	734		280	139	419		
730	3				3	1	4		10	0	10		5	5	10		
731	3				45	6	51		47	17	64		49	7	56		
732	3				11	1	12		17	4	21		3	2	5		
733	3			0	1	0	1				ei ole				ei ole		
734	3			6	2	1	3		4	0	4		4	0	4		
735	3			53	36	42	78		67	47	114		49	28	77		
737	3			857	161	249	410		304	217	521		170	97	267		
74	2			221	19	85	104		29	43	72		19	46	65		
740	3				10	34	44		18	17	35						
742	3				7	36	43		5	14	19		19	46	65		
749	3				2	15	17		6	12	18						
75	2			613	854	844	1698		1215	1351	2566		631	779	1410		

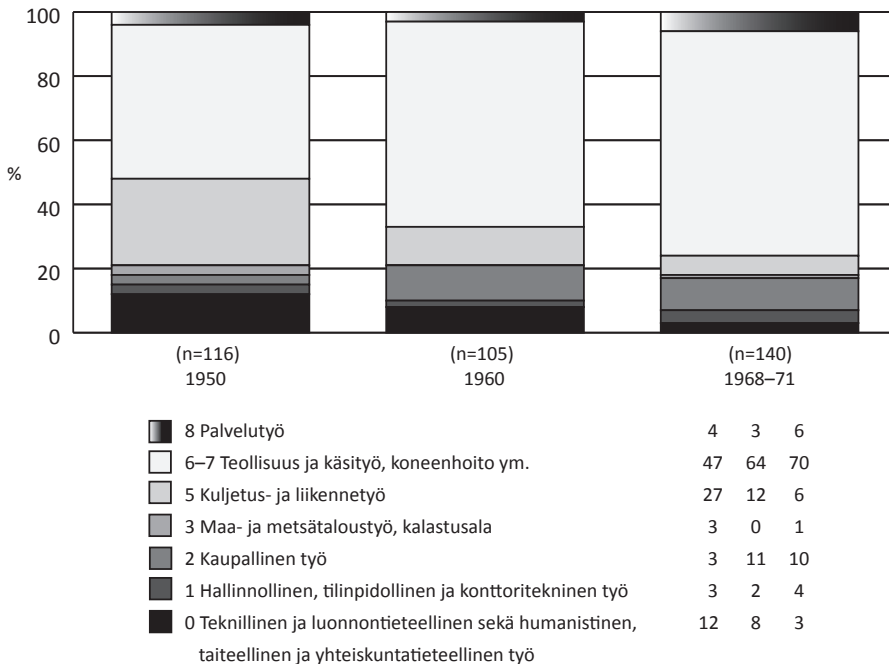
750	3	Kori- ja harjatyöntekijät				167	104	40	144	68	29	97	26	12	38
751	3	Kumituotetyöntekijät				157	115	22	137	101	8	109	34	6	40
752	3	Muovituotetyöntekijät				127	235	160	395	241	195	436	133	152	285
753	3	Nahkatyöntekijät ja nahanmuokkaajat				9	6	14	20	7	12	19	7	12	19
754	3	Valokuvaamolaboratoriotyöntekijät, kopistit ym.				39	56	234	290	125	409	534	138	339	477
755	3	Soittimentekijät ym.				ei ole	57	6	63	29	2	31	29	1	30
756	3	Kivityöntekijät				114	98	2	100	60	2	62	33	0	33
757	3	Paperinjalostusalan vaihtotyöntekijät				ks. 73	91	280	371	59	103	162	26	56	82
758	3	Betonimyllyrit ja betonituotetyöntekijät				ei ole			ei ole	56	2	58	27	3	30
759	3	Muut teollisen työn ammatit				ei ole	92	86	178	469	589	1058	178	198	376
76	2	Pakkaus- ja paketoimistö				ei ole	417	1777	2194	623	2551	3174	436	1697	2133
760	3	Pakkaajat ja paketoijat ym.					417	1777	2194	623	2551	3174	436	1697	2133
77	2	Työkoneiden ja kiinteiden moottorien käyttö ja hoito				836	1711	44	1755	3282	311	3593	2338	246	2584
770	3	Nosturien kuljettajat ym.				ei ole	264	10	274	421	50	471	224	30	254
771	3	Trukinkuljettajat, siirtolaitteen hoitajat				260	314	34	348	508	27	535	489	27	516
772	3	Rakennuskoneiden kuljettajat ym.				ei ole	375	0	375	662	1	663	420	4	424
773	3	Kiinteiden koneiden ja moottorien käyttäjät (ei laivassa)				576			ei ole	713	23	736	484	81	565
774	3	Huoltomiehet, huoltovalvojat ym.				ei ole	96	0	96	474	210	684	253	103	356
775	3	Laitosmiehet (ei tekstiiliteollisuuden) ja takiloijat				ei ole	662	0	662	504	0	504	468	1	469
78	2	Ahtaus-, kuorma- ja varastotyö				5082	5561	1169	6730	5987	1256	7243	3989	951	4940
780	3	Ahtaus-, kuorma- yms. työntekijät				1148	1058	15	1073	845	6	851	815	18	833
781	3	Muut kuorma- ja purkaustyöntekijät					982	0	982	835	6	841	4	0	4
782	3	Varastotyöntekijät				3934	3514	1152	4666	4303	1242	5545	3170	933	4103
783	3	Muut ryhmän 78 ammatit				ei ole	7	2	9	4	2	6			ei ole

		1950		1960		1970		1980		Yhteensä		
		miehiä	naisia	Yhteensä	miehiä	naisia	Yhteensä	miehiä	naisia			
87	2	Valokuvaustyö	488	284	103	387	469	102	571	369	91	460
870	3	Valokuvaajat ja kameramiehet	488	284	103	387	469	102	571	369	91	460
88	2	Hautauspalvelu ja kirkon työntekijät	39	14	6	20	11	6	17	7	3	10
880	3	Hautausoimistonhoitajat ym.					11	6	17	1	3	4
881	3	Haudankaivajat	35									
882	3	Hautausmaanhoitajat								6	0	6
883	3	Suntiot	4									
89	2	Muu palvelutyö	871	404	167	571	103	234	337	130	250	380
891	3	Muut palvelutehtävät	871	404	167	571	103	234	337	130	250	380
9	1	Muulla luokittelematon työ	2461	1249	43	1292	1726	400	2126	3567	1426	4993
90	2	Sotilastyö	1285	1160	0	1160	944	2	946	837	23	860
900	3	Upseerit ja virka-asemaltaan heihin rinnastettavat	727	588	0	588	491	0	491	538	0	538
901	3	Aliupseerit ja virka-asemaltaan heihin rinnastettavat	481	546	0	546	427	0	427	203	0	203
902	3	Värvätyt sotilashenkilöt (miehistöön kuuluvat)	77	26	0	26	26	2	28	96	23	119
91	2	Ammatti tuntematon	1176	89	43	132	782	398	1180	2730	1403	4133

Liite 5. Kansakoulupoikien ja -tyttöjen sekä oppikoulupoikien ja -tyttöjen ensisijaiset ammattisuunnitelmat ammattirakenneluokituksen pääryhmittäin

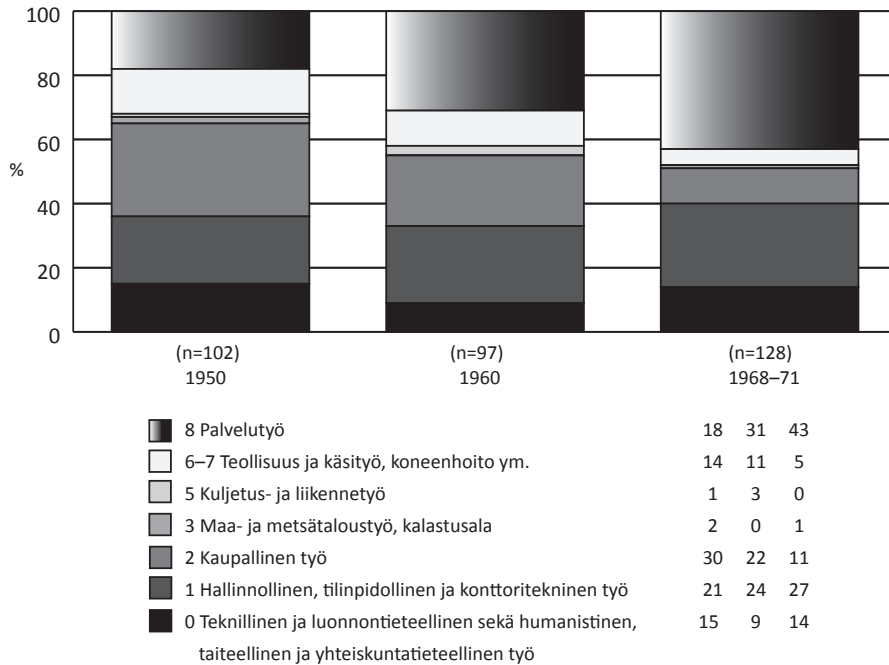
Tämän liitteen kuvioissa käytetyn ammattirakenneluokituksen muodostumista on kuvattu aineistoanalyttisessä selvityksessä (liite 1). Luokitusta on käsitelty myös luvussa 2.2. Luvussa 2.3 on esitelty helsinkiläismiesten ja -naisten ammattirakennetta sekä nuorten ammattisuunnitelmia tämän liitteen kuvioihin perustuen.

Kuvioista on jätetty pois pääryhmä 4 (kaivostyö), sillä yksikään nuorista ei maininnut siihen kuuluvaa ammattia ensisijaisena suunniteltunakaan. Pääryhmä 9 (muualla luokittelematon työ), joka ammattirakenneluokituksessa sisälsi sotilastyötä tekevät ja tuntemattomassa ammatissa toimivat, ei myöskään esiinny kuvioissa.¹

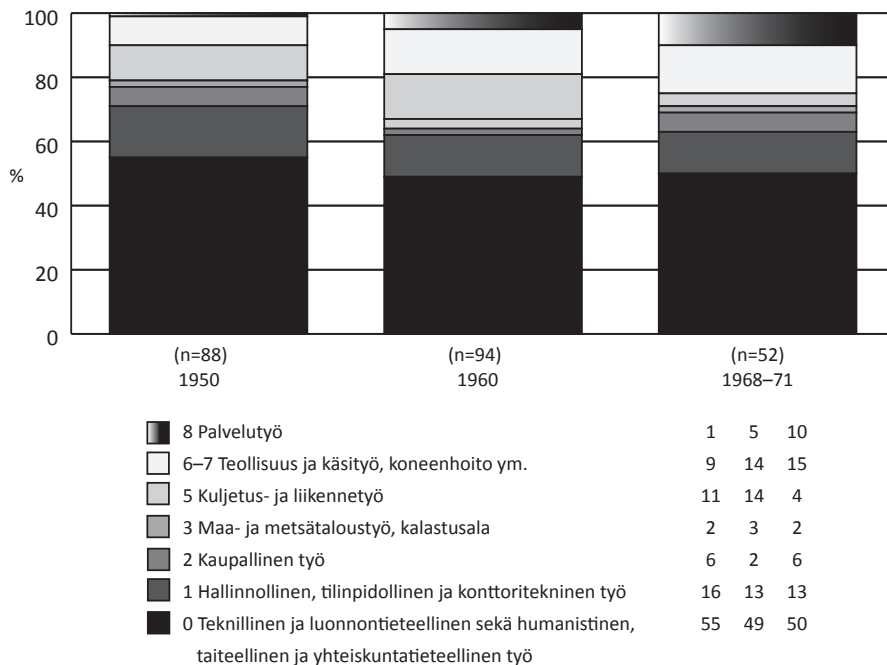

Kuvio 1. Kansakoulupoikien ensisijaiset ammattisuunnitelmat ammattirakenneluokituksen pääryhmittäin

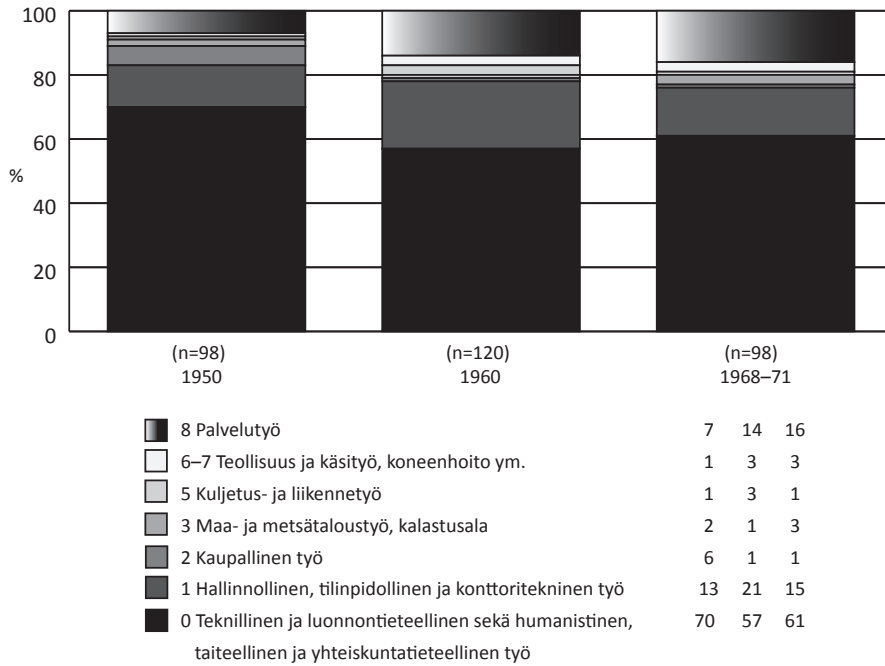
1 Tarkastelusta on jätetty pois ne nuoret, jotka eivät ilmaisseet mitään ammattisuunnitelmaa (katso luku 5.1). Sotilaslentäjä, jota muutamat pojista suunnittelivat ammatikseen, sisältyy luokittelussa lentotyötä tekevänä kuljetus- ja liikennetyön pääryhmään.

Kuvio 2. Kansakoulutytöiden ensisijaiset ammattisuunnitelmat ammattirakenneluokituksen pääryhmittäin

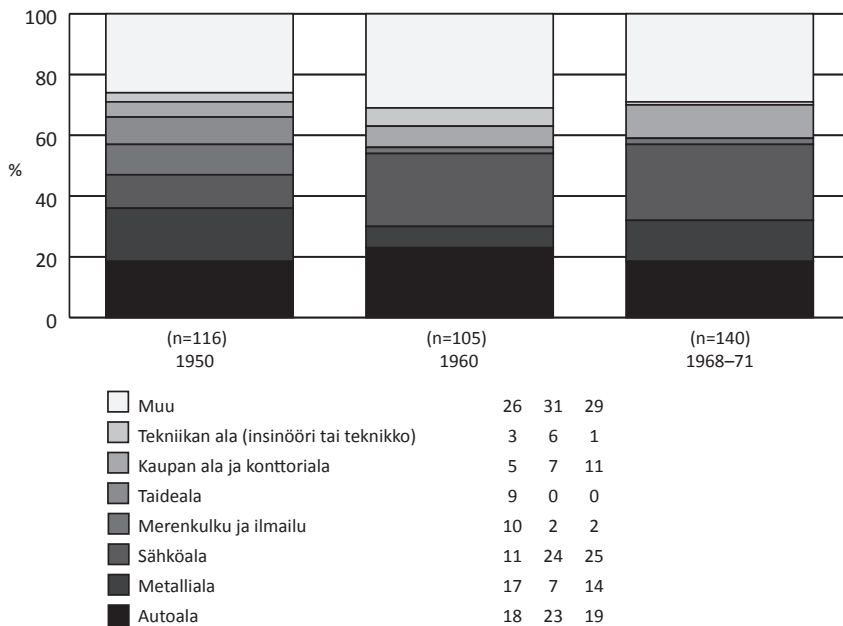
Kuvio 3. Oppikoulupoikien ensisijaiset ammattisuunnitelmat ammattirakenneluokituksen pääryhmittäin

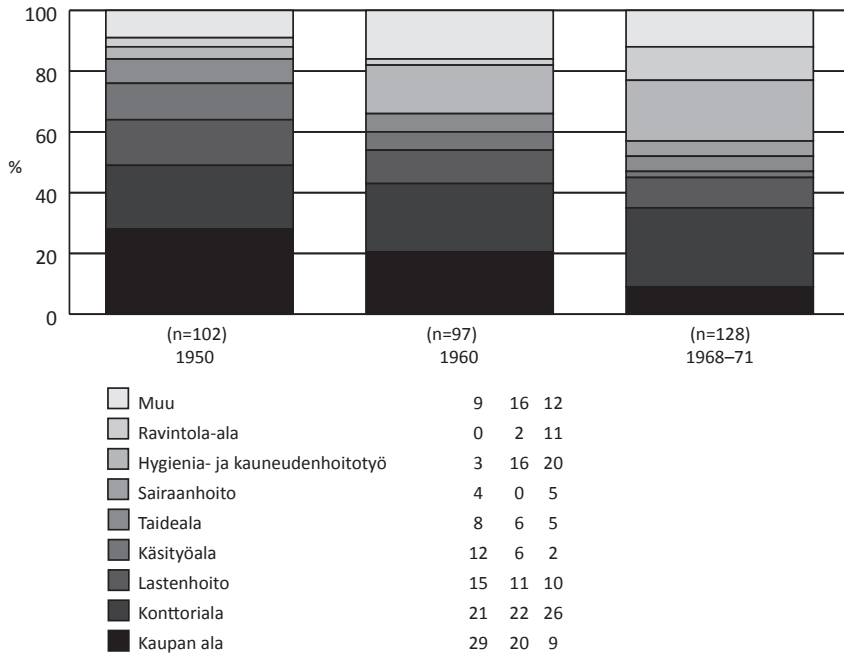
Kuvio 4. Oppikoulutytöjen ensisijaiset ammattisuunnitelmat ammattirakenneluokituksen pääryhmittäin

Liite 6. Kansakoulupoikien ja -tyttöjen sekä oppikoulupoikien ja -tyttöjen ensisijaisesti suunnittelemat alat ja ammatit

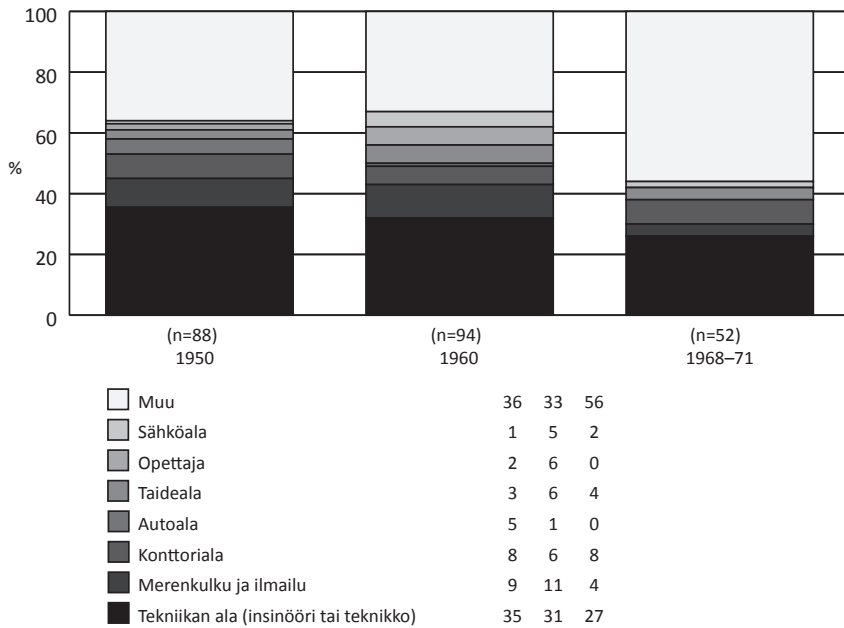
Tämän liitteen kuvioissa käytetty alajaottelu vastaa luvuissa 10–15 käytettyjä jaotteluja. Kuvioissa käytetyt värikoodit viittaavat jokaisessa kuviossa eri aloihin. Mukaan on otettu kunkin ryhmän suosituimmat alasuunnitelmat. Alaraja on ollut se, että vähintään viisi prosenttia ryhmän nuorista on ainakin yhtenä otosajankohtana suunnitellut kyseistä alaa ensisijaisesti. Tämän perusteella kansakoulutyttöjä koskevassa kuviossa on esitelty kahdeksan ja muita ryhmiä koskevissa kuvioissa seitsemän suosituinta alaa tai ammattia. Alojen määritelmät – esimerkiksi se, mitä ammatteja kuuluu autoalaan – on avattu luvuissa 10–15.

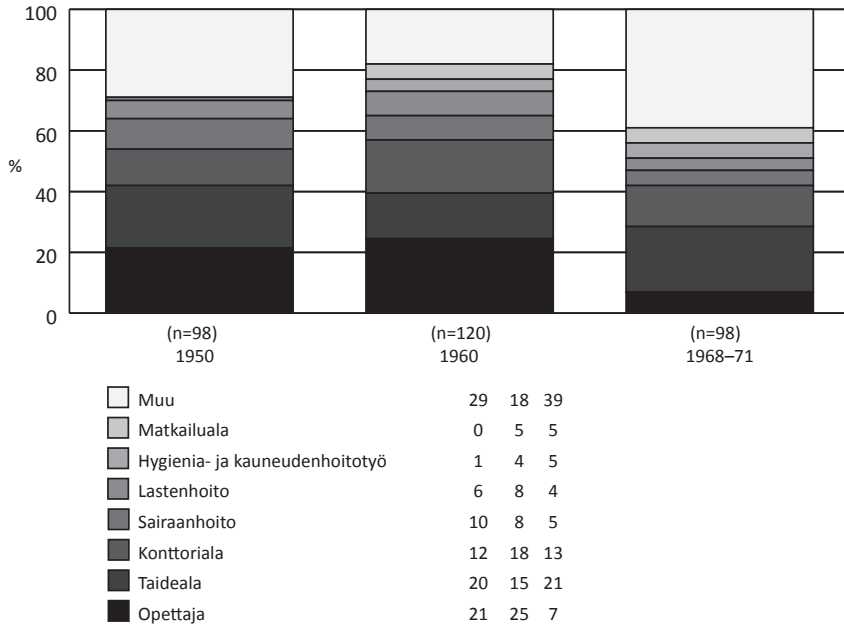
Kuvio 1. Helsingiläisten kansakoulupoikien ensisijaisesti suunnittelemat alat ja ammatit 1950, 1960 ja 1968–71

Kuvio 2. Helsinkiläisten kansakoulutyttytöjen ensisijaisesti suunnittelemat alat ja ammatit 1950, 1960 ja 1968–71

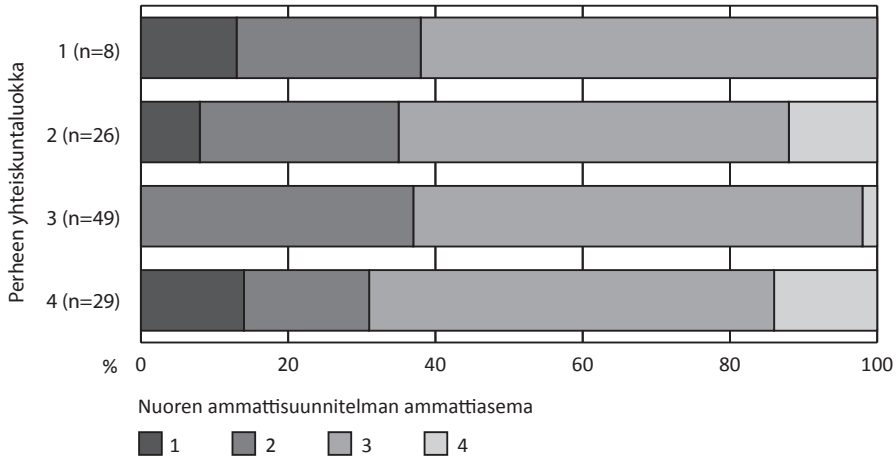
Kuvio 3. Helsinkiläisten oppikoulupoikien ensisijaisesti suunnittelemat alat ja ammatit 1950, 1960 ja 1968–71

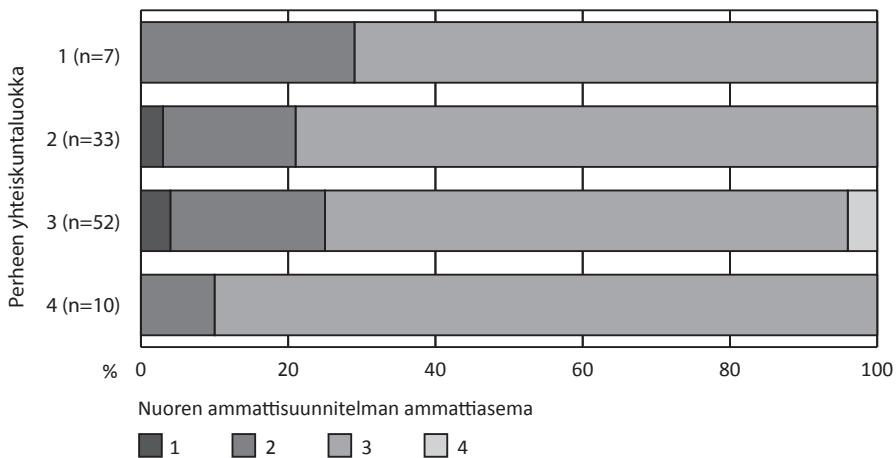
Kuvio 4. Helsinkiläisten oppikoulutyttyjen ensisijaisesti suunnittelemat alat ja ammatit 1950, 1960 ja 1968–71

Liite 7. Kansakoulupoikien ja -tyttöjen sekä oppikoulupoikien ja -tyttöjen perheen yhteiskuntaluokka ja ensisijaisesti suunnitellun ammatin ammattiasema

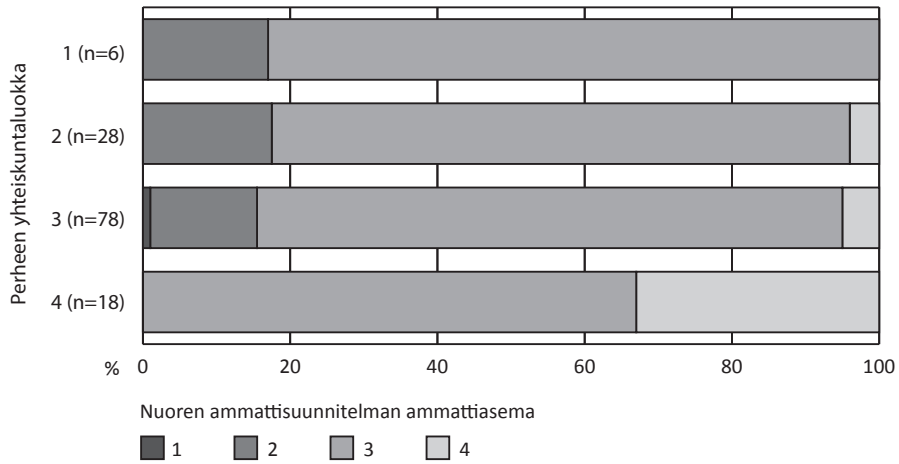
Yhteiskuntaluokkien ja ammattiasemien numerotunnukset, katso aineistoanalyttinen selvitys (liite 1).

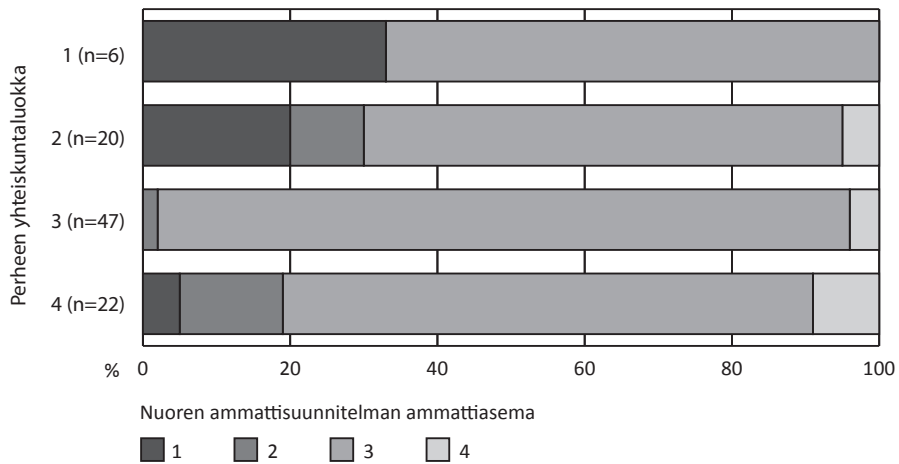
Kuvio 1. Perheen yhteiskuntaluokka ja nuoren ammattisuunnitelman ammattiasema, kansakoulupojat 1950

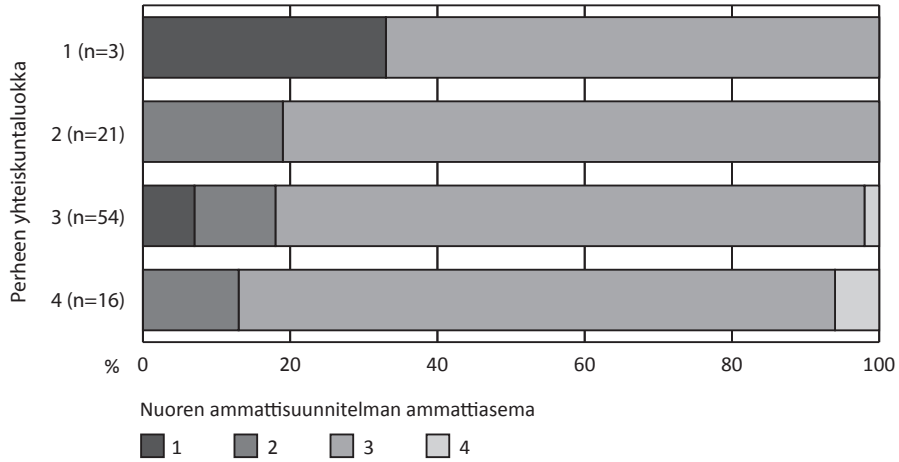
Kuvio 2. Perheen yhteiskuntaluokka ja nuoren ammattisuunnitelman ammattiasema, kansakoulupojat 1960

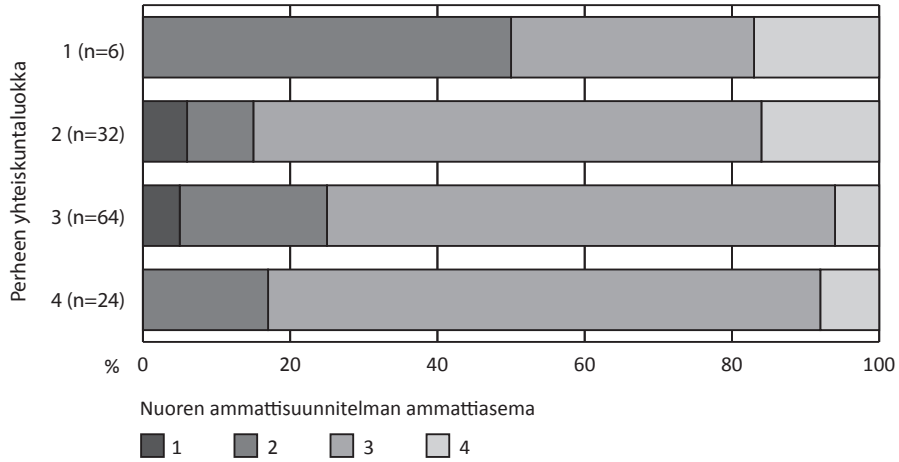
Kuvio 3. Perheen yhteiskuntaluokka ja nuoren ammattisuunnitelman ammattiasema, kansakoulupojat 1968–71

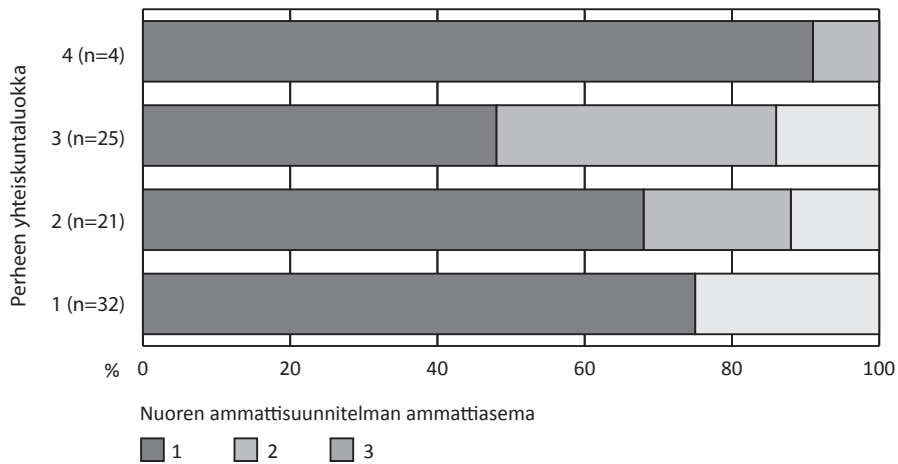
Kuvio 4. Perheen yhteiskuntaluokka ja nuoren ammattisuunnitelman ammattiasema, kansakoulutyöt 1950

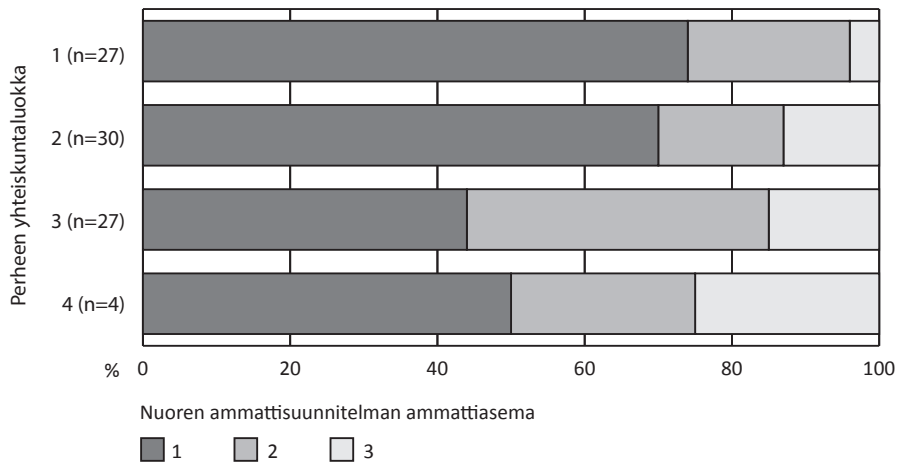
Kuvio 5. Perheen yhteiskuntaluokka ja nuoren ammattisuunnitelman ammattiasema, kansakoulutyöt 1960

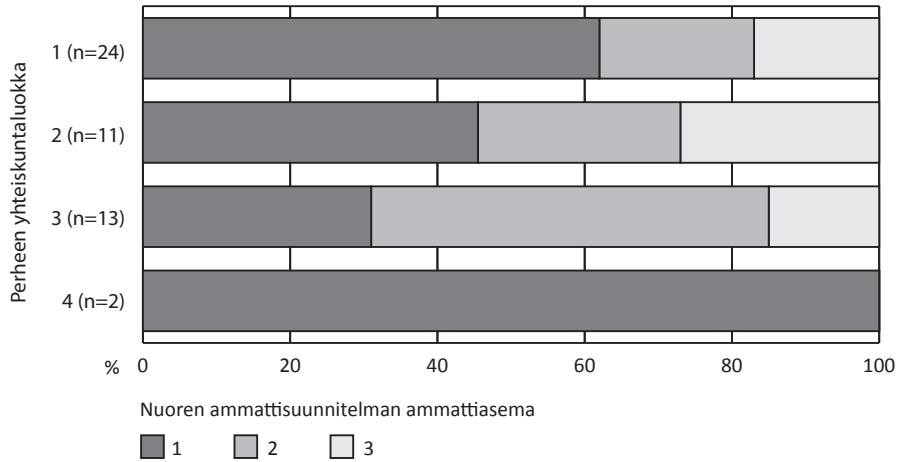
Kuvio 6. Perheen yhteiskuntaluokka ja nuoren ammattisuunnitelman ammattiasema, kansakoulutyöt 1968–71

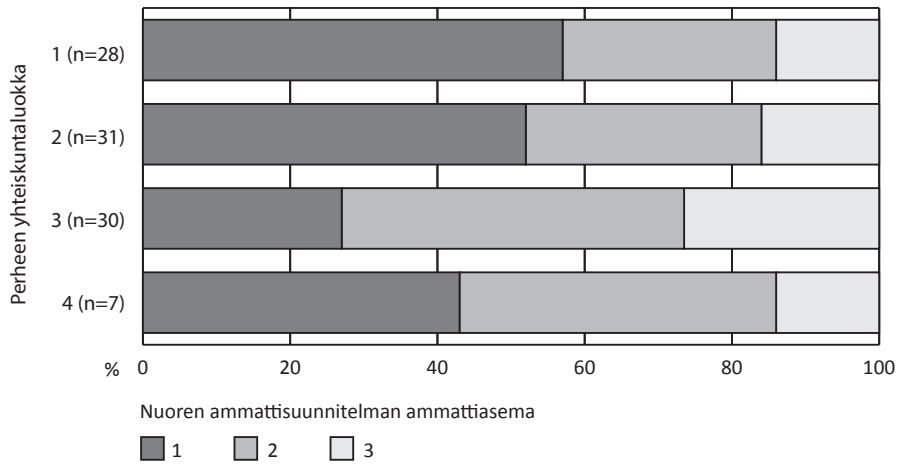
Kuvio 7. Perheen yhteiskuntaluokka ja nuoren ammattisuunnitelman ammattiasema, oppikoulupojat 1950

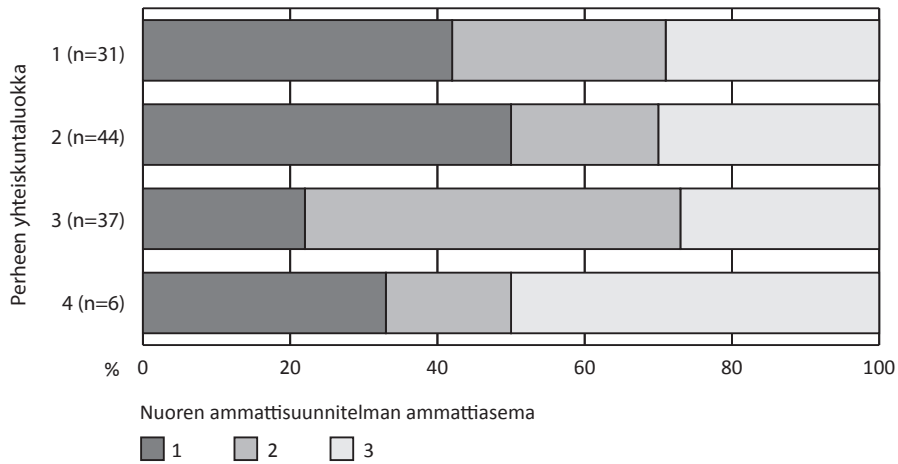
Kuvio 8. Perheen yhteiskuntaluokka ja nuoren ammattisuunnitelman ammattiasema, oppikoulupojat 1960

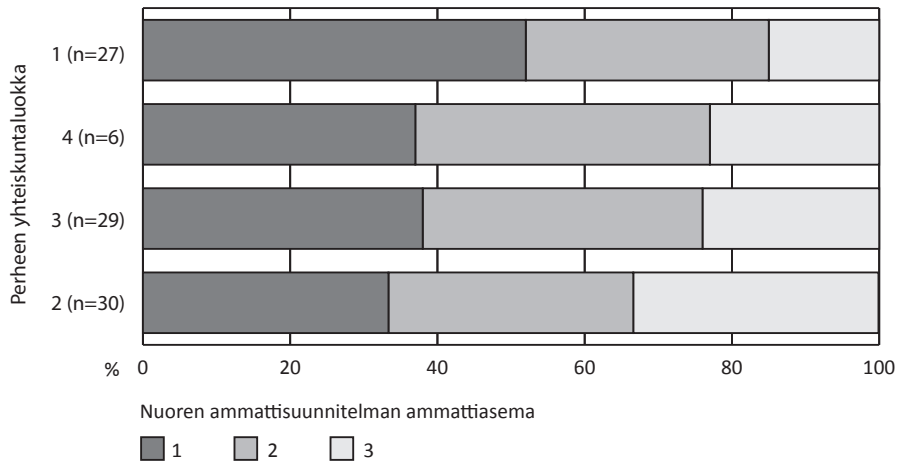
Kuvio 9. Perheen yhteiskuntaluokka ja nuoren ammattisuunnitelman ammattiasema, oppikoulupojat 1968–71

Kuvio 10. Perheen yhteiskuntaluokka ja nuoren ammattisuunnitelman ammattiasema, oppikoulutyöt 1950

Kuvio 11. Perheen yhteiskuntaluokka ja nuoren ammattisuunnitelman ammattiasema, oppikoulutytöt 1960

Kuvio 12. Perheen yhteiskuntaluokka ja nuoren ammattisuunnitelman ammattiasema, oppikoulutytöt 1968–71

Liite 8. Kansakoulupoikien ja -tyttöjen sekä oppikoulupoikien ja -tyttöjen yleisimmin mainitsemat ei-toivotut alat ja ammatit

Taulukoissa on huomioitu kaikki nuorten lomakkeissa mainitsemat ei-toivottuna pidetyt alat ja ammatit. Toisin sanoen joltakulta nuorelta on useita mainintoja, mutta toisilta ei yhtäkään.

Taulukko 1. Kansakoulupoikien 1950 ja 1960 mainitsemat ei-toivotut alat ja ammatit (n=278)¹

Ala tai ammatti	Osuus
Metalliala	10,1
Maalari, muurari, rappari	7,2
Kadunlakaisija	6,1
Puuseppä	5,4
Kaupan ala	5,0
Kansakoulunopettaja	4,3
Nuohooja	4,0
Auton- tai raitiovaununkuljettaja	3,6
Maa- tai metsätalousammatti	3,2
Kirjapainoala	2,9
Konttoristi	2,9
Vaatturi	2,9
Muut	42,4
Yhteensä	100

1 Kaupan ala viittaa liitteen taulukoissa myyjän, myymäläapulaisen, myymälänhoitajan, kauppiaan ja kauppaedustajan ammatteihin, joista kaksi ensimmäistä olivat maininnoissa selvästi yleisimpiä, sekä nuorten käyttämään yleisnimitykseen kaupan ala. Maa- tai metsätalousammatti viittaa liitteen taulukoissa maanviljelijän, rengin sekä maa- tai metsätyömiehen ammatteihin.

Taulukko 2. Kansakoulutyttöjen 1950 ja 1960 mainitsevat ei-toivotut alat ja ammatit (n=323)²

Ala tai ammatti	Osuus
Tekstiilikäsityö	12,1
Siivooja	9,3
Tehdastyöntekijä	8,7
Myyjä tai myymäläapulainen	7,1
Sairaanhoitaja tai kätilö	6,8
Konttoristi	5,6
Opettaja	5,3
Pesulatyöntekijä	4,6
Taideala	4,6
Lastenhoitaja	4,6
Karjakko tai maanviljelijä	3,1
Kotiapulainen	2,8
Muut	25,4
Yhteensä	100

 Taulukko 3. Oppikoulupoikien 1950 ja 1960 mainitsevat ei-toivotut alat ja ammatit (n=173)³

Ala tai ammatti	Osuus
Opettaja	18,5
Konttoristi	13,9
Seka- tai aputyömies	9,8
Lääkäri	6,4
Pappi	4,6
Kaupan ala	4,6
Maa- ja metsätalousammatit	4,0
Kadunlakaisija	3,5
Metalliala	3,5
Autoala	2,9
Suutari	2,3
Insinööri tai teknikko	2,3
Rakennusala	2,3
Tehdastyöntekijä	2,3
Muut	19,1
Yhteensä	100

2 Tekstiilikäsityö sisältää viittaukset ompelijan ammattiin ja käsityöalaaan sekä yksittäiset viittaukset kehrääjän, puolaajan ja modistin ammatteihin. Pesulatyöntekijä viittaa pesijän ja silittäjän ammatteihin.

3 Autoala viittaa autonkuljettajan ja -asentajan ammatteihin. Rakennusala sisältää viittaukset rakennustyöläisen ammattiin ja rakennusalaan.

Taulukko 4. Oppikoulutyttöjen 1950 ja 1960 mainitsevat ei-toivotut alat ja ammatit (n=241)

Ala tai ammatti	Osuus
Konttoristi	24,5
Sairaanhoidaja tai kätilö	13,7
Kansakoulunopettaja	11,6
Myyjä tai myymäläapulainen	9,1
Lääkäri	7,1
Muu opettaja	5,0
Ompelija	4,1
Tehdastyöntekijä	3,7
Siivooja	2,9
Lastenhoitaja	2,5
Laborantti	2,1
Tarjoilija	2,1
Muut	11,6
Yhteensä	100

Luettelo kuvista, kuvioista ja taulukoista

KUVAT

Kuva 1.	Koulujärjestelmä vuodesta 1958 peruskoulu-uudistukseen asti	47
Kuva 2.	15-vuotiaiden ikäluokkien koko ja vuosittaisten kansalais- tai keskikoulun suorittaneille tarkoitettujen jatko-opiskelupaikkojen määrä Suomessa 1925–1973	52
Kuva 3.	Teknisen alan koulutusta havainnollistanut kaavio vuonna 1971 julkaistussa keskikoululaisille suunnatussa ammatinvalinnan-oppikirjassa	237

KUVIOT

Kuvio 1.	Kansalaiskoulupoikien ja -tyttöjen sekä oppivelvollisuusikäisten ammattikoululaisten lukumäärä Helsingissä lukuvuosina 1949/50–1970/71	50
Kuvio 2.	15–19-vuotiaiden helsinkiläismiesten ja -naisten pohjakoulutus 1950, 1960, 1965 ja 1970	54
Kuvio 3.	20–24-vuotiaiden helsinkiläismiesten ja -naisten pohjakoulutus 1950, 1960, 1965 ja 1970	55
Kuvio 4.	Oppikoululaisten lukumäärä koulutyypeittäin Helsingissä lukuvuosina 1949–50, 1954–55, 1959–60, 1963–64 ja 1969–70	57
Kuvio 5.	Kansakoulupoikien ja -tyttöjen kouluttautumista koskevat suunnitelmat 1950, 1960 ja 1968–71	65
Kuvio 6.	Ammattiopetuslaitosten oppilasmäärät aloittain Helsingissä 1950, 1960 ja 1970	69
Kuvio 7.	Oppikoulupoikien ja -tyttöjen kouluttautumista koskevat suunnitelmat 1950, 1960 ja 1968–71	72
Kuvio 8.	Ammatissa toimivien miesten elinkeino 1950, 1960, 1970 ja 1980, koko maa	76
Kuvio 9.	Ammatissa toimivien naisten elinkeino 1950, 1960, 1970 ja 1980, koko maa	76
Kuvio 10.	Ammatissa toimivien miesten ja naisten määrä Helsingissä 1950, 1960, 1965, 1970 ja 1980	87
Kuvio 11.	Ammatissa toimivien osuus helsinkiläismiehistä ja -naisista 1950, 1960 ja 1970	88
Kuvio 12.	Helsinkiläismiesten ammattirakenne 1950, 1960, 1970 ja 1980	91
Kuvio 13.	Helsinkiläisnaisten ammattirakenne 1950, 1960, 1970 ja 1980	91
Kuvio 14.	Kansakoulupoikien suunnitteleminen ammattien lukumäärä 1950, 1960 ja 1968–71 (%)	107

Kuvio 15.	Kansakoulutyttöjen suunnitteleminen ammattien lukumäärä 1950, 1960 ja 1968–71 (%)	107
Kuvio 16.	Oppikoulupoikien suunnitteleminen ammattien lukumäärä 1950, 1960 ja 1968–71 (%)	108
Kuvio 17.	Oppikoulutyttöjen suunnitteleminen ammattien lukumäärä 1950, 1960 ja 1968–71 (%)	108
Kuvio 18.	Kansakoululaisten perheiden yhteiskuntaluokka 1950, 1960 ja 1968–1971 (%)	146
Kuvio 19.	Oppikoululaisten perheiden yhteiskuntaluokka 1950, 1960 ja 1968–1971 (%)	146
Kuvio 20.	Kansakoulupoikien ja -tyttöjen ensisijaisen ammattisuunnitelman ammattiasema 1950, 1960 ja 1968–1971 (%)	149
Kuvio 21.	Oppikoulupoikien ja -tyttöjen ensisijaisen ammattisuunnitelman ammattiasema 1950, 1960 ja 1968–1971 (%)	154
Kuvio 22.	Yli 15-vuotiaiden helsinkiläismiesten ja -naisten sosiaaliryhmä pohjakoulutuksen mukaan vuonna 1970	160
Kuvio 23.	Helsingiläisten lapsiperheiden sekä kansa- ja oppikoululaisten jakautuminen perhetyyppeihin 1950, 1960 ja 1970 (%)	207
Kuvio 24.	Yksinhuoltajaäidin tai äidin ja isäpuolen kanssa asuneiden osuudet kansa- ja oppikoululaisista sekä syy biologisen isän poissaoloon 1950, 1960 ja 1968–1971 (%)	212
Kuvio 25.	Radion ja television yleistymisen Helsingissä vuosina 1935–1971	245
Kuvio 26.	Helsingissä myönnettyjen ajokorttien määrä 1945–1970	262
Kuvio 27.	Yhden tai useampia ei-toivottuja ammatteja maininneiden nuorten osuus kansa- ja oppikoulupojista ja kansa- ja oppikoulutyttöistä 1950 ja 1960	341

TAULUKOT

Taulukko 1.	Kansakoulupoikien ja -tyttöjen otoskoot ja henkilökohtaista ammatinvalinnanohjausta saaneiden lukumäärät otosvuosittain	26
Taulukko 2.	Oppikoulupoikien ja -tyttöjen otoskoot ja henkilökohtaista ammatinvalinnanohjausta saaneiden lukumäärät otosvuosittain	27
Taulukko 3.	Ammattiasemaluokittelu ja ammatissa toimivien yli 14-vuotiaiden miesten ja naisten sosiaaliryhmäjakauma Helsingissä vuonna 1960	297

Tiivistelmä

MIKÄ SINUSTA TULEE ISONA?

KOULUTUS- JA AMMATTISUUNNITELMAT 1950–60-LUVUN HELSINGISSÄ

Nuorten koulutusta koskevat valinnat ja sijoittuminen työmarkkinoille, joiden tulevasta kehityksestä voi esittää vain valistuneita arvauksia, herättävät jatkuvasti keskustelua. Koulutukseen ja ammattiin liittyvät valinnat vaikuttavat kauaskantoisesti ja monin tavoin yksilön elämäntilanteeseen. Yksilöiden valinnat muokkaavat yhteiskunnallista kehitystä merkittäväällä tavalla, samalla kun yhteiskunnalliset rakenteet rajoittavat yksilöiden valintoja ja käsityksiä mahdollisuuksistaan.

Tämä tutkimus käsittelee kouluaan päättävien, noin 15–17-vuotiaiden helsinkiläisnuorten koulutus- ja ammattisuunnitelmia 1950–1960-luvun nopeasti modernisoituvassa yhteiskunnassa. Tutkimuksessa esitellään ja analysoidaan, miten nuorten sukupuoli, perhetausta ja siihenastinen koulutus vaikuttivat tällä noin kahdenkymmenen vuoden tutkimusajanjaksolla siihen, mitä he pitivät itselleen mahdollisena, toivottavana ja/tai todennäköisenä tulevaisuutena.

Pääasiallinen lähdeaineisto muodostuu nuorille annetun henkilökohtaisen ammatinvalinnanohjauksen asiakirjoista, joista on poimittu yhteensä 1350 henkilön tiedot sisältävät otokset vuosilta 1950, 1960 ja 1968–71. Aineistoa analysoidaan kuvailevin tilastollisin menetelmin muodostamaan kokonaiskuvausta ilmiöstä. Lisäksi tutkimuksessa pureudutaan pienempiin ryhmiin ja yksittäisiin henkilöihin lähiluvun keinoin.

Vaikka Helsingin monipuolinen elinkeinorakenne ja runsas koulutustarjonta avasivat paljon vaihtoehtoja, nuorten mahdollisuuksia ja halukkuutta tarttua niihin rajoittivat monet tekijät. Rinnakkaiskoulujärjestelmän aikaan perheen yhteiskuntaluokka oli keskeinen taustatekijä sille, suorittiko nuori oppivelvollisuuttaan kansakoulussa vai oliko hän pyrkinyt ja päässyt laajemmat työ- ja koulutusmahdollisuudet avaavaan keskikouluun. Sukupuoli jäsensi nuorten suunnitelmia etenkin alavalinnan suhteen noudatellen ammattirakenteen sukupuolittunutta jakoa ”miesten ja naisten töihin”.

Elinkeino- ja ammattirakenteiden muutokset, kehittyvä teknologia, paraneva elintaso, kohoava koulutustaso ja lisääntyvät ammattitaitovaatimukset, sosiaalipoliittiset edistysaskeleet sekä perheellisten naisten lisääntyvä ansiotyö mullistivat ympäristön, jossa nuoret pohtivat tulevaisuuttaan. Työnteon keskeisyys, joka hallitsi nuorten suunnitelmia 1950-luvun alussa, antoi tilaa koulutukselle. Sen merkitys ja kysyntä kasvoivat huomattavasti 1950–60-luvulla, jolloin sekä oppikouluopinnot että ammatillinen koulutus lisäsivät nopeasti suosiotaan.

Myös nuorille annettu ammatinvalinnanohjaus muuttui. Nuoren oman mielipiteen painoarvo kasvoi: hän tuli entistä selkeämmin toimijaksi ja yksilöksi sen sijaan, että olisi tehnyt suunnitelmansa täysin perheestään ja muusta lähipiiristään riippuvaisena. Nopea ja voimakas yhteiskunnallinen muutos kasvatti nuorten koulutus- ja ammattisuunnitelmien kirjoa sekä laadullisesti että määrällisesti. Mahdollisuuksien lisääntymisen seurauksena kuitenkin nuorten epävarmuus tulevaisuudestaan yleisty.

Asiasanat: ammatinvalinnanohjaus, nuoret, koulutus, ammatinvalinta, suunnitelmat, Helsinki, 1950-luku, 1960-luku, yhteiskunnallinen muutos, rinnakkaiskoulujärjestelmä, yhteiskuntaluokat, sukupuoli

Abstrakt

VAD VILL DU BLI NÄR DU BLIR STOR?

UTBILDNINGSG- OCH YRKESPLANER I 1950–60-TALETS HELSINGFORS

Ungdomarnas som berör av utbildning och deras placering på en arbetsmarknad vars framtida utveckling man endast kan gissa sig till är ett konstant samtalsämne. Val beträffande utbildning och yrke har en vittgående inverkan på en individs liv på många sätt. Individens val påverkar den samhälleliga utvecklingen på ett betydande sätt, samtidigt som samhällsstrukturen begränsar individernas val och deras uppfattningar om sina möjligheter.

Denna undersökning behandlar utbildnings- och yrkesplaner bland 15–17-åriga ungdomar i Helsingfors som gick ut folk- och mellanskolan i 1950–1960-talets samhälle som snabbt höll på att moderniseras. I undersökningen beskrivs och analyseras hur ungdomarnas kön, familjebakgrund och dittillsvarande utbildning under denna cirka tjugo år långa forskningsperiod påverkade vad de ansåg vara möjligt, önskvärt och/eller sannolikt beträffande deras egen framtid.

Det huvudsakliga källmaterialet består av dokument för personlig yrkesvägledning därifrån man valt sampel från 1950, 1960 och 1968–71. Samplet innehåller totalt 1 350 personers uppgifter. Materialet analyserades genom beskrivande statistiska metoder för att skapa en helhetsbild av fenomenet. Dessutom fördjupade sig undersökningen närmare i mindre grupper och enskilda personer genom närläsning.

Trots att Helsingfors mångsidiga näringsstruktur och rikliga utbildningsutbud erbjöd många alternativ begränsades ungdomarnas möjligheter och vilja att ta tag i dem av flera faktorer. Under parallellskolsystemet var det i första hand familjens samhällsklass som fastställde om en ung person fullgjorde sin läroplikt i en folkskola eller om hen sökt och kommit in till mellanskolan, som erbjöd mer omfattande arbets- och utbildningsmöjligheter. Könet påverkade ungdomarnas planer i synnerhet vad gäller valet av bransch, som följde yrkesstrukturens könsindelning i ”mäns och kvinnors yrken”.

Förändringarna i närings- och yrkesstrukturerna, teknologins utveckling, den allt bättre levnadsstandarden, ökande krav på yrkeskompetens, socialpolitiska framsteg samt det växande antalet kvinnor med familj som arbetade omvälvde omgivningen där ungdomarna funderade på sin framtid. Arbetets centrala ställning, som ungdomarnas planer hade dominerats av i början av 1950-talet, gav nu vika för utbildning. Dess betydelse och efterfrågan växte betydligt på 1950–60-talen, då både läroverksstudier och yrkesutbildning snabbt blev mycket populära.

Även yrkesvägledningen för ungdomar förändrades. Ungdomarnas egna åsikter fick en större betydelse: de blev allt tydligare aktörer och individer, i stället för att helt basera sina planer på sin familj och övriga omgivning. Den snabba och kraftiga samhällsförändringen gjorde ungdomarnas utbildnings- och yrkesplaner allt mångsidigare, beträffande både kvaliteten och kvantiteten. Som följd av de ökade möjligheterna blev emellertid även ungdomars ovisshet beträffande framtiden vanligare.

Ämnesord: yrkesvägledning, ungdomar, utbildning, yrkesval, planer, Helsingfors, 1950-talet, 1960-talet, samhällsförändring, parallellskolsystemet, samhällsklasser, kön

Summary

WHAT DO YOU WANT TO BE WHEN YOU GROW UP? EDUCATIONAL AND OCCUPATIONAL ASPIRATIONS IN 1950S AND 1960S HELSINKI

Young people's educational decisions and entrance into the labour market are constantly topical issues, perhaps partly because one can only guess what the future labour market will be like. Educational and occupational decisions have wide and far-reaching consequences in an individual's life. These decisions are influenced by the social structure, but at the same time they shape social development.

The study at hand deals with Finnish young people's educational and occupational aspirations in the rapidly changing society of the 1950s and 1960s. The study analyses and demonstrates how gender, family background and educational history influenced what the young people perceived as possible, desirable and/or likely to happen in their lives.

The sample group for the study consisted of 15–17-year-olds who were finishing mandatory schooling in the capital of Finland, Helsinki. The main source material comprised vocational guidance counselling forms that the young people had completed. Documents for 1,350 young people were sampled from three periods (1950, 1960 and 1968–1971). The data were analysed with descriptive statistics to form a general view of the phenomenon. To explain the observations more deeply, smaller groups and individuals were analysed.

In Helsinki, the diverse economic structure and ample schooling options at the time offered many alternatives. The young people's opportunities and willingness to seize upon them were, however, constrained by many factors. The selective school system divided the pupils into two cohorts when the children were 10 years old. The family's social class was strongly related to this division. The mostly middle-class young people in theoretically oriented secondary schools had wider education and employment options to choose from than the young people in more practically oriented elementary schools. The family's economic, cultural and social capital outlined and channelled the young people's perceptions of education and working life as well as their attitudes towards the different options available to them. Further, their plans strictly adhered to a gendered division of trades.

The environment in which the young people were considering their future was being revolutionised by many changes: the transformation of economic and occupational structures, rapidly developing technology, a rising standard of living, an increasing emphasis on occupational skills, improvements in social security, and married women becoming more and more frequently employed. The significance and demand for formal education increased substantially in the 1950s and 1960s, and both secondary school and occupational education became more popular.

Work was central to young people's aspirations in the early 1950s, but during the next two decades it gave way to education. Vocational guidance counselling went through a change as well, and here the young people's own opinions gained more importance. As part of the slowly emerging individualisation, young people functioned more as inde-

pendent actors instead of being entirely dependent on the family. The rapid and forceful societal change expanded the scope of the young people's educational and occupational aspirations both qualitatively and quantitatively. At the same time, it increased young people's uncertainty regarding the future.

Keywords: vocational guidance counselling, young people, education, choice of a career, aspiration, Helsinki, 1950s, 1960s, societal change, selective school system, social class, gender

